

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН**

МАВОДҲОИ

**КОНФЕРЕНСИЯИ ҶУМҲУРИЯВӢ ИЛМӢ- АМАЛӢ ДАР МАВЗӢИ “МАСЪАЛАҲОИ
МАРБУТ БА ЗАБОН ДАР ОСОРИ БЕЗАВОЛИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДТИ
МИЛЛӢ- ПЕШВОИ МИЛЛАТ, ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН,
МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН”
(17 МАӢИ СОЛӢ 2025)**

СБОРНИК

**РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
НА ТЕМУ «ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С ЯЗЫКОМ, В
САМОСТОЯТЕЛЬНОМ ТВОРЧЕСТВЕ ОСНОВАТЕЛЯ МИРА И
НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА - ЛИДЕРА НАЦИИ, ПРЕЗИДЕНТА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН,
УВАЖАЕМОГО ЭМОМАЛИ РАХМАНА»
(17 МАЯ 2025 ГОДА)**

**КОНФЕРЕНСИЯИ
ҶУМҲУРИЯВӢИ
ИЛМӢ-АМАЛӢ**

МАВЗУӢ: “МАСЪАЛАҲОИ МАРБУТ БА ЗАБОН ДАР ОСОРИ БЕЗАВОЛИ
АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДТИ МИЛЛӢ – ПЕШВОИ МИЛЛАТ,
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ЭМОМАЛӢ РАҲМОН”

17 маӢи 2025

ДУШАНБЕ 2025

ТКБ 81.2 тоҷик - 4+66.68 (2 тоҷик)
8+72.3+66.4+66.5+92 я 2
ТДУ 809.551+82 тоҷик+001 (099)
М-52

“Масъалаҳои марбут ба забон дар осори безаволи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон”. Душанбе 17-уми майи соли 2025/Дар таҳрири доктори илмҳои техники, профессор Х.Х. Назарзода, номзади илмҳои иқтисодӣ, доцент Ҷ.Н. Машокиров, номзади илмҳои иқтисодӣ, доцент З.С. Султонов, номзади илмҳои филологӣ, доцент М.М. Каҳоров ва номзади илмҳои иқтисодӣ, доцент Амонов С.С. – Душанбе, ДДТТ, 2025. 232с.

Сборник Республиканской научно-практической конференции на тему «Вопросы, связанные с языком, в самостоятельном творчестве Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмана».- Душанбе 17-го мая 2025г. Под редакцией доктора технических наук, профессора Х.Х. Назарзода, к.э.н., доцента Дж.Н.Машокирова, к.э.н., доцента З.С.Султонова, кандидата филологических наук, доцента Кахорова М.М., и к.э.н., доцента Амонов С.С.– Душанбе: «ТГУК», 2025. – 232с.

МУРАТТИБОН ВА МУҲАРРИРОН:

Каҳҳоров М.М.-номзади илмҳои филологӣ, дотсент. Абдулазизова З.С.- номзади илмҳои филологӣ, дотсент, Акрамов Ф.М.- номзади илмҳои филологӣ, и.в. дотсент. Насриддиниён Б.Ҳ. номзади илмҳои филологӣ, и.в. дотсент

Масъули таҳияи нашр: Кафедраи забонҳо

Баъзан фикр ва хулосаҳои дар маҷмӯа омада ба мазмун ва масъалаҳои конференсия созгор наомаданашон мумкин аст. Барои дурустии фикр, моҳияти илмӣ, хулосабарориҳо, услуб ва баёни мақолаҳо муаллифон масъул мебошанд.

Матни маърузаҳо дар шакли асл нашр шудаанд ва барои мазмун ва аслияти онҳо масъулият ба зиммаи муаллифон мебошад.

Тексты статьи публикуются в оригинальном виде, ответственность за их содержание и оригинальность несут авторы.

Пешгуфтор

Забони модарӣ сарчашмаи ифтихори миллат ва пояи устувори давлатдорист. Забони модарӣ як рукни асосии давлатдорӣ буда, аз гузаштаҳои миллати тоҷик ба мо мерос мондааст. Аз ин рӯ, ҳар як соҳибзабон вазифадор аст, ки баҳри поку беолоиш нигоҳ доштан, ба наслҳои оянда расонидани забони давлатӣ сахмгузор бошад. Мо соҳибзабонон дар даврони Истиқлол шоҳиди дигаргуниҳои зиёд дар татбиқи сиёсати забони давлатӣ гаштаем. Қобили зикр аст, ки бо ибтикори Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон забони давлатӣ дубора эҳё гардида, имрӯз низ барои амалӣ кардани ҳадафҳои наҷиб дар роҳи ҳифз ва гиромидошти яке аз арзишҳои миллӣ - муқаддасоти забонӣ пайваста азму талош меварзад.

Пешвои миллат бо ин ҳама кӯшишҳои пайгирона дар давлату фарҳанг, миллату маънавият, аз аввалин рӯзи амалашон ба ҳайси як Пешвои воқеии миллат, таълифоту пажӯҳиши зиёди илмиро баҳри бедории тафаккури худшиносии миллӣ ва ҳудудогохиву меҳанпарастии азамати мардуми азизи худ ва арҷгузори забони модарии хеш, забони давлату давлатдорӣ тоҷикон, онро дар арсаи ҷаҳон ба оламиён ба таври сазовор шиносониданҳоро анҷом дода, дастӣ муборак ба эҷоди асарҳои илмӣ бунёди дар риштаи таърих, сиёсат, иқтисодиёту иҷтимоият, ахлоқу маърифат, ҳуқуқ, танзими расму оин ва суннатҳои миллӣ, эҳёи фарҳангу ҳунари мардумӣ, дину мазҳаб, фарҳангу адаб ва забони модарии тоҷикӣ доранд.

Дар даврони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббуси Пешвои миллат тағйиротҳои назаррас дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омада, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри рушди ҷомеаи шахрвандӣ ва танзим намудани муносибатҳои шахсонаи воқеӣ ва ҳуқуқӣ чиҳати риояи меъёрҳои забони давлатӣ заминаҳои ҳуқуқиро фароҳам овардааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори сиёсати забон аст, зеро ин забон яке аз омилҳои муҳимтарини танзим ва таҳкими муносибатҳои дӯстонаи ҳамаи халқиятҳои Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Забони тоҷикӣ дар асоси Конститутсия ба сифати забони расмии давлатӣ қабул гардида, аз ҷониби давлат пуштибонӣ дастгирӣ меёбад. Мақоми давлатии забон бояд бар асоси Конститутсия ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифз карда шавад.

Бо мақсади иҷрои Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини шароити мусоид барои тавсияи забони давлатӣ ва забонҳои миллӣ, пешбурди сиёсати ягонаи давлатӣ дар соҳаи забонҳо ва истилоҳот Комиссияи татбиқи Қонуни забон дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода мешавад.

Давлат ва Ҳукумати ҷумҳурӣ рушди забонро як рукни муҳими сиёсати худ медонад. Бинобар ин, Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 2001, №28 [7] қабул гардидааст, ки тибқи моддаи 17 Қонуни конститутсионии мазкур масъалаҳои забони давлатӣ амалӣ карда мешаванд: «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди забон, адабият, санъати касбӣ, танзими анъанаҳо ва расму оинҳо мусоидат менамояд ва муҳофизати ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангиро таъмин мекунад».

Поку беолоиш нигоҳ доштани забон ва асолату шевоии онро ҳифз кардан қарзи фарзандии ҳар яки мову шумост.

Барои ба технологияҳои иттилоотии муосир ворид гардидани забони тоҷикӣ ва риояи Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ «Стандартҳои рамзгузорӣ ва ҷобачогузори алифбои тоҷикӣ дар сахвакалидҳои компютери стандарти Юникод барои истифодабарии компютерӣ» қабул гардидааст.

Мустаҳкам намудани заминаи ҳуқуқии забони давлатӣ ин аз таҳлил намудани сифати қонунҳо, ба сатҳи рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар мутобиқ намудани лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мувофиқ ба талаботи рӯз мебошад.

Бинобар ин, бо овардани далелҳои илмӣ ва амалӣ дар баҳши густариши забони давлатӣ ва танзими истилоҳоти илмӣ дар риштаҳои илм ва технологияи муосир, таҷдиди назар намудани Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидааст, ки дар ин замина бо мақсади ҳифз ва гиромидошти забони давлатӣ бо ибтикори Пешвои миллат Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 5 октябри соли 2009, №553 қабул гардидааст, ки аз 28 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур мавқеи ҳуқуқии забони тоҷикӣ ва истифодаи онро ҳамчун забони давлатӣ дар ҷумҳурии соҳибистиклоламон муқаррар намуда, доираи амали забонҳои дигари қаламрави кишварамонро низ муайян кард. Мақоми давлатӣ пайдо кардани забони тоҷикӣ барои рушду тақомули он имкониятҳои зиёд фароҳам овард.

Баъди қабул гардидани Қонуни мазкур дар партави сиёсати давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикӣ ба ҳайси забони давлатӣ дар мақоми забони сиёсат, илму маориф, фарҳанг, қонунгузорӣ ва равобити дипломатӣ қарор гирифта, ҳамчун рамзи ҳамбастагӣ ва нишони ҳамдилии тамоми миллати тоҷик шинохта шудааст.

Масъалаи забони қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси моддаҳои 49, 50 ва 51 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414 танзим карда мешавад.

Ҳамзамон, бо мақсади ҳифз ва гиромидошти мақоми конститутсионии забони тоҷикӣ, барои дурнамои рушди сиёсати забони давлатӣ дар ҷомеа шароити заминаҳои ҳуқуқӣ, моддӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ фароҳам овардан ва истифодаи забони давлатӣ дар умури иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ, муайян кардани қонуниятҳои дохилии ташаккули таърихӣ ва меъёрҳои забони адабӣ, ҳамчунин, таъмини ҳамаҷонибаи рушди забони давлатӣ дар ҳолати ҷаҳонишавӣ ва фаро гирифтани луғоту истилоҳоти муосир бо истифода аз имконоти дохилии забон мувофиқи мақсад мебошад. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.11.2020, №647 Нақшаи “Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” таҳия ва тасдиқ шудааст, ки ин Барнома барои татбиқи давра ба давраи сиёсати забони давлатӣ заминаҳои мусоиди ҳуқуқиро фароҳам овард. Барномаи мазкур дар асоси таҳлилҳои илмӣ бо тавачҷуҳ ба дурнамои рушди забони давлатӣ таҳия гардида, дар он роҳҳо ва воситаҳои ташаккули забони миллии мутобиқи сиёсати давлатӣ дар бораи забон муқаррар гардидааст.

Инчунин, ҷиҳати риояи меъёри забони адабӣ, танзим намудани истилоҳоти соҳавӣ ва бартараф намудани норасоиҳои забони давлатӣ дар соҳаи илм, маводи таълимӣ, дастурҳои методӣ коргузорӣ «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ» бо қарори ҲҚТ аз 30.06.2021, №268 таҳия ва тасдиқ гардидааст, ки барои рушди забони давлатӣ мусоидат менамояд.

Дар баробари ин, бо мақсади иҷрои Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба дастури супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки зимни мулоқот бо намояндагони аҳли зиё, маориф, илм, адаб ва фарҳанг ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 4 октябри соли 2019 баён доштанд, таҳлил, омӯзиши қонунгузорӣ ва санадҳои зерқонунии самти сиёсати забони давлатиро бо мақсади мутобиқ намудан ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва дигар қонунгузорӣ ба роҳ монда, чунин тағйиру иловаҳоро ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» зарур мешуморем. Қабули Қонуни мазкур барои рушди забони давлатӣ заминаҳои

хуби ҳуқуқиро фароҳам овард. Натиҷаҳои он дар замони на он қадар тулонӣ хеле хуб ба мушоҳида мерасанд, ки ҷаҳонишавӣ ва бархурди фарҳангҳо дар замони муосир таъсири худро ба забони давлатӣ низ гузошта, барои рушди он монеаи сунъӣ эҷод намудаанд. Инчунин, дар бисёр моддаҳои Қонуни мазкур мушкилотҳо ба мушоҳида расида, масъалаҳои зиёде дар самтҳои гуногуни иҷтимоиву сиёсӣ, фарҳангиву илмӣ ва дигар равандҳо аз назар дур мондаанд ва ё ҳатто баъзе қонунҳо ба Қонуни мазкур муҳолифат менамояд, ки меъёрҳои танзимкунандаи соҳа вучуд надорад.

Пешвои миллат - Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд, ки эҳтироми забон ва пос доштани он як руқни маданият аст.

Дар баробари ин, бо ибтикори Пешвои миллат чандин асарҳои соҳаи забони давлатӣ таҳия ва нашр шудаанд. Аз ҷумла, Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён. – Душанбе: Ирфон, 2002., Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби дуюм. Аз Ориён то Сомониён. – Душанбе: Ирфон, 2002., Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби сеюм. Аз Ориён то Сомониён. – Душанбе: Ирфон, 2006., Эмомалӣ Раҳмон. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006., Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 1. – Душанбе: Эр-рафт, 2016., Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 2. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020., Пешвои миллат ва сиёсати давлатии забон. – Душанбе: Табъу нашр, 2021. ва ғайра. Асарҳои мазкур вазъи забони тоҷикон аз оғози таърихи забони тоҷикӣ то давраи Истиқлоли давлатиро дар бар мегирад. Омӯзиш, таҳлил ва истифодаи асарҳои зикршуда ҳамчун дастури илмӣ ва таълимӣ барои ҷиҳати меъёри забони адабӣ дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва муассисаҳои олии касбӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Пешвои миллат пайваста дар паёмҳои хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мо соҳибзабонон муроҷиат намуда, таъкид менамоянд, ки мо бояд ба рушди забони шево ва шоиронаи тоҷикӣ низ эътибори аввалиндараҷа диҳем. Чунки забони давлатӣ яке аз сарватҳои муқаддас ва гаронбаҳотарини мо мебошад. Хотирнишон месозам, ки ин вазифаи ҳар як фарди ватандӯст, аз ҷумла, падару модарон, омӯзгорон, аҳли маориф, илм, зиёӣҳои кишвар, кормандони воситаҳои ахбори омма ва адибону олимони мамлакат мебошад.

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон бо мақсади амалисозии дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат тасмим гирифтааст, ки баҳри рушди забони давлатӣ конференсияи илмӣю амалии ҷумҳуриявиро таҳти унвони “Масъалаҳои марбут ба забон дар осори безаволи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон” баргузор намояд.

Дар конференсияи мазкур маърузаву мақолаҳои олимону донишмандон, докторантон, магистрантони Донишгоҳ ва мутахассисони забоншиносии вазорату идораҳо ва пажуҳишгоҳҳои илмӣю таҳқиқотӣ, инчунин, намоёндагони ташкилотҳои байналмилалӣ ширкатҳои соҳибкорӣ кишвар дар мавзӯҳои масоил забон ва забоншиносӣ дар осори Пешвои миллат мсӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон, мақоми забони тоҷикӣ дар ташаккулу тақомули ҳештаншиносӣ, худшиносии миллӣ ва ваҳдати миллӣ, эҳёи вожаҳои ноби забон дар ҳазинаи луғавии забони муосири тоҷикӣ, муносибату нақши забон дар рушди сиёсат, иқтисоду фарҳанг, забони осори шоирону нависандагони муосири тоҷик, саҳму нақши ВАО дар рушди забони давлатӣ, мушкилоту омӯзиш ва корбурди истилоҳоти соҳавӣ дар риштаҳои тахассусӣ ва дигар масъалаҳои марбут ба сиёсати давлатӣ дар бораи забон мавриди муҳикима ва баррасӣ қарор гирифтанд.

Маводи дар конференсияи мазкур манзуршаванда дар риштаи илми забоншиносӣ ва саҳмгузорӣ дар пешбурди сиёсати давлатии забон дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон барои ҷанбаҳои рушди минбаъдаи забони тоҷикӣ ва роҳҳои ҳалли мушкилоти он як заминаи илмию амалӣ буда метавонад.

Зулфониён Раҳим Раҷабзода – номзоди илмҳои филологӣ, сардори шӯъбаи номгузорӣ ва танзими истилоҳоти Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Қаҳҳоров Масъуд Маҳмудович- номзоди илмҳои филологӣ, дотсент, мудири кафедраи забонҳои ДДТТ

СИЁСАТИ МАОРИФПАРВАРИИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОНДАР МЕҲВАРИ ПАЁМ

Яке аз анъанаҳои фараҳбахши ҳаёти замони Истиқлоли давлатӣ ироаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки ҳамасола баргузор мешавад.

Дар паёмҳо доир ба масоили муҳимми ҳаёти ҷомеаи ҷаҳонӣ иброи андеша карда, вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ, илмӣ фарҳангии соли сипаришудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифта, барои соли оянда вазифагузориҳо сурат мегирад.

Паёми соли 2024 “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” рӯзи 28 декабр дар бинои нави мақоми олии қонунгузори мамлакат – Маҷлиси Олӣ ироа гардид.

Табрикоти Сарвари давлат оид ба таҷлили 30-юмин солгарди қабули нахустин Конститутсияи давлати соҳибистиқлол, ки онро мардуми шарифи Тоҷикистон бо ифтихору шукргузорӣ аз соҳибватаниву соҳибдавлатӣ баргузор карданд, хусни ифтитоҳ ва зиннатбахши Паём буд, зеро дар давоми замони Истиқлол Пешвои миллат ба масъалаи ҳуқуқбунёдии ҳаёти ҷомеа аҳаммияти аввалиндараҷа дода, дар заминаи он таваҷҷуҳи аҳли ҷомеаро ба донишони ҳуқуқҳои худ ва эҳтироми ҳуқуқи одамон ҷалб карданд, зеро тавре шоир мегӯяд:

Одамият чист? – эҳтироми одамон,

Бохабар бош аз мақоми одамон.

Ҳамон вақт мо аз ҳуқуқҳои худ бохабар хоҳем шуд, ки ба донишҳои ҳуқуқӣ муҷаҳҳаз бошем ва дар шакли бояду шояд онҳоро донем. Ин аст, ки соли гузашта ба унвони “Соли маърифати ҳуқуқӣ” гузашт ва дар самти аз бар кардани донишҳои ҳуқуқӣ тамоми муассисаҳои корхонаҳо, донишгоҳу донишқадаҳо ва марказҳои илмӣ фарҳангии кишвар корҳои зиёдеро ба анҷом расониданд. “Соли маърифати ҳуқуқӣ” имкон дод, ки одамон ба омӯзиши масоили ҳуқуқӣ бештар таваҷҷуҳ карда, боз ҳам бештар огоҳ гаштанд, ки онҳо ҳуқуқи баробар доранд ва он марбут ба ҳуқуқ ба ҳаёт, озодӣ, амният, интиҳоб кардан ва интиҳоб шудан, ҳуқуқ ба шахрвандӣ, барпо кардани оила, доштани моликият, озодии фикр, вичдону дин, ҳуқуқ ба меҳнат, адолати меҳнатӣ, фароғату истироҳат, таҳсил ва ғайраҳо ҳама мебошанд.

Мусаллам аст, миллати тоҷик ба унвони миллати китобдор ва соҳибфарҳанг ба масъалаи ҳуқуқи инсон ҳанӯз аз замони Куруши Кабир таваҷҷуҳ кардааст. Пешвои муаззами миллат дар Паём ба ин масъала махсус таваққуф карда, иброз доштанд, ки “Моро зарур аст, ки ҳифзи арзишҳои таърихиву фарҳангии миллати худ ва муаррифии боз ҳам бештари онҳоро дар арсаи байналмилалӣ ҳадафмандона идома диҳем. Бо ин мақсад, вазоратҳои корҳои хориҷӣ ва фарҳанг маводи заруриро вобаста ба таҷлили 2550-солагии Эълумияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир омода ва ба ЮНЕСКО пешниҳод намоянд”.

Бешубҳа, “Эълумияи ҳуқуқи башар”-и Куруши Кабир (558-530 п.м.), ки он бо “Устувонаи Куруши Кабир” машҳур аст, аввалин эълумияи ҳуқуқи башар буда, дар он озодии дин, эҳтиром ба фарҳангҳо ва ҳуқуқи халқҳо таъкид гардида, одилона ва ҳалимона муносибат кардан ба одамон ва урфу одоти дигар мардумон зикр шудааст. Дар Ватани азизамон ӯ яке аз шахсиятҳои маъруфи таърихи ориёӣ қадр карда мешавад ва дар шаҳри Душанбе “Боғи Куруши Кабир” ва “Устувонаи Куруш” ҷойгир аст, ки аз муҳаббати мардуми қадриносии тоҷик нисбат арзишҳои миллӣ дарак медиҳад.

Зимнан, зикри ин нукта зарур аст, ки ҳифзи арзишҳои таърихиву фарҳангии миллати тоҷик ва муаррифии дастовардҳои даргули таърих ба дастамада, дар маркази диққати Пешвои миллат қарор дошта, пайваستا барои ҳифзу нигоҳдории онҳо саҳмгузори мекунанд. Дар феҳристи ЮНЕСКО ба номи миллати тоҷик сабт шудани ҳафт унсурӣ ғайримоддии миллати тоҷик, аз қабилҳои “Наврӯз” (2016), “Оши палав ҳамчун хуроки анъанавии тоҷикон дар

контексти иҷтимоию фарҳангӣ дар Тоҷикистон” (2016), “Чакан – ҳунари гулдӯзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (2018), “Фалак” (2021), “Латифаҳои Насриддин Афандӣ” (2022), “Кирмакпарварӣ ва истеҳсоли абрешим барои бофандагӣ” (2022) маҳз, бо чадалҳои хастанопазирӣ Ҷаноби Олӣ ба вуқӯ пайваستاаст, ки гувоҳи маънии болост. Ҳамчунин, рӯзи 08.06. 2024 таҷлили ҷашни 815-солагии Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ дар қароргоҳи ЮНЕСКО дар шаҳри Париж – пойтахти Франсия ва баргузори Конфронси байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ ва ба феҳристи хотироти ЮНЕСКО дохил гардидани Куллии Мавлоно дар қатори номгӯӣи падидаҳои фарҳангӣ, ки солҳои охир аз ҷониби ин Созмони бонуфузи ҷаҳонӣ пазируфта шуданд, нишони дурахшони дигарӣ эътирофи расмӣ фарҳанги бузургӣ гузаштагонӣ мо аст. Албатта, эътирофи байналмилалӣ эҷодиёти бузургонӣ гузаштаи мо, хусусан, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, ифтихори тоҷикон аст (<https://khovar.tj/2024/06/>)

Пешвои Миллат ибраз медоранд, ки “Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо ЮНЕСКО ба хотири гиромидошту арҷгузорӣ ба нобиғаҳои миллат, ҳифзи арзишҳои фарҳанги миллий ва муаррифии шоистаи онҳо дар арсаи байналмилалӣ талошҳои пайваста ба харҷ медиҳад” ва ин талошҳо барои ҷилои арзишҳои маънавии миллати тоҷик дар арсаи байналмилалӣ имконоти хуберо фароҳам меорад.

Дастовардҳои мавҷуда бидуни ақлу заковат, илму донишу ирфон ва маърифату фарҳанг ғайриимкон аст. Ин аст, ки Пешвои миллат дар Паём ба масъалаи маориф махсус таваққуф карда, тазакур доданд, ки “Имрӯз дар соҳаи маорифи мамлакат ҳашт барномаи давлатӣ ва ду стратегияи дарозмуддат татбиқ шуда истодааст, ки ба рушду инкишофи таълиму тарбия, амалигардонии ислоҳоти соҳа, дастгирии мактабу омӯзгор, таълифи китобҳои дарсии насли нав ва тақмили мазмуну мундариҷаи таҳсилот мусоидат менамояд. Ҳамчунин, бо ин мақсад дар соҳа 11 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ ба маблағи 4,6 миллиард сомонӣ татбиқ шуда истодааст”. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон барои рушди маориф барномаҳои давлатӣ махсус қабул карда, стратегияҳои дарозмуддатро амалӣ карда, барои сармоягузори ин соҳа маблағгузориҳои калонро дарёғ намедорад. Барои пешравии соҳаи илму маориф муҳимтарин қорҳое ба анҷом расидаанд, ки муҳтасари онҳо бунёди ҳазорон биноҳои таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таъмини онҳо бо лавозимоти хониш, воситаҳои таълимӣ, васоити техникаи пешқадами замонавии донишандӯзӣ, қорқарди мучаддади барномаҳо ва китобу дастурҳои таълимӣ, бунёди китобхонаҳои замонавӣ дар назди муассисаҳои таълимӣ, китобхонаҳои электронӣ, озмоишгоҳҳои мучаҳҳази соҳавӣ, мумфарш қардани роҳу пайраҳҳои наздимақтабӣ, майдончаҳои замонавӣ барои тарбияи ҷисмонӣи ҷавонон дар назди муассисаҳои таълимӣ ва дар манотиқи маскунӣ, бунёди ошхонаҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ҷалби устодони хушзеҳн барои ба тадрис фаро гирифтани шогирд ва ғайра мебошад. Яке аз муҳиммӣи Паём аз он иборат аст, ки музаффариятҳои соҳаҳо бо истифода аз усули муқоиса бо далелҳо собит мегардад, ки баёни воқеияти ҳол аст. Аз ҷумла, дар соҳаи маориф гуфта мешавад, ки “таъи солҳои соҳибистиклолӣ дар кишвар 3670 муассисаи нави таҳсилоти миёнаи умумӣ, 262 муассисаи томақтабӣ ва 35 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ сохта, ба истифода дода шуд. Агар соли 1991 дар Тоҷикистон 3229 муассисаи таҳсилоти умумӣ бо 1,3 миллион нафар хонанда фаъолият дошта бошад, пас имрӯз 4037 муассиса, аз ҷумла 170 литсею гимназия, яъне муассисаҳои таълимӣи типӣ нав фаъолият менамоянд. Шумораи умумӣи хонандагонӣ онҳо беш аз 2 миллиону 300 ҳазор нафарро ташкил медиҳад”. Ин муқоиса гувоҳи ғамхориҳои давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба насли наврас ва ҷавонон мебошад. Дар қаробари ғамхориҳо нисбат ба бунёду азнавсозӣи муассисаи таҳсилоти умумӣ дар замони Истиклол ба таъсиси литсей ва қоллечҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардидааст ва Пешвои миллат ба ин маънӣ мефармоянд: “Имрӯз дар кишвар 65 литсейи касбҳои техникаӣ, яъне муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣи касбӣ бо 23 500 хонанда ва қурсҳои қутоҳмуддати касбомӯзӣ дар назди онҳо бо 12 000 хонанда, инчунин, 88 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ – қоллечҳо бо 106 000 донишҷӯ фаъолият доранд”.

Таъсиси донишгоҳу донишқадаҳои олии кишвар дар замони Истиклол аз фаъолиятҳои фарҳангпарваронаи Сарвари давлат ба шумор меравад, ки ба ин масъала аҳаммияти муҳим

дода шуда, барои чалби теъдоди зиёди ҷавонон ба тадрис ва боло бурдани маърифат, илму донишу заковат ва эмин ёфтани онҳо аз ҷаҳолат мусоидат менамояд. Дар робита ба ин масъала баён гардид, ки “Соли 1991 дар кишвар ҳамагӣ 13 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бо 69 ҳазор донишҷӯ фаъолият мекард. Ҳоло шумораи ин муассисаҳо ба 48 ва донишҷӯёни онҳо ба зиёда аз 214 ҳазор нафар расидааст”. Ба ин қаноат накарда, таъсиси муассисаҳо идома дорад ва дар сиёсати маорифпарварии Пешвои миллат бунёду азнавсозии донишгоҳу донишқадаҳо мавқеи босуботро касб кардааст. Дар солҳои охир ба масоили таъсиси муассисаҳои зинаҳои таҳсилоти касбӣ, технологияҳои иттилоотӣ, махсусан, барномасозон ҷиҳати рушди иқтисоди рақамӣ таваҷҷуҳи зиёд мешавад. Вобаста ба масоили мазкур дар Паём Пешвои Миллат омадааст, ки “Дар робита ба ин, пешниҳод мегардад, ки дар заминаи Донишқадаи технология ва менечменти инноватсионии шаҳри Кулоб Донишгоҳи инноватсия ва технологияҳои рақамӣ таъсис дода шавад. Ба ин донишгоҳ мақоми пойгоҳи асосии тайёр кардани мутахассисони самти мазкур дода, илова бар ин, дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар факултаю кафедраҳои дахлдор таъсис дода шаванд”.

Бо дастёбӣ аз таъминоту шароит барои омӯзиш ва азбар кардани илмҳои гуногун дар замони Истиқлол ҷавонони кишвар бо ҳидоятҳои Пешвои миллат тавонистаанд, ки на танҳо дар дохил, балки дар хориҷи кишвар низ ба таълим фаро гирифта шаванд. Дар Паём омадааст, ки “дар замони соҳибистиқлолӣ беш аз 117 ҳазор ҷавонони боистеъдоди мамлакат барои таҳсил ба донишгоҳҳои бонуфузи 42 кишвари пешрафтаи ҷаҳон фиристода шудаанд. Имрӯз 42 ҳазору 400 нафар ҷавонони мо дар 42 давлати мутараққии ҷаҳон таҳсили илм доранд, ки 13 ҳазор нафар ё беш аз 30 фоизи онҳо духтарон мебошанд”.

Дар зинаи таҳсилоти олӣ бо ташаббуси Пешвои миллат квотаи президентӣ ташкил шудааст, ки тавассути он фарзандони оилаҳои дурдасти кишвар ба муассисаҳои олии кишвар дохил шуда, касби таълим намуда, барои таъмини ҷойҳои кории холии минтақаи маскунӣ бармегарданд, ки дар ин самт иқдоми муҳим ба шумор меравад. Дар Паём изҳор гардид, ки “Аз оғози ҷорӣ гардидани квотаи президентӣ, яъне дар 28 соли охир 11 ҳазору 600 нафар духтарон муассисаҳои таҳсилоти олиро бо квотаи президентӣ хатм кардаанд”.

Нуктаи дигари бисёр муҳим, ки дар Паём ишора шуд, ташкили озмунҳои гуногуни фарҳангӣ аст, ки нақши онҳо дар таълиму тарбия аз МТМУ ва МТО ва МТОК кам нестанд, зеро барои иштирок дар онҳо миллионҳо нафар пиру барно иштирок карда, ҳазорон ҳазор китоб мехонанд, ки ҷиҳати босавод кардани ҷомеа сахми бузург доранд. Ин нукта дар Паём чунин аск ёфтааст, ки “Дар шаш сол дар озмуни «Тоҷикистон – Ватани азизи ман» 21 ҳазору 500 нафар иштирок карда, қариб 500 нафари онҳо соҳиби ҷойҳои якум, дуум ва сеум гардидаанд. Дар озмунҳои дигар, аз ҷумла «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм фурӯғи маърифат» ва «Тоҷикон – оинаи таърихи миллат» низ то имрӯз 2 миллиону 60 ҳазор нафар шаҳрвандони кишвар, хусусан, наврасону ҷавонон иштирок карда, қариб 1000 нафар соҳиби шохҷоиза, ҷойҳои намунавӣ ва ҷоизаҳои пулӣ гардидаанд”. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки сиёсати дурусти фарҳангию маорифпарвари Пешвои миллат самараи нек ба бор оварда, миллатро рӯ ба китоб – ганҷинаи маънавияти башарӣ роҳнамун сохта, баъд аз гузашти чанд соли дигар ва калонтар шудани ҷавонони дар сабқати илмию фарҳангӣ иштироккунанда хоҳем дид, ки фазои илмию фарҳангии Тоҷикистон таҳаввулоти бузурге хоҳад кард, зеро аз иштирокдорони озмунҳо имкони бузури даҳҳо нобиғаҳоро дар риштаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа интизорем.

Кори бузурги дигаре, ки дар самти илму маориф ва фарҳанг дар солҳои Истиқлоли давлатӣ бо сарварии Пешвои Миллат ба вучуд омадааст, таваҷҷуҳи махсус ба сохтани муассисаҳои марбут ба театр, қасри фарҳанг, китобхона, боғҳои фароғатӣ, осорхонаҳо ва ғайра мебошад, ки нақши онҳо дар ҳаёти маънавии миллатамон калон буда, барои тақвияти донишҳои ҷавонон таъсир мерасонад. Инак, ба арқоме, ки Президенти маҷбубамон овардаанд, назар мекунем: “Тайи 33 соли Истиқлоли давлатӣ дар кишвар 18 театр, 50 қасри фарҳанг, 14 мактаби санъат, 126 китобхона, 61 боғи фарҳангу фароғат ва 20 осорхона бунёд карда шуд, ки имрӯз ҳамаи онҳо ба мардуми Тоҷикистон хизмат карда истодаанд. Танҳо дар се соли охир дар доираи омодагӣ ба ҷашни 35-солагии Истиқлоли давлатӣ 167 иншооти фарҳангу фароғат бунёду азнавсозӣ ва аз таъмири асосӣ бароварда шуд”. Ташкили китобхонаҳо дар муассисаҳо

ва озмунҳои беҳтарин китобхона иқдоми муҳим дар сиёсати давлатии илмомӯзии Пешвои миллат аст, ки имрӯз боиси рӯ овардани ҳамагон ба китоб шудааст.

Бо вучуди ҳамаи ин ғамхориҳо дар донишгоҳу донишқадаҳо сифати таълим, касбияти устодон, истифодаи технологияи навин дар тадрис, баландшавии савияи дониши омӯзгорону донишҷӯён Сарвари давлатро қаноатманд намекунад. Ин аст, ки мефармоянд: “Аз ин лиҳоз, Ҳукумати мамлакат, роҳбарони Вазорати маориф ва илм, Академияи миллии илмҳо, Академияи таҳсилот ва муассисаҳои таҳсилоти олӣ доир ба ин масъалаҳо бояд тадбирҳои муассир андешида, рушди босуботи устувори муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро дар солҳои наздик таъмин намоянд”.

Пешвои миллат рушди маорифро бо пешрафти соҳаи илм марбут медонанд ва дар ду мулоқоте, ки дар соли 2024 бо аҳли илм ва маорифи кишвар карда буданд, мушкilot ва дурнамои соҳаро ҳаматарафа мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, барои расидан ба муваффақиятҳои назаррас ва ислоҳи камбудию норасоиҳои соҳа дастуру супоришҳо мушаххас дода буданд, ки аҳли соҳа дар ин самт қарор карда истодаанд. Бо вучуди ин, дар Паём иловатан дастур доданд, ки “вазирати маориф ва илм, рушди иқтисод ва савдо, Академияи миллии илмҳо, Комиссияи олии аттестатсионӣ, академияҳои соҳавӣ ва дигар сохторҳои марбутаро зарур аст, ки «Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои сатҳи баланди илмӣ барои солҳои 2021 – 2030»-ро дар муддати ду моҳ таҷдиди назар карда, ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намоянд”.

Ҳамаи ин гувоҳи он аст, ки Президенти кишвар ба масъалаи илму маориф ва азбар кардани донишҳои амиқи назариявӣ ва ҷиҳати татбиқи онҳо дар истеҳсолот таваҷҷуҳи зиёд карда, дар ин самт ба насли ҷавон таъя қарда, ба онҳо эътимод дошта, онҳоро насли ояндасози миллат арзёбӣ кардаанд. Умедворем, ки аҳли илму маориф аз имтиёзҳои, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сарварии Президенти кишвар истифодаи самаранок намуда, барои иҷрои дастуру супоришҳои ҳасанай Сарвари давлат аз ҳарвақта дида, зиёдтар заҳмат хоҳанд кашид, ки дар ин ҷода ба ҳама муваффақиятҳои беназир таманно дорем.

“ЗАБОНИ МИЛЛАТ – ҲАСТИИ МИЛЛАТ” – ШИНОСНОМА ВА ТАЪРИХНОМАИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Ж. Гулназарзода,
Б. Айтматӣ

Мусаллам аст, ки забон падидаи иҷтимоист, зеро бо инсон, фард ва ҷомеа иртибот дорад.

Ҷомеа ва забон ҳамзамон пайдо шуда, ташаккул ёфтаанд ва падид омадани ҳар ду ҳам бо заҳмату ғаёлият алоқамандӣ дорад. Маҳз дар натиҷаи заҳмату ғаёлият инсоният ба пешравиҳо ва дастовардҳои назаррас ноил гаштааст. Дар масири дигар омилҳо ғаёлияти пурсамару бунёдкорона ба рушди забон мусоидат хоҳад кард. Зеро ҳар қадар ҷомеа пеш равад, рушд кунад, инкишоф ёбад, забон низ ҳамон қадар рушду нуму хоҳад ёфт.

Масъалаи мутақобилаи забон ва ҷамъият ҷабҳаҳои гуногун дорад. Моҳияти иҷтимоии забон бо баррасии вазифаи забон дар ҷамъият, самтҳои асосии тадриҷан иҷтимоии забон, таърихи забон ва таърихи миллат нишон дода мешавад. Сатҳи пазириши забон аз ҷониби ҷамъият шакли мавҷудияти забон дар ҷамъият, мутабоқату муносибати забонҳо дар ҷамъияти бисёрзабонӣ ҷабҳаи дигари ин падида аст.

Ҳамчун як тоҷики бурунмарзӣ бо итминони комил метавонем бигӯем, ки ибтиқору ташаббусҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муайян кардани ҷойгоҳи воқеии забони тоҷикӣ, ки яке аз самтҳои муҳими сиёсати забонгустарии Пешвои миллат дар даврони соҳибистиклолист, пеш аз ҳама, боиси пазиришу пайравист.

Бояд тазакурр дод, ки нақши Пешвои миллати тоҷикон дар пойбарҷойии забони тоҷикӣ ба гуфти шоири бузург Бозор Собир “бешумор, беҳисоб, беҳад, бесарҳад аст”.

Дар ин маврид ҳамагӣ чанд нуктаро метавонем вобаста ба қорнаомиву қаҳрамонии Пешвои маҳбуи тоҷикон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин самт бигӯем. Мо чун яке аз тарҷумонҳои шоҳасари муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Забони миллат – ҳастии миллат» ба забони хитой андешаи худро баён мекунем.

Пеш аз ҳама, пеш гирифтани сиёсати “дарҳои кушод” ва бо тамоми кишварҳои ҳамсоя барқарор ва мустаҳкам намудани равобити дӯстию ҳамкорӣ дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти мардумони кишварҳо яке аз омилҳои рушди сиёсати забонгустарист. Наметавонем ин мавзӯро таъкид накунем, зеро маҳз сиёсати забонгустарию одилона ва дӯстонаи Сарони кишварҳои Тоҷикистону Чин аст, ки имрӯз ман ҳамчун як тоҷики аз мулки Чин бо дастгирии Президенти Ҷумҳурии мардумии Чин муҳтарам Син Чин Пин имконият пайдо намудам, ки забони модарии худро ёд гирифта, аз худ намуда, бо ин забони шево на танҳо сухан гӯям, балки шоҳасарҳои ин забонро ба забони хитой ва асарҳои мондагори забони хитойро бо ин забони ноби тоҷикӣ тарҷума намоям ва таҳқиқоти илмӣ хешро вобаста ба хусусиятҳои лингвофарҳангии ин ду забон ба роҳ монам.

Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, бешубҳа, илман собит намуданд, ки забони модарӣ **оинаи таърихи миллат** аст. “Танҳо забон аст, ки дар ҳама давра замон таърихи воқеӣ ва ростини миллатро дар ҳофизаи худ нигоҳ медорад” ва мо таърих ва фарҳанги куҳанбунёди тоҷиконро, матнҳои бостониро, эҷод ва осори ҷовидонаи садҳову ҳазорҳо бузургони суханвари тоҷикро имрӯз маҳз бо ин забони нобу шево мехонему мефаҳмем. Ҳамчунин, забон моли халқ ва мероси миллат аст. Халқи тоҷик дар ҳама давра замон бо ғӯишу шеваи хоси забони тоҷикӣ кӯшидааст, ки забони гуфторӣ ва навишторӣ бе фосила амалкард дошта бошад. Ҳамчунон ки Пешвои миллат қайд мекунанд, “Бӯи ҷӯи Мӯлиён ояд ҳама”-и қофиласолори адаб – Рӯдакиро хурду бузург медонанду мефаҳманд.

Ва, дигар ин ки, қамоли забон бо сухани тоҷикӣ бори нахуст аз минбарҳои баландтарини ҷаҳон аз забони Пешвои миллат доир ба арзи ҳастӣ кардани давлату миллати тоҷик оғоз шуд ва фармуданд: “Имрӯз аҳли олам моро бо номи «тоҷикон», давлатамонро бо номи «Тоҷикистон» ва забонамонро бо номи «забони тоҷикӣ» мешиносанду эътироф мекунанд” [5].

Дар марҳилаи таърихи навини тоҷикон, бо сарварию роҳбарии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон забони тоҷикӣ ҳамчун чехраи хоси миллӣ эътироф гардид. Аз минбарҳои бонуфузи дунё бо ин забони нобу шево иброз намудани андешаву пешниҳодот на танҳо барои халқи тоҷик, балки

барои мардуми минтақаву ҷаҳон ва пазируфтани ин гуфтаҳо боз ҳам нишон аз муассирию мондагории забони тоҷикӣ ва талошу кӯшиши фарзанди миллат барои вориси ин забон будан аст.

Бо василаи муаррифӣ намудани миллату давлат ва забон дар ақсои олам Пешвои миллат таъкид намудаанд.

“Маҳз ҳамин забони ноби модарӣ халқи моро дар тӯли зиёда аз панҷуним ҳазор сол бар зидди тамоми бадбахтирову тохтутози аҷнабиён муттаҳиду сарҷамъ нигоҳ доштааст ва ба миллати тоҷик умри ҷовидонӣ бахшидааст” [6].

Бад-ин васила нишон доданд, ки забони тоҷикӣ бо ин хусусиятҳояш дар ташаккул ба унвони як забони умумӣ барои мардуми тоҷиктабор нақши муассир бозидааст.

Пешвои миллат дар масири таърихи куҳану навини тоҷикон бо эҷоду гуфтору рафтор бори дигар хосияти **“баҳамоварӣ”** ва ё **“вахдатофаринии”** забони тоҷикиро бо маҳорату истеъдоди забондонӣ бо забон ва шеваи равону самимонаи тоҷикӣ, **бо меҳру муҳаббати** содиқонаи фарзандӣ исбот намуда, халқи тоҷикро ба **ҳам оварданду сулҳу субот ваҳдату** озоиш ба ин сарзамин омад. “Тавоноӣ” ва “рақобатпазирии” ин забонро ҳамчун олими нуктасанҷ илман собит намуданд.

Забони тоҷикӣ, воқеан ҳам, бузургу тавоноӣ, мағлубнопазир аст, забони қаҳрамон, забони афроди бузург ва осори безавол аст. Аз назари аҳли таҳқиқ, забони тоҷикӣ чандин марҳилаи рушдро паси сар кардааст ва ин марҳилаҳо ҳар яке махсусиятҳову умумиятҳои худро доштаанд. Ва бидуни шакку шубҳае, пурфайзтарину самарбортарин марҳилаи рушду такомули забони тоҷикӣ марбут аст ба даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Истиклоли давлатӣ миллати тамаддунофар ва куҳанбунёди тоҷикро бори дигар водор намуд, ки мақоми забони тоҷикиро дар ҷомеаи навин ба таври шоиста баланд бардорад. Барои воқеан ба пояи забони миллий ва забони давлатӣ расидан, дар арсаи ҷаҳонӣ муаррифӣ шудан ва дигар арзишҳову вазифаҳои забони тоҷикӣ, дар татбиқи ин рисолати таърихӣ ва мондагор тарҳрезии мушаххас ва сиёсати ояндабинонаи Пешвои муаззами миллат нақши барҷаста ва бориз гузоштан.

Пешвои миллат бо муҳаббатӣ эҳтироми бепароинашон нисбат ба забони тоҷикӣ асари бунёдиву бузурги “Забони миллат – ҳастии миллат”-ро дар ду ҷилд иншо намуда, ҷеҳраи забони тоҷикиро бештар мучалло сохтанд. Дар воқеъ, таълифи китоби «Забони миллат – ҳастии миллат» кофист, ки нақши мондагори муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар таърихи забоншиносии тоҷик собит бинамоем. Ҳарду ҷилди китоби мазкурро метавон шиноснома ва таърихномаи забони тоҷикӣ номид. Бо хондани ин рисолаи арзишманд ба ҷаҳони таърихӣ забони куҳанбунёди ҳеш ворид мешавем. Ин асар ба сифати манбаи саҳеҳ ва муътамади илмӣ мавриди қорбурди олимон қарор гирифтааст.

Ҳамин тариқ, китоби аввали «Забони миллат – ҳастии миллат» аз пешгуфтор, шаш боб, ҳулоса ва китобнома иборат аст.

Боби аввал «Даврабандии забони тоҷикӣ» дар се фасл доир ба мардуми ориёӣ ва забони онҳо, давраҳои таърихӣ ва даврабандии таърихӣ забони тоҷикӣ ва ҷойгоҳи забони тоҷикӣ дар гурӯҳбандии забонҳои эронӣ маълумоти мушаххаси илмӣ бо далелу намунаҳо аз сарчашмаҳои муътамади илмӣ маълумот медиҳад.

Боби дуюм бо номи «Саргузашти таърихӣ вожаи «тоҷик» ва забони тоҷикӣ» оғоз мешавад ва дорои панҷ фасл аст, доир ба Истиклол ва масъалаҳои тоҷикшиносӣ, муродифҳои вожаи тоҷик, хостгоҳ ва меҳани забони тоҷикӣ, замони пайдоиши забони тоҷикӣ, номи забони мо баҳси эътимодбахшу илман асосдор пешниҳод мешавад.

Боби сеюм доир ба вазъи забони мо дар давраи истилои араб ва нахустин сулолаҳои эронитабор маълумот медиҳад ва дар 4 фасл: истилои араб ва оқибатҳои он барои забон ва фарҳанги мардуми Эронзамин, нахзати тоҷикӣ, (дарӣ, форсӣ) дар Хуросону Мовароуннаҳр, вазъи забони модарии мо дар нахустин сулолаҳои эронитабор чун Тоҳириён ва Сафориён ва эҳёи давлатдорӣ миллий таҳлилҳо банду баст мешаванд.

Боби чаҳоруми китоби аввал доир ба як бахш ё қисмати муҳим, забони навишторӣ: давраи оғозини ин қисмат шуруъ шудааст ва дар 40 саҳифаи ҷопӣ дар чор фасл вобаста ба куҳантарин

намунаҳои хатти забони тоҷикӣ, нахустин осори хаттии назму насри тоҷикӣ, замина ва омилҳои ташаккули забони адабӣ, забони илм ва ташаккули истилоҳот маълумоти илмӣ бо тақвияти андеша аз олимону донишмандони соҳа пешниҳод шудааст.

Бобиҳои 5 ва 6 бо унвонҳои умедбахш болидарӯхшавӣ чун «Давраи боландагӣ ва шукуфоии забони тоҷикӣ» ва «Густариши забони тоҷикӣ ба сифати забони байналмилалӣ» ба хонанда дар доираи 10 фасл (дар ҳар боб панҷ фасл) вобаста ба забони модарии мо дар аҳди Сомониён, вижагии забони тоҷикӣ дар аҳди Сомониён, аҳди Ғазнавиён, аҳди Зиёриён ё Пайвандиён, аҳди Оли Буя ва вобаста ба хусусияти байналмилалиро гирифтани забони тоҷикӣ, дар фаслҳои боби 6 доир ба густариши забони мо ба минтақаҳои дигари ҷаҳон, вазъи забон дар аҳди Салҷуқиён, Ғуриён ва Хоразмшоҳиён ва нуфузи забонҳои бегона ба забони мо бахшида шудаанд. Дар ҳулоса дар 36 банд, ки аксарияти онҳо боз ба зербандҳо ҷудо шудаанд (масалан, дар банди 12 ҳулоса доир ба вожаи тоҷик 7 зербанди тавзеҳот ва дар банди 13 дар 5 зербанд), фикру андешаҳои тозаи илмӣ ҷамъбаст гардидааст. Дар китобнома 407 китоби истифодашуда пешниҳод шудааст. Дар ҳаҷми 491 саҳифаи ҷопӣ китоби аввал ба итмом расидааст.

Забони таълифи китоб бисёр ҳам равану шевову суфта аст. Ҳангоми хондан хонандаро ҳамчунон бо далелу фактҳои раднопазир рӯ ба рӯ месозад ва водор менамояд, ки дар ҳалли масъала хонанда ҳам бетафовут набошад. Ҳулоса, он аҳдофе, ки муаллиф дар навиштани ин китоби арзишманду мондагор гузошта буд, дучанду даҳчанд расид ва умеду итминону боварии комил дорем, ки дар оянда низ ин ҳадафҳо нишонрасу ҷовидонӣ барои пойбарҷойии як забони ширину шевои тоҷикӣ маҳсуб меёбанд.

Мусаллам аст, ки забон ҳодисаи иҷтимоист ва рушд, таназзул ва пойбарҷойии он ба замон вобаста аст, дар масири таърихи вучуди худ чандин марҳилаву вазъиятро аз сар мегузаронад. Китоби 2 «Забони миллат – ҳастии миллат» бо номи «Забон ва замон» ҳамчуноне ки худ муаллиф, Пешвои миллат меоранд, марҳилаҳои таърихии густариши забони тоҷикиро аз ибтидои асри 13 то ибтидои асри 20-ро дарбар мегирад ва дар охири сарсухани китоби 2 омадааст: «Омӯзиши сайри таърихии ташаккул ва таҳаввули забони тоҷикӣ имкон медиҳад, ки мо забонамонро дӯст дорем, барои ҳифзи он талош варзем ва ба хотири ғанӣ гардонидани ин забони ширину шево тамоми неруи зеҳнии кишварро сафарбар карда, рушди бемайлони онро таъмин намоем» [2].

Дар боби аввали китоби дуюм, ки «Забони тоҷикӣ ва санҷиши замон» ном дорад, дар 6 фасл аввал аз рӯи таърихи пурфӯча, яъне ҳуҷуми муғул оғоз гардида, бо авзои сиёсӣ, таърихӣ ва вазъи забону адаб дар аҳди Темуриён анҷом мегардад.

Боби дуюм «Забони тоҷикӣ дар нимҷазираи Ҳинд» ном дошта, дар 6 фасл густариш ва даврабандии забони тоҷикӣ дар Ҳинд, раванди густариши забони тоҷикӣ дар Ҳинд аз истилои араб ва барқарор шудани сулолаи Темуриёни Ҳинд; забони тоҷикӣ ва Темуриёни Ҳинд; сабки ҳиндӣ ва вежагии забони он; фарҳангнависӣ дар Ҳинд; дастурнависӣ ва дигар осори илмӣ забони тоҷикии ин давраро мавриди омӯзишу баррасӣ бо пешниҳоди далелу намуна нишон медиҳад.

Дар боби сеюм мақоми иҷтимоии забони тоҷикӣ дар асри 16 нишон дода шудааст. Муаллиф дар шаш фасл аввал вазъи сиёсӣ иҷтимоии он давра, ҳолати забон, адабиёт, фарҳанг дар давраи Шайбониён, мулоҳизаҳо роҷеъ ба сабки баёни суханварони асри 16, истифодаи унсурҳои омиёнаи забонӣ, авзои сиёсӣ ва забону адаб дар аҳди Сафавиёно паҷуҳиш намудааст.

Боби 4 ҳамчун боби аз лиҳози фаслҳо бештар дар 8 фасл вобаста ба Аштархониён ва ҳукумати онҳо дар Мовароуннаҳр, забону адаб дар он давра, хусусияти услубии забон, хусусияти забонӣ, хусусияти луғавӣ, калимасозиву дастурӣ, санъати сачъ, корбурди истилоҳот дар он давра маълумоти илман асоснок медиҳад.

Боби 5 дар шаш фасл хусусияти забонро дар асри 19 (давраи сулолаи манғития) нишон медиҳад. Вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ, забону адаб, фарҳангшиносӣ, ҷараёни маорифпарварӣ ва мақоми он дар инкишофи забони адабии тоҷикӣ, таҳаввули таркиби луғавии забон ва тақмили сохти дастурии забони тоҷикӣ дар осори маорифпарварон навишта шудааст.

Боби 6 “Вазъияти забони форсӣ ва дарӣ дар Эронӣ Афғонистон” ном дошта, дар 4 фасл вазъи сиёсӣ, таърихӣ, иҷтимоӣ, забону адаб дар давраи Қочория вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ, забону фарҳанг дар Афғонистон нишон дода шудааст.

Дар боби ҳафтум ва интиҳои китоб ҳолати забони тоҷикӣ дар ибтидои асри 20 таҳлил шудааст. Фасли аввали боб доир ба забони тоҷикӣ дар арсаи паёмдаҳои нави иҷтимоӣ сиёсӣ, фасли дуюм пайдоиши матбуот ва таъсири он ба забони тоҷикӣ, сабку услуби калимасозӣ ва истилоҳсозӣ, хусусияти хоси вожагонӣ ва дастурӣ дар ин давра баҳс мекунад. Дар ҳулоса дар 40 банд натиҷагирӣ аз пажӯҳиш ҷамъбаст мегардад. Китобномаи китоби 2 дар маҷмӯъ 410 ададро ташкил медиҳад ва китоби дуюм аз 432 саҳифа иборат аст.

Ҳамин тариқ, таълифи китоби «Забони миллат – ҳастии миллат» бо мазмуну муҳтаво мундариҷаву банду баст, бо нишондоду таҳлилҳо бо истифода аз адабиёти фаровони илмӣ дар илми забоншиносии тоҷик як инқилоби илмӣ ба вуҷуд овард. Ин китоби мондагон ба ҳайси таърихномаву шиносномаи забони тоҷикӣ солҳои асрҳо ба мардуми тоҷик ҳамчун сарчашмаи бозғамии илмӣ барои дарёфти маълумоти аниқу китоби рӯйимизии доимӣ пазируфта шудааст.

Бо камали ифтихор ва сарафрозӣ ба ҷомеаи сарбаланди тоҷик мужда мерасонем, ки ҳарду ҷилди китоби «Забони миллат – ҳастии миллат» бо забонҳои русӣ, англисӣ ва чинӣ тарҷума гардид. Чун мо дар тарҷумаи забони чинӣ низ дастандаркор будем, бо камали масъулият кӯшидем, ки дар рафти тарҷума моҳияти маъно ва мазмунро ба таври комил нигоҳ дорем ва бо ин васила амали пойдорро анҷом бидеҳем. Ҳадафу мароми мо аз ин ибтикор сараввал, муаррифӣ ва нишон додани хизматҳои ҷовидонаи Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷодаи илми забоншиносӣ ва баъдан тавассути тарҷумаи ин асари безаволи Сарвари тоҷикони дунё ба ҷаҳониён бори дигар собит намоем, ки миллати тоҷик соҳибтамаддун буда, таърихи забони тоҷикӣ аз ҷарғои асрҳо бурун меояд. Тарҷумаи китоби «Забони миллат – ҳастии миллат»-ро мутарҷимони варзидаи мамлакат таҳрир бинмуданд ва умеду итминон дорем, ки аз ҷониби ҷомеаи мутамаддини дунё хуш пазируфта мешавад.

Ҳарчанд ки тарҷумаи ин шоҳасар масъулияти бузургро тақозо мекард, мо худро хушбахтарин инсон, як фарзанди тоҷики берун аз марзи Тоҷикистон мешуморем, ки мушарраф гардидем на танҳо забони модарии худро ёд гирем, бо ин забони “ширину шевоӣ шоирона” суҳан ғӯем ва, муҳимтару муҳимтар аз ҳама, дар як кори пуршарафи фарзандӣ, яъне тарҷумаи китоби Пешвои тоҷикони дунё саҳм гузоштем. Дар баробари тарҷумаи китоб бо таърихи куҳанбунёди забони тоҷикӣ, забони модариямон ошно шуда, аз таълиф шудани як шоҳасари ҷовидонӣ оғаҳӣ ёфтем ва бо тарҷумаи китоби «Забони миллат – ҳастии миллат»и Пешвои тоҷикони дунё дар муаррифӣ қардани он ба ҷаҳониён мусоидат намудем.

Аннотатсия: Мақолаи мазкур ба тавсифи амиқу густурдаи шоҳасари Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Забони миллат – ҳастии миллат” бахшида шудааст, ки ҳамчун шиноснома ва таърихномаи забони тоҷикӣ шинохта мешавад. Дар мақола нақши Пешвои миллат дар пояндагӣ, рушди сиёсати забон ва таъмини мақоми давлатӣ ва фарҳангии забони тоҷикӣ бо далелҳои таърихӣ иҷтимоӣ шарҳ дода шудааст. Таълифи китоби “Забони миллат – ҳастии миллат” бо далелҳои илмӣ, шеваи раван ва таҳлили амиқ дар ду ҷилд имкони омӯзиши амиқ марҳилаҳои ташаккул, таҳаввул ва нуфузи забони тоҷикӣ дар фазои таъриху фарҳанги мардумро фароҳам меорад. Ҷилди аввал масоили даврабандӣ, пайдоиш, нақши забон дар замони гуногун ва хосияти муттаҳидкунандаи забонро шарҳ дода, ҷилди дуюм бештар ба таҳаввули забони тоҷикӣ дар асрҳои XIII-XX ва паҳншавии он дар кишварҳои гуногун мебардорад. Муаллифон иқдор мекунанд, ки сиёсати “дарҳои кушод”, муаррифии забон ва тарғиби осори милли аз ҷониби Пешвои миллат ҳамчун омили муттаҳидкунандаи ҷомеа ва нигоҳдорандаи ҳувияти милли баромад мекунад. Инчунин, яке аз муҳаққиқон ҳамчун шаҳрванди хориҷӣ, дар мақола аҳамияти таҳқиқоти муқоисавӣ ва интиқоли арзишҳои забонӣ миёни наслҳои муҳим мешуморад. Шеваи нигоҳиш ва далелу мантиқи илмӣ мақола онро ба манбаи муҳими таҳқиқотӣ дар илми забоншиносии тоҷик табдил медиҳад. Ба қавли муаллифон, “Забони миллат – ҳастии миллат” на танҳо як асари илмӣ, балки рамзи ҳувият,

пайвастагии наслҳо ва раҳнамои илмӣ барои ояндаи забони тоҷикӣ мебошад. Дар маҷмӯъ, мақола бо мисолҳои возеҳ ва таҳлилҳои амиқ саҳми Пешвои миллатро дар эҳё ва густариши забони тоҷикӣ амиқ нишон медиҳад.

Калидвожаҳо: Забони тоҷикӣ, Пешвои миллат, Забони миллат-ҳастии миллат, забониносии миллӣ, таърихномаи забон, забони модарӣ, Ваҳдати миллӣ, ҳифзи забон, забон ва давлатдорӣ, забон ва ҷомеа, густариши забон дар ҷаҳон.

Аннотация: Статья посвящена подробному и обширному описанию шедевра Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона «Язык нации – сущность нации», который известен как паспорт и история таджикского языка. В статье на исторических и социальных фактах объясняется роль Лидера нации в сохранении, развитии языковой политики, обеспечении государственного и культурного статуса таджикского языка. Составление книги «Язык нации – бытие нации» с научной доказательностью, свободным стилем и глубоким анализом в двух томах дает возможность углубленного изучения этапов становления, эволюции и влияния таджикского языка в историко-культурном пространстве народа. В первом томе излагаются вопросы периодизации, происхождения, роли языка в разные эпохи и объединяющих свойств языка, тогда как во втором томе больше внимания уделяется эволюции таджикского языка в XIII-XX веках и его распространению в разных странах. Авторы признают, что политика «открытых дверей», введение языка и пропаганда национального наследия Лидером нации служат фактором объединения общества и сохранения национальной идентичности. Также один из исследователей, являясь иностранным гражданином, в статье считает важным значение сравнительных исследований и передачу языковых ценностей между поколениями.

Стиль статьи, а также научные аргументы и логика делают ее важным исследовательским источником в таджикской лингвистике. По мнению авторов, «Язык нации – существование нации» – это не только научный труд, но и символ идентичности, преемственности поколений, научное руководство для будущего таджикского языка. В целом статья на наглядных примерах и глубоком анализе глубоко демонстрирует вклад Лидера нации в возрождение и развитие таджикского языка.

Ключевые слова: Таджикский язык, Лидер нации, Язык нации-сущность нации, Национальная лингвистика, Историография языка, Родной язык, Национальное единство, Сохранение языка, Язык и государственность, Язык и общество, Развитие языка в мире.

Abstract: The article is devoted to a detailed and extensive description of the masterpiece of the Leader of the Nation, respected Emomali Rahmon "The language of the nation is the essence of the nation", which is known as the passport and history of the Tajik language. The article explains the role of the Leader of the Nation in preserving, developing language policy, ensuring the state and cultural status of the Tajik language based on historical and social facts. The compilation of the book "The Language of the Nation – the Being of the Nation" with scientific evidence, free style and deep analysis in two volumes provides the opportunity for an in-depth study of the stages of formation, evolution and influence of the Tajik language in the historical and cultural space of the people. The authors acknowledge that the "open door" policy, the introduction of language and the promotion of national heritage by the Leader of the Nation serve as a factor in uniting society and preserving national identity. Also, one of the researchers, being a foreign citizen, in the article considers the importance of comparative research and the transfer of linguistic values between generations.

The style of the article, as well as scientific arguments and logic, make it an important research source in Tajik linguistics. According to the authors, "The Language of the Nation – the Existence of the Nation" is not only a scientific work, but also a symbol of identity, continuity of generations, and a scientific guide for the future of the Tajik language. In general, the article, using illustrative examples and deep analysis, deeply demonstrates the contribution of the Leader of the Nation to the revival and development of the Tajik language.

Key words: Tajik language, Leader of the Nation, Language of the Nation - the essence of the nation, National linguistics, Historiography of language, Native language, National unity, Preservation of language, Language and statehood, Language and society, Development of language in the world.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Гулназарзода Жило Бурӣ – Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, доктори илмҳои филологӣ, профессор, ректор. Нишони: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 17/6. Тел.: (+99237) 2325000; E-mail: ddzt@ddzt.tj

Бахтигули Айтмати – доктор PhD-и кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Нишони: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 17/6. Тел.: +992011036868; E-mail: liliya060809@mail.com

Сведения об авторах:

Гулназарзода Жило Бури – Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улуғзода, доктор филологических наук, профессор, ректор. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6. Тел.: (+99237) 2325000; E-mail: ddzt@ddzt.tj

Бахтигули Айтмати – доктор PhD, кафедра истории языка и типологии Таджикского национального университета. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Мухаммадиева, 17/6. Тел.: +992011036868; Электронная почта: liliya060809@mail.com

Author Information:

Gulnazarzoda Zhilo Buri – Tajik International University of Foreign Languages named after Sotim Ulughzoda, Doctor of Philological Sciences, Professor, Rector. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Muhammadiev Street, 17/6. Tel.: (+99237) 2325000; E-mail: ddzt@ddzt.tj

Bakhtiguli Aitmati – PhD, Department of History of Language and Typology, Tajik National University. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Muhammadiev Street, 17/6. Tel.: +992011036868; E-mail: liliya060809@mail.com

Рӯйхати адабиёт:

1. Эмомалӣ, Раҳмон. Забони миллат–ҳастии миллат. Китоби 1 [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2016. – 516 с.
2. Эмомалӣ, Раҳмон. Забони миллат–ҳастии миллат. Китоби 2 [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2020. – 431 с.
3. Эмомалӣ Раҳмон. / Суҳанронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 04.10.2019, [Манбаи электронӣ]: URL: <http://president.tj/event/news/49106> (санаи мурочиат: 11.11.2024).
4. Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26.12.2019, шаҳри Душанбе [Манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/21975> (санаи мурочиат: 10.06.2024).
5. Паёми шодбошӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ (05.10.2024) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/event/news/47965> (санаи истифодабарӣ: 10.06.2025).
6. Суҳанронӣ дар Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (27.09.2022) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/29174> (санаи истифодабарӣ: 28.09.2022).
7. Гулназарзода Ж.Б. Камоли забони миллат дар каломи Пешвои миллат. – Душанбе, 2024. – 120 с.

Масъалаҳои ҳамгунсозии истилоҳоти иқтисодӣ

Аннататсия: Рушди забони миллий ва махсусан, бахши истилоҳоти он ба пешрафти иқтисод робитаи ногустастанӣ дорад. Махсусан, бо пешрафти ҳамаҷонибаи бахшҳои гуногуни иқтисоди кишвар бо пайдо шудани соҳаҳои нави истеҳсолот дар забон ҳам вожаву истилоҳоти нав пайдо мешавад, забони миллий ҳам дар ин бахш сайқал меёбад, низоми истилоҳоти як бахши муҳимми ҷомеа, ки иқтисод ном дорад, ташаккул меёбад. Имрӯз, ки Тоҷикистон давлати соҳибистиклол аст ва рушди устувори иқтисоди миллий таъмин аст, масъалаи ба тартиб овардан, ҳамгунсозӣ ва стандарт кардани истилоҳоти иқтисодӣ хеле мубрам ба назар мерасад.

Хулоса, ҳамгунсозии истилоҳоти забони тоҷикӣ аз нуктаи назари стандартсозӣ то ба ҳол оғоз нашудааст. Баъзе тадбирҳо дар дохили як соҳаи муайян барои ба тартибдарории истилоҳот анҷом меёбанд, вале ин амал ҳоло хусусияти умумичумхурӣ пайдо накардааст.

Дар ин ҳолат истилоҳоти иқтисодӣ яке аз бахшҳои мебошад, ки барои ҳамгунсозӣ ва стандартикунонии истилоҳот оянда аст. Дар ин мақола дар намунаи мафҳуми “савдо” се вожа- “савдо”, “бозаргонӣ” ва “тиҷорат” ба таври муфасссал баррасӣ гардида, вожаи “савдо” ҳамчун истилоҳи ҳамгуншуда барои ифодаи мафҳуми умумии харидуфурӯш, савдо, тиҷорат, бозаргонӣ пешниҳод мегардад.

Калидвожаҳо: *ҳамгунсозӣ, стандарткунонӣ, меъёрҳо, истилоҳпазирӣ, истилоҳ, вожа, ниҳод, мавзӯ, мубрам, истилоҳишиносӣ, масъала.*

Вопросы унификации экономической терминологии

Аннотация: Развитие национального языка, особенно его терминологическая часть, тесно связано с развитием национальной экономики Таджикистана, в частности различных секторов экономики и появлением новых отраслей производства, благодаря чему в языке появляются новые слова и термины, укрепляются основы национального языка, в результате сформировалась система экономической терминологии. Сегодня Таджикистан, будучи независимым государством характеризуется устойчивым ростом национальной экономики и поэтому насущной, актуальной проблемой современной языковедческой наукой становится унификация и стандартизация экономической терминологии.

К сожалению, унификация терминологии таджикского языка с целью стандартизации до сих пор не начался и оставляет желать лучшего. По некоторым секторам экономики проводится сбор материалов для упорядочения терминов, но он еще не приобрел тотального характера.

Поэтому можно считать, что экономическая терминология является более или менее подготовленной для унификации и стандартизации терминов. В статье на примере понятия «савдо-торговля» анализированы слова – синонимы «савдо», «бозаргонӣ» и «тиҷорат» и предложено слово «савдо» использовать как унифицированный экономический термин для обозначения термина «торговля» в таджикском языке.

Ключевые слова: *унификация, стандартизация, критерии, упорядочение терминов, термин, слово, институт, тема, актуальный, терминология, вопрос*

Бахши иқтисод яке аз бахшҳои муҳимми ҳаёти ҷомеа буда, рушду пешрафти онро бе рушди иқтисод таъмин кардан тасаввурнопазир аст. Ҳар замоне иқтисоди миллий дар ҳолати густаришу пешрафт қарор дошта бошад, пахлуҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа пешрафта, гул-гул

мешукуфад. Рушди забони миллий ва махсусан, бахши истилоҳоти он ба пешрафти иқтисод робитаи ногустастанӣ дорад. Махсусан, бо пешрафти ҳамаҷонибаи бахшҳои гуногуни иқтисоди кишвар бо пайдо шудани соҳаҳои нави истеҳсолот дар забон ҳам вожаву истилоҳоти нав пайдо мешавад, забони миллий ҳам дар ин бахш сайқал меёбад, низоми истилоҳоти як бахши муҳимми ҷомеа, ки иқтисод ном дорад, ташаккул меёбад. Имрӯз, ки Тоҷикистон давлати соҳибистиклол аст ва рушди устувори иқтисоди миллий таъмин аст, масъалаи ба тартиб овардан, ҳамгунсозӣ ва стандарт кардани истилоҳоти иқтисодӣ хеле муҳим ба назар мерасад.

Ҷаъолияти стандартсозӣ ва ҳамгунсозии истилоҳоти илмиву техникӣ яке аз бахшҳои муҳими истилоҳшиносӣ буда, ҳадафи он ба тартиб ва меъёри муайян даровардани шабакаи истилоҳсозӣ аввалан дар сатҳи як давлати муайян ва сониян дар сатҳи умумиҷаҳонӣ мебошад. Пешрафти бесоҷакаи илму техника, пайдо шудани шабакаи нави технологияи (фановарии) компютерӣ ва саросарӣ шудани технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ масъалаҳои стандарт кардан ва ҳамгун сохтани истилоҳотро чи дар миқёси умумидавлатӣ ва чи дар сатҳи умумиҷаҳонӣ яке аз масъалаҳои муҳимми забоншиносӣ гардондааст. Албатта масъалаи истилоҳот ва истилоҳшиносӣ дар шароити саросарӣ шудани иттилооту иртиботот масъалаи фақат илми забоншиносӣ набуда, он ба яке аз масъалаҳои байниилмӣ табдил ёфтааст ва ҳалли ин масъала мувоҳидаи коршиносони бисёр соҳаҳои илм, аз қабили риёзиёт, физика, химия, технологияҳои компютерӣ ва ғайраро талабдорад. Муассисаҳои байналмилалӣ, ки ба стандарт кардани истилоҳоти илмӣ–техникӣ машғул ҳастанд, масъалаҳои стандарт карданро чунин шарҳ медиҳанд:¹

Стандарт кардан – ҷаъолияте мебошад, ки ба хоҳири ба танзим дарорӣ ва истифодаи қоидаву меъёрҳои амалӣ гузаронида шуда, ҳадафи он танзими ҷаъолияти илмиву амалӣ дар як соҳаи муайян ба ҷалби тамоми тарафҳои манфиат дорад. Яъне агар стандартсозиро дар низоми истилоҳии забон татбиқ намоем, ҳадафи он ба як меъёри муайяни илмӣ ва техникӣ даровардани истилоҳоти соҳаҳои муҳталиф мебошад.

Масъалаҳои стандартсозӣ ва ҳамгунсозии истилоҳот дар сатҳи давлатӣ гузаронида мешавад. Дар миқёси соҷиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ҳанӯз дар соли 1965 қарори Шӯрои Вазирон (№ 16, аз 11-уми январӣ соли 1965) «Дар бораи беҳтар кардани ҷаъолияти стандартсозӣ дар истилоҳот» тасдиқ гардида буд, ки дар он зарурати дар асоси пешрафти илмиву техникӣ стандарт кардани истилоҳоти илмӣ–техникӣ ва бахшҳои гуманитарӣ аз масъалаҳои асосии сиёсати давлатӣ эълон шуда буд. Сиёсати давлатии стандарт кардани истилоҳот масъалаҳои зеринро дар бар мегирифт:

- -Таҳияи стандарти истилоҳот дар асоси услубҳои мушаххас, тартиб ва шаклҳои таъиншуда;
- -Баррасии ҳама тарафа ва мувоҷакаи ҳамаҷонибаи лоиҳаи стандартсозии истилоҳот бо тамоми муассисаҳои манфиатдор;
- -Муоина (Экспертиза) ва тасдиқ кардани стандартҳо аз рӯи қоида ва меъёрҳои ягона;
- -Таъмини дар амал ҷорӣ кардани истилоҳоти стандартшуда аз рӯи барномаи мушаххас;
- -Назорати доимӣ аз болои тартиби иҷрои барномаи стандартсозии истилоҳот, бознигарии барномавии истилоҳоти стандартшуда.

Дар масъалаи стандарт кардан ва ҳамгунсозии истилоҳот аксари донишмандон бар ин ақидаанд, ки пеш аз ҳама бояд истилоҳоти байнисоҳавӣ, ки барои инкишофи соҳаҳои муҳталифи илму техника умумияти бештар доранд, стандарт карда шавад. Сиёсати давлатии стандарт кардани истилоҳот дар баробари роҳҳои дигари ба танзим даровардани меъёрҳои истилоҳшиносӣ бартарӣ ва аҳамияти зиёде дорад. Афзалияти асосии сиёсати давлатии стандарт кардани истилоҳот дар муқоиса бо роҳҳои дигари стандартсозӣ равиши ягонаи усулӣ ва омодагии стандарт кардани истилоҳоти илмӣ–техникӣ ва ҳамоҳангсозии ин ҷаъолият дар миқёси давлатӣ ва умумиҷаҳонӣ мебошад. Масалан, дар соҷиқ Иттиҳоти Шӯравӣ ба ин

¹ Муф. ниг.: Назарзода С. Масъалаҳои стандартсозӣ ва ҳамгунсозии истилоҳоти забони тоҷикӣ// Пояҳои густириши забони тоҷикӣ (маҷмуаи мақолаҳо)- Душанбе, 2016. саҳ. 230-232

масъала Комитети стандартҳои назди Шӯрои Вазирон ва Институти умумииттифокии илмӣ-тадқиқоти иттилооти техникӣ, гурӯҳбандӣ (классификатсия) вакодагузорӣ, ки дар назди Комитети стандартҳо фаъолият мекард ба қорҳои давлатии стандарт қардани истилоҳоти илмӣ-техникӣ роҳбарӣ мекард.

Раванди стандартсозӣ дар забон чунин давораҳо дар бар мегирад.

- батарибдарорӣ (тақмилиҳӣ)
- ҳамгунсозӣ
- стандартсозӣ

Батариб дарорӣ ва тақмили истилоҳоти забони тоҷикӣ дар охири солҳои 20-ум дар баробари пайдо шудани чунин масъала дар миқёси собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ оғоз гардид, дар марҳилаи аввал бо дар назар гирифтани асосҳои назарии истилоҳшиносӣ сурат мегирифт. Дар солҳои баъдӣ масъалаи ҳамгунсозӣ ва стандартсозии истилоҳот аҳамияти бештар пайдо мекунад. Агар батарибдарории истилоҳот аз оғози пайдоиши чунин масъалагузорӣ дар забони тоҷикӣ бештар ба масъалаҳои умумии истилоҳот дахл қарда бошад, пас масъалаи стандартсозӣ масъалаҳои аввал шоха-шоха ва соҳа ба соҳа ба тартиб даровардани истилоҳот ва дар маҷмӯъ тақдирӣ онҳо аз тарафи як созмони давлатӣ (масалан, Кумитаи истилоҳот ва Комитети стандарти давлатӣ) тақозо мекунад. Ба ҳамин тариқ, ба тартибдарории низомии истилоҳот пеш аз ҳама назари танқидӣ ба истилоҳ ё баҳши истилоҳот буда, аз ҷиҳати моҳият ва шакл ду ҷанбаҳо дар бар мегирад:

а) маҷмӯи тақдирҳо ва қорҳои илмиву амалӣ барои таҳлил, ошқорсозӣ ва ҷамъовариву сабаи мафҳумҳои ифодашаванда;

б) таҳлил, арзёбӣ ва интиҳоби истилоҳ;

Бояд гуфт, ки пайдо шудани чунин масъала ба пешрафти илмӣ-техникӣ саҳт алоқаманд аст ва дар забони тоҷикӣ он дар солҳои сиюм оғоз гардид. Дар ибтидо ду луғати истилоҳоти соҳавӣ таҳия гардид, ки ба масъалаҳои ҷуғрофӣ ва риёзӣ баҳшида шуда буданд. Вале ба тартибдарории истилоҳот низ зери шиори ҳамгунсозии истилоҳоти халқҳои шӯравӣ сурат мегирифт, ки бештар ҷанбаи «Советикунории истилоҳоти забонҳои» халқҳои шӯравиро доро буд. Масалан, дар фармони №1-и Комиссариати халқии маорифи РССТоҷикистон аз 2-юми январӣ соли 1939 чунин омадааст:

«Советшанияҳое, ки дар бобати масъалаҳои соҳти забон дар моҳи феврал ва дар моҳи ноябри соли 1938 аз тарафи КМПК (б) Тоҷикистон ҷеғ зада шуда буданд, дар соҳаи ба тартиб даровардани масъалаҳои грамматика, терминология ва орфографияи забони тоҷикӣ якқатор ҷорабиниҳои конкретӣ муайян қарданд. Ин ҷорабиниҳо ба барҳам додани архаизмҳо, арабизмҳо ва эронизмҳо дар забони тоҷикӣ, ба барҳам додани ҷудории сунъии байни забони адабӣ ва забони зиндаи гуфтугӯӣ, ба наздик қардани забони адабӣ ба забони гуфтугӯӣ, ба дар забони тоҷикӣ ҷорӣ қардани шаклҳои зиндаи забон ва советизмҳо равона қарда шуданд». (Тоҷикистони Сурх, 25 январӣ 1939, №19, (3118).

Ҳамгунсозии истилоҳоти забон асосан дертар шурӯъ шуда, ба масъалаи стандарт қардани истилоҳот саҳт алоқаманд аст. Ҳамгунсозӣ ду ҷанба доро: ҷанбаи доҳили забонӣ ва байнизабонӣ. Масалан, дар солҳои 60-ум ба инкишофи стандартсозии истилоҳоти соҳаи гуногун дар Иттиҳоди Шӯравӣ марҳилаҳо ва зинаҳои ҳамгунсозии истилоҳот чунин муайян шуда буданд:

1. ҳамгунсозӣ дар сатҳи маҳдуди шоҳаи як соҳаи муайян;
2. дар сатҳи умумии яксоҳа;
3. дар сатҳи забони миллӣ;
4. дар сатҳи забонҳои халқҳои шӯравӣ;
5. дар сатҳи забонҳои кишварҳои сотсиалистӣ;
6. дар сатҳи забонҳои пешрафта иҷаҳон.

Пеш аз оғози ҳамгунсозии истилоҳот, тавре қаблан ёдовар шудем, бояд батарибдарории истилоҳот, ки амалҳои ҷамъоварии истилоҳот, таҳияи вожаномаҳои истилоҳоти муҳталиф, таҳияи фарҳангҳои истилоҳии ҳамгуншуда ва ғайра анҷом ёфта бошад.

Масъалаи стандарт кардани истилоҳот дар миқёси умумичаҳонӣ низ аз масъалаҳои асосии истилоҳшиносӣ буда, яке аз бахшҳои фаъолияти Созмони байналмилалӣ стандартсозӣ мебошад ва ин созмон чандин маротиба дар конференсияву симпозиумҳои хеш масъалаи стандарт кардани истилоҳоти илмӣ-техникиро дар миқёси умумичаҳонӣ баррасӣ кардааст. Қоидаҳои стандарт кардани луғатҳои истилоҳӣ аз рӯи меъёрҳои ин созмон масъалаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Забон ва масъалаҳои чаҳони имрӯз;
2. Мафҳумҳо;²
3. Муайян кардани шаклҳои ифодаи мафҳумҳо;
4. Истилоҳот ва корбурди онҳо;
5. Хусусиятҳои забонӣ (сарфу наҳв ва қоидаҳои дастурӣ);
6. Луғатномаҳо ва фарҳангҳои истилоҳӣ;
7. Ҷанбаҳои назарии омӯзиш ва истифодаи амалии истилоҳот ва фарҳангшиносӣ;

Барои стандарт кардан ва ҳамгунсозии истилоҳот зарур аст, ки меъёрҳо ва қоидаҳои бо мурури вақт тағйирёбанда муайян карда шавад, зеро истилоҳот ҳамчун яке аз бахшҳои асосии лексикаи забон доимо дар тағйиру таҳаввул аст.

Хулоса, ҳамгунсозии истилоҳоти забони тоҷикӣ аз нуқтаи назари стандартсозӣ то ба ҳол оғоз нашудааст. Баъзе тадбирҳо дар дохили як соҳаи муайян барои ба тартибдарории истилоҳот анҷом меёбанд, вале ин амал ҳоло хусусияти умумичумхурӣ пайдо накардааст. Ҳамгунсозии истилоҳот дар байни забонҳои наздик низ ҳоло дар сатҳи пешниҳодҳо боқӣ мондааст. Имкон дорад, ки агар байни Кумитаи забон ва истилоҳот ва Фарҳангистони забон ва адаби форсии Ҷумҳурии Ислонд Эрон дар ин мавзӯ ҳамкориҳо ба вуҷуд ояд ва дар оянда ба ин раванд қоршиносони Афғонистон ҷалб карда шавад, дар ҳамгунсозии истилоҳоти сеҳавзаи форсизабонон–Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон ба хоҳири баҳамии онҳо қадаме ба пеш гузошта шавад³.

Мо дар ин мақола барои ҳамгунсозии мафҳуми «савдо» мавод ҷамъоварӣ карда, онро аз ҷиҳати илмӣ баррасӣ карда, пешниҳод менамоем. Дар фарҳангҳо барои ифодаи мафҳуми «савдо» вожаҳои «савдо», «озаргонӣ» ва «тиҷорат» оварда шудааст.

ТИҶОРАТ а. تجارت додугирифт, харидуфурӯш; савдо; тижорат кардан харидуфурӯш кардан, савдогарӣ кардан.

ТИҶОРАТӢ تجارتى мансуб ва ба корҳои хариду фурӯш: муносибати тижоратӣ.

ТИҶОРАТӢХОНА خانه تجارت муассисаи тижоратӣ, ҷои савдо ва харидуфурӯш.

ТОҶИР а. تاجر тижораткунанда, бозаргон, савдогар.

ТОҶИРӢ تاجرى савдогарӣ, бозаргонӣ.

ТУҶҶОР а. تجّار. тоҷир.

САВДО I سودا 1. харидуфурӯш, бозаргонӣ, тижорат. 2. байъ, муомила, дар сари кам кардани нархи чизе бо фурӯшанда гуфтугузор кардан; савдои берунӣ тижорат бо мамлакатҳои хориҷӣ; корманди савдо касе, ки дар муассисаи савдо кор мекунад; савдо пухтан муомила анҷом ёфтан, мувофиқат кардани харидору фурӯшанда дар сари нарх; савдо кардан а) байъ кардан, дар бораи нархи чизе ба як қарор омадан; б) фурӯхтан, харидан; харидуфурӯш кардан; савдори баробар кардан дар бораи баҳои чизе ба созиш омадани тарафайн; савдошудан ба фурӯш расидан; ۛ савдои умр аҳду паймони якумрӣ, занушавҳар шудан⁴.

САВДО II ا. سودا 1. ҳаёл, орзу, хоҳиш. 2. Орзуи амалинашаванда, ҳаёли хом; савдои хом ҳаёли хом, орзуи амали нашаванда. 3. ғам, ғусса, ташвиш; як сару ҳазор савдо. 4. маҷ. ошуфтагии фикр, молихулёӣ; ба сари савдои чизе гузаштан аз баҳри қоре (чизе) гузаштан,

² Дар бораи баъзе масъалаҳои забони тоҷикӣ. Қисми 1. Масъалаҳои грамматика//Тоҷикистони Сурх, 25 январи 1939, №19.

³ Дар бораи баъзе масъалаҳои забони тоҷикӣ. Қисми 2. Масъалаҳои терминологияи забони тоҷикӣ//Тоҷикистони Сурх, 26 январи 1939

⁴ Муф. ниг.: Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 2. Нашри дуввум, бознашр-Душанбе 2018

дигар орзуи он чизро накардан; савдои *чизеро* ба сар доштан дар орзуи ба даст даровардани чизе

будан, хоҳони чизе будан.

САВДОГАР سوداگر он ки касбаш харидуфурӯшаст, тоҷир.

САВДОГАРБАҶА سودаگرچه фарзанди савдогар, тоҷирзода.

САВДОГАРӢ سوداگرى шуғли савдогар; харидуфурӯш кардан, тичорат; савдогарӣ кардан ба харидуфурӯш шуғл доштан.

БОЗАРГОН//БОЗУРГОН بازارگان савдогар, тоҷир.

БОЗАРГОНӢ//БОЗУРГОНӢ بازارگاني савдогарӣ, тичорат, харидуфурӯш.

Аз ин се вожа, ки дар забони тоҷикӣ истеъмоли васеъ дорад, «тичоратӣ» арабӣ буда, ду вожаи «савдо» ва «бозгонӣ». Вожаҳо аслан тоҷикӣ мебошанд. Нзариyaи забоншиносӣ дар бораи интиҳоби вожаҳо барои истилоҳот як меъёрҳо муқаррар кардааст, ки онро ба таври мухтасар шарҳ медиҳем. Ин меъёрҳо дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ қабул гардида, то имрӯз аз нуқтаи назари забоншиносӣ аҳамияти илмӣ худро гум накардаанд.

Солҳои 20-уми садаи гузашта, вақте ки масъалаи табдили алифбо ва бозсозиву навсозии забони адабии як қатор миллатҳои Иттиҳоди Шуравӣ ба миён омад, суоли ногузире пайдо шуд, ки истилоҳофаринии ин забонҳо чигуна ва бар асоси кадом усулҳо сохта шавад ва ба кадом роҳҳо бояд пеш равад? Зеро дар ҳар ҷумҳурӣ ин масъала мустақилона, бидуни мувофиқа ва ҳамоҳангсозӣ бо ҷумҳуриҳои дигар ҳал мешуд. Гузашта аз ин, дар аксарияти ҷумҳуриҳои миллий луғатшиносони варзида ва ошно бо меъёру методологияи нави истилоҳшиносии ҷаҳонӣ мавҷуд набуданд. Ҳатто дар марказҳои мутақаддирӣ илмӣ чун Маскаву Санкт-Петербург (Ленинград) ҳам чунин мутахассисон кам буданд. Мақтаби забоншиносии шӯравӣ ва шоҳаи истилоҳшиносии он дар ҳоли инкишофу ташаккул буд.⁵

Масалан, аз рӯи иттилооти мавҷуда оғози фаъолияти истилоҳшиносӣ дар замони шуравӣ марбут аст ба маҳфили истилоҳшиносие, ки дар ибтидои солҳои 20-уми асри гузашта дар назди хонаи олимони шаҳри Ленинград ташкил гардид. Нахустин роҳбарони минбаъдаи Кумитаи истилоҳгузинии илмӣ ва техникии АИ СССР академикҳо С. А. Чаплигин ва Д. С. Лотте фаъолияти худро маҳз дар ҳамин маҳфил оғоз карда буданд.

Ба ин нигоҳ накарда дар ин солҳо кӯшишҳои фаровон ба ҳарч дода шуд, ки истилоҳшиносон ва истилоҳгузинони тозақори миллий дастгирӣ шаванд ва истилоҳгузинӣ дар ин ҷумҳуриҳо то ҷойи имкон мутобиқи меъёрҳои илмӣ пеш равад. Ба ин мақсад дар Анҷумани якуми умумииттифоқии туркшиносӣ (Боку, 1926) ва дертар дар Шӯрои илмӣи Кумитаи Марказии умумииттифоқии Алифбои нав (КМУ АН) ин масъала мавриди муҳокима ва баррасӣ қарор гирифт ва забоншиносони барҷастаи он замони Иттиҳоди Шуравӣ ба ин қарор чалб карда шуданд.

Дар натиҷа Пленуми якуми Шӯрои илмӣи КМУ АН роҷеъ ба ин мавзӯ қарори махсус қабул кард ва он барои истифода дар се номаи «Язык и письменность народов СССР» (Москва, 1933) ба ҷоп расид. Мутобиқи он чор принсипи умумӣ барои истилоҳгузинии нави забонҳои Иттиҳоди Шуравӣ баргузида шуд:

1. Истифодаи васоити забони модарӣ. Инкишофи истилоҳсозии нав дар асоси забони модарӣ бояд аз нуқтаи назари зайл сурат гирад:

а) офариниши вожагони нав аз решаҳои мавҷудаи он забон бо истифода аз системаи хубинкишофёфтаи пасвандҳои калимасоз;

б) тарҷумаи маъноии истилоҳоти мавриди нӣз ба шеваи забонҳои пешрафта;

в) додани маънои нав ба вожагони ҷорӣи он забон.

2. Истифодаи истилоҳоти интернационалӣ дар шароити ИҶШС.

3. Истифодаи истилоҳоти илмӣ ва техникии байналмилалӣ.

4. Истифода аз дигар забонҳои наздик⁶.

⁵ Муф. ниг.: Назарзода С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ таърих гароиш ва дурнамо – Душанбе 2013. саҳ .55

⁶ Муф. ниг.: Развитие терминологии на языках союзных республик СССР (Редколлегия: академик Г. В. Степанов, доктора филологических наук, В. П. Даниленко и К. М. Мусаев), Москва, 1986, с. 77.

Дар заминаи қарорҳои Пленуми номбурда сипас принципҳои асосии истилоҳофаринии бисёр забонҳои Иттиҳоди Шуравӣ таҳия ва танзим гардид. Албатта, истифодаи принципҳои мазкур дар ҳама забонҳо яқсон набуд. Дар ҳар забон вобаста ба авомили хоси забонӣ ва ё таҳти таъсири муҳит ва шароити замонӣ ин ё он усул аҳамияти бештар касб мекард. Вале ба таври умум ин принципҳо риоят мешуд.

Аммо дар мавриди тарзҳои асосии сохтани истилоҳот ва сермахсулии онҳо дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи ин ришта дар Иттиҳоди Шуравӣ мутахассисон дар ин мавзӯ ихтилофи назар доштаанд. Бинобар ин дар адабиёти мавҷуда тарзҳои гуногуни истилоҳсозӣ мушоҳида мешавад. Масалан, баъзе муҳаққиқони истилоҳшинос се тарзи истилоҳгузиниро пешниҳод кардаанд:

- «Истилоҳотонидан»-и вожагони забони адабӣ ва лаҳҷаҳои ҳамон забон;
- Истилоҳофаринӣ дар асоси воситаҳои забони миллий;
- Иқтибоси «луғот – истилоҳот» аз забонҳои дигар»

Як даста олимони дигар чор тарзи истилоҳсозиро дуруст мешуморанд:

1. «Истилоҳотонидан»
2. Реистилоҳотонидан (интиқоли истилоҳот аз як соҳа ба соҳаи дигар)
3. Истилоҳофаринӣ
4. «Интернатсионалонидан» (ба орият гирифтани)

Гурӯҳи дигари мутахассисони истилоҳшинос тарафдори истилоҳгузинӣ дар асоси қонунҳои соф дастурии забонҳои миллий буданд:

1. Семантикӣ (маъноӣ)
2. Сарфӣ
3. Наҳвӣ
4. Тарҷумаи таҳтуллафзӣ (калка)
5. Аббреватсия (ихтисораҳо)

Ҳатто олимоне низ буданд, ки барои баъзе забонҳои Иттиҳоди Шуравӣ, асосан забонҳои туркӣ, ки мансуб ба «навъи забонҳои агглютинативӣ» мебошанд, фақат ду тарзи истилоҳсозӣ – аффиксатсия (вандпазирӣ) ва калимасозиро пешниҳод кардаанд ва ғ.

Сабаби чунин гуногунназарӣ дар ин соҳа ба таҳмини донишмандон дар он аст, ки муҳаққиқон нисбат ба ин масъала бархӯрдҳои гуногун доштанд: «Дар бисёр маврид манобеи истилоҳсозӣ ва тарзҳои истилоҳофаринӣ маҳлут карда мешаванд. Дар баъзе ҳолатҳои дигар манобеи такмили истилоҳот ва тарзҳои (баъзан истилоҳи «роҳҳо» ба ҷои «тарзҳо» истифода мешавад) сохтани онҳо дар як радиф қарор дода мешаванд» ва ғ.

Вале ба андешаи муҳаққиқони ҷумҳуриҳои собиқ шуравӣ ва ҳулосаҳои донишмандони шинохтае, ки машғули масъалаи истилоҳсозӣ дар забонҳои Иттиҳоди Шуравӣ буданд, тарзҳои асосии истилоҳсозӣ ва такмили он дар забонҳои миллий дар даврони шуравӣ қарори зайл будааст:

1. Гузаштани (нақли) вожагони забони миллий ба қатори истилоҳот, яъне тарзи семантикӣ (маъноӣ). Ин тарз имконоти васеъ дорад:

- а) гузаштани вожагони «маъмулӣ»-и забони адабӣ ва ё умумихалқӣ ба сафи истилоҳот;
- б) гузаштани истилоҳоти лаҳҷаӣ ба қатори истилоҳоти миллий;
- в) ретерминологизатсия, яъне гузаштани истилоҳот аз як соҳа ба соҳаи дигар;

2. Калимасозӣ:

- а) тарзи морфологӣ (тавассути вандҳо);
- б) тарзи таҳлилӣ ва ё синтаксисӣ (калимаофаринӣ);
- в) аббреватсия (ин ду тарз хоси сохтани луғот дар асоси истифодаи унсурҳои забони миллий мебошанд, вожаҳои иқтибосӣ низ метавонанд дар ташкили чунин тарз иштирок кунанд);

3. Калкасозӣ, яъне тарҷумаи таҳтуллафзӣ, ки аз як тараф имкониятҳои ду тарзи аввалро истифода мебарад ва аз тарафи дигар дар байни онҳо робита барқарор мекунад. Мафҳум ва идеяҳои иқтибосӣ танзим шуда ва ба расмият даровардани онҳо бо васоили миллий сурат мегирад. Ба ҳамин тариқ дар ин ҷо танҳо ҷанбаи мазмунӣ ғайримиллӣ мебошад.

4. Қарз гирифтани истилоҳоти тайёр. Албатта дар даврони шуравӣ чунин истилоҳот русӣ, байналмилалӣ ва ё дигар истилоҳоте буданд, ки тавассути забони русӣ ва ё забонҳои дигари хориҷӣ дохил мешудаанд. Тавре медонем қисми охир дар он давра ниҳоят кам буд.

Истилоҳоти тайёр метавонанд чунин бошанд: а) вожагони забони миллий, ки аз лаҳҷаҳо ва ё аз дигар соҳаҳо мегузаранд ва б) вожагони иқтибосӣ аз забонҳои дигар.

Тамоми истилоҳоти дигар «дериватҳо» (истилоҳоти ҳосилшуда аз тариқи калимасозӣ - С. Н.) мебошанд⁷.

Дар мавриди манобеи истилоҳсозӣ низ дар замони шўравӣ корҳои анҷом гирифта буд. Агар ба диққат ба осори парокандаи ба ин мавзӯ бахшида нигарем, мебинем, ки муҳаққиқони истилоҳшинос назар ба авзои ҳоси забонҳо дар шароити ИҶШС се манбаъро барои истилоҳсозии забонҳои миллий, аз ҷумла забони тоҷикӣ тарҷеҳ додаанд:

1. Забони миллий (тоҷикӣ), истифодаи таркиби луғавӣ ва имконоти дастурии он;

2. Забони русӣ, ки забони тоҷикӣ мафҳум ва истилоҳоти омадаро аз он иқтибос мегирифт ва ё тарҷума мекард. Бисёр вақт ин амал ба сурати тарҷумаи калима ба калима сурат мегирифт;

3. Манбаи байналмилалӣ. Вожагони ин манбаъ асосан аз забонҳои аврупоӣ, маъмулан аз забони русӣ ва бо имлои русӣ пазируфта мешуд. Ин меъёр ва ё қолаб тақрибан барои ҳамаи забонҳои миллии Иттиҳоди Шўравӣ яқсон буд.

Албатта, набояд фаромўш кард, ки усул ва ё тарзҳои истилоҳсозӣ категорияи таърихӣ буда, дар мароҳили гуногуни истилоҳсозии даврони шўравӣ ин ва ё он тарзи истилоҳфаринӣ ва манобеи он серистеъмолтар мешуд ва ин ва ё он усул аз раванг боз мемонд. Масалан, дар ин давра дар офариниши истилоҳоти иҷтимоӣ – сиёсии забони тоҷикӣ аз тарзҳои семантикӣ ва ё вожаҳои аз решаҳои забони тоҷикӣ дида тарзҳои байкибосгирӣ ва тарҷума (дар бисёр маврид тарҷумаи тахтуллафзӣ) бештар тараққӣ карда буд.

Ва ё мебинем, ки таносуби ин се манбаъ дар марҳилаҳои гуногуни истилоҳсозии забони тоҷикӣ яқсон нест. Масалан, аз оғози солҳои 60-уми асри гузашта сар карда, дар истилоҳсозӣ каму беш, бозхатиёт ва мулоҳизакорона ба манбаи миллий, имконоти дохилии забон, истифодаи таҷрибаи ҳамзабонон ва тарҷумаи маъноӣ истилоҳоти иҷтимоӣ ву сиёсӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир мегардад. Вале дар амал, чунон ки аз таҷрибаи забони тоҷикӣ ва дигар забонҳои ҷумҳуриҳои ҳамсоя мебинем, тақрибан то ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дар истилоҳшиносии замони шўравӣ ду манбаи номбурда афзалияти бе ҷуну чаро доштанд ва забони тоҷикӣ торафт дар ҳудуди мактаби миёна маҳдуд мешуд. Шояди ин гуфта ҳулосаи муҳаққиқон аст, ки дар ин замина навиштаанд: «Манбаи асосии офариниши истилоҳоти нав дар асоси забони миллий агар дар ҳама соҳаҳо ҳам набошад, дар бисёр риштаҳо дар доираи истилоҳоти мактаби миёна боқӣ мемонад».

Вале дар ҳар сурат набояд фаромўш кард, ки назарияҳои, ки донишмандони замони шўравӣ таҳия ва тавсия карда буданд, бо вучуди нисбати бештар доштан ба забони русӣ, дар маҷмӯъ ҳислати умумӣ доштанд ва сарфи назар аз вижагиҳои алоҳида барои забонҳои халқҳои Шўравӣ муштарак буданд. Аз ин рӯ, онҳо дар тамоми даврони шўравӣ ва пас аз он ҳам барои забоншиносон ва вожагузинони тоҷик ҳамчун сармашқ ва роҳнамо хидмат карданд ва имрӯз ҳам чунон аст.

Дар забони тоҷикӣ истилоҳсозӣ ва истилоҳшиносӣ имрӯз наметавонад бо пажӯҳишҳои густурда ва амиқ назарии худ ифтихор кунад. Мушкил он аст, ки то ҳол заминаи рушди инкишофи ин ришта ба қадри лозим фароҳам нашудааст, аз ҷумла «таркиби луғавии забони адабии ҳозираи тоҷик ба дараҷаи кофӣ тадқиқ нашуда...ва оид ба масъалаҳои алоҳидаамон ягон асари илмӣ ба назар намоён ба вучуд наомадааст»⁸. Аз ин сабаб на танҳо масъалаҳои назарӣ, балки даҳҳо мавзӯҳои мубрами дигари истилоҳсозӣ ва истилоҳшиносии забони тоҷикӣ ҳанӯз ҳам дар интизори муҳаққиқони ҳешанд.

⁷ Муф. ниг.: Развитие терминологии на языках союзных республик СССР (Редколлегия: академик Г. В. Степанов, доктора филологических наук, В. П. Даниленко и К. М. Мусаев), Москва, 1986, с. 78-79.

⁸ Муф. ниг.: Развитие терминологии на языках союзных республик СССР (Редколлегия: академик Г. В. Степанов, доктора филологических наук, В. П. Даниленко и К. М. Мусаев), Москва, 1986, с. 70.

Ҳамин тариқ, тавре тавре аз ин ҳуҷҷату санадҳо бармеояд, нуктаи нахусти меъёрҳои истилоҳпазирӣ истифода аз имкониятҳои дохилии забон аст. Дар мавриди ин се истилоҳ (тиҷорат, савдо, бозоргонӣ) ба ҷои аввал ду вожа (савдо, бозаргонӣ) мебарояд. Аз ин ду истилоҳ вожаи «савдо» истифодаи бештар дорад. Дар номи як ниҳоди ҳукумати Вазорати савдо ва иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳи «савдо» истифода шудааст. Бинобар ин интихоби вожаи «савдо» ҳамчун як истилоҳи расмӣ дар баробари вожаҳои «тиҷорат» ва «бозаргонӣ» бартарӣ дорад.

Адабиёт

1. Назарзода С. Масъалаҳои стандартсозӣ ва ҳамгунсозии истилоҳоти забони тоҷикӣ// Пояҳои густариши забони тоҷикӣ (мачмӯаи мақолаҳо)-Душанбе, 2016. Саҳ. 230-232
2. Дар бораи баъзе масъалаҳои забони тоҷикӣ. Қисми 1. Масъалаҳои грамматика//Тоҷикистони Сурх, 25 январи 1939, №19
3. Дар бораи баъзе масъалаҳои забони тоҷикӣ. Қисми 2. Масъалаҳои терминологияи забони тоҷикӣ//Тоҷикистони Сурх, 26 январи 1939
4. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Дар зери таҳрири Назарзода С. ва дигарон. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 2. Нашри дуввум, бознашр-Душанбе 2018
5. Назарзода С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ таърих гароиш ва дурнамо –Душанбе 2013. саҳ 55
6. Развитие терминологии на языках союзных республик СССР (Редколлегия: академик Г. В. Степанов, доктора филологических наук, В. П. Даниленко и К. М. Мусаев), Москва, 1986, с. 77
7. Развитие терминологии на языках союзных республик СССР (Редколлегия: академик Г. В. Степанов, доктора филологических наук, В. П. Даниленко и К. М. Мусаев), Москва, 1986, с. 78-79
8. Развитие терминологии на языках союзных республик СССР (Редколлегия: академик Г. В. Степанов, доктора филологических наук, В. П. Даниленко и К. М. Мусаев), Москва, 1986, с. 70

ПЕШВОИ МИЛЛАТ ВА ПЕШРАФТИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Аннататсия: Дар мақола ба таври мухтасар дар хусуси пешинаи забони тоҷикӣ ва дар рӯзгори ғайзбори соҳибистиклолии Тоҷикистон ба марҳалаи нави рушд ворид шудани он суҳан рафтааст.

Таъкид шудааст, ки дар пешрафти забони тоҷикӣ ва ба марҳалаи нави рушд ворид гардидани он дар замони Истиқлоли давлатӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши меҳварӣ дорад.

Калидвожаҳо: забон, забони тоҷикӣ, забони модарӣ, забони давлатӣ, пешрафти забон, Пешвои миллат, таъриху фарҳанг, ҳудудиносии миллӣ.

ЛИДЕР НАЦИИ И ПРОГРЕСС ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В статье кратко рассматривается история таджикского языка и его вступление в новый этап развития в славные дни независимости Таджикистана.

Подчеркивается, что Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон сыграл решающую роль в становлении таджикского языка и его выходе на новый этап развития в период государственной независимости.

Ключевые слова: язык, таджикский язык, родной язык, государственный язык, развитие языка, Лидер нации, история и культура, национальное самосознание.

LEADER OF THE NATION AND THE PROGRESS OF THE TAJIK LANGUAGE

Annotation: The article briefly examines the history of the Tajik language and its entry into a new stage of development in the glorious days of Tajikistan's independence.

It is emphasized that the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon played a decisive role in the formation of the Tajik language and its entry into a new stage of development during the period of state independence.

Key words: language, Tajik language, native language, state language, language development, Leader of the Nation, history and culture, national identity.

Забони ҳар қавму миллат бидуни шак ойнаи рӯзгори гузаштаву имрӯзаи ҳамоно қавму миллат аст, ки дар худ таъриху фарҳанг, донишу хирад ва тафаккури андешаи онро инъикос мекунад. Аз ин ҷост, ки дар ойнаи ҳақиқатнамои забони модарии мо таърихи пурифтихор, фарҳанги оламгир ва донишу хиради азалии мардуми мо бо ҳама шукӯҳу шаҳомат ва қудрату азамати худ дар қолаби назму наср мунъакис гардидааст.

Гузашта аз ин, аз сафаҳоти рангини таърихи қадими мардуми шарафманди мо ба исбот мерасад, ки давлатдории миллӣ ҳамеша ба забони тавоноии пӯёву поё ва забони миллӣ дар навбати худ ба давлати мустақил ва пешвову давлатдори ҳомию ниғаҳони забон ниёз доштааст. Дар таърихи мардуми деринарӯзгори мо ҳамчунин собит шудааст, ки марҳалаҳои рушди таърихии забони модарӣ низ ба зуҳури шахсиятҳои барҷастаи таърихӣ иртибот ва пайванди ногусастанӣ доранд.

Ба эҳтимоли қавии муҳаққиқони таърихи забон бо расмӣ ёфтани забони форсии дарӣ дар дарбори амири тоҷиктабори Саффорӣён – Яъқуби Лайс дар соли 867, ки суҳани маъруфи ӯ «чизе, ки ман андарнаёбам, чаро бояд гуфт?!» [5, с.165] пеши роҳи густариши забони арабӣ дар Хуросону Фарорӯд садди сангин гузошт, давраи миёнаи забонҳои эронӣ анҷом пазируфта, давраи нав шуруъ гардид.

Вале ба эътирофи умум авҷи шукуфоию боландагии забони модарии мо дар давраи нав аҳди давлатдории силсилаи некноми Сомониён шинохта шудааст. Бунёдгузори давлати Сомониён – Исмоили Сомонӣ (875-907) ҷунонки ҳуди ӯ мегӯяд: «то ман зинда бошам, бораи (яъне девори) вилояти Бухоро ман бошам» [2, с.48], на танҳо «девори Бухоро» буд, балки

девори забони модарӣ ҳам буд, ки сиёсати ватанхоҳӣ, истиқлолталабӣ ва забонгустариӣ ӯ ба рушди бесобиқаи ин забон ва фуруғи истеъдоди шоироне чун Рӯдакию Фирдавсӣ, ки саромади шоирони форсизабони ҷаҳон эътироф шудаанд ва донишмандоне чун Абурайҳони Берунию Абуалии Сино, ки бо таълифи шоҳасарҳои илмӣ «Китоб-ут-тафҳим» ва «Донишнома» ба забони модарии мо дар ҷодаи илм «шеваи роҳгардӣ» омӯхтаанд, мусоидат кард.

Сиёсати забонгустариӣ Исмоили Сомонӣ ва дигар амирони ин хонадон чунон қавӣ пайрезӣ шуда буд, ки хонадонҳои баъдии ғайримахаллии фармонраво, аз қабилӣ Қарахониён, Ғазнавиён, Салҷуқиён, Хоразмшоҳиён, Чингизиён, Темуриён, Шайбониён, Аштархониён ва амирони сулолаи Манғития бечунучаро аз ин сиёсат пайравӣ кардаанд. Дар баробари ин, Салҷуқиён мунодии ин забон дар Осиёи Сағир ва Ғазнавиёну Темуриён ҳомили он дар сарзамини Ҳинд будаанд.

Ба иттилои муаллифи ношинохтаи таърихномаи туркии «Таворихи гузидаи нусратнома» поягузори давлати Шайбониён (1500-1598) Муҳаммад Шайбонихон, ки асли чингизӣ дошт, на танҳо ба забони модарии мо шеър месурӯд, балки баъд аз гузашти тақрибан панҷсад сол аз рӯзгори давлати Сомонӣ ба хоҷири асолат бахшидан ба давлатдории худ дар Осиёи Марказӣ асли худро ба Исмоили Сомонӣ пайванд меод [4, с.62].

Охири амирони манғитияи Бухоро низ бо забони модарии мо сухан гуфта барои худ моҳи ифтихор медонистанд ва амир Абдулаҳад бо тахаллуси «Оҷиз» шеър суруда, ба иттилои устод Айнӣ дар «Ёддоштҳо», бо устод тавассути радду бадали шеър мукотиба доштааст [1, с.635].

Аммо дар замони давлатдории Шуравӣ бар асари сиёсати давр доираи корбурди забони тоҷикӣ то андозае маҳдуд шуд ва забони модарӣ аз маҷрои табиӣ рушди худ берун монда, имконоти дохилии ғаноафзоӣ ва дар маҷмӯъ то ҷое сарриштаи қори худро дар ин муҳити чандзабонӣ аз даст дод.

Бино бар ин, дар солҳои охири давлатдории Шуравӣ мубориза барои озодӣ ва истиқлоли мардуми тоҷик нахуст аз мубориза барои забони модарӣ шуруъ гардид, ки зиёиёни асили миллии мо, аз қабилӣ устодон Муҳаммади Осимӣ, Муҳаммадҷони Шакурӣ, Акбари Турсон, Лоик, Шарофиддини Рустам ва дигарон парчамдори ин мубориза буданд.

Ҳарчанд 22 июли соли 1989 Қонуни забони Тоҷикистон ба тасвиб расид ва забони тоҷикӣ дар қаламрави Тоҷикистон мақоми давлатӣ пайдо кард, вале ҳамоно дар роҳи рушди забони модарӣ мушкилоту монеа фаровон буд.

Қабули эълумияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 24 августи соли 1990 ва дар таърихи 9 сентябри соли 1991 давлати мустақил эълон шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди забон заминаи созгор муҳайё кард, вале аз ин ҳаводиси фараҳбахш чанде нагузашта, бо таҳрику тавтиаи душманону бадхоҳони миллат дар мамлакат оташи ҷанги дохилӣ забона зад, ки кишварро харобу бозори забону фарҳанги миллиро касод намуд ва ҳазорон мардуми бегуноҳро ба қоми худ фуру бурд.

Давлату миллат ва забону фарҳанги миллии дар ин марҳалаи сарнавиштсоз ба раҳогари ормоние чун Исмоили Сомонӣ ниёз дошт, то ки ӯ битавонад тақдири давлатро қомилан ба дасти худ гирифта, киштии муроди миллатро аз ин гирдобӣ фано ба соҳили наҷот саломат бирасонад. Устоди зиндаёӣ Муҳаммадҷони Шакурӣ дар ҳамон рӯзгори тираву душвори фоҷиабор дар як мақолаи худ зери унвони «Наҷоти мо аз давлати миллист», ки дар ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» (№26 аз 25 июни соли 1992) ба нашр расид, бо дили пурумед ба фардои дурахшони миллат ҳаде зада буд, ки «мумкин аст, шахсияти барҷастае пайдо шавад, ки умдатарин эҳтиёҷоти миллиро амиқан дарк карда, тибқи онҳо бо ҷиддияту қатъияти тамои амал намояд ва давлати иқтисодманди адолатбунёде барпо кунад. Он гоҳ миллат аз рӯйи амалиёту назариёти вай манфиатҳои худро амиқтар дарк мекунад ва ӯро дастгирӣ карда, бо ӯ идеали миллиро ҷомаи амал мепошонад...».

Дуои абармардоне чун устод Шакурӣ мустақоб шуд ва ба бахти мардуми мо ва савобдиди вакилони фарҷомнигари Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон раҳбарии кишвар ба зиммаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон вогузор гардид.

Пешвои миллат аз рӯзҳои нахустини ба мақоми раҳбарӣ расидан, тақдири давлату миллат ва забони давлатиро бо ҳам тавбаам шумурда, бақои давлатро дар паноҳи забон ва забонро дар паноҳи давлат эълон дошт.

Метавон гуфт, ки бо ин иқдоми созанда ва барқарории сулҳу субот дар ҷомеаи Тоҷикистон ва бо раҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба бунёди ҷомеаи озоди демократӣ ва давлати миллӣ камари ҳиммат бастанӣ мардуми тоҷик забони давлатӣ ба марҳалаи нави рушди худ ворид гардид.

Сухани ноб ва ширину шеваи тоҷикӣ бори нахуст дар баландтарин минбарҳои ҷаҳон аз забони Пешвои миллат садо дод ва ба ҷаҳониён аз ҳастии давлату миллати тоҷик мужда расонд. Танини ҷонбахши забони модарӣ ва забони офаридаҳои Рӯдакию Фирдавсӣ, Ибни Синову Берунӣ, Носири Хусраву Умари Хайём, Саъдию Мавлоно, Саноию Аттор, Ҳофизу Камол, Ҷомии Ҳилолӣ, Соибу Сайидо, Бедилу Аҳмади Дониш, Айнию Лохутӣ, Турсунзодаву Улуғзода... дар ақсои олам аз эҳёи дигарбории забону фарҳанги ҳазорсолаи тоҷикон хабар дод.

Ғояти камоли забони модарӣ дар суҳанрониҳо ва силсилаи асару мақолаҳои Пешвои миллат завқи забондонӣ забонмӯзиро дар дили хурду калон, пиру барно бедор кард. Дар қалби кӯчаки кӯдакону наврасон шуълаи тобноки муҳаббати самимона ба забони модарӣ фурузон шуд ва дигар муҳол аст, ки боду борони рӯзгорон ин шуълаи муҳаббату самимиятро хомӯш гардонад.

Бо шарофати сиёсати забонгустарӣ ва иқдомҳои пайдарпайи Пешвои миллат дар ин замина забони модарӣ ҷойгоҳи аслии худро дар миёни ҳамаи қишрҳои ҷомеа, дар ҳамаи мактабу коллеҷ ва донишгоҳу донишқадаҳо, дар тамоми идораву вазоратхонаҳо ва корхонаву муассисаҳо пайдо намуд ва дар мақоми шоиставу боистаи худ ҷой гирифт. Дар натиҷаи чунин сиёсат тадриҷан сатҳи забондонии аҳли ҷомеа боло рафта, забони матбуот ва дигар воситаҳои ахбор беҳтар ва симои лавҳаву овезаҳои шахру деҳот ба кулӣ дигаргун шуд.

Ин нукта низ шоистаи таъкид аст, ки устоди зиндаёд Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ ба заҳматҳои Пешвои миллат дар ин замина баҳои баланд дода, қору амали эшонро бо талошҳои устод Айнӣ, ки дар даҳаи сӣ ва чили садаи бист барои аз осебҳо раҳо кардани забони тоҷикӣ мубориза мекард ва шогирдону пайравонаш талошҳои ӯро идома доданд, қиёс намуда, гуфта буд: «Талошҳои Айнӣ ва пайравони ӯ ранги хусусӣ дошт, талоши шахсӣ буд. Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон... он талошҳои хусусии Айнӣ ва пайравонашро ба сатҳи давлатӣ бардоштанд» [6, с.55].

Ба андешаи устод Шакурӣ бар асари ин иқдом «Дар ҳамин понздаҳ-бист соли охир як чизи бисёр муҳим рӯй дод, ки шумораи касоне, ки ба забони мо босаводона ва хуб гап мезананд, зиёдтар шудааст. Мо телевизион тамошо мекунем, радио гӯш мекунем, дар маҷлисҳо менишнем, дар мулоқотҳо бо роҳбарони идораҳо, бо мансабдорон рӯ ба рӯ мешавем ва мебинем, ки дар байни онҳо касоне, ки бо тоҷикии хуб суҳбат меkunанд ва ба дараҷаи муайян саводи тоҷикӣ доранд, торафт зиёдтар мешаванд. Ин бисёр муваффақияти муҳим аст, ки забони хуби тоҷикӣ ба дараҷаи баландтарин мансабҳо, вазоратҳо ва идораҳои давлатӣ расидааст» [6, с.55].

Эҳёи номҳои аслии таърихӣ ва номгузорӣ ба мавзеу маҳаллӣ, ки бар асари сиёсатҳои давр ё тағйири макон кардани қавму қабилаҳои кӯчӣ табдили ном кардаанд, аз иқдомҳои дигари муҳими Пешвои миллат дар роҳи рушду таҳкими забон ва эҳёи худшиносии ҳудудҳои миллӣ ба ҳисоб меравад.

Бо шарофати ин иқдом дар харитаи ҷаҳон дар қаламрави Тоҷикистон номҳои Суғд, Бохтар, Хучанд ва ғ. дубора арзи ҳастӣ намуда, ба пайванди наслҳо тақвият бахшид.

Сомонӣ ном гирифтани яке аз унсурҳои муҳими давлатдорӣ миллӣ – пули миллӣ бо тасвири симои бузургони дирӯзу имрӯзи миллат ва дарҷи қитъаи шеър дар паси пул аз иқдомҳои шоистаи Пешвои миллат ба ҳисоб меравад, ки ҳампайвандии забону фарҳанг ва иқтисоду молияи моро барои имрӯзу фардо таъмин мекунад.

Бори нахуст дар таърихи нави давлатдорӣ Тоҷикистон бо салоҳдиди Пешвои миллат Кумитаи забон ва истилоҳот дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд ва

раёсати он ба зиммаи забоншиноси маъруф, устоди шодравон Додихудои Саймиддин вогузор гардид.

Бо пешравиҳои назаррас дар роҳи бунёди давлати миллӣ зарурат пеш омад, ки Қонуни забон, ки қабл аз рӯзгори Истиқлол ба тасвиб расида буд, таҷдиди назар карда шавад. Бино бар ин, дар таърихи 5 октябри соли 2009 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» дар таҳрири нав аз тарафи Пешвои миллат ба имзо расид ва ин таърих рӯзи азиздошти забони модарӣ муқаррар гардид, ки ҳамасола дар кишвари мо бо шукӯҳу ҷалоли хос таҷлил мешавад.

Бояд гуфт, ки қонуни мазкур дар заминаи меъёрҳои эътирофшудаи байналмилалӣ таҳия шуда, вазъи ҳуқуқӣ, доираи истифода ва дурнамои рушди забони давлатиро дар қаламрави мамлакат дар рӯзгори ғайзбори истиқлоли давлатӣ ва шароити нави дигаргуниҳои бузурги сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ дар ҳаёти дохилӣ ва хориҷӣ танзиму муқаррар менамояд. Шоида таъкид аст, ки дар ин қонун дар баробари забони тоҷикӣ вазъи ҳуқуқии дигар забонҳои ба истилоҳ бумии ин марзу бум (забони яғнобӣ ва забонҳои помирӣ), ҳамчунин забонҳои ақаллиятҳои миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назари эътибор гирифта шудааст.

Бо фароҳам омадани имкону шароит бо ташаббуси Пешвои миллат марҳала ба марҳала барномаҳои рушди забони давлатӣ таҳия, тасвиб ва амалӣ гардиданд. Аз ҷумла, ахиран Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, ки 29 ноябри соли 2020 аз тарафи Раиси Ҳукумати мамлакат, Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон ба тасвиб расид, дурнамои рушди забони модариро барои ҳама солҳои оянда дар бар гирифта, ба татбиқи муваффақонаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» равона гардидааст. Ҳадаф ва вазифаҳои барнома асосан ниғаҳдошти асосат ва ҳувиҷати забони модарӣ чун омили ҳастӣ ва бақои миллат дар рӯзгори мо мебошад.

Пешвои миллат дар чанд суҳанронии худ муҳолифати шадидашро ба тамоҷули одию омиёна қардани забони адабӣ изҳор намуда, таъкид кард, ки забони кӯчаву бозор ҳаргиз наметавонад ҷавобгӯии ниёзмандиҳои аҳли ҷомеа дар рӯзгори имрӯзаи пешрафти босуръати илму фан бошад. Баръакс, Пешвои миллат ва Сарвари давлати тоҷикон таъкид бар он дорад, ки вақти он аст забони давлатӣ дар кишвари мо бо сабъу кӯшиши зиёиён ба пояи забони илм ва технологияи пешқадами муосир расонида шавад ва побайи замон рушду боландагӣ ёбад.

Ёдоварӣ мебошад, ки Пешвои миллат андеша ва мулоҳиҷаҳои худро дар бораи забон дар аксари асару мақола ва суҳанрониҳои худ, аз ҷумла китобҳои «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ», «Ориёна ва шинохти тамаддуни ориёӣ» ва «Забони миллат – ҳастии миллат» баён намудааст. Ба хусус, ҷилдҳои аввалу дувуми китоби «Забони миллат – ҳастии миллат», ки саргузашти забони модарии моро бо ҳама шебу фароз ва қоморию ноқомии он аз замони ташаккул то ибтидои асри XX дар бар мегирад, дастури ҳуби омӯзиши таърихи забон барои дӯстдорону алоқамандони забони модарист.

Дар ҳамин китоб Пешвои миллат таъкид ба он дорад, ки «Яке аз виҷағҳои аслии бисёр муҳимми забони мо ҳосияти баҳамоварӣ ва ё ваҳдатоварии он аст. Ин хусусият сипас дар ташаккули он ба унвони як забони умумӣ барои мардуми эронитабор нақши муассир бозид» [3, с.15].

Ба назар чунин мерасад, ки ҳуди Пешвои миллат низ дар фӯрӯ нишондани оташи қанғи бародарқуш ва сарҷамъ намудани миллат бо қилоҳи ваҳдатоварии забон, ки нахустсухани ғайолиҷати давлатдорияш: «ман ба шумо сулҳ меоварам» буд, муқориза қард ва қирӯз омад.

Дар маҷмӯъ, нақши Пешвои миллат ва Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар пешрафти забони тоҷикӣ ва ба марҳалаи нави рушд қорид шудани онро дар рӯзгори имрӯзаи Истиқлоли давлатӣ ва бунёди давлати миллӣ чунин метавон арзёбӣ ва натиҷағирӣ қард:

1. Забони тоҷикӣ ба ҳайси забони воқеан расмӣ давлатӣ дар қаноҳи давлати тозаистиқлоли Тоҷикистон қарор қирфт ва қойғоҳи аслии худро дар байни ҳамаи қишрҳои ҷомеа, аз қӯдакистон то ба мақтабу донишгоҳу донишқада ва идораву вазоратқонаву қорқонаву муассиса пайдо намуд.

2. Суҳани ноб ва ширину шевои тоҷикӣ аз забони Пешвои миллат дар баландтарин минбарҳои қаҳон садо дод ва ба қаҳониён қори дигар аз ҳастии давлату миллати тоҷик муҷда

расонд. Танини рухбахши забони модарӣ ва забони офаридаҳои Рӯдакию Фирдавсӣ, Ибни Синову Берунӣ, Носири Хусраву Умари Хайём, Саъдию Мавлоно, Саноию Аттор, Ҳофизу Камол, Ҷомию Ҳилолӣ, Соибу Сайидо, Бедилу Аҳмади Дониш, Айнию Лоҳутӣ, Турсунзодаву Улуғзода... дар ақсои олам аз эҳёи дигарбораи забону фарҳанги ҳазорсолаи тоҷикон хабар дод.

3. Гояти камол ва чилваи ҷамоли забони модарӣ дар суҳбату суҳанрониҳои Пешвои миллат завқи забондонӣ забонамӯзӣ ва шуълаи муҳаббат ба забони модариро дар дили пиру ҷавони ҷомеаи кишвар фурузон кард.

4. Муносибат ба забони тоҷикӣ қомилан тағйир пазируфт ва сатҳи забондонии аҳли ҷомеа тадриҷан боло рафт. Забони матбуот ва дигар воситаҳои ахбор беҳтар гардид ва симои лавҳаву овезаҳои шаҳру деҳоти мамлакат тамоман дигаргун шуд.

5. Забони тоҷикӣ забони сохторҳои қудратӣ, артиш ва нерӯҳои мусаллаҳи Тоҷикистон қарор гирифт ва имрӯз ҳама машқу тамринҳои ҳарбӣ ба забони давлатӣ сурат мегирад.

6. Номҳои аслии таърихӣ ва ҷуғрофӣ, ки реша дар умқи таърихи қуҳани забони мо доранд ва бар асари сиёсатҳои давр дигар шудаанд, дубора эҳё гардиданд, ки дар роҳи рушду таҳкими забон ва болобурди сатҳи худшиносии ҳудогоҳии миллии мо аҳамияти фаровон доранд.

7. Таъсиси Комиссияи Олии Аттестатсияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таълифу дифои рисолаҳои илмӣ ба забони тоҷикӣ барои ба пояи забони илми муосир расидани забони мо роҳ боз намуд.

Дар охир зикри ин матлаб муҳим доништа мешавад, ки устоди бузургвор Муҳаммадҷони Шакурии Бухорой, ки умри дарози пурбаракат сарфи рушди забону фарҳанги миллии намуд, нақши меҳвари Пешвои миллатро дар роҳи рушди забон ва худшиносии миллии дар рӯзгори Истиқлол таъкид карда, бо самимияту садоқати ба худ хос фармуда буд: «Суханҳои олии, ки Эмомалӣ Раҳмон дар бораи забони модарӣ ва бузургдошти он гуфт, ман дар ин умри дарозам аз ҳеҷ сарвари Тоҷикистон нашунида будам. Шак нест, ки миллати тоҷик дар роҳи худшиносӣ аз Эмомалӣ Раҳмон миннатдор хоҳад буд». Ин сухани устоди зиндаёд ҳақиқатест, ки ҷойи ҳеҷ шакку тардид надорад.

АДАБИЁТ

1. Айний, Садриддин. Ёддоштҳо. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи энциклопедияи миллии тоҷик / Садриддин Айний. – Душанбе, 2009.
2. Наршахӣ, Абубакр. Таърихи Бухоро. Тарҷумаи Абунасор ал-Қубовӣ. Талхиси Муҳаммади Зуфар. Тасхеху таҳсияи Мударрисии Разаӣ / Абубакри Наршахӣ. – Техрон, 1351.
3. Раҳмон, Эмомалӣ. Забони миллат – ҳастии миллат / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Эрграф, 2016.
4. Султон, Мирзо Ҳасан. Забони пӯё ва поё / Мирзо Ҳасани Султон. – Душанбе: Дониш, 2018.
5. Таърихи Систон. Таҳияи матн, муқаддима, тавзеҳот ва феҳристҳо аз Муҳаммадҷосиф Имомов ва Абдушуқри Абдусаттор. – Душанбе, 2014.
6. Шакурии Бухорой, Муҳаммадҷон. Забони миллии ва ҷаҳонгарой / Муҳаммадҷони Шакурии Бухорой. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010.
7. Шакурӣ, Муҳаммадҷон. Наҷоти мо аз давлати миллии // «Адабиёт ва санъат», №26. 25 июни соли 1992. – С.4-5.

Хасанзода Абдучамол Ашраф-профессори
кафедраи забони тоҷикии МДТ-и “Донишгоҳи
давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон
Ғафуров”, доктори илмҳои филологӣ
E-mail: abdujamol58@mail.ru

ПЕШВОИ МИЛЛАТ ВА ЗАБОН - МУАРРИФИКУНАНДАИ ТАЪРИХУ ФАРҲАНГИ ТАМАДДУНСОЗИ ТОҶИК

Аннотатсия: Мақола ба қайду ишораҳои Сарвари давлатамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мавриди забони ғаниву тавоно ба шумор рафтани забони тоҷикӣ бахшида шудааст.

Муаллифи мақола дар пайравии суҳанронии Президенти кишвар ҳамчун забони тамаддунсози бани башар ба шумор рафтани забони тоҷикиро дар тақомули таркиби луғавии забонҳои мухталифи ҷаҳон нишон дода, вуруди онҳоро дар даврони мухталифи таърихӣ қайд намудааст.

Таъкид мегардад, ки дар аксари забонҳои дунё дар радифи унсурҳои луғавии маъмули тоҷикӣ инчунин онҳое дар гардишанд, ки басо нодир буда, ҳатто иддае аз онҳо имрӯз дар забони тоҷикӣ пойдор намондаанд.

Калидвожаҳо: *Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат забони адабии тоҷикӣ, волоияти мақоми забон, унсурҳои луғавии тоҷикӣ, таъсир ба забонҳои дигари ҷаҳон.*

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун парваришдиҳандаи андешаи ҷомеа ба арзишҳои забонӣ ва иқтидору имконоти воқеии забони тоҷикӣ дар робитаҳои дохилӣ ва хориҷии таърихи навини давлатдорӣ тоҷикон маҳсуб ёфта, дар ҳама суҳанронии худ ва Паёмхояшон дар ниҳоди худ эҳтироми бепоён доштанро аз ҳар фарди ҷомеа тақозо мекунанд.

Дар ҷараёни суҳанронӣ Сарвари давлатамон ба ҳамаи ҷанбаҳои забон: волоияти мақоми забон, поку бегазанд нигоҳдорӣ он, оғоз ёфтани ифтихори миллӣ аз донишҳои забони адабӣ, истилоҳу қолабҳои нави забон, забони суфтаю шево ва оммафаҳми матбуот, омӯзиши муттасили забонҳои хориҷӣ, ба хусус русӣ ва англисӣ, таърихи ташаккули забони адабии тоҷикӣ ва ғайраҳо дахл карда, ҳар як соҳибзабонро водор намудаанд, ки ин забони ширину шеворо аз ҳар гуна унсурҳои ғайри қобили қабул ҳифз намоянд.

Сарвари кишварамон дар қатори даҳҳо масъалаи муҳиму мубрами марбут ба забони тоҷикӣ ба таври ҷиддӣ ба назари эътибор гирифтани робитаи муттасили забони модариямонро ба забонҳои ғайр ишора карда навиштаанд, ки «забон омили муҳими якдигарфаҳмии одамон ва пайванддиҳандаи риштаҳои дӯстӣ ва бародарии халқҳост» [1, с. 118].

Маълум аст, ки қуллӣ забонҳои дунё аз қадимулайём то ба имрӯз ҳамеша аз якдигар ниру гирифта, дар тақомули инкишофи таркиби луғавии ҳамдигар мадад расонидаанд. Бино ба таъкиди аҳли таҳқиқ, дар ҷаҳон ҳеҷ забоне вучуд надорад, ки бидуни мадади забони дигар ғаноманд шуда бошад. Даъво кардани забони аз ҳисоби захираҳои луғавии худ тақомулбанда беасос буда, афсонаи хобовареро ба ёди кас меорад. Дуруст аст, ки баъзе забонҳо бештар, бархе дигар камтар дар тақмили таркиби луғавии забони ғайр ёрӣ расонидаанд. Забони тоҷикӣ дар радифи онҳое қарор дорад, ки ҳамчун забони нирумандсозанда дар тақомули забонҳои дигари дунё мадади қалон расонидааст.

Мо бояд ҳар як хонандаи тоҷикро аз нируманд будани ин забон воқиф сохта, ҳамчун забони тамаддунсоз иқтидор доштанаширо таъкид намоем. Дар суҳанронии худ дар Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода дар таърихи 27-уми сентябри соли 2022-юм низ Сарвари давлатамон «муаррифӣ кардани таъриху фарҳанги миллати куҳанбунёду тамаддунсози тоҷик»-ро маҳсус қайд намуда, таъмин кардани дороиву ғановати забонро «аз ҳисоби...иқтибосгирии бамаврид» ишора намудаанд [2, с. 2, 3].

Маълум аст, ки дар гузашта «аз каронаҳои баҳри Миёназамин то баландиҳои Ҳиндукуш, аз кӯҳҳои Қафқоз то халиҷи Форс дар тӯли чандин аср забони тоҷикӣ барои бисёр халқҳои қитъаи Осиё забони давлатдорӣ ва дипломатӣ будааст» [1, с. 20, 32, 119, 137].

Дар яке аз баромадҳои худ бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ Пешвои миллат таъкид карда буданд, ки «мо тоҷикон, ки як ҳиссаи халқҳои ориёнаҷодем, мисли дигар эронӣён бунёдгузори тамаддуни бани башар шинохта шудаем» [1, с. 120].

Дар мавриди дигар дар назди забоншиносон вазифагузорӣ карда, чунин фармуда буданд: «Ба муҳаққиқони забоншинос зарур аст, ки забони тоҷикиро ҳамчун забони дорои таърих ва осори беназир мавриди таҳқиқ қарор дода, **онро ба ҷаҳониён муаррифӣ намоянд**» [1, с. 133].

Ба ин тариқ, тавоноии забони тоҷикӣ на танҳо дар он зоҳир мегардад, ки забони мазкур дорои захираҳои бойи луғавӣ ва қолабҳои фаровони баён аст, балки иқтидору имкони беҳамтои он дар ин низ дида мешавад, ки забони ёдгардида барои нируи тоза гирифтани забонҳои ҷаҳон ва ғайи гардидану инкишоф ёфтани забонҳои дунё мусоидат кардааст. Чунончи, аз пажӯҳишҳо маълум гардидааст, ки 2000 калимаи забони модарии мо дар забони арабӣ, беш аз 1000 вожаи он дар забони ҳиндӣ, наздик ба 1400 унсури луғавияш дар забони арманӣ, теъдоди ниҳоят фаровонаш дар забони ўзбекӣ ва ғайраву ғайра дар истифода қарор доштааст.

Даврони роҳёбии чунин калимаҳо ҳанӯз дар ҳазорсолаҳои пеш аз мелод ба вуқӯъ омада, минбаъд низ вурудашон тўфонвор ҷараён гирифт. Масалан, роҳёбии ин гуна калимаҳо ба забони арабӣ ҳанӯз дар аҳди пешазисломӣ ба амал омада, дар садаҳои баъдӣ теъдоди онҳо афзудан гирифтанд. Ҳатто дохилгардии бархе аз калимоти забонамонро амсоли *сиҷҷил*, ки шакли арабишудаи таркиби *сангу гил* аст, ба абаркитоби мусалмонон, яъне «Қуръон» баъзе адибони асримиёнагӣ, мисли Ибни Балхӣ таъкид кардаанд. Ҷустуҷўйҳо нишон медиҳанд, ки дар ин китоби муқаддас на танҳо вожаи зикршуда, балки беш аз 30 калимаи аслии тоҷикӣ монанди *ҷуноҳ* (шакли дигари калимаи *гуноҳ*), *вард* ба маънои «гул», *вазир*, *суродиқ* «саропарда» (Имом Шустарӣ: аз *сарой*, ки он дар аҳди қуҳан дар шакли *сарод* низ ба қор мерафтааст ва пасванди *–ик*; *сародиқ* ба маънии «соябоне буда, ки аз пушти боми хона ба василаи таноб бар болои саройи хона мебастанд барои ҳифозат аз офтоб»-3, с. 355-356), *сироч*, яъне *чароғ*, *миск* «мушк», *абориқ* (ҷамъи *ибриқ*) роҳ ёфта будаанд.

Президенти кишварамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон маҳз ҳамин гуна қудрати беназир доштани забони тоҷикиро дар назар дошта, дар як суханронии худ қайд карда буданд, ки «дар аҳди Сомониён дар баробари забони арабӣ бо забони тоҷикӣ гузаронидани намоз вочиб гардид, ки ин аз афзудани нуфуз ва мақому мартабаи забони модарии мо шаҳодат медиҳад» [1, с. 126].

Ин мазмунро дар баромади дигарашон низ бахшида ба Рӯзи забони тоҷикӣ таъкид карда гуфта буданд, ки «дар аҳди Сомониён Қуръони маҷид ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида, мардум ибодатро бо забони модарӣ анҷом медод. Ин нишони эҳтироми бепоёни мардум ба асолат ва забони модарӣ ва кўшишҳои халқи тоҷик барои ҳифзи забон ва суннатҳои ниёгон буд» [1, с. 135].

Чунин нуфузро соҳиб будани забони тоҷикӣ дар мисоли таъсираш на танҳо ба забони арабӣ мушоҳида мешавад, балки дар даҳҳо забони дигар низ ба назар мерасад (*гўрўғлӣ* < *гулўғӣ*, на аз *кўрўғлӣ*-ву *гўрўғлӣ*?). Садҳову ҳазорҳо вожаҳои тоҷикиасло метавон **дар забонҳои ўзбекӣ** (мисли бахт, гиёҳ, ҳунар, паст, бебок, кўҳна, ҳамнишин, бедазор, қарамзор, бахтнома, гулбадан, давохона, намақоб...), **русии қадим** (брачина, бафта, сардарпаша, бакча, муроғъ, евшанъ, брынецъ) **ва русии имрўза** (монанди порча, анбар, қараван, сарай, бирюза, нафт, чердак, баштан, шаптала...), **ҳиндӣ** (миз, кҳвоҷа, душман, Худа, биҳишт, хурд, кхуш, парҳезгар, бунафша, гул...), **қазоқӣ** (йаран, пурсат, кириптар, масақана, куптан, самал, серменде...), **дунганӣ** (асмар, бемар, нан, пияз...), **уйғурӣ** (дэстихан, дезмал, нанпэр, бағвэн, сэвзэ, пияз, пахта, гуруч, дэрэх...), **озарӣ** (тиркаш, озод, боргоҳ, тир, лашкар, сарҳанг, мурдор, сархуш, хуш, хуб, хуррам...), **арманӣ** (падринч «бодиринг», ашкар «ошкор», анўша «ҷовид», аҳок (*оху*) ба маънои «нуқсон», бабр, паланг, пизишк, шубон, сипох, сипар...), **гурҷӣ** (абазана

(обзан) «хаммом», амбарӣ «анбор», бағҳӣ «боғ», дарбазӣ «толор», каркҳана «корхона», куча «кўча», моеданӣ «майдон», гизҳӣ «демона» (аз гиж ё гич-и порсӣ), мсубукӣ «сабук»...), **туркманӣ** (кор, оҳанг, оташгир, дарвоза, навбаҳор, равшан, гавҳар, гумон), **гагаузӣ** (човиз «чавз», хороз, бозоргон), **англисӣ** (karvan, alfalfa «аспист, юнучқа», bombazine «пунба», amber «анбор»), **яхудӣ** (handam «андом»), аредон «ободон», gizbar «ганҷур», karmil «қирмиз», сарбол «шалвор») ва даҳҳои дигар ёфта метавонем.

Як ҳиссаи ин гуна воҳидҳои луғавии тоҷикиасли ба забонҳои дунё роҳёфта онҳое ҳастанд, ки имрӯз дар ҳуди забонамон аз гардиш мондаанд ё доираи маҳдуди истифода доранд, аммо дар забонҳои дигари дунё ба таври ғаёл ба кор мераванд. Калимаҳои нави дар забони ҳиндӣ мустаъмали *маздурамир* «аристократияи коргарӣ», *кҳандонпешонӣ* «хушҳол», *гулдум* «булбул», *мезпоиш* «скартерт», *ҳавобоз* «летчик», *оромпасанд* намунаи ҳамин гуна аносири луғавӣ ҳастанд. Ё дар ҳамин забон калимаҳои дар забони тоҷикӣ маъмули *омаданӣ* ба маънои «импорт, воридот» ва *рафтани* ба маънои «экспорт, содирот» ба кор меравад.

Чунонки мушоҳида мегардад, ба чунин забонҳои дунё дар радифи калимаҳои дар ҳар давраи замон маъмул инчунин вожаҳои ноби ғўшнавоз роҳ ёфтаанд. Президенти кишварамон шояд ҳамин хусусияти забонамонро тавсиф намуда навиштаанд, ки «забони тоҷикии форсӣ бо ғасоҳату балоғаташ асрҳо боз оламиёно дар ҳайрат ғузоштааст» [1, с. 129].

Ин ҷо маҷоли он нест, ки дар хусуси вижагиҳои кулли чунин унсурҳои луғавии тоҷикиасли дар ин забонҳо вучуддошта андешаронӣ шавад, аз ин рӯ, ғаровонии ин гуна калимаҳои тоҷикиро дар забонҳои дигари ҷаҳон бо ду - се далел аз ду-се забони дунё ёдовар шуданӣ ҳастем:

- 1) Дар як ғарҳанги тафсирии забони ўзбекӣ мавсум ба «Ўзбек тилининг изохли луғати» (соли 1981-ум, дар ду ҷилд) ғакат бо калимаи кам 10 адад, бо бад – 13 адад, бо гул-24 адад, бо дил –29 адад, бо сар-43 адад ва бо сер-52 адад сохташавии унсури луғавии нави мураккабсохт дида мешавад, ки дар чунин вожаҳо ҳиссаи дуомашон низ калимаҳои аслии тоҷикиянд.
- 2) Бино ба қайди муҳаққиқ Шаҳриёри Нақавӣ, як номаи ба забони марохитӣ навишташуда, ки соли 1618 таълиф шудааст, ғароғири 165 калима аст ва аз чунин миқдори унсурҳои луғавӣ ҳамағӣ 38 калимаи марохитӣ ва боқӣ 127 вожа ғорсӣ-тоҷикӣ аст.
- 3) Зиёдии калимаҳои тоҷикии дар забони арманӣ мавҷуда олимони машҳури ҷаҳонро ба иштибоҳ андохтааст ва онҳо то миёнаҳои асри XIX ин забонро дар қатори оилаи забонҳои эронӣ ҷой додаанд. Дар ниҳояти кор ғаҳмиданд, ки вожаҳои тоҷикии дар ин забон гардишдошта унсурҳои иқтибосӣ будааст.

Як хусусияти чунин вожаҳо ин аст, ки онҳо дар калимасозӣ низ ширкати ғаёл дошта, дар бунёди навҳои сохта ва мураккаби онҳо нақши шоиста доранд. Одатан чунин калимаҳо бо пешванд ё пасвандҳои забони бегона васл шуда, воҳидҳои нави луғавӣ сохтаанд. Масалан, дар матнҳои забони русии куҳан бо **пасванди –н-и русӣ** (мисли *зенденный*, *аманатный*, *базарный*), **пасванди –ск** (монанди *аманатский*, *базарский*), **пасванди –ов-** (амсоли *бағтовий*, *достокановий*, *лаловий*), **пасванди –щикъ** (мисли *накрочейщикъ*), **пасванди –ишко** (монанди *куртишко*, *сарағанишко*), **пасванди –ец** (амсоли *достоканец*, *балахонец*, *базарець*, *анбарець*, *объярец*), **пасванди –никъ** (мисли *коғтанник*, *сарағанникъ*, *нағарникъ*) ва ғайраҳо ташаккулёбии унсурҳои нави луғавӣ мушоҳида мегардад.

Ё ки баъзе пасвандҳои тоҷикӣ ё вожаҳои аслии тоҷикӣ бо калимаҳои забонҳои дигари ҷаҳон замима гардида, калимаҳои нави сохтаву мураккаб ба вучуд овардаанд. Чунончи, дар забони ўзбекӣ аз васли вожаи ўзбекии *узум* ва пасванди –*зори* тоҷикӣ калимаи *узумзор* сохта шудааст. Ё дар натиҷаи васли пасванди –*иши* тоҷикӣ ва калимаи *қоч-и* туркӣ воҳиди луғавии *қочии* бунёд шудааст. Ё ки аз васли асоси замони ҳозираи ғеъли *ғурӯҳтан*, яъне *ғурӯш* ва калимаи ўзбекии *балиқ*, яъне моҳӣ вожаи мураккаби *балиқғурӯш* эҷод шудааст.

Қисме аз ин гуна унсурҳои луғавӣ дар забонҳои дигар аз асли худ ба дараҷае дур рафтаанд, ки муайян намудани асли онҳо аз муҳаққиқ заҳмати зиёдеро тақозо менамояд. Масалан, калимаи *чиммат* (чашмбанд) ва *шаввоз* (шаҳбоз) дар забони ўзбекӣ; *шатёр* (ҷодар),

скипидар (сафедор), *балкон* (болохона) дар забони русӣ; *шарбақ* (чорбоғ), *шибик* (чўб), *куэ* (гувоҳ) дар забони қазоқӣ ва даҳҳои дигар мисоли чунин аносири луғавӣ ҳастанд.

Аз чанд гуфтаи парешон шояд дарк шуда бошад, ки забони нобу тавоноии тоҷикӣ ҳамчун нируи ҳаётбахш дар афзуда шудани дороиҳои забонҳои дигари ҷаҳон: ҳоҳ онҳо ба ин забон то андозае ҳеш бошанд, ҳоҳ сирф бегона, ҳиссаи шоиста гузошта, вуруди онҳо бо сабабҳои мухталиф: ё ба иллати бунёди ягона доштан ба иддае аз ин забонҳо (амсоли ҳиндӣ, русӣ), ё ба туфайли ҳамчавор буданашон бо баъзеи онҳо (монанди ўзбекӣ), ё ки ба ба мўҷиби ҳаводиси рўзгор (мисли арабӣ) ва м. инҳо сураи гирифтааст.

АДАБИЁТ

1. Ғуломова Б. ва диг. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забон. Душанбе: Шарқи озод, -207с.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Забон омили ҳастӣ ва бақои миллат аст \\\ Омузгор, 29-уми сентябри соли 2022. –С. 1-4.
3. Шуштарӣ, М. И. Фарҳанги вожаҳои форсӣ дар забони арабӣ. –Техрон: Баҳман, 1347. -807с.

Раззоков Баходур Ҳаётович,
профессори кафедраи ҳуқуқи
тиҷоратӣ ва зиддикоррупсионии
Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
e-mail: razzokov_b@mail.ru

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ТАСҲЕҲИ ИСТИЛОҲОТИ ҲУҚУҚӢ БО ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

Аннотатсия: Мақола ба масъалаҳои тасҳеҳи истилоҳоти ҳуқуқи бо забони давлатӣ бахшида шудааст. Муаллиф дар натиҷаи таҳлили мазмуни санадҳои қонунгузорӣ ба хулоса меояд, ки дар мазмуни онҳо аксар маврид талаботи грамматика ва имлои забони тоҷикӣ сарфи назар шуда, чун натиҷа моҳияти ҳуқуқи зухурот таҳриф меёбад. Пешниҳод мешавад, ки таҳлили илмӣ-қарбшносӣ ҷиҳати тасҳеҳу таҳрири меъёрҳои ҳуқуқӣ роҳандозӣ шуда, он аз меъёрҳои конститусионӣ оғоз гардад.

Калидвожаҳо: *истилоҳоти ҳуқуқӣ, тасҳеҳи истилоҳоти ҳуқуқӣ, яғонасозии истилоҳоти ҳуқуқӣ, грамматика ва имлои забони тоҷикӣ.*

Ташаккули истилоҳоти яғонаи ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ дар рӯзномаи ҳаёти ҳуқуқи Тоҷикистон масъалаи мубрам боқӣ мемонад ва ниёз ба таҳлилу омӯзиши ҳамаҷониба дорад. Истифодаи дурусти истилоҳоти ҳуқуқӣ бо сифати меъёрҳои ҳуқуқӣ рабт дошта, омили муҳими эъмори давлати ҳуқуқбунёд маҳсуб мешавад. Зиеда аз он, истилоҳоти ҳуқуқӣ ба самарабахшии фаъолияти ҳуқуқэҷодӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқ таъсир дошта, дар низоми танзими иҷтимоӣ нақши муассир мебозад. Маҳз забон унсури ибтидоӣ эътироф мегардад, ки тавассути он иродаи субъекти ваколатдори ҳуқуқэҷод ифода ёфта, ба маълумоти шахсони дахлдор расонида мешавад. Ба дигар маънӣ меъёри ҳуқуқ ҳамчун забони муошират байни давлат ва ҷомеа баромад намуда, сатҳу сифати он омили муҳими ташаккули давлати ҳуқуқбунёд маҳсуб мешавад [1].

Мубрамияти масъалаи мавриди назар дар “Консепсияи сиёсати ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028”, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 08 феввали соли 2018 тасдиқ шудааст, хуб дарк мешавад. Аз ҷумла, дар Консепсияи мазкур ҷунин таъкид мегардад: “...дар баъзе ҳолатҳо дар қонунгузории амалкунанда истилоҳот бо забони тоҷикӣ номуайян, гуногунмаъно ва тарзе истифода шудаанд, ки мазмуни меъёрии онро коста менамоянд” [1]. Илова мешавад, ки яке аз самтҳои афзалиятноки такмили фаъолияти ҳуқуқэҷод - эҷоду истифодаи калимаю истилоҳоти дурусти ҳуқуқи тоҷикӣ дар қонунгузорӣ мебошад. Ҳангоми истифодаи ин ё он истилоҳот дар қонунгузории амалкунанда на танҳо ба содда ва равону фаҳмо будани он, балки ба доираи фарогирии мазмуну мафҳуми муайян эътибор додан зарур аст, то ки шарҳи гуногуни меъёрҳо истисно гардида, татбиқи яхелаи онҳо таъмин карда шавад. Пешниҳод шудааст, ки дар ин бобат оянда фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқи Тоҷикистон таҳия гардад [1].

Мусаллам аст, ки инкишофи минбаъдаи қонунгузории кишвар бо Консепсияи дар болономбурда алоқаманд доништа мешавад. Дарёфти натиҷаи дилхоҳ дар мавриди таъба методологияи илман асоснок имконпазир мегардад. Акси ҳол, иҷрои ноқису нопурраи нақшаи ҷорабиниҳои он ногузир сар мезанад, ки аллакай мушоҳида мешавад. Таҳияи фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқӣ аз ҷониби олимони соҳаи ҳуқуқ қаблан низ иқдом шуда буд [3], вале бинобар саҳв дар мазмун таъсири он ба фаъолияти қонунэҷод ва амалияи ҳуқуқтатбиқ чандон назаррас нашуд. Ҳанӯз ҳам олимони-ҳуқуқшиносон ба иллатҳо дар забони асноди қонунгузорӣ ишора намуда, дар доираи ҷорабиниҳои илмию амалии ҳоси мавзӯи нисбати ислоҳи вазъ ибрози андеша доранд [4]. Мо низ бо истифода аз фурсат нисбати масоили мавриди назар мавқеи худро пайваста баён мекунем [5, с.7-11].

Дар доираи мақолаи мазкур тасмим гирифтём, ки дар масъалаи тасҳеҳи истилоҳоти ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ таваккуф намоем, ки бо истифодаи дурусти калимаю ибораҳо бо забони тоҷикӣ дар қонунгузорӣ рабт дорад. Якум, матраҳи илман асосноки таъмини истилоҳоти ягонаи ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ нигоҳи низомнок ва мантиқиро тақозо дошта, ҳалли бастаи масъалаҳои рӯзмараи алоқаманд бо рушди қонунгузориро дар мадди аввал мегузорад, ки байни онҳо таҳрири қоршиносии меъёрҳои конституционӣ дар мадди аввал қарор дорад. Таҳлилҳо собит менамоянд, ки дар матни Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе истилоҳот ҷой дорад, ки ба мафҳумҳои дар илми ҳуқуқшиносӣ маъмул мувофиқат намекунад. Масалан, боби якуми Қонуни Асосӣ кишвари мо “Асосҳои сохтори конституционӣ” номгузорӣ шудааст [6, с.2]. Вале вожаи “сохтор” мазмуни боби мазкурро қомилан мувофиқ ифода намекунад. Ҳамчун категорияи фалсафӣ он таркиб ё худ ҷойгиршавии унсурҳои ин ё он зухуротро дар назар дошта, бештар ба рӯбино нигаронида мешавад [7, с.24]. Дар забони русӣ он “структура” тарҷума мешавад. Барои ифодаи зухуроти зербиноӣ дар ҳаёти давлатию ҷамъиятӣ вожаи “сохт” мувофиқ мебошад. Аз ин рӯ, “Асосҳои сохти конституционӣ” номгузорӣ кардани боби якуми Конститутсия мувофиқи мақсад арзёбӣ мешавад.

Ҳамин зайл эрод ба қисми 2 моддаи 1-уми Конститутсия дахл дорад, ки дар он омада: “Шакли идораи Ҷумҳурии Тоҷикистон президентӣ мебошад”. Интиҳоби ибораи “шакли идора” дар ин маврид бобарор нест, зеро зухуроти баррасишавандаро аз лиҳози илмӣ дуруст ифода намекунад. Дар ин маврид сухан дар бораи яке аз унсурҳои шакли давлат меравад, ки дар китобҳои дарсӣ бо забони тоҷикӣ анъанавӣ ҳамин зайл номгузорӣ шудааст [8, с.245]. Вале дар назарияи идораи давлатӣ ва ҳуқуқи маъмурӣ низ чунин ифода ҷой дорад, ки барои тавсифи зухури фаъолияти гуруҳи махсуси мақомоти давлатии шомили шоҳаи ҳокимияти иҷроия истифода мешавад: “шакли идораи давлатӣ” ё худ “шакли маъмурӣ – ҳуқуқии идораи давлатӣ”. Чунин парокандагӣ дар амалия боиси душвории методӣ дар таълими фанҳои ҳуқуқшиносии тамоюли давлатшиносӣ (ҳуқуқи конституционӣ ва ҳуқуқи маъмурӣ) ба ихтисосҳои гуногун мегардад ва толибилмон (донишҷӯён, шунавандагон) зимни омӯзиши мавзӯҳои дахлдор душворӣ мекашанд. Зимнан, мафҳумҳои баррасишаванда дар забони русӣ баёни дақиқ доранд: “форма правления” ва “форма государственного управления”. Калимаи “правление” ба забони тоҷикӣ “раёсат” тарҷума мешавад [9, с.621]. Аз ин боис, нигоҳи илмӣ тақозо менамояд, ки қисми 2 моддаи 1 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири зерин баён шавад: “Шакли раёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон президентӣ мебошад.”

Дар адабиёти ҳуқуқӣ барои ифодаи зарурати мураттабсозии истилоҳоти ҳуқуқӣ мафҳумҳои гуногун роиҷ доништа мешаванд: ягонасозӣ, мураттабсозӣ, стандартонӣ, ҳамҷоясозӣ, ҳамоҳансозӣ ва ғ. Ин калимаҳо аз ҷониби муаллифон дар таносуби мухталиф истифода мешаванд. Мо ҷонибдори он андеша ҳастем, ки ягонасозӣ, стандартонӣ ва мураттабгардонӣ унсурҳои таркибии силсилаи баромад мекунад, ки ба таъмини ҳамоҳангии қонунгузорӣ равона шудаанд: ягонасозӣ - ба низоми бутун даровардани меъёрҳои ҳуқуқиро дар назар дошта, тавассути он фаҳмиши яхела, шакли яқранги онҳо таъмин мешавад, стандартонӣ – расман қабул намудани феҳристи истилоҳоти ягонашударо дар назар дорад, ки барои истифода дар санадҳои ҳуқуқӣ раво доништа мешавад ва ниҳоят, мураттабсозӣ – ба тартиби муайяни аз ҷониби мутахассисон эътироф шуда овардани истилоҳоти ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад [10, с.14].

Айни ҳол мо дар марҳилаи аввал, яъне ягонасозии меъёрҳои ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ, қарор дорем, ки барои рушди ҳаёти ҳуқуқӣ муҳим арзёбӣ гашта, тасҳеҳи истилоҳоти ҳуқуқӣ унсури таркибии ин раванд махсуб мешавад. Тасҳеҳи истилоҳоти ҳуқуқӣ, ба андешаи мо, илоҳи калимаю ибораҳоро дар матни асноди ҳуқуқии меъёрӣ бо забони давлатӣ бо инобати дастовардҳои илмӣ дар назар дошта, дар навбати худ ду ҷанбаъро дар бар мегирад: якум, даст кашидан аз истифодаи ҷанд истилоҳот барои ифодаи ҳамон як зухурот ва дуюм, риояи қоидаҳои грамматика ва имлои забони тоҷикӣ зимни баёни унсурҳои таркибии меъёр. Ҳар ду паҳлуи масъала бо техникаи ҳуқуқэҷод ва сифати санади ҳуқуқии меъёрӣ рабт доранд [11, с.153].

Таҳлили санадҳои қонунгузорӣ собит менамояд, ки ифодаи ҳамон як зухурот бо чанд истилоҳ дар забони давлатӣ падидаи васеъ дар фаъолияти қонунҷод буда, дар забони русӣ баръакси он - истилоҳот якхела истифода мешавад. Масалан, калимаи “риск”-и забони русӣ дар Қонун “Дар бораи муқовимат ба коррупсия” ҳамчун “хавф” ифода шуда [12], дар санади дигари қонунгузорӣ - “Дар бораи санҷиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор” - “таваккал” ёдрас мегардад [13]. Вазъи хеле ҳайратовар дар қонунгузориҳои ҷинойтӣ мушоҳида мешавад, ки дар он вожаҳои русии “изнасилование”, “посягательство”, “агрессия” бо як истилоҳи тоҷикӣ – “таҷовуз” ифода шудаанд [14]. Ин қабил мисолҳои зиёд овардан мумкин аст.

Паҳлуи дигар масъалаи тасҳеҳи истилоҳот, тавре ишора шуд, бо риояи қоидаҳои грамматика ва имло ҳангоми ифодаи меъёри ҳуқуқӣ рабт дорад. Дар аксар маврид истифодаи нодурусти сифат моҳияти ҳуқуқии зухуротро таҳриф месозад. Тибқи талаботи забони адабии тоҷикӣ сифат ҳиссаи нутқ баромад карда, исмро тавсиф медиҳад ва метавонад дар ҷумла (ё ибора) аз ҷониби ду ва ё зиёда унсурҳо сохта шавад [15]. Дар ин маврид сараввал сифати муайянкунанда зикр шуда, сифати дигар ба он илова мешавад [16]. Вале дар номгузориҳои санаду матнӣ меъёрҳои ҳуқуқӣ мо ҳолати баръаксро мушоҳида мекунем: масалан, Қонун “Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ” дар забони русӣ Закон “О международном коммерческом арбитраже” номгузорӣ шудааст [17]. Истилоҳи “арбитраж” ҳамчун исм омада, ду истилоҳи дигар сифати онро тавсиф медиҳанд ва байни онҳо истилоҳи “тижоратӣ” муайянкунанда мебошад. Пас, санади қонунгузорӣ бояд “Дар бораи арбитражи тижоратии байналмилалӣ” номида шавад.

Ҳамин зайл эродро нисбати номгузорӣ ва мазмуни Қонун “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” низ баён кардан мумкин аст. Мутобиқи қоидаҳои грамматикаи забони тоҷикӣ ва бо инобати мавзӯи танзими ҳуқуқӣ Қонуни мазкур бояд “Дар бораи санадҳои ҳуқуқии меъёрӣ” номгузорӣ шуда, мувофиқан таҳрири матнӣ он сурат гирад. Биноан, дар китоби дарсии маъмул, ки барои донишҷӯёни факултетҳои ҳуқуқшиносии мактабҳои олии ҷумҳурӣ тасвӣ шудааст, мавзӯи дахлдор “Санадҳои ҳуқуқии меъёрӣ” номида мешавад [8, с.375]. Ин ифода комилан дуруст мебошад.

Масъалаи дигар бо истифодаи пайвандак дар санадҳои қонунгузорӣ рабт дошта, истифодаи бемавриди он баъзан моҳияту мазмуни ҳуқуқии зухуротро таҳриф менамоянд. Масалан, ибораҳои “маъмурию ҳудудӣ”, “меъёрию ҳуқуқӣ” ва амсоли онҳо, ки зиёд ба чашм мерасанд, бо истифодаи пайвандаки “ю” алоқаманд мебошанд. Тибқи “Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №268 тасдиқ карда шудааст, имлои пайвандаки мазкур барои ифодаи ибораю таркибҳои гуногун истифода мешавад, ки зухуроти ҷудогона мебошанд [18]. Пайвандаки мазкур амалу ҳолати хилофи ҳамдигарро мепайвандад. Вале ибораҳои дар болошиорашуда зухуроти бутуну воҳидро ифода мекунанд ва дар ин маврид истифодаи аломати китобати забони тоҷикӣ – нимтире (яъне, дефис) мақсаднок мебошад: ҳудудӣ-маъмурий, ҳуқуқӣ-меъёрӣ” ва ғ.

Муаммои дигар - ҷой доштани номувофиқатӣ дар номгузорӣ байни санадҳои қонунгузорӣ бо забони давлатӣ ва русӣ мебошад, ки ҳеҷ роҳи муносиби матраҳ намеебад. Ҳайратовар он ҳолат мебошад, ки дар забони русӣ санад аз лиҳози методологӣ дуруст баён шуда, дар забони давлатӣ бошад, бо ифодаи маҷозӣ – “бо ду по мелангад”. Масалан, Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон об административных правонарушениях, дар забони давлатӣ – Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон [19]. Кодекс (дар вожаи латинӣ – “codex”-китоб) санади қонунгузориҳои мураттабгаштааст, ки тавассути он соҳаи муайяни муносибатҳои ҷамъиятӣ пурраю бонизом танзим карда мешавад. Аз сарғаҳи зухур дар тамаддун он нубҳаи рафторро мустаҳкам мекард. Аз ин рӯ, ибораи “кодекси ҳуқуқвайронкуниҳо” арши ин зайл санади қонунгузориҳо коҳиш медиҳад. Бинобар ҳамин сабаб баҳри нигоҳ доштани манзалати он истифодаи ибораи “дар бораи” аз лиҳози методологӣ мақсаднок доништа мешавад.

Ба ҳамин монанд ҳолати иштибоҳ зимни муқоисаи Қонун “Дар бораи танзими ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” бо матнӣ русии он аён аст: Закон Республики

Таджикистан “Об упорядочении торжеств и обрядов в Республике Таджикистан”[20]. Калимаи “танзим” бо забони русӣ “регулирование” ва калимаи русии “упорядочение” бо забони тоҷикӣ – “мураттабӣ” тарҷума мешаванд [9, с.341]. Бо назардошти махсусияти мавзуи танзим аз лиҳози илмӣ ва методологӣ ифодаи русӣ бобарор мебошад.

Ҳамин тавр, вазъи мавҷуда таҳлили коршиносӣ ва таҳияи пешниҳодҳои илман асоснокро чиҳати тасхеху таҳрири меъёрҳои ҳуқуқӣ тақозо менамояд, ки бояд аз меъёрҳои конститусионӣ оғоз гардад. Эҷоду истифодаи калимаю истилоҳоти дурусти ҳуқуқии тоҷикӣ дар қонунгузорӣ, ки зарурати таъмини он дар сатҳи сиёсӣ гузошта шудааст, бо риояи қоидаҳои грамматика ва имлои забон дар асноди қонунгузорӣ рабт дорад. Он дар навбати худ ба ташаккули истилоҳоти ягонаи ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ мусоидат хоҳад кард.

Адабиёт:

1. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати 15-умин солгарди қабули Констиутсияи Тоҷикистон: речаи дастрасӣ: www.president.tj: санаи вуруд: 10.02.25.
2. Речаи дастрасӣ: www.potali-huquqi.tj: санаи вуруд: 01.03.2025.
3. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ /Зери таҳрири М.А.Маҳмудов. –Душанбе, 2009. – 620с.
4. Маводҳои Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Забон ва сифати қонун» / Зери таҳрири М.З.Раҳимов (22 июни соли 2010, ш.Душанбе). –Душанбе, 2010. –356с. ва ғ.
5. Раззоқов Б.Ҳ. Баъзе масоили ташаккули истилоҳоти ягонаи ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ доир ба мавзуи “Масоили мубрами ҳуқуқи инсон дар шароити муосир” (10 декабри соли 2024, ш.Душанбе). – Душанбе, 2024. –С.7-11 [захираи электронӣ].
6. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2016.
7. Руткевич М.Н. Структура как философская категория // Категории диалектики (теоретико-методологические проблемы): цикл лекций / Под ред. И. Я. Лойфмана. Екатеринбург, 2003.
8. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи ҳуқуқ ва давлат. Душанбе, 2018.
9. Русско-таджикский словарь Под ред. М.С.Асимова. М., 1985.
10. Фомина Л. Ю. Унификация нормативной правовой терминологии: Автореф. дис. ... к.ю.н. - Саранск, 2006.
11. Нематов А.Р. Асосҳои назариявии ҳамбастагии техникаи қонунгузорӣ ва сифати қонун // Маводҳои Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Забон ва сифати қонун» (22 июни соли 2010, ш.Душанбе). –Душанбе, 2010.
12. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2020. №8. М.139.
13. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2015. №12. Қ.1. М.115.
14. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 1999.
15. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. — Душанбе, 1985
16. Камолиддинов Б. Меъёрҳои забонҳои адабӣ ва забони матбуот. Душанбе, 2007.
17. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2015. №3. М.111.
18. Интернет-портали иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: www.potali-huquqi.tj: санаи вуруд: 01.04.2025.
19. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2009. 320с.
20. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2024. №7. М.130.

Абдулазизова Зебо Садуллаевна
к. ф.н., доцент
кафедры языков Таджикского
государственного университета коммерции

ОСОБЕННОСТИ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА В ОТРАЖЕНИИ СТИЛЯ И ХУДОЖЕСТВЕННОГО МЕТОДА ТАДЖИКСКОЙ ПОЭТЕССЫ МАКНУНЫ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX ВВ.)

Аннотация. Таджикский язык очень красив, певуч и богат. Письменная и литературная форма таджикского языка появилась очень рано - в IX-X веках.

Таджикская литература в XVIII – XIX вв. являлась как продолжательницей, так и хранительницей традиций классической литературы. В этих веках жила и творила талантливая двуязычная поэтесса Махлари Макнуна (1791-1842). Поэзия Макнуны по содержанию и тематике многоплановы. Она использовала в своем творчестве различные стили и художественные методы. На творчество Макнуны сильно повлиял индийский и бедилевский стили.

В данной статье нами были проанализированы газели, в которых Макнуна использовала различные стили и художественные методы. И они дали нам возможность выявить редкое поэтическое дарование и оригинальность поэтессы.

Ключевые слова: таджикский язык, Макнуна, Мохлар, Надира, поэтесса, газель, стиль, художественные методы.

ХУСУСИЯТҲОИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ДАР ИНЪИКОСИ УСЛУБ ВА УСУЛИ БАДЕИИ ШОИРИ ТОҶИК МАКНУНА (НИМАИ ДҶҮОМИ АСРИ XVIII - НИМАИ АВВАЛИ АСРИ XIX)

Аннотатсия. Забони тоҷикӣ хеле зебо, раван ва бой аст. Шакли хаттӣ ва адабии забони тоҷикӣ хеле барвақт - дар асрҳои IX - X пайдо шудааст.

Адабиёти тоҷик дар асрҳои XVIII - XIX ҳам давомдиҳанда ва ҳам ниғаҳбони анъанаҳои адабиёти классикӣ буд. Дар ин асрҳо шоири дузабонаи боистеъдод Моҳлари Макнуна (1791-1842) зиндагӣ ва эҷод намуда аст.

Ашъори Макнуна аз рӯи мазмуну мундариҷа бисерҷанба аст. Вай дар эҷодиёти худ услубҳо ва усулҳои гуногуни бадеиро истифода бурдааст. Ба эҷодиёти Макнуна услубҳои хиндӣ ва бедилӣ таъсири калон расонидаанд.

Дар мақолаи мазкур мо ғазалҳои таҳлил кардем, ки дар онҳо Макнуна услубҳо ва усулҳои гуногуни бадеиро истифода кардааст. Ва онҳо ба мо имконият доданд, ки истеъдоди нодири шоирона ва асолати шоирро ошкор кунем.

Калидвожаҳо: забони тоҷикӣ, Макнуна, Моҳлар, Нодира, шоир, ғазал, услуб, усулҳои бадеӣ.

FEATURES OF THE TAJIK LANGUAGE IN THE REFLECTION OF THE STYLE AND ARTISTIC METHOD OF TAJIK POET MAKNUNA (SECOND HALF OF THE XVIII – FIRST HALF OF THE XIX CENTURIES)

Annotation. The Tajik language is very beautiful, melodious and rich. The written and literary form of the Tajik language appeared very early, in the 9th-10th centuries.

Tajik literature in the XVIII – XIX centuries was both a follower and a guardian of the traditions of classical literature. The talented bilingual poet Mahlari Maknuna (1791-1842) lived and worked in these centuries.

Maknuna's poetry is multifaceted in content and subject matter. She used various styles and artistic methods in her work. Maknuna's work was strongly influenced by the Indian and Bedilew styles.

In this article, we analyzed the ghazals in which Maknuna used various styles and artistic methods. And they gave us the opportunity to reveal the poet's rare poetic talent and originality.

Keywords: *Tajik language, Maknuna, Mohlar, Nadira, poetess, gazelle, style, artistic methods.*

Таджикский язык - это литературный язык и национальный язык таджикского народа и государственный язык Республики Таджикистан.

Это один из самых древних языков. Он очень красивый, певучий и богатый. Письменная и литературная форма таджикского языка появилась очень рано - в IX-X веках. Его называли персидским или дари-персидским, а ныне персидско-таджикским языком. С помощью этого языка было создано множество всемирно известных поэтических, художественных и научных произведений.

Абу Абдулла Рудаки (858-941) развил таджикский литературный язык в форме поэзии. В его поэзии, которая распространилась за пределы Центральной Азии, Хорасана и Ирана во время его жизни, запечатлелось величие и сила таджикского языка. Он сам подчеркнул это значение и с гордостью сказал: «Настало время, когда его поэзия была услышана всем миром». На этом языке сочиняли безупречные произведения великие поэты и писатели Рудаки, Фирдоуси, Хайям, Сино, Джами, Мавлана, Хафиз, Ахмад Дониш, Макнуна, Айни, Лахути, Турсунзаде, Пайрав Сулеймани, Абдусалам Дехоти, Убайд Раджаб, Наимджон Назири и другие.

Поэзия, это волшебство, подчиняющееся определенным законам, обилие и разнообразие которых множество. Все они даны временем и его ритмами, которые уникальны и неподражаемы. Но часто, помимо формы и размера, поэзия все же отличительна авторским эксклюзивом. Поэты бывают настолько яркими и неповторимыми личностями, что мы меньше всего замечаем схему стиха, отдавшись на волю эмоциям и чувствам, нас столь удивляющих и восхищающих. При этом форма и размер могут быть как самыми простыми, так и очень сложными.

Становление поэта, путь нелегкий, когда от подражания он выходит на собственный путь и завоевывает признание. Каждый поэт, в период становления проходит и набирает подражательный и экспериментальный опыт стихосложения. Он пробует свои силы, ищет свой стиль, дух, направленность, тематичность. Поэт выбирает то, что свойственно его менталитету, энергетике. Он создает собственную поэзию, согласно требованию и возможности времени.

Таджикская литература в XVIII – XIX вв. являлась как продолжательницей, так и хранительницей традиций классической литературы. Литература этого периода имеет свои содержательные и художественные особенности. В этих веках жили и творили талантливые двуязычные поэты и писатели. Среди них особый интерес вызывает жизнь и творческое наследие поэтессы Махлари Макнуны (1791-1842), подписывавшееся псевдонимами Макнуна в произведениях на таджикском языке, Надира и Камила - в произведениях на узбекском языке. Ее творчество неразрывно связано с социально-политической жизнью и литературной средой Кокандского ханства первой половины XIX века. Таджикский диван № 7766, принадлежащий перу Макнуны состоит из 333 газелей, которые в целом составляют более чем 2400 бейтов.

Поэзия Макнуны по содержанию и тематике многопланова. Она использовала в своем творчестве различные стили и художественные методы. На творчество Макнуны сильно повлиял индийский и бедилевский стили. Ряд стихов Макнуны прямо указывает на то, что она неуклонно следует традициям великих творцов персидской поэзии – Саади, Хафиза, Бедия, Сайидо. Это положение находит свое выражение в том, что во многих газелях Макнуны отражены такие традиционные поэтические приемы как назира, татаббу, ответа-стихотворения, составленные в подражание избранному образцу, ответа на стихотворение другого автора в том же размере. Эти формы поэтической переключки не подавляют творческую личность, оригинальность другого поэта. Поэтому анализ стихотворений,

написанных в этих формах, дал нам возможность выявить редкое поэтическое дарование и оригинальность поэтессы Макнуны.

В диване Макнуны имеет место одна газель, начальный бейт которой звучит так:

Ай хаёли қоматат сарви гуландоми дилам,
Фикри рӯят субҳу ёди кокулат шоми дилам [4, 113 а].

О, мечта о твоём стане – кипарис цветущий моей души,
Мысли о лике твоём – мой рассвет, а о кудрях – сумрак для души⁹.
Эта газель написана в подражание газели Бедия с вступительным бейтом:
Эй хаёли қоматат оҳи заифонро асо,
Бар рухат наззороҳоро лағзиш аз ҷўши сафо [1, 192].

О, мечта о твоём стане - опора вздоху изможденных,
Скольжение взглядов по лику твоему происходит от кипения
искренности.

Эти девятистишные газели Макнуны и Бедия мы подвергли тщательному систематическому исследованию с точки зрения содержания и замысла, идеи и мироощущения, реальности мотивов, средств художественного изображения, сотворения образов, творческого метода и стиля изображения, силы воображения и мышления, размера, рифмы и редифа.

В газели Макнуны в первом бейте стан возлюбленного уподобляется «грациозному кипарису» («сарви гуландом»), лик - «заре» («субҳ»), а кудри его - «ночи» («шаб»).

В газели же Бедия мы имеем дело с метафорами: «посох» («асо») – стан, «кипение страстей» («ҷўши сафо») – дух. Таким образом, в газели Бедия метафоричность и глубокое поэтическое проникновение составляют суть произведения, но в стихотворении Макнуны определяющими элементами выступает употребление ею метафоры и поэтическая эмоциональность. В газели Бедия влюбленный воплощен в образе мужчины, в газели же Макнуны средоточием любви выступает женщина.

По результатам проведенного анализа мы пришли к следующим выводам:

а) поэтический замысел в газели Бедия нашел свое воплощение в сложных комбинациях сравнений, метафор, гиперболизации символов, которые своей силой пронизывают поэтическое воображение;

б) в обеих газелях поддерживается размер (-'v--/'v--/'v--/'v-) фоилотун, фоилотун, фоилотун, фоилун; рамали мусаммани-махзуф. Рифма газели Бедия построена всего лишь на одной гласной букве «о», а в газели Макнуны - рифма (-оми), редиф (дилам);

в) обе газели в мировоззренческом отношении носят, в основном, светское содержание;

г) в газелях Бедия чувствуется стремление поэта проникнуть мощью мысли в глубокие истины. Иное преследуется в стихотворениях Макнуны. Здесь прослеживается тенденция, господствовавшая в таджикской поэтической среде - упростить бедилевскую поэтическую усложненность и приблизить ее к более широкому кругу читателей стихов.

А стихи Макнуны, сочиненные ею в подражание великим Саади и Хафизу - великолепны. В ее диване имеют место газели, созданные в подражание произведениям Саади Ширази. Это обстоятельство свидетельствует о том, что Макнуна, как творческая личность, реально оценивает уровень своего творческого мастерства.

В стихах, направленных на «исследование» (поэтический прием, или искусство, претендующее на искусство создавать «такие же стихи», какие воспел большой мастер – испробовать свой дар поэзией великого мастера) стихов Саади, Макнуна отваживается на

⁹ Перевод автора.

претензию, собственную потенцию создавать философские стихи. Так, в газели с начальным бейтом:

Аз назар имрӯз он сарви равонам меравад,
Аз замин то осмон дуди фиғонам меравад [4, 78^a].

С глаз сегодня скроется мой грациозный кипарис,
С земли до небес дым рыданий моих поднимается -

мы без особого труда узнаем «следование» знаменитой газели Саади Ширази с начальным бейтом:

Эй сорбон, охиста рон, к-ороми чо нам меравад,
Он дил, ки бо худ доштам, бо дилситонам меравад.

О караванщик, сдержи верблюдов! Покой моей души уходит.
Сердце, которое я имел, с возлюбленной моей [в полон] уходит
[5,340].

Эти девятистишие двух поэтов имеют общность в произведениях: в рифме (-онам), в редифе (меравад) и в душевном состоянии. Различия: размер - рачаз (--v-/--v-/--v-/--v-); возлюбленная Саади как лирический персонаж не свободна. Ее насильно увозят куда-то на чужбину, поэтому влюбленный Саади в сильнейшем волнении умоляет караванщика не торопить караван, ибо в паланкине сидит, собственно говоря, его душа. В газели Макнуны размер – рамал (-v--/-v--/-v--/-v-); «грациозный кипарис» это – Умархан (её супруг – правитель Коканда). Волею небес он отправляется на вечный покой - о чем свидетельствует и другой бейт, приведенный ниже:

Шўхи шахрошўби ман чо кард дар зери замин,
Мавчи ашкам аз замин то осмонам меравад [4, 78^a].

Мой веселый возмутитель града в могилу лег на покой,
Волны слез моих с земли до неба поднимаются.

В дальнейшем мы эти две газели по принципу предыдущих газелей Бедиля и Макнуны подвергаем тщательному анализу по всем важнейшим творческим компонентам: по форме и по содержанию, авторскому замыслу и т.д.

Исследование газелей Саади и Макнуны привело нас к выводу, что знакомство с творчеством Саади стало своеобразной школой совершенствования ее мастерства, поэтому не будет преувеличением сказать, что в поэтическом «соревновании» с поэзией недостигаемого мастерства Саади Макнуна все же достигла преследуемой цели: ей удалось показать свое высокое поэтическое мастерство. В ее газелях нашли удачное воплощение яркие образы, по выразительности достойные встать рядом с порождениями изысканного вкуса Саади: «сарви равон» (плавно идущий кипарис), «дуди фигон» (столб рыданий), «сарви мавзун» (изящный кипарис) и др.

Такую же творческую школу, как поэтическое обобщение с признанной недостигаемостью, каковой воспринималась поэзия Саади, Макнуна проходила с неизбежным соприкосновением «космической» газели Хафиза. Во многих стихотворениях Макнуны не только исследователи, но и хорошо знакомые с персидской поэтической традицией читатели, непременно ощущают влияние Хафиза. В подтверждение этого положения обратимся к следующим вступительным бейтам газелей Хафиза и Макнуны:

Рўзи васли дўстдорон ёд бод,
Ёд бод он рўзгорон, ёд бод [9, 107^a].

Да не забудутся дни встреч любимых,
Пусть останутся в памяти, в памяти.

Дар висолат хотири мо шод бод,
Мурғи дил аз доми ғам озод бод [4, 58^b].

Да оставит встреча с тобой радость,
Да будет свободна от тоски птица сердца.

Эта газель Макнуны создана размером (-v--/-v--/-v-) фоилотун, фоилотун, фоилун; рамали мусаддаси махзуф, рифмой (-од) и редифом (бод), как и газель Хафиза. Что касается содержания, можно сказать, что если Хафиз с трепетом в душе пытается препятствовать исчезновению из памяти радости встреч влюбленных, то Макнуна, вернее, ее лирический герой, о «памяти» еще не думает: время воспоминаний еще не наступило.

Во втором бейте своей газели Хафиз жалуется на «горечь тоски и сожаления об ушедшей любви», в это время веселятся влюбленные, лирические герои Макнуны, опьяненные любовью и вином. Макнуна радуется, «что капризы возлюбленного освещают ее сердце», сердце, которое будет гореть этим пламенем до страшного суда. Хафиз жалуется на утрату любви, Макнуна же радуется мигу этой любви, кажущейся бесконечной. Настроение поэтов выражает различные состояния духа лирических персонажей каждого из поэтов. Стихотворение Хафиза – светского содержания, но «любовь» Макнуны имеет традиционно-мистический оттенок.

Макнуна очень мастерски создала в своих стихах образ возлюбленного и мужчины.

Исходя из идейно-тематического содержания её произведений, поэтические функции эпитета «ёр» (возлюбленный) и личность мужского пола разделены на десять подгрупп в целях более отчетливого различения личности мужчины и лирического образа возлюбленного.

К теме первой подгруппы мы относим эпитеты рост, стан; ко второй - лицо, облик; к третьей – губы, зубы, язык; к четвертой - локоны, кудри, волосы; к пятой - глаза, ресницы и брови, к шестой – оттенок кожи; к седьмой - мужчина в эпитетах пери; к восьмой - отрицательные качества; к девятой - внутренний мир, духовные качества мужа и возлюбленного; к десятой - внутренний, моральный, духовный мир мужчины и любимого. К этим десяти категориям в качестве одиннадцатой мы добавили личные, моральные качества и поведение Макнуны.

При создании стана возлюбленного (первая подгруппа) Макнуна из числа образных выражений особенно часто обращается к метафорическим эпитетам типа «сарви хиромон» в бейте 1 (грациозный, как кипарис); «сарви дилчў» в бейте 3 (возлюбленный со станом, как кипарис); «сарви хушхиром» в бейте 5 (возлюбленный грациозный, как кипарис) и т.п.

Во второй подгруппе исследованию подвергнуто изображение лика и прекрасных щек возлюбленного, при котором используются для сравнения такие эпитеты, как «моҳи тобон» в бейте 39 (сияющая луна), «баҳори ноз» в бейтах 41,46,59 (весна наслаждений), «гули садбарг» в бейте 46 (розы), «хуршеди ҷаҳон» в бейте 48 (солнце вселенной) и т.п.

В третьей подгруппе поэтесса при создании творческих образов губ («лаб»), зубов («дандон»), языка («забон») пользуется метафорами типа «дилдори шакархо аз даҳони ширин» в бейте 98 (сладостный возлюбленный из медоточивых губ), «лаъли зулоломез аз сурхии поки лаби ёр» в бейте 100 (рубин, смешанный с чистой краснотой губ возлюбленного), «лаъли хамуш» аз сурхии лаби хомўш в бейте 101 (молчаливый рубин красных губ), «ёкути аҳмар» аз сурхии бонури лаб в бейте 103 (красный яхонт блестящих губ), сурхии лаби ёр ба «ақиқи аҳмар» в бейте 131 (алые губы, похожие на красный агат).

В четвертой подгруппе Макнуна предстает перед исследователем с поэтическими средствами, с помощью которых она изображает кудри своего возлюбленного («зулфу кокул ва чаъду гесъ»). Например, «хачри зулфи анбарбез» в бейте 138 (разлука с амбровыми кудрями); «зулфи атромез» в бейте 139 (благоухающие кудри), «доми зулф» в бейте 140 (тенета кудрей), «шамими зулф» в бейте 141 (аромат кудрей), «зулфи мушкини фитнаи дахр» в бейте 142 (мускусные кудри, волнующие мир) и им подобные.

В пятой подгруппе поэтесса различными поэтическими средствами изображает форму, вид, цвет, движение и состояние милых глаз, ресниц и бровей возлюбленного. При этом она весьма часто обращается к различного рода уподоблениям, метафорам, параллелизмам, преувеличениям, гиперболам и многим другим средствам поэтического изображения, создавая поэтические образы: «наргиси маст» в бейте 158 (хмельной нарцис), «мижгони дасти чафо» в бейте 159 (ресницы длани угнетения), «чашми сияхмасти шакархо» в бейте 162 (черные очи в сладком сне), «чашми карашмаофарин» в бейте 165 (глаза, творящие кокетство), «нигоҳи қотили хубони чахон» в бейте 172 (взгляд убийцы красавиц мира), «чашми чун бодоми пурмағз» в бейте 181 (глаза, как заполненный ядром миндаля), проявляя завидное мастерство. В этой «эпопее» глаз Макнуна ищет свежие образы вокруг себя, в быту и в реальной жизни и находит такие выражения, которые особенно свойственны ее поэзии, например, «чашми бодоми нимхоб» (дремлющие миндалевидные глаза) в бейте 175. В бейте 181 Макнуна сравнивает «нигоҳи ханчари мижгон» взгляд своего возлюбленного с «острием иглы», «раненое сердце» - с очищенным миндалем, «последствие взгляда» мужских глаз - с «уколом иглы», создав, таким образом, поэтический образ своего (лирического героя) сердца - «сердце, подобное израненному миндалю».

В шестой подгруппе поэтесса изображает цвет тела своего любимого в пяти оттенках свечения: «санами симтан» в бейте 192 (серебристый идол), «соиди симин» в бейте 193 (серебристое предплечье), «симғабғаб» в бейте 194 (с серебристой шеей), «булуринпанча» в бейте 195 (с хрустальными пальцами) и «тани симин» в бейте 196 (серебристое тело).

В седьмой подгруппе изображается образ жизни друга в мире обитания пери. Образ ее возлюбленного звучит из строк газелей «рабояндаи сабру қарори ошиқ» в бейте 203 (похититель покоя возлюбленной), «мисли париён аз чашм пинҳон шудани зоте» в бейте 204 (как творение живущее, подобно пери, исчез из виду), «аз чилваи ёр парихона гаштани гулшан» в бейте 206 (появление возлюбленного делает цветник гаремом пери); «парии чобуки хушхиром» в бейте 207 (быстроногий пери) и т.п.

В восьмой подгруппе Макнуна «копается» в своей душе, чтобы дополнить образ своего «легкомысленного возлюбленного», который в ее строках предстает «ситамгару чафочъй» (б.210) (жестоким предателем), «бевафо» (б.212) (вероломным) и «дилозору маккор» (б.212) (жестоким и изощренным).

В девятой подгруппе мы обращаем внимание на грустные обстоятельства, связанные с прощальными моментами с дорогим возлюбленным, когда он покидает этот мир. Например, «пораи дил дар оби чашм» (б.218) (кусочек сердца в слезах), «барги лола дар оби равон» (б.219) (лепесток тюльпана, уплывающий по воде), «тани сад пора чун гул» (б.222) (тело, разрезанное на куски), «зардранг чун авроқи хазон» (б.232) (пожелтевший, как осенний лист) и т.п.

В десятой подгруппе исследуется изображение внутреннего мира, достойных качеств возлюбленного и супруга поэтессы - правителя страной и народом. В поэтических образах типа «симурғи адлу амон» (б.244) (симург справедливости и покоя), «халқ дар сояи адлаш масрур» (б.249) (народ счастлив под сенью его справедливости), «шоҳи мулку дин» (б.279) (повелитель страной и верой) и «ғунчалаби ширин гуфтор» (б.136) (сладкозвучный бутон). Поэтесса искренне в «душе» видит и изображает не простого человека, а владыку – возлюбленного.

Итак, поэтесса силой поэтического слова смогла нарисовать яркий облик своего возлюбленного.

В одиннадцатой подгруппе поэтесса - Макнуна, дочь наместника Андижана, жена и госпожа дома повелителя Кокандского ханства не дает никакого повода тому, чтобы назвать

ее горделивой, кичливой повелительницей. Она предстает перед потомками человеком с большой буквы и поэтессой, обладающей необыкновенным поэтическим даром и оригинальным творческим мастерством.

Итак, тематика, идейное содержание творчества Макнуны весьма разнообразны и жизненны. В этом поэтическом многообразии важнейшее место занимает лиризм мысли и воображение поэтессы: самовыражение поэтического «Я», любовь, огонь, который пылает неугасимо, боль разлуки с возлюбленным, воспевание искренней верности в любви и т.п.

Как выдающаяся поэтесса своего времени Макнуна проявила верность глубоким традициям своих великих предшественников (Саади, Хафиза и Бедия) в формах творческого подражания.

В поэзии Макнуны заметны признаки влияния индийского и иракского стилей, но особенное место в этом отношении принадлежит хорасанскому стилю.

В рассмотрении творческого мастерства Макнуны в создании образа «мужа» и «возлюбленного» мы основывались на 300 бейтах из 300 газелей поэтессы. При этом в зависимости от идейного содержания компонента образная система условно была разделена на десять подгрупп. В каждой из рассматриваемых подгрупп отражается то или иное внутреннее или внешнее качество или свойство «возлюбленного» и «мужчины». Изображение высокого роста, стройного стана возлюбленного использованы поэтессой 38 раз; лицо, облик – 55 раз; губы, зубы – 44 раза и т.д. В этой классификации в качестве одиннадцатой темы выделены ментальные способности самой Макнуны, где она изящным образом художественного слова воспела стремление женских сердец к счастью, свободе и к лучшей жизни. Скромная, умная и, в то же время, обладающая высоким талантом, будучи крупной и яркой личностью, Макнуна сумела возвыситься до ранга первых поэтов Мавераннахра первой половины XIX века.

Соприкасаясь с миром поэзии, каждый, буквально каждый, найдет в ней частичку себя, созвучие души и сердца и станет преданным поклонником прекрасной богини Поэзии. В данной статье мы прикоснулись к феномену места, события и времени, в котором жила и творила выдающаяся поэтесса второй половины XVIII – первой половины XIX века Макнуна. Макнуна предоставляет нам своё видение прекрасного, своё чувство влюбленности, свои мысли о возлюбленном и заряжает нас энергией, когда мыслит и мечтает о прекрасном будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Айни С. Мирзо Абдулкадыр Бедиль. – Сталинабад: 1954. – 340 с. (на тадж. яз.)
2. Кадырова М. Надира (Очерки жизни и творчества). – Таш-кент: Фан, 1967. -188 с.
3. Коран /Перевод и комментарии И.Ю. Крачковского. – М.: Изд-во восточной литературы, 1963. – 713 с.
4. Макнуна. Диван, копия № 7766 (Тш), рукопись (на перс.-тадж. яз.)
- 5.Персидская классическая поэзия / Сост., предисл., коммент. М. Синельникова. – М.: Эксмо, 2006. - 480 с.
6. Саидо Насафи. Куллият, копия № 1201 (ФР), рукопись (на перс.-тадж. яз.)
7. Сахибова О. Макнунаи Нодира / Таджикская литература во второй половине XVIII и первой половине XIXвв. // В соав-торстве с У.Каримовым. Книга 2. – Душанбе: Дониш, 1989. – 242 с. (на тадж. яз.)
8. Суфиев Ш.З. Саки-наме в системе персидско-таджикской ли-тературы XVI-XVII веков. – Душанбе: Дониш, 2011.- 224 с.
9. Хаджа Гафиз / Диван с копии Мухаммада Казвини и Касыма-Гани. – Тегеран, 1375, рукопись (на перс. яз.)
10. Хаджа Хакимхан. Мунтахаб-ут-таварих, копия № 63. – Ду-шанбе; Дом-музей А.А.Семенова, рукопись (на перс.-тадж. яз.)
11. Шейх Аттар. Диван. – Тегеран: 1370, рукопись (на перс.-тадж. яз.)

12. Шиммель А. Мир исламского мистицизма / Пер. с англ. Н. И. Пригариной, А.С. Раппопорт. - М.: Алетей, Анигма, 1999. – 227 с.
13. Электронный ресурс: obuchalka.org/20220429143623/zaboni-toik-7-sinf Забони тоҷикӣ (Дата обращения 14.03.2025).
14. Электронный ресурс: tg.wikipedia.org Забони тоҷикӣ (Дата обращения 14.03.2025).

Шарифова А.Ш. – мудири кафедраи забонҳо
Убайдуллоева М.А. – муовини ректор оид ба тарбия МТҒ
Донишкадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон

СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ ОМУЌИШ ВА ПАЖЌҲИШИ ЗАБОНҲО ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аннататсия: Дар мақола муаллифон нақши Пешвои миллатро дар пойдориву истикрори сулҳ ва пешрафту рушди инкишофи миллату кишвар дар самтҳои гуногуни зиндагӣ ва алаҳхусус роҷеъ ба сиёсати давлатии омуғиш ва пажӯғиши забонҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлилу баррасӣ намуда, нуктаи назари худро иброз доштаанд.

Калидвожаҳо: *забонҳо, пажӯғиш, давлат, сиёсат, Пешвои миллат, сулҳ, ташаккул, забони русӣ, забони англисӣ.*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ИЗУЧЕНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Аннотация: В данной статье авторы говорят о роли выдающегося политика Лидера нации Эмомали Рахмона в обеспечении мира и благополучия в нашей стране, о его вкладе в развитие всех сторон жизни, особенно о государственной политике изучения и исследования языков в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: *языки, исследования, государство, политика, Лидер нации, мир, формирование, русский язык, английский язык.*

STATE POLICY OF STUDYING AND RESEARCHING LANGUAGES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Annotation: In this article authors refer to the role of outstanding politician Leader of nation Emomali Rahmon in securing peace and prosperity in our country, about his contribution to the development of all aspects of life especially about the state policy of learning and researching of languages in republic of Tajikistan.

Keywords: *languages, research, state, politics, Leader of the Nation, world, formation, Russian language, English language.*

Забон яке аз унсурҳои асосии низоми давлатдорӣ буда, бе мавҷудияти он давлат арзи ҳастӣ қарда наметавонад. Ҳамин аст, ки Президенти мо Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар як нишасту вохӯриҳо ва Паёмҳои солонаи худ ҳамеша роҷеъ ба соҳми забон дар ташаккули давлат ва шахсияти комил ва қулли соҳаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва давлатдорӣ нақши калидӣ доштани онро пайваста таъкид менамояд. Ҷавононро барои омуғиши забонҳои хориҷӣ ҷалб намуда, барои онҳо курсҳои кутоҳмуддати забондонӣ ташкил намудааст. Инчунин озмунҳои китобу китобдорӣ ба мисли “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст” ва “Илм фурӯғи маърифат” таъсис намуда дар он донишҷӯён ва хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва донишкадаву донишгоҳҳои ҷумҳуриро фарогир месозад. Чӣ

тавре, ки дар яке аз суҳанронихояшон қайд карданд. “Шахсе, ки як забонро донанд як нафар ҳисобида мешавад, шахсе, ки якчанд забонро медонанд чанд нафар ҳисоб аст”.

Сарвари давлат аз ибтидои фаъолияти хеш дар мақоми Роҳбари мамлакат ба ҷавонони кишвар чун нерӯи бузурги созанда эътимоди комил дошт ва мудом ба онҳо така мекунад. Дар мулоқоту сӯҳбатҳои худ пайваста ба ҷавонон таъкид мекунад, ки онҳо дар ташаккули давлатдории навини Тоҷикистони соҳибистиклолол нақши муассир доранд.

Дар ин муддат дахҳо барномаҳои муҳим ва садҳо қарору тadbирхоро барои ҷавонон аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва пешниҳод шуд, ки бештари онҳо иҷрои худро пайдо намуда, баъзеи дигари онҳо низ имрӯз дар арафои иҷро ва татбиқ қарор доранд. Ба вижа ибтикороти зиёде дар самти мактабу маориф, омӯзиши касбу ҳунар, варзишу фароғати ҷавонро қайд кардан ба маврид аст. Баҳусус Фармони Президенти кишвар аз 4 апрели соли 2003 “Дар бораи тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” сиёсати давлатиро дар боби забонмӯзӣ муайян намуд. Дар иртибот ба ин Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ аз 2 декабри соли 2003 “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014”-ро қабул намуд. Тибқи барномаи мазкур миқдори соатҳо барои омӯзиши забони русӣ зиёд карда шуда, барои мактабҳои таҳсилоти умумӣ барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз ҷанҳои “Забони англисӣ” ва “Забони русӣ” таҳия ва ҷоп гардиданд[5]. Амалӣ намудани “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014” имконият дод, ки дар муассисаҳои олии касбии кишвар то ин муддат беш аз 7 ҳазор омӯзгори забони русӣ ва ҳамин миқдор омӯзгори забони англисӣ омода карда шуданд. Сарвари давлат дар яке аз Паёмҳои худ ба Маҷлиси Олӣ таъкид карданд: “Тақозои замон аст, ки сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ бояд пайваста боло равад, ба талаботи таҳсилот дар кишварҳои пешрафта ва бозори меҳнати ватаниву ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошад”. Дастуру ҳидоятҳои сарвари давлат, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон моро водор месозад, ки ба вазъи мактабу маориф, дурнамои соҳа, илму технологияи муосир, фарҳангу тамаддуни миллии эҳтирому арҷгузорӣ намоем, дар руҳияи созандагӣ худшиносӣ ва ба эҳёи андешаи бунёдии миллии, тавачҷӯхӣ бештар карда, дар эъмори давлати соҳибистиклоламон боз ҳам қадамҳои устувор гузорем.

Қобили қайд аст, ки маориф яке аз самтҳои афзалиятноки инкишофи давлат ба ҳисоб меравад. Зеро бе маорифи пешрафта ва низоми дурусти таҳсилот ба ҳадафҳои муҳиму созандаи давлатдорӣ расидан хеле душвор аст. Аз ин рӯ, аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиклолияти давлатӣ барои ислоҳоту рушди он пайваста аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷӯх ва ғамхории хосса зоҳир мегарданд.

Дар тамоми воҳидҳои маориф Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамояд, ки “Муносибати ҷиддӣ ба соҳаи маориф, дар сатҳи сиёсати давлатӣ ба миён гузоштаи он ҳалли проблемаҳои ҷойдошта аҳамияти бузурги сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маърифативу фарҳангӣ дорад. Рушди ҷомеа, тараққиёти устувори иқтисодӣ, таъмини амнияти милливу давлатӣ ва умуман ноил шудан ба сатҳи ҷаҳонии иқтисод, техника, технология ва фарҳанг, пеш аз ҳама, ба рушди босуботи маориф, ташкили раванди бонизом ва босифати таҳсилоти шаҳрвандони Тоҷикистон вобаста мебошад”.

Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои нахустини фаъолияти худ ба ҳайси Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро яке аз соҳаҳои муҳими пешрафти ҷомеа мешуморид. Маҳз, бо ташаббуси бевоситаи ӯ соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” ба сифати аввалин санади меъриву ҳуқуқӣ қабул шуд[4].

Соли 2004 Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро “Дар бораи маориф” бо таҳрири нав қабул кард, ки барои рушди устувори таҳсилот дар кишвар асос гузошт. Ин санади муҳим барои таҳияи лоиҳаи дигар қонунҳо дар бахши маориф роҳ кушод ва барои инкишофи минбаъдаи он, маънавиёт, иқтисодиёт ва фарҳанги Тоҷикистон шароити мусоид фароҳам овард.

Мавриди зикр аст, ки минбаъд аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таҳсилоти олии касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ”,

санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ба монанди “Консепсияи давлатии ислоҳоти соҳаи таҳсилот ва таълими ибтидоии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2013”, “Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ барои солҳои 2008-2015”, Оинномаи “Муассисаи давлатии Маркази миллии тестӣ”-и Вазорати Маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва ғайраҳо қабул карда шуданд[2].

Соли 2010 бо ташаббус ва пайгирии пайвастаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли маориф ва фарҳанги техникӣ ва технологияи нав беҳтар гардонидани шароити кору зиндагии муҳаққиқон ва тарбияи насли нави соҳаи техника ва фароҳам овардани заминаи рушди илму маориф техникуву татбиқи буд. Мувофиқи нақшаи тадбирҳо аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурӣ “Барномаи рушди илмҳои табиатшиносӣ риёзӣю техникӣ, барои солҳои 2010-2020”, “Барномаи давлатии таъмини муассисаҳои таълимию илмӣ ва кабинетҳои фанӣю озмоишгоҳҳои мутахассисон таълимӣ ва илмӣю таҳқиқотӣ ва консепсияи гузариш ба низомии нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳия ва тасдиқ гардидаанд [3].

Ҳамзамон, бо мақсади шаффоф гузаштани имтиҳонот ва муайян намудани сатҳи ҳақиқии дониш ва малакаи хонандагон соли 2014 бори аввал қабули доктарагон ба муассисаҳои таҳсилоти олии касби тавассути Маркази миллии тестӣ ба роҳ монда мешавад[1].

Бояд таъкид кард, ки забон яке аз рушди бунёдии фарҳанг аст. Бинобар ин, забондонӣ аз омилҳои фарҳангу маънавияти ҳар фард мебошад. Ба қавли Унсурмаолии Кайковус, сухандонию суханварӣ аз ҷумлаи хунарҳои волост. Соҳиб шудан ба ин хунар мутолиа ва омӯзиши пайвастаро тақозо дорад.

Дар солҳои охир барои инкишофи забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар кишвар тадбирҳои зиёд амалӣ карда мешаванд.

Ислоҳоти соҳаи маориф ва бозсозии раванди таълим дар мактабҳои таҳсилоти миёнаву олии, таҳияву нашри китобҳои дарсӣ ва бадеӣ бо забони давлатӣ барои рушди пайвастаи забони тоҷикӣ замина ва имкониятҳои воқеӣ фароҳам меорад.

Вале дар баробари ин, ба хотири покии забони адабӣ ва ҳифзи он аз ҳама гуна унсурҳои ғайриадабӣ ва ё ғайри меъерӣ зарур аст, ки дар мактабҳои таҳсилоти миёнаву олии омӯзиши забони адабӣ дар заминаи беҳтарин сабки адабиёти классикиву муосир ба роҳ монда шавад.

Ҳамчунин, омӯзиши забонҳои хориҷӣ тавассути забони тоҷикӣ меъерӣ амалӣ гардад.

Барои дар мақоми забони илм қарор додани забони тоҷикӣ бояд, пеш аз ҳама, ба низомии таҳсилоти миёна ва олии таълим карда шавад. Зеро соҳаи мазкур асоси рушди забони адабӣ ва ҳамзамон забони илм мебошад[1].

Имрӯзҳо замоне фаро расидааст, ки барои таҳияи китобҳои дарсӣ ва ҳамгунсозии истилоҳоти онҳо тадбирҳои ҷиддӣ бояд андешид.

Чӣ тавре ки Пешвои муаззамии миллат Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамояд: “Набояд фаромӯш кард, ки нияти мо аз гузаштаҳои дур ин забонро ҳамчун падидаи миллии ҳифз карда, онро то замони мо ба мерос гузаштаанд ва мо низ бояд ин ганҷи беназирро барои наслҳои оянда бо ҳамин покиву шевоӣ ба мерос гузорем. Дар ҳифзи асолати забони нобу шоиронаи тоҷикӣ аз падару модарон сар карда, то мураббӣю муассисаҳои томактабӣ, муаллимону устодони мактабҳои таҳсилоти миёнаву олии, аҳли зиё ва умуман, тамоми ҷомеа бояд ғамхор ва саҳмгузор бошанд”[6].

Мавриди зикр аст, ки забони адабӣ бояд ҳанӯз аз даврони тифлии ҳар фард дар оила ва кӯдакистон ҷағҳуворӣ гардида, дар мактаб ва донишқадаву донишгоҳҳо пайваста мавриди омӯзиш қарор дода шавад. Барои ҳар як фарди тоҷик лозим аст, ки забони модарии худро омӯзад, онро ғиромӣ дорад ва дар ҳифзи он саҳм гузорад.

Адабиёт:

1. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои Истиқлолият. Душанбе: 2006, ҷ. 3.
2. Вазорати Маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Феҳристи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ. Душанбе, 2001.
3. Рӯзномаи Омӯзгор №5,30 январи соли 2015. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

4. Шарифзода А., Қосимӣ З. Эмомалӣ Раҳмон соли маориф ва фарҳанг. Китоби 10. Душанбе: “Ирфон”-2011, саҳ. 3.
5. Ҳамидов И. Нерӯи ояндасозии миллат. Душанбе: “Ирфон”, 2011, саҳ. 96.
6. Шукри он, ки Пешво дорем. Маҷмӯи мақолаҳо. –Душанбе: “Эр-граф”, 2016. -172 саҳ.

**Акрамов Ф.М., Насриддиниён Б.Ҳ.,
н.и.ф. и.в., дотсентони кафедраи
забонҳои ДДТТ**

Омӯзиши алифбои ниёгон, забони арабӣ ва нақши онҳо дар омода кардани мутахассисони ҷавобгӯи замони муосир

Аннататсия: Таҳқиқоти амиқ дар самти таъсири як забон ба забони дигар имрӯз барои олимони забоншинос бисёр зарур ва доманадор маҳсуб меёбад. Аммо барои мо ҳамаҷониба таҳиқ намудан ва паҳлуҳои гуногуни онро омӯхтан дар доираи як мақолаи хурд имконнопазир аст. Аз ин рӯ, мо танҳо ба баъзе паҳлуҳои ҷудогона, ҷанбаҳои омӯзишу таъсири забони арабӣ ба забони форсии тоҷикӣ ва зарурияти омӯзиши алифбои арабиасос дахл карда, онро муфассал ва ҳамаҷониба баён карда наметавонем.

Маврид ба ёдоварӣ аст, ки олимони ва муҳаққиқони соҳаи забон исбот кардаанд, ки имрӯз дар ҳаритаи сиёсии ҷаҳон давлату забоне вучуд надорад, ки бе истифодаи калимаю истилоҳот аз забони дигар, яъне танҳо бо калимаҳои “худӣ”-аш рушд наояд. Ҷойи шубҳа нест, ки бе қабули калимаҳову истилоҳоти забонҳои дигар дар ин замони ба суръати кайҳонӣ рушдкунанда ин амал имконнопазир аст.

Дар асоси гуфтаҳои боло ҷунин хулоса кардан мумкин аст, ки ба таври табиӣ ғайритабиӣ калимаҳои зиёди арабӣ ба забони тоҷикӣ иқтибос гардидааст, ки имрӯзҳо дар ҳама самтҳои ҳаёти мо, ҳатто дар гуфтор ва адабиёти муосири мо реша доранд.

Агар мо ба мероси хаттии ниёгонамон назар афканем, мушоҳида менамоем, ки дар асрҳои аввали Ислом миқдори калимаҳои арабии дар забони форсӣ истифодашуда миқдоран хело кам мебошанд. Аммо пас аз охири асри 4-уми ҳиҷрӣ калимаҳои арабӣ ба забони форсӣ-тоҷикӣ теъдодан афзудаанд.

Мо медонем, ки қисми зиёди калимаҳои иқтибосии арабӣ дар таркиби забони тоҷикӣ ҳазм шуда, луғатномаҳои дузабонаи арабию форсӣ, арабию дарӣ ва дар ин самт ҳамҷунин намудҳои гуногуни фарҳангҳо таълиф гардиданд, ки барои ошноӣ бо онҳо масъалаи омӯзиши алифбои арабиасос ба миён меояд.

Калидвожаҳо: *муъмин, ислом, забон, усул, таъсирот, баён, истилоҳ, маънои асл*

Аннотация: Ученые в области языкознания в результате исследований пришли к такому мнению, что изучение естественного и принудительного влияния одного языка на другой язык являются необходимым и сложным делом. Кроме того, эта тема со стороны ученых требует обширных и широких исследований. По этой причине, мы считаем, что невозможно объединить все различные аспекты и высказать на нескольких страницах. Поэтому, мы должны учитывать отдельные аспекты и причину влияния арабского языка на персидский и таджикский языки очень коротко и воздержаться от подробных комментариев. По этой же причине мы считаем, что изучение арабской графики и арабского языка является делом необходимым.

Ученые в области языка и литературы на основании исследований доказали, что в мире нет языка, который бы не заимствовал слова и терминологию из другого языка, и в свою очередь, нет такого языка, который его словарный запас состоял из своих, или другим словом «из родных слов». Мы в свою очередь считаем, что при глобализации многих процессов в современном мире это невозможно.

Самое важное влияние арабского языка на персидско-таджикский язык это многочисленные арабские слова, которые используются сегодня во всех областях нашей жизни и аспектах нашего языка, даже в нашей повседневной речи.

При ознакомлении с сочинениями первых веков Ислама, человек быстро обнаружит, что число арабских слов, используемых в персидском языке, было очень мало, но в конце четвертого века хиджры количество используемых арабских слов резко увеличилось.

Сегодня многочисленные арабские слова которые используются в нашей жизни воспринимаются со стороны нашего народа как «родными», были напечатаны арабские, персидские и таджикские словари. По этим причинам, изучение арабской графики и арабского языка стало необходимостью.

Ключевые слова: верующий, ислам, язык, метод, влияние, выражение, термин, буквальное значение, метафорическое, перевод.

Annotation: The authors are considered the majors of the influence of one language and literature to another language requires extensive and difficult research. However, it is impossible to say more in a brief article. It is not possible to combine all the different aspects and topics on several pages. Therefore, we must take into consideration various aspects and aspects of the influence of the arabic language and literature on the Persian language and refrain from religiosity.

How many scientists and researchers in the field of language and literature have proved that there is no language in the world that does not take words and terminology from another language and, in general, does nothing in its native language or in other languages. Suppose you can find a completely pure language, without words and other interpretations of this language, without any other reason than a powerful and historical language.

Its historical time, even after millennium, is still completely dependent on various factors of time and politics. Of course, all languages inevitably occurs for various reasons and factors, and scientists summarized some of them in the neighborhood, trade, wars, migration and many others.

Ultimately, the biggest and most important influence of the arabic language and literature on the Persian-Tajik language and literature is the countless arabic words that are rooted in all aspects of our language and literature today, even in our everyday speech and literature. According to the researcher, more than thirty percent of modern Persian-Tajik words are written in Arabic.

If we read the writings of Islam of the first centuries, we will see that the number of arabic words used in the Persian language was less than three percent. Although the number of arabic words in some literary books reaches 5%, after the end of the fourth-century Tajik, arabic words are grouped into Persian.

In short, one cannot ignore the effect of translating some arabic books into Persian, because many arabic words have been translated into Tajik and Persian and still exist today.

After the appearance of numerous arabic words in the Tajik language and literature, the use of bilingual arabic and Persian dictionaries, arabic and Tajik was also required, and various types of cultures were suppressed.

Keywords: believer, Islam, language, method, influence, expression, term, literal meaning, metaphorical, translation.

Мо хуб огоҳӣ дорем, ки мардуми сарбаланди мамлакати мо соли 2026 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар саросари кишвар бо шукӯҳу шаҳомати ҳоса таҷлил хоҳанд гирифт. Роҳбарияти Олии кишвар бо мақсади дар сатҳи баланд пешвоз гирифтани ин ҷашнвораи бузург тамоми тадбирҳову чорабиниҳои заруриро андешидаанд, ки ин мояи ифтихор аст.

Кишари соҳибистиқлоли моро имрӯз ағлабияти мутлақи давлатҳои олам ба расмият шинохтанд ва сафоратхонаҳову намояндагии худро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кушоданд. Бо мақсади таҳким бахшидан ва рушд додани робитаҳои дучониба бо ин кишварҳо тарбия кардани мутахассисони баландпояи худшиносу худогоҳ, ватандӯст ва дар айни замон

забондон тақозои замони муосир гардидааст. Дар ҳамин асос, рушду инкишофи муносибатҳои ҳамачониба бо кишварҳои ҳамзабон ва Олами Араб мафиати зиёд дорад.

Бояд тазакур дод, ки дар тури қарнҳои забони ниёконамон, яъне забони форсу тоҷик барои мардумони кишварҳои Осиёи Миёна, Ҳинд ва атрофи онҳо ҳамчун забони муоширати байни миллати қавмҳои гуногун арзи ҳафти қардааст. Баъди қабули дини мубини Ислом аз тарафи халқи тоҷик мисли дигар халқҳои ин минтақа забони мо на танҳо аз рушду инкишоф намонд, балки бо ворид гардидани қалимаҳои иқтибосӣ, хусусан арабӣ таркиби луғавии он боз ҳам ғанию бойтар гардид. Тибқи маълумоти мавҷуда аксарияти қалимаҳои воридгардида ҳаҷун истилоҳот қабул гардида, низоми истилоҳотро фаро гирифтад ва дар соҳаҳои гуногуни илму фарҳанг ва ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ мавриди истифода қарор гирифтанд.

Эътиқод ва ғароиши ниёконамон - форсу тоҷик ба дини Ислом боис гардид, ки мардуми мо забони арабро ба худ як забони бегона нашуморад.[1,6]

Таъсири байниҳамдигарии забонҳо ва доду гирифти байни онҳо қори табиист ва аз муҳимтарин сабабҳои рушду инкишофи таркиби луғавии онҳо мегардад. Забони тоҷикӣ низ дар ин масир аз ин қараён дур намонд.

Қатра шуд селобу восил шуд ба баҳр аз иҷтимоӣ,
То ба қай бошанд ин беҳосилон аз ҳам ҷудо. [8,6]

Мо маълумоти қофӣ дорем, ки забони форсии тоҷикӣ аз ҷумлаи забонҳои қадимтарини олам аст ва таърихи зиёда аз сеҳазорсола дошта, таркиби луғавии бою ғанӣ дорад. Баъди истилои арабҳо алифбои арабиасос рӯйи қор омад ва тамоми эҷодиёти фарзонафарзандони мардуми мо бо ин алифбо таълиф гардидааст. Таълифоти пурқимату ҷовидонаи намояндагони барҷастаи адабиёти классикии форсу тоҷик, ба мисли Рӯдакӣ, Фирдавӣ, ибни Сино, Носири Хусрав ва Умари Ҳайём, Саъдии Ҳофизи Шерозӣ, Абдуллоҳи Чоми, Аҳмади Дониш ва дигарон бо ҳамин алифбо рӯйи авроқ омадааст. Аз ин ҷиҳат, омӯзиши алифбои арабиасос имконият фароҳам меоварад, ки толибилмону ҳавасмандони ин адабиёти оламшумул ба ин ғанчи илму маориф аз наздик ошноӣ пайдо намоянд.

Бояд қайд намуд, ки дар харитаи сиёсии ҷаҳон имрӯз 24 кишвари арабӣ дар нимҷазираи Арабистон ва шимоли Африқо мавҷуд ҳасту дар онҳо анқариб 350 млн. аҳоли зиндагӣ менамоянд, ки мо онҳоро бо номи Олами Араб низ мешиносем.

Аз соли 1997 инҷониб забони арабӣ дар қатори забони англисӣ, фаронсавӣ, русӣ, чинӣ, испанӣ яке аз забонҳои муоширати байналмилалӣ дар Созмони Миллали Муттаҳид шинохта шудааст. “Аз ин лиҳоз, барои беҳтару хубтар ба роҳ мондани равобити дучонибаи ҳасана ба кишварҳои олами Араб зарурияти омӯхтани забони арабӣ ба вуҷуд омадааст.” [2,5]

Забони арабӣ дар ҳаёти маданияи фарҳангии Ховари наздик, шимоли Африқо ва Осиёи Миёна дар тури асрҳои таъсири ниҳоят қалон дошт. Дар даври ҳукмронии арабҳо, ки муддати тулонӣ идома ёфт, аксарияти олимону мутафаккирон, адибону шуарои машҳур эҷодиёти худро бо ин забон таълиф намуданд ва он ҳаҷун забони муоширати байни мардумони гуногун эътироф шуда буд. Мо таъсири амиқи онро дар эҷодиёти аксарияти намояндагони барҷастаи адабиёти форсу тоҷик мушоҳида менамоем.

Қалимаҳои зиёди арабӣ дар даври асрҳои сабабҳои мухталиф ба таркиби луғавии як қатор забонҳои дунё, аз ҷумла ба забони тоҷикӣ ворид гардидааст. Таъсири амиқи ин забон аз ҳама зиёдтар дар халқи тоҷику форс мушоҳида мешавад. Бо ин сабабҳо, қисми зиёди қалимаҳои забони арабӣ, ки ба забони форсу тоҷик иқтибос шудаанд, ҷунун ҳазм гардидаанд, ки “бегона” будани онҳо ҳис қарда намешаванд.

“Қалимаҳои қитоб, дафтар, қалам, муаллим, маориф, истифода, қитиб, шоир, раис, идора, ғоида, манзил, вақт, шимол, ҷануб, шарқ, ғарб ва ғайраҳо далели гуфтаҳои мо мебошанд. Илова бар ин, қисми зиёде аз ин қалимаҳоро дар забони тоҷикӣ ҳамчун истилоҳот қабул қардаанд. Масалан, қалимаҳои иқтисод, муҳосибот, ғоида, зарар, истиҳроҷ, истеъмол, қувва, талабот, тақозо, мол, мавод, нақд, исм, сифат, феъл, сарф, наҳв ва ҳуқуқ, давлат, қонун, истиқлол, қоида, низом, сабаб, мақсад аз қабиле онҳо мебошанд. Ҳамин гуна истилоҳот дар тамоми самтҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла ҳаёти иқтисодӣ иҷтимоӣ, сиёсӣ

фарҳангӣ мардуми мо ниҳоят зиёд мебошад”. [10,15] Аз далелҳои дар боло овардаи мо маълум мегардад, ки омӯзиши забони арабӣ барои толибилмон, ҳаводорон, иштиёкмандони мардуми мо нисбат ба дигар миллату халқиятҳо осонтар аст.

Қобили қайд аст, ки калимаҳои иқтибосшуда аз забони арабӣ аксарияти мутлақашон ворида системаи истилоҳот гардида, дар талаффузашон байни ин ду забон фарқият мавҷуд аст. Масалан, дар “Калимаҳои зерин тарзи талаффузи арабӣ аз тоҷикии имрӯза фарқ доранд. Мисли: мушоҳада-мушоҳида, ӯшиқ-ошиқ, мунозара-мунозира, муқойяса-муқойиса, муъаллим-муаллим, ӯлим-илм, ӯбид-обид, ӯлим-олим ва ғ.”.[2,9]. Маҳз бо сабабҳои далелҳои дар боло оварда дар даврони шӯравӣ омӯзиши ин забон ба толибилмони риштаҳои шарқшиносӣ, филологияи тоҷик, таърих ва забонҳо дар ҷумҳурӣ нисбати дигар ҳамсоҷишварҳо осотар ба даст меомад.

Аз мисолҳои далелҳои болотар овардашуда маълум кардан мумкин аст, ки миқдори калимаҳои аз забони арабӣ ба забони мо воридгардида дар муқоиса бо дигар забонҳо хело зиёд аст. Аммо дар ин ҷо як масъалаи муҳимро бояд қайд намоем, ки оё ҳамаи калимаҳои иқтибосшуда назди мардуми араб ва мо якхел маъно доранд? Албатта, барои ҷавоби дуруст додан ба ин савол боз ҳам масъалаи омӯзиши забони арабӣ ба миён меояд. Ҷойи шубҳа нест, ки алоқамандии байни забонҳои арабӣ ва тоҷикӣ дар тули асрҳо баъзан камтар ва баъзан зиёдтар инкишоф меёфт. Бо ҳамин сабабҳо як қатор калимаҳои воридгардида дар як давра аз байн рафта, аз истифода дур мемонданд. Дар баробари ин, бархе аз калимаҳои иқтибосӣ маънои аслии худро васеъ карда, ё бо пуррагӣ маънои нав касб карданд, ки ин ҳодиса амри воқеӣ буда, олимони соҳа аз ин бохабаранд. Қисмате аз калимаҳои иқтибосгардида маънои аслии хешро комилан ё қисман гум кардаанд ва ё маънои комилан дигар гирифтаанд, ки ин мушкилоти зиёдеро барои омӯзанда ба миён оварад. Ҳамзамон калимаҳои иқтибосие, ки дар масири таърих дучори тағйири маънӣ гардиданд, дар забони арабӣ бо ин маънӣ истифода намегарданд.

Олимони соҳаи забоншиносӣ оғайи доранд, ки ин ё он забон дар тули асрҳо ба костагӣ рӯ ба рӯ мешавад, аз нав зинда мегардад, ё пурра аз байн меравад. Ҳамчунин калимаҳои иқтибосии аз ин ё он забон гузашта баъзан ба ҳодисаҳои фонетикии забони воридшуда дучор гардида, маънию тобишҳои нав мегиранд. Дар ин ҳолат он калимаҳо аз доираи овозии забони худ баромада, ҷойи задаи худро дигар мекунанд. Ин ҳодиса танҳо хоси забони тоҷикӣ набуда, балки дигар забонҳо низ фарогир мебошанд. Тавре ки болотар қайд намудем, аксарияти калимаҳои иқтибосӣ, минҷумла вожаҳои арабӣ дар тоҷикӣ ҳамчун истилоҳ қабул шуданд ва дар ин ё он соҳаи илм мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Бояд дар назар дошт, ки олимони забоншинос ҳолати дигареро низ таъкид намуда, чунин далел меоранд, ки бархе аз калимаҳо бо мурури замон маънои хилоф пайдо намудаанд. “Новобаста ба ин бояд таъкид кард, ки баъзан як калима дар арабӣ маънои мусбатро ва дар тоҷикӣ маънои манфиро медиҳад. Масалан, калимаи “**ҳарис**” арабӣ буда, ба маънои “**мушток**”, “**пазмон**” меояд, аммо дар забони тоҷикӣ мафҳуми “**тамаъкор**”, “**дунёпарвар**” ва “**чашмгурусна**”-ро медиҳад. Ба ҳар ҳол тафовути маъно ва қарбурди ин вожаҳо дар арабӣ ва тоҷикӣ яке аз мавридҳои хаст, ки тарҷумони камтаҷрибаро ба иштибоҳ меандозад. Намунаҳои аз ин тафовутҳои пайгирӣ хоҳем кард. Вожаи “**ҷарима**” дар забони арабӣ маънои “**ҷиноят**”-ро медиҳад, аммо дар забони тоҷикӣ ба маънои супоридани маблағи муайян ба хотири риоя накардани қонуниятҳои дохилии ин ва ё он кишвар мебошад. Ба ҳамин монанд калимаҳои “**ҳасис**” дар арабӣ “**ночиз**” дар тоҷикӣ, “**акс**” дар арабӣ “**ихтилоф**”, дар тоҷикӣ “**расм, сурат, тасвир**”, “**тақаллуб**” дар арабӣ “**дигаргунӣ**” дар тоҷикӣ “**макру фиреб**” бо роҳи иваз намудани ҳуҷҷатҳо ва зиёданависӣ ё қаллобӣ, “**даъво**” дар арабӣ “**дуо**”, дар тоҷикӣ “**шикоят**”, “**таҷовуз**” дар арабӣ “**аз ҳад гузаштан**”, дар тоҷикӣ “**хонадории маҷбурӣ**” меоянд”. [6,117]

Аз таҳлилҳои дар боло овардашуда чунин хулоса кардан мумкин аст, ки омӯзиши забони арабӣ ва хатти арабиасос барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, аз ҷумла самтҳои иқтисоду тичорат ва ҳуқуқ аз мафиат холӣ нест.

Рохбарияти Олии мамлакат дар баромадҳои худ борҳо таъкид карданд, ки “Омӯзиши забонҳои хориҷӣ бисёр муҳим аст ва хосатан кадрҳои роҳбарикунанда бояд чанд забони хориҷиро донанд”. [7,16]

Ба ақидаи мо, омӯзиши забони арабӣ барои донишҷӯёне, ки дар риштаҳои робитаҳои байналмилалӣ, дипломатӣ, муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ, менечменти байналмилалӣ, ҳукуки байналмилалӣ таҳсил менамоянд, лозим аст.

Мақсад аз омӯзиши ҳатти арабиасос ва забони арабӣ барои донишҷӯён риштаҳои дар боло зикршуда, қабл аз ҳама хуб ошноӣ пайдо кардан бо осори бойи гузаштагони бузурги мо баҳри тақвияти маҳорати суҳанварӣ ва саҳм гузоштан баҳри рушди инкишофи муносибатҳо бо Олами Араб мебошад.

Адабиёт:

1. Акрамов Ф., Гурезов Ҷ. Забони арабӣ (маҷмуаи таълимӣ-методӣ), Душанбе, “Эрграф”, 2013, 220с
2. Акрамов Ф., Гурезов Ҷ. Забони арабӣ (воситаи таълимӣ), Душанбе, “Эрграф”, 2016, 336с
3. Аминӣ Идрис. Моҳият ва таҳаввули маъниҳои вожаҳои арабӣ дар форсӣ- тоҷикӣ.- Маҷаллаи ҷусторҳои забонӣ.- Техрон: Донишгоҳи тарбияти мударрис.- 1394 ҳ.- 12 С.
4. Ковалёв А.А., Шарбатов Г.Ш. “Учебник Арабского языка”, Москва., 1969.
5. Мусофиров К.”Забони арабӣ.” Душанбе, 2007
6. Нозимӣни Ризо. Равишҳои барои тарҷумаи матнҳои матбуотӣ.- Техрон: Интишороти Самт.- 1386 ҳ.- 316 С. 215с
7. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забон-Душанбе: «Шарқи озод», 2011.
8. Соиб, Мунтахабот, Нашриёти “Ирфон”, Душанбе, 1980. ,79
9. Сулаймонов С. Очерки мухтасари сарф (морфология)-и забони арабӣ.Душанбе, “Ирфон”,2005, 120с
10. Фаршадварди Хусрав. Луғатсозӣ ва вазъи тарҷумаи истилоҳоти илмӣю фаннӣ.- Техрон: Интишороти Сураи меҳр.- 1384 ҳ.- 412 С.

Мухаббат Тилляхочаева,
Шоира Солеҳзода
дотсентони кафедраи методикаи
таълими забон ва адабиёти тоҷик,
МДТ. ДДХ ба номи академик. Б.Ғафуров
tillo.1972@mail.ru
телефон 92 733 45 19

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ВА РУШДИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннататсия: Дар мақола аз таърихи таҷлили Наврӯз, инъикоси суннатҳо ва анъанаҳои маросимҳо дар наврӯзнамаҳои асри миёнагӣ ва сарчашмаҳои илмиву адабӣ, ташкили чорабиниҳои наврӯзии ҳуҷандӣ дар солҳои ҳукумати шӯравӣ сухан рафтааст. Муаллиф нақши иди мазкурро дар фарҳанги халқи тоҷик ва кӯшишу талошҳои фарзандони фарзонаи миллат, махсусан, Президент Эмомалӣ Раҳмонро дар эҳё ва ҷаҳонишавии ин ёдгории ғайримоддӣ дар замони соҳибистиклолии кишвар ва гузаронидани озмуну мусобиқаҳо дар тарбияи худшиносии фарзанд ва муҳимтар аз ҳама идомаи анъанаҳои миллӣ баланд арзёбӣ кардааст. Қайд мегардад, ки таҷлили чорабиниҳои суннатҳои наврӯзӣ руҳи муҳими худшиносии миллӣ, ҳифзу нигоҳдошти расму ойинҳои аҷдодӣ ва арҷгузорӣ ба фарҳанги мардумӣ махсус меёбад.

Калидвожаҳо: *Наврӯз, Президент Эмомалӣ Раҳмон, ойинҳои аҷдодӣ, суманак, Ҳуҷанд*

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация: В статье говорится об истории празднования Навруза, отражении обычаев, традиций и обрядов в средневековых газетах и научно-литературных источниках, организации новогодних мероприятий хужандцев в годы советской власти. Автор высоко оценил роль этого праздника в культуре таджикского народа и усилия сынов и дочерей нации, особенно Президента Эмомали Рахмана, по возрождению и глобализации этого нематериального памятника в период независимости страны, проведению конкурсов и конкурсов в воспитании детей и, главное, продолжении национальных традиций. Отмечается, что празднование современных событий и традиций является важной опорой национального самопознания, сохранения родовых обрядов и ритуалов, отдания дани народной культуре.

Ключевые слова: *Навруз, Президент Эмомали Рахман, родовые обряды, суманак, Худжанд.*

DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Annotation: The article talks about the history of the celebration of Navruz, the reflection of customs, traditions and rituals in medieval newspapers and scientific and literary sources, the organization of New Year's events of Khujand residents during the years of Soviet power. The author highly appreciated the role of this holiday in the culture of the Tajik people and the efforts of the sons and daughters of the nation, especially President Emomali Rahman, to revive and globalize this intangible monument during the period of the country's independence, hold competitions and contests in raising children and, most importantly, continue national traditions. It is noted that the celebration of modern events and traditions is an important pillar of national self-knowledge, the preservation of tribal rites and rituals, and paying tribute to folk culture.

Key words: *Navruz, President Emomali Rahman, ancestral rites, sumanak, Khujand.*

Наврӯз бо умеду орзуи ормонҳои неку хушоянд ҳамроҳ буда, инсонро ба ояндаи фараҳбахш дилбаста месозад, завқи ӯро нисбат ба зиндагиву қор ва эҷод меафзояд. Чашнҳо, одоб, расму ойинҳои рамзӣ аз таъриху тамаддуни ҳар қавму сарзамин ҳастанд, ки андешаву фарҳанги мардумони онро бозгӯ менамояд. Яке аз идҳои миллии халқи тоҷик Наврӯз аст, ки реша дар фарҳанги қадимаи ниёкон дорад.

Бар асоси маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ зухури ин чашнвора ба замони нуфузи оини зардуштӣ пайванд мегирад. Дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ суннатҳои наврӯзӣ ба шаклҳои мухталиф зухур кардаанд ва ҳар яке ифодакунандаи фарҳанги милли буда, мувофиқи шароитҳои иҷтимоиву таърихӣ чизе кам кардаанд ва ё афзудаанд. Чойгоҳи иди мазкур дар фарҳанги халқи тоҷик дар пояҳои хеле баланд меистад ва бо кӯшишу талошҳои фарзандони фарзонаи миллат С.Айнӣ, Бобочон Ғафуров ва Мирзо Турсунзода солҳои 60-ум дубора эҳё ва расму ойинҳои марбут ба он ташвиқи тарғиб гаштааст. Роҷеъ ба таърихи пайдоишу баргузориҳои ин чашни кӯҳанбунёд силсилаи осори пурарзиши илмӣ, китобу рисолат ва мақолоти мухталиф таълиф гашта, иттилоӣ фаровони дар сарчашмаҳои таърихиву адабӣ, аз ҷумла, дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ, «Наврӯзнама»-и Умари Хайём, «Осор-ул-боқия» ва «Ат-тафҳим»-и Абурайҳони Берунӣ, «Зайн-ул-ахбор»-и Абулсаиди Гардезӣ, «Ал-маҳосин-вал-аздод»-и Кисравӣ ва чанде дигар тазаккурёфта шаҳодат аз он медиҳанд, ки Наврӯз дар давраи салтанати Пешдодиён дар замони ҳукмронии Шоҳ Чамшед зухур намудааст. Оид ба муҳиммати наврӯзнамаҳо муҳаққиқон чунин ибрози андеша кардаанд: “Наврӯзнамаҳо бо ташреҳи боварҳо ва ойинҳои марбут ба Наврӯз, тадовуми кистӣ ва тааллуқи мо дар партави гуфтумонҳои роиҷ дар ҳар аҳди таърихиро бозтоб медиҳанд. Аҳамияти Наврӯзнамаҳо дар он аст, ки ба истиноди онҳо метавон пай бурд, ки чӣ гуна шакли Наврӯз дар ҳар давраи таърихӣ мўҳтавои мутафовит ёфтааст” [1, с.14].

Дар фарҳанги қадимаи халқи тоҷик суннату оинҳое дар таҷлили ин чашнвора ба зухур мерасанд, ки хоси ин ё он маҳалли кишвар мебошанд. Шаҳри Хучанд аз марказҳои фарҳангии Тоҷикистон аст, ки расму оинҳои миллиро новобаста аз вазъи сиёсӣ таърихӣ ҳифз намудааст. Аз маълумоти муаррихон пайдост, ки дар даврони пеш аз Инқилоби Октябр баъзе аз ҷорабиниҳои наврӯзии хучандиён дар маркази шаҳр ва баъзе дар канортари он доир мешуд. Санъатшинос Б.Саидқаримов аз ҷаҳлияти ҳофизи мардумӣ – Содирхон Ҳофиз суҳан ронда, барпо гаштани Наврӯзо дар мавзеи Чашмаи Арзана чунин арзёбӣ кардааст: “Содирхон дар базмҳо, шабнишиниҳои махсус, дар тӯйҳо, дар чойхонаҳо, дар сайрҳо, хусусан сайри Наврӯз, ки он дар шаҳри Хучанд дар лаби рӯди Сир барпо мегардид, ҳама аҳли шаҳр ба домани кӯҳ, майдони васею хушманзараи Чашмаи Арзана мерафтанд, сурудхонӣ мекард”. Муаррих Н.Мирбобоев ҳанӯз ибтидои қарни XX бо аробаҳо (соли 1906-40 намуди ароба ба қайд гирифта шудааст) аз маркази шаҳр – Панҷшанбе ва Чоршанбе рафтани мардум ба идғох, ташкили анвои гуногуни ҳуроқа, бозиҳои миллий, аз қабили бузқашӣ, гӯштингирӣ, баромади масҳарабозону дорбозон, гӯсфандчанг, хурӯсчанг, бедоначангро чунин баён дошпааст: “Сокинони Хучанд Наврӯзо дар мавзеи Сайлгоҳ («Идҷой» - чойи баргузориҳои идҳо) чашн мегирефтанд, дар қисми соҳили дарё, тақрибан аз гузаргоҳи кӯҳнаи киштии гузора то кӯпуки нави от «Юбилейный»” [3, с.134].

Солҳои ҳукумати шӯравӣ чанд маросими нави расмӣ давлатӣ бар суннатҳои кӯҳан илова гардид. Таассури худро аз чашни Наврӯзи солҳои 60-уми шаҳри Хучанд Лоик Шералӣ чунин баён дошпааст: “Хусусан, ин иди зебо дар Ленинобод (Хучанди ҳозира) бо шукӯҳи дигаре мегузарад. Ҳукумати шаҳр ба ин муносибат ҳафтаи дӯстии халқҳо, шаби ҳамдиلى бо муборизони Ветнам, иди суруд, азназаргузарониҳои ҷаҳлияти дастаҳои ҳаваскорон, воҳӯрии се авлод, воҳӯрӣ бо коммунистони кӯҳансол, бо занони номдори шаҳр, маросими супурдани билетҳои нави комсомолӣ, қабули пионерон, шаби назм, шаби рақс, фуруши китоб ва ғайраро мегузаронад” [4, с.3].

Барои ҷаҳонишавии Наврӯз саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ниҳоят бузург буда, аз 30-юми сентябри соли 2009 Наврӯз аз ҷониби ЮНЕСКО ба феҳристи ёдгориҳои ғайримоддии фарҳанги башарият дохил карда шуд ва 19-уми феввали соли 2010 дар Иҷлосияи 64-ум аз ҷониби Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид Рӯзи байналмиллалӣ Наврӯз эълон карда шуд ва он дар саросари ҷаҳон бо шукуҳи шаҳомат таҷлил мегардад. Ба шарофати соҳибистиклолии кишвар урфу одатҳои суннатӣ аз нав эҳё гаштаанд. Аз омадани Наврӯз қабл аз ҳама кӯдакон бо баргузориҳои маросими гулгардонӣ ба дигарон пайғом мерасонанд. Ин маросим як ҳафта пештар аз Наврӯз аз ҷониби гурӯҳе аз кӯдакон, ки дар даст гулҳои сияҳгӯш ва ё бойчечак доранд, иҷро мешавад. Ин бачагон ба дари ҳар хона наздик шуда ва бо қироати шеърҳои фарорасии фасли баҳорро ба соҳибони он хонадон шодбош мегӯянд. Соҳибони хона гулро гирифта, ба чашмонашон молида, онро бўса мекунанд, бо нияти он ки соли нав пурфайз

гардад. Ба бачаҳо нону қанд, пул ва мева медиҳанд. Дар ин гуна бадеҳаҳо танзу шӯҳии бачагона ба мушоҳида мерасад:

Бойчечак, бойчечак,
Метӣ наметӣ пули пучак.
Бойчечаки уварӣ
Хазонгӯра чуварӣ.

Ин навъ пайғом расонидани бачагон дар эҷодиёти шоирон таъкид гардидааст. Масалан, дар шеъри “Бачагӣ”-и Лоик Шералӣ меҳонем:

...Вале як умр меҳоҳам бад-ин сон зиндагӣ кардан:
Баҳорон бойчечак чида овардан ба ҳар як хона яктой.
Ки то аз дасти ман бинанд рӯи навбаҳоронро,
Гули дидори он зебоарӯси рӯзгоронро.

Фаъолияти занҳо дар баргузории маросими наврӯзӣ назаррас аст. Ҳанӯз аз аввали моҳи март дар маҳалҳои алоҳида занҳое, ба истилоҳ “ҳалолу покиза”, яъне зани озодакор ва ҳатман намозхон бо парвариши сабза машғул мегарданд. Шоир Аҳмадҷони Раҳматзод дар манзумаи “Наврӯзнама” аз таърихи ҷашнгирии Наврӯзи Аҷам, омилҳои рушд ё худ таназзули фарҳанг ва баъзе аз суннату анъанаҳои миллии ёдовар гашта, аз ҷумла хидмати занҳоро дар омодабозии суманак қайд намудааст:

Ҷамшед, ки буд мунодии Наврӯзам,
Омад сари тахт ҳодии Наврӯзам...
Модар, ки ба шири ҷони худ сабза даманд,
Гандум суманак бишуд зи шири шакарам.

Аз он сабаби навруста дар рӯзҳои ид ҳӯроки миллии маҳсули мавсими баҳор - суманак омода месозанд. Солҳои охир зимни баргузории ҷорабиниҳои наврӯзӣ омодабозии суманак дар муассисаҳои таълимӣ, корхонаву ташкилот, маҳалҳо ва ҳатто ҳавлиҳои алоҳида сураг гирифта истодааст. Бояд мувофиқи расму одат дар ҳар ҷое, ки бо мақсади амалӣ гаштани ягон орзуву нияташон як маротиба суманак тайёр мекунанд, бояд то се, панҷ ё ҳафт маротибаи дигар суманакпазиро тақдор намоянд.

Дигар аз оинҳои марбут ба занон “хонабардорӣ” (дар маҳалҳои дигар “хонатакконӣ”) аст. Мувофиқи он покизагиву назофати хонаву кӯчаҳои атрофро бояд таъмин кунанд, то дар соли нав ба хонадон файзу баракот афзояд. Ин суннат дар шеъри шоира Фарзонаи Хучандӣ маъноӣ маҷозӣ ба бар карда, дар шакли “тақонидани ғусса аз дил” ба пешвози Наврӯз ифода ёфтааст:

Ту ба шодии мақдами Наврӯз
Ғуссаҳоро тақон зи домани дил.

Дар наврӯзнамаҳои асри миёнагӣ чанд анъанаву маросимҳое зикр ёфтаанд, ки бо нуфуз пайдо кардани фарҳанги исломӣ мазмуни нав гирифтаанд, яъне бар маросимҳои миллии либоси динӣ пӯшониданд. Аз ҷумла, “Наврӯзи Султонӣ”-и Муҳаммадтақӣ ибни Муҳаммадризои Розӣ, ки дар баёни сураи Ёсин хондан бар анор ва “мутаориф ва машхур” будани ин амал чунин баён гаштааст: “Чун рӯзи Наврӯз бошад, чиҳилу як навбат Ёсин бар анорҳо хонанд ва бояд, ки андаке пеш аз тахвил бихонанд. Ва чун сол бигардад, он анорро пӯст бикананд ва тановул кунанд. Ва чун ин амал карда бошанд, ба адади ҳар дона аз он анор маразе аз ҳӯрандаи он анор дафъ шавад, то соли дигар аз ҷамеи офот дар ҳифзу амони Ҳақ таъоло буда бошад аз баракати сураи Ёсин” [1, с.50].

Ин нукта дар ашъори шоира Фарзона борҳо ифода гаштааст: “...Ҳафт синӣ ва ё ки чил Ёсин, Иди наврӯзу уди наврӯзӣ” [8, с.152-53]. Ё худ дар байти зер шоира аз Парвардигори якто анори Ёсинро дар иди Наврӯз таманно дорад, яъне аноре, ки баракоту шифобахшии он бамаротиб бештар аз анори Ёсинхондаи ҳуди инсон дар арафаи Наврӯз бошад:

Зи тоқи мино, зи боғи боло
Маро фиристон анори Ёсин.

Имрӯз аксари суннатҳои марбут ба ин иди миллии ҳам дар муҳити хонаводагӣ ва ҳам дар ҷомеа идома пайдо намуда, дар силсилаи ҷорабиниҳои наврӯзӣ байни ҷавонону бачагон мусобиқаҳои варзишӣ: гӯшпингирӣ, арғамчинкашӣ, дастхобонӣ, лалакпарронӣ, лаппарбозӣ, ҳаппакбозӣ гузаронида мешаванд. Лаппарбозӣ, асосан, байни духтаракони 6-12-сола сураг мегирад. Ин бозӣ чунин ташкил карда мешавад: бо бӯр ё кулӯх ба замини

ҳамвор, ки имкони тасвир бошад, аз 1 то 8 ё 10 катак мекашанд ва рақамгузорӣ менамоянд. Ҳар нафари бозингар бояд санги суфтаро бо як пой аз аввал то охири хонача ҳавола диҳад. Агар санг аз катакчаи навбатӣ берун равад, ё рӯйи хат афтад, мағлубшуда маҳсуб меёбад. Дар бозии ҳаппак бошад, чор-панҷ нафар духтаракон 10-12 адад сангчаҳои хурдро аз рӯйи замин бо навбат дар кафи даст ҷой медиҳанд. Агар яке аз он сангчаҳо аз даст афтад, шахси бозингар бозиро бохта ҳисоб мешавад. Умуман, ҳадаф аз ташкили бозиҳои миллӣ, махсусан бозиҳои ҳоси бачагон на танҳо андармонику хушгузаронии вақт, балки боиси камолоти ақлонӣ ва низ ҷисмонии кӯдакон аст. Ҷашн гирифтани Наврӯз бо тамоми анъанаву суннатҳои он яке аз омилҳои муҳими худшиносии миллӣ, ҳифзу нигоҳдошти расму оинҳои аҷдодӣ ва арҷгузорӣ ба фарҳанги мардумӣ аст. Имрӯз низ ин суннати деринаи тоҷикон вачҳи эҳтироми сокинони кишвар қарор гирифта, бо шукуҳи ҳоса таҷлил мегардад.

Пайнавишт:

1. Дувоздаҳ рисолаи наврӯзӣ. Тасхех, муқаддима ва таълиқоти Ҳабибуллоҳ Исмоилӣ. – Душанбе: Пайванд, 2012, 210 с.
2. Саидқаримов Б. Содирхон Ҳофиз – сароянда ва навозандаи мумтоз // Номаи Донишгоҳ, 2008, №2 (14), с.132 – 138.
3. Мирбабаев М., Раҳимов Н. Навруз Худжанда: истоки и традиции // Номаи Донишгоҳ, 2010, № 1 (21), 119-131 с.
4. Лоик Шералӣ. Наврӯзи Ленинобод // Комсомоли Тоҷикистон, 03.12.1967
5. Лоик. Куллият. – Душанбе: Адиб, 2008
6. Раҳмон Бобо. Соли нави мо – Наврӯз. – Душанбе, 2014
7. Раҳматзод А. Номаи муҳрбанд. – Хучанд: Хуросон, 2010
8. Фарзона. Себарга, -Хучанд, 2010, 488 с.

Насриддиниён Бобишоҳи Ҳасанпур
номзади илмҳои филология, и.в.дотсенти
кафедраи забонҳои Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон.
Тел: 918688926, E-mail: Bobishoh.tj@mail.ru

Чойгоҳи забон дар эҳё ва тақвияти арзишҳои миллӣ

Калидвожа: забон, тафаккури миллӣ, андеша, фарҳанг, такмил, иҷтимоӣ, робита, миллат, донишмандон, муҳобира, илм, арзишҳои миллӣ.

Дар мақола муаллиф така бар мадракоти муътамади таърихӣ адабӣ, илмӣ ва осори адибон андешаю сухани ҳадафманди асосноку ҳаётиро оид ба **чойгоҳи забон дар эҳё ва тақвияти арзишҳои миллӣ** ба риштаи таҳқиқ қашида, мақоми онро калидӣ медонад.

Рол языка в возращении и укреплении национальных ценностей

Ключевые слова: язык, национальное сознание, национальная идея, культура, совершенствование, общество, связь, нация, учёные, общение, наука, национальные ценности, возрождение.

Эта статья в значительной степени опирается на труды авторитетных историко-литературных, научных и литературных мыслителей, которые доказывают, что рол языка в возращении и укреплении национальных ценностей имеет ключевое значение.

Keywords: language, thinking, learning, improvement, sociality, connection, nationality, scientific communication, scientific terminology, enlightened person.

This article in a considerable degree is relying on the writings of authoritative historical, literary, scientific, and literary thinkers who argue that the thoughts and words of an enlightened person must be interconnected. The author of the article, using the work of thinkers and poets, arise reveals this truth taking into account the past, present and future.

Чойгоҳи забон дар эҳё ва тақвияти арзишҳои миллӣ

“Фарзандони мо дар қарни XXI зиндагӣ хоҳанд кард, ки дар он муттаҳидшавии кулли омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ нақши муҳим мебозанд. Онҳо бояд худро соҳибони давлат, соҳиби забони давлатӣ, фарҳанги миллӣ ҳисоб намоянд ва мавқеи худро дар ҷомеаи муосир муайян намоянд ” таъкид намуданд Сарвари давлат Ҳангоми вохӯрӣ бо зиёиёни пешқадами кишвар, навиштаанд Мачидова Бибихафиза дар мақолаашон ”Эҳёгари анъанаҳои миллии тоҷик”. [3, 257]

Ин эътимоди комили Президенти муҳтарами кишвар ба насли ҷавон- ояндасози кишвар баҳои ҷолиб аст, дар ин ҷаҳон босуръат афзоянда, ки ҳамзамон бори масъулияташонро ба маротиба меафзояд.

«Забон таҷассуми фикр аст, - менависад Муҳаммадҷон Шакурӣ ва меафзояд, - ҳама ҳасти маънавию рӯҳии инсонро ифода карда, оламҳои маънавию руҳиро ба ҳам мепайвандад ва оламҳои наво эҷод менамояд, зеро зотан эҷодгар буда, на танҳо нерӯи эҷодкорӣ инсонро афзоишу тақомул медиҳад, балки ӯро тамоман дигар мекунад, фаҳми ӯро таҷаккул ва ё ба кулӣ тағйир дода, одаму олами дигаре месозад». [4, 23]

“Забон монанди ҳама ҷизи ин ҷаҳон дар гардиши гетӣ дигаргун мешавад”(Иброҳим Пури Довуд), ин аст, ки ҳамеша рӯ ба тақомулу рушд дорад. Чун ба соҳати инкишофи забон назар меандозем, омиди иҷтимоӣ будани он воқеъитар эҳсос мегардад, чаро ки **забон инъикосгари ҳама ҳолати ҷамъияти инсонист.**

Таъйиди гуфтаи мазкурро дар мисоли ҳар забоне, ҳосса дар забони форсии тоҷикӣ, ки реша дар умқи асрҳо дорад, метавон ба роҳатӣ дарёфт.

Ёдгориҳои тамаддуни ҷадинҳазорсолаи ориёӣ маҳз ба воситаи забони шево ва пурғановати тоҷикӣ ва қаринаҳои бостониву аҳди миёнаи он то замони мо расида, дастраси оламиён гардидаанд, ки ин ҳам боиси ифтихори ворисони ин тамаддуни қадимӣ ва ҳам масъулияти бузурги онҳо дар назди гузашта ва имрӯзу оянда мебошад.

Ҳақиқати бебаҳс аст, ки забони модарӣ бо шири модар аз овони ширхорагӣ дар оила ба ҷисму ҷони мо тавону лаззат бахшидаву дар тору пудамон печидааст, бо он тавҳам ба воя расидаем. Чунон ки Бозор Собир мегӯяд:

Ҳар суҳан бо шири модар,

Сахт шуд, дар устухонаш монд, монд. [2, 17].

Чун соҳибзабон гардидему ба дарки тамъи сухани ноб коми завқамон ширину ормонҳоямон пайи ҳам бароварда мешуданд, ҳар гаҳ суҳан аз асолати миллий ва баргашт ба решаҳои аслий ба миён ояд, бетардид ҳифз, ниғаҳдорӣ ва густариши забони модарӣ ба ҷойгоҳи аввал мебарояд, ки бояд аҳли зиёи кишвар дар сафи аввали муборизони фарҳангӣ мустақар гарданд.

Соҳиби истиклоли комили сиёсӣ гардидани Тоҷикистон дар сарнавишти миллати куҳанбунёди тоҷик давраи нави тақдирсозе буд, ки барои рушди фарҳангу забони миллий шароити мусиде фароҳам овард.

Бебаҳс аст, ки забон ҳамчун воситаи асосии ифодаи фарҳанг, таърих ва ҳувиёти миллий ҷойгоҳи меҳарӣ дорад.

Тоҷикистон бо чехраи хоси фарҳангии худ ба ҳайси давлати миллий ба арсаи муносиботи байналхалқӣ ворид гардид. Масаратбахш аст, ки тавассути инкишофи ботадриҷи иқтисодию иҷтимоӣ қадам ба қадам ба сӯи рушду бунёди давлати дунявӣ ва ҳуқуқбунёд гомҳои устувор мебардорад.

Нақши забон дар пайдоиш ва таҳаввули фарҳанги миллий, ҳосатан дар гуфтугӯи фарҳангҳо (тамаддунҳо), натавҷо қобили ёдоварӣ, балки сутуданист.

Бояд ёдовар шуд, ки фарҳанги миллии мо - тоҷикон кайҳо аз бунбасти маҳдуди маҳаллӣ берун баромада, дар намоишгоҳу ҷашнвораҳои ҷаҳонӣ муаррифӣ мегардад. Забони тоҷикӣ, ки ҷузъи фарҳанги миллий маҳсуб меёбад, аз нав боз ҳам мақому манзалат ва нуфузи байналмилалӣ худро таҳким бахшид.

Забону фарҳанги миллий, ки ҳастии миллатанд, заминаҳои маънавии бунёди давлатро фароҳам меоваранд ва мусаллам аст, ки давлати миллиро дар ҷаҳон, қабл аз ҳама бо забону фарҳангаш мешиносанд.

Воқеият аст, ки тоҷикон кайҳо боз дар арсаи ҷаҳон чун мардуми фарҳангиву тамаддунсоз шинохта шудаанд. Аҳли илму равшан асту ҳамагонро низ пӯшида нест, ки дар эҳё, паҳну паҳш ва тақвияти арзишҳои миллий ва фарҳанги он забони тоҷикӣ нақши калидӣ дорад.

Ин нукта дар суҳанрониҳои Сарвари давлат, асару мақолаҳои ба масоили забон бахшидашудаи эшон аз нақшу ҷойгоҳи забон ҳамчун падидаи фарҳанги миллий дар тақвияти худшиносии миллий, равнақи тафаккуру шуури миллий, эҳёи арзишҳои миллий ва омили муҳими давлатсозӣ дар шароити кунунии ҷаҳонишавӣ пайваста таъкид мегардад.

Ҳосатан дар асари бунёдиашон «Забони миллат – ҳастии миллат» бори дигар моро хушдор медиҳанд, ки ба арзишҳои таърихӣ офаридаҳои моддиву маънавии халқамон сидқан арҷгузор бошем, аз ин рӯ навиштаанд: «Хушбахтона, халқи мо аз ҷумлаи мардумони фарҳангзору тамаддунсози дунёи қадим ба шумор меравад. Офаридаҳои моддиву маънавии дар як минтақаи васеи ҷаҳон паҳн гардида, на танҳо мардуми ҳамнаҷоду ба ҳам наздик, балки қавму қabilaҳои гуногунро дар домани худ парваридааст. Бинобар ин, агар аз захираҳои сарватҳои моддӣ ва иҷтимоӣ сиёсии садаҳои охир дороиҳои озимаи ҷаҳони нав ва шароити муосир барои мо камтар бокӣ монда бошад ҳам, вале **аз ҷиҳати мероси фарҳангӣ ва арзишҳои ахлоқиву маънавии умумибашарӣ** мо соҳиби сарвати нодиру камназире будем, ки дар тору пуди миллат танидааст» [6, 28].

Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ ба фаҳму дарки аҳли ҷомеа, махсусан насли ҷавон расонидани таъриху тақдир забони тоҷикӣ, қудрату тавоноии он ҳамчун муқаддасоти миллий, ба боло рафтани сатҳи ҳудогоҳии маърифатӣ маънавӣ ва мафкуравии сокинони мамлакат мусоидат мекунад.

Забон инъикоси ҷаҳон аст, бинобар ин, забон ҳама ҷизро инъикос мекунад: таърихи ҷомеа, иқлим, шароити зиндагӣ, мероси маънавӣ, фарҳангӣ ва ғайра.

Агар мақоми забони тоҷикиро дар эҳёи арзишҳои миллӣ ба самтҳо ҷудо намоем, чунин хоҳад буд:

1. Воситаи пайваст ба таърих ва фарҳанг. Забони тоҷикӣ ҳамзабони тоҷиконро ба мероси илмию адабии қадим таъмин мекунад, ки василаест муассир ба ташаккули ва тақомули ҳувиёти миллии муосир.

2. Воситаи таълиму парвариш. Истифодаи забони тоҷикӣ дар мактабҳо, донишгоҳҳо ва барномаҳои фарҳангӣ ба насли ҷавон иттилоъ дар бораи анъанаҳо, суннатҳои мерасонад, аз ҷумла тамаркуз ба шахсиятҳои миллӣ дар дарсҳои адабиёти тоҷик ва таърихи миллӣ.

3. Воситаи ахбори ҷамъиятӣ ва рӯзноманигорӣ. Густариши забони тоҷикӣ дар матбуот, садову симо, фазои маҷозӣ ба иршоди муносибатҳои миллӣ ва муқовимату мубориза бо ҷаҳонишавӣ мусоидат мекунад.

4. Сиёсати давлатӣ. Қонунҳо ва барномаҳои ҳукумати ба тақвияти мақоми забони тоҷикӣ дар идоракунии ва бештар оммавӣ гаштани он шароит фароҳам меоварад.

5. Фарҳанги ҳамаҷониба. Шеър, мусиқӣ, театр ва филмҳои тоҷикӣ, ки бо ин забон офарида мешаванд, арзишҳои миллӣ ва анъанавиро ба намоиш мегузоранд.

Забони миллӣ василаи ифодаи идеологияи давлатӣ мебошад ва дар татбиқи он саҳми ҷашмрас мегузорад. Ғояи миллии ҳар як давлат ба василаи забони назму насру дигар жанрҳои адабиёт ва санъату ҳунар ифода ёфта, дар дилу ниҳоди ҳар як фард ҷойгузин мегардад.

Маҳз тавасути забон арзишҳо ва дастовардҳои фарҳангии миллат аз насл ба насл, аз як замон ба замони дигар, аз як аср ба асри дигар интиқол ёфта, дастраси башарият мегарданд.

Алфред Норт Уайтхед (1861–1947) математик ва файласуфи англис доир ба нақши забон дар ҳаёти инсоният ингуна назар медиҳад: “Тамаддуни башарӣ маҳсули забон аст ва забон маҳсули тамаддуни рӯ ба инкишоф аст”. Яъне, инсон метавонад аз дастовардҳои тамаддуни даврони гузашта танҳо тавассути забон огоҳ шавад ва тамаддуни рӯ ба инкишоф боиси тавонмандии забон гардад, зеро забон инъикосгари аёну ниҳон аст.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ ва таҳқиқотҳои муҳаққиқон дар раванди рушди давлатдорӣ ин нуктаро ошкор месозад, ки барои эҳёи арзишҳои миллӣ омилҳои чанд заминасозанду мусоидат мекунанд.

Бебаҳс аст, ки ҷойгоҳи забони тоҷикӣ дар эҳё ба даст овардан, тарғибу таҳкими арзишҳои миллӣ дар гузашта ва ба минбаъд ҳам омилҳои калидӣ буди менамояд.

Ҳеҷ ҷойи шак нест, **тафаккур аст, ки забонро месозад** ва мондагорию рушд ва ё аз рамақ мондани забон низ аз будан ё набудани тафаккур вобаста аст.

Ба қавли доктор Дорюши Шойгон: “Ҳар гоҳ тавонистем... худ ба тафаккуру ғавр дар умур бипардозем... ва аз шаҳомати фикрӣ бархӯрдор бошем аз ҷаҳишу сукути андеша боке надошта бошем, он гоҳ забони мо худ ба худ ҷизи дигаре хоҳад шуд”.

Эй бародар, ту ҳамон андешай,

Мобақӣ ту устухону решаӣ.

Гар гул аст андешаи ту, гулшанӣ,

В-ар бувад хоре, ту ҳима гулханӣ!

[5, 217]

Ҳадафи Мавлавӣ тафаккури созандаву эҷодгар аст, тафаккури миллист, ки худшиносию ҳудогоҳии маърифатиро маънавии миллӣ, ғояи миллӣ ва арҷ гузоштан ба фарҳангу муқаддасоти миллиро ба бор орад.

Як назар ба гузаштаи андаке дурамон андозем, вақте ки Хилофат заиф шуд ва қўшишҳои истиқлолталабии кишварҳои зери султаи он оғоз гардид, забони миллӣ ё маҳаллӣ дурусташ, омилҳои аслии истиқлолталабӣ қарор гирифт. Акнун ашрофияти маҳаллӣ ва табақаи ҳокими Хуросуно Мовароуннаҳр барои касби истиқлол ва эҷоди давлати мустақил, ба ҳайси аслиҳои идеологӣ фарҳангу забон ва оину русуми то исломии халқҳои таҷҷоиро мавриди

истифода қарор доданд. Дар ин замина, ҳатто ҳаракати идеологие ба номи шуубия ба миён омад, ки ҳадафаш эҳёи фарҳангу суннатҳои мардумони маҳаллию таблиғу тарвиҷи он ва дар айни замон нишон додани бартарияти наҷодиву фарҳангии эронтаборон буд.

Бобочон Ғафуров дар шоҳасари хеш «Тоҷикон» навиштааст: «Аъёну ашрофи маҳаллӣ ва доираҳои тарафдорони онҳо забони модарии худ, забони аҳолии маҳаллӣ - забони форсиро ба сифати забони давлатӣ пешниҳод карда, бо ҳамин роҳ истиқлолияти сиёсӣ ва маданияи худро дар назди хилофати араб таъйин намуданд. Бинобар ин табиист, ки аввалин кӯшишҳои ифодаи хаттии ин забон воситаи алифбои арабӣ дар сарзамини Мовароуннашру Хуросон ва Систон ба вуқӯ пайваст»[1,504-505]

Акнун, ки зимони давлат ба даст дорему соҳибистиклолем “ давлат дар паноҳи забону забон дар паноҳи давлат аст”ва Сарваре хирадсолору илму адабпарвар, ки заминасозу дастгири ҳамешагии рушди арзишҳои миллӣ, барои эҳё ва равнақи арзишҳои миллӣ корҳои зиёде ба анҷом расонида шудаанд, аз он ҷумла: мақоми давлатӣ додан ба забони тоҷикӣ, эҳтиром ва бузургдошти забони модарӣ, эҳёи хотираи таърихии миллат, баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллӣ, таваҷҷуҳи хосса намудан ба таърих ва фарҳанги миллӣ, гиromидошти шахсиятҳои илмиву адабӣ, ҷашну маросимҳои мардумӣ (Наврӯзу Меҳргон, Садаву Тиргон), нашр ва ҳадя намудани китоби «Тоҷикон»-и Аллома Бобочон Ғафуров, ташкил намудани озмунҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ – «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм фурӯғи маърифат», «Тоҷикистон – ватани азизи ман» ва «Тоҷикон» - оинаи таърихи миллат», сохтмон ва ба истифода додани майдончаҳои Парчам ва Нишони давлатӣ қариб дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳо, табдил додани шаҳри Душанбе – пойтахти кишвар ба шаҳри сулҳ ва маркази ҳамгироии тамоми минтақаҳои Тоҷикистон, эҳё кардани номҳои миллии тоҷикӣ, ба танзим даровардани онҳо ва номҳои ҷуғрофӣ ва ғ. Дар хотир бояд дошт, ки асолати миллӣ доштани номи инсон омили нерӯманди ташаккули шахсият ва эҳсоси худогоҳиву ҳештаншиносии ӯ ба шумор меравад.

Ҳамаи ин омилҳои калидӣ ҳастанд, ки барои арҷгузорӣ ба арзишҳои миллӣ ва рушди бемайлоии онҳо заминасозанд.

Чуноне Пешвои муаззами миллат дар китоби «Забони миллат – ҳастии миллат» қайд мекунад: «Мо вазифадорем, ки ин ҳазинаи бемислро чун гавҳараки ҷашм ҳифз намоем ва барои устувор гардонидани пояҳои забони давлатиамон ҳар чӣ бештар заҳмат кашем. Зеро андеша ва ғояи миллии ҳар як халқ дар забону адабиёт ва фарҳангу ҳунараш ифода ёфтааст. Дар тафаккури маърифати фарзандони он ташаккул меёбад».[6, 5]

Албатта ҷойгоҳи забони модарӣ дар байни омилҳои номбаршуда аз муҳимтаринҳост, зеро ҳамаи омилҳои болозикр тавассути забон амалӣ мешаванд.

Забони тоҷикӣ ҳамчун “рӯҳи миллат” ҳамаи арзишҳои тоҷиконро дар бар мегирад ва тақвияти он танҳо ва танҳо бар нафъи истеҳсоми миллат аст.

Феҳристи адабиёт:

1. Бобочон Ғафуров. Тоҷикон.-Душанбе: «Ирфон», 1985
2. Бозор Собир, Баргузидаи ашъори Бозор Собир. - Техрон,”Ал-Худо”, 1996
3. Ваҳдат ва раванди гуфтугӯи тамаддунҳо.- Душанбе,” Адиб”, 2015,463с.
4. Муҳаммадҷон Шукуров. Забони мо - ҳастии мо. – Душанбе: «Маориф», 1991.
5. Ҷалолиддини Румӣ,Маснавии маънавӣ, -Техрон,” Муҳаммад”, 1371х
6. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат- ҳастии миллат,-Душанбе: «Эр-граф», 2016.

*Зулфониён Раҳим Раҷабзода –
сардори шуъбаи номгузорӣ
ва танзими истилоҳоти Кумитаи
забон ва истилоҳоти назди
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои филологӣ
Телефон: 92 721 53 46*

БАЪЗЕ РОҲУ УСУЛҲОИ МУБРАМИ ИСТИЛОҲСОЗӢ ДАР ЗАБОНИ МУОСИРИ ТОҶИК

Аннотатсия: Муаллиф дар мақолаи мазкур андешаҳои илмиро пиромуни рисолату мушкилоти истилоҳсозии забони тоҷикӣ ва рушди он дар даврони истиқлоли кишвар баён намуда, роҳу усулҳои истилоҳнигорӣ ва калимасозихоро дар забон манзур менамояд.

Ҳамзамон, муаллифи мақола шеваҳои корбурди ноҷои истифодаи истилоҳот ва роҳҳои нуксонҳои истилоҳсозиро дар раванди ташаккули забони тоҷикӣ таҳлил намуда, ғаёол қардани вандҳои қадимӣ ва густариши онҳо ва илҳқи онҳоро ба пояҳое, ки то ба ҳол ҳамоҳ бо онҳо ба қор наарафтаанд, тавасия медиҳад.

Муаллиф зимни мақолаи мазкур ба қадри имқон, бо овардани бархе аз намунаҳои шеваҳои истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ-форсӣ нишон додааст, ки онҳо усули истилоҳсозиро дар забони тоҷикӣ ба қунин шакл, дар асоси калимасозиву иборасозии забони тоҷикӣ ба роҳ мондан муайян менамоянд.

Қалидвожаҳо: забони тоҷикӣ-форсӣ, истилоҳнигорӣ, Шурои ҳамоҳунсозии истилоҳот, иқтибоси истилоҳот ба забон, шеваҳои истилоҳсозӣ, вандҳои қалимасози қадимӣ, рушди забон ва ғ.

Аннотация: В данной статье автор высказывает научные идеи о миссии и проблемах терминологии таджикского языка и ее развитии в период независимости страны, а также рассматривает методы и приемы терминологии и словообразования в языке.

В то же время автор статьи анализирует нецелесообразное использование терминов и дефектные способы терминообразования в процессе формирования таджикского языка, рекомендует активизировать древние глаголы, расширяя их, присоединяя к основам, которые с ними еще не употреблялись.

Автор этой статьи. По возможности, путем приведения некоторых примеров способов образования терминов в таджикско-персидском языке показано, что они определяют способ образования терминов в таджикском языке таким образом, что он базируется на словообразовании и словосочетании таджикского языка.

Ключевые слова: таджикско-персидский язык, терминология, Совет по гармонизации терминов, перевод терминов на язык, способы образования терминов, древние словообразовательные глаголы, развитие языка и т.д.

Abstract: In this article, the author expresses scientific ideas about the mission and problems of the terminology of the Tajik language and its development during the period of independence of the country, and also examines the methods and techniques of terminology and word formation in the language. At the same time, the author of the article analyzes the inappropriate use of terms and defective methods of term formation in the process of formation of the Tajik language, recommends activating ancient verbs, expanding them, adding to the bases that have not yet been used with them.

The author of this article. If possible, by giving some examples of the ways of forming terms in the Tajik-Persian language, it is shown that they determine the way of forming terms in the Tajik language in such a way that it is based on the word formation and word combination of the Tajik language.

Keywords: Tajik-Persian language, terminology, Council for Harmonization of Terms, translation of terms into language, ways of forming terms, ancient word-formation verbs, development of language, etc.

Масъалаи истилоҳофаринӣ танҳо сохтану ёфтани ягон мафҳум ба забони тоҷикӣ набуда, балки он масъалаи рушду густариш ва инкишофи минбаъдаи ҳар як забон аст, ки ҳастию мероси маънавии соҳибони он забонро ифода мекунад.

Ҷомеаи соҳибистиклоли мо дар рушди истилоҳоти забонамон раванди бозчусти васл ба асламонро ифода кардаву мо соҳибзабонро беш аз пеш, ба асли хеш ва арҷгузорӣ ба муқаддасоти миллӣ, баҳусус, ба арзи эҳтиром ва гиромидошти забони модарӣ фаро меҳонад.

Воқеан, забони ноби модарии мо бидуни шакл шиносномаи ҳастии ин миллати куҳан ва муқаддастарин муқаддасоти миллии мост, ки дар тули садсолаҳо дар қисмати бузурге аз қитъаи азими Осиё аз ҳастии ба таъбири устод Айнӣ “як қавми муаззам ба номи тоҷик” [1,9] дарак дода, ҳамчунон то замони мо асолату покизагӣ ва ширинию шевоии худро нигоҳ доштааст. Вале, мутаассифона, бояд иқрор кард, ки бо вучуди он ҳама таърихи пурифтихор ва собиқаю солиқаи дерин поёни ин забони пӯё дар ҷаҳони пурушӯби муосир ҳанӯз масъалаи баҳсбарангез аст. Ба баёни дигар, забони модарии мо дар ҷаҳони имрӯз аз шарри равандҳои имрӯзии сарнавиштсозу сарнавиштсӯз, аз ҷумла, раванди босуръати ҷаҳонгарой ё ҷаҳонӣ шудан, ки мавҷудияти забон ва миллатҳои нотаъвоҷу камтаъвоҷу зерӣ таҳдид қарор медиҳад, эмин нест. Соҳибназарон ва муҳаққиқон ба ин ақидаанд, ки дар ҷаҳони муосир танҳо ҳашт забон, яъне забонҳои чинӣ, англисӣ, испанӣ, русӣ, португалӣ, банголӣ, ҳиндӣ ва ҷопонӣ дар ҳоли шукуфӣ қарор дошта, 96 дарсади мардуми олам ба 4 дарсади миқдори умумии забонҳои зиндаи ҷаҳон суҳбат мекунад ва дар 100 соли оянда 50 дарсади забонҳои олам аз байн мераванд. Забоншиноси амрикоӣ Майкл Краус (Michael E. Krauss), ки ба таҳқиқи забонҳои маҳкум ба нобудӣ машғул аст, андеша дорад, ки дар асри XXI ба 90 дарсади забонҳои зиндаи дунё хатари нобудӣ таҳдид мекунад [3,101].

Бино бар ин, роҳи асосии ҳифзу нигоҳдошт ва рушду таҳкими забони модарии мо дар ҷаҳони имрӯз, пеш аз ҳама, аз муносибати самимонаю содиқонаи соҳибзабонон ба ганҷинаи вожагону истилоҳоти забон ибтидо гирифта, бо кӯшиши ҳамвора барои истифодаи ин дорой дар ҳамаи соҳаҳои илму фан ва ҳаёти ҷомеа ва дар ҳамин замина пайванд додани гузаштаи забон ба имрӯзу фардои он идома пайдо хоҳад кард.

Вале дар маҷмӯъ, бояд гуфт, ки вазъи забони модарии миллатсоз ва ваҳдатовари мо дар рӯзгори имрӯзии бунёди давлати мустақили миллии ҳарчанд душвор аст, аммо чандон ғоҷабдор нест.

Истиклоли миллии барои истифодаи забон дар ҳамаи ҷабҳаҳо раҳ боз намуда, Ҳукумати кишварамон барои пешрафти забон пайваста тадбирҳои амалии судманд меандешад. Мо имрӯз танҳо дар масъалаи қорбасти истилоҳот ва истилоҳнигории забони модарӣ ба мушкилот дучор омадаем, зеро дар даврони пешрафти беназири илму фан истилоҳнигорӣ ба сифати омили тавонбахш ва ғаноафзои забон дар ҷомеаи мо аҳамияти бештар пайдо кардааст. Аз ин хотир, моро зарур аст, ки барои ифодаи мафҳумҳои навтарину нозуктарини илму техника аз ҳамаи имконоти забони модарӣ самаранок истифода барем. Ба воситаи эҳёи қолабҳои суннатии истилоҳнигорӣ шоҳраги поёни забони модариро ба таҳрик оварда, ғаномандии забонро ҳам аз ҳисоби вожасозии дохилизабонӣ ва ҳам аз ҳисоби иқтибосгирӣ оқилонаи истилоҳот таъмин намоем.

Борҳо гуфтем ва бори дигар ёдрас мешавем, ки таҳаввулотӣ дар заминаҳои муҳталифи ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангии ҷомеаи башарӣ падидаи соҳаи охир, дар забони модарии мо низ зарурати ифодаи ҳазорон ҳазор мафҳумҳои нави сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангии тавҷам ба ин таҳаввулотро пеш овард. Пайдост, ки бештари ин мафҳумҳо ба дигаргунӣ ва навсозӣ ҷомеаи умумибашарӣ хос буда, парвардаи зехни мардуми мо нестанд ва дар забони мо ҳанӯз воситаи ифодаи забонии худро надоранд, ҳарчанд

ифодаи онҳо ба забони мо имрӯз амри ногузир гаштааст. Бар замми ин, дар аксари кишварҳои пешрафтаи олам илму фан бо суръат пеш меравад ва зарурати ифодаи мафҳумҳои нав ба нав дар забон ҳар лаҳза пеш меояд. Бино бар ин, зарур аст, ки мо имрӯз бо истифода аз имкониятҳои дохилии забон барои ифодаи ин мафҳумҳо омодагии қатъӣ бигирем ва бо кӯшишу ғайрати зиёд ба хотири рафъи ниёзмандии забони модарӣ барои онҳо муодили тоҷикӣ чустуҷӯ ва пайдо намоем. Дар акси ҳол, истилоҳоти баёнғари ин мафҳумҳо бо таркиботу муштакоти фаровони худ ба забон ворид хоҳанд шуд ва забони моро ба тобеияти забонҳои дигар кашида, неруи воқеан тавоно ва истиклоли онро халалдор хоҳанд кард. Мо аз иқтибос гирифтани истилоҳот аз забонҳои дигар бим надорем. Забони мо дар тули таърихи дароз чун дигар ҳамаи забонҳои муқтадири олам дар натиҷаи бархурд ва тамосҳои забонию фарҳангӣ бо забонҳои дигар калимоту истилоҳоти зиёдеро аз ин забонҳо иқтибос гирифта, дорой афзудааст ва имрӯзу фардо низ анъанавӣ иқтибос гирифта, дорой афзудани забон аз ҳисоби истилоҳоти забонҳои дигар идома хоҳад ёфт. Бими мо, имрӯз, аз он аст, ки ҳамроҳ бо истилоҳоти иқтибосӣ таркибу муштакоти онҳо ба забони мо ворид нагардад ва қолабҳои калимасозию истилоҳнигории забонҳои бегона дар забони модарии мо нуфузу афзалият пайдо накунад [6, 32-33].

Роҳи инкишофи истилоҳоти ҳозиразамони забони тоҷикӣ ва раванди бойшавии он хеле мураккаб буд. Вале муқаррар гардидани истилоҳот ва ба як қолиб дароварда шудани онҳо ба пешравии бомуваффақияти забони ҳозираи адабии тоҷик далолат мекунад, ки дар он хизмати мутахассисони соҳавӣ, донишмандону зиёиён, нашриёт ва матбуот хеле калон аст.

Захираи истилоҳот доимо меафзояд. Ин хусусияти инкишофи истилоҳҳо натиҷаи тез тараққӣ кардани тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакати мо, натиҷаи нашъунамои фан ва техника, натиҷаи пайдоиши мафҳум ва ашёи нав ба нав мебошад. Аз ин сабаб, вақти он расидааст, ки барои ҳалли масъалаҳои муҳимтарини истилоҳоти ҳозиразамони забони тоҷикӣ, барои муқаррар кардани равандҳои илмӣ ва барои ба низом даровардани забони адабӣ ва истилоҳҳои он дастаҷамъона ба кори ташкилии илмӣ камар бандем. Аз ин рӯ, муқаррар намудани истилоҳоти илмӣ, ҷамъиятӣ, сиёсӣ, техникӣ, иқтисодиву тичоратӣ, тиббӣ, кишоварзӣ ва ғайра масъалаи ҳаётан муҳим ва кори таъхирнопазири давлатӣ мебошад.

Бо амалисозии ҳамин мақсаду маром дар роҳи рушди забони давлатӣ дар кишварамон имрӯз Шурои ҷумҳуриявии ҳамгунсозии истилоҳоти дар назди Кумитаи забон ва истилоҳоти назди ҲҚТ фаъолият мекунад, ки он бо қарори Ҳайати мушовараи Кумита аз 28 март соли 2011, №3/1 ин ҷониб фаъолияти пурсамар дошта, дар таърихи 10-уми март соли 2016, №1 бо дарназардошти такмилу таҳлилҳо нисбат ба фаъолияти аъзои Шуро ҳайати нави ин Шуро тасдиқ карда шудаасту он бо мақсади рушду густариши забони давлатӣ дар кишвар ва барои ба забони илм табдил додани забони тоҷикӣ дар соҳаҳои мухталиф сахмгузор мебошад [5, 7].

Шурои ҳамгунсозии ҷумҳуриявии истилоҳоти Кумитаи забон ва истилоҳоти назди ҲҚТ усулҳои илмӣ танзим ва коркарду корбурди истилоҳотро ва тартибу низоми онро муқаррар менамояд, ба тасниф ва таркиби луғатҳои дузабонаю бисёрзабона, тафсири ва луғатҳои соҳавӣ роҳбарӣ ва назора мекунад, ва ба нашри онҳо ҳулоса ва тавсия медиҳад, то ки ҳар як истилоҳот дар нашриётҳо, матбуот, радио ва телевизион дуруст кор фармуда шаванд. Ҳамчунин, Кумита оид ба масъалаҳои танзиму ҳамгунсозии истилоҳоти соҳавӣ ба забони тоҷикӣ ба омӯзгорон, мутахассисон, тарҷумонҳои адабиёти илмӣ ва дарсӣ ба ташкилоту муассисаҳо, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ, инчунин, ба ҳамаи мурочиаткунандагон маслиҳату машварат медиҳад.

Шуро фаъолияти худро дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Низомномаи

Кумита, фармоишҳои раиси Кумита, қарорҳои Ҳайати мушовараи Кумита ва Низомномаи он амалӣ месозад.

Мутаассифона, имрӯз заҳмату ранҷи баъзе мутахассисони аз Шуро беҳабармонда дар роҳи таҳия ва ҳамгунсозии истилоҳоти тахассусӣ ба забони тоҷикӣ мушкilotу монеа пеш меоварад.

Яъне дар забони модарӣ нуфуз пайдо баъди аксар фарҳангномаҳои мувофиқаногардида қолибҳои бегона ва ғайритабии истилоҳнигорӣ дар забони мо бештар ворид ва эҳсос мешаванд. Зеро, илова ба таъсири забони русӣ, таъсири забони англисӣ ба забони модарӣ рӯз ба рӯз афзун мегардад.

Ҳамчунин дар баъзе маҳфилҳо имрӯз андешаи носавобе доман густурдааст, ки гӯё истилоҳи забони модарӣ бори маънии мафҳуми нави хориҷӣ ё байналмилалиро кашида наметавонад ва дар сурати ба истилоҳи забони модарӣ ифода кардани мафҳуми нави хориҷӣ маънии асли он гум мешавад. Ин андеша қомилан андешаи ботил аст. Мутобиқи қоидаҳои маъмули истилоҳнигорӣ муҳим нест, ки истилоҳ сад дар сад ба маъниву мазмуни мафҳум мутобиқат намояд. Муҳим он аст, ки ғолибан истилоҳ ифодагари яке аз нишонаҳои асосии мафҳум бошад ё ба таври мушаххас бори маънии мафҳуми вежа бар дӯши истилоҳ вогузор карда шавад, аз қабилӣ «фурудгоҳ» ё «пашшахона», «зеробчинак» ва ғ...

Аслан, чунонки дар боло гуфтем, аксари мафҳумҳои нав, ки ба забони модарии мо ворид мешаванд, бо навсозии дигаргуниҳои ҷаҳони муосир хос буда, офаридаи зехни мардуми мо нестанд ва дар забони модарии мо василаи дақиқи ифодаи забони худро надоранд. Бино бар ин, мо бояд бо мақсади ифодаи ин мафҳумҳо аз чор шеваи маъмули истилоҳнигорӣ, яъне: а) **муодилчӯӣ**; б) **истилоҳсозӣ**; в) **тарҷумани истилоҳ** ва г) **иктибосгирӣ** истифода барем [6,31].

Бо ҳамин василаву заминаҳои роҳҳои истилоҳнигорӣ мо бояд дар соҳаҳои тахассусӣ ба сохтани истилоҳи соҳавӣ қомеъ шавем...

Албатта, истилоҳи як соҳа метавонад дар соҳаи дигаре маънои истилоҳии худро гум кунад ва ба сифати калимаи одӣ ва маъмуле қорбурд шавад.

Ҳамчунин, истилоҳ бештар аз як калимаи одӣ, сохта ё мураккаб сохта шуда, ибораҳои истилоҳӣ хусусияти томи як истилоҳ буданро надоранд.

Аксар донишмандони мо имрӯзҳо як роҳи осони истилоҳкорфармоиро ба худ пеша кардаанд, ки гӯё калимаҳои иқтибосианду гунаи тоҷикии он гӯшхорош аст, ё ба маънӣ пурра ҷавобгӯ нест. Албатта баъзе ҳолатҳо мешаванд, ки ин ногузир аст, вале кас дурусттар ва амиқтар андеша ронда, сари ин масъала қор кунад, шакли соф тоҷикии онро дарёфта метавонад, ки ин худ ба рушди забон ва эҳёи калимоти пурмаънии забони мо кумак мерасонад.

Боиси тазаккур аст, ки дар забони тоҷикӣ калимаҳои нав ё аз тариқи иштиқоқ сохта мешаванд, яъне аз тариқи таркиби калимот бо пешвандҳо ва пасвандҳо ва ё аз тариқи таркиби калимот бо ҳам. Аз он ҷо ки теъдоди пешвандҳои тоҷикӣ маҳдуд аст, бо ин роҳ наметавон калимоти нави зиёде сохт. Бино бар ин, аз тариқи афзудани пасвандҳо ба пояҳои деринаи форсӣ ва арабӣ мутадовил дар форсӣ ва баъзе калимоти аврупоии роиҷ дар тоҷикӣ, метавон калимоти нав сохт. Аз тариқи таркиби вожаҳо бо ҳам низ метавон вожасозӣ кард. Дунёи илм доиман дар густариш аст ва мафҳумҳои илмӣ нав ниёз ба калима доранд.

Бо ин мақсадҳо, мо бояд ба фикри боз кардани роҳҳои нави вожасозӣ дар ҳуди забони тоҷикӣ-форсӣ бошем. Ин имконотро метавон дар чанд мавриди зер дастабандӣ кард:

1. Фаъл кардани вандҳои қадимӣ ва густариши онҳо ва илҳоқи онҳо ба пояҳое, ки то ба ҳол ҳамоҳӯ бо онҳо ба қор нарафтаанд.
2. Табдили баъзе унсурҳои забонӣ ба ванд ё шабеҳванд.
3. Сарвожасозӣ.
4. Наҳт.
5. Таркибҳои наҳвӣ.

Дар амалисозии ин роҳҳо Табдили баъзе унсурҳои забонӣ **ба ванд** ё шабеҳи **ванд**. Дар забонҳои аврупоӣ (англисӣ, фаронса (-вӣ) ва олмонӣ ва ғ.) пешвандҳои сершуморе вучуд

дорад, ки ғолибан аз юнонӣ ва лотинӣ гирифта шудаанд ва бисёр маъниҳоро аз қабилӣ *пеш аз, нас аз, боло, пойин, зер, дохил, ба ҷилав* ва ғайраро месозанд. Ҳатто, гоҳе дуто аз ин пешвандҳо ба як маънӣ ҳастанд, ки аз ду забон гирифта шудаанд, монанди **sub-**, ки аз лотинӣ омада ва **under-**, ки аз германӣ гирифта шудааст. Донишмандон аз ин навъ пешвандҳои «мукаррар» низ барои зароифи маъноӣ истифода меkunанд. Аз он ҷо, ки дар забони форсӣ муодили теъдоде аз ин пешвандҳо вучуд надорад, ахиран ва бавижа, дар забони илм баъзе хуруфи изофа ва унсурҳои дигарро ба унвони пешванд барои баёни маъноҳое, ки пешвандҳои аврупоӣ баён меkunанд, ба кор мебаранд [2, 28]. Чанд намуна аз ин пешвандҳо ё пешвандвожаҳо ба қарори зер аст:

а) **Фаро-**. Ин ҳарфи изофа имрӯз дар муқобили пешванди **ultra-**и ғарбӣ дар калимаи фаробунафш дар баробари калимаи англисии **ultra-violet** ва назири онҳо ба кор меравад. Ин пешванд имрӯз ворида забони умумӣ низ шуда ва дар калимоте монанди фарочиноҳӣ, фаромарзӣ, фаромиллиятӣ ва ғайра низ ба кор меравад. Ин пешванд гоҳе дар баробари пешвандҳои **-over** ва **-extra** низ ба кор меравад.

б) **Пиро-**. Ин пешванд аз калимаи пиромун бурида шуда ва ибтидо дар таркиби фаъолиятҳои пиропизишкӣ ба кор рафт, дар муқобили иборати франсавии **activit s paramédicales**. Имрӯз дар таркиботе монанди пироравоншиносӣ ва ғайра низ корбурд дорад.

в) **Таро-**. Ин пешванд аз калимаи авестоии *тага*, ки қайд ва ба маънӣ ба он сӯ аст, гирифта шуда ва ибтидо дар калимаи таробарӣ ба маънии ҳамлу накл ба кор рафт. Муодили лотинии ин ванд **trans-** аст. Фарҳангистони забону адаби Эрон калимаи тарорадиҳиро дар риштаи барқ ба маънии микдори мушаххасе аз раҳдиҳии интиқолии таҳти шароити муайян дар муқобили **transadmittance** тасвир кардааст. Дар риштаи зистшиносӣ низ вожаҳои зиёд тасвир шудааст: тарониҳиш = **transposition**, тарозиҳиш = *transudation*, тарогусел = *transmission* ва ғайра.

г) **Пасо-**. Ин калима дар муқобили калимаи **post-**и фарангӣ ба кор меравад, дар калимоте монанди пасомодерн ё пасонавин дар муқобили постмодерн. Дар калимоти форсии қадим ин пасванд дар калимаи пасодаст ба маънии насия ба кор рафтааст.

д) **Пешо-**. Ин калима дар муқобили пешванди **pre-** ва **proto-**и лотинӣ ба кор меравад. Дар қадим ин пешванд дар калимаи **пешодаст**, яъне пуле, ки қабл аз фурӯш ба фурӯшанда медиҳанд, ба кор рафта аст.

е) **Байно-**. Дар форсӣ ин унсур дар калимаи байнобайн дида мешавад, аммо имрӯз онро дар баробари пешванди **-inter** ба кор мебаранд, дар калимоте монанди байноматнӣ (**intertextual**), байнофардӣ ва ғайра.

ж) **Абар-**. Ин ҳарфи изофаро имрӯз дар баробари пешванди **super-** ба кор мебаранд, дар калимоте монанди абарқудрат, абаршаҳр, абармард, абаркомпютер, абарустод [2, 29-30] ва ғайра.

з) **Под-**. Ин пешванд аз калимаи подзаҳр гирифта шуда ва дар муқобили пешванди **-anti**, дар калимоти монанди подтан = **antibody**, подзарра, подзӣ ё подзист (антибиотик), подқирмҳо (антиҳелминтикҳо), антиген (подзоҳо), **подқуниш // муродифаш - поддурда (антагонист) ва ғ...**

Дар истилоҳи **подқуниш // муродифаш - поддурда (антагонист)** мафҳумҳои зер фаҳмида мешавад:

– 1. доруе, ки асари муҳолиф бо доруи дигар дошта бошад;

2. мушаке, ки таъсири ҳаракати мушаки дигарро хунсо мекунад; (музод(д), мубоин, мунофӣ, муҳолиф, зид, зидкор, зидамал, мутаноқиз, мутақобил, рақиб, баръакс амалкунанда (чунончи, мушак, асаб, дору, микроб), яъне **антагонист моддаи зидди дурдаи дандон, моддаи зиддидурда (дурдазудо)** ва ғайра ба кор меравад.

Ё худ таҳти мафҳуми истилоҳи **подтан, зиддиҷисмҳо, ҷисми под, антители, зиддомя, подмия, ҷисми музод(д) фаҳмида мешавад, яъне – антители, ҷисми ҳомӣ, ҷисмҳои масунсоз, глобулинҳои масунсоз, он моддаи сафеданок, ки ҳангоми ба**

бадан даромадани антиген (подзоҳо) дар бофтаҳо ҳосил шуда, таъсири антигенҳоро безарар мегардонад [10, 190].

Дар баъзе мавридҳо, ғаёло сохтани бархе сураҳои вожагузинӣ дар мақоми унсурҳои таркибсоз.: соҳибзабон, соҳибхона, соҳибватан, соҳибмақом, соҳибхона..., сарқонун, сардафтар, сароғоз, сарпаноҳ, сарзамин, оташбас, оташнишон, оташфишон, оташгир, подоташ, оташбардор, оташтобовар, оташгир, оташгирак, оташангез ...

ва «паноҳ» дар «исломпаноҳ» ва «ҷонпаноҳ» ва «гетипаноҳ», дунёпаноҳ, фарзандпаноҳ....

Шумори ҷунин вожаҳо бисёр аст ва он ҷӣ овардем муште аз хирвор аст. Дар забони тоҷикӣ-форсии муосир вожасозон, илова бар суд ҷустан аз фарояндҳои ом таркиб, чандин вожаро ҳамроҳ бо таъриф ва таҳассус маъноии бо сомиди бештаре дар вожаҳои дар вожаҳои тоза ба кор бурдаанд. Аз ин ҷумлаанд:

Пизишк. Пизишкӣ. Вожаи пизишк дар мақоми ҷузъи поёнӣ таркиб дар чандин вожа ба кор рафтааст: «дандонпизишк», «ҷашмпизишк», «домпизишк», «равонпизишк», «даҳонпизишк», Фарҳангистони забону адаби Эрон низ, ба қиёси ҳамин вожаҳо чандин вожа таъриф кардааст, аз ҷумла: асабпизишк (Фарҳангистон..., 1383), устухонпизишк (Фарҳангистон..., 1383), ласа (вора) пизишк (Фарҳангистон... 1388). Бо афзудани пасванди «-ӣ» ба вожаи мураккаб ки бо пизишк сохта шудааст, номи риштаи илмӣ низ сохта мешавад: ҷашмпизишкӣ, дандонпизишкӣ, равонпизишкӣ [5, 39].

Дармонӣ. Ин унсур бо исм, исми мураккаб месозад ва дар он «дармонӣ» ба маънии дармон кардан бо... ё дармон кардан... ба кор меравад: обдармонӣ, сӯзандармонӣ, гиёҳдармонӣ, масҳдармонӣ, гуфтордармонӣ ва ғ...

Бунёд. Ин вожа дар мақоми ҷузъи поёнӣ бо исм таркиб мешавад ва сифати мураккаб месозад; омӯзиши роёнабунёд (Фарҳангистон..., 1387), сомонаи донишбунёд (Фарҳангистон..., 1384), барномарезии фарзбунёд (Фарҳангистон..., 1389).

Меҳвар. Корбурди ин вожа низ монанди «бунёд» аст ва сифати мураккаб месозад: гардишгари ҷомеаеҳвар (Фарҳангистон..., 1389), филми ҷомеаеҳвар (Фарҳангистон..., 1387), дармони мурҷеҳмеҳвар (Фарҳангистон..., 1389).

Гиро., Гарой. Аз таркиби исм бо «гаро» исми омил ва сифати фоил сохта мешавад: рафторгаро, воқеъгаро, лаззатгаро, таҷрибагаро, миллатгаро... Бо афзудани пасванди «-ӣ» ба ин вожаҳо исме сохта мешавад ки маъмулан бар навъи мактаби фикрӣ далолат дорад: таҷрибагарой, лаззатгарой, рафторгарой, миллатгарой, туркигарой....

Шинос., Шиносӣ. Аз таркиби исм бо «шинос» исми фоил ва сифати фоилӣ сохта мешавад: ҷомеашинос, инсоншинос, забоншинос. Ин исмҳо бар олами як мавзӯ далолат доранд. Бо афзудани пасванди «-ӣ» ба ин исмҳо исме сохта мешавад, ки маъмулан бар яке аз риштаҳои илмӣ далолат мекунад: ҷомеашиносӣ, инсоншиносӣ, забонишиносӣ, заминшиносӣ, ҳокшиносӣ,...

Нигор, нигорӣ, нигошт. Аз таркиби исм бо «нигор» исми фоил ва сифати фоилӣ сохта мешавад: тифнигорӣ, фарҳангнигорӣ, ларзанигорӣ, вожанигорӣ, суварнигорӣ. Агар ситоки гузаштаи феълӣ *нигоштан* дар ин таркибҳо ба кор равад, вожаи ҳосил омада бар маҳсули амал далолат мекунад. Барои мисол, «фишорнигошт»-ро ҷунин таъриф кардаанд: «ончи бо фишорнигор сабт мешавад» (Фарҳангистон..., 1384). Дигар мисолҳо: рамзнигошт (Фарҳангистон..., 1384), филмнигошт (Фарҳангистон..., 1386) шитобнигошт (Фарҳангистон..., 1387)... заминнигорӣ, акснигорӣ, суратнигорӣ, қиссанигорӣ,

Санҷ, санҷӣ. Аз таркиби исм бо «санҷ» исми абзор сохтаанд: дамосанҷ, фишорсанҷ, суръатсанҷ. Бо афзудани пасванди «-ӣ» ба ин исмҳо исми масдар сохта мешавад: тифсанҷӣ, қулиёсанҷӣ (Фарҳангистон..., 1389), жарфосанҷӣ, обуҳавосанҷӣ.. (Фарҳангистон..., 1384).

Зудо, зудой. Аз таркиби исм бо «зудо» исми фоил ва сифати фоилӣ сохта мешавад: офатзудо, вирусзудо, яхзудо, сироятзудо,...

Бо афзудани пасванди «-ӣ» ба ин исмҳо исми масдар сохта мешавад: офтобзудой, яхзудой, тамарказзудой, гандзудой, сироятзудой ва ғ...

Дигар. Дигар дар мақоми унсури оғозин чандин вожаи ҷадид ба кор рафта аст: дигарандеш, дигарбош, дигардис, дигаршакл [5, 41] ва ғ.

Пасо, пешо, бино. Бо афзудани суратсоз «-о-» ба «пас» ва «пеш» ва «бин» сурате сохта шудааст, ки дар таркибҳои бештар менишинанд: пешорӯй, пасонавин, пасонавгаро, пешомағз, пешомадран, биноматнӣ, бинозехнӣ.

Лозим ба ёдоварист, ки ба роҳи тағйир додани маъноӣ аслии калима ва ба маъноӣ нав ё дигар истифода бурдани он, имрӯз баъзе вожаҳо ҳамчун истилоҳи навмаъно ба худ касб мекунанд. Масалан: луғатҳои «арбоб» ва «ҳодим» дар асл маъноӣ «соҳиб», «молик» ва «хизматгор»-ро доштанд. Вале имрӯз ба маъноӣ коркуни масъул дар таркибҳои арбоби давлатӣ, сиёсӣ ва ё корманд (ҳодими илм, санъат) ба кор бурда мешаванд [4, 19-27].

Хуллас, дар анҷом, бо овардани бархе аз намунаҳои шеваҳои истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ-форсӣ усули истилоҳсозиро дар забони тоҷикӣ ба чунин шакл, дар асоси калимасозиву иборасозии забони тоҷикӣ ба роҳ мондан имконпазир аст:

1. Аз исму исм ва пешванду пасвандҳо: «об+тарозу, сел+об, гул+ қанд, сағ+ коса, навъ+гуна,...».
2. Аз исму сифат ва сифату исм, инчунин, бо пасвандҳо: «чанголтез, чома+ сафед, ранг+ кабуд, сияҳ+кор (-й), сиёҳ+мила, баланд+ошёна, модаркалон, хамиртуруш, сағобӣ, куҳансол (-й)»...
3. Аз исму шумора ва ё шумораву исм ва ва пасвандҳо: «чашмчор, чорманор, чортут, чордевор (-а)»...
4. Аз исму зарф ва ё зарфу исм: «зуд+паз, тез+ паз, баланд+парвоз,»
5. Аз исмҳои сода, сохта, мураккаб ва таркибиву феъл ва асосҳои он: «барномасоз, бозсозӣ, обканда, об парто, обдав, намкаш, обкашонӣ, борбардор (-й)»...
6. Аз исмҳое, ки дар қолаби исму асоси замони ҳозираи феъл ва пасванди -й, -ак сохта шудаанд: «дастгири, роҳсозӣ, навсозӣ, оташгирак, обкашак, тортанак» ...
7. Аз исмҳои мураккабе, бо шумораву исм ва пасванди -а(-я) сохта шудаанд: «себарга, чоркунча, дуоба, сепоя»....
8. Аз исмҳои мураккабе, ки бо миёновандҳои -у (-ю) ва -о аз асосҳои феъл сохта мешаванд: «гуфтушунид, гуфтутӯ, хуфтухоб, частухез, даводав пасопеш, камозиёд, пастобаланд, сарозер, рафтуомад...»
9. Тарикӣ калҳо: дошкольный – томактабӣ, подземный ход - роҳи зеризаминӣ...
10. Аз исму якҷанд пасванд: сӯзан+гар+й, оҳан+гарӣ, канда + корӣ, гил+кор=й, марз+бон+й, сурат+гар+й,...мардигарӣ, хешигарӣ, хӯроквор, сӯзишворӣ, бузургворхонӣ, шохӣ, хониш, мӯина, пашмина, ганчина, нақдина, чармин, сабзина, ...
11. Аз ҳиссаҳои нутқ ва пасвандҳо: саҳаргоҳ, гузаргоҳ, бошиш гоҳ, паноҳгоҳ, донишгоҳ, ибодатгоҳ, майкада, майхона ...
12. Аз ҳиссаҳои нутқу асосҳои феълӣ, ибораҳои исмӣ ва калимаҳои тақлидӣ бо пасванди -а (-я): «сафеда, овеза, шукуфа, шӯра, чашма, ҳалқа, даҳана, панча, ханда, гиря, поя, офтобрӯя, ҷӯя, дурӯя, тунука, сабза, буса, нола, семоҳа, панҷсола, садсола, даҳрӯза, шакшақа, шаршара, пушта, гармоба, хароба, байтбарак, гӯшқобак, бодбарак, дастшӯяк, мушқаппак, обчинак, обпошак, муйчинак, оташгирак...»
13. Аз пасванди сермаҳсули -ак: «сӯзанак, тортанак, ҳарак, қачқак, кашшак, айнак, дастак, кушак, васлак, пуффак, абручинак, дандонковак, оташгирак...»
14. Аз пасванди - навард: «кайҳоннавард, кӯҳнавард, дарёнавард,...»
15. Аз пасванди -ча: «мӯрча, белча, тоқча, дӯлча, алоча...»
16. Аз пасванди – она, -ёна: «тозиёна, идона, байёна, хирсона, шукрона, писарона,...»
17. Аз пасванди – ок: «хӯрок, хошок, пӯшок, мағок, хуррок,...»
18. Аз пасванди –дон: «оташдон, гулдон, чумчадон, сиёҳидон, намакдон, шамъдон,...»
19. Аз ҳиссаҳои нутқ бо пасванди -гоҳ: «сайргоҳ, идгоҳ, чарогоҳ, пойгоҳ, саҳаргоҳ, субҳгоҳ, шомгоҳ, озмоишгоҳ, ороишгоҳ, осоишгоҳ, намоишгоҳ, гардишгоҳ, гузаргоҳ, даромадгоҳ, зодгоҳ...»

20. Аз пасванди –зор: «гулзор, тутзор, шафтолузор, алафзор, хорзор, мевазор, ситоразор...».
21. Аз пасванди –истон: «гулистон, боғистон, регистон, торикистон, шабистон, найистон, Тоҷикистон, бемористон, гӯристон,...».
22. Аз пасванди –сор: «чашмасор, кӯҳсор, ...».
23. Аз пасванди –лох: «бӯтлох, санглох, девлох, нӯстлох...».
24. Аз пасванди –бор: «рӯдбор, ҷуйбор, ».
25. Аз пасванди –но: «тангно, паҳно, фарохно...».
26. Аз пасванди –када: «оташкада, майкада, донишкада, китобкада»
27. Аз пасвандҳои истилоҳи маънисоз (-ӣ, гарӣ, -иш, -ор. –о, гонӣ, ос, //-ас...): «зебой, гаронӣ, даромаднок, дониш, рафтор, хоно, тавоно, бойгонӣ, мардонагӣ, кирмакпарварӣ, чорводорӣ, савдогар, ронандагӣ,...».
28. Истилоҳоте, ки номи маҳал месозанд: «Меҳнатобод, Зафаробод, Навкат, Вахшгирд...».
29. Истилоҳсозӣ бо факки изофат: «сарҳавз, (аз сари ҳавз). Падар арус (аз падари арус), сарманзил (аз сари манзил,), Саразм (аз Сари замин), мурғобӣ (аз мурғи обӣ), ...
30. Аз қабилӣ калимаҳои **сар** сохтани истилоҳот: (саркор, сардор, сароб, сармоя, сархат, сарпанча, сарчашма, сарришта сарнагун, сарозер, сармуҳосиб, саркарда...)
31. Аз исмҳои мураккаб бо ибораҳои ғайриизофии исм: «гармчашма, тундбод, ачинабод, тангкӯча, чорчӯба, шакароб, асалоб, намакоб, хушрӯй, тоҷикписар, меҳмонхона, ғелаккабод, сулҳнома, аҳднома, созишнома...»
32. Истилоҳоти ҷойӣ касбу кор ва макони ашёву маъниро ифодакунанда ва: «оҳангархона, саисхона, беморхона, ҷойхона, ҳезумхона, хушёрхона, обхона, регхона, майхона, корхона, ғамхона, дарвозахона, косахона, косахона, сархона...» [7, 23-57].
33. Аз сифат ва исм: «гармсел, гармхона, пасткӯча, сурхоб, хингоб, гирдбод, девбод, яккачинор, яккаписар, шумхабар, »
34. Аз шумора ва исм: «чормағз, чорзарб, дутор, ситор, якшанбе, садбарг, ҳазорпоя, сепоя...».
35. Аз исмҳои мураккаби боибораҳои феълӣ сохтани истилоҳ: «фалакпаймо».
36. Аз исму асосҳои феълӣ ва пасвандҳо: забоншинос, соатсоз (-ӣ), тунукабур (-ӣ, -ак), мурдашӯ (-ӣ), шонатарош, шонафуруш, ҷуфтон, коргузор, танӯрсоз, дарйгард (-ӣ)..., сарпӯш, об+дор кафшдӯз, шорхбанд, тахтабанд, арақчин, пойтоба, ғуломгард, қаҳраб, обкашон, обпарто, оташтободар, оташбардор, чиркбардор, кафшпарто, номзад, маънидод, ёддошт, саромад, саргузашт, обканда, селоварда, обшуста, коркард, чамъбаст, қарордод, сунъисохт...».
37. Истилоҳсозӣ аз исму сифати феълӣ бо шакли **–он**: «гӯштбирён, мурғбирён, обгардон, балогардон, саргардон, дугонаталбон, ордбезон, хаткашон, киштагардон, сартарошон, мӯсаргирон, қаҳкашон, роҳгардон, ғаҳворачунбон...».
38. Аз асосҳои феълӣ бо пасванди **–он**: «тозон, хандон, давон, давдагон, гирён, нолон, тафсон, ларзон, тобон» [8, 312-594; 9, 369].
39. Истилоҳот аз исмҳои сечуза: «шашмақомсаро, мардикорбача, сартарошхона, молимардумхӯр, гӯштимурғхӯр (-ӣ)».
40. Аз исмҳои омехта: «селоба, пайраҳа, мошоба, гармоба, ширинкома, чолобфурушӣ, мӯйсаргирхона, обичавфуруш» ва ғ.

Усулҳои асосии истилоҳсозии забони тоҷикӣ, ки дар асоси хусусиятҳои ҳар як соҳаи илм муқаррар гардидаанд, барои бахшу шӯбаҳои соҳавии Шуроӣ ҳамгунсозии истилоҳот ва дигар вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва ниҳодҳои ҷумҳурӣ. - мурағибони фарҳангҳои таҳассусӣ, истилоҳсозон, мутарҷимон, коркунони нашриёт ва омӯзгорону мутахассисон ба ҳамин усулҳо бояд риоя гардида, тибқи он амал намудан дар рушди забони тоҷикӣ ва инкишофи риояи меъёри он муҳим арзёбӣ мегардад.

Манбаи адабиёт:

1. Айнӣ Садриддин. Намунаи адабиёти тоҷик. – Душанбе, 2010. – С.9)
2. Алиашраф Содиқӣ. Вожасозии навин дар забони форсӣ // дар Маҷмӯаи мақолаҳои Конференсияи байналмилалӣ «Масъалаи вожагузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ - форсӣ». – Душанбе, «Истеъдод», 2016, 152 с.
3. Майкл Краус (Michael E. Krauss). //Вопросы филологии. – 2006. – №2(23). – С. 101).
4. Назарзода С. Забон ва ваҳдати миллӣ // Забоншиносӣ Маҷаллаи илмӣ 2010, №1. – С.19-27.
5. Маҷмӯаи мақолаҳои Конференсияи байналмилалӣ «Масъалаи вожагузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ - форсӣ». – Душанбе, «Истеъдод», 2016, 152 с.
6. Мирзо Ҳасани Султон. Вазъи кунунии истилоҳоти забони давлатӣ //Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ “Забони давлатӣ ва танзими истилоҳот”. – Душанбе, “Шарқи озод”, 2013, -96с.
7. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик /Ш. Рустамов. – Душанбе, 1972. - 76 с.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. / Фарҳанги забони тоҷикӣ. –Москва, Советская Энциклопедия, 1969, 951 с.
9. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.2. /Фарҳанги забони тоҷикӣ. –Москва: Советская энциклопедия. 1969. -952 саҳ.
10. Ҳазорвожаи ҷаҳорзабонаи пизишкӣ. Гурӯҳи вожагузинии Фарҳангистони забон ва адабиёти форсӣ, Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017 /1396, -508 саҳ.

Забони давлатӣ – рукни асосии давлатдорӣ

Аннататсия: Дар ин мақола мӯҳтавои асосиро дастоварди 30 - соли соҳибистиклоли ва шоҳиди дигаргуниҳои бузургу бесобиқа дар татбиқи сиёсати давлатии забон, ки мардуми шарифи Тоҷикистон ба даст овардаанд, бахсу мунозираҳо атрофи он, вобаста ба сарчашмаҳо ва маъхазҳо мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Мо бояд забони модарии хешро дӯст дорем ва ба он эҳтирому арҷи бепоён гузорем ва дар баробари он донандаи хуби дигар забонҳо бошем.

Сарчашма ва пойдевори ҳудогоҳиву худшиносӣ забони модарӣ аст ва маҳз забони милли тафаккури миллиро ташаккул медиҳад. Забони модарӣ барои мо – тоҷикон асоси хувияту худшиносии миллиамон мебошад.

Аз ин рӯ, вазифаи муқаддаси мо – насли имрӯза дар он зоҳир мегардад, ки барои поку бегазанд нигоҳ доштани забони модарӣ кӯшиш намоем, забондонии хешро пайваста сайқал диҳем ва онро чун гавҳараки чашм пос дорем.

Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сохторҳои марбута барои татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, дар амал қорӣ кардани “Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ”, “Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ”, инчунин таҳияи лоиҳаи “Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” дастуру супоришҳо доданд.

Ҳамчунин таъкид гардид, ки барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ, бахусус русӣ ва англисӣ дар мактабҳои мамлакат бояд шароит фароҳам оварда шавад, то ки ҷавонони мо аз омӯхтани чанд забони хориҷӣ баҳраманда бошанд. Имрӯз Тоҷикистон дар доираи сиёсати хориҷии худ сиёсати “дарҳои кушода”-ро пеш гирифтааст ва бо 160 давлати ҷаҳон робитаҳои дипломатӣ дорад. Ин воқеият миёни насли оянда таълими забондониро талаб менамояд.

Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо итминон иброз доштанд, ки қарзи фарзандӣ ва рисолати инсонии мост, ки забони модариамон, яъне ин забони ширину шоиронаро баробари модари худ азиз шуморем, дӯст дорем, онро мисли модар, ки моро ба дунё оварда, меҳри забонро бо шири поку ҷонбахш ва муҳаббати онро бо аллаи гӯшнавозаш дар ҷисму ҷони мо ҷой кардааст, эҳтирому эҳтиёт кунем ва мисли гаронбаҳотарин сарвати умрамон ҳамеша гиромӣ дорем.

Калидвожаҳо: мардум, забон, истиқлолият, забони давлатӣ, сиёсати давлатии забон, Қонуни забон, ҳудогоҳӣ, хештаниносии, баробарҳуқуқии забонҳо, пойдории миллат, давлатдории милли, омӯзиши забонҳои хориҷӣ, соҳибзабонон, муқадасоти миллат, арҷгузори ба забони модарӣ, калимаҳои иқтибосӣ, саҳеҳии фикр, имло, иттилоот, ҷои сухан.

Государственный язык является главной опорой государственности.

Аннотация: В статье на основе источников и ссылок анализируется основное содержание достижений 30-летнего периода независимости, свидетельствующих о больших и беспрецедентных изменениях в реализации государственной языковой политики, достигнутых славным народом Таджикистана, а также споры и разногласия вокруг этого.

Мы должны любить свой родной язык и относиться к нему с безграничным уважением и признательностью, а также владеть другими языками.

Источником и основой самосознания и самопознания является родной язык, и именно национальный язык формирует национальное мышление. Для нас, таджиков, родной язык является основой нашей национальной идентичности и самосознания.

Поэтому наш священный долг как нынешнего поколения — стремиться сохранить родной язык чистым и неискаженным, постоянно оттачивать свое языковое мастерство и беречь его как зеницу ока.

Глава государства Эмомали Рахмон дал поручения и указания соответствующим структурам по реализации Закона Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан», внедрению в практику «Правил правописания таджикского языка», «Орфографического словаря таджикского языка», а также разработке проекта «Программы развития государственного языка на 2020-2030 годы».

Также было подчеркнуто, что в школах страны необходимо создать условия для изучения иностранных языков, особенно русского и английского, чтобы наша молодежь могла извлечь пользу из изучения нескольких иностранных языков. Сегодня Таджикистан принял политику «открытых дверей» в рамках своей внешней политики и имеет дипломатические отношения со 160 странами мира. Эта реальность требует развития языковых навыков у следующего поколения.

Глава государства Эмомали Рахмон уверенно заявил, что наш сыновний долг и человеческая миссия – считать родной язык, то есть этот сладкий и поэтический язык, таким же дорогим, как наша родная мать, любить его, уважать и беречь, как мать, которая родила нас, впитала в наши тела и души любовь к языку чистым и животворным молоком, а любовь к нему – своим мелодичным голосом, и всегда беречь его как самое драгоценное сокровище нашей жизни.

Ключевые слова: *народ, язык, независимость, государственный язык, государственная языковая политика, Закон о языке, самосознание, самопознание, равноправие языков, национальная стабильность, национальная государственность, изучение иностранных языков, носители языка, святость нации, уважение к родному языку, цитаты, точность мысли, орфография, информация, место речи.*

The state language is the main pillar of statehood.

Annotation: The article analyzes the main content of the achievements of the 30-year period of independence based on sources and references, indicating great and unprecedented changes in the implementation of the state language policy achieved by the glorious people of Tajikistan, as well as disputes and disagreements around this.

We must love our native language and treat it with boundless respect and gratitude, and also speak other languages.

The source and basis of self-awareness and self-knowledge is the native language, and it is the national language that forms national thinking. For us, Tajiks, the native language is the basis of our national identity and self-awareness.

Therefore, it is our sacred duty as the current generation to strive to keep our native language pure and undistorted, constantly hone our linguistic skills and cherish it like the apple of our eye.

The Head of State Emomali Rahmon gave instructions and directions to the relevant structures on the implementation of the Law of the Republic of Tajikistan "On the State Language of the Republic of Tajikistan", the introduction of the "Spelling Rules of the Tajik Language", "Orthographic Dictionary of the Tajik Language" into practice, as well as the development of the draft "State Language Development Program for 2020-2030".

It was also emphasized that it is necessary to create conditions for studying foreign languages, especially Russian and English, in the country's schools so that our youth can benefit from learning

several foreign languages. Today, Tajikistan has adopted an "open door" policy as part of its foreign policy and has diplomatic relations with 160 countries around the world. This reality requires the development of language skills in the next generation.

The head of state Emomali Rahmon confidently stated that our filial duty and human mission is to consider our native language, that is, this sweet and poetic language, as dear as our own mother, to love it, respect it and cherish it, like the mother who gave birth to us, absorbed into our bodies and souls the love of language with pure and life-giving milk, and love for it with her melodious voice, and always cherish it as the most precious treasure of our life.

Keywords: *people, language, independence, state language, state language policy, Law on Language, self-awareness, self-knowledge, equality of languages, national stability, national statehood, study of foreign languages, native speakers, sanctity of the nation, respect for the native language, quotes, precision of thought, spelling, information, place of speech.*

Ба ҳамагон маълум аст, ки мардуми шарифи Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ шоҳиди дигаргуниҳои бузургу бесобиқа дар тамоми самтҳои ҳаёт, аз ҷумла дар татбиқи сиёсати давлатии забон, яъне пешрафти он ва ба таври кулӣ вусъат гирифтани доираи истифодаи забони тоҷикӣ гардидаанд.

Даврони соҳибистиклолӣ барои рушду ташаккули забони тоҷикӣ имконоти мусоидро фароҳам овард. Маҳз дар ин давраи таърихии давлатдорӣ навин забони миллий ҳамчун неру ва омили муҳими иттиҳоди миллату халқиятҳои сокини ҷумҳурӣ пазируфта ва шинохта шуд. Баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ аввалин қадаме, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти рушди забони тоҷикӣ гузошт, дар Конститутсияи кишвар ҷойгир намудани мақоми забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ буд.

Миллат ва халқиятҳое, ки дар ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунанд, ҳуқуқ доранд аз забони модарашон озодона истифода кунанд.

Дар бахтномаи миллат – Конститутсияи Тоҷикистони соҳибистиклол маҳз, дар ҳамин давра забони тоҷикӣ ба сифати забони давлатӣ эътироф ва дарҷ гардид.

Аз 5 октябри соли 2009, яъне бо қабул гардидани Қонун «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» забони тоҷикӣ ба марҳалаи нави рушду такомул ворид шуд.

Қонуни мазкур бо дарназардошти ниёзҳои рӯзафзуни ҷомеаи мо дар асри XXI, инчунин, ба хоҳири арҷгузориву посдорӣ боз ҳам бештари забони тоҷикӣ таҳияву тасдиқ гардида, то имрӯз дар пешбурди сиёсати давлати навини тоҷикон нақши муҳим бозида истодааст.

Ифодагари арзишҳои маънавӣ ва оӣинаи ибратбахши рӯзгори мо тоҷикон забони тоҷикӣ аст.

Забон ганҷи бебаҳои мероси фарҳангӣ ва аз ҷумлаи олитарин муқаддасоти миллии мо ба шумор меравад, аз ин рӯ, мо забони модарии худро дӯст медорем, ба он эҳтирому арҷи бепоён мегузорем.

Донишони якҷанд забон, ки аз анъанаҳои деринаи гузаштагони бузургамон маншаъ мегирад, имрӯз ҳама қишрҳои ҷомеа, махсусан, насли наврасу ҷавонро водор месозад, ки дар баробари аъло донишони забони давлати худ, яъне тоҷикӣ донандаи хуби дигар забонҳо низ бошанд.

Дар робита ба ин, забонмӯзӣ бояд дар доираи заминаи забони тоҷикӣ, яъне бар пояи меъёрҳои забони модарӣ ва риояи хусусиятҳои он ҷараён гирад.

Вазиҳои бузургтарин ҳар як фарди ҳудогоҳи кишвар ниғаҳдориву арҷгузорӣ ба ин мероси гаронбаҳо ва дар баробари ин ба наслҳои оянда поқу беолоиш расонидани забони ширину шево ва забони шеърӯ адаби оламшумули тоҷикӣ мебошад.

Сарчашма ва пойдевори ҳудогоҳиву худшиносӣ забони модарӣ аст ва маҳз забони миллий тафаккури миллиро ташаккул медиҳад. Забони модарӣ барои мо – тоҷикон асоси хувияту худшиносии миллиамон мебошад.

Вазифаи муқаддаси мо – насли имрӯза дар он аст, ки барои поку бегазанд нигоҳ доштани забони модарӣ кӯшиш намоем, забондонии хешро пайваста сайқал диҳем ва онро чун гавҳараки чашм пос дорем.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст: «забони давлатии Тоҷикистон забони тоҷикӣ аст, Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, ки забони давлатӣ эълон шудани забони тоҷикӣ ҳуқуқҳои конститутиони шаҳрвандонро, ки забони модариашон дигар аст, маҳдуд намекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон баробарҳуқуқии забонхоро эътироф менамояд, барои ҳамаи забонхое, ки дар ҷумҳурӣ мавриди истифода қарор доранд, кафолати ҳуқуқӣ ва муносибати боэҳтиромонаро таъмин менамояд, баробарии ҳамаи шаҳрвандонро дар назди қонун, сарфи назар аз забони модарии онҳо ҳимоя мекунад».

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин иброз доштанд: «...Таърих гувоҳ аст, ки баъди гум кардани забони модарӣ миллат низ дер ё зуд тафаккур, ифтихор ва ҳатто давлату давлатдорӣ миллии худро аз даст дода, забон ва унсурҳои фарҳангии бегонро мепазирад».

Дар замони Истиқлолияти давлатӣ ҷиҳати пешрафти забони модарӣ ҳамаи шароит ва имконот фароҳам гардида, дар ҳама соҳа такмил ёфта, пояҳои он мустаҳкамтар шуд. Ба андешаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: «Умри миллат ба умри забон вобаста аст. Барои он ки номи миллат аз саҳфаи таърихи башарӣ нобуд нашавад, бояд чароғи раҳнамои худшиносии худафрӯзиаш – забонро ҳифз кунад ва онро ҳамчун волотарин мерос ба наслҳои оянда расонад».

Забони модарӣ, забоне дар назар дошта мешавад, ки аз овони ширхорагӣ онро аз модару падар, бародару хоҳар ва ҳамқадамони шунида, ба он тақаллум мешавад. Мутобиқи концепсияи маъмули сотсиолингвистӣ, онро одам бидуни омӯзиши махсус аз даврони тифлӣ, дар муҳити забонии махсуси хонаводагӣ меомӯзад.

Меъёрҳои, ки забони модарӣ буданро муайян менамоянд, инҳоянд: 1. Тартиби азхудкунӣ. Мутобиқи ин меъёр, забони модарӣ дар оила аз ҳомилони забон — волидайн ба таври табиӣ бидуни тадрис аз худ мешавад. 2. Сифати аз худ кардани забон. Чун аз тифлӣ аз наздиктарин шахсон омӯхта мешавад, забони маънавиёти одам шуда, латифтарин маъниҳои забониро бо он метавон баён кард. 3. Доираи истифода. Дар байни забонхое, ки инсон меомӯзад, забони модарӣ серистеъмол ва фаҳмотар махсуб мегардад. Ин аст, ки баъзеҳо аз доираи забони адабӣ берун рафта, бо гуёиши маҳаллӣ суҳбат карданро авлотар медонад.

Забони тоҷикӣ бузургтарин сармоя ва муҳимтарин омили ниғадорӣ, ҳимоя ва интиқолдиҳандаи фарҳангу тамаддун ва суннату анъанаҳо буда, дар ҳифзи асолати миллӣ нақши ҳалқунанда дорад.

Он ҳамчун омили муҳими пойдорӣ миллат ва давлатдорӣ миллӣ аз ҷониби Давлату Ҳукумати ҷумҳурӣ ҳимоя мешавад. Аз ин рӯ, сиёсати давлатӣ дар бораи забон ҳамчун ҷузъи ҷудонопазир дар таъмини рушди бомароми забони давлатӣ ва забонҳои дигар равона шудааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронӣ бо намояндагони аҳли зиё, маориф, илм, адаб ва фарҳанг борҳо таъкид карданд, ки бо мақсади боз ҳам рушд ёфтани забони давлатӣ бояд барномаҳои давлатӣ мавриди амал қарор гиранд ва барои омода ва таҳия намудани лоиҳаи «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030» Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо вазорату идораҳои дахлдор масъул гардида буд, ки он бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28-уми ноябри соли 2020 таҳти №647 тасдиқ гардид.

Мақсади асосии барнома рушди устувор ва ҳимояи забони давлатӣ, таҳкими заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ вобаста ба татбиқи сиёсати давлатии забон буда, аз 5 фасл ва 75 банд иборат мебошад ва масъалаҳои эҳтиром ба забони давлатӣ, ки ҳамчун муқаддасоти миллӣ эътироф шудааст, истифодаи забони давлатӣ дар тарбияи маънавӣ, фарҳанги худшиносӣ, ҳудудҳои, риояи меъёрҳои забони адабӣ, ҳифзи забони адабӣ аз унсурҳои ғайриадабӣ, гуфтугӯӣ ва бегона, танзими истилоҳоти соҳавӣ, эҳёи арзишҳои маънавӣ, аз ҷумла, номҳои

точикӣ, номгузории мавзеъҳои таърихӣ, хиёбонҳо, муассисаҳои таълимӣ, боғҳои фарҳангӣ бо забони давлатиро дар бар мегирад.

Он дар асоси муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳия шуда, давра ба давра татбиқ гардидани сиёсати давлатӣ дар бораи забон, танзими санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таҳияи барномаҳои гуногуни омӯзиши забони давлатӣ ва забонҳои дигарро фаро гирифтааст.

Дар заминаи забони тоҷикӣ омӯзиши забонҳои хориҷӣ низ дар асоси муқоисаи хусусияти овой ва дастуриву луғавии забони тоҷикӣ сураат мегирад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки омӯхтани забони хориҷӣ ба манфиати кор буда, шахсе, ки донандаи чанд забон мебошад, аз таъриху фарҳанги миллати дигар огоҳ аст ва таъриху фарҳанги миллиро низ ба ҷаҳониён метавонад муаррифӣ кунад.

Яке аз самтҳои асосии фаъолияти Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия, танзим ва ҳамгунсозии истилоҳот мебошад, Кумита фарҳангномаҳои соҳавиро, ки аз ҷониби мутахассисон таҳия ва пешниҳод мегарданд, мавриди баррасӣ қарор дода, барои мувофиқа ва коркарди он саҳм мегузорад. Муносибати амиқ ва илман дақиқ ба коркарду интиҳоби истилоҳот яке аз дастовардҳои ғани гардидани захираи луғавии забон буда, дар рушду густариши минбаъдаи он мусоидат хоҳад кард. Вобаста ба ин масъала муҳтарам Пешвои миллат чунин зикр намуданд: «Мо бояд ба таҳия, танзим ва ҳамгунсозии истилоҳот, ки яке аз масъалаҳои муҳим дар роҳи рушди забони давлатӣ ба шумор меравад, эътибори ҷиддӣ диҳем. Дар замони пешрафти бесобиқаи илму техника таҳияи истилоҳ ё истилоҳсозӣ ба сифати омили тавонбахши забон дар ҷомеаи мо аҳамияти мубрам пайдо кардааст. Ба вучуд овардани забони илм ба таҳияву танзими истилоҳоти соҳаҳои мухталифи илм ва то ҳадди забони меъёр такмилу сайқал додани он ғайриимкон аст. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки барои тавсеаи доираи калимасозии мавзӯӣ, аз қабili истилоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ, ҳуқуқӣ ва ғайра аз имкониятҳои забони модарӣ ҷамаҷониба истифода карда шавад.

Бо мақсади ҳифзи асолати забон ҳангоми истифодаи истилоҳот бояд ҳам зарфияти унсурҳои пойдори забони давлатӣ ва ҳам иқтибосгирии оқилонаву санҷида ба таври мутавозин дар мадди назар бошад. Мо бояд аз иқтибосҳои бемавқеъ худдорӣ карда, истилоҳоти иқтибосиро ба табиати забон, сохтори сарфию наҳвӣ ва низоми овозии он мутобиқ гардонем».

Барнома дар таъмини ҳатмии масъалаҳои гуногуни забони тоҷикӣ дар ҷама вазорату идора, ташкилоту муассиса, новобаста ба шакли ташкилию ҳуқуқии онҳо, мусоидат хоҳад кард.

Ҳоло яке аз масоили мубрами ҷомеа эҳё кардани номҳои миллии тоҷикӣ мебошад, ки дар «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030» ворид гардида, амалишавии он дар асоси Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ» аз 27-уми июли соли 2016 таҳти №325 ба роҳ монда шудааст.

«Эҳё кардани номҳои миллии тоҷикӣ, ба танзим даровардани онҳо ва номҳои ҷуғрофӣ яке аз масъалаҳои мубрами сиёсати забони мо мебошад. Бо таъя ба суннатҳои арзишманди гузаштаи халқамон барои эҳё намудани номҳои қадимаи тоҷикӣ ва истифодаи саҳеҳ аз қолабҳои калимасозии миллий бо қарори Ҳукумати мамлакат «Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ» тасдиқ шуда, меъёрҳои интиҳоби номҳои миллий муқаррар карда шуданд. Феҳрист бо таваҷҷуҳ ба арзишҳои миллий ва фарҳанги номгузории ниёгони мо таҳия гардида, дар он ҳеҷ маҳдудият вучуд надорад», — зикр карданд Пешвои миллат.

Барои расидан ба ҳадафҳои барнома лозим аст, то ба масъалаи таълим ва тадриси забон, такмили равишу усули самарабахши омӯзиши он диққати ҷиддӣ дода шавад. Ҷустуҷӯ ва пайдо намудани роҳу усули муассири таълими забон, истифода аз методҳои анъанавӣ ва санҷидашуда, ба кор бурдани таҷрибаи беҳтарини омӯзиш ва навоариҳо дар ин бахш ва такмили онҳо аз масъалаҳои муҳим ба шумор мераванд.

Бо дарназардошти он ки забони тоҷикӣ ҳамчун забони сиёсату қонунгузорӣ ва муоширату

коргузорӣ дар ҳама соҳаи ҳаёти мамлакат истифода мешавад, омӯзишу дониستاني он барои ҳар як сокини ҷумҳурӣ зарур аст. Бо ин мақсад, ҳоло вақти он фаро расидааст, ки ҳар як вазорату идора, ташкилоту муассиса, новобаста ба шакли ташкилию ҳуқуқӣ, дар татбиқи қору вазифаҳо, ки дар «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030» тасдиқ гардидаанд, сидқан саҳм гузошта, дар амалисозии он кӯшиш ба ҳарч диҳад. Зеро иҷрои барнома қадами қатъӣ дар рушду густариши минбаъдаи забони давлатӣ ба ҳисоб меравад.

Мо панҷуми октябри ҳар сол бо ифтихору сарфарозӣ аз Рӯзи забони давлати соҳибистиклоламон таҷлил мекунем.

Ҳадафи мо аз ин ҷашн, аз як тараф, гиромӣ доштани забони нобу шоиронаи модариямон ва аз ҷониби дигар, мусоидат ба тавсеаи доираи истифодаи он ва татбиқи муқаррароти қонун дар бораи забони давлатӣ мебошад, зеро рушду инкишофи забони давлатӣ, қабл аз ҳама, аз амалӣ гардидани талаботи қонуни зикршуда вобаста аст.

Барои ҳар як фарди ҷомеа дониستاني забони модарӣ - арҷгузорӣ ба миллат ва гузаштаи хеш аст.

Забони тоҷикӣ баёнгари тамоми арзишҳои бузурги маънавии халқи мо буда, тамаддун ва фарҳанги куҳанбунёд, ки мо бо онҳо ифтихор мекунем, то ба имрӯз маҳз ба воситаи забони модариямон ҳифз гардидааст; бо он забони латифу нафисе, ки матнҳои беш аз ҳазору дусад сол қабл навишташудаашро меҳонему мефаҳмем; бо он забоне, ки садҳову ҳазорҳо бузургони суҳанвари ин марзу бум эҷод кардаанд ва осори ҷовидонаи худро ба имрӯзиён мерос гузоштаанд.

Машҳуртарин шеърӣ адабиёти классикии тоҷикиро, ки ба қалами сарвари шоирон устод Рӯдакӣ тааллуқ дошта, бо сатрҳои марғуби “Бӯи ҷӯи Мӯлиён ояд ҳаме, ёди ёри меҳрубон ояд ҳаме” оғоз мегардад, имрӯз ҳар яки мо бидуни ягон мушкил мефаҳмем ва аз он лаззати маънавӣ мебарем.

Ин шеърро зиёда аз ҳазор сол инҷониб ҳар як тоҷикзабон бе ҳеҷ гуна тағйирот меҳонад ва аз ёд мекунад.

Аз ин рӯ, вазифаи миллии ва қарзи инсонии ҳар яки мо - соҳибзабонон аст, ки ба забони модарии худ арҷ гузорем, онро ҷун гаронбаҳотарин сарвати ҳастии хеш эҳтиёт кунем, мероси пурқиматеро, ки бо ин забон иншо шуда, аз насл ба насл интиқол ёфтааст, на танҳо ҳифз намоем, балки онро омӯзем, ба дигарон омӯзонем ва аз ҳикматҳои ҷовидонааш баҳравар гардем.

Яъне эҳтироми мо ба забони давлатӣ бояд сидқан ва масъулоне бошад. Дар ин росто, ҳар як шаҳрванди кишвар, махсусан, наврасону ҷавонон бояд сатҳи забондонӣ ва маданияти нутқи худро пайваста баланд бардошта, барои поқу беолоиш нигоҳ доштани забони ширини модарӣ ва риояи меъёрҳои забони адабӣ кӯшиш намоянд.

Зеро дар замони муосир таҳти таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ нуфузи унсурҳои манфии фарҳангҳои бегона аз ҷумла ба василаи забонҳои ғайрӣ сураи гирифта, покии забони шевои тоҷикиро ҳалалдор месозад.

Дониستاني забонҳои хориҷӣ талаби замони муосир аст, аммо омӯхтани онҳо ҷунин маънӣ надорад, ки нисбат ба забони модарӣ безътиной зоҳир гардад. Бинобар ин, безътиной нисбат ба забони тоҷикӣ безътиромӣ ба миллату давлат ба ҳисоб меравад. Мо забонҳои хориҷиро бояд на барои дигарон, балки ба хотири рушди давлату миллати худамон омӯзем ва истифода барем. Воқеан, агар забони тоҷикӣ ба таври мукамал аз худ карда шавад, ин воситаи муҳими омӯзиши забонҳои дигар мегардад.

Омӯзгорони забону адабиёти тоҷикӣ, падару модарон ва аҳли зиё вазифадоранд, ки ба масъалаи баланд бардоштани сатҳи забондонӣ ва махсусан, ба сайқал додани фарҳанги муоширати наврасону ҷавонон мусоидат карда, ба риояи меъёрҳои забони адабии тоҷикӣ ва одоби суҳангӯӣ ҳамчун яке аз рӯкнҳои муҳими раванди таълиму тарбия таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намоянд.

Забони тоҷикӣ дар тӯли асрҳои зиёд ба сифати омили ваҳдатсозу муттаҳидкунанда хизмат карда, имрӯз низ ба мардуми мо барои таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллии ва пешрафту ободии Ватани аҷдодӣ илҳому нерӯ мебахшад.

Дар мушкилтарин давраҳои таърихӣ ва дар лаҳзаҳое, ки гузаштагони мо дар вартаи нобудӣ қарор доштанд, забон чун сипари миллат ба майдони набард баромада, мардумро ба иттиҳоди сарчамӣ ва ҳифзи марзу бум фаро хондааст.

Аз ин лиҳоз, барои мо гиромидошти забони миллий ва истиқлолу ватанхоӣ бо ҳамдигар пайванди зич доранд, ки инро таърихи тоҷикон дар мисоли сиёсати забонии давлати Сомониён собит сохтааст.

Дар муддати ин чандин солҳои гузашта доир ба татбиқи қонуни нави забон қорҳои зиёде ба анҷом расидаанд, вале ин ҳанӯз кам аст.

Забони тоҷикӣ иқтидори бузурги илмиву луғавиро дар ҳамаи самтҳои ҳаёти ҷомеа дорад ва мо соҳибзабонро зарур аст, ки барои таъмин намудани пешрафти муназзами он пайвасти қор кунем.

Махсусан, вазъи истилоҳоти илмҳои табиӣ, дақиқ ва техникӣ моро водор месозад, ки ба масъалаи таҳияи дастуру китобҳои илмӣ дар самти зикршуда эътибори ҷиддӣ диҳем.

Аз ин рӯ, олимони соҳаҳои мазкурро зарур аст, ки барои қонеъ гардонидани ниёзҳои забонамон ва таъмин намудани рушди минбаъдаи он, дар навбати аввал, имкониятҳои дохилии забони таърихан пуриқтидорамонро васеъ истифода баранд, яъне калимаву истилоҳоти мавҷудаи давраҳои гуногунро, ки имрӯз қобили истифода мебошанд, ба гардиш ворид намоянд.

Танҳо дар чунин сурат мо метавонем дар ҷодаи тарбияи наслҳои ояндасози халқамон дар рӯҳияи муҳаббат ба Ватан, истиқлол, забони миллий ва дигар муқаддасоти миллат муваффақ шавем.

Калимаи сохтани «пудратчӣ». Он аз калимаи русии «подрядчик», ки решааш «подряд» (Договор по которому одна сторона обязуется по заказу другой стороны выполнить определенную работу, а также работа, такому выбору, С. И. Ожегов «Словарь русского языка», Москва, «Русский язык», 1986, стр. 468) мебошад, сохта шудааст. «Подрядчик» чунин шарҳ дорад: Организация (или, же отдельное лицо) занимающаяся работами по подрядам (С. И. Ожегов «Словарь русского языка», Москва, «Русский язык», 1986, стр. 468).

Қадам «дониишманд»-е аз он «пудрат» сохтаву бо хизмати хирсона забонро олуида қардааст, ки ҳеҷ маъноеро ифода намекунад. Дар забон ба ин маънӣ калимаи «паймонқор» ҳаст, ки дар «Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ» (Душанбе, 2013. ҷ. 186) сабт гардидааст ва онро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ намудааст. Ҳамзабонони бурунмарзӣ низ ҳамин калимаро истифода мебаранд. Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ», (ҷилди 2, Душанбе, 2008, ҷ. 61) паймонқор он ки дар асоси шартнома ё қарордод қор мекунад ва паймонқорӣ қор қардан бо шартнома ё қарордод шарҳ дода шудааст.

«Подряд» (дар «Русско-таджикский словарь», Москва, «Русский язык», 1985, ҷ. 767), ки дар замонҳои русикунӣ забонҳои халқҳои шӯравӣ таълиф шудааст, «пудрат, кӯтарабайъ, яклухтбайъ» тарҷума шудааст, ки ҳеҷ қобили қабул буда наметавонад. Хуб мебуд, ки забоншиносон онро мувофиқ ба талаботи замон аз нав таълиф менамуданд. «Тозагии забонро чун муқаддасот эҳтиёт намоед. Ҳеҷ гоҳ калимаҳои хориҷиро истифода набаред. Забони русӣ ҷунун ғанӣ ва хушоҳанг аст, ки ба мо аз онҳое, ки камбағалтаранд чизе гирифта нашояд», – гуфтааст нависандаи шаҳри рус Иван Сергеевич Тургенев. Ин суҳанро метавон ба забони тоҷикӣ низ, ки аз русӣ қадимтар ва ғанитар аст, нисбат дод.

Устод Ҷалол Иқромӣ «Дар насихат ба рафиқи ҷавонам» мегӯяд: «Агар ба дасти шумо зарфери дода гӯянд, ки эҳтиёт бошед, мабодо аз даст наафтад, ки зарф аз гавҳару забарҷад сохта шудааст ва баҳои мамлакатро дорад, шумо, албатта, он зарфро бо қамоли эҳтиёт нигоҳ медоред. Аммо чаро суҳанеро, ки аз ҳазорон ин гуна зарфҳои забарҷадин гаронбаҳотар аст, ёдгории асосии одамизод аст, баъзан қор мекунем?». Ва Носири Хисрав гуфта:

Ман онам, ки дар пойи ҳукон нарезам
Мар ин қиммати дурри лафзи дариро.
Модом ки дар забон калимаи бисёр ҳам зебо ва хушоҳангу гуворои «паймонқор» ҳаст, ҷӣ ҳоҷат ба калимаи сохтани бегонаи бидуни маъно, ки забони нобамонро олуида қардааст. Ҳангоми

интихоби калима бояд ба имкониятҳои забони давлатӣ таваҷҷуҳ намоем. Набояд ба тақлиди ноҷо роҳ дод. Ҳар як ташкилоти сохтмонӣ барои иҷрои корҳои пешниҳодшуда дар озмун бо фармоишгар паймон мебандад ва ғаёлияти ӯ паймонкорӣ маҳсуб мешавад.

Агар Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба навиштаи расонаҳо, ки ба афкори мардум таъсиргузоранд, бомасъулият назар мекарданд ва ворид шудани калимаҳои хориҷии сохта ва нодаркорро пешгирӣ менамуданд, нуран алонур мешуд.

Соҳиби забон худи мо ҳастем. Тозагии онро ба ҷуз мо кӣ амалӣ мекунад? Аз ин рӯ, пешниҳод менамоем, ки барои тозагии забон, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста зимни суҳанронихояшон таъкид месозанд, калимаҳои «паймонкор», «паймонкорон» ва «паймонкорӣ» танҳо дар саҳифаи Фарҳанг намонда, мавриди истифода қарор дода шаванд. Як ҳақи аз об гирифта, онро тозатар чилва медиҳад. Об забони мосту ҳақи калимаи нолозими хориҷӣ.

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ», ки аз 27-уми июли соли 2016 ба тасвиб расидааст, барои эҳёи арзишҳои маънавӣ ва сарватҳои бебаҳои таъриху фарҳанги миллии тавассути забони миллии, инчунин, номгузориҳои суннати тоҷикӣ мусоидат намуд. Лозим ба ёдоварист, ки ин масъала ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи ҳосаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад.

Боиси хушбахтист, ки баъди ба тасвиб расидани қарори мазкур шаҳрвандон дар интихоби номи кӯдакон ба ғалат роҳ надода, тибқи феҳрист ва талаботи қарор ном мегузоранд. Мутаассифона, то кунун падару модароне низ ҳастанд, ки ба фарзандони навзод номҳои бегона мегуянд. Бо таъсири бегонапарастӣ ба ҷойи номҳои миллии номҳое чун Асмоа, Рамина, Осинот, Бинёмин, Муҳаммадсудайс, Абухурайра, Манисса, Ямина, Элиф, Эмир, Адам, Асия, Элмира, Азалия интихоб мешаванд.

Вақти он расидааст, ки номи падар ва насаби кӯдак дар асоси талаботи Қоидаҳои имлоии забони тоҷикӣ сабт карда шавад. Баъзеҳо даъводоранд, ки дар вақти тақсими мерос номи шаҳрванд ҳарф ба ҳарф бояд мутобиқат кунад, вале дар ин ҳолат ба риоя накардани моддаи 74-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» роҳ медиҳем. Эътироф бояд кард, ки то кунун аз ҷониби ягон масъули САҲШ ба ин масъалаҳо таваҷҷуҳ зоҳир нагардидааст.

Дар варақаҳои сабти асноди таваллуд баъзе ном ва насабу номи падарии кӯдакон (шаҳрвандон) хилофи қоидаҳои имлоии забони тоҷикӣ сабт гардидаанд. Барои мисол, ному насаб, аз қабилҳои Умарали, Руё, Дарина Бехруз, Шерали, Эсмира, Муддасир, Асия, Джалолов Али Исмоилджонович, Гусейнов Табрис Фурқатович, Фозылов Ромозон, Голибҷонова Раҳила Голибҷонова, Умарали Мраниевич аз ҳамон ҷумлаанд.

Ҳоло ҳуҷҷати тасдиқунандаи нави лозим аст, ки ҳуҷҷатҳои собиқан пур аз ғалати насабнигориро ифшо ва ислоҳ намояд. Ҳолатҳое ба мушоҳида мерасанд, ки насаб ва номи падарии кӯдак тибқи талаботи моддаи 74-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» ислоҳ нашуда, талаботи қоидаҳои имлоии забони тоҷикӣ ба назар гирифта намешаванд. Аз ҷумла, насаб ё номи падарии кӯдакони навзод хангоми пур кардани варақаи сабти асноди таваллуд, ивази ному насаб ва ё барқароркунии ному насаби кӯдакони беҳуҷҷати сабти асноди таваллуднадошта (бе шаҳодатномаи таваллуд) бо ҳамон ғалатҳои насабу номи падарии кӯдакон пур карда мешаванд.

Дар варақаҳои сабти асноди таваллуд, ки бисёр ному насаб хилофи қоидаҳои имлоии забони тоҷикӣ (ҳатто бо навиштаҷоти доройи ҳуруфоти Ц, Щ, Ы, Ъ) сабт мегарданд. Мисолҳои зиёдеро бо навишти ғайримеъёрӣ, аз қабилҳои Шералиев Умарали Миралиевич, Яхъеева Салима Ҷовидовна, Шарипова Марьям Фирузовна, Батырова Нурана Шухратовна, Давлятова Сафия Шодмоновна ва ғайра дучор омадан мумкин аст.

Кормандони САҲШ-и шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ бояд донандаи ҳуқи забони давлатӣ бошанд, вагарна насабнигори миллии, ки баъзе аз онҳо «сохтаанд», истеҳзоомез аст. Барои

мисол, Абдужабарзода, Бобой, Тағой, Курбонӣ, Холӣ, Абдурахмонзода, Саторзода, Шарипӣ, Латипзода, Аҳмедзода, Мамадзода, Маметзода, Сайвализода.

Дар маҷмӯъ, бо мақсади иҷрои супориши Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5-уми ноябри соли 2019 таҳти №26/10-318 ҷиҳати татбиқи «Нақшаи чорабиниҳо оид ба иҷрои дастуру супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон», ки зимни мулоқот бо намоёндагони аҳли зиё, маориф, илм, адаб ва фарҳанг ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4-уми октябри соли 2019 баён доштанд, масъулин бояд бетаъхир тадбирирандешӣ намоянд.

«Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ» дар заминаи меъёрҳои комилан дурусти илмӣ таҳия карда шаванд, зеро ин ба манфиати кулли ҷомеа — ҳар як забонамӯзу коргузор аст ва дар роҳи дурусти пешбурди сиёсати давлат дар бораи забони давлатӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Ҳамчунин, дар калимаҳои арабӣ, аз қабилӣ **маориф, таом, тоат, шуҷоат...** миёни ду садонок ҳарфи Ё гузоштаву навишта шавад. Боиси тазақкур аст, ки чунин калимаҳои арабии тоҷикишуда, на айнан бо талаффузи арабӣ, балки бо савтиёти забони тоҷикӣ дар Қоидаҳои имло қабул карда мешаванд. Метавон аз дастхатҳои суғдии кӯҳи Муғ сабақ омӯхт, ки дар онҳо калимаҳои арабӣ барои мисол — Ёумар, ё Ёриф не, балки дар шакли Умар ва ё Ориф навишта шудаанд, яъне савтиёти забони суғдӣ дар ин ҷо риоя гардидааст, ки ҳамин услуб дар забони имрӯзаи тоҷикӣ низ бояд риоя карда шавад.

Қобили зикр аст, ки дар лоиҳаи нави «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ» имлои ташдиди калимаҳо низ мушаххасан нишон дода, тарзи дурусти номҳои арабии бо артикли «-ал» навишташавандаву ташдидгиранда низ оварда шудаанд. Боиси зикр аст, ки калимаҳои аз қабилӣ **оббоз, ёддошт, поккирдор** ва ғайра на ташдиддоранд, балки онҳо бо калимасозӣ сохта шудаанду дар имлои хатти классикиашон низ ҷудогона – **об+боз, ёд+дошт, пок+кирдор** калимасозӣ шудаанд ва ин ҳодиса ба ташдид дахле надорад.

Ҳамчунин, аъзои Ҳайати мушовараи Кумита ва олимони забоншиносии донишгоҳу донишқадаҳои олий, пажӯҳишгоҳҳои илмию таҳқиқотии кишвар ва муаллифони китобҳои таълимӣ вазъи қорбурди забони давлатиро доир ба таҳияву нашри китобҳои дарсии «Забони тоҷикӣ» барои муассисаҳои мактабӣ ва томактабии тоҷикӣ ва китобҳои “Забони давлатӣ” барои мактабҳои ғайритоҷикӣ мавриди муҳокима қарор дода, иброз намуданд, ки имрӯз мо бояд на танҳо ба баъзе китобҳои фаннии забони тоҷикӣ, ки дар онҳо ғалат дида мешавад, балки ба забони дигар китобҳои фаннии таълимии мактабӣ ва томактабӣ низ диққати ҷиддӣ диҳем, то фардо насли наврасу ҷавони донишандӯзи ҷомеаи мо бо як забони адабу илм гуфтор қардан, малака ва донишу маҳорати хешро дар таъя ба неруи воқеии забон нишон дода тавонад. Ва зарур аст, ки ҳар як китоб на танҳо аз ҷиҳати ташхиси қоршиносон бобати баррасии забони китобҳо, балки бо ба назаргирии синну соли кӯдак ё хонандаи мактаб, инчунин, бо дарназардошти экспертизаи равшаншиносӣ, педагогӣ ва гирифтдошти суннату анъанаҳо, фарҳанги миллӣ ва арзишҳои миллӣ мавриди таҳлил қарор дода шаванду манфиатбахш ба густариши забони тоҷикӣ – давлатии мо бошанд.

Мо бояд бо чунин китобҳо таваҷҷуҳу майл ва рағбати хонандаро ба он зинда созем, ки ҳар як толибилми мактаб забон омӯзад. Забоне, ки ба ӯ дар оянда як умр хидмат мекунаду ӯ дар зиндагӣ забони нобу шевори ба насли минбаъда ба мерос мегузорад. Забоне, ки мо дар мутолиаи ҳама гуна китоб бо муаллифонаш гуфтор мекунему онҳо бо мо ошно мешаванд. Зеро дар китоби орий аз ғалат, мо насихатгиру пандшунав ва пандхон аз бузургони сухан хоҳем шуд.

Бинобар ҳамин, китоби таълимӣ дар ҳама зинаву давраҳои таҳсилот, чи томактабӣ, чи мактабӣ ва чи дар муассисаҳои таҳсилоташон олии касбӣ бояд дар заминаи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо риояи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ» мурағбат сохта шавад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо дарназардошти арҷгузорӣ ба забони модарӣ ва бузургиву неруи воқеии он гуфтаанд: “Забони модарӣ хишти нахустини пойдевори коҳи миллат ва яке аз рукнҳои асосии давлатдорӣ миллӣ мебошад.”

Ҳамзамон ҳифзу густариши забонҳои бадахшонӣ (помирӣ) ва яғнобӣ низ аз ҷониби давлат ва ҳукумати кишвар аз мадди назар дур намондааст. Дар Тоҷикистон 11 забон дар маърази хатар қарордошта, масъулинро зарур аст, ки барои ғимоя ва густариши ин забонҳо иқдомҳои заруриро саривақт амалӣ намоянд. Ҳарчанд ки дар баъзе ҷанбаҳо як қатор корҳои судманд анҷом дода шуда бошад, ҳам вале он ҳанӯз ҳам қаноатбахш нест. Моро зарур аст, ки аз ҳисоби намоёндагони ин забонҳо мутахассисони заруриро омода карда, барои ҳифзи ин ганҷинаи бебаҳои миллат тадбирҳои саривақтиро анҷом диҳем.

Албатта аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ақаллиятҳои сокини кишвар заминаҳои муҳими ҳуқуқӣ шароит фароҳам оварда шудааст. Дар баҳши тақмили барномаҳои таълимии забони давлатӣ барои ақаллиятҳои миллий, таъсиси марказҳои омӯзиши забони давлатӣ маҳалҳои зисти ақаллиятҳои миллии сокини ҷумҳурӣ, ҳамчунин, омода кардани муаллимони фанни забони давлатӣ барои мактабҳои ғайритаҷрибӣ аз ҳисоби намоёндагони ин забонҳо то ба имрӯз аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон иқдомҳои судманди зиёде амалӣ шуда истодааст.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти муҳтарами мо – Эмомалӣ Раҳмон мо соҳибзабониро пайваста баҳри посдории асолати забону фарҳангмон даъват намуда. дар суҳанрониҳои худ хирадмандона зикр намудаанд: «Дӯст доштан ва кадр кардани забони модарӣ ҳаргиз маъноӣ бо он маҳдуд шудан ва аз омӯхтани забонҳои хориҷӣ даст кашидани шаҳрвандони моро надорад».

Мувофиқи маълумоти қоршиносон дар ҷаҳон ҳоло наздики ҳафт ҳазор забон мавҷуд аст, ки 90 дар сади онҳо эҳтимолияти дар ояндаи наздик аз байн рафтаниро доранд. Қоршиносон бар он ақидаанд, ки ҳамамола ба таври ноайён аз харитаи забонҳои ҷаҳон 10 – 12 забон аз байн меравад, яъне забонҳои бузург забонҳои хурдро ба коми худ фуру мебаранд.

«Агар ба назар гирем, ки забонҳо нафақат арзи ҳастӣ мекунанд, балки аз байн ҳам мераванд, - мегӯяд Котиби генералии созмони байналмилалӣ фарҳангии ЮНЕСКО – пас мо вазифадорем, ки барои муҳофизат ва нигоҳдории ин ҳама сарвати бебаҳои фарҳангӣ ҳар қореро, ки аз дастамон меояд ба иҷро расонем».

Дар кишвар дар баробари забони миллий, ки мақоми давлатиро соҳиб аст, омӯхтани забони русӣ чун забони муоширати байни миллатҳо то андозае густариш ёфт ва ин василае гашт бобати огоҳӣ пайдо намудан аз ҳавадиси ҷаҳон, адабиёти илмию бадеии ҷаҳонӣ ва ин ба шаҳрвандон бобати воридшавӣ ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ шароити хубе омода месозад.

Дар баробари забони русӣ забонҳои англисӣ, олмонӣ, арабӣ, чинӣ ва ғ. доираи истифода ва густариши васеъ пайдо намуда истодаанд.

Дар кишвар барои қавму миллатҳои дигари Тоҷикистон имкониятҳо фароҳам оварда шудаанд, то ки ба забони модаринашон таҳсил кунанд, расму оин ва анъанаҳои миллии худро давом диҳанд.

Қобили қайд аст, ки имрӯзҳо масъалаи забон ба ҳайси яке аз рухҳои муҳими сиёсати дохилии давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Давлат безабон вучуд дошта наметавонад ва забон шиносномаи давлат, яке аз муқаддасоти асосии он ба шумор меравад. Таваҷҷуҳи давлат нисбат ба забон беш аз ҳарвақта афзун мешавад, зеро забон нишонаи муҳимтарини Истиқлолият, Ваҳдат ва соҳибфарҳангиву соҳибдавлатист.

Ҳукумати Тоҷикистон, дар баробари ин, пайваста тадбирҳои иловагиро амалӣ карда истодааст, ки ҳадаф аз онҳо таҳкими бештар баҳшидан ба мақоми забони давлатӣ мебошад.

Сиёсати донишдони чандин забон, ки имрӯз аз ҷониби Сарвари давлати мо аз тамоми ҷавонон ва қормандони мақомоти идораи давлатӣ тақозо мешавад, барои рушди солими шахсият ва ҷомеа ва дастрасии ҳар як фард ба иттилооти ҷаҳонӣ дар замони муосир аз падидаҳои хеле мусбат арзёбӣ мегардад. Оид ба масъалаҳои омӯзиши забонҳо дар партави ин сиёсат мо дастовардҳои хуберо дар кишвари хеш мушоҳида мекунем. Ҳоло сафи ҷавононе, ки ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла, забонҳои шарқӣ ва ғарбӣ талош меварзанд, аз даврони қабл аз Истиқлолият ба маротиб бештар буда, дар ҷумҳурӣ барои омӯзиши ин забонҳо имконоти фаровон фароҳам оварда шудааст, ки ин ҳама аз баракати Истиқлолияти давлатӣ ва сиёсати миллии Сарвари давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Як нуктаи бисёр ҷолибе, ки дар Суханронии Сарвари давлат ба муносибати Рӯзи забон таъкид мешавад ин омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар заминаи забони тоҷикӣ, - забони давлатӣ доништа мешавад. Ин ҳидояти Президенти муҳтарами кишвар водор месозад, то забонҳои хориҷӣ на дар заминаи забони бегона, ки он низ забони хориҷӣ маҳсуб мешавад, балки бояд бар пояи меъёрҳои забони модарӣ ва риояи вижагиҳои он омӯхта шавад. Ин шеваи омӯзиш барои робитаҳои озоди мо бо кишварҳои ҷаҳон ва арҷ гузоштан ба забони давлатӣ дар баробари забонҳои дигар равиши мусбат арзёбӣ мегардад.

Фармони Президенти муҳтарами Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 26-уми соли 2007 дар бораи Соли забони тоҷикӣ эълон гардидани соли 2008 далели дигари эҳтирому бузургдошти забони модарӣ дар даврони Истиқлолият мебошад.

Забон аслан ҳастии миллат ва нишони давлатдорӣ миллист ва аз ин ҷост, ки ба ғамхориву пуштибонии доимии давлат эҳтиёҷ дорад. Бинобар ин Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои амалӣ намуд, ки барои рушди инкишофи мақоми забони давлатӣ равона мешаванд. Барои амалӣ намудани сиёсати забони давлатӣ дар ҷумҳурӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур шуморид, ки ниҳоди нав таъсис диҳад. Аз ин рӯ, Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31-уми октябри соли 2009, №604 таъсис ёфтааст.

Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ» 4-уми октябри соли 2011, №458 қабул шуд. Мутобиқи қисми 6-и моддаи 3-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳангоми истифодаи забони давлатӣ риояи муқаррароти қоидаҳои имлои забони адабӣ ҳатмӣ мебошад.

Боиси ифтихори миллати тоҷик аст, ки барои арҷгузорӣ ба ин муқаддасот соли 2009 5-уми октябр Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Феҳристи ҷашнҳои миллии ворид гардида, ҳамасола Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 5-уми октябр ҳамчун рамзи худшиносию ҳудогоҳӣ, ифтихор аз таъриху фарҳанг ва хувияти миллии дар саросари кишвар ҷашн гирифта мешавад.

Имло танзимкунандаи шакли ҳаттии забони адабӣ буда, меъёри асосии муайянкунандаи навишти калимаҳо ва талаффузи калимаҳо маҳсуб меёбад ва чун муҳофизии забон хизмат мекунад.

Бунёди қоидаҳои имлоро се меъёри асосӣ: морфологӣ, фонетикӣ ва таърихӣ (анъанавӣ) ташкил медиҳанд. Ғайр аз ин меъёрҳо, баъзан аз меъёрҳои фонематикӣ ва дифференсиалӣ (фарқкунанда) низ истифода мешавад.

Меъёри морфологӣ якнавохт навиштани вожаҳо ва ҳиссаҳои нутқро талаб мекунад ва ҳамзамон қоидаҳои навишти вожаҳои решагӣ, пешвандҳо, пасвандҳо ва бандакҳоро танзим мекунад, чудо, якҷоя ё бо нимтире навиштани калимаҳоро муайян мекунад. Имлои мукамал ҳамон имлое маҳсуб меёбад, ки бар пояи меъёрҳои морфологӣ асос ёфтааст.

Меъёри фонетикӣ мувофиқати овозро бо шакли графии калима муайян мекунад, ки меъёри бисёр мушкили қоидаҳои имло буда, он на барои ҳар забон истифода мешавад. Агар танҳо аз рӯи меъёри фонетикӣ амал кунем, якнавохтӣ дар навишт ғайриимкон мегардад.

Меъёри таърихӣ (анъанавӣ) навишти қадими асос гирифта, талаб мекунад, ки чӣ гуна дар гузашта вожаҳо навишта мешуданд, имрӯз низ бояд ҳамон тавр навишта шаванд (ин меъёр дар имлои забони англисӣ фаровон истифода мешавад).

Меъёри фонематикӣ, ки ҷиҳати баргардони овозҳои мушаххасро дар фонемаҳо талаб дорад, душвортарин меъёр маҳсуб меёбад. Зеро дар аксари забонҳо, аз ҷумла дар забони тоҷикӣ таркиби фонематикӣ калимаҳо ҳанӯз омӯхта нашудааст.

«Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, дар асоси меъёрҳои фонетикӣ, морфологӣ ва таърихӣ таҳия шуда, асосати забони тоҷикиро таъмин менамояд. Қоидаҳои имлои мазкур дар асоси меъёрҳои муқарраршудаи илмӣ мушкилоти навиштро дар қорбурди забони тоҷикӣ дар мақоми забони давлатӣ ва густариши он дар умури сиёсӣ иқтисодӣ, илмӣ фарҳангӣ ва бахшҳои дигари ҷаҳонро ҳаррӯза мамлакат хеле осон гардонид.

Баъзе камбудихо, духӯрагиҳо ва возеҳу равшан набудани бисёр бандҳои «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ»-ро ба назар гирифта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ бахшида ба Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 4.10.2019 бо намояндагони аҳли зиё, маориф, илм, адаб ва фарҳанги мамлакат баён доштан, ба мақомоти дахлдор супориш доданд, ки то моҳи январ соли 2020 лоиҳаи нави «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ»-ро таҳия намуда, бо ислоҳи камбудиву мушкилоти ҷойдошта ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ пешниҳод намоянд.

Як масъалаи бисёр мураккаб, ки тайи чанд сол роҳи дурусти истифодаи худро наёфтааст, ин мавриди навишти ҳарфҳои «у» ва «ӯ» мебошад. Дар иртибот ба имлои ҳарфҳои мазкур зикр бояд кард, ки дар бандҳои 2 ва 5-и Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ тарзи истифодаи онҳо оварда шудаанд, аммо, мутаассифона, ба таври дақиқ меъёрҳои навишти онҳо дода нашудаанд. Аз ҷумла, дар банди 2 қайд мешавад, ки «ҳарфҳои а, о, у дар оғоз, байн ва анҷоми калима навишта мешаванд» ва дар ҳамин банд эзоҳе бо матни зер навишта шудааст: «Дар анҷоми калимаҳои решагии зерин бо риояи меъёри таърихӣ у навишта мешавад». Аз назари фонетикӣ ин ду овози алоҳида мебошанд, ки ҷойи ҷудогонаи тавлиди худро дар дастгоҳи нутқ доранд. Ҳар ду овоз хоси забони тоҷикӣ буда, дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ пайдо шудаанд. Овози у дар марҳилаи аввали ташаккули забонамон дар шакли у-и кӯтоҳ (уштур, буз, хушк ва ғ.) ва у-и дароз (дуд, дур, хун ва ғ.) мавҷуд буд.

Овози ӯ (ин фонемаи алоҳида буда, у-и дароз нест!) дар марҳилаи баъдӣ аз дифтонги āu (gāuṣa – рӯз; gāuta – рӯд, dāuḥš – дӯшидан ва ғ.) ба вучуд омадааст. Вожаҳое, ки дар охири худ овози у доранд, аз «-ук»-и паҳлавӣ (ориёии миёна) бар асоси таҳаввулоти таърихӣ шакл гирифтаанд (бонук – бону, зонук – зону, тарозук – тарозу, паҳлук – паҳлу ва ғ.). Доир ба ин масъала ҳатто дар байни мутахассисони таърихи забони тоҷикӣ ақидаи ягона мавҷуд нест. Бояд гуфт, ки инҳо масъалаҳои илмӣ буда, дар имло аз назари меъёри таърихӣ ба назар гирифта шудаанд. Вале барои омма фаҳмидани чунин шаклҳо душвор аст. Чунонки Фердинанд де Соссюр гуфтааст: «Барои гӯяндагони забон танҳо як пешомад мавҷуд аст – ин истифодаи имрӯзаи забон, онҳо аз таърихи он чизе намедонанд ва дар бораи ояндаи он чизе фикр намеkunанд». Аз ин рӯ, қоидаҳои имло, ки барои хосу ом аст, бояд сода ва фаҳмо бошанд. Ин нуктаро Пешвои муаззами миллат низ дар суҳанронии худ зикр намудаанд.

Иддае аз забоншиносон бар он ақидаанд, ки калимаҳои иқтибосии арабӣ, чӣ гунае ки дар хатти арабиасос навишта мешаванд, дар хатти имрӯзаи тоҷикӣ низ бояд ҳамон тавр навишта шаванд. Яъне меъёрҳои навишт ва талаффузи забони арабиро бар забони тоҷикӣ меҳоянд бор кунанд. Воқеан, барои мардум фарқ кардани калимаҳое, ки дар хатти арабиасос чӣ тавр навишта мешаванд, кори сахт нест. Ҳатто мутахассисон дар ин масъала очизӣ мекашанд. Масалан, фарқи вожаҳои арабӣ, ки дар охири ҳиҷо бо «вов» ва «айн» навишта мешаванд, мисли вукӯъ, валӯъ, вулӯъ, мавзӯъ, мадфӯъ, мазрӯъ, мактӯъ, марфӯъ, марҷӯъ, масмӯъ, мамнӯъ, маснӯъ, матбӯъ, маҷмӯъ, рукӯъ, ружӯъ, сутӯъ, тулӯъ, шурӯъ ва ғ. аз вожаҳое, ки бе «вов» бо «айн» навишта мешаванд, мисли табарруъ, таваккуъ, тавозуъ, тазарруъ, таматтуъ, танозуъ, тасаннуъ, таҷаммуъ, ташайюъ ё калимаҳое, ки бо «вов» ва «ҳо» дар охири ҳиҷо мисли андӯх, бистӯх, вузӯх, гурӯх, курӯх, макрӯх, мамдӯх, мамсӯх, манкӯҳа, мафтӯх, маҷрӯх, машрӯх, сутӯх, шукӯх, шикӯх, вучӯх, сабӯх, сунӯх ва бе «вов» ва «ҳо» таваҷҷуҳ ва сунуҳ (ба маънои «зани писар») ва ғайраро танҳо, агар мутахассисон бо фаҳмидани қолабҳои онҳо (дар хатти арабӣ бо номҳои «вов»-и маъруф ва «вов»-и маҷхул) дарк нанамоянд, барои мардуми ғайримутахассис ин мушкилоти якумра мебошад.

Аз ин рӯ, хуб мешавад, ки ин гуна калимаҳоро дар як қолаби ягона ё бо ҳарфи «ӯ» ё бо ҳарфи «у» нависем. Мушкилоти дигар дар фарқи калимаҳои арабӣ аз тоҷикӣ мебошад. Мисли: гуҳар, куҳан, куҳна, нуҳ, уҳу-уҳу, Суҳроб; ё кӯх, кӯҳон, кӯҳл, сӯҳон, ўҳ(?). Дар ин калимаҳо така бар маъёри таърихӣ мешавад, ки ин ҳам танҳо барои мутахассис фаҳмо аст.

Муҳим он бояд бошад, ки калимаҳои иқтибосиро ба табиати забони миллӣ мувофиқ намоем, на ин ки забонамонро тобеи навишту талаффузи калимаҳои иқтибосӣ созем. Қонуни табиати забон низ ҳаминро талаб мекунад.

Масъалаи дигаре, ки бисёр бахсталаб аст, ин бо ҳарфи калон навиштани исмҳо мебошад. «Номи мақомоти олии давлатӣ, мансабҳои олий ва рамзҳои давлатӣ» бо ҳарфи калон навишта мешавад. Дар ин банд ду ифодаи нофаҳмо барои мардум аст- яке, мақомоти олий кадомҳоянд?, дувум, мансабҳои олий кадомҳоянд? Тибқи қонунгузори Тоҷикистон Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Феҳристи мансабҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тасдиқ шудааст. Дар Феҳристи тасдиқшуда мафҳуми «мансабҳои олий» вучуд надорад. Дар он мансабҳои давлатӣ ба ду гурӯҳ чудо шудаанд: 1) мансабҳои давлатии ҳокимияти давлатӣ ва 2) мансабҳои давлатии хизмати давлатӣ, ки дар навбати худ ба а) мансабҳои сиёсии хизмати давлатӣ ва б) мансабҳои маъмурии хизмати давлатӣ чудо мешаванд. Кадоме аз онҳо бо ҳарфи калон навишта мешаванд, бояд дар қоидаҳои имло аниқ муайян бошанд.

Ҳамчунин баҳси навишти калимаҳои иқтибосӣ, хусусан аз забони русӣ, ки бо «а» талаффуз мешаванд ва бо «о» навишта мешаванд, мушкилиро дар имло ба бор овардааст. Чунончи, компьютер – кампютер; конференсия – канференсия; дотсент – датсент; Москва – Масква; Новосибирск – Навасибирск ва ғ. Доир ба навишти ин гуна калимаҳо дар имло қоидае вучуд надорад.

Дар бораи мавқеи забон чун яке аз рукнҳои асосии давлат ва давлатдорӣ миллий ва ниёзҳои нигоҳубин, ғамхорӣ он бисёр гуфтаанду навиштаанд. Ҳамин қадар илова мекунем, ки ҳар чӣ қадар пуштибонӣ он аз ҷониби сохторҳо ва мақомоти давлатӣ дар сатҳи давлатӣ сурат бигирад, кам аст ва мо ба он армонҳои начебе, ки аз ҷумла баландбардорӣ мартабаи забони миллист, бештар ноил мегардем. Яъне шартӣ асосии муваффақ шудан ба пойдорӣ забони давлатӣ баланд гаштани масъулият, афзудани муҳаббат, дилс ўзии ҳар як соҳибзабон – шаҳрванди ҷумҳурӣ мебошад. Пас аз мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ тақдир он мавриди таваҷҷуҳи аҳли ҷомеа қарор гирифт. Беш аз пештара зарур аст, ки дар ғановати таркиби луғавӣ, таҳкими мавқеи ҷамъиятии он ҳар як нафар сокини диёр, фарзанди миллат саҳмгузор бошад. Боиси хушнудист, ки р ўзноманигорон, нависандагону адیبон дар бобати рушд, ҳифзи нафосат, назокату фасоҳати он, боло бардоштани мартабаи он саъю кўшишҳои зиёд менамоянд.

Калимаи ноҷо, нофаҳмо ба сангчае шабоҳат дорад, ки ҳангоми хўрдани палав ба зерӣ дандонҳо меояд, фармудааст шоир.

Ҳар кӣ суҳан бо суҳане зам кунад,
Қатрае аз хуни ҷигар кам кунад.

Ҳамин тавр, дақиқ, дуруст интиҳоб кардани вожаҳо, истифодаи ибораҳои фразеологӣ, ҷумлаҳои мураккаб, саҳеҳии фикр ин масъулияти ҷиддио пурмашақати р ўзноманигор аст дар назди шунаванда, хонанда ва тамошogar. Мо суҳанро аз баҳри дигарон мег ўем ва ба ҳамин хотир Худованд ба мо имкони гуфтан ва навиштан додааст. Бале, аввал овоз, суҳан пайдо гашту баъд васоити тасвири он ҳарфҳо (алифбо). Аз ҳамин имкони азалий ҳар кас ҳар хел истифода менамояд. Баъзеҳо вожаҳоро ҳар тавре, ки хоҳанд, ба забон мегиранд, менависанд аз ин р ў ғалатҳои фаҳш имр ўз дар нашрияҳо, асарҳои бадеӣ, китобу маҷм ўаҳои илмӣ зиёд вомех ўранд. Мутаассифона, ҳар кадоми мо ҳам нависанда, муҳаррир, муҳаррири нашрия, матбуот, телевизион ва радио ин ғалатҳоро мебинему ҷашм меп ўшем, ки ин авфнопазир аст. Инро чун безҳитромӣ, нописандӣ ба ганҷи ноёби ниёгон – забони модарӣ маънидод кардан мумкин аст.

Дар тайи чанд соли охир аз ғайзи соҳибистиклолии кишвар дар бораи донишҷони забони давлатӣ ва риояи меъёрҳои он пешниҳодҳои хубе ибраз мегарданд.

Забони имрўзаи мо маҳсули заҳмати мардуми маърифатпарвару бофарҳанги тоҷик аст, ки аз радду бадалҳои таърих гузашта дар ҳаводиси зиндагӣ пойдор монда, то ба мо расидааст. Бо шарофати соҳибистиклолии кишварамон имр ўз забони ниёғонамон чун як рукни муқаддаси миллий мақоми давлатӣ гирифт. Таҷрибаҳои солҳои охир гувоҳи онанд, ки масъалаи мураккабӣ ва гуногунсабкӣ расонаҳои хабарӣ боз ҳам печидатар ва мушкилтар мегардад. Ба назари мо, танҳо бо роҳандозии барномаи муназзаму фарогир дар ҳамбастагӣ бо ниҳодҳои давлатии масъули забон, кормандони ВХО ҳаллу фасли ин қазия имкон дораду ҳалос.

Масъалаҳои дигаре, ки ташвишовар аст, ба номи шаҳрҳо, кӯҳҳо, дарёҳо, деҳот илова кардани баъзе вожаҳо мебошад. Масалан, «Хатлонзамин», «Эронзамин», «Раштонзамин» ва ғайра мегӯянд. Дар гуфторҳои радио, телевизион, нашрияҳо ба чунин ҷумлаҳо тез – тез дучор меоём: Чун пой бар хоки Раштонзамин ниҳод, вучудаширо фараҳмандӣ фаро гирифт. Меҳмонони аз хоки Хатлонзамин омадаро сокинони Суғдзамин самимона пешвоз гирифтанд. Кӯлобшаҳр рӯз то рӯз ободтар мегардад.

Дар ин калимаҳои мураккаб вожаи замин, шаҳр зиёдатӣ аст, маънӣ, агар зарур бошад, пеш аз номҳо вожаи «замин» бояд истифода бигардад. Дар ҷумлаи аввал, «вожаи хок» ба «Хатлонзамин» ночаспон аст, зеро агар вожаи ғоил замин аст, пас бо «хок» ҳаммаъно аст.

Номҳоро бо ин тарз кӯтоҳ кардан нашоёд, хуб мешуд ё Умари Хайём, Убайди Зоконӣ, Абулқосими Фирдавӣ, Саъдии Шерозӣ ва Сайид Алии Ҳамадонӣ, Камоли Хучандӣ ё Маҳастии Хучандӣ бигӯему бинависем. Аммо ин навишта ҳам ноқис аст, зеро дар адабиёт чанд олиму адиби зодаи Шерозӣ Эрон аст, чун Ҳофиз, Саъдӣ ва чанд нафар бо таҳаллуси Ҷомӣ аст: Абдурраҳмони Ҷомӣ, Аҳмади Ҷомӣ, чанд нафар зодаи Хучанду Хатлон. Ба андешаи мо, дар ҳолати навиштани як ҳарфи аввали ном, масалан А. Ҷомӣ хонанда, шунаванда намедонад, ки ғап дар бораи кадоме аз Ҷомӣ ва кадом Шерозӣ: Саъдӣ ё Ҳофиз меравад?

Бинобар ин номи шахсони таърихиро пурра навиштан даркор аст. Баъзан ба номҳои адибону олимони калимаҳои зиёдатӣ ҳамроҳ мекунанд, ки боиси ҳалалдор шудани маънои вожаҳо мегардад. Гоҳе ду пешоянд паси ҳам ё паҳлуи ҳам меоянд, ки боиси содиршавии хатои услубӣ мегардад. Масалан: Бо ба Россия рафтани ҷавонони кишвар масъалаи ба ҷои кор таъминкунии аҳоли ҳал намешавад. Ё пеш аз ба ҷудошавӣ ариза додан чунин шартҳо гузошта буд.

Аслан, урфу одат, суннатҳо, пероҳандорӣ, таомҳо, аркони меъморӣ ва чанд ҷузъиёту куллийёт равиши миллӣ доранд, вале мебинем, ки дар овезаи пештоқи биное сабт шудааст: «Ошхонаи миллӣ»; суҳан агар инчо аз тарҳи бини биравад, пас он хоси аврупоӣ аст. Мебояд навишт: ошхонаи таомҳои миллӣ ё «таомҳои миллӣ». Милликунонии иншоот, мардумӣ кунонидани замин, об, ғанҷҳои табиӣ мартабаанд, ки бо қарори вижаи Ҳукуматҳо муайян мешаванд. Масалан, Китобхонаи миллӣ, Осорхонаи миллӣ ва ғайраҳо.

Дигар ҳолати ногувор, ғашовар дар навиштаҳои электронии лавҳаву овезаҳост. Шабона мабодо аз кӯҷаву хиёбонҳои пойтахт ва дигар шаҳру навоҳӣ гузар кунем, беихтиёр чашмамон ба ҷароғакҳои люменатсионӣ меафтад, ки аз онҳо шакли ҳарфҳои сохтаанд, хеле зебову мучалло, диққатрабову боиси ҳусну шукуҳи иншоот гаштаанд. Боиси таассуф аст, шабона аз саҳлангории масъулони ободонӣ қисме аз ҷузъиёти калима ва ибора дар намегирад. Дар нагирифтани баъзе ҳарфҳо маънои вожаву ибораро ҳалалдор ва таъбири хира месозад. Ба ҷои доруҳона – оруҳона (дар маҳаллаи «Гипрозем»), «ушфур ўшон» (дар маҳаллаи 33), «итобхона», «қрхна» ба ҷойи китобхона ва корхона ва садҳо далели дигар дар дигар навиштаҳои электронӣ. Ба ақидаи мо шаҳр дар шаб ҳам шаҳр аст. Меҳмонон, мусофирони дохиливу хориҷӣ сайру гашт мекунанд, ба доруҳона бираванд ё ба оруҳона?

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласа бахшида ба Рӯзи забон аз ноқисии маводи фарҳанги забони тоҷикӣ, дигар луғатҳо изҳори нигаронӣ кард, ки хеле саривақтӣ ва барҷой аст. Масалан, аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи «аллакай»-ро наёфтам. Шояд баъди пажӯҳиш маълум бигардад, ки боз чи қадар вожаҳо аз саҳифаҳои фарҳангҳо берун мондаанд?

Баъзан менависанд: нархи молҳо арзон шуданд; ҳол он ки нарх мол нест, ки арзон шавад ё қимат, он паст меравад ё боло. Вожаи температура – ҳарорат аст, маънои ҳарорат гармӣ аст. Гоҳе муаллифон менависанду ровиён мегӯянд: Ҳарорати ҳаво дар шабонарӯзи оянда 2 дараҷа хунук мешавад. Дар чунин ҳолат истифодаи вожаи «дамо» ба мақсад аст, «дамои ҳаво», «дамои бадан». Ба ҷойи термограф – дамосанҷ.

Баъзан дар истифодаи вожаи «мусиқӣ» низ бетаваҷҷуҳӣ ба ҷашм мерасад. Мегӯянд ё менависанд: ӯ як мусиқӣ навохт. Дарвоқеъ мусиқӣ илм аст. Бояд навишт: ӯ як оҳанг навохт. Вожаҳои намуд, намо – шакли зоҳирии ҳар чиз аст. Баъзан менависанд: намуди хатти арабӣ, намудҳои дарахтон, дар чунин ҳолат навъҳои навъи хатти арабӣ, навъҳои дарахтон.

Дар кулли барномаҳои фарҳангии радио ва телевизион, рӯзномаву маҷаллаҳо бо ибори

«истеъдодҳои ҷавон» воҷеъ ӯрем. Вожаи мазкур маънои лаёқат, қобилият, салоҳият гуфта аст. Яъне, мумкин нафаре истеъдод, лаёқат, салоҳият дошта бошад, вале ровиёну муаллифони мо мегӯянд менависанд. Дар меҳмонии мо истеъдоди ҷавон ҳузур дорад. Ў бояд бигӯяд: Дар меҳмонии мо соҳибистеъдоди ҷавон ҳузур дорад. Дар истифодаи ин вожа, ки аз забони русист мо тақлидкорем. Намедонем, ки дар забони русӣ ин вожа ду маъно дорад: яке истеъдод, дигаре маҷозан соҳибистеъдод. Ин тарзи истифодаи калимаву ибораҳо дар китоби устоди зиндаёд М. Шакурӣ «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта маконе дорад», интиқод шудааст.

Ҳамчунон пешниҳод мекунам, ки дар замоне, ки иттилоот ба таври бемисл афзун шудан аст, маълум аз тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ, интернет, китобу маҷалла, рӯзномаҳо фурсати омӯзиш барои насли ҷавони кишвар тангӣ мекунад. Ба ҷои омӯзишу кашфиёти бамисли илмҳои гуногуни техникаӣ толибилмон фурсати ками забонӣ ӯзӣ, ба дунболи аломату ҳарфҳои давиданро доранд, яъне алифборо ба қадри зӯррас осонфаҳму сода бояд қард. Яке аз ин роҳҳо ба андешаи банда баромадан аз баҳри чор ҳарфи йотбарсар ю, я, ё, е мебошад, зеро бе истифодаи онҳо низ маънои калимаҳо фаҳмоанд. Масалан, ба ҷои Ёвон – Йовон, Ғаюр – Ғайур, Ёқуб – Йоқуб.

Ҳарф як навъ техника – василаи баррасикунандаи маъност, агар дастрасу фаҳмо, сода бошад хубтар аст. Ба андешаи банда, калкаи воситаҳои ахбори омма аз русӣ средство массовой информации ноқис аст. Ин ибора дар забони русӣ ҳадафманд мебошад. Аммо дар забони тоҷикӣ не. Ба он монанд аст, ки мегӯем «олотҳои санг», «техникаи пахта», «воситаҳои бор» дар чунин ибораҳо мақсади ғӯянда маълум нест. Пас бояд бинависем воситаҳои хабаррасон ё расонаҳои хабарӣ, олотиҳои сангтарошӣ, достезкунӣ, ордкунӣ, собунбарорӣ, техникаи пахтадозакунӣ, борбарӣ, боркашонӣ ва ғайра.

Забони давлатӣ аз рукнҳои асосии давлатдорӣ миллист, ки дар пойдорӣ ва суботи давлати милли мақому нақши муҳим дорад ва аз ҳамин хотир аст, ки мо дар Тоҷикистон забони миллатро ҳастии миллат ва бунёду пояи давлат эълон кардаем.

Ин забони қадиму асил сарвати бебаҳо ва аз ҷумлаи муқаддасоти миллии мост. Мо соҳибзабонон дар назди наслҳои фардо барои ҳифзи асолату покизагӣ ва шириниву шевоии он масъулият дорем ва онро бояд ҳамчун арзиши бебаҳои миллии посдориву ниғаҳбонӣ қунем ва барои рушду тақвияти минбаъдаи он аз ҳамаи имконоти мавҷуда босамар истифода барем.

Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Забони модарии мо - забони ширину шево ва шоиронаи тоҷикӣ, ки донишу маърифати дар тӯли ҳазорсолаҳо андӯхтаи мардумро дар худ нигоҳ доштааст, ғӯетарин далели ҳастӣ ва мақоми ҳаётбахши он дар сарнавишти таърихии миллати мо ба ҳисоб меравад. Яъне миллати шарафманди тоҷик таъриху фарҳанги камназири худро бо ҳамин забон иншо ва ба ҷаҳониён муаррифӣ кардааст. Таъкид гардид, ки забони тоҷикӣ то ба имрӯз ба шарофати хизматҳои бузург, заҳматҳои бедареғ ва қорнамоиҳои беназири фарзандони фарзонаи халқи тоҷик аз Исмоили Сомонию устод Рӯдакӣ то устод Айниву Бобочон Ғафуров ба ҳамон гунаи асилу ноб, бо ганҷинаи ғаниву рангини калимаву истилоҳот ва таъбиру таркиботи зебову дилҷасп то ба рӯзгори мо расидааст. Бо ифтихори тамои метавон гуфт, ки дар амри бақову ҳастии миллат ва забони мо сулолаи неқноми Сомониён нақши калидӣ дорад.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ворисони имрӯзу ояндаи ин забони нобу тавоноро ба ҳифзи покизагӣ ва рушду такомули ҳамаҷонибаи он чун забони корғузории давлатӣ, фарҳанг ва илму техникаи муосир ҳидоят намуданд.

Риояи қоидаю меъёрҳо ва имлои забони давлатӣ, ба хусус барои қормандони матбуоти даврӣ, радио, телевизион, муассисаҳои таъъу нашр, омӯзгорону парасторони муассисаҳои таълими ва томақтабӣ ва ҳамчунин ба падару модарон дар таълиму тарбияи фарзандон таъкид гардид.

Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сохторҳои марбута барои таъбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, дар амал қорӣ қардани “Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ”, “Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ”, инчунин таҳияи лоиҳаи “Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” дастуру супоришҳо доданд.

Хулоса, Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо итминон иброз доштанд, ки қарзи фарзандӣ ва рисолати инсонии мост, ки забони модариямон, яъне ин забони ширину шоиронаро

баробари модари худ азиз шуморем, дӯст дорем, онро мисли модар, ки моро ба дунё оварда, меҳри забонро бо шири поку чонбахш ва муҳаббати онро бо аллаи гӯшнавозаш дар ҷисму ҷони мо ҷой кардааст, эҳтирому эҳтиёт кунем ва мисли гаронбаҳотарин сарвати умрамон ҳамеша гиромӣ дорем.

Адабиёт:

1. Хромов А.Л. К истории интерпретации этнонима «таджик» // Чаҳордаҳ мақола. – Душанбе, 2010, с. 122-137.)
2. (Григорьев В.В. О некоторых событиях в Бухаре, Коканде и Кашгаре. Записки МирзоШамса Бухары. – Казань, 1861.),
3. [Семенов А.А. Материалы для изучения горных таджиков Центральной Азии. – М.: вып. 1. – 1900, вып.2. – 1901.]
4. [Наливкин В.П. Русско-персидский словарь общеупотребительных слов по наречиям Туркестанского края. – Казань, 1889; Руководство по практическому изучению персидского языка. – Самарканд, 1900.]
5. [Кузнецов П.К. О таджиках Ташкентского уезда // Известия Туркестанского отд. Русского географического общества, т. II, вып. 2. – Ташкент, 1900; О таджиках Наманганского уезда // Известия Туркестанского отд. Русского географического общества, т. XI, ч. 1, вып. 2. – Ташкент, 1915; Сравнительный грамматический очерк таджикского и сартовского наречий // Известия Туркестанского отд. Русского географического общества, т. XI, ч. 1, вып. 2. – Ташкент, 1915, с. 27-43.]
6. [Дар бораи баҳсҳо перомунӣ забони адабии тоҷик ниг.: Забони тоҷикӣ дар мабной мувоҳисаҳо. Маҷмуаи мақолаҳои солҳои 20-ум. Тартибдиҳандагон А.Набавӣ, Н.Одинаев, П.Олимова. – Душанбе, 2007; Забон ва худшиносии миллий (маҷмуаи мақолаҳо). Китоби якум. Баргардон ва омодакунонда П.Гулмуродзода. – Душанбе, 2007.]
7. [Муфассалан ниг.: Асимова Б.С. Языковое строительство в Таджикистане (1920-1940 гг.). – Душанбе, 1982, с. 45-98; Назарзода С. Чараёни тағйири алифбо дар Тоҷикистон // Номаи Пажӯҳишгоҳ. – 2004, № 6, с. 105-116; 2005, № 7, с. 139-150.]
8. [Айнӣ С. Дар атрофи забони форсӣ ва тоҷикӣ // Забони тоҷикӣ дар мувоҳисаҳо..., с. 162-163.]
9. [Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун санади танзимкунондаи сиёсати давлатӣ дар бахши забон ҷойгоҳи забони тоҷикиро дар ҷомеаи кишвар муайян кардааст.]
10. [Ниг.: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 сентябри соли 1998 «Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қоидаҳои имлои забони адабии ҳозираи тоҷик». Таҳрири охири имлои забони тоҷикӣ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2011 тасдиқ шудааст.]
11. [Оранский И.М. Дар бораи истилоҳи «мазанг» дар Осиёи Миёна // Номаи Пажӯҳишгоҳ. – 2005, № 7, с. 151-164.] ва парӣ («афғонҳо»-и Ҳисор)[Оранский И.М. Фольклор и язык гиссарских парья (Средняя Азия). Введение, тексты, словарь. – М., 1977.], арабҳои Шаҳритусу Қубодиён [Ҷӯраев Ғ. Лаҳҷаҳои арабҳои тоҷикзабон. – Душанбе, 1975.]
12. [Дар бораи лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ силсилаи пажӯҳишҳо аз тарафи донишмандони рус ва Тоҷикистон анҷом шудааст, ки китобҳои зерин аз ҷумлаи умдатарин осори шевашиносии тоҷик мебошанд: Расторгуева В.С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров. – М., 1964; Ҳамон муаллиф. Очерки по таджикской диалектологии. М.: Изд. АН СССР. - Вып. 1. – 1952, вып. 2. – 1952, вып. 3. – 1956, вып. 4. – 1961, вып. 5.- 1963; Розенфельд А.З. Дарвазские говоры таджикского языка. Труды ИЯ АН СССР. Вып. VI. – М., 1956; Ҳамон муаллиф. Ванджские говоры таджикского языка. – Л., 1964; Ҳамон муаллиф. Бадахшанские говоры таджикского языка. – Л., 1971; Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. – Душанбе. Ҷилди 1 (фонетика ва лексика) – 1980, ҷилди 2 (Морфология) – 1979, ҷилди 3 (Синтаксиси ҷумлаҳои содда) – 1979, ҷилди 4 – 1981, ҷилди 5 (Материалҳо); Хромов А.Л. Говоры таджиков Матчинского района. – Душанбе, 1962;

- Маҳмудов М., Ҷӯраев Ғ., Бердиев Б. Фарҳанги ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ. – Душанбе: Пайванд, 2012].
13. Avdul Chafar Favhadi. le persan parle en Afghanistan. Grammaive du Kaboli/ Paris. 1955.
 2. Абдуррауфи Фитрати Бухорой. Қоидаҳои забони тоҷик (Саф ва наҳв). – Душанбе, Сино, 2009.
 14. Bartholomae Chr. Awestisch und Altpersisch || Grundriss der iranischen Philologie. Bd. I. Alt.1.Strusslbug, 1895-1901.
 - 15 Benveniste E. le systeme phonologugue de' iraniien ancien. – BSL, 1968, T. 63, fase. 1.
 16. Brandenstein W. und Mayrhofer M., Handbuch des Altpervsischen. -Wiesbaden, 1961.
 17. Бузургзода Л. Фонетикаи забони адабии тоҷик, Сталинобод, 1940,
 18. Бузургзода ва Л., Б.Ниёзмӯҳаммадов. Грамматикаи забони тоҷикӣ, Сталинобод, 1941.
 - 19 К вопросу об едином литературном таджикском языке, терминологии и латинизированном таджикском алфавите. Материалы работ комиссии по подготовке научно-лингвистического съезде в Сталинабаде, Сталинабад, 1930.
 - 20 Meillet A. Grammaire du v ieux perse, Paris, 1931.
 21. Назарзода С. Имло ва забони адабӣ.- Душанбе, «Андалеб-Р», 2015.- 320 саҳ.
 22. Назарзода С. Пояҳои густариши забони милли. Душанбе, «Эр-граф», 2016.-272 саҳ.
 23. Основы иранского языкознания. Древнеиранские языки. -М., 1979.
 24. Основы иранского языкознания. Среднеиранские языки.-М., 1981.
 25. Основы иранского языкознания. Новоиранские языки. М., 1982,
 26. Расторгуева В.С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров. М., 1964.
 27. Соколова В.С. Фонетика таджикского языка, М.-Л., 1949. Соколова В.С. Исследования по фонетике иранских языков. (Автореф. докт. диссерт.). Л., 1954.
 28. Сухарева О.А. Руководство для изучения таджикского языка, Самарканд, 1929.
 29. Тагирова К. Таджикские говоры Бастандоскского района Узбекской ССР, Сталинабад, 1959.
 30. Языки Азии и Африки. -М. Наука, 1978.
 31. Таджикско – русский словарь. Таҳти таҳрири А.Дехотӣ. – Душанбе, 1954. -С. 186, С. 422.
 32. Луғати мухтасари тоҷикӣ – русӣ. Мураттиб Калонтаров И.Я. – Душанбе, Маориф., 1988. - С. 333.
 33. Луғати русӣ – тоҷикӣ. Зери таҳрири Осимӣ М.С. -Москва. Русский язык, 1985. -С.1178.
 34. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 3. Сармӯҳаррири илмӣ Осимӣ М.С. Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи советии тоҷик. -Душанбе. 1981. -С. 304.
 35. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 7. Сармӯҳаррири илмӣ Осимӣ М.С. Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи советии тоҷик. – Душанбе, 1981. -С.626.
 - 36.Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. Зери таҳрири Шукуров М.Ш., Капранов В.А., Р. Ҳошим, Маъсумӣ Н.А. – Москва, Советская Энциклопедия. 1969. - С.552.
 37. کیمیای فیزیکی و کلوییدی مؤلف ظهور الدن یوسف کابل ۱۳۶۴

Нақши бозӣҳои таълимӣ дар баланд бардоштани шавқмандии донишҷӯён дар омӯзиши забони англисӣ

Аннотатсия : Мақсади мазмунӣ муосири таълим ташаккул ва рушди он сифатҳои шахсияти инсон мебошад, ки барои пайвастан ба фаъолияти муҳими иҷтимоӣ заруранд. Ин мақсади мазмунӣ таълим муносибатро ба дониш, малака ва маҳорат ҳамчун роҳҳои ноил шудан ба ташаккули шахсияти ҳаматарафа муайян мекунад. Кӯшиши асосии омӯзгорон ва роҳбарони технологияи кредитӣ бояд ба риояи талаботи стандарти ҳатмӣ ва ташкили дурусти кори мустақилонаи донишҷӯён (КМД) равона карда шавад. Дар солҳои охир ба инкишофи неруи эҷодии донишҷӯ ва ба амал баровардани маҳорати касбии ӯ, мусоидат кардан лозим аст.

Истифодаи бозӣҳои таълимӣ ин роҳи фаъолонӣ, мақсаднок азҳуд намудани дониш, ривочи малакаи нав аз тарафи донишҷӯ бо иштироки бевоситаи омӯзгорон дар ин ҷараён мебошад.

Калидвожаҳо: *ҳадаф, замонавӣ, ташаккул ва инкишоф, шахсияти инсон, дониш, малака, рушд, ҳамаҷониба, кӯшиш, стандарт, эҷодкорӣ, малакаи касбӣ, мақсаднок.*

Аннотация: В статье обсуждается вопрос об использовании учебных игр в процессе обучения английского языка. Учебная игра помогает достижению учебных, воспитательных и развивающих целей коллективного характера на основе знакомства с реальной организацией работы. Данный метод раскрывает личностный потенциал студента: каждый участник может про-диагностировать свои возможности в одиночку, а также и в совместной деятельности с другими участниками.

Ключевые слова: *деловая игра, достижение, цель, реальный, раскрывать, потенциал, про диагностировать, возможность*

Annotation: The article discusses the use of educational games in teaching English. Educational games helps to achieve training, educational and developmental objectives on the basis of the collective nature of acquaintance with the real work of the organization. This method reveals the personal potential of the students: each participant can diagnose their abilities alone, but also in joint ventures with other parties.

Keywords: *business game, achievement, goal, real, disclose the potential, to diagnose the possibility*

Яке аз усулҳои самараноки омӯзиши забони хориҷӣ ин истифодаи бозӣҳои таълимӣ мебошад. Аллакай соли 1932 дар Ленинград М.М.Бирштейн бори аввал дар таълим, усули бозиро (бозии таълимӣ)-ро истифода бурд.

Дар ҳаҷон зиёда аз 2000 бозӣҳои таълимӣ истифода шудаанд, ки аз онҳо танҳо дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва ИМА - зиёда аз 1200 бозӣҳои таълимӣ, дар Англия, Канада, Чопон, Фаронса, Олмон, Полша, Чехия, Словакия низ бозӣҳои таълимӣ паҳн ва амалӣ мешаванд. Муҳаққиқон муайян карданд, ки вақте мавод дар ин шакл пешниҳод карда мешавад, тақрибан 90% маълумот азҳуд карда мешавад. Дар ин раванд фаъолияти донишҷӯён равшан зоҳир шуда, хусусияти дарозмуддатӣ дошта, онҳоро ба фаъолият «мачбур» мекунад.

Дар айни замон, се самти татбиқи усули бозӣҳо вучуд дорад:

1. **Соҳаи таълим:** усули таълим дар нақшаи таълимӣ барои тақмили ихтисос истифода мешавад.
2. **Самти тадқиқот:** барои моделсозии фаъолияти касбии оянда бо мақсади омӯзиш ва қабули қарорҳо, арзёбии самаранокии сохторҳои ташкилӣ ва ғайра истифода мешавад.

3. **Самти амалиётӣ ва амалӣ:** усули бозӣ барои таҳлили унсурҳои системаҳои мушаххас, таҳияи унсурҳои гуногуни системаи таълим истифода мешавад.

Дар вақти кор бо маводҳои лексикӣ – луғатомӯзӣ чунин намуди бозихоро истифода бурдан бамаврид аст

1.«Кӣ бисёр калима медонад?».

Ду нафар донишҷӯ даъват карда мешаванд, онҳо дар охири синф истода он калимаҳое, ки донишҷӯён меғӯянд аз тоҷикӣ ба англисӣ ё баръакс тарҷума менамоянд, кадоме, ки пештар тарҷума карда, тавонист як қадам ба пеш мегузорад. Ҳамин тавр, нафаре, ки яқум ба тахтаи синф наздик мешавад, лавҳачае, ки «Ғолиб» навишта шудааст гирифта соҳиби ҷол мегардад.

2.«Кӣ тез меёбад».

Донишҷӯ аз синф мебарояд, аҳли синф ашӯ ё расмеро (барои ёфтани ӯ) муайян менамоянд, вазифаи он донишҷӯ тезтар ёфтани ин ашӯ ё расм мебошад. Мисол: Саид Ҳалимов аз синф мебарояд, муаллим ба донишҷӯён аз ашӯҳои синф ягон чизро (масалан қаламро) нишон медиҳад. Ҳалимов ба синф медарояд ва аҳли синф бо саволи инро ёб What is it? ба вай муроҷиат менамоянд. Саид калимаҳои медонистагиро номбар менамояд, агар ҷавоб нодуруст бошад, аҳли синф ҷавобро рад мекунад, агар ҷавоб дуруст бошад, ҷавобро тасдиқ менамояд. Агар ин донишҷӯ ашӯи пинҳонкардари наёбад барои ёрӣ ба рафқонаш муроҷиат менамояд ва соҳиби ҷол намегардад.

3.Занҷири калимаҳо:

Дигар шакли бозӣ дар ҷараёни луғатомӯзӣ, ин ташкили мусобиқаҳо дар байни гурӯҳи донишҷӯён мебошад. Донишҷӯёни як гурӯҳ калимаеро номбар менамоянд. вазифаи донишҷӯёни дигар гурӯҳ аз ҳарфи охири он калима, дигар калимаро гуфтан мебошад. Он гурӯҳе, ки ба ягон ҳарф калима гуфта натавонист мағлуб дониста мешавад.

4. «Кӣ ҳушёр мебошад».

Тарзи дигари бозӣ, ин кор бо ҷарағнаҳо ба ҳисоб меравад. Донишҷӯён 3 донагӣ ҷарағнаҳои сурх, сабз ва сафедро тайёр менамоянд. Дар вақти ҷавоби ин ё он хонанда онҳо ҷавобро бодикқат мешунаванд. Агар ҷавобҳои донишҷӯён дуруст бошад ҷарағнаи сабзро, агар дар ҷавоб ҳатогие бошад, ҷарағнаи сурхро, агар чизро нафаҳманд ҷарағнаи сафедро мебардоранд. Дар ҷараёни ин бозӣ, онҳо ҳатогихоро ислоҳ карда, фикри худро баён менамоянд, калима ва саволи нафаҳморо пурсида мегиранд.

5.«Бозии математикӣ»

Дар забони англисӣ 26-то ҳарф мавҷуд мебошад. Донишҷӯён ҳарфҳоро аз рӯи ҷойгиршавиашон дар алфавит бо рақамҳо аз худ менамоянд. МИСОЛ: ҳарфи А а-1ум, Сс-5-ум, Оо- 15-ум, Zz-26-ум. Ба онҳо ҷарағнаҳоро медиҳем, ки ҳарфҳо бо рақамҳо навишта шудаанд, донишҷӯён бояд аз рӯи ҷойгиршавии ҳарф дар алфавит ин калимаҳоро ёбанд: Масалан: 12, 1, 13,16;(lamp) 19,9,20;(sit) 12, 5, 19,19, 15,14(lesson) ва ғ.

Ин бозӣ бештар бо хонандагони пешқадам гузаронида шуда маҳорати мустақилона фикррӯи донишҷӯён ба ҳисоб гирифта мешавад. Истифодаи ин бозӣ донишҷӯёро ба фикррӯии амиқ, мустақил кор кардан, эҷодкорӣ водор намуда, дар як вақт алоқамандӣ бо ғанни математика низ мебошад.

6.«Бозӣ бо ребусҳо».

Истифодаи ребус ин методи проблемавӣ мебошаа.⁸⁸Дар назди донишҷӯёи вазифа меистад, ки аз расм ва рақамҳо калимаҳоро хонанд ва ғанда луғавии худро бой намоянд.

7.«Кӣ калимаро меёбад?».

Баъд аз он, ки калимаҳои навро ба донишҷӯён фаҳмонидем онҳо ин калимаҳоро якҷанд маротиба меҳонанд ва азхуд менамоянд. Як нафар калимаро фикр мекунад

ва ба донишчӯён бо савол мурочиат менамоядон донишчӯе, ки калимаро ёфт, баранда шуда, бозиро давом медиҳад.

8.«Кӣ донотар мебошад?»

Ба донишчӯён ягон мавзӯи дарсиро эълон менамоем. Вазифаи онҳо калимаҳои ба мавзӯ дахлдоштаро номбар кардан мебошад. Он донишчӯе, ки аз рӯи мавзӯ калима гуфта натавонист аз бозӣ мебарояд. Шартӣ бозӣ он аст, ки калимаҳо такрор нашаванд.

9.«Кор бо шумораҳо»

Шумораҳоро номбар менамоем, донишчӯеон рақамҳои дар варақчаҳо навиштаи худро нишон медиҳанд, аз донишчӯёни пешқадам назоратчӣ гирифта мешавад. Назоратчӣ ба дуруст иҷро намудани амали донишчӯён диққат медиҳад. Он донишчӯе, ки ба хатогӣ роҳ дод аз бозӣ мебарояд. Аз кадом гурӯҳе, ки шумораи бисёри донишчӯён аз бозӣ бароянд, мағлуб шуморида мешавад. Шахси баранда варақчаҳои шумора навишташударо нишон медиҳад, донишчӯёни ду гурӯҳ шумораҳои миқдориро ба тартибӣ мегардонанд. Кадом гурӯҳе, ки хатогӣ бисёр намуд, мағлуб дониста мешавад.

10.«Кӣ рангҳоро хуб медонад?»

Донишчӯе бо аҳли синф бо савол мурочиат намуда, рангҳои варақчаҳоро мепурсад. Донишчӯён рангҳоро номбар намуда ашёҳои ба ҳар ранг хос будаи синфро нишон медиҳанд, кадом гурӯҳе, ки бисёр ашёро номбар намуд, ғолиб аст. Муаллим ё донишчӯи баранда ба синф бо саволи чӣ сафед? What is white? Ё дигар рангҳо мурочиат менамоян, донишчӯён ҷумлаҳо месозанд. Кадом гурӯҳе, ки ҷумлаи бисёр тартиб дод ғолиб донис

11. «Бозӣ бо соат» .

Ба синф нусхаи соате оварда мешавад. Муаллим ақрабақҳои соатро гардонидани соатро аз донишчӯён мепурсад. Ба ҳар ҷавоби дуруст гурӯҳҳо ҳол мегиранд. Кадом гурӯҳе, ки ҳоли зиёд мегирад ғолиб мешавад. Аз рӯи нишондиҳандаҳои ақрабаки соат донишчӯён ҷумла месозанд, ки натиҷаи ин ҳам ҷамъбаст карда мешавад.

12.«Кӣ аъзоҳои баданро хуб медонад?».

Донишчӯи баранда бо фармонҳои Show me your...? ба донишчӯён мурочиат мекунад, аммо дигар аъзои баданро нишон медиҳад. Донишчӯе, ки ба вай мурочиат карда шуд, бояд саволро инкор намуда, ҷавоби дуруст гардонад. Донишчӯе, ки ба хатогӣ роҳ медиҳад, аз бози мебарояд. Кадом гурӯҳе, ки дар он шумораи бисёри донишчӯён боқӣ мемонанд, ғолиб дониста мешавад.

13.«Кӣ хотираи хуб дорад?»

Донишчӯён бодиққат ба расм нигоҳ менамоянд ва чизҳои дар расм бударо дар хотир нигоҳ медоранд. Баъди як - ду дақиқа болои расм бо коғаз пӯшонида мешавад. Донишчӯён бо навбат чизҳои дар расм бударо, ки дар хотир нигоҳ доштанд, номбар менамоянд. Он шахсе, ки аз ҳама зиёд номгӯи чизҳоро номбар намуд ғолиб мебошад.

14.«Кор бо антоним ва синонимҳо».

Донишчӯе калимае мегӯяд: дигар донишчӯи калимаи муқобилмаъноро номбар менамояд истифодаи синонимҳоро низ гузаронидан мумкин мебошад. Ба нафаре ки бисер калима ёфт ҳол дода мешавад.

15.«Калимаро давом диҳед»

Донишчӯён ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд. Донишчӯёни як гурӯҳ калимаеро мегӯянд, донишчӯёни дигар гурӯҳ маънои ин калимаро бо забони англисӣ мефаҳмонанд.

16.Кӣ зуд калима месозад?».

Ба донишчӯён расмҳо нишон дода мешавад. Вазифаи онҳо аз ҳарфҳои буридашуда навиштани калимаҳои дар расмҳо тасвирёфта мебошад. Донишчӯёни он гурӯҳе, ки ба хатогӣ роҳ намедиҳанд ғолиб мебароянд.

17.«Онҳо чӣ меҳоҳанд?»

Дар тахтаи синф расмҳои одамон овехта мешавад, ки онҳо дар дастҳои намоён (китоб/ калам ручка, дафтар ва ғ.) даранд ва амалро бояд иҷро намоянд. Донишҷӯён бояд ғоянд, ки онҳо чи корро хоҳанд иҷро кард, ё карда истодаанд. Шартҳои бозӣ дуруст саҳтани ҷумлаҳо мебаранд.

18.«Қадам гурӯҳ беҳтар аст?»

Донишҷӯён ба якҷанд гурӯҳ тақсим мешаванд. Ба онҳо яқин расм дода мешавад. Дар як вақти муайян (3- 4 дақиқа) онҳо аз рӯи расм ҳикояча месозанд. Муаллим ба ҳар ҷумла ҳол медиҳад, ҷиҳатҳои грамматикӣ ҷумласозӣ низ ба эътибор гирифта мешавад. Қадам гурӯҳе, ки ҳамагӣ кам зоҳир мекунад, ғолиб доништа мешавад.

Истифодаи бозӣҳо ҳамаи донишҷӯёро водор месозад, ки тез фикркуниро ёд гиранд, мушоҳидакор бошанд. Боз он ҷиҳатро қайд бояд намуд, ки дар рафти бозӣҳо аҳли гурӯҳ иштирокчӣ намоён ва шавқҳои онҳо ба машғулиятҳо зиёд мегардад.

Моҳияти педагогӣ бозӣҳои таълимӣ ин фаъл гардонидани тафаккури донишҷӯён, баланд бардоштани мустақилияти мутахассиси оянда, ба эътикод овардани рӯи эҷодкорӣ, наздик кардани он ба фаъолияти касбӣ ва омода намудани он ба амалии касбӣ мебошад. Саволи асосӣ дар омӯзиши мушкулоти ин аст "чаро" ва дар бозӣҳои таълимӣ - "чӣ мешуд, агар ..."

Ин усул иқтисоди шахсии донишҷӯро ошкор мекунад: ҳар як иштирокчӣ метавонад қобилияти худро танҳо ва инчунин дар фаъолияти муштарак бо иштирокчиёни дигар таҳлил кунад.

Дар раванди омода кардан ва гузаронидани бозӣҳои таълимӣ ҳар як иштирокчӣ бояд барои таҳлили худшиносӣ ва рушди худ имконият дошта бошад. Омӯзгор бояд ба донишҷӯ ёрӣ расонад, ки дар бозӣ он чизе бошад, ки ӯ меҳоҳад бошад, ба ӯ беҳтарин ҳислатҳои худро, ки дар рафти муошират ошкор мешаванд, нишон диҳад.

Бозӣҳои таълимӣ як системаи идора шавандаанд, зеро тартиби бозӣ аз ҷониби омӯзгор омода ва ислоҳ карда мешавад. Агар бозӣ аз рӯи пешбинӣ сурат гирад, омӯзгор метавонад ба муносибатҳои бозӣ даҳлат накунад, балки фақат фаъолияти бозии донишҷӯёро мушоҳида ва баҳо диҳад. Аммо агар амалҳо аз нақша берун оянд, ҳадафҳои дарсро барбод диҳанд, омӯзгор метавонад самти бозӣ ва таълими эҳсосии онро ислоҳ кунад.

Пеш аз оғози истифодаи бозӣҳои таълимӣ дар раванди таълим тавсия дода мешавад, ки бо машқҳои моделиронӣ оғоз кунед. Онҳо дар ҳаҷми хурдтар ва вазифаҳои маҳдуди ҳал шаванда фарқ мекунанд.

Машқҳои тақлидӣ ба бозӣҳои таълимӣ наздиктаранд. Ҳадафи онҳо фароҳам овардани имконият ба донишҷӯён дар муҳити эҷодӣ барои мустаҳкам намудани малакаҳои муайян, тамакуз ба баъзе мафҳум, категория, қонун. Шарт бояд зиддияти ҳатмӣ дошта бошад, яъне дар машқи додашуда унсури мушкулоти вуҷуд дорад.

Дар раванди таълими донишгоҳ ин беҳтар бозии нақшист, зеро донишҷӯён ихтисоси худро ҳанӯз пурра аз худ накардаанд. Мақсади ин бозӣ таҳаккул додани малака ва маҳорати муайяни донишҷӯён дар раванди эҷодии фаъоли онҳо мебошад. Аҳамияти иҷтимоии бозӣҳои таълимӣ дар он аст, ки дар чараёни ҳалли баъзе масъалаҳо на танҳо дониш фаъл мегардад, балки шаклҳои коллективӣ муошират ҳам инкишоф меёбад. Ҳангоми омода кардани бозӣҳои таълимӣ, амалҳои зеринро метавон фарқ кард:

1. Интиҳоби мавзӯ ва таҳлили вазъияти ибтидоӣ. Мавзӯи бозӣ метавонад қариб ҳама қисмҳои курси омӯзишӣ бошад. Зарур аст, ки маводи таълимӣ дастрасии амалӣ ба фаъолияти касбӣ дошта бошад.
2. Таҳаккули мақсад ва вазифаҳо ба назардошти на танҳо мавзӯ, балки аз вазъияти ибтидоӣ сар мешавад. Донишҷу бояд дар ҳар як вазъият бозӣ созад.
3. Муайян намудани соҳтор ба назардошти мақсад, вазифаҳо, мавзӯҳо, барои ҳамаи иштирокчиён.

4. Ташхиси сифатҳои бозикунӣ иштирокчиёни бозӣҳои таълимӣ. Ба тарзи бозӣ гузаронидани машғулиятҳо дар сурате самарабахштар мешавад, ки агар амали омӯзгор ба донишҷӯи абстрактӣ не, балки ба донишҷӯ ё гуруҳи мушаххас нигаронида шавад.

5. Ташхиси ҳолати объективи. Масъалаи дар кучо, ҷӣ тавр, кай, дар кадом шароит ва бо кадом предметҳо гузарондани бозӣ ба назар гирифта мешавад.

Барои тайёр кардани бозӣҳои таълимӣ аз ҳама усулҳои дидактикӣ истифода бурдан мумкин аст: фаҳмондадиҳӣ ва иллюстративӣ, репродуктивӣ, пешниҳоди мушқилот, қисман ҷустуҷӯ, тадқиқот. Инчунин бояд талаботи методологиро риоя кард:

- бозӣ бояд идомаи мантиқӣ ва анҷоми мавзӯи (қисмати) мушаххаси назариявии фанни таълимӣ, иловаи амалӣ ба омӯзиши фан дар маҷмӯъ бошад;
- наздикшавии ҳадди аксар ба шароити воқеии касбӣ;
- фароҳам овардани фазои ҷустуҷӯ ва эҷодӣ;
- таҳияи ҳаматарафаи ҳуҷҷатҳои таълимию методӣ;
- ҳадафҳои дақиқ муайяншуда; шартҳо ва қоидаҳои бозӣ;
- муайян намудани роҳҳои ҳалли имконпазири ин мушқилот;
- мавҷуд будани таҷҳизоти зарурӣ.

Ҳангоми истифодаи бозӣҳои таълимӣ нуктаҳои мусбат ва манфири метавон қайд кард.

Дар татбиқи бозӣҳои таълимӣ анғезаи баланд, ғании эмотсионалии раванди таълим мусбат аст; омодагӣ ба фаъолияти касбӣ, донишу малака ташаккул меёбад, донишҷӯён татбиқи донишҳои ҳудро меомӯзанд; пас аз муҳокимаи бозӣ ба таҳкими дониш мусоидат мекунад.

Таълимӣ: Бозӣҳои таълимӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва рушди дорои хусусияти коллективӣ дар асоси ошноӣ бо ташкили воқеии кор кӯмак мекунад. Самаранокии маърифатӣ, ки дар раванди бозӣ бо роҳи шиносонидани донишҷӯён бо усулҳои диалектикаи омӯзиши масъала (масъала), ташкили кори коллективӣ, бо вазифаҳои фаъолияти касбии ояндаи онҳо дар мисоли шахсӣ сурат мегирад.

Тарбиявӣ: дар чараёни бозӣҳои таълимӣ шуури мансубияти иштирокчиёни даста ташаккул меёбад; дараҷаи иштироки ҳар кадоми онҳо дар кор якҷоя муайян карда мешавад; муносибати иштирокчиён дар ҳалли проблемаҳои умумӣ; масъалаҳо коллективона муҳокима карда мешаванд, ки ин танкид, ҳуддорӣ, эҳтиром ба фикри дигарон, бодиккатири нисбат ба дигар иштирокчиёни бозӣ ташаккул медиҳад.

Самаранокии инкишоф: ҳангоми бозӣ тафаккури мантиқӣ, қобилияти ҷавоб ёфтан ба саволҳои додашуда, нутқ, одоби нутқ, қобилияти муошират дар рафти муҳокима инкишоф меёбад.

Сифати дониш дар шакли бозӣ бештар ба нуфузи омӯзгор вобаста аст. Омӯзгоре, ки бо аъзоёни гуруҳ робитаи амик ва устувор надорад, бозии таълимиро дар сатҳи баланд гузаронида наметавонад. Агар омӯзгор бо дониш, маҳорати педагогӣ, ҳислатҳои инсонии худ дар дили донишҷӯён боварио ба вучуд наоварад, бозӣ натиҷаи пешбинишуда нахоҳад дошт, ҳатто натиҷаи баръакс ҳам дошта метавонад.

Бозӣҳои таълимӣ дар асоси принципҳои кори дастаҷамъӣ, ғоиданокии амалӣ, демократия, ошкорбаёнӣ, рақобатпазирӣ, ҳадди аксар дар шуғли ҳама ва дурнамои номаҳдуди фаъолияти эҷодӣ дар доираи бозӣҳои таълимӣ сохта мешаванд. Он бояд тамоми чизи наву прогрессивиро, ки дар назария ва амалияи педагогӣ пайдо мешавад, дарбар гирад.

Ҳамин тавр, барои баланд бардоштани фаъолияти маърифатии донишҷӯён ба омӯзгор усулҳои гуногуни таҳияшуда пешниҳод карда мешавад, ки ӯ метавонад дар фаъолияти таълимӣ истифода барад.

Адабиёт:

1. Архангельский С.И. Раванди таълим дар мактаби олий, асосҳо ва усулҳои табиии он. М.: Мактаби олий, 1990 - 256с.

2. Беспалько В.Г. Педагогика ва технологияи прогрессивии таълим. – М.: Педагогика, 1995. – 317 с.

3.Л. Баришова // Муносибати инноватсионии рушди системаҳои таълимӣ: ШБ. илмию методӣ. семинар. – М., 2006. – С.37-40. Библиография: сах. 40 (0,25 п.л)

4. Лутфуллоев М.Дидактика ва Муосир.-Душанбе.-2001.-331 с.

5. Леонтьев А.Н. Фаъолият, шуур, шахсият. /А.Н. Леонтьев - М.: Педа Платов В.Я. Бозиҳои корӣ: инкишоф, ташкил, рафтор: Китоби дарсӣ. /В.Я. Платов-М.: Профиздат.

6. Маҷмӯаи бозиҳои корӣ, ҳолатҳои мушаххас ва вазифаҳои амалӣ: Усул, дастур. / Ад. ДАР ВА. Матирко. — М. : Баландтарин. мактаб, 1991. -255с.

Саидзода М.Б.н.и.ф., дотсент
Донишгоҳи давлатии Қўлоб ба номи
Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Таҳқиқи таърихӣ забоншиносии номҳои китобҳо дар «Тоҷикон дар оинаи таърих»-и Эмомалӣ Раҳмон

Аннотатсия: Номҳо ба таъсири омилҳои гуногун аз макони ҷуғрофӣ ишора мекунанд ва аз номҳои мавзӯҳои мухталиф реша мегиранд. Номҳо ба ҳуввияти миллӣ ва заминаи таърихӣ чомеа ва сарзамин иртибот доранд; Номҳо тафсилоти фарҳанг, таърих ва адабиёти минтақаро ифода мекунанд ва ба мисли таҳаввулот ва рӯйдодҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ҳадафҳо, тамоюлҳо, дидгоҳҳо ва фаъолияти афрод, гурӯҳҳо ва чомеаҳои сарзаминро ифода мекунанд.

Дар мақолаи мазкур оид ба моҳият, мазмун ва ташаккули хрематонимҳои “Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён”-и Эмомалӣ Раҳмон, ки як бахши илми топонимҳо ба ҳисоб меравад, суҳан ронда шудааст.

Муаллиф дар мақола ба таҳлилу баррасии хрематонимҳои асарро мавриди баррасӣ қарор дода, густариши ин бахши илми топонимҳо аз ибтидои омӯзиш то шароити кунунӣ шарҳ дода, онро дар давраҳои гуногуни рушди забоншиносӣ қиёс намуда, бобати таърихи тавлид, сохт ва маънои онҳо дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ суҳан рондааст.

Ба андешаи муаллиф: “Тағйироту тағйирёбии сарзамин дар номгузории ҷойҳо таъсири худро мегузорад ва дар асоси тағйирёбии номҳо тағйироту тағйирёбии чомеаро метавон баррасӣ кард. Типологияи номҳои ҷуғрофӣ, ҳамчун, таҳқиқи этимологияи номҳои ҷуғрофӣ дар шинохти номҳо ва дар натиҷа таҳқиқи далелҳои таърихӣ фарҳангӣ нақши муҳим дорад. Донишмандони навҳои номҳои ҷойҳо дар пешбурди пажӯҳишҳои таърихӣ, бахусус аз нигоҳи таърихӣ иҷтимоӣ фарҳангӣ хеле муҳим аст ва дар ин мақола кӯшиш шудааст, ки бо муайян кардани сохтор ва типологияи таърихӣ ҷуғрофӣ навҳои номҳои ҷойҳо роба ба сабаби номгузорӣ ба гурӯҳбандӣ намояд”

Муаллиф зимни таълифи мақола кӯшиш ба ҳарч додааст, ки антропонимҳои яҳудии асарро дар асоси сарчашмаҳои бурҳони илмӣ ва луғату қомусҳои муътамад таҳлил ва маънидод намояд. Инчунин, муаллиф ба ҳар қабати таснифнамудааш дар асоси ахбори сарчашмаҳои солим ва арқомӣ саҳеҳи таърихӣ маълумоти алоҳидаи комил додааст.

Калидвожаҳо: *санъати номгузорӣ, таърихи тавлид, таҳлилу баррасӣ, вожа, омӯзиш, тадқиқ, номҳои одамон, маводи антропонимӣ, этимология, яҳудӣ ва ғ.*

Историко-лингвистическое исследование названий книг Эмомали Рахмона «Таджики в зеркале истории»

Аннотация: Имена отражают влияние различных факторов географического положения и коренятся в названиях различных предметов. Имена связаны с национальной идентичностью и историческим прошлым общества и страны; Имена отражают детали культуры, истории и литературы региона и, как и политические, социальные, экономические и культурные события и события, они отражают цели, тенденции, видение и деятельность отдельных лиц, групп и сообществ страны.

В данной статье рассматриваются сущность, содержание и образование хремотонимов «Таджики в зеркале истории. От арийцев до самонийцев» Эмомали Рахмана, которая считается отраслью топонимической науки.

В статье автор рассматривает анализ и обзор хремотонимического произведения, объясняет развитие этой отрасли науки о топонимии от начала изучения до современных условий, сравнивает ее в разные периоды языкового развития, рассказывает об истории их создания, структуре и значении на основе достоверных научных источников.

По мнению автора: «Изменения и изменения земли влияют на наименование мест, и на основе изменений названий можно рассматривать изменения и изменения общества. Типология географических названий, а также этимологическое изучение географических названий играет важную роль в распознавании названий и, как следствие, изучении исторических и культурных свидетельств. Знание типов топонимов очень важно при проведении исторических исследований, особенно с точки зрения социальной и культурной истории, и в данной статье предпринята попытка сгруппировать типы топонимов по причине их наименования. путем определения географической исторической структуры и типологии.

В ходе написания статьи автор постарался проанализировать и интерпретировать еврейские антропонимы произведения на основе научных источников и достоверных словарей. Также каждому классифицированному слою автором дана полная отдельная информация на основе информации достоверных источников и точных исторических цифр.

Ключевые слова: искусство именования, история создания, анализ и обзор, лексика, изучение, исследование, имена людей, антропонимический материал, этимология, еврейский и др.

Historical and linguistic study of the titles of Emomali Rahmon's books "Tajiks in the Mirror of History"

Annotation :Names reflect the influence of various factors of geographical location and are rooted in the names of various objects. Names are associated with national identity and the historical past of a society and a country; Names reflect details of the culture, history and literature of a region and, like political, social, economic and cultural events and developments, they reflect the goals, trends, vision and activities of individuals, groups and communities of the country.

This article examines the essence, content and formation of chrematonyms "Tajiks in the Mirror of History. From Aryans to Samonians" by Emomali Rahman, which is considered a branch of toponymic science.

In the article, the author examines the analysis and review of the chrematonymic work, explains the development of this branch of the science of toponymy from the beginning of study to modern conditions, compares it in different periods of language development, talks about the history of their creation, structure and meaning based on reliable scientific sources. According to the author: "Changes and changes in the land affect the naming of places, and on the basis of name changes, one can examine changes and changes in society. The typology of geographical names, as well as the etymological study of geographical names, plays an important role in recognizing names and, as a result, studying historical and cultural evidence. Knowing the types of toponyms is very important in historical research, especially from the point of view of social and cultural history, and this article attempts to group the types of toponyms according to the reason for their naming. by defining the geographical historical structure and typology.

In the course of writing the article, the author tried to analyze and interpret the Jewish anthroponyms of the work based on scientific sources and reliable dictionaries. Also, the author gave each classified layer complete separate information based on information from reliable sources and accurate historical figures.

Keywords: *art of naming, history of creation, analysis and review, vocabulary, study, research, names of people, anthroponymic material, etymology, Jewish, etc.*

Инсоният ба воситаи фаъолияти қаҳрамоноҳи хеш дар раванди гуногуни ҳар як марҳалаи таърихӣ дар ҷодаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, илмӣ, фарҳангӣ ва ғ. мақому манзалати махсуси хешро инъикос намудааст.

Ном аз аввалин ва асоситарин аломати мавҷудот, ифодагари ҳастӣ ва воқеият буда, инъикоскунандаи тафовуту фарқпазирӣ аст. Ном дар худ ёдгорикуни воқеаҳои таърихӣ, қаҳрамонӣ, хусусияту нишона, рамз ва дигар падидаҳоро нигоҳ медорад. Ба ифодаи дигар ном – ҳифзкунанда ва бозгӯкунандаи таъриху маданият аст. Маҳз ном имконият медиҳад, ки дар мавриди шахсе, ашӯе ва ё мавзее тасаввурот пайдо кунем ва фикри худро иброз намоем. Ба тӯфайли омӯзиши номҳо дар осори адибони гузаштаву муосир мо дар хусуси мавзӯҳо ва мавҷудоти гуногун маълумоти наву наҷибро дастрас, ҳамзамон бо истифода аз ин маълумот номҳоро барои ҳаммиллатону хориҷиён муаррифӣ карда метавонем. Аз ин нуқтаи назар «таҳқиқи ном кори душвор, меҳнатталаб ва дар айни замон шавқангез аст» [6, с. 3].

Номҳо ба таъсири омилҳои гуногун аз макони ҷуғрофӣ ишора мекунанд ва аз номҳои мавзӯҳои мухталиф реша мегиранд. Номҳо ба хуввияти миллӣ ва заминаи таърихӣ ҷомеа ва сарзамин иртибот доранд; Номҳо тафсилоти фарҳанг, таърих ва адабиёти минтақаро ифода мекунанд ва ба мисли таҳаввулот ва рӯйдодҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ҳадафҳо, тамоюлҳо, дидгоҳҳо ва фаъолияти афрод, гурӯҳҳо ва ҷомеаҳои сарзаминро ифода мекунанд. Аз ин рӯ, тағйироту тағйирёбии сарзамин дар номгузориҳои ҷойҳои таъсири худро мегузорад ва дар асоси тағйирёбии номҳо тағйироту тағйирёбии ҷомеаро метавон баррасӣ кард. Типологияи номҳои ҷуғрофӣ, ҳамчун, таҳқиқи этимологияи номҳои ҷуғрофӣ дар шинохти номҳо ва дар натиҷа таҳқиқи далелҳои таърихӣ фарҳангӣ нақши муҳим дорад. Донишмандони навҳои номҳои ҷойҳои дар пешбурди пажӯҳишҳои таърихӣ, бахусус аз нигоҳи таърихӣ иҷтимоӣ фарҳангӣ хеле муҳим аст ва дар ин мақола кӯшиш шудааст, ки бо муайян кардани сохтор ва типологияи таърихӣ ҷуғрофиёӣ навҳои номҳои ҷойҳоро вобаста ба сабаби номгузорӣ ба гурӯҳбандӣ намояд. .

Омӯзишу таҳқиқи номҳои мавзӯҳои ҷуғрофӣ аз ҷанбаҳои умдатарини илми забоншиносӣ мебошад, зеро номҳои маҳал ё номҳои ҷуғрофӣ ва пайдоиши онҳо бо ҷандин воқеаву ҳодисаҳои таърихӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ робитаи кавӣ дошта, ин унсурҳо боиси инкишофу густариши ҳазинаи (фонди луғавӣ) забони модаринамон гардидаанд. Бояд гуфт, ки номҳои ҷуғрофиро дар забоншиносӣ илми топонимика меомӯзад.

Номҳои хос ба дигаргуниҳое, ки дар табиат ва ҷомеа ба амал меоянд, воқуниш нишон медиҳанд, аз ин рӯ номҳои хос метавонанд ҳамчун хронологи матнҳо, инчунин ёдгориҳои таърихӣ ва археологӣ хизмат кунанд. Ба шарофати консерватизми махсуси номҳои хос, онҳо дар даврони офаринишашон бо нигоҳи доштани далели ҳолати қадимии забон зинда мондаанд ва дорои миқдори зиёди иттилооти забонӣ ва ғайризабонӣ мебошанд, ки танҳо тавассути забоншиносӣ ба даст оварда мешаванд.

Бо истифода аз забонҳо мо ҳар рӯз бо номҳои мувофиқ дучор мешавем, ки онҳо барои номҳои одамон, объектҳои ҷуғрофӣ кайҳонӣ, ҳайвонот, объектҳои гуногуни маданияти маънавӣ ва моддӣ хизмат мекунанд.

Аслияти функционалӣ ва забонии номҳои хос боиси ба вуҷуд омадани як соҳаи махсуси забоншиносӣ – ономастика гардид. Дар байни бахшҳои забоншиносӣ ономастика як соҳаи ғайриоддӣ арзишманди омӯзиш аст. Номҳои хос ҷолибанд, зеро дар онҳо омилҳои забонӣ ва экстралингвистӣ ба ҳам наздиктар мешаванд.

Ономастика моҳияти исмҳои хос, хусусияти функционалии онҳо, пайдоиш, инкишоф, алокаи онҳоро бо тамоми сатҳҳои забон, аҳамияти назариявӣ амалии ҳуди илми ономастика, инчунин робитаи онро бо дигар илмҳо меомузад.

Дар маркази тадқиқоти мо аппелятсияҳои хеле ҷолиби бахши ономастика – **хрематонимия** қарор дорад. Ин бахши забоншиносӣ номҳои хосро дар бар мегирад, ки ба номи китобҳо, мақолаҳо, объектҳои фарҳанги моддӣ ва ғ. дода шудаанд.

Мо дар бораи хрематонимҳо маълумот гирд оварда, ният дорем, ки тавачҷуҳо ба бойгарии забонии аппелятсияҳо ҷалб намоем, майлу хохиши кушодани асрори забонро бедор сохта, аҳамияти илмӣ ин бахши илми забоншиносиро дар робита бо дигар илмҳо нишон диҳем.

Олимон кайҳо боз ба масъалаҳои хрематонимия мақолаҳои фаровоне таълиф намудаанд. Дар охири асри XIX - ибтидои асри XX. ОН. Востоков, Ю. Грот, А.М. Селищев, А.И. Соболевский як қатор тадқиқоти шавқоваре дар мавриди хрематонимҳо ҳамчун монография нашр намудан. Аммо замони ташаккули ономастикаро дар шакли муосири он солҳои 50-60-уми асри XX доништан мумкин аст. Аз ҳамон вақт инҷониб ономастика яке аз соҳаҳои ғаёлтарини забоншиносӣ мебошад. Дар ин давра ба масъалаҳои ономастика В.Н. Топоров, О.Н. Трубачёв ва як қатор дигар олимони корҳои назаррасе қарда буданд.

Дар солҳои 70-уми асри гузашта якҷанд асарҳои назариявии ономотологҳои хориҷӣ пайдо шуданд: А. Белецкий, А.В. Суперанская, В. Никонова, Ю.А. Карпенко ва дигарон.

Ҳуди истилоҳи «хрематоним» бо тарзҳои гуногун фаҳмида мешавад. Забоншиноси машҳури чех Милан Гарвалик таъкид мекунад, ки дар **истилоҳоти ономастикӣ славянӣ** он ҳамчун "номи хоси ашё, ки аз ҷониби инсон офарида шудааст, ба қаламравӣ додашуда вобаста нест:

а) номи хоси падидаи иҷтимоӣ ва ғ;

б) номи шахсии муассисаи давлатӣ;

в) номи аслии ашё ё маҳсулот:

як маҳсулот (қайқ, зангӯла, рангубор),

силсилаи (мошин, мототсикл, мошини чопӣ, маҳсулоти косметикӣ ва ғ.)" [5,с. 207].

Дар **забоншиносии олмонӣ** хрематонимҳо танҳо номҳои хоси ашё дар гурӯҳи «а» зикршударо дар бар мегиранд [4,с. 224].

Забоншиноси англис А.Ром хрематонимҳоро «объектҳои беназири фарҳангии арзиш» (объектҳои ягонаи фарҳангии дорои арзиши муайян) мешуморад [3,с. 24].

Мувофиқи таснифоти В.Д. Бондалетов, ки онро бисёри муҳаққиқон ба қор мебаранд, хрематонимҳо хеле васеъ фаҳмида мешаванд: дар ин ҷо олимони номҳои хоси объектҳои маданияти моддӣ, илм ва техника (асбобҳои мусиқӣ, заргарӣ, киштиҳо, киштиҳои кайҳонӣ), инчунин, асарҳои маданияти маънавӣ, китобҳо, маҷаллаҳо, операҳо, интиқоли мусиқӣ ва ғайраҳо ба гурӯҳи хрематонимҳо дохил медонанд [4,с. 224]

Таснифи умумии онимҳо аз ҷониби А.В. Суперанская, ки ба гурӯҳи хрематонимҳо номҳои хоси предметҳои бечон дохил мешаванд: аслиҳа, зарфҳо, ҷавохирот, асбобҳои мусиқӣ ва ғ. унвон қардааст [15,с.76].

Дар забоншиносии муосири рус диққати моро ба муқаддимаи «Луғати истилоҳоти ономастикӣ русӣ» ҷалб намуд. Муаллифи он Н.В. Подольская дар таснифи номҳои хос як гурӯҳи прагматонимҳоро муайян мекунад, ки ба онҳо хрематонимҳо (юнони «чиз, предмет» + оним) — номҳои ашё дохил мешаванд [12, с. 196]

Ҳамин тавр, муаррихон дар посух ба саволи «Хрематонимия чиро меомӯзанд?» гуфта метавонанд, ки номҳои хосро тавассути татбиқи далелҳои таърихӣ таҳлил намуда, аз онҳо ҳамчун манбаи пураарзиши маълумот истифода мебаранд, ки метавонад барои муҳаққиқ ҳамчун маводи иловагӣ хизмат кунад.

Таҳлили сохти синтаксисии номҳои китобҳо, номҳои заргарии нотақро, аслиҳа ва асбобҳои мусиқӣ нишон медиҳад, ки хрематоним аксар вақт аз исмҳои умумӣ ва исми хос иборат аст.

Дар ин мақола масъалаҳои назариявии яке аз соҳаҳои қолибтарини лексикология – ономастика, аниктараш, хремадонимия баррасӣ мешавад.

Як қабати онимҳои “Тоҷикон дар оинаи таърих”-ро номҳои китобҳо, чун:

Авесто	[Avestā],	Муруҷ-уз-заҳаб	[Muruĵ-uz-zahab],
Илиада	[Iliada],	Дабиствони мазоҳиб	[Dabistāni mazāhib],
Одиссея	[Ādisseya],	Таърихи Мод	[Ta’rixī Mād],
Намунаҳои адабиёти тоҷик	[Namunahāi Adabiyāti tājik],	Қуръон	[Qur’ān],
Ёдгори Зарирон	[Yādgāri zarirān],	Дабиствони мазоҳиб	[Dabistāni mazāhib],
Форсҳо	[Fārshā],	Бундаҳишн	[Bundahišn],
Обон-Яшт	[Ābān-Yašt],	Динкард	[Dinkard],
Дрваспа-Яшт	[Drvaspa-Yašt],	Минуи хирад	[Minui xirad],
Бундаҳишн	[Bundahišn],	Худойномак	[Xudāynāmak],
Тоҷикон	[Tājikān],	Китоб-ул-ахбор-ит-тивол	[Kitāb-ul-axbār-it-tivāl],
Худуд-ул-олам	[Hudud-ul-ālam],	Муруҷ-уз- заҳаб-и	[Muruĵ-uz- zahab],
Худойномак,	[Xudāynāmak],	Таърихи Табарӣ	[Ta’rixī Tabarī],
Маздакнома,	[Mazdaknāma],	Яштҳо	[Yašthā],
Гуштоспнома	[Guštāspnāma],	Форснома	[Fārsnāma],
Китоб-ул-булдон	[Kitāb-ul-buldān],	Искандарнома	[Iskandarnāma],
Китоби Марко Поло	[Kitābi Markā Pālā],	Хирадномаи	[Xiradnāmai],
Киропедия	[Kirāpediya],	Сиёсатнома	[Siyāsatnāma],
Маҳабҳарат	[Mahabharat],	Ардвисура	[Ardivisura],
Шоҳнома	[Šāhnāma],	Анаҳита	[Anahita],
Қонун	[Qānun],	Аш	[Aš],
Ведаҳо	[Vedahā],	Яшт	[Yašt],
Ригведа	[Rigveda],	Ардвисура	[Ardivisura],],
Самаведа	[Samaveda],	Анаҳита	[Anahita],
Яҷурведа	[Yajurveda],	Аши Яшт	[Aši yašt],
Атҳарваведа	[Atharvaveda],	Обон Яшт	[Ābān yašt],
Готҳо	[Gāthā],	Обон	[Ābān],
Илиада	[Iliada],	Баҳром Яшт	[Bahrām Yašt],
Одиссея	[Ādisseya],	Баҳром	[Bahrām],
Занд-Авесто	[Zand-Avestā],	Готҳо	[Gāthā],
Шоҳнома	[Šāhnāma],	Видевдот	[Videvdāt],
Муғон	[Muġān],	Осор-ул-боқия	[Āsār-ul-bāqiya],
Хурд-Авесто	[Xurd-Avestā],	Хуаханшу	[Xuaxanšu],
Занд	[Zand],	Бундаҳишн	[Bundahišn],
Ясно	[Yasnā],	Динкард	[Dinkard],
Виспарад	[Visparad],	Таврот	[Tavrāt],
Яштҳо	[Yašthā],	Шопургон	[Šāpurgān],
Хурд	[Xurd],	Канзу-л-ҳаёт	[Kanzu-l-hayāt],
Вандидод	[Vandidād],	Сафару-л-асрор	[Safaru-l-asrār],
Уштавадгот	[Uštavadgāt],	Захотиё	[Zakhātiyā],
Хурмузд-Яшт	[Hurmuzd-Yašt],	Инчил	[Inĵil],
Хурмузд	[Hurmuzd],	Суншу	[Sunšu],
Ҳафт амшаспанд-Яшт	[Haft amšaspand-Yašt],	Ляншу	[Lyanšu],
Урдибиҳишт–Яшт	[Urdibihišt–Yašt],	Наншу	[Nanšu],
Хурдод-Яшт	[Xurdād-Yašt],	Талмуд	[Talmud],

Обон-Яшт	[Ābān-Yašt],	Таврот	[Tavrāt],
Моҳ-Яшт	[Māh-Yašt],	Инчил	[Injil],
Меҳр-Яшт	[Meh-r-Yašt],	Фикҳи акбар	[Fiqhi akbar],
Суруш-Яшт	[Suruš-Yašt],	Тафсири Насафӣ	[Tafsiri Nasafī],
Ҳаома-Яшт	[Haāma-Yašt],	Мадорику-л-танзил ва ҳақоику-л-таъвил	[Madāriku-l-tanzil va haqāiqu-l-ta'vil],
Видевдот	[Videvdāt],	Ал-ҷомеъу-л-саҳеҳ	[Al-jāme'u-l-saheh],
Бундаҳишн	[Bundahišn],	Тафсири кашшоф	[Tafsiri kaššāf],
Минуи хирад	[Minui xirad],	Ал-ҷомеъу-л-муснаду-с-саҳеҳ	[Al-jāme'u-l-musnadu-s-saheh],
Ардавирофнома	[Ardavirāfnāma],	Маснавии маънавӣ	[Masnavii ma'navī],
Номаи Тансар	[Nāmai tansar],	Девони Шамс	[Devāni Šams],
Осор-ул-боқия	[Āsār-ul-bāqiya],	Сунани Нисоӣ	[Sunani Nisāi],
Бахтиёрнома	[Baxtiyār-nāma],	Саҳеҳи Бухорӣ	[Sahehi Buxārī],
Достони Бахроми Чӯбин	[Dāstāni Bahrāmi Cōbin],	Саҳеҳи Муслим	[Sahehi Muslim],
Достони Рустаму Исфандиёр	[Dāstāni Rustamu Isfandiyār],	Ҷомеъи Тирмизӣ	[Jāme'i Tirmizī],
Бути заррин	[Buti zarrin],	Сунан	[Sunan],
Достони Доро	[Dāstāni Dārā],	Ҷомеъ	[Jāme'],
Таърихи Сиистон	[Ta'rixi Siistān],	Сунан	[Sunan],
Ятимату-д-даҳр	[Yatimatu-d-dahr],	Фикҳу-л-акбар	[Fiqhu-l-akbar],
Лубобу-л-албоб	[Lubābu-l-albāb],	Калила ва Димна	[Kalila va Dimna],
Достони Искандар	[Dāstāni Iskandar],	Худойнома	[Xudāynāma],
Синдбоднома	[Sindbādnāma],	Гоҳнома	[Gāhnāma],
Оиннома	[Āinnāma],	Чаҳор мақола	[Čahār maqāla],
Маҷмаъу-л-фусаҳо	[Maġma'u-l-fusahā],		

ва ғайра ташкил медиҳад, ки онҳо низ дар густариш ва офариниши илми забоншиносӣ нақши муҳим ва созгор доранд.

Аз аввалин паёмбар Одами Сафиаллоҳ то охири паёмбар Муҳаммад саҳифаҳо ва китобҳо нозил шудааст. Китоби Таврот [Tavrāt] бар Мусо, Забур [Zabur] ба ҳазрати Довуд, Инчил [Injil] ба паёмбар Исо ва Қуръон [Qur'ān] ба ҳазрати Муҳаммад [с].

Мо ба таҳлили этимологии якчанд хремотонимия мепардозем.

Этимология илмест, ки таҳаввули вожаро аз нуктаи назари фонетика, имло, маъно, пешояндҳо, пасвандҳо ва муайянкунандаҳо аз тавлиди вожа то имрӯз меомӯзад. Ҷойгоҳ номи ҷуғрофиест, ки аз гузаштаи дур то имрӯз паёмҳои таърихӣ, ҷуғрофӣ, сиёсӣ, динӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дорад. Дар ин пажӯҳиш ин вожа аз матнҳо, мақолаҳои илмӣ, вебсайтҳои интернетӣ ва аз рӯйи даҳ марҳилаи этимологияи илмӣ ҷойномҳо баррасӣ шудааст.

Китоб [Kitāb] дар забонҳои дигар дар шаклҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифтааст. Масалан дар забони русӣ *книга*, дар забони англисӣ *book, volume, jacket*, ба таркӣ *kitar*, ба фаронсавӣ *livre*, ба олмонӣ *buch*, ба испанӣ *libro*, ба итолиёвӣ *libro* ва ба монанди инҳо мавриди қорбурд қарор дорад.

Дар «Ғиёс-ул-луғот» барои вожаи «Китоб» [Kitāb] маънои зайл оварда шудааст: Китоб навишта; ва ба маънии навиштан ва андоза ва фарз карда; ва озод кардани ғулом ва канизак ва ба маънии мактаб ва дабиристон [7, с. 116].

Агарчанде ба мурури замон дар натиҷаи маҳви як забон ва эҳёи забони дигар ва ғайра мафҳуми луғавию истилоҳӣ ва тарзи талаффузу навишти он борҳо тағйир меёбанд ва ин воқеаи таърихӣ муаллифони фарҳангхоро низ ба кӯчаи ғалатхонӣ ғалатнависӣ роҳсипор менамоянд, валекин мо то андозае ба маълумоти онҳо така намуда, кӯшидем, ки пеш аз ҳама маънии луғавӣ ин ё он калимае, ки имрӯз онҳо ҳамчун истилоҳ қарор гирифтаанд, қисматҳои

таркибии онҳоро баъзан ба қонуниятӣ сарфу наҳв тақя намуда, ҳадалимкон ҳақиқатро ошкор намоем. Масалан таркиби калимаи «Китоб»-ро аз назар мегузаронем.

Аз рӯйи омӯзиши ин масъала ва таҳлилҳои забоншиносони хориҷию ватанӣ ва далоили сарчашмаву маъхазҳои илмӣ гуфтан мумкин аст, ки «китоб» аз вожаи арабии катбун–навишташуда, китобатшуда, пайдо гардидааст, ки ин таърихи ниҳоят кӯҳан дорад. Гуфтан ҷоиз аст, ки «катбун шакли заминавии вожаҳои котиб, кутуб, куттоб, мактаб, мактуб ба ҳисоб меравад ва ҳамаи ин вожаҳо дар қолаби он сохта шудаанд. Ин навъи вожасозӣ дар забони тоҷикӣ, ки асосан дар заминаи ба инобат гирифтани ҳамсадоҳои вожаҳои арабӣ сурат мегиранд, ҳеле маъмул буда, баъзе муҳаққиқон онро «вожасозии носолим» унвон гузоштаанд, зеро зимни сохтани вожаҳо таркиби овозии вожаҳо (қолаби вожа) ба пуррагӣ тағйир меёбад. Аз ҷумла, забоншинос С. Сулаймонӣ дар фарҳанги хеш меғӯяд, ки «Ҷамъи тақсир (шикасташуда) адади беш аз дуру ифода карда, шакли пештараи танҳои худро ҳатман тағйир медиҳад [14, с. 1501].

Тоҷикон [Taʿjikan]. Ин вожа аз нигоҳи сохт сохта буда, аз решаи “тоҷик” ва пасванди ҷамъбандии “он” сохта шудааст. Вожаи “Тоҷикон” мансуби забони тоҷикӣ мебошад. Таҳлили этимологии вожаи мазкур нишон медиҳад, ки стереотипе, ки дар ватанҳои мо “тозик\тоҷик” гуфта аввал арабро мегуфтанд. Аллома Бартольд аз стереотипи мазкур ба ҳар ҳол пуштибонӣ мекунад ва дар мақолае, ки барои “Энциклопедияи ислом” навишта буд, овардааст, ки ин калима аз номи қabilaи арабии тай сохта шудааст. Мулоҳизаи дигари Бартольд, ки калимаи “тоҷик” наметавонад аз калимаи “тоҷ” баромада бошад, месазад мавриди пуштибонӣ қарор гирад (8, с. 470). Бинобар ин гуфтан, ки калимаи тоҷик аз номи қabilaи тай метавонад ҳезад, ба доираи таомули илмӣ набояд гунҷад. Метавон дар асоси садҳо байти “Шоҳнома” таъкид кард, ки “тозӣ”-и Фирдавсӣ, агар чун этноним оварда шуда бошад, маънои бадавиро дорад, яъне бодиянишин (кӯчманчӣ), бо баъзе истисноҳо, ки ин мақола ба онҳо бахшида шудааст. Бино ба шаҳодати сарчашмаҳо эҳтимол дар замони Сосониён ба забони паҳлавӣ ҳам арабҳо тозӣ мегуфтанд. Ба фазли заҳматҳои Дабири Сиекӣ ва Мирзо Шукуров метавон таъкид кард, ки этноними “тоҷик” дар нимаи якуми асри XI дар шеърӣ Унсурӣ ба маъние, ки имрӯз ҳам дорад, баралоина зикр шудааст: Зи Чину Мочину якрӯя то лаби Чайхун, Зи турку тоҷику аз туркамону ғузу хазар (16, с.180). Кӯшишҳои муҳаққиқон, аз ҷумла, С. Назарзода, ки ба далелҳо, на ба мулоҳизаҳо, поя мегиранд, таъкид мекунанд, ин этноним ба ҳамин маънӣ пештар низ вучуд доштааст. Чунончи дар сангнавиштаи соли 624 -и мавзеи Яковланги Афғонистон Юлдошев А.Қ. Оид ба як тобиши маъноии калимаи “тозӣ” дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ 43 этноними тоҷик ба таври возеҳу равшан ҳаққонӣ шудааст. Дар яке аз сиккаҳои Ҳайтолиён, ки Ҳелмут Хумбох хондааст, ҳамин этноним дар сифаи “шоҳи тоҷикон” нақш ёфтааст (1, с. 423). Зиёда аз ин бино ба назари муҳаққиқони оини Бон, аз ҷумла Кузнецов Б.И., дар сарчашмаҳои тибетӣ ақидае қоим аст, ки ин оин аз кишвари Тагзиг ба Тибет расидааст (9, с. 6). “Тагзиг”-ро маъмулан “тоҷик” хондаанд. Ин топоним ба ақидаи муҳаққиқон бори нахуст дар санадҳои тибетӣ асри VIII таъкид шудааст (9, с. 21). Дар ин мулоҳиза, ки асосҳои устувори ҳаттӣ дорад, барои мо муҳим он аст, ки кишвари баромади оини Бонро дар ғарби Тибет ҷойгир кардаанд ва ин кишвар бо номи халқи мо ёд шудааст. Он, ки роҳ аз ватанҳои таърихӣ мо то Кошғар ва аз Кошғар то Тибет роҳи серомаду рафт буд, исбот намехоҳад. Масалан, яке аз обидони буддоии хитой ба мақсади зиёрати маъбадҳои буддой то Ҳинд ва дар Ҳинд аз соли 629 маҳз бо ҳамин роҳ то Фарғона ва аз Фарғона то Тирмиз ва аз Тирмиз то ба Балх... рафта буд (16, с. 6). Роҳ дар замони ислом бино ба шаҳодати адабиёти ҷуғрофӣ классикии араб аз Бағдод то қаронаи водии Фарғона шаҳри Ўзганд фарсах ба фарсах нигошта шудааст. Аз Ўзганд роҳ ба воситаи ағабаи Сариташу водии Олою ағабаи Ирқиштан то ба Кошғар мерасид. Тибет бо Уйғуристони асримиёнагӣ ҳамсарҳад буд. Гуфта гузаштем, ки дар “Шоҳнома” калимаи “тозӣ”, агар чун этноним оварда шуда бошад, ғолибан маънои бадавиро дорад, яъне бодиянишин (кӯчманчӣ). Аз ин реша Фирдавсӣ дар шакли “тозиён” ва “тозон” сифати феълӣ ба маънои “давида” ҳам сохтааст. Чунончи: Бишуд тозиён то ба Халлух расид, Ба нанг аз каён сар шуда нопадид (10, с.9). Ҳамчунин калимаи “тозӣ” дар “Шоҳнома”, ба маънои сифати асп ҳам омадааст, яъне аспӣ бидав ё аспӣ зоти арабӣ. Чунончи: Аз аспони

тозй ба зарринситом, Варо буд бевар, ки бурданд ном (10,с.58). Ҳамзамон бо зуҳури сулолаи Ҳахоманишӣ дар асри VII пеш аз мелод арабҳои қахтонӣ (яманӣ) дар чанубу шарқи нимҷазираи араб давлатҳои Сабаъ ва Маин доштанд, ки онҳо дар ҳеҷ пайванде бо Эрони бостон набуданд. Чун ҳама ривоятҳои вобаста ба Кайониён мояи ҳамосасроӣ мебошанд на таърих, кӯшиши исбот кардани далолати воқеии калимаи “тозй” дар чанд мисоле, ки овардем, маънӣ надорад. Дар бораи наҷоди марди фарёдхох, ки Фирдавсӣ “тозй”-яш гуфтааст, метавон бо боварӣ мулоҳиза пешниҳод кард, ки ин “тозй” ба ҳеҷ вачҳ араб ба маънои бадавӣ (кӯчманчӣ) намебошад. Ва агар ба мулоҳизаи аллома В.В.Бартольд эътибор бидиҳем, ки “ба сифати марзи ғарбии истиқомати тоҷикон хати байни Астаробод (Гургон) ва Язд оварда мешавад”(2, с. 470), метавон ҳаде зад, ки дар ин ҷо «тозй»-и Фирдавсӣ шояд ба маънии этноними “тоҷик” омада бошад. Шарқтар аз хати рости Астаробод дар соҳили ҷанубии баҳри Ҳазар ва Язд, ки дар маркази ҷуғрофии Ҷумҳурии Исломии Эрон ҷойгир аст, ба ақидаи В.В. Бартольд, дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX минтақаи истиқомати қавми тоҷик доништа мешуд. Ба назар мерасад, ки дар паҳноҳои Хитой таърихӣ, этноними “тоҷик” лафзи бегона набуд. Ба ҳар ҳол ин этноним ва инчунин лингвоними “тоҷикӣ” то ва дар аҳди империяи муғулии Юан (1271-1368) дар муомила буд. Ва ҷои баҳсе нест, ки ин лингвоним бори нахуст дар сарчашмаи уйғурие во меҳӯрад, ки дар асри XI навишта шудааст, дар “Қутадғу билик” (Дониши бахтовар)-и Юсуф Хос Ҳочиби Баласогунӣ (1028-1101).

Инҷил [Injil] –номи яке аз чаҳор китоби муқаддаси осмонӣ, ки тибқи маълумоти сарчашмаҳо аз Худованд ба Исо пайғамбар–бунёдгузори дини насронӣ нозил шудааст.

Номи китоби муқаддаси насронӣ–Инҷил низ дар забони форсӣ иқтибос аз юнонӣ аст. Муҳаққиқон юнонӣ будани ин вожа ро муайян намудаанд: аз юнонии *εὐαγγέλιον* ба маънии «муҷда, башорат», латинӣ *evangelium*. Ин вожа аз ду ҷузъ таркиб ёфтааст: *εὐ*-ба маънии «нек, хуб, хуш» ва *αγγέλιον* «паёмовар, башоратдиҳанда» [13, с. 83]. Ин вожа дар забони портӣ ба гунаи *evangeluōn* ва дар сӯғдӣ ба гунаи *wngluwn* аз юнонӣ иқтибос шуда буд, ки ба маънии Инҷил қорбурд меғардид. Гунаи Инҷил муарраби вожаи юнонӣ аст [13, с. 83], ки аз тариқи забони арабӣ ба забони форсии дарӣ ворид шудааст.

Инҷил [Injil] муарраби Ангалюн. Баъди ҳазфи вову нун қалби маконӣ қарданд миёни лом ва ё; ва алифро қасра доданд, ҷи афъил (билфатҳ) дар қаломи араб наёмада [13, с. 87].

Инҷилро бештар бо номи Библия мешиносанд. Вожаи «Библия» мансуби забони юнонӣ буда, аз вожаи *βιβλία* гирифта шудааст, ки он дар шумораи ҷамъ дар шакли *βιβλίον* ба маънои китоб ё китобҳо ва дар шакли *βύβλος* дар тарҷумаи юнонӣ папиросро ифода мекунад ва он дар шаҳри Библ истехсол мешавад. Шояд аз ин сабаб бошад, ки номи папиросро аз номи шаҳр гирифтанд.

Аммо баъзан во меҳӯрем, ки дар баъзе аз адабиёти тарҷумашудаи динӣ Библияро Инҷил гӯён тарҷума қардаанд, ки ин чандон дуруст нест. Худи истилоҳи Библия аз вожаи юнонии *biblia* гирифта шуда маънояш «китоб» аст. Дар урфият ва илми диншиносӣ бошад, Библия гуфта, маҷмуи китобҳои муқаддаси дини яҳудӣ ва дини насрониро мегӯянд, ки дар як ҷилд ҷоп шудаанд.

«Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ» вожаи Инҷил [Injil]-ро «номи китоби муқаддаси исавиён, ки як қисми Библияро ташкил медиҳад» медонад [17, с. 552].

Шорехони масеҳии Библия ба ҳар як ҳарфи алифбои англисӣ рақамро нисбат медиҳанд, ки яке аз дигаре шаш адад зиёд аст. Вақте ҳамаи ин ададҳо ҷамъ мекунам, дар ҷамъбасти рақами 666 пайдо мешавад. Масалан ба ин тарз, ки ҳарфи А-6, В-12, С-18, Д-24 ва мисли ҳамин ҳосили ҷамъи арқами ҳарфҳои, ки бо онҳо вожаи дарранда дар Инҷил навишта мешавад, 666 мебошад.

Ангалюн истилоҳи юнонӣ буда, шакли ба арабӣ гузаштаи вожаи Инҷил мебошад. Ба ин наздик сомонаи онлайнӣ Farhang. tj вожаи Ангалюнро, ки зерӣ мафҳуми он асосан китоби муқаддаси Инҷил фаҳмида мешавад, ҷунин маънидод мекунад. «Ангалюн китоби Инҷил; порчаи абрешимии рангоранг, дар гузашта масеҳиёни Машрикзамин Инҷилро дар лифофаи абрешимии рангоранг мепечониданд, ки аз ин рӯ маҷозан Инҷилро низ ангалгоҳ номидаанд «Бояд гуфт, ки дар даврони зуҳури ислом динҳои густурдаи ҷаҳоние амсоли кеши зардуштӣ,

масехй, яхудй ва буддой дар чаҳор самти олам муътақидону пайравони бешумори худро доштанд ва таълимоти паёмбарони онҳо дар китобҳои муқаддаси Авасто, Таврот, Инчил ва Талмуд тарғиб мешуданд» [18, с. 425].

Таврот [Tavrāt]—яке аз китобҳои муқаддаси яҳудиён аст, ки ба Мусо пайғамбар нозил шудааст. Таврот [Tavrāt] дар сарчашмаҳо дар шакли Таврет//Таврит [Tavrtt]/[Tavrit] низ мавриди истифода қарор дорад.

Вожаи Таврот [Tavrāt] ё «Тавро» [Tavṛā] вожаи ибрӣ буда, ба маънои шариат ва таълимост, ки аз забони ибрӣ ба забони арабӣ ворид шудааст.

Асосан, дар сарчашмаҳо номи якуми асари панҷгона маънидод шудааст, ки дар забони ибронии қадима дар шакли Тора истифода мешуд. Тибқи таҳлилҳои муҳаққиқони мамолики хориҷ А. Н. Чудинов, Н. Г. Комлев, Ф. Павленков, А. Д. Михелсон, М. Попов, П. П. Красина вожаи «Тора» мансуби забони ибронии қадим буда, аз истилоҳи тора תּוֹרָה [thorah] пайдо гардида, дар тарҷумаи ибронӣ маънои омӯзиш, омӯхтан, аз худ кардан, тадқиқ; панд, насихат, ибрат ва дар ҷойи дигар маънои қонунро ифода мекунад.

Таврот [Tavrāt] дар шакли «Таврит» [Tavrit] низ мавриди истифода қарор дошта, ҳамчун истилоҳи байналмилалӣ мафҳумҳои «тамға задан», «доғ кардан» ва «нишона гузоштан»-ро ифода мекунад.

Сарчашмаҳои динӣ ибраз медоранд, ки Таврот» [Tavrāt]: ба маънои шариат ва қонун ва Инчил: вожаи юнонӣ ва ба маънои «башорат» ё «омузиши ҷадид» аст.

Шакли дигари вожаи Тори [Торы] дертар аз тарҷумаи забони қиптӣ-суриёнӣ, пайдо гардидааст. «Бояд гуфт, ки дар даврони зуҳури ислом динҳои густурдаи ҷаҳоние амсоли кеши зардуштӣ, масехй, яхудй ва буддой дар чаҳор самти олам муътақидону пайравони бешумори худро доштанд ва таълимоти паёмбарони онҳо дар китобҳои муқаддаси Авасто, Таврот, Инчил ва Талмуд тарғиб мешуданд.» [18, с.425].

Забур [Zabur]—китобе ки тибқи ҳаводиси баёншуда ва ахбори сарчашмаҳо он ба пайғамбар Довуд нозил гардидааст. Забур ба маънои «китоб» ва ё «чизи навишташуда» низ мавриди истифода қарор мегирад. Дар «Фарҳанги осори Ҷомӣ» вожаи Забур чунин шарҳ шудааст: номи китоби Довуд пайғамбар; забури ишқ, китоби ишқ, дафтари ишқ маънидод шудааст [11, с. 253]. Баъзе пажуҳишгарон вожаи Забур-ро аз решаи ибрии «зумра» זִמְרָה ба маънои «кудрат», «овоз» ва «суруд» донистаанд.

Вожаи Забурро баъзе аз забоншиносон баргирифта аз решаи «забара» ба маънои «навиштан» медонанд. Вожаи Забур муарраби вожаи «забир» ё «зибир» аст ва аз ҳамин сабаб вожаи «забр» аз забони форсӣ ба забони арабӣ рафтааст. Араб вожаи форсӣ «забир»-ро муарраб намуда, дар натиҷа вожаи «Забр» сохтааст. Аммо вожаи «Забр» низ эҳтимол дорад решаи форсӣ дошта бошад. Вожаи Забур, ки номи китоби ҳазрати Довуд аст, аз ин реша гирифта шудааст [13, с. 495].

Сайдраҳмон Сулаймонӣ дар «Фарҳанги арабӣ-тоҷикӣ» Забурро аз решаи «забара» ба вазни «фа[ъ]ала» унвон намуда, менависад: «Зубур» шакли ҷамъаш Забур—«навишта», «навишта», «китоб», «китоби Забур», «китоби осмоние, ки ба ҳазрати Довуд фиристода шуда буд», «ҳар китоби ҳикмат», «дорой», «мулк», «даста», «гурӯҳ», «фирқа», «мазбуврун» «ёдшуда», «ёдрасшуда» ва ғ [14, с. 495].

Муҳаққиқони ҳудошиноси мамолики ғарб Забурро «Псалтир» ном мебаранд. Псалтир аз вожаи латинии ψαλτήριον гирифта шуда, номи яке аз асбобҳои мусиқии тордори [монанди дутору думра тор дорад] псалтерия мебошад. Дар гуфтори мардуми ғарб бо вожаи «Псалтир» баён намудани Забур замоне роиҷ гардид, ки Забурро бо навои мусиқии асбоби мусиқии псалтерия тиловат мекарданд, ки асосан ба замони зиндагии Довуд-пайғамбар рост меояд.

То кунун бо мафҳуми Псалтир//Псалом баён намудани Забур дар як қатор забонҳо роиҷ аст. Дар забони юнонӣ—ψαλμοί, дар забони англисӣ—psalm, дар забони русӣ—псалтир, ки тибқи гуфтаҳо фавқ ин мафҳум аз номи асбоби мусиқии тордор гирифта шудааст [13, с. 94-95].

Қуръон [Qur`ān]—номи китоби муқаддаси мусулмонон аст, ки тибқи таълимоти дини Ислом бар Муҳаммад пайғамбар нозил гардидааст ва дар он аҳкоми дини ислом ва шариати

он дарҷ ёфтааст [13, с. 69]. Қуръон ба артикли муайянии «ал» ва ё шакли гунаи вожаи [Қуръон] 56 маротиба зикр шудааст. Бояд гуфт, ки артикли арабии «ал» ба маънои «дақиқӣ», «ҳақиқӣ» ва «аслӣ» танҳо дар исм истифода мегардад.

Зиёзода Идибеки Ғозӣ дар китоби худ «Таърихи Қуръон» оид ба пайдоиш ва решаи Қуръон [Qur`ān] чунин андеша рондааст: «Дар бораи решашиносӣ, талаффуз ва маънои вожаи Қуръон миёни уламои исломӣ ва исломшиносон ихтилофи назарҳо вучуд дорад. Пайравони мазҳаби Шофай на муштак (аз чизе иштиқоққардашуда, гирифташуда) медонанд на маҳмуд (ҳамзадор), балки иборат аз илме медонанд, ки Каломуллоҳ чунин номгузорӣ шудааст [13, с. 83].

Қуръон [Qur`ān] мансуби забони арабӣ буда, дар вазни «фуълон» созмон ёфтааст, аз ибораи арабии «бо овози баланд (шунаво) «хондан», «қироат», «мутолиа намудан» пайдо гардидааст. Қуръон шакли тағйирёфтаи арабии «Қуран» буда, дар дигар забонҳо: англисӣ Qur-an, дар забони русӣ дар шакли «Қоран» истифода мешавад.

Мулоҳизоти зиёди олмони забоншинос оид ба этимологияи вожаи Қуръон вучуд дорад, ки тибқи андешаҳои онҳо ин вожа аз феъли ҳамзадор ё феълҳои дигари бе ҳамза ташкил ёфтааст. Ба андешаи аксари донишмандон вожаи Қуръон маҳз аз шакли масдариин он гирифта шудааст.

Як қатор шарқшиносон, аз қабилҳои Нёлдеке, Блошер, Цефрӣ ва дигарон вожаи Қуръонро ба вожаи «қиряно»-и сурёний ва ибрӣ ба маънои «хондан», «дарс додан» ва вожаи «Пурқон» дар забони ибрӣ ва вожаи «Пурқона» дар забони сурёний ба маънои «начот» ва «ростагорӣ» аст, даъво кардаанд, ки вожаи Қуръон ва «Фурқон» аз дигар забонҳо ворид шудаанд [13, с. 185].

Тавре маълум гардид, бобати ба тағйироти шаклӣ дучор шудани вожаи Қуръон ва аз кадом забон пайдо шудани он андешаҳои мухталиф баён гардидаанд, ҳар як муҳаққиқ мувофиқи тавону фаҳмиши ҳеш атрофи вожаи Қуръон изҳори ақида намудааст «Воқеан, китоби «Саҳеҳ»-и имом Исмоили Бухорӣ, ки дар олами ислом баъди Қуръон саҳеҳтарин дастур аст, суоли саҳобагони Паёмбар(с) ва посухи ҳазратро оид ба чӣ гуна расидани ваҳй чунин меорад» [18, с.430].

Авесто [Avestā] номи умумии матнҳои муқаддаси дини зардуштист. Дар мавриди пайдоиши Авесто [Avestā] то кунун олимони ба як тавофуқ нарасидаанд, зеро дар ҳуди матни китоб аз Авесто [Avestā] зикр нашудааст. Хулосаи андешаи ховаршиносони Авесто [Avestā] чунин аст: Шояд вожаи Абштам (abashtam) дар катибаи Бистон маънои Авестои машхурро дошта бошад, ки ин тавр таҳриф шудааст.

Бархе аз донишмандони Авесто бар ин назаранд, ки решаи аслии Авестои форсӣ ва Авестои паҳлавӣ аз Опеста (upasta) гирифта шудааст, ки ба маънии асос ва матни асосӣ аст. Аммо Арбоби Кихуро Шохрух, аз муаллифони зардуштӣ, менависад: Номи китоби динии мо Авесто аст, ки дар се навъ таъриф шудааст:

Якум: Аз вожаи Афсман (afesman) гирифта шудааст, ки ихтисори Петиман буда, маънояш вожаи навозанда аст.

Сониян: Аз вожаи педан (padan) гирифта шудааст, ки ба маънии байтҳои пок аст ва қироати он чунон аст, ки ҳар як вожа дар алоҳидагӣ шунида мешавад.

Саввум: Назаре, ки ахиран мавриди истиқбол аст, ин аст, ки аз ду вожа иборат аст. Ҳарфи аввали «А» калимаи инкор буда, маънои «не», «не», «не»-ро дорад. Вестаи дуюм (vesta) ба маънои маълум ва ошкор шуда, маънояш чунин мешавад: Надоништан он чизро дорад, ки пеш аз ошкор шуданаш номаълум ва номаълум буд.

Инчунин, бо таркиби «Авесто-занд» ва бо калимаи «Занд-пазанд» истифода мешавад. Аммо Занд ё Пазанд ба ҳеҷ ваҷҳ ҳуди Авесто нест. Занд тафсири паҳлавӣ буд, ки дар Авесто [Avestā] навишта шудааст. Азбаски дарки Авесто [Avestā] душвор буд ва маънои онро аксаран дарк намекард, дар паҳлӯи ҳар сатри Авесто [Avestā] тафсир ё тарҷумаи озод навишта мешуд, то хонанда маънои Авесторо дарк кунад. Дар Авесто [Avestā] ду забон — гахонӣ ва Авесто [Avestā] истифода шудааст.

Донишмандони Эрони Ғарбӣ номи Авесторо бо вожаи Опста (Опстак), ки ба маънии «поя», «тахкурсӣ» ва «матни асосӣ» тахмин задаанд. Ба ибораи дигар, се вожаи авестой ва паҳлавии афсонӣ (аз решаи «афс»=вожаҳои ҷодугарӣ ва муъҷизавӣ) мавҷуд аст, аломати нисбӣ) ва Афсмон (Байтҳои шеър, аз решаи «Эфес» = чудо кардан ба ҷисмҳои мувофиқ ва бастаҳои давомдор ва «Мард» = фикр) ва Афедста (Оде-ста), ки ба маънои ситоиши бузург ва мутаваззин, далолат мекунад, ки калимаи «Авесто» аз ду қисм «Ос» ё «Эфес» таркиб ёфтааст адабиёт. Мувофиқи қоидае, ки ҳарфи «в»-ро ба «ф» табдил додан мумкин аст, ба маънои «шеъри оҳангнок» ва «сата» ба маънои ситоиш, ки он умуман ба маънои «шеърҳои аҷоиб» ва «аълои васф» аст.

Аз сӯйи дигар, дар форсии бостон вожаҳои Авесто ба маънои «чарм» аст. Яъне, дар маҷмӯъ, ин ду вожа якҷоя ва маҷмуаи онҳо маънои дар «пӯст» навишташударо доранд.

Дар робита ба ин ҳамбастагии «Авесто» бо «ос-ста» бояд гуфт: Дар ин ҷо ду ҳарфи пай дар пайи «С» дар миёни вожаи «ос-ста» як ҳарф гаштааст ва ин боиси тафсири авестошиносро мушкил кардааст ва маънии «Авесто»-ро шарҳ медиҳад. Дар мавриди номи Авесто, ҳатто метавон гуфт, ки ҳарфи «Д»-и мобайни вожаи Одеста ё Афедста (яъне шаклҳои дигари «ос-ста» ба далели шумори истифода ва тартиби соддагардонӣ хориҷ шудааст ё қоидаи табдили ҳарфи "D" ба "Th" ва "Q" дар мобайни калима дар паҳлуи ҳарфи нисбатан шабеҳ суҳан мегуфт.

Баҳром Фараҳвошӣ дар лугати худ вожаи паҳлавии Афдста (Одеста)-ро бар асоси як далели қотеъ ва муътамад хуб шарҳ додааст, аммо миёни ин вожа ва вожаи Авесто иртиботи равшане наёфтааст. Вай калимаи Афед (Оуд)-ро дар зер овардааст: Efed- «таачҷубовар», «ҷолиб», «аҷиб». Дар далели ҳалқунандаи ин вожа дар шаклҳои зайл омадааст: Афед... «таачҷуб» ва шоистаи таъриф мегӯянд; Афтодан ба маънии таъриф ва ба маънии таачҷуб низ. Афедста ситоиши оличаноб ва беҳтарин ҳамду сано ба Худованди мутаъол бо забони паҳлавӣ. Ин омезиши "Аҷоиб" ва "Сета" аст, ки «ситоиш» ва «парастии»-ро бозгӯ мекунад.

Дар «Сиҳох-ул-Форс» омадааст: «Афедста» калимаи паҳлавӣ барои Фатҳ Ҳамза ва Секон Фа ва Касар Дал аст.

Дар мавриди пайдоиши номи Авесто ба ҷуз аз вожаи форсии Авесто (дар рӯи пӯст навишта шудааст), вожаи авестой авистӣ (маънои дониш ва огоҳӣ) аз калимаи санскритии Upsti (ба маънои ситоиш ва парастии, ки дорои мафҳуми Ясносу Яштҳо) аст, низ омадааст. Аммо агар онро ба гата, яъне ашъор ва мадҳияҳои динӣ асос кунем, дар ин маврид асос ҳамон Од-сата (Ос-сата, Афс-сата) аст, ки ба маънои ашъори аҷоибӣ ситоиш меояд. Ба ҳар ҳол, ба назар мерасад, ки номи Авесто дар миёни номҳои шабеҳи зикршуда пайдо шудааст «Андешаҳои олими авестошиноси тоҷик Бобоназари Бобоҳон, дар бобати умумияту ҳамоҳангии «Ведаҳо» ва «Авесто» то ҷое ҷасурина ифода шуда, ки тафовути миёни онҳоро аз фарқияти ду шеваи як забон «фарқияти англисии Англия ва Амрико» бештар намешуморад [18, с.39].

Ясно (Ҷасна), ки маъноаш гиромӣ доштан, ситоиш ва парастии буда, вожаи ҷашни имрузаи тоҷики низ аз он реша ба вуҷуд омадааст. Қисми муҳими Ясно аз Готҳо, яъне сурудҳо ва гимнҳои иборат аст, ки дар Авестой мавҷуда қисмати аз ҳама қадимтарин мебошад. Зардушт эҷодгари Готҳо доништа мешавад. Готро аввал госа мегуфтанд. Госа маънои сурудро дорад. Гот-гос-гоҳ-суруд оҳанг буда, он дар таркибҳои Дугоҳ, Сегоҳ ва ғайра имруз ҳам зинда аст. «Сарнавишти асотирӣ ва тақдири таърихӣ қabilaҳои тӯронӣ ва хиёниён дар пораҳои ҷудогонаи китоби Авесто омада, сипас дар «Занд-Авесто», «Ёдгори Зарирон», «Бундаҳишн», «Динкард» ва дигар сарчашмаҳои паҳлавии замони Сосониён зикр шудааст. Дар Авесто тур, тура, турия (готи46 ясно, банди22) ба маънои қabila омада, Турон номи сарзамин ва мамлакатро ифода мекунад» [18, с.39].

Яштҳо (Ҷаштҳо) аз ҷиҳати мазмун ва сабк ба Ясно рақобат доранд. Аммо Фарқи асоси он аст, ки ҳар як Яшт ба як Ҷазат (Яздон, Эзит) мансуб буда, ба Ахура Маздо, Ардвисура Анахито, Меҳр, Митро (Хуршед), Баҳром ва амсоли инҳо хос аст. Яшт калимаи ҳоси авестойӣ буда, маънои ситоиш ва ниёширо дошта, ҳамагӣ 21 яшт то ба замони мо омада расидаанд. Дар

ин қисми Авесто низ аз осотиру ривоятҳои қавмҳои эронӣ зиёд карда мешавад. «Дар Яштҳои Авесто (Обон Яшт, Фарвардин Яшт) аз хонадони тўроние бо номи хонадони Фриён, ки занону мардони порсо ва поксиришти онон дар баробари занону мардони поки сарзаминҳои ориёӣ сутуда шудаанд, ба некӣ ёд меравад» [18, с.357].

Хулоса, таҳлилу баррасӣ ва омӯзиши номи китобҳо дар асар дар баробари дигар номвояҳо зимни таҳлили амиқи забонӣ моро ба сайри ниҳоят дури таърихӣ бурда, дар асоси далелу бурҳони илмӣ то ҳадди тавон мавриди баррасӣ қарор додем. Таҳлили мазкур таҳлили марзӣ нест, зеро бобати ин китобҳо дар тамоми мамолики ҷаҳон муҳаққиқон таҳқиқоти илмӣ пеш бурдаанд ва мо натавонистем аз ҳамаи он истифода намоем. Дар оянда дар асоси омӯзиши дигар сарчашмаҳо мавзӯи номбурдари тақмил хоҳем дод.

АДАБИЁТ

1. Балъамӣ, Абуалӣ Муҳаммад ибн Муҳаммад. Таърихи Табарӣ. Ҷ. 1. Пешгуфтор ва шарҳи М. Умаров ва Ф. Бобоев/Муҳаммад ибни Муҳаммад Балъамӣ Абуалӣ–Техрон:Нашрети байналмилалӣ «Алҳудо», Техрон, 2001.–817с.
2. Бартольд В.В. Сочинения. Том 2, часть 1. -М, 1963. – С. 449-469.с, 470
3. Богомякова, Е. В. Этнонимы современного немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Богомякова Елена Владимировна. – СПб, 2005. – 24 с.
4. Бондалетов В.Д. Русская ономастика: учебное пособие для студентов пед. ин-тов. - М.: Просвещение, 1983. - 224 с.
5. Гарвалик М. К вопросу о современной ономастической терминологии. Вопросы ономастики, № 4. 2007.
6. Гафуров, О. Тафсири мухтасари номҳои ҷуғрофӣ. Монография/О. Гафуров–Душанбе: Маориф, 1983.–144 с.
7. Ғиёсуддин, Муҳаммад. Ғиёс–ул–луғот/Муҳаммад Ғиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нурув–Душанбе: Адиб–Ҷ. 1, 1987–480 с.
8. Кристенсен Артур. Эрон дар замони Сосониён. -Техрон, 2019. – 710 с.с, 470.
9. Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет. -СПб, 1998. -138 с.с,6
10. Мозандаронӣ, Ҳусайн Шаҳид. Фарҳанги «Шохнома». Номи касон ва ҷойҳо/Ҳусайн Шаҳиди Мозандаронӣ/Нашри Балх-Бунёди Нишобур, 1337–814 с. ба забони форсӣ.
11. Нурув, А. Фарҳанги осори Ҷомӣ. Ҷ. 1. /А. Нурув–Душанбе, 1983–536 с.
12. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. - М.: Наука, 1988. - 196 с.
13. Саидов, М.Б. Ономастикаи Қуръон (таҳқиқи забоншиносӣ).-Душанбе: «Матбаа», 2023.–190 с.
14. Сулаймонов, С. Нишонаҳои методи форманти дар асарҳои ҷуғрофияшиносии араб Ёкути Ҳамавӣ/Восточная филол, Вып. IV. /С. Сулаймонов–Душанбе, 1976–С. 57–63.
15. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / Отв. ред. А.А. Реформатский. Изд. 3-е, испр. - М.: Книжный дом «Либроком», 2009. - 368 с.
16. Сюань-Цзян. Записки о западных странах эпохи Великой Тан. -М.: Восточная литература, 2012. - 466 с.с,180
17. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (ибораат аз 2 ҷилд)–Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ. 2010. (нашри дувум), Ҷ. 1–996 с.; Ҷ. 2–1095 с.
18. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён (нашри дувум). – Душанбе: «Ирфон», 2020, 704 саҳ.

Качественные занятия по русскому языку при помощи интерактивной доски

Аннотация: В данной статье рассматривается, как важна работа преподавателя с интерактивной доской на уроках русского языка и что он может всегда находится в центре внимания. Интерактивная доска еще позволяет сэкономить драгоценное время. Используя интерактивную доску, можно сочетать проверенные методы и приемы работы с обычной доской с набором интерактивных и мультимедийных возможностей. Эффективность работы с доской во многом зависит от самого преподавателя, от того, как он применяет те или иные возможности.

Ключевые слова: *интерактивная доска, методы и приёмы, эффективность, профессиональное общение*

Анотатсия : Дар мақолаи мазкур дар бораи , кори омӯзгор бо тахтаи интерактивӣ дар дарсҳои забони русӣ то чӣ андоза муҳим аст. гуфта мешавад. Инчунин ӯ ҳамеша метавонад дар маркази диққат бошад. Тахтаи интерактивӣ ҳанӯз ҳам вақти пураарзишро сарфа мекунад. Бо истифода аз тахтаи интерактивӣ, шумо метавонед усулҳо ва усулҳои санҷидашудаи кор бо тахтаи оддиро бо маҷмӯи имкониятҳои интерактивӣ ва мультимедиявӣ якҷоя кунед. Самаранокии кор бо тахта асосан аз ҳуди муаллим вобаста аст, ки ӯ ин ё он имкониятҳоро чӣ гуна истифода мебарад.

Калимаҳои калидӣ: *тахтаи интерактивӣ, усулҳо ва усулҳо, самаранокӣ, муоширати касбӣ*

Annotation In this article examined, as work of teacher is important with an interactive board on the lessons of Russian and that he can always is in a spotlight. An interactive board yet allows economizing precious time. Using an interactive board, it is possible to combine the tested methods and receptions of work with an ordinary board with the set of interactive and multimedia possibilities. Efficiency of work with a board in a great deal depends on a teacher, from that, how he applies one or another possibility.

Keywords: *interactive board, methods and receptions, efficiency, professional communication.*

В условиях устойчивого международного сотрудничества и интеграции Республики Таджикистан в мировое сообщество растет потребность в специалистах, хорошо владеющих русским и английским языками и способных продуктивно их использовать в реальных ситуациях повседневного и профессионального общения. В связи с этим необходимым становится принятия эффективных мер по дальнейшему совершенствованию форм и методов преподавания и изучения русского и английского языков как важного средства международного и межнационального общения. Принимаемые целенаправленные меры позволяют существенно расширить возможности практического использования и разработки современной методики преподавания, создания и совершенствования учебных материалов и комплексных технологических систем обучения, в том числе мультимедийных, а также способов самообразования и самообучения с учетом их индивидуализации. Все это требует выработки принципиально новых механизмов организационного, методического, научного и информационного обеспечения учебно-воспитательного процесса, связанного с разработкой стратегической линии совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в образовательном пространстве Республики Таджикистан.

В своём послание Лидер нации, Президент Таджикистана Эмомали Рахмон к Маджлиси Оли Республики Таджикистан отметил, что: « С целью выполнения целей Национальной стратегии развития в сфере образования последовательно продолжаются

реформы и инновация». Он также упомянул о состоянии информационных технологий и изучение русского и английского языков.

Очень важно, в наши дни, формировать у выпускников вузов, понимания приоритетности технологического совершенства страны и инновационной активности в каждой из отраслей их профессиональной деятельности.

Термин « инновация» в современном словаре иностранных слов[1.стр. 286] разъясняется в двух вариантах: первая - от английского слова «innovation»-нововведение, то есть делать нововведение, обновлять. Изменять, то есть менять, переделывать. Указанное понятие в другом справочном материале [2, стр. 579] представляется как новообразование. Существуют и другие варианты сущностно - содержательного объяснения данного термина, например, «тенденция накопления и видоизменения разнообразных инициатив и нововведений» [3, стр370.] Педагогическая инновация в этом контексте характеризуется как нововведение в педагогической деятельности, изменение содержания и технологии обучения и воспитания, имеющие целью повышение их эффективности.[4,стр.371].

Учебный процесс в рамках каждой отдельной дисциплины дает возможность решить важную задачу - научить студентов умениям оптимизировать и рационализировать время, отведённое для освоения программы обучения в вузе.

В наши дни для организационного процесса нужны информационные технологии. Они расширяют большие возможности преподавателей, обеспечивая их такими средствами, которые позволяют решать не решаемые ранее лингводидактические проблемы: совершенствование организации преподавания, повышение индивидуализации обучения.

Использование информационных технологий открывает широкие возможности в обучении и развитии студентов, создаёт благоприятные условия усвоения учебного материала. Применение компьютерной техники позволяет сделать занятие привлекательным и по-настоящему современным.

Использование интерактивной доски предоставляет современному преподавателю новые возможности для оптимизации процесса обучения, создания содержательных и наглядных заданий, развивающих познавательную активность учащихся, для структурирования занятия и улучшения его темпа. Разработка заданий с помощью программного обеспечения интерактивной доски поможет в создании содержательных и наглядных заданий, захватывающих внимание всех студентов в аудитории. Использование проекционной техники в сочетании с аудиосредствами даёт возможность привлекать на занятиях при объяснении нового материала тезисы, таблицы, видео - и справочные материалы, при анализе текстов - схемы и данные электронных словарей по русскому языку. Это позволяет реализовать принципы наглядности, доступности и системности изложения материала. Используя интерактивную доску, можно организовать постоянную работу учащегося в электронном виде. Это значительно экономит время, стимулирует развитие мыслительной и творческой активности, включает в работу всех студентов, находящихся в аудитории. На современном этапе большой интерес представляют специализированные мультимедиа – средства. Основное предназначение их, повышение эффективности обучения. К числу таких современных средств, в первую очередь, необходимо отнести интерактивные мультимедиа доски.

Интерактивность средств информатизации образования - это активное взаимодействие студентов и преподавателей с этими средствами. Он позволяет в определённых пределах управлять представлением информации. В ходе работы можно индивидуально менять настройки, изучать результаты, а также отвечать на запросы программы о конкретных предпочтениях пользователя. При этом устанавливается скорость подачи материала, число повторений и другие параметры. [5,стр.23].

Новая мультимедийная технология позволяет с помощью компьютера представлять информацию в различных формах, часто используемых на занятиях. Мультимедийная

технология позволяет осмысленно интегрировать многие виды информации. С помощью компьютера можно представлять информацию в различных формах, таких как:

- изображения, включая отсканированные фотографии, чертежи, карты, слайды;
- звукозаписи голоса, звуковые видеоэффекты и музыка;
- видео, сложные видеоэффекты;
- анимации и анимационное имитирование.

«Интерактивная доска» - это программно-аппаратный комплект. Интерактивная доска, имеет более широкие возможности, позволяет проецировать из экрана монитора на проекционную доску, а также управлять компьютером с помощью специальных фломастеров, находясь постоянно около доски. Интерактивная доска способствует решению одной из главных задач. Она формирует у студентов прочных знаний, умений и навыков и позволяет сочетать инновационные приёмы обучения русскому языку.

С помощью интерактивной доски на уроках русского языка мы демонстрируем презентации, создаём модели, чтобы активно вовлекать студентов в процесс освоения материала, улучшаем темп занятия. Каждому преподавателю удобно использовать широкий спектр ресурсов: презентационное программное обеспечение, текстовые редакторы, CD и DVD, Интернет, изображения, видеофайлы, звуковые файлы при наличии громкоговорителей, программное обеспечение для интерактивной доски.

Изучая новый материал по теме занятия «Союзы как часть речи», в ходе демонстрации, мы постоянно возвращаемся к теоретической части материала, чтобы осветить вопрос с разных сторон. Это гарантирует должное восприятие информации и лучшее запоминание. Проверку знаний студентов можно провести при помощи тренировочных тестов и заданий разного уровня, так как в аудитории сидят студенты с сильными, средними и слабыми уровнями знаниями. На таких занятиях можно опираться на личностно-ориентированный подход в обучении, используя элементы технологии уровневой дифференциации во время закрепления материала и при проверке знаний. Проблемные вопросы способствуют развитию мышления студентов, активизируют их познавательную деятельность. Подобранные к занятиям задания направлены на развитие творческих способностей студентов, обогащение их словарного запаса. На занятиях по русскому языку используем различные формы организации работы, например, самопроверку, работу в парах во время осуществления взаимопроверки задания. Это активизирует учебно-познавательный процесс, помогает развить коммуникативные способности студентов.

Для того чтобы провести успешное занятие независимо от технологий и оборудования, используемого на уроке, нужно иметь чёткий план и структуру. Это поможет достигнуть определённых целей и задач, а учащимся усвоить материал. Интерактивная доска – это лишь средство, которое может стать хорошим помощником. Эффективность работы с доской во многом зависит от самого преподавателя, от того, как он применяет те или иные возможности.

Такое использование на занятиях современных технологий позволяет повысить активность студентов, их интерес к изучению русского языка.

Литература:

- 1.Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология./Л.М. Баш, А.В. Боброва и др.-5-изд.стереот.-М.Цитатадель-трейд,2005.-960с.
- 2.Большой Российский энциклопедический словарь.-М. Большая Российская энциклопедия,2003.-1888с.
- 3.Энциклопедия профессионального образования: В3т.-Т1. /Под ред.С.Я.Батышева.-М.:АПО,1998.-449с.
- 4.Энциклопедия профессионального образования: В3т.-Т1. /Под ред.С.Я.Батышева.-М.:АПО,1998.-449с.
- 5.Канарская О.В. Инновационное обучение на уроках русского языка.С-Птб., 1994г,224с.

Мустафозода Нафиса – н.и.ф.,
и.в.дотсент, муовини директори институти
сайёҳӣ оид ба илм ва робитаҳои байналмилалӣ
Донишгоҳи байналмилалӣ саёҳӣ ва
соҳибкорӣ Тоҷикистон

ЖАНР ВА ХУСУСИЯТИ ҒОЯВИЮ БАДЕИИ АШЪОРИ ҒАФФОР МИРЗО БАРОИ БАЧАҒОН ВА НАВРАСОН

Аннататсия: Мақолаи мазкур ба таҳлили мавзӯ, жанр ва хусусиятҳои ғоявию бадеии ашъори шоири маъруфи тоҷик Ғаффор Мирзо бахшида шудааст, ки махсусан барои кӯдакон ва наврасон навишта шудаанд. Муаллиф дар мақола нишон медиҳад, ки эҷодиёти кӯдаконаи Ғаффор Мирзо на танҳо бо соддагӣ фаҳмо будани забон, балки бо ғояҳои тарбиявӣ, инсонпарварӣ ва муҳаббат ба табиату зебоӣ фарқ мекунад. Ашъори ӯ аз ҷиҳати жанрӣ гуногун буда, шеър афсона, панду ҳикмат, ҳаҷв ва латифаҳоро дарбар мегирад. Шоир бо истифода аз образҳои ҷолиб ва воқеаҳои шавқовар, ҷаҳони рангини кӯдаконаро нишон медиҳад ва бо ин васила ҳисси меҳрубонӣ, дӯстӣ ва меҳнатдӯстиро дар қалби хонандагони наврас парвариш мекунад. Таълимоти ахлоқӣ ва иҷтимоии ашъори ӯ, тавассути услуби раван ва шакли бадеии зебо, мақоми шоёни ҳудро дар адабиёти бачагон пайдо кардааст.

Калидвожаҳо: адабиёт, кӯдак, чистон, мавзӯ, табиат, жанр, мақола, афкор, шоир, ақида, эҷодиёт, ашъ, эҷодиёт, нутқ, забон.

GENRE AND IMAGINATIVE AND ARTISTIC CHARACTERISTICS OF GHAFFAR MIRZO'S POEMS FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS

Annotation: This article is devoted to the analysis of the theme, genre, and ideological and artistic features of the poems of the famous Tajik poet Ghaffor Mirzo, written especially for children and adolescents. The author shows in the article that Ghaffor Mirzo's children's work is distinguished not only by the simplicity and clarity of the language, but also by educational ideas, humanism, and love for nature and beauty. His poems are diverse in genre and include poems and tales, advice and wisdom, satire, and anecdotes. Using interesting images and interesting events, the poet shows the colorful world of children, thereby cultivating a sense of kindness, friendship, and hard work in the hearts of young readers. The moral and social teachings of his poems, through a flowing style and beautiful artistic form, have found their worthy place in children's literature.

Keywords: literature, children, riddles, theme, nature, genre, article, mind, poet, creativity, thought, objects, works, speech, language.

ЖАНР И ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСТВА ГАФФОРА МИРЗО ДЛЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Аннотация: Статья посвящена анализу тематики, жанра и идейно-художественных особенностей стихотворений известного таджикского поэта Гаффора Мирзо, написанных специально для детей и подростков. Автор в статье показывает, что детское творчество Гаффора Мирзо отличается не только простотой и ясностью языка, но и просветительскими идеями, гуманизмом, любовью к природе и красоте. Его стихотворения разнообразны по жанрам, охватывая поэзию и басни, советы и мудрость, сатиру и анекдоты. Используя интересные образы и интересные события, поэт показывает красочный мир детей, тем самым воспитывая в сердцах юных читателей чувство доброты, дружбы и трудолюбия. Нравственные и социальные учения его стихов, их плавный стиль и прекрасная художественная форма снискали им достойное место в детской литературе.

Ключевые слова: литература, дети, загадки, тема, природа, жанр, статья, ум, поэт, творчество, мысль, предметы, произведения, речь, язык.

Ғаффор Мирзо барои бачагон ва наврасон мавзӯҳоро тарзе интиҳоб кардааст, ки аз ҳаёти ҳаррӯзаи онҳо ҳикоя кунад ё ба хоҳишу талабҳои онҳо ҷавобгӯ бошад. Шоир хеле хуб

медонад, ки насли хурдсол майлу рағбат ба чӣ дорад. Чаро дидан ва чиро дидан меҳоҳад. Маҳз барои ҳамин ҳам, нависандаи бачагон мавзӯҳои муштаракро чунон бояд тасвир кунад, ки ба фаҳмиши бачагон мувофиқ буда, барояшон шавқовар бошад. В.Г.Белинский басо хуб гуфтааст: «Бачагон хулосаю исбот, пайи ҳам омадани мантиқи ҳодисаю воқеаҳоро талаб наменамояд, ба онҳо образ, рангу овоз зарур аст. Бачагон ғоя (идея) –ро дӯст намендоранд, барои онҳо кисса, повест, афсонаву ҳикоя лозим аст» [9.5].

Ғаффор Мирзо низ ҳамин нуктаҳоро ба инобат гирифта барои бачагони хурдсол асар меофарад. Дар шеърҳои бачагон ва наврасон офаридаи ӯ тамоми олами ҳайвоноту наботот ба сухан медароянд. Дар ҷое ҳайвонот бо ҳаракатҳои худ боиси хушҳоливу болидаруҳии хурдтаракон гардад, дар ҷои дигар офтобу борону раъду барқ байни хеш мубориза мекунанд. Мавзӯҳои, ки шоир интихоб намудааст, барои ҳамаи синну соли бачагон мувофиқат менамояд. Ғаффор Мирзо барои бачаҳо дар жанрҳои хурди шеърӣ, достон-афсонаҳо дар шакли қофиябандии маснавӣ, рубоӣ дар мавзӯҳои ҳаёти иҷтимоӣ, маишӣ, робитаи инсон бо табиат, робитаи бачаҳо бо паррандаву ҳайвоноти хонагӣ, фаслҳои сол, ҳашарот ва ғайра асарҳои зиёде эҷод намудааст. Масалан, шеърҳои хурду достон-афсонаҳои шоир ба худ вижагиҳои хос доранд. Аз ин лиҳоз, шеъри «Як тухфаи майдекак» аз ҷиҳати устухонбандӣ аз панҷ банд иборат мебошад. Банди аввал 4 –мисраъ, банди дуюм 6-мисраъ, банди сеюм 6-мисраъ, банди чорум 5-мисраъ ва банди охир 4-мисраъ иборат шудааст. Ҳар банд дорои мундариҷаи мустақил буда, дар он феълҳои рафтори ҳирсақ, рӯбоҳ, санҷоб, муш, харғушбача, анҷобак, занбӯр аз забони шоир ва наберааш Дилишҷон кисса шудааст.

Қисми зиёди шеърҳои шоирро вазни шеъри ҳичоӣ ташкил медиҳад, дар байни асарҳои шоир аксарияташон достон-афсонаҳои ҳаҷмашон хурд ва калонро ташкил медиҳад. Масалан, қофиябандии достон-афсонаи «Гунчишкак» дар шакли қофиябандии маснавӣ – аа, бб, вв...эҷод шудааст. Дар асарҳои шоир ба монанди «Афсонаи сесона, се мурғи дари хона», «Шайтони бе кафшу маҳсӣ», «Як қатра Офтоб», «Раҳмат ба ту, эй Офтоб» низ дар қофиябандии маснавӣ таълиф ёфтааст. Асари дигари шоир «Баррача рӯяд аз замин» аз 11 банди 4-мисраӣ иборат аст, ки се мисраи аввал баҳор, савор, ёлдор ҳамқофия ва мисраи чорум аз қофия озод мебошад, ки дар шакли **аааб** қарор дорад.

Аз рӯи асарҳои барои бачагон офаридаи Ғаффор Мирзо пай бурдан душвор нест, ки ӯ адабиёти шифоҳиро хеле хуб мавриди омӯзиш қарор додааст ва дар ҳамоҳангӣ бо адабиёти шифоҳии халқ достонҳои «Гунчишкак», «Афсонаи сесона, се мурғи дари хона», «Достак», «Шайтони бе кафшу маҳсӣ» - ро навиштааст, ки далели равшан барои гуфтаҳои болост.

Ғаффор Мирзо шеърҳои достонҳои хешро барои бачагони хурдсол тавре менависад, ки диққатҷалбкунанда бошад. Барои бачагон, алалхусус барои бачагони синни томактабӣ, шунидани афсонаҳои қаҳрамонӣ ва ё нақлу достонҳои ҷолибу сеҳрангез хуш аст, хусусан агар он бо назм бошад. Ин талабу хоҳиши хонандагони хурдсолро ба инобат гирифта, шоирони мо, аз ҷумла Ғаффор Мирзо баъзе афсонаҳои халқиро ба назм даровардаанд. Дар ин бобат адабиётшинос Юсуф Акбаров навиштааст: «Барои бачагон, алалхусус барои бачагони синни томактабӣ шунидани афсонаҳои шавқовари қаҳрамонӣ хуш аст, хусусан агар ки бо назм бошад. Ин талаби хонандагони хурдсолро ба назар гирифта, шоирони мо баъзе афсонаҳои халқиро ба назм медароранд, аз нав такмил медиҳанд ва баъзе асарҳои худро бо ҳамин услуб менависанд. Зеро услуби асарҳои фолклорӣ дар давоми асрҳо аз имтиҳони бузург гузашта, такмилу инкишоф ёфтааст. Аз ин рӯ, ҳар як асари фолклорӣ ба осонӣ ба дили хонандагон роҳ меёбад. Сабаби завқовар будани бисёр шеърҳои М.Миршакар, А.Деҳотӣ, С.Ҷавҳаризода, Ғ.Мирзо, У.Раҷаб, А.Баҳорӣ, А.Шукӯҳӣ, Мухтор Қаҳҳор ва дигарон дар он аст, ки бо услуб ва равиҷи асарҳои фолклорӣ навишта шудааст. Ғаффор Мирзо дар офаридани достон-афсонаҳои хеш ба асарҳои фолклорӣ таъя намуда, афсонаву кисса ва ривоятҳои, ки байни оммаи халқ паҳн шудааст, ба онҳо як рангу таровати хоса бахшида, ба намуди назм офарида ба насли наврас пешниҳод намудааст. Ҳамаи ашъори кӯдаконаи Ғаффор Мирзо аз эҷодиёти даҳанакии халқ ифода меёбад. Дар аксарияти афсонаҳои халқӣ барои бачагон, ки аз тарафи модаркалону бобоён, модарону падарон ба бачагон нақл карда мешуданд, дар бораи ҳайвоноту наботот, дӯстии байни инсонҳо сухан меравад. Дар достон-афсонаҳои Ғаффор

Мирзо низ ин нукта хеле хуб мушоҳида мешавад. Ба воситаи ин афсонаҳо мардум ба фарзандони худ ахлоқи нек меомӯзанд, аз ҷумла беҳтарин хислатҳои инсонӣ: меҳнатдӯстӣ, шуҷоат, нақҷорӣ, покдилӣ ва садоқатро тарғиб менамояд. Ғаффор Мирзо низ ба ҳамин нуктаҳо аҳамияти кулӣ медиҳад ва афсонаҳои хешро таъба ба фольклор менависад. Масалан, дар фольклори тоҷик бо номи «Бибигамбусак» афсонае маълум аст, ки мазмуни фишурдаи он ба ин шакл сурат мегирад:

Қурбоққа ба гамбӯсак меғӯяд, ки ба ягон сабаб бо ту қаҳрӣ шавам чӣ кор мекуни?

- Қаҳрам биёяд – гуфтааст қурбоққа чашмонашро ало карда – аз поят кашида ба об мепартоям. Бибигамбусак дар ҷавоб шеър меғӯяд:

Озорам ман, беозорам,

Тоқати ин хел шӯ надорам.

Баъд мушак ўро ба занӣ мегирад ва ҳар боре, ки ба хонааш баргардад, ба унвони ҳамсараш шеър меғӯяд:

Мағзу мавиз овардам,

Ҳар чӣ лазиз овардам.

Тезтар ин ҷо бароед,

Дарро ба ман кушоед! [5.26].

Ғаффор Мирзо низ ба ҳамин равиш меғӯяд:

Санҷоб дар сабадча,

Овард сета кулча.

Якта ҳудаш меҳўрад,

Якта занаш меҳўрад,

Яктаи дигари он

Барои кӣ Дилишҷон? [12.8].

Ё дар ҷои дигар:

Ҳар гаҳ биёям аз сафар,

Савгот меорам ба бар... [12.8].

Ю.Акбаров дар мақолаи хеш таъкид мекунад, ки: «Сабаби муваффақият пайдо намудани асарҳои Ғаффор Мирзо ҳамин аст, ки дар онҳо воқеаҳои аҷоибӣ шавқовар ва диққатҷалбкунанда ба забони ширину шӯх, содаю равон, бо як юмори дилнишин, бо услуби оҳанги афсонаҳои халқӣ гуфта шудааст» [6.108]. Чӣ хеле ки дида мешавад, тасвиру ба вуқӯъ омадани амалиётҳо дар дoston-афсонаҳои Ғаффор Мирзо ба монанди афсонаҳои халқӣ хеле ҷолибу таъсирбахш мебошанд. Бисёр афсонаҳои Ғаффор Мирзо монанди афсонаҳои халқӣ бо иштироки ҳайвонҳо сурат мегиранд. Ва ин афсонаҳо бозиҳои бачагонро пешни назар меоранд. Дар фольклори тоҷик низ сурудҳои, ки ба бачагону наврасон бахшида мешаванд, бо фаъолияти бачагони хурдсол, ки асоси онро бозиҳои гуногун ташкил медиҳад, омезиш ёфтааст. Як қатор бозиҳои бачагон сурудҳои хурд-хурди иборат аз ду, чор, шаш мисраъро дар бар мегирад. Мисол:

Ҳой бачаҳо хезетон,

Ин қадар нахобетон

Офтоби ҳаррӯзӣ,

Бо либоси зардӯзӣ

Баромадааст аз дур

Меҳандад бинед, чӣ тур? [3.40].

Бо ҳамин мазмун Ғаффор Мирзо меғӯяд:

Бояд ҳар пагоҳӣ,

Барвақт хезад аз хоб.

Ўро давост варзиш,

Обу ҳавову офтоб...[10.4].

Шеърҳои тарона, ҷистонҳои халқӣ ва бозиҳои гуногун, ки байни мардум паҳн шудаанд, бо ифодаи возеҳтару содаву рангин ва мазмуни баланд дар ашъори барои кӯдакону наврасон

таълиф намудаи Ғаффор Мирзо ба таври дигар инъикос ёфтааст. Дар китоби «Таърихи адабиёти советии тоҷик» ҷилди 6 «Адабиёти бачагона» [3].

дар ҳаёти бачагон чӣ гуна нақш бозидани шеър ба тафсил сухан рафтааст, аз ин ҷо бармеояд, ки падарону бобоёни мо барои тарбияи фарзандонашон аҳамияти ҷиддӣ зоҳир менамудаанд: «Мардум дараҷаи фаҳмиш ва имкониятҳои дарккунии бачаро ба эътибор гирифта, сурудҳое эҷод кардаанд, ки бачагонро ба шавқ меоварад ва мароқи онҳоро ба калом бадеӣ, бо зебӣ тарбия менамояд» [3.194].

Акнун барои равшанӣ андохтан ба гуфтаҳои боло ба чанд масъала эътибор медиҳем. Аз адабиёти шифоӣ намунаҳои беҳтарини шеърҳои халқӣ то замони мо омада расидааст, ки аксарияти шеърҳо ва дoston-афсонаҳои Ғаффор Мирзо аз ҷиҳати мазмун, услуб ва сабки баён ба ҳамдигар мушобеҳанд, ки ба онҳо шеърҳои «Момочурғотак», «Чанбаршоҳак», «Пишӣ, ту кучо алла» ва ғ. аз намунаҳои беҳтарини ин гуна шеърҳо ба шумор мераванд:

Момочурғотак,
Чаро ту хурдак.
Болу паракат
Сурхаку зардак
Боло мепарӣ,
Кучо мепарӣ.
Момочурғотак
Љурғотат канӣ?
Соли нав омад
Савғотат канӣ?

Рафтаи деҳак,
Дидам бузак.

Хурду пастак,
Шоҳаш качак.

Пишӣ, пишӣ, лолои ту,
Мошонӣ мо бобои ту.
Аз кучо гаштанҳои ту,
Љорук намонд дар пои ту.
Саг пуштаки дар хуфта,
Пишӣ, ту кучо алла?
Бомак ғарами пахол
Пишӣ, ту кучо алла?... [5.188-189].

Фарошутрук,
Фароштурук,
Думат микроз
Омадӣ боз?
Аз лаби ой,
Овардӣ лой,
Шифти хона,
Сохти лона.
Лонаат шуд,
Аз бача пур.
Бо бачаҳот
Ширкулча хӯр [5.186].

- Зоғи ало:
- Қар, қари қар,
- Кучо равӣ?
- Лаблаби чар,
- Чӣ мечинӣ?
- Меваи тар,
- Кай меҳӯрӣ?
- Вақти саҳар [5.185].

Мусичаи бегуноҳ,
 Рӯи андалӣ баро,
 Аз нӯлакат муччӣ кунам,
 Аз думакат қайчӣ кунам.
 Мусича гуфт – Заргарам,
 Тавқи зар дар гарданам,
 Имрӯз туй хоҳарам,
 Хабар бар ба модарам [5.185].

Як миқдор асарҳои гуногуншакл ва гуногунмазмуни халқӣ ҳастанд, ки онҳоро бачагон дар мавридҳои гуногун истифода мебаранд ва аз ин рӯ, онҳоро фолклори бачагон меномем. Ин асарҳо асосан дар шакли афсона, достон, қиссаву ривоят аз тарафи калонсолон эҷод шуда ва дар онҳо шавку завқ, рӯҳияи хурдтаракон ба эътибор гирифта шудааст. Хусусиятҳои забонӣ, услубӣ, мавзӯӣ ва тасвири бадеӣ, ки дар фолклори бачагон мушоҳида мешавад, дар шеърҳои достон- афсонаҳои Ғаффор Мирзо низ ин нуқта ба назар мерасад. Дар асарҳои фолклорӣ асосан афсона ва шеърҳои бачагона, ки иштироккунандагони он ҳайвоноту паррандагон мебошанд, аз ҷумла: мусича, достак, фоҳтак, ҷумҷуқ, булбулак, акка, чанбаршох, зоғи ало ва ғайра мебошанд, ки ин иштироккунандагон айнан дар достон – афсонаҳои Ғаффор Мирзо низ фаъолона иштирокдоранд. Инчунин дар фолклор шеърҳои зиёде ба назар мерасанд, ки аз омад-омади баҳор ва фарорасии айёми кишту кор ва шодиву сурури кӯдаконро ифода менамояд

Рӯзҳои тобистон,
 Миёни боғу бўстон.
 Меравем давон-давон,
 Ба сӯи оби равон.
 Даруни об метозем,
 Обчошакон мебозем.
 Ҳам оббозӣ мекунем,
 Ҳам хокпошӣ мекунем... [2.40].

Ғаффор Мирзо ин тасвири фасли тобистонро ба таври дигар ба тасвир кашидааст:

Баҳорон бо муроде мешитобад,
 Ки тобистон шавад дар охири кор.
 Ки ҳар гул бо ҳазорон обутобе,
 Бубандад ғура, рангин оварад бор...
 Ки дохил гашта дар саҳрои пахта,
 Кунад кӯҳи сафеди пахта ҳосил [20.18].

Маҷмӯаи дуҷуми ӯ «Як тӯҳфаи майдекак» мебошад, ки дар ин китоби шоир маҳз ҳамин гуна шеърҳои дар сабку оҳанги сурудҳои халқӣ эҷодкардаи ӯро дар бар гирифтааст. Чунончӣ:

Хирсак асалдуздӣ рафт,
 Хирсака ору газид.
 Ў дод гуфта мегурехт,
 Харгӯшбача механдид.

Ё ин ки:

Гуфт рӯбоҳи рӯмолсурх,
 - Намехӯрам гӯшти мурғ
 Занбуруғам мефорад,
 Вай устухон надорад,
 Накун Дилишчон бовар
 Ба рӯбоҳи фиребгар...
 Ду санҷобу як хирсак,
 Аз ҷӯб карданд алвончак.
 Алвончак дар таги бед
 Ҷӯби алвончак сафед [12.4].

Дар ин шеър ба қавли Ю.Акбаров «...ин мисраъҳо пур аз ҳаракат ва ҷӯшу хурӯш буда, воқеа хеле аҷиб ва хандаовар аст, мисраъҳо кӯтоҳ ва калимаҳо ба бачагон шиносу фаҳмоанд» [6.105].

Илова бар ин, Гаффор Мирзо дар ин шеър аз ҷумла шеърҳои дигараш хонандагони хурдсоларо ба ҳаёт ва табиат шинос мекунад, ба онҳо одати хирсак, ки асалро дӯст медорад ва ҳислати занбӯри асалро нишон дода, манзараҳои ғалатии ҳаётро дар пеши назари бачаҳо ба ҷилва меандозад, муносибати рангини дар олами растаниҳо ва ҳайвонот вучуддоштаро дақиқназарона омӯхта, барои бачаҳо афсонаҳои дилангез эҷод мекунад.

Раҷаб Амонов дар китоби «Адабиёт ва бачагон» хеле хуб баён месозад: «Гаффор Мирзо ба туфайли завқи пурқуввате, ки дар эҷоди асарҳои бачагона пайдо карда буд, камбудиаширо фаҳмида, ба шакли ифода бештар аҳамият дод. Ў таҷрибаи шоирони пешқадам, хусусан эҷодиёти даҳанакии халқро раҳнамоӣ худ қарор дода, ба офаридани асарҳои камар баст, ки ҷӣ аз ҷиҳати мазмун ва ҷӣ аз ҷиҳати услуб, хусни беҳтарини сурудҳои бачагонаи халқиро ба худ гирифта, ба талаботи назми хурдсолон мувофиқат кардаанд» [2.128].

Раҷаб Амонов андешаашро идома дода мегӯяд: «... дар маҷмӯаи ӯ «Як тӯҳфаи майдекак» маҳз ҳамин шеърҳо ҷой пайдо кардааст, муҳаққиқ Ю.Акбаров диққатангез будани ин шеърҳоро таъкид карда, ба исботи фикраш пораи зеринро мисол овардааст» [2.128].:

Хирсак асалдуздӣ рафт,
 Хирсака ору газид.
 Ў дод гуфта мегурехт,
 Харгӯшбачча механдид... [12.4].

Ин ҷо гап албатта фақат дар сари пурҳаракатии кӯтоҳии мисраъҳо ва фаҳмо будани калимаҳо (ҳарчанд, ки ин нуктаҳо дар шеърҳои Гаффор Мирзо барҷастааст) набуда, дар он аст, ки шоир хонандагони хурдсоларо ба ҳаёту табиат шинос карда, муносибатҳои рангини дар олами растаниҳову ҳайвонот вучуд доштаро мавриди диққат қарор дода, барои хурдсолон шеърҳои афсонаҳои завқовару дилнишин меофарад.

АДАБИЁТ:

1. Айнӣ С. Таҳсиб-ус-сибён (ба ҷоп ҳозиркунанда С.Табаров). – Душанбе: Адиб, 1994. – 46 с.
2. Амонов Р. Адабиёт ва бачагон – Душанбе: Ирфон, 1981.-244с.
3. Амонов Р. Адабиёти бачагона. Дар китоби “Таърихи адабиёти советии тоҷик”. Ҷилди 6.- Душанбе: Дониш.1982.-346с.
4. Адибони Тоҷикистон (таҳия ва танзими Асрори Сомонӣ ва Мачиди Салим)-Душанбе: Адиб, 2014.-319с.
5. Асрорӣ В. Жанрҳои хурди фолклори тоҷик. Қисми 1. – Душанбе: УПД, 1983.-92с.
6. Акбаров Ю. Назми хурдсолон маҳорати баланд ва дониши фаровон металабад. Дар маҷмӯаи мақолаҳо. “Материалҳо оид ба адабиёти бачагон”. Душанбе: Маориф, 1967. с107-141.
7. Бобокалонова Ҷ. Материалҳо оид ба адабиёти бачагонаи советии тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1967.-270с.
8. Бобокалонова Ҷ. Таърихи адабиёти атфол. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2006.-456с.

9. Белинский В.Г., Чернишевский Н.Г., Добролюбов Н.А. “О детской литературе и детской чтении” – Москва:Детгиз, 1958.-432с.
10. Ғаффор Мирзо. Баррача рӯяд аз Замин. Сталинобод:Нашриёти давлатии тоҷик. 1957.-12с.
11. Ғаффор Мирзо. Санговдавак. – Сталинобод: Нашриёти давлатии тоҷик, 1957.-14с.
12. Ғаффор Мирзо. Як тухфаи майдекак. – Сталинобод: Нашриёти давлатии тоҷик, 1959.-14с.
13. Ғаффор Мирзо. Гунчишкак. – Сталинобод: Нашриёти давлатии тоҷик, 1961.-20с.
14. Ғаффор Мирзо. Достак. – Сталинобод: Нашриёти давлатии тоҷик, 1961.-24с.
15. Ғаффор Мирзо. Афсонаи сесона, се мурғи дари хона. – Сталинобод: Нашриёти давлатии тоҷик, 1969.-16с.
16. Ғаффор Мирзо. – Шайтони бе кафшу маҳсӣ. – Сталинобод: Нашриёти давлатии тоҷик, 1963.-8с.
17. Ғаффор Мирзо. Кадом хунар беҳтар аст. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 31с.
18. Ғаффор Мирзо. Гулҳои даста баста. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 95с.
19. Ғаффор Мирзо. Аз ғахвора то майдон. – Душанбе: Маориф, 1981.-222с.
20. Ғаффор Мирзо. Наврӯзи кӯдакон. – Душанбе: Ирфон, 1972, 31с.
21. Ғаффор Мирзо. Як қатра Офтоб. – Душанбе: Маориф, 1964-1965.-28с.
22. Христоматия (барои интитутҳои педагогӣ) Тартибдиҳанда Ҷ.Бобокалонова. – Душанбе: ИМТ, 1971.-200с.
23. Муллоҷонов М. Росташиро гӯям. Дар маҷмуаи мақолаҳои “Материалҳо оид ба адабиёти бачагон”. – Душанбе: Маориф, 1967.-190с.
24. Неъматҷон Файзуллоев. Адабиёти кӯдак. – Хучанд, 2010. – 662с.
25. Тазкираи адабиёти бачагон. Ҷилди 1 (назм). – Душанбе: Маориф, 1979.-336с.
26. Тазкираи адабиёти бачагон. Ҷилди 2. – (наsr). – Душанбе: Маориф, 1980.-365с.
27. Тазкираи адабиёти бачагон. Ҷилди 3. – (наsr). – Душанбе: Маориф, 1983. -347с.
28. Э. Раҳмон. – Кӯдакону наврасон сарвати асосии ҳар миллатанд. – “Садои мардум”, 2009, 20-март

Муродзода Мукаррамаи Рачабалӣ
н.и.ф. и.в., дотсенти кафедраи
забон ва фарҳангӣ Донишгоҳи
байналмилалӣ сайёҳӣ
ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

ТАҲАВУЛЛОТИ МАЪНОӢ ДАР ИНКИШОФИ СОХТОРИИ ВОЖАИ “БОБО”

Аннататсия: Дар мақолаи ба ин мавзӯ бахшидашуда дар хусуси сермаҳсул будани вожаи “**бобо**” сухан меравад. Чи тавре ки маълум аст, чи дар забони адабӣ ва чи дар забони гуфтугӯӣ “**бобо**” гуфта, пеш аз ҳама, падари падар ё падари модар дар назар дошта мешавад, аммо аҷиб ин аст, ки дар Фарҳанги забони тоҷикӣ **падар**, **волид** ҳамчун маънии аввали вожаи **бобо** нишон дода шудааст. Мо дар маводи мавриди таҳлиламон ин луғатро ба маънои зикршуда дучор наомадем. Дар баъзе лаҳҷаҳои шарқӣ (қаротегинӣ) **бова** барои ифодаи мафҳуми «падари» ба қор бурда мешавад, аммо маънии **падари падар** ё **модар** дар он шева дар шакли **бово** ва **бъво** ифода мегардад.

Калимаи «**бобо**» ба қатори вожаҳои умумиистеъмол дохил шуда, ду муродиф низ дорад, ки ҳар дуяш ҳоси забони адабианд: **падаркалон** ва **падарибузург**. Бо вучуди ҳоси забони адабӣ буданашон ин луғатҳо дар осори бадеӣ, аз ҷумла дар маводи зеро таҳлил қароргирифтаи мо, кам истеъмол шудаанд. Вожаи «**бобо**» ҳам дар нутқи гуфтугӯӣ ва ҳам дар забони адабӣ, ҳосатан дар забони осори бадеӣ, барои ифодаи эҳтиром ба ҳамаи мардони синнашон ба ҷое расида ҳамчун мурочиат гуфта мешавад. Ин луғот аз қадим ба унвони вожаҳои зарурию ҳаётӣ

мардуми эронитабор ва бархе аз онҳо чун унсурҳои муштараки оилаи забонҳои ҳиндуаврупой дар тӯли таърих ҳамвора такмилу ташаккул ёфта, бо роҳу воситаҳои гуногун сохта шудаанд. Дар мисолҳои овардашуда калимаи «**бобо**» на мафҳуми хешутаборӣ, балки вазифаи баёнияро адо менамояд ва маънои «инсонӣ чинси мардонаи солрафта, мӯйсафед, пир»-ро медиҳад. Вожаи «бобо» ҳам дар нутқи гуфтугӯӣ ва ҳам дар забони адабӣ, ҳосатан дар забони осори бадеӣ, барои ифодаи эҳтиром ба ҳамаи мардони синнашон ба ҷое расида ҳамчун мурочиат гуфта мешавад. Калимаи «**бобо**» дар шакли ҷамъ – бобоён дар забони адабии тоҷикӣ асосан маънои «ниёгон, гузаштагон, авлоди гузашта»-ро медиҳад.

Калидвожаҳо: таҳаввулот, ҷинсият, бобо, сермаъноӣ, вожа, калимасозӣ, осор, забон, лугат, мақсад, маъно, сохти грамматикӣ.

РЕСТАВРАЦИЯ ЗНАЧЕНИЯ В СТРУКТУРНОМ РАЗВИТИИ СЛОВА «ДЕД» НА НАУЧНОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

Аннотация: В статье, посвященной этой теме, говорится о продуктивности слова «дедушка». Как известно, и в литературном, и в разговорном языке «дедушка» означает, прежде всего, отца отца или отца матери, но странно то, что в культуре таджикского языка отец, родитель – это первое значение слова дедушки. В анализируемом материале это слово в указанном значении нам не встретилось. В некоторых восточных (каротегинских) диалектах бова используется для выражения понятия «отец», но значение отца или матери выражается в форме баво и баво.

Слово «дедушка» является одним из общеупотребительных слов и имеет два синонима, оба из которых характерны для литературного языка: дедушка и прадедушка. Несмотря на то, что эти словари являются литературным языком, они редко используются в художественных произведениях, в том числе и в анализируемом материале. Слово «дедушка» употребляется как в разговорной речи, так и в литературном языке, особенно в языке художественных произведений, для выражения уважения ко всем Мужчинам зрелого возраста именуются рекомендациями. С древнейших времен эти словари постоянно совершенствовались и формировались как необходимые и жизненно важные слова иранского народа, а некоторые из них как общие элементы индоевропейской языковой семьи, и создавались разными способами и способами.

В приведенных примерах слово «дедушка» не имеет понятия родства, а выполняет функцию выражения и означает «человек мужского пола, старый, старый, старый». Слово «дедушка» употребляется как в разговорной речи, так и в литературном языке, особенно в языке произведений искусства, для выражения уважения ко всем мужчинам своего возраста. Слово «дед» во множественном числе – бабоён в литературном таджикском языке в основном означает «предки, предки, прошлые поколения».

Ключевые слова: эволюция, пол, дед, многозначность, слово, словообразование, произведения, язык, словарный запас, цель, значение, грамматическая структура.

MEANING RESTORATION IN THE STRUCTURAL DEVELOPMENT OF THE WORD "GRANDFATHER" BASED ON ARTISTIC WORKS

Annotation: The article dedicated to this topic talks about the productivity of the word "grandfather". As it is known, both in the literary and colloquial language, "grandfather" means, first of all, the father of the father or the father of the mother, but the strange thing is that in the culture of the Tajik language, father, parent is the first meaning. grandfather's word is shown. We did not come across this word in the mentioned meaning in the material under our analysis. In some eastern (Karotegin) dialects, bova is used to express the concept of "father", but the meaning of father's father or mother is expressed in the form of bavo and bavo.

The word "grandfather" is one of the commonly used words and has two synonyms, both

of which are characteristic of the literary language: grandfather and great-grandfather. Despite being a literary language, these dictionaries are rarely used in works of art, including in the material under analysis. The word "grandfather" is used both in colloquial speech and in literary language, especially in the language of works of art, to express respect for all Men of mature age are referred to as references. Since ancient times, these dictionaries have been continuously improved and formed as the necessary and vital words of the Iranian people, and some of them as common elements of the Indo-European language family, and were created in different ways and means. In the given examples, the word "grandfather" does not have the concept of kinship, but serves the function of expression and means "man of the male gender, old, old, old". The word "grandfather" is used both in colloquial speech and in literary language, especially in the language of works of art, to express respect for all men of their age. The word "grandfather" in the plural form - бабоян in the literary Tajik language mainly means "ancestors, ancestors, past generations".

Keywords: *evolution, gender, grandfather, multi-meaning, word, word formation, works, language, vocabulary, purpose, meaning, grammatical structure.*

Яке аз рукнҳои асосии ҳар як миллат забони ӯ мебошад, ки инъикосгари вазъи таърихӣ, сиёсӣ, маънавӣ, илмӣ ва иқтисодии он ба шумор меравад. Забон хусусан таркиби луғавии он дар ҳолати инкишофёбии доимӣ аст, инро метавон дар сохт ва маънои калимаҳо мушоҳида намуд.

Зарур ба ёдоварист, ки вожаҳои ифодакунандаи мафҳуми чинсияти одамонро аз рӯйи муносибат ва алокаи иҷтимоии онҳо ба ду гурӯҳ чудо кардаанд: а) гурӯҳи калимаҳое, ки номи мафҳумҳои хешовандиро далолат мекунанд ва б) калимаҳое, ки мафҳумҳои ғайри хешовандиро ифода мекунанд. Вожаҳои гурӯҳи аввалро дар луғатшиносӣ калима ва истилоҳоти хешу таборӣ (хешовандӣ) ном бурдаанд, ки онҳо як ҷузъи бузурги луғати забонамонро ташкил медиҳанд. Ин луғот аз қадим ба унвони вожаҳои зарурию ҳаётии мардуми эронитабор ва бархе аз онҳо чун унсурҳои муштараки оилаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ дар тӯли таърих ҳамвора такмилу ташаккул ёфта, бо роҳу воситаҳои гуногун сохта шудаанд. Ташаккули ин қабати луғавӣ бо ду роҳ сурат гирифтааст: аввалан, ин воҳидҳои луғавӣ бунёду идомаи таърихӣ гуфтори мардуми ҳавзаи оилаи ҳиндуаврупоӣ буда, тадриҷан дар ҳамнишинӣ бо дигар қавму миллатҳо ва ҳаводиси сиёсӣ иҷтимоӣ такмил ёфта, муродифот пайдо кардаанд ва барои ифодаи як мафҳум чандин вожа дар истифода қарор гирифтааст. Роҳи дигари тақомули лексикаи хешутаборӣ тариқи роҳу василаҳои вожаасозӣ ва истилоҳсозии забон сурат гирифтааст, ки ҳам қолибҳои сермахсул ва ҳам каммахсул дорад. Силсилаи калимаву истилоҳоти хешутабории забони тоҷикӣ аз нуқтаи назари грамматикӣ (сарфӣ) то андозае мавриди баррасии муҳаққиқон қарор гирифтааст, аммо аз ҷиҳати луғавию маъноӣ кори ҷиддии илмие дар ин самт ба анҷом нарасидааст.

Гурӯҳи дуюмро калимаҳое ташкил медиҳанд, ки мафҳумҳои онҳо бо ҳам алокаи наздики иҷтимоӣ надоранд ва онҳоро вожаҳои ғайрихешовандӣ номгузорӣ кардаанд.

Калимае, ки мафҳуми хешутабории чинси мардона, асосан, аз он сар мешавад, **бобо** аст. Дар Фарҳанги забони тоҷикӣ (1969) танҳо ду маънои он оварда шудааст:

БОБО بابا 1. падар, волид.

Гуфт: Бобо, равона шуд поям,

Кард рои ту оламороям.

Низомӣ

Қадри бобо он замон донӣ, ки худ бобо шавӣ.

2. падари падар ё падари модар, чад [11, 89].

Чи тавре ки маълум аст, ки чи дар забони адабӣ ва чи дар забони гуфтугӯӣ **бобо** гуфта, пеш аз ҳама, падари падар ё падари модар дар назар дошта мешавад, аммо ачиб ин аст, ки дар Фарҳанги забони тоҷикӣ **падар**, **волид** ҳамчун маънии аввали вожаи **бобо** нишон дода шудааст. Мо дар маводи мавриди таҳлиламон ин луғатро ба маънои зикршуда дучор наомадем. Дар баъзе лаҳҷаҳои шарқӣ (қаротегинӣ) **бова** барои ифодаи мафҳуми «падар» ба кор бурда мешавад, аммо маънии **падари падар ё модар** дар он шева дар шакли **бобо** ва **бъво** ифода мегардад.

Дуруст аст, ки дар Эрони имрӯз **бобо** ва дар Афғонистон вожаи **боба** ҳамчун мурочиат ба падар истифода мешаванд. Шояд дар Эрон ба ҷойи **падар** истеъмол гардидани **бобо** собиқаи қадимтаре дошта бошад ва дар байти Низомии Ғанҷавӣ ба ҳамин маънӣ низ омада бошад, аммо дар мисоли дигар, ки зарбулмасал аст, ба назари мо, «**бобо**» бо ҳамон маъноҳои маъмули имрӯза **падари падар ё модар** ва ё умуман, **марди солхӯрда** ба кор рафтааст.

Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ бошад вожаи мазкур ба тариқи зайл шарҳ ёфтааст:

БОБО بابا 1. падари падар ё падари модар, ниё, чад: бобои падарӣ, бобои модарӣ. 2. насли гузашта, аҷдод (ба ин маънӣ, асосан, дар шакли ҷамъ – бобоён ва бобоҳо меояд); гузаштагон; падару бобо (-и мо) гузаштагон (-и мо), аҷдод (-и мо). 3. *таър.* сардори ҷамъиятҳои қосибону ҳунармандони замони пеш: бобои кафшдӯзон, бобои машқобон, бобои саисҳо; **бобои барфӣ** қаҳрамони афсонавии ҷашнҳои солинавӣ – рамзи сармо дар халқҳои Аврупо, ки мӯйсафеди рӯсурхи ришу мӯйлабдор буда, дар тан пӯстину дар сар телпак дорад ва дар расми истиқболи соли нав дар атрофи арчаи солинавӣ ба бачаҳо тухфаҳо тақдим мекунад; 4. **шери бобо** // **ҷони бобо** дар мавриди изҳори навозиш аз тарафи мӯйсафедон ба бачагон гуфта мешавад [12, 48].

Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ ба маънои **падар** омадани ин калима тамоман қайд нашудааст.

Дар байти зерин шоир Лоиқ Шералӣ бобои Суғд гуфта деҳоти водии Ягнобро дар назар дорад, ки мардуми он бо забонашон нишонае аз ниёгон – суғдиён мебошанд: Мешиносам хонаи бобои суғдамо ҳанӯз

Ҳамчу ганҷе дар қабатҳои замини бурдбор [14,71].

Аслан мардуми тоҷик деҳқонро «бобои деҳқон» мегӯянд. Ин амал шояд барои деҳқон, ки ба инсоният ҳам хӯрданиву ҳам нӯшидани муҳайё мекунад ва барои халқ азизу муҳиб шудааст, чун эҳтирому сипос падид омада бошад. Аммо дар баъзе ноҳияҳои шимолӣ Тоҷикистон вожаи **бобо** ҳамчун эҳтирому самимият нисбат ба шахсони наҷдандон солдидаи аҳли дину тақво низ истифода мешавад: бобои мулло, бобои ҳоҷӣ ва ғ. Дар байти зерин ин калима ҳамчун баёнӣ эҳтиромии деҳқон ба кор бурда шудааст:

Ҳар баҳорон бар замин бобои деҳқон

Чун бипошад ба ҳавас пундонро [13, 105].

Аммо дар «Дуои борон» ном шеъри Лоиқ **Бобои деҳқон** дар шакли таркиби иборавии исми хос панҷ маротиба ба кор бурда шудааст. Шоир Л. Шералӣ низ **Бобои деҳқон** гуфта ҳамаи деҳқонро дар назар гирифтааст:

Боз ҳам **Бобои деҳқон** зора мекард

Аз Худову аз фалакҳову малакҳо [14, 154].

Калимаи **бобо** дар шакли ҷамъ – бобоён дар забони адабии тоҷикӣ асосан маънои «ниёгон, гузаштагон, авлоди гузашта»-ро медиҳад:

Бобоёни мо аз барои ҷанг шамиерҳоро кашидани шаванд, шамиерҳо аз ғилоф намебароянд: ҳама занг зада ба ғилофҳо ҷастаида мондаанд. Ба ҳама ҷӣ хел даму куф доштани падару **бобоёни** ӯ маълум. Магар ӯ аз камари онҳо нест? [7, 12].

Калимаи «бобо» низ ба қатори вожаҳои умумистеъмол дохил шуда, ду муродиф низ дорад, ки ҳар дуяш хоси забони адабианд: **падаркалон** ва **падарбузург**. Бо вучуди хоси забони адабӣ

буданашон ин луғатҳо дар осори бадеӣ, аз ҷумла дар маводи зерӣ таҳлил қароргирифтаи мо, кам истеъмол шудаанд:

Ин **падаркалон** буд, ки падарро низ ба ин роҳ ҳидоят мекард [7, 312].

Мана, ин **бобоят**, нав аз аскарӣ омада буд... ангушти ларзонашро ба сурати ҷавоне монда, ба наберааш дар бораи **падаркалонаш** ҳикоят оғоз кард кампир [7, 76].

Вожаи «бобо» ҳам дар нутқи гуфтугӯӣ ва ҳам дар забони адабӣ, хосатан дар забони осори бадеӣ, барои ифодаи эҳтиром ба ҳамаи мардони синнашон ба ҷое расида ҳамчун мурочиат гуфта мешавад:

– Ист, **бобо**, хушдоманат дўстат медоштааст [8, 54]. – Ором шавед, **бобочон**, шумо одами бамаданият менамояд, ба ин бача сарбасар нашавед, – гуфта ба тарафи мўйсафед нигоҳ кард Ситора [8, 137]. **Боботон** гуфтамку мисли ҳама **бобоҳо** дар ҷанг аст, ҷанд бор гўям! Ҷанг тамом шавад, як ҳалта қанд дар китф меояд [8, 225]. –Худат хабаркаш! **Бобиву бобокалонат** хабаркаш! – авзои Насим якбора бечо шуд [8, 211].

Худуди интишори гунаҳои **бобо** дар шеваҳо гуногун аст. Масалан: дар гурӯҳи лаҳҷаҳои қаротегинӣ шакли **бобо II бова //бъво**; дар гурӯҳи ғарбии Кўлоб **боба//бова**; дар гурӯҳи шимолии Кўлоб **бобоII бобиII бови**; дар ҷануби Кўлоб **бобо, бо**; дар Ванчу Дарвоз **боба** дар гурӯҳи вахӣ – қаротегинӣ **буво// бўбо//бъво** мустаъмал мебошанд. Аз ҷузъи **боби** ва **бови** ва воҳиди луғавии **калун** бо роҳи фарқи изофат ба вучуд омадани калимаҳои мураккаби **бобикалун//бовикалун** ба маънои “бобокалон, падари бобо” ба назар мерасад. Аммо ин хусусияти умумӣ надорад. Маънои ин калимаҳо дар худуди интишори лаҳҷаҳои мавриди таҳқиқ фаҳмо аст, зеро тафовути фонетикӣ калимаи, умумистеъмолии **бобокалон** аз онҳо ҷандон зиёд нест. Бо решаи мазкур вожаи **бобохун** ба маънии “**падархонд**” ба вучуд омадааст, ки на аҳаммияти шевагӣ, балки хусусияти лаҳҷавӣ дорад; у мён –а **бобохун** гирифтад. Аз решаи “**бобо**” ё “**бобо**” бо иловаи пасванди-гӣ сифати нисбӣ сохта мешавад, ки ба маънои “**бобой**” ё “**падар**” ба мансубият далолат менамояд, ки аввалӣ бо тафовути савтиаш хусусияти шевагӣ касб намудааст. Бо асосҳои **бобо** ва **ота** калимаи **отабово** сохта шудааст, ки дар қолаби маъмули калимасозии забони тоҷикӣ (исм+исм) буда, маънои “саромад, гузаштагон, ниёгон”-ро дорад: Отабовомун ай Вахӣ – ай [64,2].

Вожаи «**бобо**» ба танҳои чун исми шахс ва дар ҳаёти номҳои ҷинси мардона (**Хусейнбобо**, **Шарифбобо**, **Каримбобо**) истифода шавад ҳам, ба ҷумлаи воҳидҳои ҳешутаборӣ дохил намешавад. Чун ифодаи эҳтиром дар таркибҳои **бобои** Рустам, **бобои** Сўфӣ, **бобои** Файзалӣ, **бобои** Шариф ва ғайра низ истифода мешавад. Ин ҳолат ҳам дар нутқи рӯзмарраи кулли тоҷикон ва ҳам дар муомилаи қаҳрамонони осори бадеӣ, хосатан наср, зиёд қор фармуда мешавад:

Бобои Рустам лаби ҷўйи қаъри дара ништа, бо панҷаҳояш обро пош меод [1, 393]. Ҷанд нафар сари роҳ меистоданд. Дастҳо пеши бар, онҳо ба **бобои** Рустам салом доданд [1, 394]. **Бобои** Занбўр ба бачаҳо таҳдидомез гап мезанад [8, 112] Шиносҳо гумон карданд, ки ин зани сарсаҳт ҳам аз ғаму дарди бачаҳояш мисли **бобои** Карим савдой шуд [8, 138].

Дар мисолҳои овардашуда калимаи «бобо» на мафҳуми ҳешутаборӣ, балки вазифаи баёниро адо менамояд ва маънои «инсонӣ ҷинси мардонаи солрафта, мўйсафед, пир»-ро медиҳад, яъне Рустам, Занбўр ва Карим одамони пиранд, мўйсафеданд. Дар матни зайл вожаи таҳти назари мо мафҳуми ҳешутабориро тасвир мекунад:

– Бобои Рустамчон, нагуфтӣ, ки фардо хабаргириашон меравем? [3, 100]. Дар ин мисол бармалост, ки Рустам номи набера аст ва вожаи ифодакунандаи мафҳуми навозиши «чон» матлабро равшан мекунад. Яъне ин ҷо «бобо» маънои ҳешутабории «падари падар»-ро додааст. Аммо, лозим ба ёдоварист, ки дар ифодаи «бобои Рустам» ва ба ин монанд ду маъно нухуфтааст, ки онҳо дар матни пурра мушаххас мегарданд. Чунончи:

1. Дастҳо пеши бар онҳо ба **бобои Рустам** салом доданд [1, 394]. 2. О, ин мўйсафед **бобои Рустам** – ҳамон Рустами ҷўраат аст-ку, ҷӣ хел нашинохтӣ? [1, 172].

Аз матнҳои боло маълум мешавад, ки «**бобои Рустам**»-и ҷумлаи аввал ба маънои «эҳтиром нисбат бар пири ҷинси мардона» омада ва дар ҷумлаи дуюм он ба маънои «ифодаи маънои ҳешутаборӣ» қорбурд гардидааст.

Адабиёт

1. Мирзоев, К. Дар орзуи падар [Матн] / К. Мирзоев. – Душанбе: Адиб, 1990. – 400 с.
2. Мачидов, Ҳ. Сехри сухани форсии тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. Мачидов. – Душанбе: Дақиқӣ, 2014. – 352 с.
3. Махсумзод, Р. Кафан киса надорад. Повест, ҳикояҳо ва андешаҳо [Матн] / Р. Махсумзод – Душанбе, 2009. – 256 с.
4. Мачидов, Ҳ. Усулҳои сермаъношавии калимаҳо [Матн] / Ҳ. Мачидов // Маърифат, 1998, № 1-2. – С. 10-13.
5. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе, 2003. – С. 59-71.
6. Неменова, Р., Ҷӯраев Ғ. Истилоҳҳои ҳешу таборӣ // Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Фонетика, лексика. Ҷ. 1. [Матн] / Р. Неменова, Ғ. Ҷӯраев – Душанбе: Дониш, 1980. – С. 194-204.
7. Сафиева, Г. Занони Сабзбаҳор [Матн] / Г. Сафиева – Душанбе: Адиб, 1990. – 360 с.
8. Сафиева, Г. Шуъла дар санг (гулчини ашъор) [Матн] / Г. Сафиева – Душанбе: Адиб, 2011. – 384 с.
9. Самад, А. Гардиши девбод [Матн] / Абдулҳамид Самад. – Душанбе: Адиб, 2007. – 568 с.
10. Собир, Б. Аз гули хор то Симхор: Гулчини шеърҳо [Матн] / Б. Собир – Москва: Интрансдорнаука, 2003. – 256 с.
11. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Ҷ.1. М. [Матн] Советская энциклопедия, 1969. – 951 с.
12. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. [Матн] – Душанбе, 2008. – 950 с.
13. Фарзона. Мухри гули мино [Матн] / Фарзона – Хучанд: Ношир, 2006, 400 с.
14. Шералӣ Л. Девони дил [Матн] / Л. Шералӣ. – Душанбе: Адиб, 2006. – 492 с.

Азиза Давлатшозода
сардори кафедраи пабонҳои Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон,
н.и.пед., дотсент, полковники милитсия
E-mail azizadavlat@mail.ru
Тел. 903 44 24 24

Истилохнигорӣ ва рушду густариши забон

Аннотация: В данной статье автор высказывает свое мнение по поводу терминологии и ее использования, а также отмечает, что персидско-таджикский язык имеет долгую историю и на протяжении более тысячи лет являлась языком государственного управления, делопроизводства и науки, и свидетельством этому служит научное и литературное наследие наших предков.

Терминология также является вопросом, связанным с развитием, переходом и эволюцией каждого языка. Если слова языка в одной области используются в качестве терминов, то в другой области они теряют свое терминологическое значение и используются как простое и общеупотребительное слово.

В действительности, термин представляет собой одну из основных характеристик определенного понятия, специально закрепленную за этим термином.

На самом деле, каждое новое понятие, вошедшее в наш таджикский язык в качестве термина, характеризует нововведение, открытие, изобретение и изменение в современном мире, а не является творением ума нашего народа, и такие слова и термины не имеют точного средства языкового выражения в нашем родном языке.

Ключевые слова: *Язык, термин, наука, история, развитие, делопроизводство, таджикский язык, изменение, область, наследие, проблемы, изучение, значение, слово, конкретный.*

Annotation: In this article, the author expresses his thoughts on the term and its use, and also notes that the Tajik-Persian language has a long history as the language of government, administration and science for more than a thousand years, and evidence of this is the scientific and literary heritage of our ancestors.

Terminology is also a question, the consequences of which are related to the development and expansion of each language. If the vocabulary of a language is used as a term in one area, then in another area it leads to the development of its terminological meaning and is used as a common and commonly used word.

Truly, the term is one of the main characteristics of the concept and is specifically assigned to the term to denote the meaning of a certain concept.

In fact, each new concept introduced into our Tajik language as a term is characterized by daily innovations, discoveries, inventions and changes in the modern world, and is not a creation of the mind of our people, and these words and terms do not have an exact means of expression in our native language.

Key words: *language, term, science, history, development, problem, study, meaning, word, specific*

“Мо бояд ҳангоми сохтан ва интиҳоби луғату истилоҳот, қабл аз ҳама калимаву истилоҳот ва мафҳумҳои сиёсӣ иҷтимоӣ бисёр дақиқ, эҳтиёткор ва оқибатандеш бошем”

Эмомалӣ Раҳмон

Забони тоҷикӣ-порсӣ тули ҳазорсола беш ҳамчун забони давлатдориву коргузорӣ ва забони илм таърихи тулонӣ дошта, далелу бурҳони онро мероси илмию адабии гузаштагонамон собит менамояд.

Истилоҳнигорӣ ҳам дар ҳар як забон масъалаи марбут ба рушду густариш ва инкишофи ҳар як забон буда, вожагони забон дар як соҳа ҳамчун истилоҳ корбурд шаванд, пас, дар соҳаи дигаре маънои истилоҳии худро аз даст додаву ба сифати як калимаи одӣ ва маъмулӣ мавриди истифода қарор мегиранд.

Воқеан, истилоҳ ифодагари яке аз нишонаҳои асосии мафҳум буда, ба таври мушаххас бори маънии мафҳуми ҳосатан алоҳида бар дӯши истилоҳ вогузур карда шудааст.

Дар асл, ҳар як мафҳуми нави чун истилоҳ ба забони тоҷикии мо воридшаванда бо навсозию кашшофияти ва ихтирооти рӯзмарраву дигаргуниҳои ҷаҳони имрӯза хос буда, офаридаи зеҳни мардуми мо нестанд ва ин гуна вожаву истилоҳот дар забони модарии мо василаи дақиқи ифодаи забонии худро надоранд. Аз ин хотир, бо мақсади ифодаи чунин мафҳумҳо чор шеваи маъмули истилоҳнигорӣ дар забони тоҷикӣ корбурд мешавад. Яъне, аввал, **муодилҷӯӣ**, (бо истифода аз ганҷинаи вожагони забони модарӣ, аз ҳазинаи осори беш аз ҳазорсолаи ниёгонамон ва аз вожагони зиёди маъмули мардумӣ – аз қабилӣ вожагони **равонпизишк, дандонпизишк, даҳонпизишк** ё худ **“нижвон” карниз; балкон - полкона, проём – равзан, паном- респиратор, подгазбзор - противогаз, люстра – кандил, тушгарда, кругосвет Аксон** олам. Косметичка – ойнадон ва ғ...), дувум, **истилоҳсозӣ** – (яъне сохтани истилоҳоти нав бо риояи қатъии қолабҳои таърихӣ калимасозию истилоҳнигорӣ забони модарӣ буда, мутобиқи қоидаи маъмули истилоҳнигорӣ истилоҳи нав бояд бо унсурӣ зинда ва маънодори забон сохта шуда ва ба таъби салим созгор бошад ва дар заминаи он барои сохтани истилоҳоти дигар имкон мавҷуд бошад. Барои мисол, **парол- ниҳонвожа, фаст фуд” истилоҳи “хуроки саридастӣ”, бизнес класс- заронбаҳо; эконокласс- арзонбаҳо, клавиатура ҳарфкалид, . Трасса – шохроҳ, аэропорт – фурудгоҳ ва ғ., савум, тарҷумаи истилоҳ** – (дар ин усули истилоҳнигорӣ истилоҳоти нав бо роҳи тарҷумаи истилоҳот аз забонҳои дигар, ба хусус забонҳои русӣ ва англисӣ сохта мешаванд. Масалан, истилоҳоте аз қабилӣ **фаст фуд” истилоҳи “хуроки саридастӣ”, огнеупорный кирпич- хишти оташбардор, оташтобовар; оила- хонавода; объект –иштиот. сканер –тасвирбардор, принтер – чопгар, штрих-код – рамзхат, клавиатура – ҳарфкалид, железная дорога – Роҳи оҳан, Биғиштекс – Ғелаққабоб, коробка передача – ноқилқуттӣ, подшипник – саққочарҳак, люк - равзана** ва ғ.) ва ҷаҳорум, **иқтибосгирӣ** – (ки ин усули корбурди истилоҳ вобаста ба табиати забон аз забонҳои дигар буда, дар сурати мавҷуд набудани муодили тоҷикии истилоҳ ва имкон надоштани истилоҳсозии нав, дар ин замина, истилоҳ ба таври мустақим аз забони асл, ё ғайримустақим ба воситаи забони асли хориҷӣ, иқтибос дар доираи савтиёти забони тоҷикӣ гирифта мешавад. Зикри ин матлаб ҳам муҳим аст, ки ҳангоми иқтибос гирифтани истилоҳот бояд махсусиятҳои дастурӣ ва овоии забон аз мадди назар дур намонад. Масалан: **мониторинг, ҳолдинг, трансферт, форвард, форфейтинг, опсион, телевизор, реклама, радио, танк, полк, дивизия, прапоршик** ва ғ.).

Ҳамин тариқ, дар забони тоҷикӣ бо дарназардошти пешрафти илму техникаи муосир ва навгониҳои муттасил дар истеҳсолоти хоҷагии халқ имрӯз истилоҳоти зиёде сохтаву корбурд мешаванд. Аз ҷумла, **отвертка – мехтоб; болт – печмила; гайка– печмуҳра; шина – резинҷарҳа; пароль- ниҳонвожа; музей - осорхона; металлургия – филизгудозӣ; противогаз – подгазбзор; технология – фановарӣ; лимит – маҳдуда; клавиатура – ҳарфкалид; торпедо – аждар; ва ғайра.**

Ҳамзамон, барои корбурд ва фаҳмидани мафҳуми баъзе истилоҳоти замони нав, ки аз забонҳои бегона корбурд мешаванд, бо сабаби дурусту амиқ балад набудани забони модарӣ

метавон ба мушкилоте дучор омад, ки аз як тараф бо надониستاني забон вожаҳои бегона мавқеъ пайдо кунанад, аз тарафи дигар, мо маҳрум аз чандин вожаи маъмулу ноби забонамон хоҳем гардид. Зеро ин аз забонро хуб надониستاني мо сар задаву фардо барои мо чиҳати азхудкунии мероси адабии назмиву насрии ниёгонамро фаҳмидану даққ кардан мушкил эҷод мекунад. Чаро мо муодилҳои тоҷикии ҳар як вожагонро, ки дар ҳазинаи бойи луғавии забони тоҷикӣ дарёфтани мумкин аст, надонему онро ба мавридистифода набарем?... Аз ҷумла, вақте ба омӯзишу аз худкунии вожагони забонамон таваҷҷуҳ менамоем, мо вожагонро аз қабилҳои нишина дучор меоем, ки онро имрӯз ба ҷойи истилоҳи русии “сиденье” бамаврид корбурд намудан мумкин аст. Ё худ ба ҷойи корбурди вожаи “башмак” (дар воситаи таҷҳизоти нақлиёти тасмачарх) чаро вожаи “кафш+ак»-ро насозем?... Ва ё ба ҷойи «олот» чаро – абзор» нагӯем, у ба ҷойи “респиратор” муодили қадимаи тоҷикии “паном” ро истифода набарем. Ва ё ба ҷойи истилоҳи “яроқ”-и туркӣ чаро аз вожаи маъмули тоҷикишудаи “силоҳ” истифода набарем...ва ғ...

Бо ин мақсад, мо чанде аз вожагони ноби забони тоҷикиро, ки ҳамчун муодил имрӯз корбурд намудани онҳо ба ҷойи истилоҳоти бегона дар баъзе аз соҳаҳои таҳассусӣ бамаврид мебошад, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳем:

1).Ронин – رائنن –

2) Тобхона – تابخانه –

3) Тормеғ – - تار منغ –

4) Паном – پنم –

5). Шаҳрбон – شهربان –

6) Поавжора //поафшора – پافشاره //پاواره –

Ин мушкилот дар замони имрӯзаи мо албатта аз фориғболиву китобҳои бадеӣ ва назми безаволи ниёгонамонро мутолиа накардани мо соҳибзабонон сарчашма мегирад, ки мо имрӯз бояд ба ҳалли ин масъала таваҷҷуҳи бештар бояд диҳем. Пойдории забон на бо гуфтугӯи содаву якдигарро бо ҳар роҳи усули маҳлут фаҳмидан аст, балки дигар ин маврид бо бори ба тозагии забони модарӣ диққати аввалиндараҷа додаву ба савтиёт, меъёри дурусту қолаби гуфтору навиштор риоя намоем. Ҳамзамон, фаврҳангномаҳои соҳавиро дар ҳар соҳаи таҳассусӣ таҳияву дастраси соҳибкасбон намоем, ки дар ин сурат як дараҷа ваъзи мушкилоти корбурди истилоҳоти соҳавӣ бартараф гардидаву он ба як низомии муайян медарояд. Бино бар ин, чиҳати ҳалли чунин мушкилот, ки ба усулу шеваҳои истилоҳнигорӣ забони мо баъзан монеа эҷод менамояд, бори таваҷҷуҳи зоҳир намуда, мо бояд роҳи муодилҷӯиро дар забон қавӣ гардонем, ки он забондонии ҳар як соҳибтаҳассуси вобастагӣ дорад.

Аксар донишмандони мо имрӯзҳо як роҳи осони истилоҳкорфармоиро ба худ пеша кардаанд, ки гӯё калимаҳои иқтибосиянду варианти тоҷикии он гӯшҳарош аст, ё ба маънӣ пурра ҷавобгӯ нест. Албатта баъзе ҳолатҳо мешаванд, ки ин ногузир аст, вале кас дурусттар ва амиқтар андеша ронда, сари ин масъала кор кунад, шакли соф тоҷикии онро дарёфта метавонад, ки ин худ ба рушди забон ва эҳёи калимоти пурмаънии забони мо кумак мерасонад.

Мутаассифона, имрӯз хатари ин раванд, яъне дар забони модарӣ нуфуз пайдо кардани қолибҳои бегона ва ғайритабии истилоҳнигорӣ дар забони мо бештар эҳсос мешавад. Зеро, илова ба таъсири забони русӣ, таъсири забони англисӣ ба забони модарӣ рӯз ба рӯз афзун мегардад.

Такроран, ёдовар мешавем, ки забони мо ба истилоҳнигорӣ дар асри навини иттилоот ва техникаи навбунёд қодир аст чун пештара ба забони илм табдил ёбад ва рушд кунад, зеро

фарҳанги бои забони мо дар сарчашмаҳои осори ниёгонамон маҳфуз асту онро танҳо ба танҳо мутолиа мебояд!...

Ва боз як чизи аз ҳама муҳимме ба гуфтан ҷоиш асту бояд бигӯем, ки мо ҳам мисли дигар халқу миллатҳо, мисли дигар одамони сайёра қобиляти фикрронӣ дорему ҳар як чизи нав эҳёшавандаро дар мафкураи худ тоҷикона тасаввур кардаву ба он тоҷикона номгузорӣ карда метавонем. Ин бори дигар моро водор мекунад, ки ба забони худ суҳанчину суҳандон бошем ва аз неруи воқеан тавоноии забонамон озодона истифода барем.

Мо аз таҳлилҳои мутахассисони Кумитаи забон ва истилоҳоти назди ХҚТ огоҳ шудан мумкин аст, ки ҳангоми пешниҳоди лоиҳаи Фарҳангҳо масъулон ба талаботи қабули ҳуҷҷат дар Кумита риоя намеkunанд. Яъне дар бештари маврид муаллифон ва мураттибон бидуни ҳулоса ва ё тақризи мутахассисон ва қарори Шурои олимони донишгоҳу донишқадаҳо ба Кумита пешниҳод менамоянд ва ё умуман, бе мувофиқаи Кумитаи болозикр фарҳангномаи худро нашр менамоянд, ки дар ин ҳолатҳо духӯрагиву нофаҳмиҳо дар корбурди истилоҳоти соҳавӣ ба назар мерасад.

Имрӯз дер нашудаву вақти он омадааст, ки мутахассисони соҳавӣ барои коркарди истилоҳоти соҳавии худ ва пешкаши он ба мардуми соҳибзабон фаъолиятро ҷиддӣ ба роҳ монанд. Зеро баҳри рушду густариши минбаъдаи забони тоҷикӣ фарҳангномаҳои соҳавӣ низ аҳамияту мақоми бузург дошта нуфузпазиранд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти маҳбуби кишварамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барҳақ фармудаанд: **“Акнун замоне фаро расидааст, ки мо низ бояд мисли дигар кишварҳои пешрафтаву мутамаддин пайваста дар андешаи пок ва солим нигоҳ доштани забони давлатии худ бошем, вуруди ҳар як унсури навро ба забон дар асоси меъёрҳои адабӣ танзим намоем ва дар навбати аввал ба ҳама гуна ғалатгӯиву ғалатнависӣ хотима бахшем”**.

Имрӯзҳо насли ҷавон, баъзе мутахассисон ва он соҳибзабононе, ки маълумоти миёнаи худро бо забони ғайримиллӣ гирифтаанд, аксаран даъвои нонавиштае меkunанд, ки забони модарии эшон,- забони тоҷикӣ душворфаҳм аст. Лекин ин фикру ақидаи мутлақо хато ва нанговари баъзе аз соҳибзабонони мо дар муносибат ба муқаддасоти миллиамон- забони модарӣ як беҳтиромисту бас. Зеро як чизи одӣ, - мутолиаи асарҳои бадеӣ ба забони тоҷикиро вақте аз ин зумра соҳибзабонон пурсон мешавем, маълум мегардад, ки эшон дар умри худ ҳатто як китобро ба забони модарӣ мутолиа накардаанду аз мутолиаи рӯзномаву маҷаллаҳо ва муносибати онҳо ба он ҳолати суҳан ҳам нест.

Саҳибзабониву соҳибватанӣ ин ду гавҳар дар давраи ҷаҳонишавӣ худ маҳак ва появу мойи асосии ватандорист, ки миллатро муаррифӣ мекунад. Оре! Зеро забон, фарҳанг ва хиради миллӣ сутуну таҳкурсии кишвардористу ҳама кашфиётҳо, хиради воло аз он сарчашма мегирад.

Барои ин моро имрӯз зарур аст, ки дар пажӯҳишгоҳҳои илмию таҳқиқотӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии кишварамон ба истилоҳнигорӣ ва таҳияи фарҳангномаҳои соҳавӣ ҷиддӣ муносибат намуда, бо маҳсули он дар малакаи забондонии мутахассисони оянда заминаҳои боэътимод гузорем, то фарзандон, насли наврас, ҷавонони кишвар ҳамчун ояндаи пурифтиҳорамон дар рӯҳияи худшиносӣ миллӣ ва ҳудогоҳӣ тарбияву ба воя расанд, ки маҳз бо ин иқдом, мо инсонии комилу соҳибхирад офарида, аз ҳаробии луғавии забондониямон, ки имрӯз ба мушоҳида мерасад, дур шудаву ба мақсади волои хеш, ба Соҳибзабонӣ ва Ватандорӣ мерасем.

Моддаи 28. Эмансипатсия

1. Агар ноболиғи ба синни шонздаҳсолагӣ расида тибқи шартномаи меҳнатӣ, аз ҷумла, аз рӯи қарордод қор кунад ё бо розигии волидайн, фарзандхондагон ё парастор бо ғаёлияти соҳибқорӣ машғул шавад, ё метавонад дорои қобилияти пурраи амал эълон карда шавад.

Дорои қобилияти пурраи амал (эмансипатсия) эълон кардани ноболиғ бо розигии ҳардуи волидайн, фарзандхондагон ё парастор бо қарори мақоми васояту парасторӣ ё дар сурати набудани ҷунин розигӣ бо қарори суд сурат мегирад.

2. Волидайн, фарзандхондагон ва парастор аз рӯи уҳдадорихои ноболиғи дорои қобилияти пурраи амал (эмансипатсия) - шуда, аз ҷумла аз рӯи уҳдадорихое, ки дар натиҷаи зиёни расонидаи ӯ ба миён омадаанд, ҷавобгар нестанд.

Моддаи 31. Маҳдуд сохтани қобилияти амали шахрванд

1. Суд метавонад қобилияти амали шахрвандеро, ки дар асари сериистеъмолии машрубот, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо ё моддаҳои дигари мадхушкунанда худ ё оилаи худро дар вазъияти вазнини моддӣ қарор медиҳад, мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи гонунҳои мурофиаи граждани маҳдуд созад. Ӯ таҳти парасторӣ қарор дода мешавад. (ҚҚТ аз 18.03.2015 сол №1178)

Истилоҳ калимаест, ки аз тобишҳои иловагии семантикӣ оӣ буда, дар доираи амалқарди илм мафҳуми мушаххасро ба таври дақиқ ифода намуда, таносиби мафҳуму номро таъмин ва дар робита ба воҳидҳои дигари забонӣ як системаи мукаммали истилоҳотро ташкил медиҳад.

Истилоҳот ва истилоҳшиносӣ ҳамчун ҷузъи воҳиди лексикӣ мавзӯи таҳлилу баррасии қорҳои таҳқиқотии лингвистӣ, мантикӣ буданд, вале солҳои охир нисбат ба проблемаҳои назариявӣ ва амалии истилоҳот таваҷҷуҳ бештар шуда истодааст. Сабаби он афзудани аҳамияту мавқеи истилоҳот дар забонҳои муосири дунё мебошад.

Масъалаи қорбурд ва танзими истилоҳот дар тамоми илмҳои соҳавӣ, аз ҷумла, соҳаи тиб яке аз масъалаҳои ҳалталаб ба ҳисоб меравад.

Бояд қайд намуд, ки мушкилии асоси дар самти танзими истилоҳот ин пеш аз ҳама набудани тарҷумони касбӣ бошад, аз тарафи дигар риоя нашудани меъёрҳои таълифу тарҷумаи осори илмӣ ва наомӯхтани таҷрибаи кишварҳои пешрафта аз омилҳои дигари ин мушкилот аст. Яке аз масъалаҳои асосӣ дар самти истилоҳсозӣ ва истилоҳофарӣ ин тарҷумаи таҳтуллафзии калимаву ибораҳо мебошад, ки бо гузаштан аз як забон ба забони дигар пешниҳод намудани маънои аслии ва асосии истилоҳро хеле мушкил месозад, баъзан истилоҳро аз мафҳуму мазмуни аслии илмӣ худ дурр месозад.

Яке аз вазифаҳои муҳими илм, ба хусус илми тиб, таппаккул ва инкишофи истилоҳоти соҳавӣ ба шумор меравад. Барои истилоҳнигорон, пеш аз ҳама доништан муҳим аст, ки онҳо таҳти ин ё он истилоҳ ҷиро мефаҳманд?

Бояд қайд намуд, ки ба омӯзиши моҳияти назариявии истилоҳот дар даҳсолаҳои охир диққати махсус дода шудааст. Дар ин хусус забоншиноси рус А.А. Реформатский таъкид кардааст, ки зимни тарҷумаи истилоҳот мо бояд на танҳо ифодаҳои муайянро тарҷума кунем, балки бештар мавқеи онҳоро дар радифи системаи терминологияи забонҳои дигар низ ҷустуҷӯ намоем.

Сарчашмаҳои таърихӣ шаҳодат медиҳанд, ки баъди вуруди Ислом забони арабӣ ба тадриҷ забони дину давлат ва илм шуда бошад ҳам, дар форси -дарӣ, ки воқеан сурати таҳаввулфтаи забони пахлави буд, шеваҳои вожагузинии он дар миёни донишмандон мавриди истифода қарор дошт.

Адабиёт:

1. Абророва С.Ҳ. //С. Абророва. //Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи байналмилалӣ «Мақоми забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – забони тоҷикӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ» – Душанбе, «Истеъдод», 2016, 168 саҳ. (саҳ.141-144).
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ”//Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2015,№3, мод. 204; №11,мод.958, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14.05.2016, №1311.) –Боби 4. Ташкили фаъолияти адвокатӣ; сархати аввали моддаи 25. Шаклҳои ташкилии фаъолияти адвокатӣ, саҳ. 14.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи биржаи молӣ ва савдои биржавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” // (Ахбори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1992, №3, мод.30; Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1997, №9, мод.117 фасли XXXV, №23-24, мод.333 фасли X; соли 2005, №12, мод. 660; соли 2011, №3, мод. 165).
4. Назарзода С. //С. Назарзода /Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи байналмилалӣ «Масъалаи вожагузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ - форсӣ». – Душанбе, «Истеъдод», 2016, 152 с.
5. Раҳимов М.З. Таҷассуми ҳуқуқ дар дарки ҷавҳари он аст.//Дар коргоҳи қонун. Душанбе, 2005. 190 с.
6. Фарҳанги забони тоҷикӣ. –Москва, 1969 . Ҷ.1. саҳ.481.
7. Хоркашев Саҳидод, Ҷанбаҳои миллӣ ва ғайримиллӣ дар истилоҳгузинии забони тоҷикӣ. //С. Хоркашев. Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи байналмилалӣ «Масъалаи вожагузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ - форсӣ». – Душанбе, «Истеъдод», 2016, 152 с.

Ҳомидҷонова Муқаддас Ҳакимҷонова
муаллими кафедраи умумидонишгоҳии
фарҳангшиносии Муассисаи давлатии таълимии
“Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик
Бобочон Ғафуров. Унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи
рушди маорифи ба номи
Абдурахмони Ҷомӣ
E- mail: muqaddas.homidjonova@mail.ru
+992929559119

ЗАБОН МУҲИМТАРИН УНСУРИ БАҚОИ МИЛЛАТ ДАР ОИНАИ РӯЗГОРИ ГУЗАШТАВУ ҲОЗИРА

Аннататсия: Мақолаи мазкур дорои мавзӯи забон, пайдоиш, пажӯҳиш ва рушду нумӯи он аз давраҳои хеле қадим то замони муосир сухан меравад. Ҳамзамон маводи мазкур доири муҳимияти забон ҳамчун маркази эҳсоси ватандӯстӣ ва роҳнамои мероси фарҳангӣ, таърихӣ ва адабиёти миллат матраҳ шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки забон на танҳо воситаи ифода ва муошират, балки дар он нақши арзишманд дар нигоҳи ирс, шарофати фарҳанг ва ташаккули тамаддуни ҷомеа аст. Забон ҳамчун василаи гузаштани таҷрибаҳои пешина ва эҷоди алоқа байни замони муосир нақши калидӣ мебозад. Ин таҳлил аҳамияти ҳифзи забон ва ривочи он дар заминаи таълим, адабиёт ва идоракунии ҷомеаро таъкид намуда, барои ояндаи равшан ва устувори фарҳангӣ маслиҳатҳо пешниҳод мекунад.

Калидвожаҳо: забон, миллат, ҳифзи забон, фарҳанг, таърих, адабиёт, ватандӯстӣ, тамаддун, Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон

Аннотация: "Язык является важнейшим элементом духовного наследия нации в зеркале прошлой и настоящей эпох."

В данном тексте анализируется язык как центр чувства патриотизма и проводник культурного, исторического и литературного наследия нации. Автор показывает, что язык – это не только средство выражения и общения, но и носитель неопределимой роли в сохранении наследия, культурной самобытности и формировании общественной цивилизации. В его работе язык выступает как средство передачи опыта прошлых поколений и установления связи между представителями современности. Этот анализ подчеркивает значение сохранения языка и его развития в сфере образования, литературы и управления, предлагая рекомендации для светлого и устойчивого культурного будущего.

Ключевые слова: язык, нация, сохранение языка, культура, история, литература, патриотизм, цивилизация, Лидер нации, Эмомали Рахмон.

Language is the most important element of a nation's spiritual heritage, reflecting both past and present eras.

Annotation: In this text, language is analyzed as the center of patriotic sentiment and as a conduit for the nation's cultural, historical, and literary heritage. The author demonstrates that language is not only a means of expression and communication but also plays an invaluable role in preserving heritage, maintaining cultural identity, and shaping the civilization of society. In the work, language serves as a medium for transmitting the experiences of previous generations and establishing connections among contemporary individuals. This analysis underscores the importance of preserving language and fostering its development in the realms of education, literature, and governance, while offering recommendations for a bright and sustainable cultural future.

Key words: language, nation, language preservation, culture, history, literature, patriotism, civilization. Leader of the Nation, Emomali Rahmon,

Аввалин ва муҳимтарин рукни ҳастии ҳар халқ забони ӯст. Забони тоҷикӣ, ки забони миллати мо ва забони давлатии соҳибистиклол ба шумор меравад, таърихи беш аз сеҳазорсола дорад ва дар ихотаи забонҳои дигар озмоишгоҳи зиёдеро аз сар гузаронидааст. Забони тоҷикӣ имрӯз вазифаи таърихӣ худро беш аз пеш беҳтар ба инҷо расонида истодааст. Бояд ҳамеша дар назар дошта бошем, ки ҳама гуна ғайрироҳии инсон ва ҷамъият тавассути забон сурат мегирад. Ба ибораи дигар, забон воситаи муҳимтарини таҳаввулоти ҷамъият мебошад. Мутафаккири бузург Мирзо Абдуқодири Бедил фармуда, ки аз ибтидо то интиҳо ҳама кори олам дар ҳукми суҳан (забон) аст.

Аз аввал то абад, чи нав, чи куҳан,
Буд маҳкуми иқтидори суҳан.

Ин маъниро ҳам илм ва таҷрибаи таърихӣ халқи тоҷик собит менамояд. Забон як рукни устувори миллат доништа шуда, дар ҳама давраи замон чун калиди дари ганҷи дониш рисолати таърихӣ худро бештару беҳтар адо карда истодааст. Аз ин рӯ, соҳибони забонро зарур аст, ки пайи ғасоҳату балоғат, покиву тозагии он ҳамеша ҷаҳду талош намоянд, зеро табиати забон ба ин чиз ниёз дорад. Аз гузашта то имрӯз сиёсатмадорону олимону донишмандону адибон дар ситоиши ин сарвати бебаҳо андешаронӣ намуда, қудрату бузургии онро то ҷое сунтаанд. Баҳусус дар замони соҳибистиклолӣ дар ҷумҳурии мо аз ҷониби давлату ҳукумат нисбат ба забони давлатӣ пуштибонӣ зиёд эҳсос мешавад.

Сарвари хирадманду фарҳангсолори тоҷикон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониву баромадҳои худ ҳамвора нисбат ба забони модарӣ андешаҳои ҷолиб баён медоранд. Ҳамин муҳаббати самимии Президенти мамлакат нисбат ба забони модарӣ чун қувваи муттаҳидкунандаи халқ дар арсаи таърих боз ҳам бузургии онро барҷастатар намудор месозад. “Забони мо дар ҳама давраи таърихи гузашта аз омилҳои муҳими иттиҳоди мо буд.” Ин иттиҳод бояд дар зехни мардум, баҳусус насли ҷавон ҳарчи бештар парвариш дода шавад. Имрӯз ин амр дар роҳи ҳамбастагии ҳамватанону ҳамзабонон тақозои замон доништа мешавад.” [1, с. 44]

Забон на танҳо василаи ифодаи фикр ва эҳсосот мебошад, балки дар асоси он зиндагии иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва таърихӣ миллат баҳс мешавад. Дар давраи гузашта, забон ҳамчун аломати ҳувият ва манфиати миллат, нишонаи пешравии таълим ва фарҳанг, бо осори мутақобилаи авлодҳо нақши калидӣ дошт. Ҳар як калима ва ибора насли навро бо арзишҳо, урфу одат, маданият, фарҳанги гузаштагон шинос намуда, дар ҳифзи фарҳанг ва адабиёти мардум сатҳи муҳимро мегузарад. Имрӯз, забон на танҳо воситаи муносибатҳои байнифардӣ ва ҷамъиятӣ мебошад, балки як омиле ҳаст, ки шарофати фарҳанг ва аҷлоди умумии миллатро шарҳ медиҳад.

Бо рушди технология ва омӯхтани забонҳои хориҷӣ, ҳифз ва ташаккули забони солим аҳамияти бештар ёфтааст. Миллатҳои муосир бояд бо ҳифзи зебӣ ва тозаии забон бо роҳандозии соф ва муосир, иқтидори адабиёти худ ва тамаддуни худро нигоҳ доранд. Забон на танҳо инструментҳои ифода, балки дар он қувваи ҳаёти анъанавӣ, ҳикмат ва фарҳанги миллӣ ҷой дорад. Он ба мардум имкон медиҳад, ки аз ҷаҳони атроф ба таври амиқ ва дақиқ баҳра бардошта, дар ин раванд нақши муҳимро иҷро намоянд.

Даврабандии таърихӣ забони тоҷикӣ. Мардуми ориёӣ ва забони онҳо. Забони тоҷикӣ дар тӯли таърихи чандиҳазорсолаи хеш бо вучуди он ҳама бархурд ва рӯерӯӣ бо чанди забонҳои тавоноии дунё ҷеҳраи аслии худро нигоҳ доштааст, ки ин далели тавоноии бунёдии ин шоҳи забони ориёӣ аз давраи бостон то имрӯз мебошад.

Дар забоншиносии ҷаҳон истилоҳи “ориёӣ” ҳамчун номи этникӣ ва номи мардумони ҳиндуэронӣ бар пояи мақом ва маъноӣ воқеии таърихӣ он мавриди қабул ва истифодаи умум қарор гирифтааст. Чунон ки дар илми ховаршиносии ҷаҳон собит шудааст, истилоҳи “ориёӣ” дар маъноӣ илмӣ нисбат ба номи забони муштараки ориёҳои эронӣ ва ориёҳои ҳиндӣ аслан муодили истилоҳи кунунии ҳиндуэронӣ мебошад. Баъдан барои тафовут гузоштан миёни шоҳи эронӣ ва ҳиндӣ барои шоҳи ҳиндӣ истилоҳи ҳиндуориёӣ истифода гардид, ки он ба ҳама забонҳо ва лаҳҷаҳои ҳиндӣ дорои як манбаи муштарак иртибот дорад. Ошноии донишмандони аврупоӣ ба забони санскрит (ҳиндӣ бостон) дар нимаи дувуми асри XVII ва

даёфти муштаракону ҳамоҳангиҳои ин забон бо чанде аз забонҳои аврупоӣ дар марказҳои илмӣ Аврупо, ба хусус Олмон масъалаи зарурати омӯзиши муқоисавию таърихӣ забонҳоро пеш овард.

Забонҳои ҳиндуэронӣ ва ё ориёӣ ба ҳонаводаи ҳиндуаврупоӣ шомил буда, як шохҳои муҳим ва таърихӣ ин ҳонаводаро ташкил медиҳанд. Забонҳои ҳиндуэронӣ дорои осори бисопаки таърихӣ мебошанд, ки он нахуст дар шакли шифоҳӣ ва баъдан дар шакли бисёркухони навишторӣ тайи ҳазорсолаҳо идома дошт. Ирмӯз ин осор ҳамчун шоҳиди айнӣ аз гузаштаҳои дури таърихи мардумони ориёнаҷод ба мерос мондааст. Забонҳои ҳиндуэронӣ бо доштани манобеи муҳим ва арзишманд дар бозсозии нахустзабони муштаракӣ ҳиндуаврупоӣ дар миёни дигар забонҳои ҳиндуаврупоӣ дорои мартаба ва мақоми хос мебошанд, ки инро пажӯҳишҳои илмӣ забоншиносии ҳиндуаврупоӣ ва муқоисавию таърихӣ дар асоси далелҳои илмӣ ба хубӣ собит сохтаанд. [2, саҳ 25-26]

Забони модарии мо дар аҳди Сомониён. Аҳди сомонӣ, бушубҳа, дурахшонтарин саҳифаи таърихи давлатдорӣ тоҷикон ва пурбортарин давраи наҳзату шукуфои забони тоҷикӣ (форсии дарӣ) махсуб мегардад. Бунёдгузори давлати Сосониён – Исмоили Сомонӣ (849-907) дар таъмини бақои умри миллату давлат ва забону фарҳанги мо, тоҷикон нақши муассир доштааст.

То ҷойе маълум аст, бобои Исмоил – Сомонхудо ҳокими Балх буд ва дар ибтидо оини зардуштӣ дошт. Баъдан дини исломо пазируфт ва аз аҳли ғазо гардид.

Асли Сомонхудо гурӯҳе аз муаррихон аз шаҳре ба номи Сомон, аз наздики Тирмиз ва иддае аз деҳоти атрофи Балх эҳтимол медиҳанд. Забони тоҷикӣ (форсии дарӣ), ки моёи ифтихор ва василаи сарнавиштсозу ваҳдатфари қавмҳои эронинаҷод аст, дар давраи ҳукмронии миллӣ дар тамоми қаламрави Хуросону Мовароуннаҳр ва дигар вилоятҳои тобеи давлати Сомониён рушду бо ҷаҳонӣ ёфт ва ба авҷи қудрату шукуфои расид, зеро амирони сомонӣ мисли Яъқуби Лайс Саффор ба забону адаби мардуми худ муҳаббати фаровон доштанд ва ба ҳимояту тарбияти шоиру нависандагонӣ ҳамзабони хеш саҳт камари ҳиммат баста буданд.

Сомониён бар ҳилофи Тоҳириёну Саффориён дарк карда буданд, ки бидуни эҳёи анъанаҳои қадимӣ ва ривочу раҷаи забону адаби миллӣ истиқлолият наметавонад устувор ва побарҷо бимонад. Бинобар ин, амирони дурандешу сиёсатмадорони ин ҳонадон бо қамоли хушмандӣ муносибати ҳудро бо ҳилофат тавре ба роҳ монданд, ки ҳилофати Бағдод наметавонад фитна ва рақобате бар зидди онҳо барангезад. Гузашта аз ин, Сомониён аз забони модарии хеш ҳамчун силоҳи сиёсӣ бар зидди арабҳо барои расидан ба истиқлолияти комил истифода мекарданд. Аз ин рӯ, забони тоҷикии форсии дариро, ки забони мардумони бумии Мовароуннаҳру Хуросон буд, забони расмӣ давлати паҳновари худ қарор дода, ба адибону олимони ба назари эҳтиром нигариста, онҳоро ташвиқ мекарданд, ки китобҳои ҳудро ба ин забон нависанд ва ё осори арабии худ ва дигаронро ба ин забон баргардон намоянд. Дар натиҷа забони модарӣ миёни ҳосу ом, яъне дар байни тамоми кишварҳои ҷомеа мавқеи устувор пайдо кард ва ба иҷроии нақши иҷтимоӣ ваҳдатфари худ муваффақона шуруъ намуд, иҷроии ин рисолатро бо сарбаландӣ то ба рӯзгори мо идома медиҳад. [3, саҳ 261- 271]

Насли ҷавони мо бояд огоҳ бошанд, ки ниятҳои онҳо сарфи назар аз номехрубониҳои таърих то ҷӣ ҳаҷ дар ҳифзи Ватан ва муқаддасоти миллӣ, махсусан забони модарии хеш қўшиш ба ҳарҷ дода барои мо забони тавоноеро яқҷо бо ҷунин осори арзишманди абадӣ ва таърихӣ ба мерос гузоштанд. Акнун вазифаи ворисони забон он аст, ки коҳи муҳташамро аз ғазанди боду борони замони ҷаҳонишавӣ нигоҳ дошта, то ҷойи тавон онро бо ғановати бештар ба наслҳои оянда мерос гузоранд.

Дар эҳё ва инкишофи забони адабии тоҷик заҳматҳои фарзанди фарзонаи миллат устод Садриддин Айнӣ ниҳоят бузург мебошад. Ин абармард ҳанӯз аз оғози ба қори эҷодӣ машғул шуданаҳ нисбат ба забони тоҷикӣ ҳамчун як фарзанди вафодори миллат эҳтироми ҳосса дошт, забони модаринашро ҷун модари хеш дўст медошт ва барои рушду нумӯ пайдо кардани он пайваста қўшиш менамуд. Дар асару мақолаҳои бар зидди пантуркистон ва миллатчиёни буржуазӣ, ки мавҷудияти миллати тоҷик ва забони онро инкор мекарданд, мубориза мебуд. Дар солҳои бистуми асри гузашта, ки ин миллати ҷафодида дар сарҳади нобудӣ қарор дошт,

махз устод Садриддин Айни буд, ки нисбат ба тақдир миллату забонаш хомӯш наистод. Дар мақолаҳои бо далелҳои таърихӣ нишон меод, ки ин миллат тамаддуни қадима дорад. Рӯи чоп омадани асари арзишманди “Намунаи адабиёти тоҷик” дар он замони ҳассос муште буд ба даҳони пантуркистони миллатӣ. Дар ҳақиқат, ин асари пураарзиши устод Садриддин Айни шиносномаест барои муаррифии ҳувияти миллати тоҷик.

Дар таъсис ёфтани Ҷумҳурии Тоҷикистон, ташкили матбуоту нашриёт ба тадриҷ вусъат ёфтани он саҳми устод Садриддин Айни ниҳоят бузург мебошад. Асару мақолаҳои ба масъалаҳои забони тоҷикӣ бахшидаи ӯ чун “Забони тоҷикӣ”, “Дар атрофи забони тоҷикӣ”, “Дар бораи мактаб ва маорифи тоҷикон” ва “Дар бораи адабиёт ва китобҳои мактабии тоҷикон”, ки дар рӯзнома ва маҷаллаҳои ҳамон давра пешкаши хонандагон гардиданд, дар ҷодаи худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллати тоҷик нақши босазо гузоштанд. Дар баробари дигар масъалаҳои муҳими давлативу ҷамъиятӣ устод Садриддин Айни барои тозагиву покии забони тоҷикӣ роҳи қоидаҳои сарфу нахв, навишти калимаҳо, аз нав зинда намудан ва мавриди истифода қарор додани онҳо пайвасти кӯшиш ба ҳарч меод. Роҷе ба ин масъала дар яке аз мақолаҳои менависад:

“Дар шаҳри Самарқанд як забони тоҷикии маъмул аст, ки ин забон бо забонҳои дигар махлут буда, ба таъбири “буқаламун” сазовор аст. Бинобар ин, моро лозим аст, ки дар китобҳои мактабии тоҷикон забони кӯхистони тоҷикро қабул кунем. Забони кӯхистони тоҷик, форсии сода, аз тақаллуфоти эронӣ, ҳолӣ, ба луғатҳои арабии ношунда хилт наёфта ва ба сарфу нахви форсӣ мувофиқ аст. Оре, дар талаффуз назар ба забони форсии шаҳрӣ қадри ғализӣ дорад, маъзолик софу мувофиқи қоида аст. Ин гуна забон аз Фалғар, Мастҷоҳ гирифта, то Қаротегину Дарвоз маъмулу ҳамафаҳм аст”.

Устод Садриддин Айни донишу таҷрибаи дар заминаи корбасти вожаҳои шеваву лаҳҷаҳо андӯхташро ба ҷавонон, баҳусус адибони навқалам меомӯзонд. Устод меҳост, ки адибон ҷавон забони халқро ҳамаҷафа омӯзанд, ба шеваву лаҳҷаҳои мавзёҳои муҳталифу ватанамон шиносӣ пайдо намоянд ва беҳтарин дурдонаҳои халқро дар асарҳои мавриди истифода қарор диҳанд.

Бо вучуди ин устод Садриддин Айни аз нависандагони ҷавони тоҷик талаб менамуд, ки он чизе, ки аз халқ мегиранд ва дар асарҳои истифода менамоянд, бояд ба қоидаҳои забони тоҷикӣ мувофиқ гардонидани шаванд. Калимаву ибораҳое, ки ба қоидаҳои забон мувофиқ нестанд, дар эҷодашон истифода набаранд. Оре, устод Садриддин Айни кӯшиш менамуд, ки он вожаҳои халқие, ки дар осори адибон мавриди истифода қарор дода мешаванд, бояд ба ҳамаи мардуми тоҷик фаҳмо бошанд. Садриддин Айни ҳар як асари хурду бузурги адибони тоҷикро фурсат ёфта, аз нуқтаи назари танқидӣ ва ба хоҳири кӯмак расонидан ба онҳо дақиқкорона мутолиа менамуд, инчунин, бобати тарҷумаи асарҳои бадеӣ андешаҳои ӯро ба таври хаттӣ иброз меошт. Ӯ пайвасти барои оммафаҳм ва демократикунонидани забони адабӣ кӯшиш ба ҳарч меод.

Заҳмат мекашид, то забони адабӣ ба омма наздик бошад ва барои саводнокшавии мардум мусоидат намояд. Академик Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ ба заҳматҳои Садриддин Айни дар рушди забони тоҷик адабии тоҷик баҳои воқеӣ дода, қайд мекунад: “Устод Айни ғаввоси пурхунари ду баҳри азимест: яке баҳри забони адабиёти классикӣ ва дигаре баҳри забони зиндаи халқ. Вай аз ҳар ду дурдонаҳои қиматбаҳо ёфта, дар ороиши сухан ин дурдонаҳоро чунон паҳлӯи ҳам мегузорад, ки ҳар марворид на танҳо ҳусни худро ба ҳубӣ зоҳир менамояд, балки аз дигар ҳусн ҷило мегирад ва онҳо ҳама якҷоя тобиши назаррабою ҳайратоваре пайдо менамоянд. Ин марворидкорӣ дар забони асарҳои Айни аз қабилӣ баъзе зинатҳои зоҳирписандонаи услуби шарқии пештара набуда, балки бо мақсади типсозӣ ва тасвири барҷаставу дақиқ сурат гирифтааст... Айни яке аз бузургтарин қадриносони забони халқ буд, онро азиз меошт ва бо диққати тамоми онро меомӯхт. Яке аз сабабҳои асосии комёбиҳои эҷодии ӯ низ ҳамин аст”.

Дар сарғаи инкишофи забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар давраи соҳибистиклолии кишвари азизамон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор доранд. Маҳз бо

кӯшишҳои ин фарзанди фарзонаи миллат ба рушди инкишофи забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ таваҷҷуҳи ҳамаҷонибонаро зоҳир карда шуд. [3,саҳ 15- 16]

Забон ва таърихи ростини миллат: Забони тоҷикӣ яке аз қадимтарин ва бузургтарин забонҳои рӯи олам ба шумор меравад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳбатҳои хеш борҳо нақши забони тоҷикиро дар рушди ҷомеа муҳим арзёбӣ намудаанд ва баҳри таҳкиму тақвияти он қорҳои шоистаро ба сомон расондаанд. Пас вазифаи ҳар яки мо ҳамчун соҳибзанин ин аст, ки забони тоҷикиро чун гавҳараки ҷашм ҳифз кунем ва баҳри тақмили густариши он талош варзем.

Забони тоҷикӣ дар арсаи ҷаҳонӣ яке аз забонҳои таърихи қуҳан ва бағоят ғасеҳу ширин маҳсуб ёфта, ба гурӯҳи забонҳои ҳиндуаврупоӣ мутаалиқ буда, таърихи беш аз 6- ҳазорсола дорад. Осори номиву насрии гузаштагонӣ мо маҳз бо ин забон таълиф ёфтаанд. Дар китоби “Тоҷикон” – и академик Бобочон Ғафуров тоҷикон ҳамчун ҳауи қадимтарини Осиёи Марказӣ арзёбӣ гардидаанд, ки дорои забон ва фарҳангу урфу одатҳои худ будаанд. Ба ин маънӣ Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби арзишманди худ “Забони миллат – ҳастии миллат” таъкид намудаанд: “Танҳо забон аст, ки дар ҳама давраи замон таърихи воқеӣ ва ростини миллатро дар ҳофизаи худ нигоҳ медорад”.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо зиёиёни кишвар бахшида ба рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мароми зиёд шунида бори дигар бовар ҳосил намудам, ки Сарвари давлатӣ мо воқеан ҳам посдор ва ғамхори забони тоҷикӣ мебошанд. Дар мулоқотҳои худ Роҳбари давлат ба бисёр масъалаҳои бағоят муҳими вобаста ба забони давлатӣ иҷори андиша намуда, ба вазорату идораҳои марбута супориш доданд, ки барои пурра амалӣ намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатӣ” ҷораҳо андешанд.

Дар суҳбатҳои хеш Пешвои миллат дар хусуси нақши босазои забони модарӣ дар бунёди давлати миллӣ ва муаррифии таъриху фарҳанги пурғановатамон ба оламиён андеша ронда, ҳамагонро ба пос доштани эҳтиром кардани забони давлатӣ даъваи менамоянд. Аз ҷумла, ба забонмӯзии наврасону ҷавонон таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Роҳбари давлат омӯзгорону волидайнро огоҳ сохтанд, ки забонмӯзии шогирдону фарзандон аҳамият диҳанд, то эшон аз ҳурдӣ забони модарии хешро ҳуб азхуд кунанд ва ба ин забони шево беҳато навиштан ва суҳбат карданро омӯзанд. Кӯдак бояд аз ҳурдӣ ба забони модарии худ арҷ гузорад ва ба он ифтихор дошта бошад.

Вақте ки мактаббача забони модарии хешро ҳуб медонад, барои ӯ омӯхтани забонҳои дигар осон даст медиҳад. Имрӯз дар замони ҷаҳонишавӣ ва зудтағйирёбандаи рушди технологияи навин омӯхтани забонҳои хориҷӣ, хусусан забонҳои русию англисӣ зарур аст. Агар мо хоҳем, миллати хеш, ҷумҳурии соҳибистиклол ва илму фарҳанги бою ғаниамонро ба таври арзанда ба ҷаҳониён муаррифӣ бикунем, бояд ҳарчи бештар забонҳои хориҷиро, ки забони илм ва муоширати байни давлатҳою халқҳо эътироф шудаанд, азхуд намоем.

Ҳамзамон Роҳбари давлат таъкид намуданд, ки то ҳол забони муоширати ҷавонону наврасони мо боиси нигаронист: “Мо бояд кӯшиш кунем, ки фарзандонамон нахуст забони модариро азхуд кунанд, ба он эҳтирому арҷ гузоранд ва сипас ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ оғоз намоянд. Дар сатҳи олии донишони забони давлатӣ ва поку беолоиш нигоҳ доштани онӣ, хусусан забони муошират, яке аз муҳимтарин вазифаҳои мо мебошад. Мутаассифона, ғалатгӯиву ғалатнависӣ ва омехтасозии забони шевои тоҷикӣ, бахусус забони гуфтор то ҳанӯз аз байн нарафтааст ва ин боиси нигаронист”.

Воқеан ҳам, имрӯз забони гуфтор, муошират ва рафтори ҷавонону наврасон дар ҷойҳои ҷамъиятӣ таъшивоар аст ва ба андешаи муаллимон вобаста нест. Пеш аз ҳама бояд падару модарон дар муҳити оила ба ин масъала аҳамаияти ҷиддӣ диҳанд. Яъне ҳудашон бояд дар назди кӯдак дағалгуфторӣ накунанд, ҳар гуна дашному ҳақоратро ба забон наоранд, то бача ба ин лаҳни гуфтору муомила аз ҳурдӣ одат накунанд. Албатта, мо – омӯзгорон ҳамеша ба

шогирдони худ таъкид мекунем, ки дар муошират бо ҳамасолон ва одамони аз худашон калонсол ахлоқи ҳаמידаро риоя кунанд, забон аз алфози қабех нигоҳ доранд.

Аммо танҳо ба гуфтани омӯзгорон ин масъала ҳалли дилхоҳ намеёбад, бояд дар ин кор ба омӯзгорон волидайн ва аҳли ҷомеа низ мададгор бошанд. Танҳо дастамъҷамона мо метавонем ба натиҷаи дилхоҳ бирасем. Масъалаи муҳими дигар, ки дар суҳанронии Президенти кишвар садо дод, ба китобхонӣ ҷалб намудани аҳли ҷомеа, пеш аз ҳама наврасону ҷавонон буд. Воқеан солҳои охир мактаббачагон бо вучуди ташвиқу тарғиб ва таъкиди омӯзгорон ба мутолиаи китобҳои бадеӣ ба таври бояду шояд таваҷҷуҳ намекунанд. Бинобар ба Роҳбари давлат ба Вазорати маориф ва илм ва муаллимону устодони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олий супориш доданд, ки чиҳати ба китобхонӣ ҷалб намудани мактаббачагону донишҷӯён аҳамияти ҷиддӣ диҳанд. Зеро китоб на танҳо донишу ҷаҳонбинии хонандагонро васеъ мегардонад, балки дар забонамӯзию бурро гаштани нутқ ва бой шудани захираи луғавии онҳо нақши муҳим дорад. Президенти кишвар дуруст эрод гирифтанд, ки баъзе волидайн ва омӯзгорон ба китобхонии наврасону ҷавонон ба таври бояду шояд аҳамият намедиханд.

Хусусан таъкиди эшон дар хусуси ҳангоми таътили тобистона ақаллан се китоб ва дар таътили зимистона як китоб хондани ҳар як мактаббача хеле бачо аст. Бояд ҳар омӯзгор ин пешниҳоди Сарвари давлатамонро ба нақшаи кори худ ворид намуда, ба китобхонии шогирдон аҳамияти ҷиддӣ диҳад. Агар мо ин супоришаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро амалӣ гардонем, боварӣ дорем, ки шогирдонамон ба китобхонӣ завқи бештар пайдо мекунанд ва ин ба раванди таълим низ таъсири нек мегузорад. Ҳамчунин масъалаҳои ислоҳи камбудию мушкилоти “Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ”, такмил ва ҷопи луғати имлои забони адабии ҳозираи тоҷик, таҳияи “Грамматикаи академии забони тоҷикӣ”, бо алифбои имрӯз ва шакли электронӣ ворид кардани луғату фарҳангҳо, аз ҷумла “Ғиёс -ул- луғот”, “Бурҳони қонъ”, “Фарҳанги забони тоҷикӣ” ва ғайра ниҳоят муҳиманд. [2, саҳ 15-16]

Аз ин рӯ, ҳифзи забон ва пешбурди он на танҳо вазифаи шахрвандон, балки масъулияти умумии ҷомеаи маданияи мо мебошад. Ниҳоят, забон ҳамчун рамзи ватандӯстӣ ва нақши муҳим дар шакл додани мероси фарҳангӣ, беҳбудии ҷомеа ва ташаккули инкишофи маданияти миллий, доимо бояд дар қулла ва дилҳои мардум ҷой гирад. Ин кор бо таваҷҷуҳ ба таълим, адабиёт ва самаранок истифода бурдани забон имконият медиҳад, ки миллат ба осоиштагӣ ва рушди устувор даст ёбад. Танҳо забон аст, ки дар ҳама давраи замон таърихи воқеӣ ва ростини миллатро дар ҳофизаи худ нигоҳ дорад.

Адабиёт:

1. “Маърифати омӯзгор” № 4, соли 2016 ISSN 2306 – 4293 [1, саҳ 44]
2. Забони миллат – ҳастии миллат Эмомалӣ Раҳмон Китоби 1 Душанбе “Таъминотчӣ”, 2018. [2, саҳ 25- 26], [3, саҳ 261- 271]
3. “Маорифи Тоҷикистон” №10, 2017 [4, саҳ 15- 16]
4. Нашрияти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон “Маърифати омӯзгор” №10, 2019 ISSN 2306 -4293 E- mail: m.omuzgor@mail.ru 5. Сомона: www.marifationuzgor.tj [5, саҳ 15-16]

СВЯЗЬ ЯЗЫКА С ПОЛИТИКОЙ, ЭКОНОМИКОЙ И КУЛЬТУРОЙ

Аннотация: Язык – это не просто средство коммуникации, но и мощный инструмент, влияющий на политические, экономические и культурные процессы. Он отражает ценности общества, определяет его идентичность и формирует мировоззрение. В этой статье мы рассмотрим, как язык взаимодействует с политикой, экономикой и культурой, а также какие последствия это имеет для современного мира.

Ключевые слова: язык, политика, экономика, формирование, общественное мнение, культура, идеология, ценность, цензура.

Annotation: Language is not just a means of communication but also a powerful tool that influences political, economic, and cultural processes. It reflects societal values, shapes identity, and forms worldviews. This article explores the interaction between language, politics, economy, and culture, as well as the consequences of this interaction for the modern world.

Keywords: language, politics, economy, formation, public opinion, culture, ideology, value, censorship.

Политика и язык неразрывно связаны, поскольку политические процессы во многом зависят от риторики, пропаганды и идеологической направленности дискурса. Власть использует язык для управления обществом, формирования общественного мнения и легитимации своих решений. Политики тщательно подбирают слова, чтобы формировать нужные эмоции и реакции у граждан. Например, терминология, используемая в законах и официальных документах, может определять восприятие определённых явлений. В тоталитарных режимах язык контролируется государством, что проявляется в цензуре, создании "новояза" (как в романе Оруэлла "1984") и использовании пропагандистских лозунгов. В многоязычных государствах язык становится объектом политической борьбы. Официальный статус языка определяет права его носителей и влияет на национальную идентичность. Например, в странах с колониальным прошлым до сих пор ведутся дебаты о том, каким языкам следует отдавать приоритет – местным или европейским. В международной политике язык играет ключевую роль. Переговоры, международные договоры и дипломатические заявления зависят от точности перевода и выбора слов. Например, неудачно сформулированная фраза может привести к дипломатическому скандалу. Английский стал глобальным языком дипломатии, но другие языки, такие как китайский, испанский и русский, продолжают играть важную роль в международных организациях. Язык выступает объектом политики тогда, когда в отношении самого языка проводится политика, т. е. осуществляется языковая политика. Под языковой политикой понимается «совокупность идеологических принципов и практических мероприятий по решению языковых проблем в социуме и государстве».

Поскольку язык является основой общения, политика, таким образом, находится под влиянием языка. Политическая лингвистика — это представление. Чтобы общественность имела позитивные чувства по отношению к партии, политик будет тщательно составлять свой манифест, чтобы убедить читателя в своей надёжности. Языковая политика — система мероприятий и законодательных актов, проводимая властями или общественными институтами страны, которые ставят перед собой определённые социально-языковые цели. К последним относятся: изменение или сохранение существующих функционально-языковых норм, а также поддержка языков.

Экономика также влияет на язык, а язык, в свою очередь, определяет экономические процессы. Это проявляется в деловой коммуникации, глобализации рынков и развитии новых форм трудовой деятельности.

Владение несколькими языками повышает конкурентоспособность на рынке труда. Компании, работающие на международном уровне, требуют от сотрудников знания английского, русского, китайского, французского языков и, конечно, прежде всего государственного (национального). Многоязычность даёт странам экономическое преимущество, поскольку облегчает торговлю и международные инвестиции. С ростом глобализации английский стал доминирующим языком в бизнесе, финансах и технологиях. Это упрощает коммуникацию между странами, но также приводит к вытеснению локальных языков, что может негативно сказаться на культурном разнообразии. Например, малые языки находятся под угрозой исчезновения, поскольку их носители предпочитают использовать более "выгодные" языки. Лексика рекламы и брендинга напрямую влияет на восприятие товаров и услуг. Компании тщательно выбирают слова, чтобы вызывать определённые эмоции у потребителей. Например, слоганы на английском языке часто используются даже в странах, где он не является основным, поскольку ассоциируется с инновациями и высоким качеством.

Кроме того, бренды адаптируют язык под целевую аудиторию. Ошибки в переводе рекламных кампаний могут привести к провалу продукта на новом рынке. Например, известны случаи, когда неудачные слоганы оказывались оскорбительными или теряли смысл при переводе.

Язык является и основой культуры, через него передаются традиции, мировоззрение и историческая память. Он формирует идентичность народов и отражает их уникальность. Через язык передаются мифы, сказки, пословицы и поговорки, которые отражают особенности национального менталитета. Например, в японском языке существует множество выражений, связанных с уважением и иерархией, что говорит о социальной структуре общества. Язык – неотъемлемая часть культуры, главный инструмент ее ассимиляции. Язык выражает особенности национального менталитета. Язык – это механизм, открывший человеку сферу сознания. С другой стороны, культура включена в язык, потому что все моделируется в тексте. Литература, театр, кино и музыка неотделимы от языка. Переводы художественных произведений часто меняют их смысл, поскольку язык несёт в себе культурные оттенки, которые не всегда можно точно передать. Например, игра слов в английской или французской литературе может быть утеряна при переводе. Многие малые языки исчезают под давлением глобализации. Однако в последние годы наблюдается тенденция к их возрождению. Государства разрабатывают программы по сохранению языков, открываются школы и медиа на национальных языках. Например, в Ирландии предпринимаются усилия по популяризации гэльского языка, а в России – по поддержке языков коренных народов. Игры слов, рифмы и особенности речи сложно передать на другом языке без потери оттенков значений. Например, произведения Уильяма Шекспира теряют часть поэтичности при переводе, а русская классическая литература приобретает иной оттенок, когда её читают на английском или французском.

С развитием глобализации многие малые языки находятся под угрозой исчезновения. Согласно ЮНЕСКО, каждые две недели исчезает один язык. Однако во многих странах предпринимаются меры по их сохранению.

Например:

- В Ирландии правительство активно поддерживает изучение гэльского языка в школах и на телевидении.

- В России действуют программы по сохранению языков коренных народов Сибири, Кавказа и Дальнего Востока.
- В США предпринимаются попытки возродить языки коренных американцев, создаются образовательные программы и приложения для изучения родного языка.
- В Республике Таджикистан государство и правительство с первых дней периода независимости в условиях современной государственности использует все необходимые условия и возможности для развития национального языка в статусе государственного языка. Сегодня таджикский язык - это не только язык науки, литературы и культуры, но и как языком политики звучит с высокой трибуны Организации Объединённых Наций, является предметом гордости каждого патриота и образованного человека. Защита родного языка является не только задачей филологов, но и миссией общества, поскольку язык – это средство человеческого общения, и только общество способно защитить его от угроз и вызовов глобализации.

Каждый язык закреплён за определённой нацией, а значит — несёт в себе целую историю и культуру. Убрать язык — значит обесценить нацию. Необходимо сохранять языковое разнообразие, потому что это важно для международных отношений, для обмена культурными и социальными традициями. Немаловажным для сохранения языковой культуры и самого языка является понимание того, что каждый человек имеет право говорить и писать на родном языке. Это естественное право личности вне зависимости от того, гарантировано оно Конституцией или нет. Если мы уважаем права другого человека, мы должны уважать его право говорить и читать на родном языке. Конечно, на условиях взаимности.

Язык играет ключевую роль в политике, экономике и культуре. Он формирует национальную идентичность, влияет на мировую экономику и сохраняет культурное наследие. В условиях глобализации важно находить баланс между сохранением языкового многообразия и необходимостью международного общения. Чтобы язык оставался живым, его нужно развивать, адаптировать к современным реалиям, но при этом бережно относиться к его истории и традициям. В будущем успех стран и народов во многом будет зависеть от их языковой политики, способности адаптироваться к глобальным изменениям и одновременно сохранять свою уникальную культурную идентичность.

Литература:

1. *А. Н. Шепелев. Язык как инструмент власти // Государственная власть и местное самоуправление: журнал. — 2014. — № 4. — С. 10—15. — ISSN 1813-1247.*
2. *З.Х. Саралиева, Е. Е. Кутявина. Язык и власть. 27 марта 2022. 1 апреля 2022 года.*
3. *С.Ю. Болдин. Взаимосвязь языка и власти в контексте современной философии культуры. — Волгоград, 2011. — 137 с.*
4. *Экономика – язык – культура // Общественные науки и современность. 2000. – № 6. – С. 35-47.*
5. *Кадочников Д. (2016). Теоретико-экономический взгляд на языковую политику // Вопросы экономики, (2), 128—140.*
6. *Кадочников Д. В. Цели и задачи языковой политики и проблемы социально-экономического развития России // Terra Ecomomicus. 2019. Том 17, № 1. С. 96-111.*
7. *Лейчик В. М. Отношения между культурой и языком// Научный журнал «Вестник» Московск. Университет.-2003.- № 6.-с 16–27.*
8. *Левяш И. Я. Культурология. Минск.: ТетраСистемс, 2000.- 543с. Мамонтов С. П. Основы культурологии.-М: Знание, 1995.-317с.*
9. *Савина, Е. А. Язык и культура. Взаимосвязь и влияние / Е. А. Савина. Молодой ученый. — 2023. — № 20 (467). — С. 465-467. — URL:*
10. *Базарова Л. В. К вопросу о соотношении языка и культуры // Образование и культура России в изменяющемся мире. – Новосибирск, 2007.*

Одилова И.К
старший преподаватель
кафедры языков, Таджикский государственный
университет коммерции,
Таджикистан, г.Душанбе

Традиционные методы используемые в СМИ

Аннотация : Автор данной статьи стремилась к многоаспектному логико-лингвистическому анализу рассматриваемых явлений с использованием традиционных методов исследования. В целом работа написана в русле сопоставительного метода. Для решения частных задач используется группа синхронных методик и процедур исследования: дефиниционно-сопоставительный и компонентный анализ, сравнительно-сопоставительный (анализ, синтез, аналогия, систематизация, классификация), а также последовательно применяются приемы статистических подсчетов.

Ключевые слова: *терминоведение, СМИ, сравнение, логико-лингвистический, сопоставительный метод лексика.*

В современном терминоведении лексика различных терминосистем рассмотрена и описана достаточно подробно. Несмотря на то, что терминологическая работа последних десятилетий осуществляется в столь широких масштабах, что, казалось бы, трудно сказать в этой области новое слово, поле терминологии СМИ остается одним из наименее исследованных. Более того, терминология СМИ ранее не рассматривалась с различных позиций в сопоставительном аспекте.

В мире насчитывается свыше 2000 языков, развитая научная терминология существует лишь на 60 языках и охватывает около 300 профессионально-предметных полей, при этом в каждом отдельном языке терминологически разработанных полей не так много [Суперанская, 1989: 4]. В полной мере сказанное относится к рассматриваемой нами терминологии. На практике всеобъемлющего словаря, охватывающего термины всех областей СМИ, пока не существует, а в тех словарях, которые существуют по данной области, собственно термины представлены в меньшей степени, поскольку сам феномен средств массовой информации подразумевает наличие терминологии, понятной ее среднестатистическому потребителю. Анализ терминологической работы, проводимой в отдельных странах, показывает, что возникающие в ее процессе трудности объясняются не только и не столько спецификой отдельных языков, сколько особым положением терминов в системах национальных языков. Это наглядно проявляется в тех случаях, когда сопоставляются термины разных полей в одном языке и термины разных языков в одном поле [Суперанская, 1989: 4].

Проведенное нами исследование на сравнение структурно-семантических анализов на СМИ прошло в пределах профессионально-предметного поля СМИ на материале сопоставляемых языков. Как показывает название статьи, особое внимание в ней уделяется выявлению особенностей, общих черт и различий в терминологии СМИ на материале русского и таджикского языков и их сопоставлению. На наш взгляд, большинство инноваций, происходящих в языке берут начало, либо находят отражение именно в данной терминологии, а потому те инновационные процессы, которые протекают в терминологии СМИ, представляют большой интерес для развития данных сопоставляемых языков[1 :123]. Для сопоставительного исследования терминологии СМИ не менее важно также определение объективных критериев для выделения зоны терминосферы СМИ и ее подзон. Что касается экстралингвистических факторов, оказывающих особое влияние на терминологию СМИ, то к ним можно отнести и НТР. Одно из проявлений НТР - это активизация информационных коммуникативных процессов, позволяющих называть современную эпоху эпохой информации. Происходит радикальная перестройка понятийного

аппарата многих старых научных дисциплин. Возникают новые отрасли знания, проникающие в терминологию СМИ. Следствием этого является бурный рост терминов в различных отраслях знания и активное проникновение их в литературные языки. В итоге это привело к так называемому терминологическому «взрыву». При этом влияние английской терминологии на таджикскую профессиональную область СМИ велико как никогда. Оно обусловлено как потребностью обозначения новых понятий, так и необходимостью коммуникативного воздействия на общество как потребителя услуг данной профессиональной сферы. Объект исследования в статье вытекает из темы - терминосфера СМИ в английском и таджикском языках. Предметом настоящего исследования является терминосфера СМИ в коммуникативно-когнитивном, категориально-понятийном, денотативном и структурном аспектах [5: 35].

Терминологии СМИ, ранее не проводимое в сопоставительном аспекте, получает дальнейшие перспективы развития. Полученные результаты позволяют уточнить представления о закономерностях и особенностях терминологии СМИ в таджикском и английском языках.

Есть возможности использования его результатов в трех аспектах: во-первых, в лексикографическом — при разработке глоссариев терминологии СМИ и в практике одноязычной и двуязычной (таджикско-английской) лексикографии; во-вторых, в лингводидактическом — в курсах общей и сопоставительной лексикологии и терминологии; в-третьих, в переводческом — в практике переводов специальных текстов данной области.

Радикальные изменения в экономическом устройстве современного общества привели к появлению новых отраслей, таких как: аудит, маркетинг, менеджмент, эконометрика и т.д. Воздействие данного процесса вызвало увеличение количества терминов, обозначающих общие и фундаментальные понятия социально-экономической действительности, что значительно усложнило понятийный аппарат сферы английского и таджикского языков. Отражая реальную экономическую действительность, терминологизация языка, как объективный процесс и необходимость выявления специфики влияния факторов (коренной перелом в экономической системе, информатизация общества посредством средств массовой информации, научно-техническая революция) при помощи структурно-функционального подхода обусловили выбор и актуальность темы диссертационного исследования. Помимо вышеперечисленных факторов в современном языкознании, в рамках терминоведения, большое внимание уделяется интернационализации терминов. В экономической терминологии таджикского языка уже зафиксированы и функционируют такие термины, что значительно облегчает понимание новейших экономических операций, процессов специалистами.

Большинство терминов, проникших в таджикский язык в период с 1991 года по сегодняшний день, служат для заполнения понятийных лакун в терминосистеме. Это обусловлено расширением сотрудничества между таджикскими и зарубежными компаниями и растущим объемом межязыковой коммуникации, констатирующих экономическую информацию в СМИ. Основными способами образования терминов сферы СМИ таджикского языка является; морфологический - создание терминов при помощи аффиксов, синтаксический - создание терминологических словосочетаний, лексический - создание калек и заимствований, семантический - глубинная семантическая обработка общелитературного слова для соответствующей терминосистемы.

1. Терминосфера СМИ занимает особое место в структуре сопоставляемых национальных языков. В связи с широкой детерминированностью терминов СМИ обнаруживаются, во-первых, значительная зона пересечения терминологии СМИ и общенародной лексики Таджикского и английского языков; во-вторых, зоны пересечения с другими терминосферами, что создает гибридность терминосферы СМИ.

2. Стратификация терминосферы СМИ в коммуникативно-когнитивном аспекте показала господство двух типов нормативных стилистически нейтральных терминов (предметных и собственно терминов) в русском и английском языках и в отличие от других терминологий

значительный пласт ненормативных терминов, обладающих различными коннотациями, что обусловлено спецификой концептосферы СМИ: наличием ее социальной, прагматически-коммерческой направленности, а также логико-познавательных функций.

3. Категориально-понятийный состав терминосферы СМИ в сопоставляемых языках изоморфен по типу понятийных категорий и их количественному составу, что обусловлено спецификой данной концептосферы и типом научного мышления. Этим же обусловлено сходство денотативных сфер в обоих языках. «Сопряжение» категориально-понятийной и денотативной сфер идет по базовым терминам (нулевого и первого уровня иерархии), которые являются суперординатами денотативных сфер.

4. Языковой субстрат терминологии СМИ изоморфен в русском и английском языках типологически. Но типологическая изоморфность по языкам не приводит к совпадению моделей конкретных терминологических параллелей терминов в сопоставляемых языках.

5. Внутренняя валентность терминов СМИ (на материале составных трехэлементных) представлена четырьмя основными типами, изоморфными в русском и английском языках, что обусловлено близостью понятийных отношений, но чаще всего различающимися в конкретных терминологических параллелях сопоставляемых языков.

6. Когнитивная метафоризация сопоставляемых языков в терминосфере СМИ выполняет терминопорождающую функцию, создавая участки новых полностью мотивированных составных терминов, часто включающих в свой состав одну и ту же доминанту [8: 98].

Нами рассматривались дискуссионные проблемы выделения корпуса составных терминологических единиц, используемых в СМИ: обосновываются особенности авторского подхода к решению рассматриваемых вопросов, представляются теоретические основы комплексного изучения таджикской и английской терминологии СМИ.

В современном терминоведении лексика различных терминосистем рассмотрена и описана достаточно подробно. Несмотря на то, что терминологическая работа последних десятилетий осуществляется в столь широких масштабах, что, казалось бы, трудно сказать в этой области новое слово, поле терминологии СМИ остается одним из наименее исследованных. Более того, терминология СМИ ранее не рассматривалась с различных позиций в сопоставительном аспекте. Отдельные авторы по-разному понимают цели и задачи в этой области. За последние десятилетия возрос интерес к изучению данной терминологии, что подтверждается появлением значительного количества работ, посвященных ее рассмотрению. [8: 43].

В целом необходимость сопоставительного исследования языков была вызвана теми возможностями, которые предоставляло сопоставительное изучение языков в раскрытии особенностей функционирования системы языка и отдельных ее элементов. В качестве объекта своего анализа сопоставительно-типологическое языкознание избирает те проблемы, которые являются наиболее актуальными, господствующими в современном языкознании. Все более интенсивно оно способствует разработке основ универсальной теории сопоставительно-типологического анализа. Сопоставительное изучение языков, имеющих разную системную структуру, проводится на основе определения актуальных проблем, господствующих в современном языкознании [7: 123].

Сравнительно-сопоставительный анализ системы таджикского и английского языков имеет большое научное значение как для разработки общей теории фразеологии, так и для выявления общих, совпадающих признаков исследуемых языков.

В сопоставительной грамматике английского и таджикского языков с самого начала ее становления особое внимание уделялось исследованию проблем лексики сопоставляемых языков, хотя проблемное освещение грамматических аспектов названных языков в контрастивно-сопоставительном плане никогда не теряло своего значения. При этом лексический аспект исследования сопоставляемых языков, особенно фразеология, вызвала особый интерес исследователей.

Современные СМИ приобрели способность успешно преодолевать пограничные культурные рубежи, используя манипулятивные технологии, выражая свое поощрение или не

поощрение каким-либо социальным нормам, идеалам, ценностям, вводя их в массовый оборот. Если в индустриальной культуре развитие человеческой личности связывалось в основном с уровнем развития производства и возможностью обладания его продуктами, то в современном обществе пальма первенства переходит к информационной инфраструктуре, что делает актуальным ее фундаментальное исследование, а также предполагает исчерпывающее определение не только сущности, но и функционального предназначения СМИ в процессах гуманизации современной культуры. Сегодня с помощью СМИ подрывается духовное здоровье современного человека, становится под сомнение безопасность социума, усиливается тревога за сохранность культурной целостности человечества.

Литература:

1. Азимова М.Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и английского языков: АКД. Душанбе, 1980.-19 с.
2. Азимова М.Н. О сопоставительно-типологическом изучении таджикской фразеологии. //В сб.: «Лингвометодические вопросы преподавания иностранных языков». Душанбе: Изд.- во «Дониш», 1982. - 0,1 п.л.
3. Бабаев Э. Некоторые семантические особенности образных сравнительных оборотов в современном английском и таджикском языках// Сб.науч. трудов душанбинского Гос.пед. института. 1975. -т. 98.-С. 76-106.
4. Бабаев Э. Оценочное значение образных сравнительных оборотов в современном английском и таджикском языках //Исследование по лексикологии и фразеологии. М., 1976. - С. 113-130.
5. Бабкин А.М. Русская фразеология, ее развитие и источники. JL: Наука, -1970.-263 с.
6. Ионов В. Н. Массовая коммуникация в условиях глобализации// Социол. исследования. 2003. - № 10.
7. Исаева Л.Г. Средства массовой информации как фактор формирования духовной культуры российского общества. Дисс. на соискан.уч. степ. канд. философ, наук. Уфа, 2005.181
- 8.Луман Н. Реальность масс-медиа. Отечественные записки,- 2003.-№4. 9. Макарова Н.В. Информатика: учебник для вузов.- М., Дрофа, 2000.

Кодирова Наргис Маъруфҷоновна
муаллими калони кафедраи таърих ва
диншиносии Донишгоҳи давлатии
ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
E-mail: nargis.kodirova84@mail.ru

"Миллият ва забон дар давраи Ҷаҳонишавӣ: Пазируфт ва ҳифзи шиносии миллӣ"

Аннотатсия: Мақолаи мазкур ба нақши забони тоҷикӣ дар ташаккул ва ҳифзи ҳуввияти миллӣ, инчунин ба таъсири забон дар рушди ва пояндагии миллат бахшида шудааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки забон на танҳо воситаи иртиботи одамон аст, балки як унсури асосии ҳуввияти миллӣ, ки дар замони ҷаҳонишавӣ ва тағйироти глобалӣ бояд ҳифз ва рушд дода шавад. Бо ишора ба таърих ва аҳамияти забони тоҷикӣ, мақола муҳтавои тағйироти забони давлатӣ дар даврони Истиқлолият, инчунин муҳимияти ҳифзи забон дар раванди таълим, фарҳанг ва сиёсатро баррасӣ мекунад. Таваҷҷӯҳ ба дастовардҳои таърихӣ ва ҳуқуқи забон дар конститутсия ва қонунгузории кишвар, мақола пайванди забони тоҷикӣ ва ҳуввияти миллиро барои наслҳои оянда таҳлил мекунад.

Калидвожаҳо: *Забони тоҷикӣ, ҳуввияти миллӣ, ҷаҳонишавӣ, забони модарӣ, раванди ҷаҳонишавӣ, сулҳу ваҳдати миллӣ, руҳияи ватандӯстӣ, таъсири забон ба фарҳанг, тарғиб ва ташвиқи забон, фарҳанги миллӣ, таъсири забони хориҷӣ, ҳимояи забон миллӣ, сабабҳои рушд ва таназзул, иқдомҳои сиёсӣ.*

Ҳувият равандест, ки дар он шахс ба таври огоҳона ба суолҳои посух медиҳад, монанди: «Ман кистам?», «Аз кучоям?» ва «Ба қадом гурӯҳ, қабила, наҷод ё миллат тааллуқ дорам?». Андешамандони соҳаҳои гуногун барои ҳувият сатҳҳои мухталифро муайян кардаанд. Аз ҷумла, равишносии маъруф Зигмунд Фрейд шаклгирии ҳувияти инсонро марбут ба марҳилаҳои гуногуни инкишофи ӯ медонад. Ба андешаи ӯ, ҳувият аз сатҳи инфиродӣ ибтидо мегирад ва тадриҷан ба сатҳи иҷтимоӣ мегузарад. Дар ниҳоят, ин раванд дар эҳсоси «ҳувияти миллӣ» – ки баландтарин шакли ҳувият маҳсуб мешавад – тақмил меёбад.

Ҳувияти миллӣ, ки бархе онро ҳувияти меҳварӣ низ меноманд, нави эҳсоси тааллуқи фард ба як сарзамину давлат–миллат ё кишваре хос мебошад. Яке аз омилҳои, ки сатҳи бунёди ҳувияти миллиро метавонад тағйир диҳад, ин раванди ҷаҳонишавӣ мебошад. Барои он, ки мардум бо якдигар ҳамҳисса пайдо кунанд, ба сурати як маҷмӯа дароянду миллат шаванд, василаи беҳтар аз забон надоранд. Ба қавли Стендел, нависандаи фаронсавӣ, забон нахустин санади нубӯғи як миллат аст ва ҳар миллате, ки қасди нишон додану шиносондани нубӯғу ҳувияташро ба ҷаҳониён дошта бошад, бояд ин корро аз тариқи забон анҷом диҳад.

Дар шароити кунунии ҷаҳонишавӣ, ки бо суръати рӯзафзун тамоми кишварҳои мустақилу номустақилро фаро мегирад, ниғадории ҳувият ва худшиносии миллӣ беш аз ҳар замони дигар аҳамияти афзудааст. Дар ин росто, ҳифзи забони миллӣ яке аз унсурҳои асосии посдории ҳувияти миллӣ маҳсуб меёбад. Ҷаҳонишавиро метавон ба як гирдобди бузург ташбеҳ дод, ки ҳар унсури заифу бебунёдро аз миён мебарад. Ба ҳамин минвол, пояҳои ноустувору осебпазирӣ ҳувият низ дар муқобили ин раванди фарогир тоб наоварда, тадриҷан аз байн мераванд. Илова бар таъсири ҷаҳонишавӣ, омилҳои чун равоҷоти байнимиллалӣ, ҳамзистии фарҳангҳо, нуфузи мадҳабҳо ва омилҳои таърихӣ низ метавонанд ба шаклгирӣ ва тағйироти ҳувияти миллӣ таъсири амиқ расонанд.

Маълум аст, ки бо ворид шудани падидаи ҷаҳонишавӣ, бисёре аз волидайн кӯшиш мекунанд, ки фарзандони онҳо забонҳои хориҷиро ба пуррагӣ омӯзанд. Албатта, ин раванд дар худ манфиатҳои дорад, вале муҳим аст, ки ба ин маврид бо диққат муносибат намуд, зеро дар ҳолатҳои зиёд омӯхтани забонҳои хориҷӣ метавонад боиси заифшавии забони модии тоҷикӣ гардад. Аксар вақт омезиши забонҳо дар байни наврасон ва ҷавонон эҳсос мешавад, ки ин

раванд метавонад дар ниҳоят ба коҳиш ёфтани ҳуввият ва худшиносии миллии онҳо мучиб гардад. Ба ин хотир, имрӯз моро масъулият аст, ки барои устувор ва пешрафти давлатдорӣ миллии хеш, фарзандон ва наслҳои ояндаро дар руҳияи хештаншиносӣ, ватандӯстӣ ва эҳтиром ба забони модии тоҷикӣ тарбия намуда, онҳоро ба камол расонем, ки арзишҳои умумимиллӣро умумибашарино эҳтиром кунанд. Чи хеле Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби худ “Тоҷикон дар оинаи таърих” зикр намудаанд: Хуб мешуд яке аз солҳои наздик “Соли ахлоқи ҳамида” дар тамоми сайёра эълон гардад ва дар чараёни он унсурҳои унсурҳои беҳтарини ахлоқи умумиинсонӣ таблиғ карда шаванд. Дар давраи глобализатсия ҷаҳони муосир ба хатари рӯзафзуни коҳиши ахлоқ рӯ ба рӯ шудааст, ки он барои ояндаи инсоният зарари ҷуброннопазир хоҳад дошт.[2.ҷилди 2, с.18]

Ба ин восита, мо метавонем саҳми ками худро дар ташаккули тарбияи насли ояндасозии миллат ва меҳан гузорем, зеро забон дар рушду такомули ҳуввияти миллӣ нақши муҳим ва назаррас дорад.

Забон қисми муҳими шиносии миллӣ мебошад. Вақте ки як забон ба дигар забонҳо ё фарҳангҳо таъсир мерасонад, шиносии миллӣ метавонад тағйир ёбад. Масалан, англисӣ дар замони ҷаҳонишавӣ ҳамчун забони ҷаҳонӣ тичорат ва муошират ғаёлият мекунад, ки метавонанд ба шеносии миллӣ таъсир гузоранд. Забон метавонад манбаи таҳаввул ва амиқшавии шеносии миллӣ гардад, ки ба сохти нави маърифати миллии ҷамъият таъсир мерасонад.

Фарҳанг низ аз забонҳо таъсир мегирад. Масалан, ба забони тоҷикӣ ворид шудани вожаҳои аз англисӣ ва русӣ метавонад ба фарҳанг таъсир расонад ва унсурҳои навро дар тасаввуроти мардуми тоҷик ворид кунад. Забон дар ин ҳолат ҳамчун воситае барои қабул кардани таҳаввулоти фарҳангӣ ва ё дар ҳолати баръакс, ба муқовимат ба онҳо мегардад.

Мисолҳо аз муҳити ҷаҳонишавӣ:

- Мисолҳои ибтидоӣ метавонанд аз кишварҳои, ки бо забони англисӣ ё дигар забонҳо дар робита бо ҷаҳонишавӣ муносибат мекунанд, ба назар оянд. Масалан, забонҳои англисӣ ва фаронсавӣ дар саросари ҷаҳон дар соҳаҳои маориф, илму техника ва фарҳангӣ ҷои худро ёфтаанд.
- Дар дигар кишварҳо, ба мисли Ҷопон ва Корея, бо вучуди таъсири забонҳои хориҷӣ, онҳо кӯшиш мекунанд, ки фарҳанги аслии худро нигоҳ доранд ва ба ин васила шеносии миллӣ ва муҳити фарҳангии худро ҳифз мекунанд.

Забони тоҷикӣ барои миллати тоҷик як марҳалаи асосии рушд, нумӯш ва пояндагии он маҳсуб мешавад. Агар гуфта шавад, ки ба воситаи забон, тоҷикон то имрӯз ҳамчун миллат дар ҷаҳон шинохта ва эътироф гардидаанд, ин дуруст аст. Зеро ин забон буд, ки дар тӯли таърих, гузаштагонӣ фарҳангии мо — шоирон, носирон, олимони ва ҳакимон — бо ёрии он мероси гаронбаҳои хаттӣ аз худ ба намоиш гузоштанд.

Зарфияти забони тоҷикӣ бесарусомон ва бекарон аст. Олимону шоирони гузаштаи миллати мо барои ҳифзи забони ноби тоҷикӣ ва гузоштани он ба насли имрӯзу оянда саъйи зиёде ба харҷ додаанд. Шоирон ва олимони, аз қабилҳои Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯлқосими Фирдавӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил, Ҷалолиддини Румӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Аҳмади Дониш, Садриддин Айний, Бобоҷон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ ва дигар ҳазорҳо адибон, нависандагон, шоирон ва донишмандони миллат дар рушду таҳкими ҳазинаи фарҳангии забони тоҷикӣ саҳми басо арзишманд гузоштаанд. Ба хотири ҳифзи ин забони бузург, фарзандони ҷоннисори миллати мо аз дасти бадҳоҷони забон мушкilotи зиёд ва озору ранҷҳои ҷонкохро таҳаммул намудаанд.

Мардуми тоҷик дар даврони Истиқлолият шохиди дигаргуниҳои назаррас ва бесобиқа гардидаанд. Имрӯз, Ҳукумати кишвар барои ҳифз ва устувор нигоҳ доштани забони тоҷикӣ як қатор қонунҳо, қарорҳо ва дигар санадҳои меъёрий-ҳуқуқиро қабул ва тасдиқ намудааст, ки

онҳо ба таври муассир баҳри истифодаи забони тоҷикӣ ҳамчун забони расмӣ давлатӣ ва давлатию давлатдорӣ мамлакат хидмат мекунанд.

Дар баробари ин, сокинони кишвар баъд аз қабули Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ», ки 5-уми октябри соли 2009 рух дод, ҳар сол санаи 5-уми октябрро ҳамчун рӯзи «Забони давлатӣ» дар тамоми минтақаҳои мамлакат бо шукӯҳу шаҳомати хоса чун чашнвораи бузурги таърихӣ миллӣ таҷлил менамоянд. Донишани забони давлатӣ, яъне забони тоҷикӣ барои ҳар фарди тоҷику тоҷикистонӣ судманду зарур аст ва он ба рушд ва камолоти шахсият касбии ҳар фард дар ҷомеа мусоидат мекунад.

Имрӯз дар фазои интернетӣ баъзе доираҳои манфиатҷӯ бо истифода аз тарғиботи дуруғ ва идеологияи худ талош доранд, ки сари мардумро гаранг карда, онҳоро мутақоид созанд, ки "Забони имрӯзаи мо забони тоҷикӣ нест", "Мо тоҷикон ҳоло миллат нашудем", "Хати кириллӣ ба забони имрӯзаи мо ҷавобгӯ нест", "Мо бояд ба асли хеш баргардем" ва дигар мавзӯҳои ба ин монандро тарғиб мекунанд. Мақсади онҳо ташвику тарғиби чунин афкор аст, ки дар тафаккури мардум зехният соӣ намоянд. Бо тамоми маънӣ, метавон хулоса кард, ки агар манфиатҳои миллӣ ва ормонҳои давлатдорӣ миллиро дар баробари хостаҳои онҳо гузорем, яъне ба асли гуфтаи онҳо баргардем, давлатдорӣ миллӣ ва ормонҳои ҳазорсола ба монанди лаҳча месӯзад ва ҳокистар мешавад!

Боиси хушнудист, ки имрӯз сиёсати давлат дар самти рушди забон дар ҷомеаи мо оқилона ба роҳ монда шудааст. Санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси забон қабул кардааст, ҳифзи забони давлатӣ ва дигар забонҳои минтақаи ҷумҳуриро таъмин менамоянд. Аз ҷама арзиши муҳим ва диққати махсус, алоқамандии бевоситаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба забони тоҷикӣ мебошад. Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба таъягоҳ ва посдорони асосии забони модарӣ — занону бонувон таъкид карданд, ки барои поку беолоиш нигоҳ доштани забони тоҷикӣ кӯшиш намоянд ва одоби муошират ва суҳанвариро барои наслҳои оянда омӯзонанд.

Поку беолоиш нигоҳ доштани забони тоҷикӣ, яъне беҳдошти забон, дар раванди инкишофи ҷомеа нақши калидӣ дорад. Ҷамаи дигаргуниҳое, ки дар ҷомеа рух медиҳанд, дар забон инъикос меёбанд ва метавонанд ба таҳаввул ё таназзул дар забон сабаб шаванд. Таҳаввули забон раванде аст, ки дар асоси қонун ва қоидаҳои рушду ташаккули забон ба таҳаввул ва тағйироти сохти грамматикиву овозии он оварда мерасонад. Бар ҳилофи ин, таназзули забон равандест, ки бо таъсири омилҳои беруна забон аз байн меравад ва ё заъиф мешавад.

Миллати тоҷик дар солҳои 90-ум оқибатҳои мудҳиши маҳалгароиро аз сар гузаронидааст. Барои бартараф кардани маҳалгароӣ ва баланд бардоштани сатҳи ҳувият ва ваҳдати миллии халқ зарур аст, ки забони адабӣ ҳамчун забони миллӣ ба омма наздик гардад.

Бузургони хирад ва адаби тоҷик, ҳам классикон ва ҳам муосир, дар мавзӯи забон, эҳтироми он, арҷгузорӣ ба он ва нигоҳ доштани забони модарӣ суҳанҳои шоиста ва арзанда гуфтаанд. Хусусан, дар осори шоирони классикӣ мавзӯи забон ва қадршениши он бештар ба назар мерасад. Масалан, Саъдии Шерозӣ беҳтарин шеърро дар ин мавзӯ гуфтааст:

Забон дар даҳон, эй хирадманд, чист?

Калиди дари ганҷи соҳибхунара!

Чу дар баста бошад, ҷӣ донад касе,

Ки ҷавҳарфурӯш аст ё пиллавар?!

Ба ақидаи ин шоири олиҳиммат, забон дар даҳони инсон ҳамчун калиди ганҷ ҳаст ва ганҷ, ки хунара, истеъдод ва умуман, ҳуди инсон аст. Шоири маъруфи асри XVI, Кошифӣ, қудрат ва нерӯи эҷозофарини забон ва суҳанро дар шеъри хеш ба таври олий ифода намудааст. Ба назария ва андешаи ӯ, мақоми суҳан болотар аз ҷойгоҳи офтоб аст, ҷунки гармиву нуруфкании суҳан бештар ва пуртаъсиртар аз гармиву нуруҳои офтоб аст. Агар ҳар дину мазҳаб

мункирон (инкоркунандагон)-и худро дошта бошад, сухан ҳеҷ гоҳ мункире намеёбад, зеро он дар раванди тарбият ва зебоишавии рӯҳу ботини инсон нақши муҳим дорад.

Абӯалӣ ибни Сино, олими барҷастаи асримиёнагии форсу тоҷик, дар соҳаҳои илми кимиё ва тиб саҳми беназир гузоштааст. Ӯ, ки дар ҷаҳон бо номи лотинишудаи «Авитсенна» маъруф аст, дар таърихи илм як шоҳи муҳими омӯзиш дар тиб ва дигар соҳаҳо ба ҳисоб меравад. Дар масъалаи фалсафа, Абӯалӣ ибни Сино дар бораи қонуни асосии фалсафа — «гузаштани тағйироти миқдорӣ ба сифатӣ ва сифатӣ ба миқдорӣ» фикрҳои амиқ изҳор кардааст. Ба андешаи ӯ, дар ҳолати гузашти моддаҳо аз як ҳолат ба ҳолати дигар, тағйироти амиқ ва кулӣ рух медиҳад, ки он метавонад дар се шакл зухур намояд: тағйироти сифатӣ, тағйироти миқдорӣ ва тағйироти маконӣ.

Забони тоҷикиро дар солҳои 1989—1991 —забони форсии тоҷикӣ; 1991—1999 – забони тоҷикии форсӣ, дарӣ: زبان تاجیکی — забони давлатии кишварҳои Тоҷикистон, Эрон (варианти форсӣ) ва Афғонистон (дарӣ) буд. Ин забон ба хонаводаи забонҳои ҳинду аврупоӣ дохил мешавад. Дар маҷмӯъ: порсигӯёни асил (форсӣ, тоҷикӣ, дарӣ) зиёда аз 122 млн нафар мебошанд. Фақат ба ғӯиши тоҷикӣ (бидуни дарӣ) зиёда аз 16 миллион нафар ҳарф мезананд. [3.боби 6, фасли 1,с.134]

Дар рушди забони тоҷикӣ дар шакли кунунӣ, шахсиятҳои барҷастае, чун Садриддин Айний, Бобочон Ғафуров ва дигар адибони муосири тоҷик саҳми амиқ ва арзишманд гузоштаанд. Забони тоҷикӣ, ки ба забонҳои порсиву дарӣ хеле монанд аст, дар кишварҳои гуногун, аз ҷумла Ўзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Афғонистон, Покистон ва инчунин дар Санғалъаи Ҷумҳурии Халқии Чин, аз ҷониби аҳоли ҳамчун забони гуфтугӯи истифода мешавад.

Эмомалӣ Раҳмон дар китоби «Тоҷикон дар оинаи таърих» навиштаанд, ки шоҳаншоҳии бузурги Ҳахоманишиён, ки дар арсаи таърих бо фарҳанг ва тамаддуни худ беназир аст, пеш аз ҳама, бар пояи фарҳанги асили ориёӣ бунёд шуда, забони модарии хешро дар баробари забонҳои пурқудрату маълуми он замон — иломӣ ва ошурӣ ба ҳайси забони расмӣ ва давлатӣ истифода мекард. Онҳо номи хат ва забони худро ориёӣ хондаанд. Инчунин, дудмони Кӯшониёни Кабир ҳам охиста-оҳиста аз истифодаи забони юнонӣ даст кашида, забони ориёии хешро (Канишка ҳам мисли Дориюши Кабир забони навиштаҳои худро ориёӣ хондааст) забони ягонаи давлатӣ ва расмии давлати паҳновари худ қарор додаанд.[2.ҷилди 2, с.31]

Навиштаҳои Дориюши Бузург, ки имрӯз бо номи "забони форсии бостон" маъруф аст, ба забон ва хати ориёӣ эҷод шудаанд. Забони форсии бостон ва ориёӣ як забон буда, дар замони салтанати Ҳахоманишиён забони расмӣ ва меъёрии на танҳо қабилаҳои форс, балки тамоми эронитаборони ҳамон замон буд. Ашкониёни Порт ва Кӯшониёни Кабир, баъд аз поён ёфтани сулолаи Селевкиён ва дар муддати истиқлоли худ дар минтақаҳои марказӣ ва ғарбии кишвари ориёитаборон шоҳаншоҳии бузурги худро ташкил намуданд ва забони модарии худ — портиро ҳамчун забони давлатӣ эҳтиром гузошта, онро эълон карданд.

Тавре Пешвои миллат дар китоби худ "Забони миллат-ҳастии миллат" ба он ишора мекунанд, забон барои миллат на танҳо воситаи муошират аст, балки онро аз нигоҳи фарҳангӣ, таърихӣ ва эҳсосии миллий пайванд месозад.

«Ин забон дар давраи аввали подшоҳии Ашкониён ҳамроҳ бо забони юнонӣ ва баъдан аз давраи Меҳрдоди I (солҳои 171-132 то милод) танҳо забони расмӣ ва давлатии Ашкониёни Порт мегардад. Баъзе муҳаққиқон изҳор доштаанд, ки шояд аз ибтидои садаи III то милод забони портӣ забони расмии давлатдорӣ Порт қарор гирифта бошад».[3.боби 7, фасли 2, с.243]

Забони портӣ дар давраи Ашкониён на танҳо забони расмии давлатдорӣ он замон буд, балки нақши муҳим дар ташаккул ва ҳифзи ҳувияти миллий дошт. Вобастагии забон аз давлатдорӣ Ашкониён нишон медиҳад, ки забон воситаи асосии таҷассуми фарҳанг ва ҳештаншиносии миллий буд, ки мустақамии сиёсӣ ва фарҳангии давлатро таъмин менамуд.

Бояд гуфт, ки забони портӣ дар тақомули забони тоҷикӣ (дарӣ, форсӣ) нақши муассире дошта, аз лиҳози вожагониву дастурӣ ба забони модарии мо шабоҳати зиёде дорад.

Дар давраи Сосониён ҳам забони форсӣ дар баробари забони портӣ ё паҳлавӣ забони давлатӣ ва расмиву динии шоҳаншоҳии бузурги Эрон буд ва аз он осори зиёди таърихиву динӣ ва илмиву фарҳангӣ боқӣ мондааст.[2.с.223-225] Яъне забони форсӣ ба сифати забони расмии давлатӣ ва динӣ баробар бо забони паҳлавӣ мақоми олии худро нигоҳ дошта, ба ташаккули хуввияти миллӣ ва фарҳангии Эрон таъсири амиқ гузошт.

Дар даврони ҳукумати бузургтарин давлати миллиямон- Сомониён тавассути ин хонадони миллатдӯст ва хуввиятгалаб забони тоҷикӣ мақому мартабаи олии давлатиро касб кард ва амирони сомонӣ онро рутбаи дарӣ, яъне дарбориву давлатӣ доданд.[2.с.420-428]

Забони тоҷикӣ дар давраи Сомониён, вақте ки он мақому мартабаи расмии давлатиро ба даст овард, на танҳо як восита барои муошират буд, балки рамзи таърихӣ хуввияти миллӣ ва фарҳангии тоҷикон гардид. Ҳукуматдорони Сомонӣ, ки барои эҳё ва таҳкими забон ва фарҳанги худ заҳматҳои зиёд кашиданд, дар асл, хидматҳои бузурге ба рушди миллат ва давлатдорӣ тоҷикон анҷом доданд. Забони тоҷикӣ дар ин давра ба як баҳши муҳими сиёсати давлатӣ ва фарҳангии ҷомеа табдил ёфт, ки нақши муҳимро дар нигоҳ доштани хуввияти миллӣ, махсусан дар шароити сиёсати васеъ ва мураккаб, бозид.

Пас аз сукут ва ғурӯпошии ин сулола мо- тоҷикон дар муддати зиёда аз ҳазор сол соҳиби давлати миллӣ нашудем ва дар ҳайати хонадонҳои муғуливу туркӣ аз қабилӣ Ғазнавиён, Салҷуқиён, Қарахониён, Темуриён, Шайбониён ва Манғитиён зиндагӣ ба сар бурдем. Агарчи сиёсати бегонагон дар ин муддати тӯлонӣ бар сари тоҷикон алам барафрошта буд, лекин забони тоҷикӣ дар тамоми ин муддат бар сари ҳокимияти ин сулолаҳои аҷнабӣ алами ҳукм афрохта буд. Аз оғози ҳукумати Ғазнавиён то анҷоми аморати Манғитиён забони тоҷикӣ дар тамоми хонадонҳои муғулу турк ҳамчун забони санаднависиву ҳуҷҷатнигорӣ ва коргузориву муоширати сиёсӣ амал мекард ва дар ҳеҷ яке аз ин давлатҳои номбурда дар сиёсату давлатдорӣ аз забонҳои модарии худ истифода намешуд. Ҳамчунин, дар тамоми ин давлатҳои ғайритоҷикӣ доираҳои бузурги илмиву адабӣ ташкил карда мешуданд, ки дар онҳо ҳазорҳо шоир, чи форсизабону ва ғайри он бо тоҷикӣ шеър менавиштанд. Ҳатто, шоҳону амирон ва шоҳзодагону дарбориён кӯшиш мекарданд, ки забони тоҷикиро на танҳо хуб ёд бигиранд, балки бо он шеър бигӯянд ва эҳсосоти ботинии худро баён бикунанд.[2.с.702-703]

Пас аз таъсиси ИҶШС собиқ, забони русӣ ба забони ягонаи байналмилалӣ ва забони расмии давлатдорӣ дар тамоми ҳудуди он табдил ёфт. Аммо, забони тоҷикӣ арзишу мартабаи зиёда аз ҳазорсолаи худро аз даст надод. Дар пайомади ин воқеаи муҳиму тақдирсоз барои миллати тоҷик, бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Қонун "Дар бораи забон" аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расид. Ин қонун дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун тағйироти ҷиддӣ ва асосӣ ворид гардид. Ба ин тариқ, ҳарфҳои бегонаи алифбои забони тоҷикӣ, ба монанди "Ц", "Щ", "Ы", "Ь", ки барои халқии тоҷик бегона буданд, хориҷ шуданд. Мақсад аз ин иқдом пеш аз ҳама нигоҳ доштани забони ноби тоҷикии милливу фарҳангӣ ва таъсиргузорӣ дар ташаккули хуввияти миллии шаҳрвандон буд.

Имрӯз мо, тоҷикон, бояд омӯзиш, ҳифз ва тоза нигоҳ доштани забони худро ҳамчун муқаддастарин ва муҳимтарин вазифаи миллии ҳеш шенасоём ва масъулиятро, ки ҳар яки мо дорем, бо тамоми амиқ ва ҷиддият дарк кунем. Забон ҳамчун бузургтарин рукни ташаккул ва тараққиёти ҳар як миллат, нақши ҳалқунандае дар хуввияти миллӣ ва фарҳангӣ дорад. Он ба мо имконият медиҳад, ки қадами устувор ва бозғаймонӣ дар шоҳроҳи худшиносӣ, ваҳдат ва пояндагии миллати худ гузорем. Забон на танҳо василаи муошират аст, балки мизони аҳамияти таърихӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ аст, ки кӯмак мекунад, то миллатамон дар давраи ҷаҳонишавӣ бо пояҳои мустаҳкам ва илмию фарҳангӣ ба пеш равад.

Адабиёти истифодашуда:

1. Бобоҷон Ғафуров. *Тоҷикон*. Нашриёти муосир, 2020с.
2. Эмомалӣ Раҳмон. *Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён*. – Душанбе: Ирфон, 2014.
3. Эмомалӣ Раҳмон. *Забони миллат – ҳастии миллат*. Ҷилди 2. - Нашриёти муосир, 2020с. (Боби шашум, фасли I- «Вазъияти забони форсӣ ва дарӣ дар Эрону Афғонистон», боби ҳафтум, фасли II- «Забони миллат-ҳастии миллат», «Забони тоҷикӣ дар ибтидои асри XX», фасли I ва IV- «Хусусиятҳои хоси луғавӣ ва дастурии ин давра», боби сеюм, фасли I- «Мақоми иҷтимоии забони тоҷикӣ дар асри XVI»).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. *Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон*, ш. Душанбе, аз 5.10.2009 сол, №553.
5. Ятимов Саймумин. *Миллат, илм, амният*. - Ношир, 2019.

Забондонӣ шартӣ асосии ҷаҳондонӣ ва ҷаҳонбинии шахс

Аннотатсия: Забондонии шахрвандон яке аз омилҳои муҳими пешрафти қор ва муаррифии беҳтари кишвар дар асоси ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад. «Ҳамеша дар ёд бояд дошт, ки дар замони рушди пуравчи илму техника, технологияҳои нав, алалхусус забонҳои русӣ ва англисӣ равандҳои ҷаҳонишавӣ бе омӯзиши забонҳои хориҷӣ, афзудани сарватҳои моддию маънави ва ишғол намудани мавқеи сазовор дар байни давлатҳои пешрафти ҷаҳон хеле мушкил аст»- ибраз доштанд Пешвои миллат зимни яке аз суханронияшон.

Калидвожаҳо: забондонии шахрвандон, омилҳо, пешрафти қор, кишвар, арсаи ҷаҳонӣ, рушди пуравчи илму техника, технология, равандҳои ҷаҳонишавӣ, омӯзиши забонҳои хориҷӣ, мавқеи сазовор.

Аннотация: Языковые навыки граждан считаются одним из важных факторов прогресса работы и лучшего представления страны на мировой арене. «Всегда следует помнить, что в эпоху бурного развития науки и техники, новых технологий, особенно информационных, и усиления процессов глобализации без изучения иностранных языков, особенно русского и английского, процессы глобализации невозможно осуществить.

Ключевые слова: языковые новики граждан, факторы, прогресс труда, страна, мировая арена, бурное развитие науки и техники, технологии, процессы глобализации, изучение иностранных языков, достойное положение.

Annotation: The language skills of inhabitants are considered as the one major fact of the progress assignment and its best submission of the country in the eve world.

As well should be remind that in epoch of extremely development of science and technic, and modern technology especially the informational, and its enforcement globalization process without the learning of foreign languages.

Key words: the linguistic inhabitant skills, factors, labor progress, country, a world eve, globalization process, learning of foreign, language, achievmen.

Ислоҳоти ситемаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба такмили мундариҷа ва соҳти маълумот, аз он ҷумла маълумоти олии омӯзгорӣ равона карда шудааст. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар бораи маориф) Консепсияи миллии маълумот ва стандарҳои давлатии маълумот ҳуҷҷатҳои мебошанд, ки системаи маълумоти кишварро ба самти байналмиллӣ бардошта, инкишофи минбаъдаи соҳаи маорифро муайян мекунад. Хусусан қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-14” назди мутахассисону омӯзгорони мактабҳои олии ва миёнаи таҳсилоти умумӣ вазифаҳои пурмасъули батаври кулӣ тақмил додани таълими забони русӣ ва англисиро тақозо менамояд (13).

Ҳанӯз аз рӯзҳои аввали мустақилият пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтаррам Эмомалӣ Раҳмон омӯзиши забонҳои хориҷиро муҳим арзёбӣ намуда, пайваста тақид мекунанд, ки омӯзиши забони англисӣ дар тамоми муассисаҳои таълимӣ бояд боз ҳам беҳтар ба роҳ монда шавад.

Ба таъкиди президенти кишвар муҳтаррам Эмомалӣ Раҳмон, забондонии шахрвандон яке аз омилҳои муҳимӣ пешрафти қор ва муаррифии беҳтари кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ маҳсуб меебад.” Ҳамеша дар ёд бояд дошт, ки дар замони рушди илму техника, технологияҳои нав, алалхусус технологияҳои иттилоотӣ ва қувват гирифтани равандҳои ҷаҳонишавӣ бе омӯзиши забонҳои хориҷӣ алалхусус мутахассисон ва коршиносони ҷавобгуи талаботи имрӯзаи ҷаҳонӣ, афзудани сарватҳои моддию маънавӣ ва ишғол намудани мавқеи сазовор дар байни давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон хеле мушкил аст” ибраз доштан пешвои миллат дар суханронии худ.

Бояд гуфт, ки дар шароити имрӯз, ки кишвари мо дар ҳоли воридшавӣ ба раванди ҷаҳонишавӣ қарор дорад, омӯзиши ин забони байналмиллаӣ барои ҳамаи кишварҳои ҷомеа ниҳоят муҳим аст. Бинобар ин, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.08.2019, №438 “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 қбул гардид.

Қобили зикр аст, ки зарурати омӯзиши забонҳои хориҷӣ ҳамчун замина барои омӯхтани илму фарҳангӣ кишварҳои дигар, дастовардҳои илмӣ ва техникаӣ ва воситаи муоширати байни миллатҳо бояд ба эътибор гирифта шавад. Бинобар ин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии Пешвои миллат, президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон донишҷӯи на камтар аз ду забони хориҷиро барои ҷавонон ва мутахассисони соҳаҳои мухталиф зарур ва муҳим арзёбӣ намуда, дар паёми навбатии худ ба маҷлиси олии кишвар дар ин бора таъкиди ҷиддӣ намуданд.

Дар шароити соҳибистиклолии мамлакат мо шоҳиди онем, ки имрӯз наврасону ҷавонони тоҷик бо ҷандин забони дунё муошират карда метавонанд, ва дар ҳамотиҳои сатҳи байналмиллалӣ бо забонҳои хориҷӣ махсусан забони англисӣ озодаи суҳбат карда, дар бонуфузтарин муассисаҳои хориҷӣ таҳсилу фаъолият менамоянд, ки ин албатта боиси пешравии ва муаррифии миллати давлат ва халқи тоҷик мегардад.

Забони англисӣ яке аз забонҳои серистифодатарини дунё буда, бисери давлатҳо бо ин забон муносибатҳои дипломатияшӯро пеш мебаранд. Бинобар ин забони англисӣ дар тамоми муассисаҳои миёнаи умумӣ ва олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таълим дода мешавад.

Дарсҳои забони англисӣ воситаи асосии ноил шудан ба мақсади таълимӣ, муоширатӣ маърифатӣ тарбиявӣ ва тақомули буда, ниҳоятан баҳри инкишофи имкониятҳои зеҳнии хонандагон хизмат мекунанд.

Бояд зикр кард, ки дарси забони хориҷӣ аз лиҳози сохт ва мундариҷааш аз дарси дигар ҷанҳо куллан фарқ мекунад, зеро мақсади асосии дарси забони англисӣ ҳосил кунонидани малака аст, ҳол он ки таълими аксари дигар ҷанҳо барои додани дониш нигаронида мешавад. Таълими забони англисӣ дар муассисаҳои миёнаи умумӣ на мисли дарси забони тоҷикӣ барои қоидаомӯзонӣ нигаронида мешавад, балки он барои ҳосил кунонидани малакаи муоширатӣ бо ин забон хизмат менамояд.

Бо озода баён, дастрасии мардум ба иттилоот ба таври қобили мулоҳиза густариш ёфт. Васеъ гардидани дастрасии иттилоот боиси афзудани захираи луғавии одамон дар ҳамаи зинаҳои синну сол мегардад. (Ҳарчанд таҳқиқот нишон медиҳад, ки бисёре аз калимаҳои нав, махсусан аз хориҷӣ, ки захираи луғавии одамонро пурра мекунанд, аз ҷониби онҳо нодуруст ва ҳато бо иштибоҳ фаҳмида мешавад). Дар баробари ин, хусусиятҳои ҳастагии иттилоотӣ низ вучуд доранд, ки дар тамоюли маҳдуд кардани иттилооти гирифтаи шахс бо сарчашмаҳои муайяне, ки ба самтҳои мушаххаси иҷтимоӣ, эстетикӣ ё сиёсии шахс мувофиқат мекунанд, зухур мекунанд.

Дар аҷаи мақбули омма дар гуфтори гуфтугӯӣ дар тафаккури мардум ба таври қобили мулоҳиза боло рафтааст, калимаҳо ва ибораҳои, ки то ҳол ба таври оммавӣ гуфта нашуда буданд, зуд – зуд истифода мешаванд, омодагии равонии забони модарӣ барои ба худ иҷозат додан ба “Озодии суҳан” густариш меёбад, луғат ба калимаҳои гуногунмаъно бой мегардад.

Омилҳои берунии инкишоф ва фаъолияти забон дар истилоҳотиназариявӣ ва забоншиносӣ назаррас аст. Онҳо хусусияти табиӣ доранд. Се зерсистема ҳамчун зухури онҳо хизмат мекунанд:

- таъсири иҷтимоӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки асосан тавассути воҳҳои лексикӣ амалӣ мегардад:

- таъсири воситаҳои калимасозии хориҷӣ:

- таъсири фаъолияти нутқи шахсиятҳои мӯтабар: пеш аз ҳама адибон, олимон, ходимони ҷамъиятӣ.

Омилҳои беруна дар ягонагӣ бо омилҳои дохилизабонӣ дар раванди тарҷума, муайян карда мешаванд. Зухуроти ин қонуниятӣ назариявӣ ва забонӣ динамикаи тамоюлҳо дар забон зоҳир мегардад.

Омӯзиши забон хотир, диққат, идрок ва тафаккур ва нутқро инкишоф медиҳад, забонмӯзро нисбатан фаъол ва ба ӯ иҷроӣ шаклҳои корҳои гуногуни забониро ёд

медихад, кунҷковиашро бедор мекунад, аз ҷиҳати зеҳнӣ ва эстетикӣ инкишоф медиҳад. Амалияи таълим он далелро собит месозад, ки омӯзиши забони дар худ имконияти ба вучуд овардани алоқаҳои фанӣ, сатҳ ва ҳудудҳои дорост, ки он гуногун буда метавонад. Ин ташаккулёбӣ, инкишофи бошуур ва дарки устувори маводи забониро барои забонмӯзон мутассилан фароҳам мекунад.

Омӯзиши забон тасаввуроти омӯзандагонро ҳамчун яке аз падидаҳои муҳими ҷамъиятӣ ғанӣ гардонда, ба онҳо барои дарки забон кӯмак мерасонад. Омӯзиши забон дар худ азбаркунии чунин намудҳои фаъолияти забонӣ- ба монанди истимоъ, гуфтугӯ, хониш, хат ва тарҷумаро дар бар мегирад.

Раванди таълимии забон дар мактаби олий бояд дар асоси доштани маҳоратӣ нутқи шифоӣ, хатӣ ва маҳорати тарҷума қарор гирад, ки таълими тамоми намудҳои фаъолияти забониро дар бунёди гирифтани дониш муайян месозад.

Қобили зикр аст, ки омӯзиши забони англисӣ дар низоми маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи риояи реччаибефосила ба роҳ монда шуда, имрӯз дар ҷумҳурӣ дар баробари таълими ин забон дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ боз теъдоди зиёди марказҳои омӯзишӣ забони англисӣ ва дигар забонҳои хориҷи фаъолият доранд, ки дар онҳо мутахассисони маҳаллӣ ба донишандӯзон нозукиҳои ин забони хориҷиро меомӯзонанд ва барои роҳ ёфтани он ба кишварҳои англисзабон мусоидат мекунанд.

Хулоса, донишҳои забонҳои хориҷӣ роҳи моро барои расидан ба қуллаи комёбиву муваффақиятҳо мекушояд, зеро забондонӣ шартӣ асосии ҷаҳондонӣ ва ҷаҳонишавии шахс аст.

Адабиёт

1. “ Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”
2. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар хусуси тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»
3. П. Ҷамшедов, С. Ҳоҷаева, С. Ҷаматов, К. Алидодхонава, С. Насруллоев, Ш. Каримов, Ф. Баротзода. Забони англисӣ. – Душанбе: “Маориф” , 2020-412с.
4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “ Дар бораи омӯзиши забонҳои хориҷӣ” аз 18 март соли 2024, №795

Арзиши илмӣ таҳқиқоти осори забоншиносии В.А. Жуковский

Аннотатсия: Дар мақола дар бораи намунаҳои ҷамъовардаи В.А. Жуковский бо ҳаёти мардум, расму оин ва маросимҳои гуногуни он марбут мебошанд. Аз ин рӯ, онҳо ҳам арзиши баланди зистшиносӣ фарҳангшиносӣ доранд. Аз ин ҷост, ки А.А. Ромаскевич осори В.А. Жуковскийро «аввалин кӯшиши ба таври муназзам ҷамъ овардан ва баррасӣ намудани осори мардуми Форс на танҳо чун маводи ҷирасон барои ҳалли ин ё он масоили забоншиносии Эрон, балки ҳамчун осори каломӣ форсӣ, ки дар он хусусиятҳои хоси рӯзгор ва афкори халқи форс, хусусиятҳои, ки дар осори бадии Форс ҷустани онҳо беҳуда аст, бозтоб ёфтааст».

Дарвоқеъ, маълумоте, ки дар бораи навъҳои шеър дода шудааст, хеле кӯтоҳ буда, дар асоси маълумоти сарчашмаҳо баён шудаанд. Аз ин рӯ, дар онҳо баъзе норасоиҳо ба назар мерасанд. Масалан, муаллиф он навъи шеърро китъаро, ки дар адабиёти форсу тоҷик як навъи мустақили шеър мебошад, чунин шарҳ додаанд: «Китъаро ғазали бематлаъ (шоҳбайт) меноманд» ва тарзи қофиябандиашро **аб, сб, дб...** медонанд. Дар асар таваҷҷуҳ бештар ба забони зиндаи форсӣ ҷалб шудааст.

Калидвожаҳо: забон, ғӯйиҳои эронӣ, фарҳангдӯсти, В.А. Жуковский, муҳаққиқон, адабиёт.

Аннотация: В статье рассматриваются образцы, собранные В.А. Жуковский связан с жизнью народа, его разнообразными обычаями и обрядами. Поэтому они имеют высокую биологическую и культурную ценность. Вот почему А.А. Работы Ромаскевича В.А. Жуковского была «первая попытка систематически собрать и рассмотреть произведения персидского народа не только как вспомогательные материалы для решения той или иной лингвистической проблемы Ирана, но и как произведения персидской речи, в которых нашли отражение специфические черты быта и мысли персидского народа, черты, которых тщетно искать в персидских литературных произведениях».

На самом деле, представленная информация о видах поэзии весьма кратка и основана на информации из источников. Поэтому в нем есть некоторые недостатки. Например, поэтический жанр куты, являющийся самостоятельным видом поэзии в персидской и таджикской литературе, авторы описывают следующим образом: «Кута называется газелью без сюжета (шахбайт)», а ее схема рифмовки известна как аб, сб, дб... В работе основное внимание уделяется живому персидскому языку.

Ключевые слова: язык, иранские диалекты, культурализм, В.А. Жуковский, исследователи, литература.

Annotation: The article examines the samples collected by V.A. Zhukovsky are associated with the life of the people, their various customs and rituals. Therefore, they have high biological and cultural value. That is why A.A. Romaskevich's works by V.A. Zhukovsky were "the first attempt to systematically collect and examine the works of the Persian people not only as auxiliary materials for solving one or another linguistic problem of Iran, but also as works of Persian speech, which reflected the specific features of the life and thought of the Persian people, features that are futile to look for in Persian literary works."

In fact, the information provided about the types of poetry is very brief and based on information from sources. Therefore, it has some shortcomings. For example, the poetic genre of kuta, which is an independent type of poetry in Persian and Tajik literature, is described by the authors as follows: "Kuta is called a ghazal without a plot (shahbayt)", and its rhyme scheme is known as ab, sb, db... The work focuses on the living Persian language.

Key words: *language, Iranian dialects, culturalism, V.A. Zhukovsky, researchers, literature.*

Чунонки зикр шуд, омӯзиш ва таҳқиқи забон ва ғӯйишҳои эронӣ аз самтҳои асосии фаъолияти илмиву таълимии В.А. Жуковский ба шумор меравад. Дар сафари авали худ ба Эрон ҳам ҳадафи асосии ӯ, пеш аз ҳама, аз худ кардани забони форсӣ будааст. Дар ин бора ӯ дар номааш ба В. Розен навиштааст: «Нимсолаи авали буду боши ман дар Форс замони корҳои омодагӣ буд. Бо барории машғулиятҳои ман аз озод ёд гирифтани забони ғуфтутӯии форсӣ вобастааст, ман барои худ тасмим гирифтам, ки аввал тамоми таваҷҷуҳамро то ҷое, ки ба ман дахл 1480ра два имкон дорам, ба он ҷалб намоям» [7, с.7].

В.А. Жуковский барои омӯзиши амиқи забони форсӣ ва нозуқиҳои ғӯйишҳои он аз пайи пайдо кардани омӯзгор мешавад. Аз номаҳои бармеояд, ки ӯ дар интиҳоби омӯзгор ба касоне муроҷиат кардааст, ки дар баробари донишони забону ғӯйишҳо аз адабиёт низ огоҳии хуб доштаанд. Яке аз чунин омӯзгорон Иброҳими Мозандаронӣ аст, ки пайрави Ҷалолуддини Балхӣ ва марди хеле бо маърифат буда, «Маснавии маънавӣ»-ро хуб медонистааст. Тавре ки П.П. Бушев навиштааст: «Бо ин омӯзгор В.А. Жуковский муддати тӯлонӣ машғул шудааст» [7, с.117]. Ба ин тартиб, ӯ омӯзиши забонро пайваста бо осори адибон идома дода, аз ҷумла ашъори Фариуддини Аттор ва Носири Хусравро мутолиа мекард ва ҳаловат мебурд.

В.А. Жуковский ҳангоми тадрис дар донишгоҳ низ ҳамеша аз ашъори шоирон суҳбат мекардааст. Яке аз шогирдони ӯ И.И. Умняков дар хотироти худ нақл мекунад, ки В.А. Жуковский «дар суҳанронихояш ашъори манзуми Саъдӣ, Фирдавсӣ ва Ҳофиз, рубоҳои Умари Хайём, шайх Абусаиди Майхонаиро меҳонд» [13,с.184].

Кӯшишу талошҳои В.А. Жуковский самарои хуб доданд ва ӯ на танҳо забон ва ғӯйишҳои форсиро хуб аз худ намуд, балки маводи фаровон ҳам ҷамъ овард. Дар сафари дуюмаш ба Эрон низ ӯ маводи зиёдеро аз ғӯйишҳои гуногуни форсӣ ба даст овард ва дар натиҷа дар асоси онҳо рисолаи докториро таълиф ва дифоъ намуд. Дар ҷамъоварии мавод ба В.А. Жуковский, тавре ки қаблан зикр шуд, ҳамсари ӯ Варвара Ивановна Карлошева, ки ӯ ҳам забони форсиро хуб аз худ карда буд, мадади зиёд мерасонад.

Натиҷаи сафарҳои илмӣ В.А. Жуковский ва маводи фаровони ҷамъовардаи ӯ дар китоби «Мавод барои омӯзиши ғӯйишҳои форсӣ» соли 1888 дар Санкт Петербург ба таъъ мерасад. Ҷилди аввали асар маводи лаҳҷаҳои минтақаи Қашғарро, аз ҷумла лаҳҷаҳои Вонӣшун, Қохрӯд, Қеше, Зефреро дар бар мегирад. Дар пешгуфтори мухтасар В.А. Жуковский қайд менамояд, ки маводи китоб дар сафари ӯ, ки соли 1883 сураи гирифтааст, ҷамъоварӣ шудааст. Сипас, дар бораи лаҳҷаҳои минтақаи Қашғар маълумоти мухтасар медиҳад. Дар қисмати «Матнҳо» ҷумлаҳо дар ҳар лаҳҷаи мазкур сабт шудаанд. Масалан, ҷумлаи «Худо намемирад» ба лаҳҷаҳои мазкур ба ин тарз оварда шудааст: Худо намеру. Худо намирӣ. Худо намура. Худо неумуру [13, с.134-135].

Дар баҳши «Тарҷумаи пораҳои манзум аз кишоварзони форс» намунаҳои зиёди ашъори гуногун оварда шудаанд. Аз ҷумла, шеърӣ аввал, ки ба лаҳҷаи Қохрӯд сабт шудааст, ғазалест, ки дорои вазну қофия ва радифии марғуб мебошад:

Рафтему ёрро ба рағибун гузоштем,
Мачнун шудему сар ба биёбун гузоштем.
Дасти тамаъ дароз накардем дар ҷаман,
Гулро барои зинати бустун гузоштем.
То боғ сабз бувад, манаш боғбун будам,

Вақте ки беша шуд, ба рағибун гузоштем[8,с.2].

Сипас тарҷумаи русӣ ва тарзи лаҳҷавии шеър оварда мешавад. Ба ҳамин тартиб аз лаҳҷаи Кеше 45 пора ва аз лаҳҷаи Зефре 10 пораи манзум нақл шудааст, ки ба мавзӯҳои гуногун амсоли ишқ, васфи занон, панд, тасвири гирифтӣ ба вабо, лолой, ҳаҷв бахшида шудаанд.

Дар байни пораҳои манзум баъзан шеърҳои машҳури шоирони классик низ ба назар мерасанд, Масалан, шеъри зерини мансуб ба Ҷалолуддини Балхӣ ба ин тарз сабт шудааст:

Даст бар сулоло дора, аз мор андеша кун,
Пой бар гил мениҳӣ, аз захми хор андеша кун.
Гар шиновар нестӣ, бар мавчи дарё по манех,
Гар миёни ғарқ гардӣ, аз канор андеша кун [8,с.24].

Дар баъзе пораҳои манзум танқиди ҳокимону мансабдорон ба назар мерасад. Дар манзумае, ки ба банди зерин шуруъ мешавад, ҳатто ба таври мушаххас номи вазире, ки мавриди танқиди саҳт қарор гирифтааст, зикр гардидааст:

Мирзо Ҳасан вазир шуд,
Нун ба танур хамир шуд.
Бевазанон бинолед,
Гӯҳ ба ришаш бимолед.
Эй сол барнагардӣ... [8,с.44]

Бахши сеюми асар ба сарфу наҳви забони форсӣ ихтисос дода шудааст. Дар ин бахш дар бораи шумораи ҷамъ, падежҳо, сифат, шумора ҷонишин, феъл, пешванду пасвандҳо, сиға ва дигар категорияҳои сарфу наҳви забони форсӣ маълумот дода шудааст. Дар ин бахш низ пораҳои манзумро мисли байти зерин дидан мумкин аст:

Қурбон меравам равишти мурғобиро,
Ин ҳавзи булӯри гардишти мохиро [8, с.46].

В.А. Жуковский дар зимни овардани намунаҳо назари худро дар бораи муаллифи онҳо баён кардааст. Аз ҷумла, шеъри Бобо Тоҳири Урёнро зикр намуда, ўро «шоири шевагии Эрон» меномад ва таъкид мекунад, ки шеъри ин шоирро аҳли ҳар шева мисли курд, лурӣ, бахтиёрӣ ба таври худ меҳонанд. Бинобар ин, ў зарурати нашри илмӣ ашъори шоирро дар асоси нусхаҳои қадимӣ ба миён мегузорад [8, с.218].

Ҷилди дувуми «Мавод барои омӯзиши ғӯйишҳои форсӣ»-и В.А. Жуковский, ки маводи лаҳҷаҳои Сангисеру Шумурзоди Симнон, Сада, Газ, Кафрони Исфаҳон, Сивенду Абдуи Шероз, Талахедешки Гургон, лаҳҷаи яҳудиёни Кошон ва лаҳҷаи Тачришро дар бар мегирад, пас аз вафоти муаллиф дар соли 1922 дар Петроград ба таъби мерасад. Дар сарсухани хеле кӯтоҳ В.А. Жуковский қайд менамояд, ки ҷилди аввали китоб соли 1888 ҷоп шуда буд, вале ба сабаби ба қорҳои дигар машғул шудан таҳияи ҷилди дувум ба таъхир афтод.

Дар пешгуфтори асар академик С. Олденбург ба хидмати профессор В.А. Жуковский баҳои баланд дода менависад: «Мавод барои омӯзиши ғӯйишҳои форсӣ»-и В.А. Жуковский то ба нашр расидани он, ки ў надид, ҳамеша ҷойи намоёнро дар таърихи филологияи Эрон ишғол

менамоёд, зеро В.А. Жуковский аввалин касест, ки ба ҷамъовариҳои васеи мавод аз ғӯйишҳои Форс машғул шуда, дар муқаддимаи ҷилди аввали мавод аввалин бор кӯшиши ҷиддӣ намуд, ки таснифи ғӯйишҳои форсиро ҳамон тавре ки эроншиноси маъруф В. Гейгер кардааст, анҷом диҳад» [8, с.V].

Дар матн китоб намунаҳои осори манзум хеле зиёданд, ки ба тарзи талаффузи лаҳҷаҳо сабт шудаанд. Дар байни ин пораҳои манзум ашъори машҳури шоирон низ ба назар мерасад, ки ба ҷанде аз онҳо В.А. Жуковский ишора кардааст. Масалан, аз деҳаи Сада ду таронаи дар асоси ашъори Бобо Тоҳир эҷодгардида сабт шудааст:

Саре дорон зи ишқут гипу бипу,
Муже бар ҳам жинон селобе рижу.
Дили ошиқ мисоли ҷӯби тар бу:
Сери сӯзу сери хунобе рижу [9,с.2].

Зи беси дидеу дил ҳар ду фарёд,
Ки ҳар чи дида вену, дил кару ёд.
Бесозон ханчаре нешаш зи пӯлод
Инон бар диде, то дил ессу озод [9,с.32].

Дар байни пораҳои манзум шеърҳои Ҳофиз ва ҳофизона низ ба назар мерасанд, ки аз интишору шухрати ашъори ӯ миёни мардум шаҳодат медиҳад.

Дар баҳши «Иловаҳо» мавод аз ғӯйиши яҳудиёни Кошон ва деҳаи Тачриш бо тарҷумааш ҷой дода шудааст.

Ҷилди сеюми «Мавод барои омӯзиши ғӯйишҳои форсӣ»-и В.А. Жуковский, ки маводи лаҳҷаҳои бахтиёрӣ, ҷаҳорланг ва ҳафтлангро бар бар мегирад, низ пас аз вафоти муаллиф дар соли 1922 нашр мешавад. Китоб бе пешгуфтор бо матн ва тарҷумаи русӣ шуруъ мегардад. Ин ҷилд аз ҷилдҳои дигар, пеш аз ҳама, бо он фарқ мекунад, ки ашъору пораҳои манзум хеле зиёданд. Асар бо суруди «Моли гармсёр» (суруд дар бораи зимистон) оғоз меёбад, ки аз 59 байт иборат аст ва бо ин байтҳо шуруъ мешавад:

Шуштаре барф игира,
Деспила борун.
Дер бе римуи нигунен
Дервозедорун [9, с.32].

Сипас сурудҳо «Дар бораи малах» (ибора аз 13 байт), Саҳад (21 б.), Гафал (8 б.), Оқо Ризо (7 б.), Амир (5 б.), Балохун (8 б.), Амунуллохон (15 б.), Муҳаммад Ёр (14 б.), Алӣ Оғохон (10 б.), Барот (22 б.), Парвизхон (10 б.), Вали (55 б.), Ҳасан Искандарӣ (8 б.), Абдул (14 б.), Ҳочӣ Мирзо (10 б.), Фаридун (14 б.), Нумдорхон (15 б.), Меҳробхон (12 б.), Ҳочӣ Козим (23 б.), Расул (13 б.), Сабу Ҳошим (13 б.), Абдулло (12 б.), Ҳасан Оғо (18 б.), Алидод (2 б.), Дарвешхон (8 б.), Хусравбек (14 б.), Иброҳим (14 б.), Ғуломхон (14 б.), Мулло Тоҳир (4 б.), Нозири довталаб (14 б.), бародарони сайёд (27 б.), сартип (24 б.), Шелала (14 б.) мурдани певун (72 б.), Качқул (17 б.), Элхонӣ (12 б.), Паричун (127 б.), ошиқӣ (21 б.), арӯсӣ (99 б.), лолой (99 б.) паи ҳам бо тарҷумаи русӣ оварда шудаанд. Дар воқеъ, асар ба баёзи ашъор монанд

гаштааст. Зеро тақрибан 900 байтро дар бар мегирад. Тавре ки аз унвони шеърҳо бармеояд, аксари онҳо ба шахсони воқеӣ бахшида шудаанд. Аз ин рӯ, чилди мазкур илова бар арзиши баланди шевашиносӣ забоншиносӣ доштан барои омӯхтани фолклори мардуми Эрон ва шинохти воқеаҳои таърихӣ давр низ хеле судманд аст.

Намунаҳои ҷамъовардаи В.А. Жуковский бо ҳаёти мардум, расму оин ва маросимҳои гуногуни он марбут мебошанд. Аз ин рӯ, онҳо ҳам арзиши баланди зистшиносӣ фарҳангшиносӣ доранд. Аз ин ҷост, ки А.А. Ромаскевич осори В.А. Жуковскийро «аввалин кӯшиши ба таври муназзам ҷамъ овардан ва баррасӣ намудани осори мардуми Форс на танҳо чун маводи ҷирирасон барои ҳалли ин ё он масоили забоншиносӣ Эрон, балки ҳамчун осори каломӣ форсӣ, ки дар он хусусиятҳои хоси рӯзгор ва афкори халқи форс, хусусиятҳои, ки дар осори бадеии Форс ҷустани онҳо беҳуда аст, бозтоб ёфтааст» [11, с.415].

Асари дигари забоншиносӣ В.А. Жуковский, ки ҳамроҳи эроншиносӣ маъруф К.Г. Залеман таълиф кардааст, «Сарфу наҳви мухтасари забони нави форсӣ бо иловаи вазн, библиография» мебошад, ки соли 1890 ба нашр расидааст. В.А. Жуковский ва К.Г. Залеман ин асарро аввал ба забони олмонӣ дар Берлин соли 1889 ба нашр расонда буданд [9, с.3]. Ин асар дар Аврупо шуҳрат ёфта, борҳо ҳамчун китоби таълимӣ нашр шудааст.

Дар пешгуфтори мухтасари асар сабабу ҳадафи таълифи асар баён мешавад, ки пеш аз ҳама таваҷҷуҳи зиёди мардум ба забони форсӣ мебошад. Дар асар таваҷҷуҳ бештар ба забони зиндаи форсӣ ҷалб шудааст. Асар аз бобҳои зерин иборат аст:

Боби 1. Дар бораи хат ва овозҳо.

Боби 2. Дар бораи ҳиссаҳои нутқ ва пешванду пасвандҳо.

Боби 3. Калимасозӣ.

Китоб дорои мулҳақот мебошад, ки дар он дар бораи вазн, қофия, навҳои шеър маълумоти мухтасар дода шудааст.

Муаллифони асар барои баёни матлаб бештар ба осори шоирони маъруф таваҷҷуҳ намудаанд. Дар ин бора онҳо навиштаанд: «Мо саъй намудем тибқи нақша нуктаҳои муҳимро дар асоси (осори) Фирдавсӣ (асосан), Умари Хайём, Ҳоконӣ, Анварӣ, Саъдӣ ва дигарон баён намоем» [12, с.308].

Маълумоте, ки дар бораи навҳои шеър дода шудааст, хеле кӯтоҳ буда, дар асоси маълумоти сарчашмаҳо баён шудаанд. Аз ин рӯ, дар онҳо баъзе норасоиҳо ба назар мерасанд. Масалан, муаллифон навъи шеърии қитъаро, ки дар адабиёти форсу тоҷик як навъи мустақили шеър мебошад, чунин шарҳ додаанд: «Қитъаро ғазали бематлаъ (шоҳбайт) меноманд» ва тарзи қофиябандиашро **аб, сб, дб...** медонанд [12, с.11].

Дар ҳоле ки дар осори Рӯдакӣ ва муосиронаш ва шоирони асрҳои баъдина қитъаҳои дорои матлаъ хеле зиёданд.

Ҳамчунин дар байни рубой ва дубайтӣ, ки навҳои ҷудогонаи шеъранд, фарқ гузошта нашудааст. Дар байни мардум шуҳрат доштани рубоиро таъкид намуда, шеърҳои зеринро мисол овардаанд:

Дуто ёрем, ки марг аз ҳам набинем,

Гулҳо хирман кунем, солим нишинем.

Гулҳо хирман кунем соя надорад,

Ки дарди ошиқӣ чора надорад [12, с.83].

Ту дар болову ман дар пой бумам,

Ту султуниву ман банда ғулумам.

Ту он сарвӣ, ки дар бустун нишинӣ,

Ман он обам, ки дар поят равунам [12, с.83].

Асари мазкур низ барои омӯхтани адабиёти форсӣ мадад мерасонад. Зеро дар он дар мавридҳои гуногун 42 шеър бо тарҷумаи русӣ оварда шудаанд.

Хидмати В.А. Жуковский дар ташаккули такомули шевашиносии Эрон хеле бузург аст. Ё на танҳо шеваю лаҳҷаҳои гуногуни Эронро омӯхт ва маводи фаровонро чамъ овард, балки равишҳои илмӣ ин соҳаи забоншиносиро муайян кард ва муҳаққиқони дигарро ба таҳқиқи ҷиддии шеваю лаҳҷаҳо ҳидоят намуд. В.А. Жуковский Эронро «захираи бузурги шеваю лаҳҷаҳо медонад, ки дар қарри тиллоии он солҳои зиёд муҳаққиқон ҳамеша маводи тоза хоҳад дод» [12, с.83].

Ба осори шевашиносии В.А. Жуковский баҳои баланд дода, М.Н. Боголюбов таъкид мекунад, ки ӯ бо осори худ омӯзиши ғӯйишҳои зиндаи Эрон асос гузошт. «Мавод» ва «Намунаҳо»-и ӯ бори аввал матнҳои аслии зиёди форсиро ба гардиши илмӣ ворид намуданд. Дар «Очерки шаклҳои сарфу наҳв», ки ба қисми аввали «Мавод» илова шудааст, дар «Сарфу наҳви забони форсӣ ва дар «Намунаҳо» низ бори аввал асосҳои сохти наҳвии забони зиндаи форсӣ, луғат ва маънии муосираш дар фарҳанги «Мавод» ва шарҳи «Намунаҳо» баён шудаанд» [8, с.11].

Ҳамчунин М.Н. Боголюбов таъкид мекунад, ки В.А. Жуковский масъалаҳои забоншиносӣ ва шевашиносиро пайваستا бо осори адабиёти классики тоҷику форс мавриди баррасӣ қарор медод. Масалан, ӯ ишора мекунад, ки дар «Сарфу наҳви забони нави форсӣ» ба забони Фирдавсӣ таъя намудааст ва бо ин ба мураттаб кардани сарфу наҳви асосноки забони форсӣ асос гузошт» [6, с.47].

Шарҳиносии барҷастаи рус И.М. Оранский дар мавриди “«Сарфу наҳви забони нави форсӣ» чунин мулоҳиза меронад: “Омӯзиши сохтори дастури забони тоҷикӣ ва форсии адабиёти классикӣ барои навиштани китобҳои беҳтарини сарфу наҳви форсӣ, ки Г. Залеман бо ҳаммуаллифии В.А. Жуковский замина фароҳам овард”[10, с.148].

Аз асарҳои ба таҳқиқи масъалаҳои забоншиносӣ бахшидаи В.А. Жуковский ва аз асарҳои дигари ӯ бармеояд, ки ин муҳаққиқи рус ба забони форсӣ ва ғӯйишҳои он дилбастагиву муҳаббати зиёд доштааст. Инро на танҳо дар таҳқиқи дақиқи нозукиҳои забон ва ғӯйишҳо, ки дар саросари асарҳои ӯ ба назар мерасад, балки дар истифодаи калимаву мафҳумҳои форсӣ ва дохил кардани онҳо ба гардиши илмӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Масалан, ӯ дар зимни асарҳои илмӣ ва номаву гузоришҳояш калимаву истилоҳоти форсии китобхона, муаллим, китобфурӯшӣ, фарангӣ, сипахсолор, тасниф ва амсоли инҳоро борҳо истифода кардааст, ҳол он ки аксари ин калимаҳо муродифи русӣ доранд.

Вежагии муҳимми таҳқиқоти В.А. Жуковский он буд, ки ӯ ба масъалаҳои гуногуни таъриху фарҳанг ба таври ҷомеъ машғул мешуд, ки ба ин дониши васеи ӯ аз соҳаҳои гуногуни илм имкон медод.

И.М. Оранский таърихи омӯзиши забонҳои тоҷикиву форсиро дар Русия мавриди баррасӣ қарор дода, ба хидматҳои В.А. Жуковский низ баҳои баланд медиҳад ва ба ҳамин равиши ҷомеи ӯ дар таҳқиқоти илмиаш ишора мекунад: «В.А. Жуковский ҳарчанд муҳаққиқи таърихи забон набуда, вале бо вучуди ин, зарурати дар робита бо ёдгориҳои қадими забонҳои эронӣ гузоштани маводи шеваҳоро амиқ дарк мекард. Матнҳои интиқодии нашркардаи ӯ аз ёдгориҳои асримиёнагӣ ба забонҳои тоҷикӣ ва форсӣ на танҳо барои омӯхтани таърихи адабиёт ва таърихи фарҳанг, балки ҷиҳати омӯхтани таърихи забон низ арзишманд аст. Дар пешгуфторҳои муфассал дар ин нашрияҳо В.А. Жуковский хусусиятҳои забони муаллиф ва имлои котибонро қайд намудааст» [10, с.151].

Дар ҳақиқат, асарҳои забоншиносии В.А. Жуковский соҳаҳои гуногуни забони адабӣ ва баҳусус, ғӯйишҳои шифоҳии форсиро фаро гирифта, маводи дар ин замина ҷамъовардаи ӯ ганҷинаи пурбаҳое башумор меравад. Осори В.А. Жуковский дар эроншиносии рус, махсусан, дар шевашиносӣ марҳалаи тозаеро оғоз намуд ва кори ӯро муҳаққиқони зиёде дар Русияву Тоҷикистон, Эрон ва кишварҳои дигар босамар идома медиҳанд. Тавре М.Н. Боголюбов таъкид кардааст: «осори В.А. Жуковский дар шевашиносии Эрон дар замони худ ба эроншиносии ватанӣ шуҳрат овард. Баҳусус, қайд кардан зарур аст, ки ин асарҳо на танҳо марҳалае ва ё давраи муайяне дар илм гаштанд, балки ба рушди он таъсири мустақим ва бевосита расонданд» [10, с.48].

В.А. Жуковский масъалаҳои забоншиносиро пайваста бо масъалаҳои таърихшиносиву мардумшиносӣ ва дар заминаи адабиёт таҳқиқ намудааст, ки ин равиши илмӣ ӯ қобили пайравӣ мебошад.

Тавре ки И.М. Оранский дуруст таъкид кардааст, В.А. Жуковский ва устодони дигари Донишгоҳи Петербург омӯзиши ҷомеи таърихиву филологии Шарқро усули кори худ қарор дода, онҳо «ҳамзамон муаррих, бостоншинос, мардумшинос, сиккашинос, адабиётшинос, фолулоршинос ва ғайра буданд» [10, с.141]. Ӯ ҳамчунин таъкид мекунад, ки В.А. Жуковский ҳарчанд мутахассиси таърихи забон набуд, вале бо вучуди ин маводи шеваҳоро дар муқояса бо маводи ёдгориҳои қадим таҳқиқ мекард. Матнҳои зиёде, ки ӯ нашр намудааст, барои омӯхтани таърихи забон хеле судманданд. Аз ин ҷост, ки осори В.А. Жуковскийро барҳақ марҳилаи тозае дар омӯзиши фарҳанги омма ва ғӯйишҳои мардуми Эрон донистаанд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. Абдуллаева, Ф. Жуковский Валентин Алексеевич [Текст] / Ф. Абдуллаева. – М: Энциклопедия Иранистика, 2009. – С. 43-54.
2. Артур Арберй. Умари Хайём. 19 мақола дар бораи ҳақим Умари Хайём. [Матн] / Артур Арберй. – Техрон, 1390. – С. 75.
3. Авдиев, В.И. Историко-археологическое изучение Средней Азии [Текст] / В.И. Авдиев // Двадцать пять лет исторической науки в СССР. – М. – Л., 1942. – С. 65-77.
4. Алиев, С., Дорри, Ж. Иранский фонд / С. Алиев., Ж. Дорри [Текст] // Востоковедные фонды крупнейших библиотек Советского Союза. // –М.: ИВЛ. – 1963. –С. 68-70.
5. Базиянц, А.П. Лазаревский институт восточных языков [Текст] / А.П. Базиянц. – М., 1959; Бартольд, В.В. Восток и русская наука // Бартольд В.В. Сочинения. Т. 9. – М., 1977. – С. 534-545.
6. Боголюбов, М.Н. В.А. Жуковский как языковед. Очерки по истории русского востоковедения [Текст] / М.Н. Боголюбов // Сборник V.–М., – 1960. – С. 45-49.
7. Гафуров, Б. Г. История таджикского народа в кратком изложении. Т. 1. Изд. 2-е [Текст] / Б. Г. Гафуров // – М., – 1952. – С. 234.
8. Жуковский, В.А. Материалы для изучения персидских наречий [Текст] /В.А. Жуковский// Ч. III, –Петроград. – 1922. –205 с.
9. Жуковский, В.А. Омаръ Хайямъ и «странствующія» четверостишія \\\

- «المظفرية». Сборникъ статей учениковъ профессора Барона Виктора Романовича Розена ко дню двадцатипятилетія его первой лекціи [Текст] / В.А. Жуковский. – СПб., – 1897 – С. 326 -363.
10. Очерки по истории русского востоковедения, СПб., V. –Памяти В. А. жуковского. АН СССР, Институт востоковедения; отв. [Текст]. / Ред. В. И. Авдеев и Н. П. Шастина. –М.: Вост. Лит. – 1960.
 11. Ромаскевия, А.А. Предисловие к изданию «Раскрытие скрытого за завесой («Кяшф аль-Махджуб») [Текст]. / А.А. Ромаскевия. –Л., – 1926.
 12. Тимофеев, Л.И. Основы теории литературы [Текст]. / Л.И.Тимофеев. –М., – 1970.
 13. Хайям Омар. Рубаййат, перевод и предисловие Р. М. Алиева и М.–Н. Османова,–М., – 1959. Ч. I–2. –С. 43–89.

Нуралиева М.А.
муаллими калони кафедраи
забонҳои ДДТТ

Мақсад ва вазифаҳои дарсӣ муосири забони хориҷӣ (англисӣ)

Аннотатсия: Мақсади мазмуни муосири таълим ташаккул ва рушди он сифатҳои шахсияти инсон мебошад, ки барои пайвастан ба ғаъолияти муҳими иҷтимоӣ заруранд. Ин мақсади мазмуни таълим муносибатро ба дониш, малака ва маҳорат ҳамчун роҳҳои ноил шудан ба ташаккули шахсияти ҳаматарафа муайян мекунад. Кӯшиши асосии омӯзгорон ва роҳбарони технологияи кредитӣ бояд ба риояи талаботи стандарти ҳатмӣ ва ташкили дурусти кори мустиқлони донишҷӯён (КМД) равона карда шавад. Дар солҳои охир ба инкишофи неруи эҷодии донишҷӯ ва ба амал баровардани маҳорати касбии ӯ, мусоидат кардан лозим аст.

Истифодаи бозигҳои таълимӣ ин роҳи ғаъолони, мақсаднок азхуд намудани дониш, ривочи малакаи нав аз тарафи донишҷӯ бо иштироки бевоситаи омӯзгорон дар ин ҷараён мебошад.

Калидвожаҳо: ҳадаф, замонавӣ, ташаккул ва инкишоф, шахсияти инсон, дониш, малака, рушд, ҳамаҷониба, кӯшиши, стандарт, эҷодкорӣ, малакаи касбӣ, мақсаднок.

Аннотация: В статье обсуждается вопрос об использовании учебных игр в процессе обучения английского языка. Учебная игра помогает достижению учебных, воспитательных и развивающих целей коллективного характера на основе знакомства с реальной организацией работы. Данный метод раскрывает личностный потенциал студента: каждый участник может про-диагностировать свои возможности в одиночку, а также и в совместной деятельности с другими участниками.

Ключевые слова: деловая игра, достижение, цель, реальный, раскрывать, потенциал, про диагностировать, возможность.

Annotation: The article discusses the use of educational games in teaching English. Educational games helps to achieve training, educational and developmental objectives on the basis of the collective nature of acquaintance with the real work of the organization. This method reveals the personal potential of the students: each participant can diagnose their abilities alone, but also in joint ventures with other parties.

Keywords: *business game, achievement, goal, real, disclose the potential, to diagnose the possibility*

Ҳар як фаъолияти инсон аз мақсад ва вазифаҳои худ иборат мебошанд. Амале, ки бе мақсад оғоз карда мешавад ва дар назди амале, ки мақсаду вазифае гузошта намешавад, бенатича ба анҷом мерасад. Таълиму тарбия низ вобаста ба самт, равия ва чараёнҳои худ дорои мақсад ва вазифаҳои худ мебошанд. Мақсад – ин дар сатҳи баланд пешниҳод намудани натиҷагирии фаъолият ба шумор мешавад. Яъне он чизе ки омӯзгор дар натиҷаи заҳматҳои худ гирифтани меҳодад, ҳангоми гузоштани мақсад пешниҳод менамояд. Агар мақсади таълимиро дар мисоли омӯзиши забон гирем, – пешакӣ омода намудани натиҷаи фаъолияти омӯзишии забон, ки бо воситаи тарзу усулҳои гуногун ва воситаҳои таълимӣ ба даст меояд, маънидод карда мешавад.

Мақсади дарси муосир – барномазери намудани дарс дар асоси усул ва технологияҳои муосири таълим аз ҷониби омӯзгор ва натиҷагирии он баъди ба анҷом расидани дарс ҳам аз ҷониби омӯзгор ва ҳам хонандагон ба шумор меравад. Мақсади таркибии мураккаби дарси муосир дорои се омил дигар мебошад: таълимӣ, рушддиҳӣ (ташаккулдиҳӣ) ва тарбиявӣ. Фанни «Дарс муосири забони хориҷӣ» низ дорои мақсад ва вазифаҳои худ буда, пеш аз ҳама ба донишҷӯён дар бораи сохтори дарс, омода намудани гузаронидани дарсҳои забони хориҷӣ, истифода бурдани технологияҳои муосири таълимӣ маълумоти муфасссал дода, онҳоро бо усулҳои пешина ва муосири таълимии амалкунанда ошно месозад. Барои амалӣ намудани мақсади гузоштани вазифаҳои зеринро мебошад ба анҷом расонид: Маълумот додан дар бораи усулҳои таълимие, ки пештар дар рафти дарси забонҳои хориҷӣ истифода бурда мешунанд; Маълумот додан дар бораи усулҳои таълимие, ки дар давраҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифта буданд ва айни замон низ дар истифода мебошанд; Аз таҷрибаи бойи омӯзгори соҳибтаҷриба овардани мисолҳо; Тарзи дуруст истифода намудани технологияҳои муосири таълимиро ба донишҷӯён пешниҳод намудани; Дар бораи сохтори дарси муосири забони хориҷӣ ба донишҷӯён маълумот додан; Дар муқоиса дида баромадани дарсҳои донишҷӯён ҳангоми гузаштани тарҷумаомӯзӣ; Масъалаҳои мубрами соҳаи забоншиносӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷиро бо донишҷӯён баррасӣ намудани. Баррасӣ намудани вазифаҳои гузоштани ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки барои гузаштани таҷрибаомӯзии ниҳой хуб омода шуда, дар оянда ҳамчун омӯзгори касбӣ донишҳои гирифтаашро васеъ истифода баранд. Баъди муайян намудани вазифаҳои гузоштани метавон мақсади дарси муосири забони хориҷиро каме пурратар баррасӣ намуд. Чихеле ки дар боло қайд карда шуда буд, мақсади дарс боз аз се омил, таълимӣ, рушддиҳанда ва тарбиявӣ иборат мебошад. Ин се омил, яъне се намуди мақсади омӯзиширо метавон дар мисолҳои зерин пешниҳод намуд: Омил таълимии дарси муосир яке аз мақсадҳои асосӣ ба шумор меравад ва бояд вазифаҳои зеринро амалӣ намояд: Дар рафти дарс таъмин намудани азҳудкунии (такрор ва мустақамкунӣ) конда ва мафҳумҳо вобаста ба дарс; Ташаккул додани (давом додани ташаккулдиҳӣ, мустақамкунӣ) маҳорату малака вобаста ба фанни таълимӣ; Санҷидани ва таҳлил намудани маҳорату малакаи хонандагон; Муҳаё намудани шароит барои такмил додани маҳорату малакаи навиштану хондан, суҳанронӣ кардан ва шунида дарк кардани нутқ; Муҳаё намудани шароит барои такмил додани маҳорату малакаи таҳлили грамматикӣ фонетикӣ манту дигар воситаҳои таълимӣ; Омода намудани хонандагон ба омӯзиши мустақилонаи забони хориҷӣ; Васеъ намудани ҷаҳонбинии умумӣ ва филологӣ хонандагон. Ҳангоми банақшагирӣ мақсади таълимии дарс хуб мешуд агар сатҳи донишандузишии хонандагон низ муайян пешниҳод карда мешуд. Боиси қайд аст, ки омил (мақсади) таълимии дарс барои омӯзгор яке аз омилҳои мушкил ба шумор меравад. Мушкилии ин омил дар он мебошад, ки ҳангоми мақсадгузорӣ омӯзгор бояд барои ҳар як дарс мақсадҳои гуногуни ташаккулёбии хонандаро гузорад, аммо мутаасифона таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки ташаккулёбии кӯдан на дар давоми ҳар як дарс, бакли дар давоми як чанд дарс ва ҳатто якчанд мавзӯҳо мушоҳида карда шавад. Аз ин лиҳоз омӯзгорро бар меояд, ки мақсади гузоштани пешнинаашро боз дар дарсҳои минбаъда низ гузорад. Омил рушддиҳанда аз якчанд қисматҳо иборат мебошад:

А. Ташаккули нутқ. Ғанӣ ва мураккаб гардонидани фонди луғавии нутқ; мураккаб намудани функсияи мафҳумии он (донишҳои нав шахсро аз мафҳумҳои гуногун ғанӣ мегардонад); беҳтар намудани воситаи муоширатии нутқ (бурро намудани нутқ); азхуд намудани образҳои бадеӣ ва бо нутқи хуб баён намудани он образҳо аз ҷониби хонандагон. Ташаккули нутқ – нишондиҳандаи инкишофи зеҳнӣ ва инкишофи ҳамаҷонибаи хонанда маҳсуб меёбад.

Б. Ташаккули тафаккур. Аксари вақт ба сифати омили рушддиҳандаи мақсади дарс вазифа гузошта мешавад, ки ба хонанда бояд тарзи фикрронӣ омӯзонида шавад. Сабаби ин омӯзиш дар он мебошад, ки хонанда донишҳоро метавон фаромуш қад, аммо маҳорати фикр кардан ҳамеша бо инсон мемонад. Мафҳуми «омӯзонидани фикр кардан» мафҳуми хеле васеъ мебошад, аз ин лиҳоз онро ба таври мушаххас мебошад нақшабандӣ намуд. Омӯзонидани фикр карданро метавон бо таври зайл на нақша гирифт: Омӯзонидани таҳлил намудан; Омӯзонидани муқоиса кардан; Мафҳуми асосиро муайян намудан ва фаҳмонидан; Исбот намудан ва рад кардан; Муқоиса намудан ва бартараф сохтани мушкilot. Омӯхтани ин ҳама усулҳои дар боло зикршуда маънои фикр карда навоситаро дорад.

В. Ташаккули самти сенсорӣ – дар ин ҷо дар бораи назардид меравад, яъне равшан ва дақиқ фарқ намудани ранг, шакл, овоз, тобиши нутқ ва амсоли инҳо. Илова бар аз ин барои ташаккулёбӣ ва рушдёбии ҳамаҷонибаи хонандагон ва иҷрои амалҳои зерин мебошад шароит муҳаё намуд: Шароит муҳаё намудан барои ташаккули маҳорати суҳанронии хонандагон тавассути рукнҳои гуногуни фаъолияти муоширатӣ (нутқи монологӣ ва муқоламавӣ); Шароит муҳаё намудан барои ташаккули хотира, диққат ва тасаввурот; Барои рушди фаъолияти мустақилонаи идрокӣ қўмак расонидан; Омили тарбиявӣ. Дарс дорои қобилияти таъсиррасонӣ ба сифатҳои зиёди шахсият мебошад. Омили тарбиявӣ бояд ҳангоми истифодаи маводҳои таълимӣ, усул, шакли фаъолияти рушддиҳандаро дар ҳамбастагӣ барои ташаккулдиҳии хусусиятҳои ахлоқӣ, меҳнатдӯстӣ, этикию эстетикӣ, ватандӯстӣ ва дигар хусусиятҳои шахсияти хонандаро ба инобат гирад. Омили тарбиявӣ бояд ба тарбияи дурусти хонандагон нисба ба муқаддасоти инсонӣ, ҳисси баланди шахрвандӣ ва инсондӯстӣ равона карда шавад. Аз ҷумла ҳангоми амалӣ намудани ин омили мақсади дарс, вазифаҳои зерин иҷро карда шаванд: Омӯзонидани ибрази ақида кардан ба хонандагон; Ташаккул додани муносибатҳои байнифарҳангӣ миёни хонандагон ҳангоми кор дар гуруҳӣ, ҷуфтӣ, коллективӣ ва ғ.; Ташаккул додани таҳамулпазири нисбати фарҳанги худ ва фарҳанги дигар миллатҳо; Ташаккул додани маданияти суҳанварии хонандагон; Ташаккул додани шавқу завқи хонандагон ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ; Ҳаминро бояд қайд намуд, ки омили тарбиявӣ бояд баҳри рушди тафаккури маърифатӣ маданияти хонандагон равона карда шавад. Дар сурати дуруст ба роҳ мондани ин омил хонандаро метавон пеш аз ҳама ҳамчун инсонии комил ба роҳи рост ҳидоят намуд.

Адабиёт:

1. Архангельский С.И. Раванди таълим дар мактаби оӣ, асосҳо ва усулҳои табиии он. М: Мактаби оӣ, 1990 - 256с.
2. Беспалько В.Г. Педагогика ва технологияи прогрессивии таълим. – М.: Педагогика, 1995. – 317 с.
- 3.Л. Баришова // Муносибати инноватсионии рушди системаҳои таълимӣ: ШБ. илмию методӣ. семинар. – М., 2006. – С.37-40. Библиография: сах. 40 (0,25 п.л)
4. Лутфуллоев М.Дидактика ва Муосир.-Душанбе.-2001.-331 с.
5. Леонтьев А.Н. Фаъолият, шуур, шахсият. /А.Н. Леонтьев - М.: Педа Платов В.Я. Бозиҳои корӣ: инкишоф, ташкил, рафтор: Китоби дарсӣ. /В.Я. Платов-М.: Профиздат.
6. Маҷмӯаи бозиҳои корӣ, ҳолатҳои мушаххас ва вазифаҳои амалӣ: Усул, дастур. / Ад. ДАР ВА. Матирко. — М. : Баландтарин. мактаб, 1991. -255с.

ТАСНИФИ СОХТОРИ ИСТИЛОҲОТИ ЧОРВОДОРӢ ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ (ДАР АСОСИ ҒӢЙИШИ ТОҶИКОНИ ҒОРОН)

Аннататсия: Дар мақолаи мазкур сохтори истилоҳоти соҳаи чорводорӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси маводи ғӯйиши тоҷикони Ғорон), хусусан, ҷумлаҳои мураккаб мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Аз таҳлили маводи мазкур бармеояд, ки истилоҳоти соҳаи чорводорӣ чун дигар соҳаҳо аз ҷиҳати таркиб ба ғурӯҳҳои сода, сохта ва мураккаб тасниф шуда, қисмати муҳимми таркиби луғавии забони адабӣ ва лаҳҷаҳо, аз ҷумла, ғӯйиши Ғоронро ташкил медиҳад.

Мақолаи мазкур барои пайдо намудани шиносӣ ба хонанда ба сохтори вожагони марбут ба чорводорӣ дар забони тоҷикӣ кумак хоҳад намуд.

Калидвожаҳо: забони тоҷикӣ, ғӯйиши Ғорон, истилоҳоти соҳаи чорводорӣ, калимасозӣ, калимаҳои сода, сохта, мураккаб ва ғ.

КЛАССИФИКАЦИЯ СТРУКТУРЫ ТЕРМИНОВ ЖИВОТНОВОДСТВА В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ОСНОВЕ ГОВОРА ТАДЖИКОВ ГОРОНСКОЙ ДОЛИНЫ)

Аннататсия: В данной статье рассматривается структура терминологии в области животноводства в таджикском языке (на основе говора таджиков Горонской долины), в частности, анализируются сложные слова. Из анализа представленного материала следует, что терминология в сфере животноводства, как и в других областях, по своему составу делится на простые, производные и сложные слова, являясь важной частью лексического состава литературного языка, в том числе горонского говора.

Настоящая статья поможет читателю ознакомиться со структурой лексики, относящейся к животноводству, в таджикском языке.

Ключевые слова: таджикский язык, горонский говор, терминология в сфере животноводства, словообразование, простые слова, производные, сложные и др.

CLASSIFICATION OF THE STRUCTURE OF LIVESTOCK TERMINOLOGY IN THE TAJIK LANGUAGE (BASED ON THE DIALECT OF TAJIKS OF GHORON VALLEY)

Annotation: This article examines the structure of terminology in the field of livestock in the Tajik language (based on the dialect of Tajiks of Ghoron Valley), with a particular focus on complex words. The analysis of the presented material shows that livestock-related terminology, like that of other fields, is classified by structure into simple, derived, and compound words, and forms an important part of the lexical composition of the literary language as well as of dialects, including the Ghoron dialect. This article aims to help readers become familiar with the structure of vocabulary related to livestock in the Tajik language.

Keywords: Tajik language, Ghoron dialect, livestock terminology, word formation, simple words, derived words, compound words, etc.

Муҳаққиқоне, ки лаҳҷаҳои гуногуни забони тоҷикиро омӯхтаанд, кӯшиш ба ҳарч додаанд, ки мафҳум ва моҳияти калимаро бо таъна ва дар асоси маводи лаҳҷа шарҳу тавзеҳ диҳанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ Ғ. Ҷӯраев вожаҳои «ҳамчун воҳиди асосии забон ҳам барои забони

адабӣ ва ҳам барои нутқи шевагӣ моҳияти ягона дорад» мегӯяд ва «аз маҷмуи овозҳои муайян иборат будан, дорои маъно будан, дорои шаклҳои морфологӣ будан, вазифаҳои муайяни синтаксисӣ доштан, хусусиятҳои номинативӣ доштан, дар таркиби ибораҳои фразеологӣ ва синтаксисӣ истифода шудан ва ғайра»-ро аз муҳимтарин аломатҳо ва хосиятҳои калима маънидод намудааст [20, С. 34].

Дар рушду инкишоф ва ғанӣ гардидани таркиби луғавии забон ва лаҳча, ба вучуд омадани калимаҳои нав калимасозӣ нақши калон дошта, он яке аз унсурҳои муҳими забон маҳсуб меёбад. Таҳқиқоти назарраси дар ин хусус анҷомдодаи олимони муҳаққиқони тоҷик, аз қабилӣ Ш. Рустамов [15], С. Алиев [1], Ф. Амонова [3], Ш. Бобомуродов [4], Г. Мирзоев [9], Н. Маъсумӣ [7] ва дигаронро метавон ишора кард, ки назарияҳои онҳо то имрӯз дар илм заминаи асосиро ташкил медиҳад.

Бояд зикр намуд, ки дар илми шевашиносии тоҷик доир ба калимасозӣ, хусусан, бо ёрии вандҳо (аффиксҳо) ва қолибҳои калимасозии мураккаб сохтани калимаҳо, таҳқиқоти анҷомдодаи муҳаққиқон А. З. Розенфелд [13, 14], Ҷ. Мурувватов [11], С. Раҳматуллозода (С. Хоркашев) [19, 12], Ш. Исмоилов [5] муҳим арзёбӣ мегарданд. Калимасозӣ намудҳои гуногун ва ҳар як намуди калимасозӣ ба қонунҳои дохилии ин ё он забон вобаста мебошад.

Истилоҳоти қорводорӣ дар ғӯйиши Ғорон ба монанди истилоҳоти соҳаҳои дигар рангину ғанӣ буда, дар таркиби луғавии ғӯйиши мазкур мавқеи намоёнро ишғол менамоянд. Калимаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои марбут ба соҳаи ҳайвоноти хонагӣ, бо роҳҳои гуногуни калимасозӣ сохта мешаванд, ки яке аз воситаҳои ғанӣ гардидани захираи луғавии бахши мазкур маҳсуб меёбад. Қисми калони калимаҳои ин бахш бо роҳи аффиксатсия (калимаҳои сохта) ва васлшавии решаҳои калима (калимаҳои мураккаб) ба вучуд омадаанд. Бо роҳи морфологӣ сохта шудани калимаҳои марбут ба соҳаи ҳайвоноти хонагӣ дар забони адабӣ ва шеваву лаҳчаҳо мавҷуд буда, дар он нақши вандҳо ниҳоят муҳим аст.

Дар асоси маводи дастрасшуда вожаҳои марбут ба ҳайвоноти хонагиро аз ҷиҳати сохт ба сода, сохта, мураккаб ҷудо кардан мумкин аст, ки онро дар алоҳидагӣ мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Калимаҳои сода. Як қисми таркиби луғавии забони адабӣ ва лаҳчаҳо, аз ҷумла, бахши вожаҳои марбут ба ҳайвоноти хонагиро калимаҳои сода ташкил менамоянд. Хусусияти морфологӣ ин гурӯҳи калимаҳо аз он иборат аст, ки онҳо аз як реша иборат буда, ба морфемаҳои маънодор тақсим намешаванд. Қисми зиёди калимаҳои решагӣ аз ҷиҳати сохт сода мебошанд.

Вожаҳои **гов, буз, хар, пишак, саг, асп, ғӯсола, бара** ва ба ғамин монанд садҳо воҳиди луғавии дигар ба гурӯҳи калимаҳои содаи марбут ба ҳайвоноти хонагӣ маҳсуб ёфта, баромади тоҷикӣ доранд ва ба шарҳу тавзеҳи иловагӣ ниёз надоранд.

Калимаҳои сохта. Қисми дигари калимаҳоро дар таркиби вожаҳои соҳаи ҳайвоноти хонагӣ калимаҳои сохта ташкил медиҳанд, ки онҳо бо илова кардани вандҳо, яъне бо асоси калима якҷоя омадани пешванду пасвандҳо сохта мешаванд. Муҳаққиқ С. Раҳматуллозода (С. Хоркашев) сохтори морфологӣ шеваи ҷанубӣ ва ҷанубӣ-шарқиро мавриди таҳқиқ қарор дода, оид ба қорбурди аффиксҳои калимасоз чунин қайд намудааст: «...аффиксҳои калимасоз (пешвандҳо, пасвандҳо, миёновандҳо) дар таркиби воҳидҳои маъноии гуногун теъдоди калони калимаҳоро месозанд, ки ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъият тааллуқ доранд» [19, С. 46]. Бояд қайд намуд, ки барои сохтани чунин гурӯҳи калимаҳо мувофиқати маъноии ҷузъҳои калимаи сохта низ нақши муҳимро мебозад, ба ифодаи дигар: «Калимаи сохта васлшавии сунъии решаи аффикс набуда, дар он ҷузъҳо ба ҳам аз ҷиҳати маъно мувофиқат мекунанд ва мувофиқати маъноии асоси аффикс ба онҳо имконият медиҳад, ки ба ҳам васл шуда, маънои нави пайдо кунанд, ки ба маънои ҳам асос ва ҳам аффикс баробар ояд» [15, С. 102].

Тарзи сохтани калимаҳои сохта дар ғӯйиши Ғорон ба қолибҳои калимасозии дигар лаҳчаҳои забони тоҷикӣ ва ҳам забони адабӣ новобаста ба баъзе фарқиятҳо вобаста ба маҳсулнокии қолибҳои забонӣ ва тарзу усулҳои калимасозӣ, монанд мебошад.

Пасвандҳои **-гар, -й, -ҷӣ -ак, -а, -ча, -ин, -дор, -бон, -о, -вар, -ворӣ, -ок, -гоҳ/га** дар таркиби луғавии ҳайвоноти хонагии ғӯйиши Ғорон сермаҳсул мебошад. Бо

назардошти он, ки тафсири комили пасвандҳои мазкур дар мақолаи алоҳида баррасӣ гардидааст, аз ин лиҳоз, дар маводи мавҷуда шарҳи такрории онҳоро зарур нашуморидем.

Тавре аз маводи ин бахш маълум шуд, унсури асосӣ дар бунёди калимаҳои навъи сохта пасванду пешванд ба шумор меравад, ки аксари чунин вандҳо унсури тоҷикӣ махсуб меёбанд ва бештар он шакле, ки дар забони адабӣ доранд, дар лаҳҷаҳо низ ҳамон гуна меоянд.

Калимаҳои мураккаб. Дар таркиби вожагони марбут ба ҳайвоноти хонагӣ калимаҳои мураккаб хеле зиёд буда, онҳо аз гурӯҳи калимаҳои сермаҳсул махсуб меёбанд. Доир ба ин гурӯҳи калимаҳо таҳқиқоти манфиатбахши зиёде дар заминаи забони адабӣ, забонҳои форсии миёна, забонҳои шарқии эронии Тоҷикистон, дар мисоли забонҳои бадахшонӣ, ҷғнобӣ ва шеваву лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар шакли рисолаҳои илмиву монография ва дастуру мақолаҳо анҷом дода шудааст, ки дар ин самт нақши муҳаққиқони варзида Ғ. Ҷӯраев [20], Ш. Рустамов [15], А. Мирбобоев [8], Д. Саймиддинов [16], Б. Тӯраев [17], О. Маҳмадҷонов [6], С. Мирзоев [10], С. Хоркашев (С. Раҳматуллозода) [19, 12] назаррас мебошад. Бояд зикр намуд, ки дар таҳқиқоти номбурда ҷанбаҳои гуногуни калимаҳои мураккаб мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст. Муҳаққиқ С. Раҳматуллозода калимаҳои мураккабро аз рӯи шакл ба исмҳои мураккаби типӣ копулятивӣ, детерминативӣ, тарзи калимасозии омехта ва калимаҳои мураккаби сечузба ҷудо намудааст [12, С. 121-182]. Боиси зикр аст, ки дар бештари адабиётҳои илмӣ ба омӯзиши забони тоҷикӣ бахшидаи муҳаққиқон ду типӣ калимаҳои мураккаб: типӣ пайваст (қолибҳои копулятивӣ) ва типӣ тобеъ (қолибҳои детерминативӣ).

Дар ташаккул ёфтани **калимаҳои мураккаби типӣ пайваст** баробархукуки асосҳо нақши аввалиндараҷа доранд.

Вобаста ба ин андеша, қолибҳои калимасозии типӣ пайвастро дар заминаи воҳидҳои луғавӣ ифодакунандаи мафҳуми ҳайвоноти хонагӣ дар ғӯйиши Ғорон мавриди таҳлил қарор медиҳем:

1. Аз асосҳои баробархукуки гуногун вожаҳои мураккаби пайвасти ифодакунандаи анвои хуроки аз маҳсулоти чорво истехсолшаванда сохта мешаванд: **ширҷой, ширбиринҷ, ширатола, дӯғов, ширруган, нонмаска** ва амсоли инҳо.

2. Аз такрори бевоситаи вожаҳо, калимаҳои тақлиди овозие сохта мешаванд, ки садои ҳайвоноти гуногун ва нидоҳои даъвати ҳайвонотро ифода менамоянд: **ош-ош, шог-шог, маҳ-маҳ, беҳ-беҳ. мияw-мияw** ва ғайра.

3. Миёнованди -о- ва -у- аз асосҳои исмӣ: **саропо** (тамоми бадан), **сарутан**; аз асосҳои муқобилмаъноӣ сифатӣ: **гармосард**; аз такрори асоси замони ҳозираи феъл: **паронар, кашокаш, занозан, даводав**; аз асосҳои замони гузашта ва ҳозираи феъл: **харидуфурӯш** ва ғайраро дар бар мегиранд.

Аз таҳлили вожаҳои мазкур маълум гардид, ки калимаҳои мураккаби типӣ пайваст, асосан, бо роҳи такрори бевоситаи калима ва бо ёрии миёнованди -о- ва -у- сохта шудаанд.

Дар таркиби вожагони марбут ба соҳаи ҳайвоноти хонагӣ ғӯйиши Ғорон **калимаҳои мураккаби типӣ тобеъ** мавқеи махсус дошта, қолибҳои ин типӣ калимасозӣ ва воҳидҳои марбут ба он нисбат ба типӣ калимасозии пайваст бештаранд. Бояд зикр намуд, ки хусусияти асосии калимаҳои мураккаби тобеъ аз он иборат аст, ки ҷузъҳо-асосҳои онҳо баробархукук набуда, яке асосӣ ва дигарӣ тобеъ мебошад. А. Амлоев низ фарқияти калимаҳои мураккаби типӣ тобеъро аз пайваст дар он медонад, ки дар калимаҳои типӣ тобеъ «як ҷузъ аз ҷузъи дигар вобаста аст» ва «яке аз ҷузъҳо асосӣ ва дигараш ба он тобеъ мебошад» [2, С. 148; С. 157].

Дар таркиббёбии калимаҳои мураккаби типӣ тобеъ қариб ҳамаи ҳиссаҳои нутқ иштирок меkunанд ва онҳоро ба таври зерин метавон тасниф намуд:

І. Калимаҳои мураккаби тобеъ, ки ҷузъи якум асосӣ буда, ҷузъи дуюм ба он тобеъ мебошад. Калимаҳои мазкур аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ таркиб ёфта, ҷузъи асосии вожаҳои мазкур дар аввал ҷойгир мешаванд. Ин гурӯҳи калимаҳо дар қолибҳои зерин сохта мешаванд:

а) якҷоя омадани исмҳо, исм + исм: **говҷўпон, сарҷўпон**;

б) исм + сифат: **сарлуч, пуштлуч** (ҳайвони савории бе афзор), **ордбирйон, ғўштбирйон**.

II. Калимаҳои мураккаби тобеъ, ки чузъи дуом асосӣ буда, чузъи якум ба он тобеъ мебошад. Шумораи ин гурӯҳи калимаҳо нисбат ба гурӯҳи якум дар таркиби вожагони марбут ба ҳайвоноти ҳонагӣ зиёдтар буда, дорои қолибҳои зерин мебошад:

а) исм + исм: **чапаргӯш, харсувор, гандумдарав, говчалов, сагбача, харбача, тойхар, барзагов, ширчога** (зарф барои гирифтани ширу чурғот), **фъкбанд, шохбанд, нъхтбанд, побанд, говбанд, барахона, бузхона, хархона, говхона, аспхона, гӯспандхона, бузголахона, саргинхона, оғалхона, молхона, косахона, тахтапушт, ширчай, ширкаду;**

б) исм + сифат: **ширмаст, шохчанг, мийонала, думсафед, гӯшдароз, гардансӣя;**

в) сифат + исм: **сурхгардан, сьфедум, сурхной, кӯруда (кӯррӯда), харомрӯда, пирхар, пиргов, пирмеш, пирбуз, қъсиргов, модагов, модамеш, нарбуз, нархар, мочахар, мочасаг, модабуз, дарозгӯш, дарозшох, чапаршох, лаппагӯш, дарозгардан, сьфегардан;**

г) шумора + исм: **чорпо//чорво, дупистона, якшоха, дулох, ҳазорхона** (меъдаи ҳозимаи ҳайвоноти кавшакунанда), **чорсол, панҷсол** ва ғайра.

III. Инчунин, як гурӯҳи калимаҳои мураккаб бо роҳи ҳамнишинии калимаҳо аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ ва феълҳои таркиб ёфтаанд. Муҳаққиқ С. Раҳматуллозода онд ба таркиб ёфтани ин гурӯҳи калимаҳо чунин андеша дорад, ки «... ин калимаҳо аз ибораҳои феълӣ сохта нашудаанд...» балки «онҳо аз ҳамнишинии калимаҳои мустақилмаъно забон ва аз ҷумлаҳои сода ташкил шудаанд» [19, С. 157]. Бояд зикр намуд, ки дар ин гурӯҳи калимаҳои мураккаб чузъи асосӣ феъл маҳсуб меёбад.

Зикр кардан ба маврид аст, ки дар таркиби вожагони марбут ба соҳаи ҳайвоноти ҳонагӣ вожаҳои зиёдеро пайдо кардан мумкин аст, ки дар чунин қолабҳо шакл гирифтаанд:

а) исм + асоси замони ҳозираи феъл: **чондор, молдор, холдор, баррадор, гӯсолабон, молбон, говбон, харбон, бузкаш, дӯғкаш, молдӯш, бъзхар, говхар, говфурӯш, говчӯш, сагбон, ширдор, саглес** (касалии пӯст); б) зарф + асоси замони ҳозираи феъл: **тезрав, шавдарав, нимчӯш.**

IV. Инчунин, дар раванди таҳқиқ калимаҳои ро пайдо намудем, ки бархе аз муҳаққиқон онҳоро калимаҳои мураккаб номида, аз ҷумлаҳои содаи бо феълҳои сифаи амрии шахси дуоми танҳо ифодаёфта сохта шудани онҳоро таъкид намудаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ С. Раҳматуллозода чунин қайд менамояд: «Дар шеваҳои мазкур (шеваи ҷанубӣ ва ҷануби-шарқиро дар назар дорад –Р. М.) аз ҷумлаҳои сода, ки асосан ба воситаи феълҳои сифаи амрии шахси дуоми танҳо ифода меёбанд, калимаҳои мураккаб сохта мешавад, ки онҳо дар ҳаёти ҳаррӯза ба таври фаровон дар муомилотанд ва собиқаи зиёди таърихӣ доранд» [19, С. 61].

Ба ин гурӯҳи калимаҳои **говчӯш** (гов чӯш), **чуфткун** (чуфт кун), **говрон** (гов рон), **молҳайкун** (мол ҳай кун), **харҳайкун** (хар ҳай кун), **лаҷомдӯз** (лаҷом дӯз) ва ғайраро метавон дохил кард.

Дар таркиби калимаву истилоҳоти марбут ба соҳаи чорводорӣ вожаҳои низ ба назар мерасанд, ки онҳо на дар асоси қолибҳои калимасозии пайвасту тобеъ, балки бо **усули омехтаи калимасозӣ** сохта шуда, аз ду ва ё зиёда асосҳо ва пасвандҳо таркиб ёфтаанд. Масалан: **алафдаравӣ, таҳҷойӣ, айлоқбарӣ, айлоқгардонӣ, айлоқхамбонӣ, ширҷӯшонӣ, дӯғкашӣ, паниркунӣ, қурутҷӯшонӣ, ҷуроткунӣ, врескунӣ, яхтакунӣ, чуфтшавӣ, бордоршавӣ, аспсаворӣ, аспналкунӣ, бузкашӣ, говбарӣ, молҷаронӣ, молбарӣ, буздушӣ, руғановкунӣ, қълбакунӣ** (чуфткунӣ), **саракунӣ, хирманкӯбӣ, бодкунӣ, порубарорӣ, нубатравӣ** (ҷӯпонӣ) ва ғайра.

Таҳлили маводи мазкур нишон дод, ки калимаҳои сода, сохта ва мураккаб яке аз қисматҳои муҳими вожагони соҳаи чорводориро ташкил дода, усулҳои гуногуни калимасозӣ дар ғайи гардидани таркиби луғавӣ ва сохта шудани калимаҳои нав дар забони адабӣ ва лаҳҷаҳо, аз ҷумла, ғӯйиши Ғорон нақши асосӣ дорад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ:

1. Алиев С. С. Полусуффиксация в системе словообразования в современном таджикском языке в сопоставлении с персидским: автореф. дис. канд. филол. наук. [Текст] / С. С. Алиев. – Душанбе, 1979. – 55 с.

2. Амлоев А. Я. Калимасозии исм дар насри бадеии Фазлиддин Муҳаммадиев. [Матн] / А. Я. Амлоев. – Душанбе, 2016. – 152 с.
3. Амонова Ф. Именное аффиксальное словообразование в современном персидском и таджикском языках. Учебное пособие. [Текст] / Ф. Амонова. – Душанбе: Издательство ТТУ, 1982. – 55 с.
4. Бобомуродов Ш. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик. [Матн] / Ш. Бобомуродов, А. Мўминов. – Душанбе: Маориф, 1983. – 116 с.
5. Исмоилов Ш. Лексикаи лаҳҷаи Рашт. [Матн] / Ш. Исмоилов. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 334 с.
6. Маҳмадҷонов О. О. Таҳқиқоти таърихӣ ва забоншиносии номвожаҳои ҷуғрофии водии Ҳисор. [Матн] / О. О. Маҳмадҷонов. – Душанбе, 2012. – 216 с.
7. Маъсумӣ Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик. [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Пайванд, 2011. – 385 с.
8. Мирбобоев А. Лексика животноводства ваханского языка: дис. канд. филол. наук. [Текст] / А. Мирбобоев. – Душанбе, 1991. – 205 с.
9. Мирзоев Г. Именное суффиксальное словообразование в современном таджикском языке: автореф: дис. канд. филол. наук. [Текст] / Г. Мирзоев. – Душанбе, 1987. – 20 с.
10. Мирзоев С. Лексикаи забони яғнобӣ: рис. ... ном. илм. филол. [Матн] / С. Мирзоев. – Душанбе, 1998. – 127 с.
11. Мурватов, У. Шеваҳои тоҷикони маҳалҳои атрофи Андиҷон: рис. ном. илм. филол. [Матн] / У. Мурватов. – Д., 1968. – 434 с.
12. Раҳматуллозода, С. Р. Калимасозии исм. [Матн] / С. Р. Раҳматуллозода. – Душанбе: Дониш, 2019. – 226 с.
13. Розенфельд, А. З. Ванджские говоры таджикского языка. [Текст] / А. З. Розенфельд. – Л.: ЛГУ, 1964. – 149 с.
14. Розенфельд, А. З. Бадахшанские говоры таджикского языка. [Текст] / А. З. Розенфельд. – Л.: Изд-во Ленингр. ун. та, 1971. – 192 с.
15. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик. [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 78 с.
16. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсии миёна. [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310 с.
17. Тўраев, Б. Б. Лексико-семантическое и словообразовательное исследование микропонимии долины Яғноб: дис. ... канд. филол. наук. [Текст] / Б. Б. Тўраев. – Душанбе, 2010. – 223 с.
18. Фарҳодова, С.
19. Хоркашев С. (Раҳматуллозода С.). Лексико-семантический и морфологический анализ предметной лексики в южных и юго-восточных говорах таджикского языка: дис. д-ра филол. наук. [Текст] / С. Хоркашев. – Душанбе, 2015. – 367 с.
20. Чўраев, Ғ. Системаи лексикаи лаҳҷаи забони тоҷикӣ (дар асоси маводи шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ): рис. док. илм. филол. [Матн] / Ғ. Чўраев. – Душанбе, 1992. – 333 с.

Мулоева Нишона Сангмадовна
доктори фалсафа PhD-Рӯзноманигорӣ
кафедраи журналистикаи телевизион
ва радиошунавонии МДТ
ДДФСТ ба номи Мирзо Турсунзода.
E-mail m.nishona1996@mail.ru тел:937279757

МАХСУСИЯТҲОИ ЖАНРИ РЕПОРТАЖИ ТЕЛЕВИЗИОНӢ

Аннотатсия: Жанри репортаж яке аз жанрҳои муҳими телевизион ба шумор меравад. Барномаҳои телевизионро бе истифодаи жанри репортаж тасаввур кардан номумкин аст. Зеро жанри репортаж бо иштироки бевоситаи журналист суръат мегирад. Журналист дар даст микрофон рафта аз ҷой воқеа хабар медиҳад. Имрӯз мо мушоҳида карда мебинем, ки жанри репортаж дар яке аз телевизионҳои соҳавии “Варзиш” мустақиман пахш мегардад. Журналистон бояд кӯшиш намоянд, ки дар дигар шабакаҳои соҳавӣ низ ин жанр мавриди истифода қарор гирад.

Калидвожаҳо: *телевизион, жанр, репортаж, репортёр, иттилоот, ахбор, журналист, воқеа.*

Дар шароити рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва бо вучуди майли бештари ҷавонон ба интернет телевизион ҳамчун яке аз дастрастарин расонаи иттилоотӣ барои аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Хонадонero дарёфт кардан душвор аст, ки дар он барномаҳои телевизионро тамошо намекарда бошанд. Нақши телевизион ҳамчун яке аз воситаҳои электронии ахбори омма дар пайдории истиқлолияти давлатӣ, сулҳу ваҳдат, тарбияи фарҳангии шаҳрвандон, баррасиву инъикоси проблемаҳои ҳаёти ҳамаарӯза, рушди соҳаҳои гуногуни ҷомеа, пешрафти сохторҳои давлатдорӣ сокинони кишвар калон аст. Аз ин рӯ ба пажӯҳиш кашидани ин масъала ва пешниҳодҳои муфид баҳри беҳтар намудани фаъолияти ин расона таҳкурсии зарурӣ фароҳам меорад.

Бо истиқлолияти давлатӣ ба даст овардани Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон ба миён омад, ки сафи шабакаҳои телевизионӣ дар кишвар зиёд гардад. Барои бинандагон имкон пайдо шуд, ки дар баробари тамошои барномаҳои дахҳо телевизионҳои ватанӣ боз барномаҳои садҳо шабакаҳои телевизионии хориҷиро низ мувофиқи завқи худ интихоб ва тамошо кунанд. Дар ин ҳолат барои ҳимояи фазои иттилоотии Тоҷикистон аз ҳамагуна иттилооти ғаразнок зараровари телевизионҳои хориҷӣ зарурат ба миён меояд, ки журналистони идораҳои барномаҳои иттилоотии шабакаҳои телевизионҳои ватанӣ бо касбият фаъолият намоянд, то ки бинандаи худро аз даст надиханд.

Барои ин зарур аст, ки аз гурӯҳи жанрҳои хабарии журналистикаи телевизион, бахусус жанри репортаж бо касбият ва бо риояи талаботи жанри истифода бурда шавад. Махсусан бо истифода аз намуди репортажи мустақим аз ҷойи рӯйдодҳои муҳим саривақт хабар расонда шавад.

Асри XXI-ро асри иттилоот меноманд, ки ҳақ асту рост. Зеро ҳамон кишваре пешсафу рушд мекунад, ки аҳолиаш сари вақт бо рӯйдодҳои муҳими ватанӣ ва хориҷӣ бохабар аст. Яъне иттилооти саривақтӣ шаҳрвандонро ба роҳи дурусти созандагиву пешбарандагӣ ва бо ин ба рушди тамоми соҳаҳои муҳими ҷомеа мебарад. Дар ин самт барномаҳои иттилоотии шабакаҳои телевизионӣ, бахусус аз байни жанрҳои хабарии журналистикаи телевизион жанри репортаж нақши муҳим ва ҳалкунанда мебозад.

Жанри репортаж дар байни гурӯҳи жанрҳои хабарии журналистикаи телевизион, яке аз жанрҳои муҳим ва асосӣ ба ҳисоб меравад. Барномаи иттилоотии телевизион бе истифодаи жанри репортаж ноқис, но-пурра ва шавқовару диданбоб намегардад. Дар шабакаҳои телевизионӣ барномаи асосие, ки дар вақту соати муайян, бо фарогирии мавзӯҳои гуногун омода ва пахш мегардад, барномаи иттилоотӣ аст. Масалан барномаи иттилоотии «Ахбор»-и телевизиони «Тоҷикистон» 66 сол мешавад, ки дар як вақт - соати 20:30 ба

бинандагон пешкаш карда мешавад. Дар дигар шабакаҳои телевизиони Ҷумҳурии Тоҷикистон низ барномаҳои иттилоотӣ дар як вақти муайян ба бинандагон пешниҳод карда мешаванд. Рангорангии барномаҳои иттилоотӣ дар телевизион ба истифодаи жанрҳои иттилоотӣ вобаста аст. Дар байни жанрҳои иттилоотӣ жанри репортаж, ки аз ҷойи рӯйдоди муҳим дар иштироки бевоситаи журналист пешниҳоди бинанда мегардад мавқеъ ва нақши муҳим дорад.

Натиҷаи таҳлил ошкор кард, ки журналистон ҳангоми таҳияи репортаж ба хатоҳои касбӣ роҳ медиҳанд, ки он боиси дар сатҳи паст омода гардидани барномаҳои иттилоотӣ мешавад. Дар интихоби мавзӯ, роҳу усулҳои пешниҳоди мавод, шакли сабт ва танзим ва ё мустақиман сари вақт расонидани рӯйдодҳои муҳим ба воситаи жанри репортаж, ба таври васеъ истифодаи он ва амсоли ин журналистон ба навоариҳои эҷодӣ ва ҷаҳлмандии касбӣ ниёз доранд.

Мебояд қайд намуд, ки тариқи дигар жанрҳои иттилоотӣ низ аз ҷойи рӯйдод хабар дода мешавад. Аз ин рӯ, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки дар репортажи телевизионӣ пеш аз ҳама ҳаёт, рӯйдод ҷӣ хеле ҳаст нишон дода шуда, ба ҳақиқати реалӣ наздик аст. Аз тарафи дигар, рӯйдод аз нигоҳ, ҷаҳмиши субъективи журналист ба ҷойи аввал баромада, журналист аксаран ҳамчун шӯҳид, баъзан ҳамчун иштирокчи рӯйдоди пешниҳодшаванда ҳувайдо мегардад.

Дар Телевизиони «Тоҷикистон» маҳорати журналист дар репортажи телевизионӣ дар малакаи корӣ, тайёрии пешакӣ, дараҷаи ҷаҳонбинию ҷаҳонфаҳмӣ ва забони васеъву нутқи буррои вай зоҳир мегардад. Азбаски иштироки журналист дар ҷараёни воқеа барои репортаж ҷиҳати муҳимтарини шакли жанрии он мебошад, доираи саводу малакаи вай метавонад ҳодисаи на ҷандон муҳимро низ ба як рӯйдоди муҳим ва бо иттилоърасониашро ба як намоиши шавқовар мубаддал намояд.

Забони репортаж самимият, возеҳӣ, соддабаёниро талаб мекунад, суҳанпардозӣ, ибораю образҳои кӯҳнашуда ва такрор ба муваффақияти кор ҳалал мерасонад. Бинобар ин, барои нақшаи сценарияи репортаж дарёфтани ҷизҳои зерин муҳим аст: таърихи ҳодисаи тасвиршаванда, сабаби зарурат ва натиҷаҳои он, таъсири он дар ҳаёти минбаъдаи ҷомеа, далелу рақамҳои аслии ва расмӣ, донишмандони одамони масъул ва иҷрокунандагони асосии кор бо маълумоти ҷолиб дар бораи шахсияти онҳо лозим мебошад.

Мушоҳидакорӣ сифати муҳими репортёр буда, баъзан аз ҳама далелу рақамҳо дарёфтани ҷузъиёти моҳиятноки ҷараёни воқеа бо шарҳу баёни ғайримуқаррарӣ асоси комёбии намоиш ва хусусияти эмотсионалию аввалиндараҷа мешавад. Хусусияти репортажи рӯзмарраро фаро гирифтани воқеаҳои наватарин ташкил медиҳад. Дар репортажи проблемавӣ шарҳи проблема ва талаби ҳалли он мақоми ҳоса дорад. Репортажи лирикӣ доир ба ҳодисаҳои руҳияи тантанавидошта эҷод гардида, дар он ҳиссиёту ҳаяҷон ва каломии пардозшуда бартарӣ пайдо мекунад. Чунин репортажҳо аз идҳо, ҷашнҳои ҳунармандон, таҷлили анъанаҳои миллӣ, базмҳои шеърӯ суруд ва дигар маросимҳои тантанавӣ навишта мешаванд.

Дар тамоми телевизионҳои соҳавӣ жанрҳо дар қолаби худ истифода бурда мешаванд. Яке аз ин гурӯҳи жанрҳо жанрҳои иттилоотӣ мебошанд, ки дар барномаҳои хабарӣ истифода мешаванд. «Телевизион дастгоҳи пуркудрати иттилоотӣ аст. Кормандону масъулини он дар тарғибу ташвиқ ва таҳлилу баррасии ҳар як муаммову мушкилот заҳмат мекашанд ва ба мафкураи ҷомеа таъсир расонида, онҳоро ба сӯйи маърифати воло ва ҷомеаи бонизому мутамаддин роҳнамоӣ мекунанд» [12,с.4].. Албата вазифаи ҳама васоити ахбори омма алаҳхусус телевизион ин аудиторияро бо иттилоот таъмин намудан аст. Кормандони телевизион ҳамеша дар тақопу мебошанд, ки то тавонанд бинандаи ҳудро бо барномаҳои ҷолибу диданӣ ошно созанд.

«Аз доништа истифода бурдани жанр ва риояи талаботи жанрӣ барномаи телевизионӣ ранги дигар мегарад ва журналист ҳам ба суоли худ ва ҳам ба суоли тамошбин ҷавоб гардонида метавонад, яъне истифодаи дурусти жанр дар телевизион ба манфиати кори журналист буда, аз ӯ дониш ва маҳорати баланд талаб менамояду барномаро боварибахш месозад» [11,с.382]. Бояд журналист пеш аз он, ки барнома таҳия ва пахш менамоянд, бояд

бо сенарияи барнома ва дар кадом жанр омода мегардад ва мавзӯяш дар бораи чи мебошад ва қаҳрамонаш кист маълумоти зиёд дошта бошад то дар таҳияи барнома ба ҳатоги роҳ надиҳад. Яке аз ҳатои журналистони мо дар он аст, ки жанрҳоро бо ҳам омехта намуда сифати барномаро паст месозанд.

«Муносибати жанр бо факт гуногун аст. Агар барои баъзе жанр (хабар) факт асос бошад, пас барои дигар жанр (мақола) таҳлили факт муҳим аст. Арзишдихӣ ба рӯйдод, воқеа ва факт низ аз вазифаҳои жанр бармеояд. Аз ин маълум мегардад, ки ҳар жанр ба факт бо тарзи хос муносибат мекунад»[4,с.40]. Асоси журналистикаро факт муайян мекунад. Журналист бе факт суҳан гуфта наметавонад. Дар ҳама жанрҳои журналистика дар асоси факт барнома сохта мешавад.

«Дар телевизион тарзи пешниҳоди мавод аз муҳимтарин ҷузъиёти корӣ ба ҳисоб рафта, дарҷалби бинанда ва ба ҳадаф расидани мақсади офарандагони барномаи телевизионӣ нақши муҳимро мебозад. Дар ин ҷо ба мврид аст, таъкид бояд кард, ки телевизион аз рӯйи табиати хеш бештар аз матн дида ба навор ниёзмандтар аст. Агар дар матбуот асос матн ва сурат пуркунандаи он бошад, дар радио асос садое, ки аз рӯйи матн омода мешаваду мусиқӣ ва интершум пуркунандаи он мегардад. Дар телевизион бошад, садо ба ҷойи дуҷум фаромада, навор (кадр) ба ҷойи аввал мебарояд. Матн ҳамчун пуркунандаи навор ба кор меравад. Аз ин рӯ, ҳангоми эҷоди барнома ин хусусиятҳои хоси телевизионро ба ҳисоб гирифта, вобаста ба он эҷод бояд кард»[7,с.261]. Асосан дар матбуот матн, дар радио садо ва дар телевизион навор аст, ки аудитория метавонад яке аз инҳоро интихоб намуда маводҳои лозимаи ҳешро аз онҷо дастрас намояд.

«Телевизион имрӯз чун воситаи муҳими электронии ахбори умум, инъикоскунандаи масъалаи мубрами ҳаёт, ҷанбаи демократисозии ҷомеа, ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ ва илмию фарҳангӣ эътироф гардида, маҳбубияти зиёдеро касб кардааст»[1,с.7].. Дар ҳақиқат телевизион инъикоскунандаи ҳаёти ҷомеа буда, дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ нақши муҳим дорад.

Пайдоиши телевизион дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозои замони нав, замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Телевизи- они «Ҷаҳоннамо» ҳамчун телевизиони иттилоотӣ дар фазои Тоҷикистон бо барномаҳои хабарӣ таҳлили хоси худ аз воқеаву рӯйдодҳои муҳими ҷомеа буда, шаҳрвандони ҷумҳуриро сари вақт огоҳ мекунад. Имкониятҳои таъсиррасонии телевизиону радио ба ҷомеа хеле зиёд аст ва вобаста ба он телевизиону радио вазифаҳои иттилоотрасонӣ, фарҳангӣ – фароғатӣ, интерактивӣ, иҷтимоӣ – педагогӣ, ташкилотчигӣ, маърифатӣ, рекреативӣ мегирад.

«Ҷаҳони муоссири ҷаҳони иттилоотӣ мегӯянд, ки воқеан дуруст аст. Марҳилаи кунунии инкишофи ҷомеаро бе иштироки воситаҳои ахбори омма тасаввур кардан амри маҳол аст. Бахусус воситаҳои электронии ахборро. Асри XX ва аввали асри XXI барои мардуми тоҷик, миллати бонангу номуси он чун давраи худогоҳиву худшиносӣ, ватандӯстиву ватандорӣ, давлатдориву шохкориҳо, созандагиву ваҳдатфарӣ абадан нақш хоҳад баст. Телевизион - чун муъҷизаи нимаи дуҷуми асри XX ба ҳаёти мардуми тоҷик ворид шуд, ки дар фарҳанги тоҷикон воқеаи нодир маҳсуб мешуд. 3 октябри соли 1959 барои халқи тоҷик рӯзи фаромӯшношуданӣ буда, Тоҷикистон соҳиби «Оинаи нилгун»-и худ гардид. 60 сол муқаддам телевизиони Тоҷикистон таъсис ёфт ва ба сифати як дастгоҳи муқтадири табиғотӣ ба аҳолии кишвар хизмат менамуду менамояд»[2,с.398]. Ба ягон кас пушида нест, ки асри XX ва асри XXI асри илму техника ва пешрафту тарақиёт буд ва мебошад. Дар ин соҳаи тулони ҷомеаи ҷаҳони рӯшд ва тарақи карда рӯз то рӯз навигариҳои зиёд пайдо гардидааст. Аз ин қабил телевизион дар ин давраҳо рушд ва таҳаввул ёфта дар хонадони ҳар як тоҷикистони нақши бориз гузош зеро дар ягон хонадоне нест, ки барномаҳои телевизионро тамошо намекарда бошад ҳама аудитория шабакаи дӯстдор ва барномаҳои дилписанд доранд, ки онҳоро интизор гардида дар вақтҳои муайн тамошо менамоянд.

Дар телевизион барномаҳои гуногун таҳия ва пахш мешаванд, яке аз барномаҳои калонҳаҷми телевизионӣ ин барномаҳои иттилоотӣ мебошанд, ки дар ҳама шабакаҳои телевизион бо номҳои гуногун вале дар як қолаб ба эфир дода мешавад. Дар 6 шабакаи ғайри

ҷумхури «Ахбор»- барномаи иттилоотии телевизиони «Тоҷикистон», «Навид», - барномаи хабарии ТВС, «Дунё» аз телевизиони «Ҷаҳоннамо», «Иттилоъ» аз телевизиони «Синамо» аз телевизиони «Варзиш» – «Хабар» ҳамарӯза вобаста ба хусусият ва ҳадафи худ хабарҳо-ро пешниҳоди аудитория мегардонанд. Барномаҳои иттилоотӣ ҷузъи назарраси вақти эфирро ташкил намуда, вобаста ба вазъияти замон дар ҳолати густариш ва тағйиротанд, ки аз рӯи сеткаи паҳши барномаҳо вақти онро ба ҳубӣ муайян кардан, мумкин аст.

«Телевизион чун воситаи муҳимтарини ахбори умум босуръат пеш меравад. Вай чун воситаи таъсирбахши муташаккил ва тарбияи инсон, эҷоди афкори ҷамъиятӣ вазифадор аст воқеаю ҳодисотро ҳамачониба таҳлил намояд, проблемаҳои ҷиддиро ба миён гузорад, роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод намояд.

Телевизион имрӯз на танҳо чун ҷузъи муҳими ҳаёти маънавӣ ба одамон кайфият бахшида метавонад, балки чун воситаи тарбияи эҳсосоти иҷтимоӣ, дарки олам, ифодакунандаи орзуо омоли халқ, ташвиқотчи беҳамто мавқеи хосае дорад.

«Барномаҳои телевизион аз рӯи шакл ва усули таҳияи хусусияти кори журналистӣ якхела нестанд. Яъне ҳар яки он дар жанрҳои гуногун таҳия гардидаанд. Албатта муайянкунии жанри асари телевизионӣ бо муайянкунии яке аз нишонаҳои жанрӣ ба амал бароварда намешавад. Набояд фаромӯш кунем, ки барои жанрҳои журналистӣ: хабарӣ, таҳлилий ва публисистикаӣ бадеӣ асоси истифодашавӣ ба амал намудан ин маводи ҳуҷҷатӣ будан, сохта набудан ва аз рӯи факт будан аст»[6,с.32].

Ҳангоми омода сохтани репортаж журналистро зарур меояд, ки ба ҳатогӣ роҳ надиҳад, зеро репортаж мустақиман манзури бинанда мегардад. Агар онро таҳлилу таҳрир кунем репортаж ба дигар жанри публисистӣ табдил меёбад. Дар Телевизиони «Тоҷикистон» барои тайёр сохтани репортаж чун дар паҳши мустақим аст, бисёр ба ҳатогӣ роҳ медиҳад ва ҳатто аз доираи мавзӯ берун мебарояд, ки ин бинандаро ҳаставу руҳафтода мегардонад. Албатта дар паҳши мустақим ҳарф задану суханбозӣ кардан маҳорати бойи касбиро талаб мекунад. Вале фикр ба он мекунем, ки камбудихо аз байн бардошта мешавад ва ба бинандагони оинаи нилгун репортажи хубро тақдир менамоянд. Дар репортаж таҳлил нест, тасвири ҷараёни воқеа дида мешавад, ки бо андешаҳои муаллиф ва иштирокчиён пурра карда шудааст. Масалан, тасвир дар репортажи телевизионӣ на аз ҳунари журналист, балки ҳунари наворбардор оператор вобаста аст. Дар назар доштан лозим меояд, ки репортажи телевизион дар суханаш набояд ҷизҳоеро такрор намояд, ки тамошобинон худ аз навор мебинанд, балки ҳамчун тарҳ (замима, фон) истифода бурда, маънои онро бо сухани худ пурра кунад, шарҳ диҳад. Дар репортаж на танҳо ҷузъиёти воқеа, балки муҳити воқеа, манзараи воқеа ҳам инъикос меёбад.

Репортаж ҳатман шохид ё иштирокчи воқеа аст. Онро хонанда тариқи тасвири вай мефаҳмад. Ғайр аз ин репортажнавис имкон дорад, ки иштирокчи воқеа будани худро бо ишораҳои «ман» ё «мо» нишон диҳад. Албатта, хусусияти жанри репортаж ба ин маъно намешавад. Аммо ин мутлақо маънии онро ҳам надорад, ки репортаж ба ҳаракату амалиёти мухбир табдил ёбад.

Аммо фаромӯш набояд кард, ки ин воқеаият аз нигоҳи фаолонӣ аст. Зеро як ҷизро даҳ кас бинад, дидашро як хел, ё ба ҳам монанд тасвир кунад ҳам, онро даҳ хел шарҳ доданаш мумкин мешавад: аз рӯи фаросат, ҷаҳонбинӣ, мавқеъ, мақсад ва ғайра.

Дар бисёр ҳолат ба ҷигунагии тасвир ва таъсири репортаж оғози он вобаста аст. Маъмулан, барои рангин ва ҷозиб будани репортаж онро аз тасвири воқеа оғоз мекунад ва бо ин васила хонандаро бо фаҳми он омода менамоянд. Тасвир дар ин ҳолат манзараи табиат, фазои воқеа, ҷойи воқеа, рӯҳияи иштирокчиёни воқеа ва дигар ҷузъиёти ба ин монанд мебошад.

Таҳияи жанри репортаж бо мурури замон дар ВАО-и Тоҷикистон кам дида мешавад. Барои таҳияи жанри репортаж бояд журналистони касбиро рӯи майдони кор овард.

Аз рӯи талаботи барномаҳои иттилоотӣ дар телевизион истифодаи тамоми жанрҳои иттилоотӣ муҳим ба ҳисоб меравад. Махсусан бештар истифодаи жанри репортаж ба нафъи кор хоҳад буд. Чунки табиати телевизион инро талаб мекунад. «Дар ҷомеаи муосир телевизион пуркудраттарин расонаи иттилоотии ВАО доништа шуда, чун силоҳи муҳими таъсиррасонӣ,

дар кори сиёсат, иқтисодиёт, иҷтимоиёт ва фарҳаг нақши созандагӣ дорад. Аз давраи арзи ҳастӣ карданаш, вобаста ба талаботи ҷомеа, дар ҳар давра замон пеш рафта, фаъолиятро тағйир дода омадааст. Дар назарияи рӯзноманигории муосир қоидаҳои асоси барои ҳамаи намудҳои ВАО ягонаанд, аммо муҳаққиқони ин расона онро ба хусусиятҳо ҷудо намуда, моҳияти онро аз се жанр доништаанд ва ин се гурӯҳ аз рӯйи ду нави пешниҳод ба бинанда, манзур мешавад. Намоиши сабтии телевизиони ва намоиши мустақими телевизионӣ»[3,с.274]. Телевизион аз замони арзи ҳастӣ карданаш чандин марҳилаҳоро гузаронидааст, ки дар он доир ба жанрҳои журналистика ва барномаҳои телевизион бисёр тағироту иловаҳо гардидааст. Чихеле, ки медонем имрӯзҳо дар телевизиони тоҷик бисёр барномаҳо сабтшудаанд барномаҳои мустақим ангуштшуморанд.

«Ҷиддияти аудитория ба телевизион аз як ҷониб, вобаста ба масъулияти кормандон бошад, аз ҷониби дигар, ба навор аст, ки журналист бо ҷашми наворбардор онро манзури бинанда мегардонад ва бинанда худро шохид, балки иштирокчи он воқеа ҳис мекунад»[10, с.284]. Дар таҳияи барномаи телевизион нақши наворбардор калон аст. Агар журналист барномаро таҳия намояд наворбардор онро сабт меамояд то аудиторияро бо барномаҳои рангин ва наворҳои диқатҷалбкунанда ошно созанд.

Истифодаи жанри репортаж имрӯзҳо дар барномаҳои иттилоотии шабакаҳои телевизионии кишвар ангуштшумор мебошад. Гарчанде дар шабакаҳои хориҷ жанри репортаж яке аз жанрҳои ҷудонашаванда мебошад, ки пайваста дар барномаҳои хабарӣ истифода мешавад. Мо ба ин суоле, ки чаро имрӯз репортаж дар шабакаҳои телевизионии Тоҷикистон истифода намешавад, аз шахсони масъули шабакаҳои телевизионӣ чунин посух гирифтем: «имкониятҳои техникӣ барои мо дастрас нест». Албата дар тамоми жанрҳои телевизион техникаи муосир талаботи аввалин- дараҷа мебошад. Аммо агар журналист донандаи касби худ бошад ва маҳорати баланди таҳиягарӣ дошта бошад метавонад бе сабти мустақим ба мардум репортажро таҳия кунад саривақт пешниҳод созад. Ба андешаи мо 2-юм чизе ки репортажро имрӯз кам мебинем дар телевизионҳо ин набудани мутахассисони касбӣ мебошад. Дар телевизиони кишвар баъзан матлабҳои пахш мешаванд, ки ба жанри репортаж наздикӣ доранд ва он ҳам бошад ҷорабиниҳои махсуси ҳукуматӣ, ки ҷанбаҳои сиёсӣ доранд ва ба таври мустақим таҳия мешаванд. Барои ин маросимҳои ифтитоҳи ҷашнҳои Истиқлолият, Ваҳдатро мисол оварда метавонем, ки аз оғоз то анҷомашон ровӣ гарчанде дар навор фаъл нест, вале иштирок мекунад ва рафти ҷорабиниро баён месозад. Инчунин ҷашнҳои Наврӯз, Садаву Меҳргон ва дигар ҷашнҳои, ки аҳамияти калон доранд маросими ифтитоҳу ҷараёнашон тариқи телевизионҳо мустақиман пахш мегардад. Мо дилпуруна инро жанри репортаж наменомем, вале то андозае ба репортаж аз хотири ҷанбаҳои оқилиятӣ фаврӣ буданро дорад ташбеҳ медиҳем. Боқӣ ҳар матлабе, ки дар телевизион онро репортаж меноманд аксаран ба талаботи жанрӣ ҷавобгӯ набуда, ҳатто маҳз дар муайянкунии жанр аст. Зеро оқилият дар он риоя намегардад, ки онҳо аз ҳисоботе беш нестанд. Вале кишварамон рӯз то рӯз рушту нумӯ дорад. Умед ҳаст, ки ҷаҳонишавӣ телевизионҳои кишварро низ тақон медиҳаду нуқсу камбудӣ ва имкониятҳои мавҷуд набудани техникӣ роҳи ҳалли худро пайдо сохта, дар пайдоиш ва шаклгирии репортажҳои воқеии кишвар замина мегардад. Боқӣ қазоват аз устодону мутахассисоне аст, ки бевосита дар ин самт пайваста сару кор доранд дараҷаҳои бурду бохт ва маънооти жанр ҳамнабзанд ва онро дақиқтар ба риштаи таҳлил мекашанд.

Ҳаминро бояд қайд кард, ки репортажи телевизионӣ бо хусусиятҳои хоси худ аз дигар жанрҳои хабарии матбуот ва радио фарқ мекунад. Табиати телевизион талаб мекунад, ки иттилоот асосан ба воситаи навор ба бинанда пешниҳод гардад. Матн ҳамчун пуркунандаи навор ба тариқи кӯтоҳбаёнӣ истифода мешавад. Доништа истифода бурда тавонистани жанрҳои хабарии журналистикаи телевизион аз касбият дараҷа медиҳад.

«Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон телевизионҳои давлатии «Тоҷикистон», «Сафина», «Ҷаҳоннамо», «Баҳористон», «Душанбе», «Варзиш», «Синамо», «Шаҳнавоз», «Илм ва табиат», «Саёҳи ва ҳунарҳои мардумӣ» ва 28 студияи ғайридавлатии телевизион фаъолият мекунанд, ки ба ҷуз Телевизиони «Тоҷикистон» бақия дар даврони Истиқлол по ба майдон гузоштаанд» [8,с.10]. Албатта дар замони Шӯравӣ як телевизион дар ҷумҳури фаъолият

менабуд, ки ба вақти муайян ба эфир дода мешуд. Имрӯз дар кишвари соҳибистиклоламон телевизиони соҳави ташкил гардид, ки дар соҳаҳои гуногун мо метавонем тамошо карда маводи заруриро гирем.

«Телевизион дар системаи сиёсии ҷомеа ва низоми муносибатҳои сиёсӣ вазифаҳои муайянеро ба ҷо меорад. Дар шароити ҳозира таъсиррасонии он ба шуури ҷамъиятӣ ва афкори умум»[13, с.49] дар мисолҳои гуногун тасдиқ мегарданд. Барои бинандаи телевизион ахбори саҳеҳу саривақтӣ ва наватарин дар бораи авзои иҷтимоӣ сиёсии кишвар натиҷаҳои тараққиёти иқтисодӣ, сатҳи бекорӣ, камбизоатӣ, ҳолати муҳочират, ҳаёти сиёсӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ғайра бештар диққатҷалбкунандаанд. Аз тарафи дигар роҳбарони мақомоти давлатӣ мекушанд, ки хабарҳоеро интишор намоянд, ки ба фоидаи онҳост ва баҳри ташвиқу тарғиби фаъолияти онҳо хизмат менамоянд. «Таъсири телевизион ба раванди сиёсӣ» [5,с.92], махсусан маъракаи интиҳоботӣ торафт меафзояд. Мусаллам аст, ки дар ҳар системаи сиёсӣ аз маҷмуи намоишҳои телевизион бо мақсади сиёсии давлат истифода мешавад. Онҳо ҳам рӯҳи сиёсии он кишварро ифода мекунанд. Аммо масъалаҳои сиёсии ба таври равшан тарзе дар боло дидем аз намоишҳои хабарӣ ва инчунин аз намоишҳои таҳлили сиёсӣ пайдо мешаванд.

Баррасии масоили сиёсӣ дар телевизион, монанди ҳар расонаи дигар ниёз ба озолии баён, огоҳӣ аз таҳаввулот, шаффофияти хабаррасонӣ ва касбияти журналист дорад. Журналистикаи сиёсиро дар кишвари мо метавон яке аз бахшҳои номид, ки танҳо пас аз Истиқлолият рушд кард. Дар замони Шӯравӣ ҳамаи телевизионҳо аз марказӣ (Москва) то ҷумҳуриявӣ ва вилоятӣ сиёсат ва сиёсати хориҷиро аз як манбаъ – ТАСС инъикос мекард. Аммо дар замони Истиқлол имкони шарҳи мавзӯҳои сиёсӣ ба сурати муфассал ба вуҷуд омад ва дар телевизион ҳам ба монанди матбуот шарҳи мавзӯҳои дохиливу хориҷӣ ривож ёфт.

«Репортажи телевизион бояд тавре омода, наворбардорӣ ва пешниҳод гардад, ки баъди як маротиба пахш шуданаш қулли маъно ва ҳадафҳои суҷа фаҳмо бошад. Ҳамчун репортёр шумо танҳо як маротиба имконият доред, ки ба бинандаи худ муроҷиат кунед. Одатан бинанда имконият надорад, ки суҷаи шуморо бори дигар тамошо кунад. Маҳз ба ин хотир, ҷолибияти мавзӯ, пайдарҳамӣ ва танзими хуб талаботи асосӣ ба ҳисоб мераванд»[9,с.7] ва дар баъзе мавридҳо репортёрони Телевизиони «Тоҷикистон» ба ҳадаф мерасанд.

Дар ҳулоса зикр кардан лозим аст, ки телевизионҳои Тоҷикистон барои ба завқи тамошбонон мувофиқ кардани намоишҳо, барои ҳамаҷониба инъикос намудани воқеаҳои ҳаёти дохиливу хориҷӣ талош карда, аз силсилаи жанрҳои истифода мекунанд, ки воқеаҳои муассиртар баён карда тавонанд. Дар ин бобат таваҷҷуҳ ба жанри репортаж, мусоҳиба ва хабар зиёдтар аст. Зеро ин жанрҳо се вазифаи муҳимро иҷро мекунанд: навиғариро хабардор мекунанд, ҷиҳатҳои муҳими навиғариро нишон медиҳанд, андешаи одамонро дар бораи навиғарӣ изҳор мекоранд.

АДАБИЁТ

1. Абдусаломова Р. Телевизион оинаи зиндагист. - Душанбе: Сурушан, 2002, - 144 с.
2. Азимов А.Х., Эшматов З.А. Телевизиони «Тоҷикистон»: Вазъият ва дур-намо / З.А. Эшматов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илм-ҳои филологӣ. - Душанбе, 2020. №8 (450). – С 398- 401.
3. Абдуллоева А. Аҳамияти барномаҳои мустақим дар рушди афкори ҷамъиятӣ. [Матн] / А.Абдуллоева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷик-истон. Бахши илмҳои филологӣ. - Душанбе, 2016. - №4/1 (195). - С. 274-276.
4. Гулов С. Нақши радио ва телевизион дар фазои иттилоотии Тоҷикистон / С. Гулов // Вазоити электронии ахбори омма ва ормонҳои миллий (маҷмӯи мақолаҳо). - Душанбе, 2015. - С. 40 - 43.
5. Кузнецов Г.В. ТВ-Журналистика: Критерии профессионализма. - М., 2003. – 220 с.
6. Муъминҷонов З. Телевизиони «Пойтахт» меваи истиқлол. Монография. - Душанбе, 2016. – 135 с.
7. Муъминҷонов З. Нақши нақшаи сенарӣ ва сенария дар таҳияи барномаи телевизионӣ. [Матн]/ З.Муъминҷонов// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷик-истон. Бахши илмҳои филологӣ. - Душанбе, 2016 - №4/5(209). - С. 261-263.

8. Саъдуллоев А., Шоев М. Асосҳои журналистикаи телевизион. – Душанбе, 2010. - 109 с.
9. Стейнли Пол. Телевизионный репортаж. Практическое пособие для профессионалов. Internews network. - Душанбе, 2000. – 284 с.
10. Сафарова М.А. Мавқеи телевизион дар муборизаҳои иттилоотӣ. [Матн] / Сафарова М.А. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ.- Душанбе, 2020-№4. - С. 284-288.
11. Саидзода Ш. Рангорангии жанрии барномаҳои телевизионӣ дар мавзӯи сиёсати давлатии ҷавонон. [Матн] / Саидзода Шодона// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. - Душанбе, 2020.-№7. - С. 382-386.
12. Усмонов И. К. Журналистика. Қ.4. - Душанбе, 2011.- 473 с.
13. Юровский А., Борецкий Р. Основы телевизионной журналистики. – МГУ, 1989.

Самадов Манзар Абдулақович
муаллими калони кафедраи забонҳои
Донишгоҳи давлатии Тичорати Тоҷикистон

НАҚШИ РУШДӢ ВОҲИДӢИ ФРАЗЕОЛОГӢ ДАР ЗАБОНӢИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ

Аннотатсия: Мақолаи мазкур ба як василаи муҳими ташаккул ва таҳаввули воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бахшида шудааст. Мавзӯи мазкур масъалаи муҳимияти ташаккул ва таҳаввули семантика таркиб ва тарзи истифодаи услуби корбурди воҳидҳои фразеологӣ мебошад.

Дар мақола доираи васеи ташаккул ва таҳаввули воҳидҳои фразеологӣ, хусусиятҳои сохторӣ ва услубии онҳоро пешниҳод кардааст, ки ба матни рузнома қувваи муайяни таъсиргузор мебахшанд, барои ба вучуд овардани образи мушаххас кӯмак мекунанд. Барои забоншиносон дар хотир доштан ва донишмандони қонунҳои истифода ва аҳамият ва мувофиқи корбурд ва роҳҳои корбурди ин навъи фразеологизмҳо дар забони англисӣ зарур аст.

Муаллиф инчунин қайд мекунад, ки образи заминаи воҳиди фразеологӣ дар як шакл намеронад, бо мурури инкишофи семантикаи фразеологӣ ба вучуд омадани маъноҳои нави он ба тадриҷ хира мешавад, ба дараҷаи дуум мегузарад, гоҳо иваз мешавад. Ба вучуди он пуробурангии тамоми воҳиди фразеологӣ боқӣ мемонад.

Калидвожаҳо: *ташаккул ва таҳаввул; масъалаи муҳим; хусусиятҳои семантикӣ; воҳидҳои фразеологӣ; забоншиносӣ; навъи фразеологизмҳо; корбурд; ранги экспрессивӣ.*

Аннотация: Данная статья посвящена важным средствам образования и развития фразеологических единиц в английском и таджикском языках. Это тема является вопросом о важности формирования и эволюции семантики, состава и способа использования стиля употребления фразеологизмов.

В статье автор представил широкий спектр формирования и эволюции фразеологизмов, их структурно-стилистические особенности, которые придают определенное влияние тексту газеты, помогают создать определенный образ. Лингвистам необходимо помнить и знать законы употребления и значения, а также уместное употребление и способы употребления данного вида фразеологии в английском языке.

Также автор отмечает, что основной образ фразеологизма не остается в одном виде, с развитием фразеологической семантики, появлением новых значений он постепенно тускнеет, переходит на второй уровень, а иногда и видоизменяется. Однако полнота всего фразеологизма сохраняется.

Ключевые слова: становление и эволюция; важный вопрос; семантические признаки; фразеологизмы; лингвистика; тип фразеологии; использовать выразительный цвет.

Annotation: This article is devoted to important means of formation and development of phraseological units in the English and Tajik languages. This topic is a question about the importance of the formation and evolution of semantics, the composition and method of using the style of using phraseological units.

In the article, the author presented a wide range of formation and evolution of phraseological units, their structural and stylistic features, which give a certain influence to the text of the newspaper, help to create a certain image. Linguists need to remember and know the laws of use and meaning, as well as the appropriate use and ways of using this type of phraseology in English.

The author also notes that the main image of a phraseological unit does not remain in one form, with the development of phraseological semantics, the emergence of new meanings, it gradually fades, passes to the second level, and sometimes changes. However, the completeness of the entire phraseological unit is preserved.

Key words: formation and evolution; important question; semantic features; phraseological units; linguistics; type of phraseology; use expressive color.

Воҳидҳои фразеологӣ як ҳиссаи муҳимми таркиби луғавии забонро ташкил медиҳанд. Вожаҳои дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ мавҷуд буда ба маънои аслии худ наомада, балки маънои маҷозӣ доранд. Аз ин рӯ, аксарияти воҳидҳои фразеологӣ, махсусан воҳидҳои фразеологии рехта ифодаи маънои яклухт дошта, образноканд. Онҳо аз як забон ба забони дигар айнан тарҷума намешаванд ва моҳиятан масъаларо бо як калима ифода меkunанд.

Воҳидҳои фразеологии бо ифодаи маъно, мавқеъ истеъмоли ва вазифаҳои синтаксиси ба калимаҳо наздик бошад ҳам бо сохти таркибии худ аз онҳо фарқ карда таркиб, ибора ва ҷумлаҳои озодро ба хотир меоранд. Сабаби ин духурагии фразеологизмҳо ба табиати махсуси забони ва таърихи пайдоиши онҳо вобаста аст.

Воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ аз рӯйи семантика ба идиомаҳо, фраземаҳо, фразеологизмҳо ва ғайриидиоматикӣ аз ҷиҳати сохт ба таркибҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳои фразеологӣ ҷудо карда шудаанд.

Бояд ёдовар шуд, ки омӯзиши фразеологизмҳо дар забон натавонанд ҳамчун баёни фикр балки дарёфт ва омӯзиш аз фарҳанги гуногуни халқиятҳо ба хусус истифодаи он дар забони англисӣ ва тоҷикӣ мебошад. Имкониятҳои ифодаи фразеологияи англисӣ, образнок будани он услуби ҳам суҳанварон ва ҳам нависандагонро ғайр мегардонад. Бо ёрии воҳидҳои фразеологи метавонем ба гуфтори худ баҳо диҳем

Воситаҳои фразеологии забон мисли луғат дар услубҳои гуногуни функционалӣ кор фармуда мешаванд ва мутаносибан ин ё он ранги услубӣ доранд.

Дар нигоришоте, ки муҳаққиқ Азимова М. Н. ба масъалаҳои фразеологияи забони тоҷикӣ бахшидааст, чунин омадааст: “Фразеология захираи ибора ва ҷумлаҳои устувори анъанавӣ, маҷозӣ, забонзадашуда ва ба қолаби муайян дохилшудаи забони миллиро дарбар мегирад. Ибораҳои фразеологӣ мафҳуми муаянро ифода намуда, яклухт вазифаи ягонаи синтаксисиро адо меkunанд” [Азимова, 67].

Ба ақидаи муҳаққиқ, он воҳидҳои рехтае, ки дорои чунин хусусиятҳо мебошанд, ба захираи воҳидҳои фразеологӣ дохил шуда метавонанд. Дар ҳақиқати ҳол бошад, ин хусусиятҳо танҳо ҳоси воҳидҳои фразеологӣ буда наметавонанд. Барои дуруст муайян кардани нишонаҳои ҳоси воҳидҳои фразеологӣ бояд онҳоро пурра мавриди омӯзиш қарор диҳем ва ҷавҳари моҳияти воҳидҳои фразеологиро дуруст муайян кунем.

Фразеомаҳо аз гурӯҳҳои дигари семантикӣ, маҳз бо тарзи махсуси ташаккули маънои яклухти худ фарқ меkunанд. Агар маънои бутуни ифодаҳои идиоматикӣ дар натиҷаи тағйирёбии куллии маънои ҳамаи ҷузъҳои таркибӣ ба вучуд, ояд пас мундариҷаи яклухти

фразема заминаи маҳдудшавӣ, тағйирёбӣ, ва ё доираи истеъмоли як ё якчанд дар мисоли чузъи таркибӣ зоҳир меёбад.

Чунончи, дар “аҳли байт”, “бедаи маҷнун”, “нону намак”, “мардумакӣ чашм”, “фиреб хӯрдан”, “хиҷолат кашидан”, “пой кашидан”, “саҳт тарсидан”, ва мисолҳои ба ин монанд, калимаҳои “байт, маҷнун, намак, мардумак, хӯрдан, кашидан, расидан” аз ҷиҳати маъно ва ё истеъмол маҳдуд мебошанд.

Мисолҳо: “качу килеб, ҷангу ҷидол, ҳадди ақал, аҷибу ғариб, хайру маъзур, бой додан” ва ғ., мисолҳо: **get into smb`s skin** - ба худ омадан; **to lose one`s head** - сари худ хӯрдан; **to go out of one`s head** - сар аз пой надоништан; **to shut smb`mouth** - даҳони касро бастан; **to keep one`s mouth shut** - забонро нигоҳ доштан; **one is sick at heart** - аз дилу ҷон ғам хӯрдан.

Гуруҳи сеюмро, ки ифодаҳои устувори маъноӣ яклукhti онҳо дар асоси маъноҳои луғавӣ калимаҳои таркибиашон ба вучуд меоянд, фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ташкил медиҳанд. Ифодаҳои рехтаи “афту андом, худ ба худ, доруӣ дармон, ҳатти никоҳ, ангушти шаҳодат, арзишӣ асли, соли нав, ба камол расидан, давра нишастан, роҳ рафтани” ва монанди инҳо ба ҳамин гуруҳ дохил мешаванд,

Мисол: **close one`s eyes to reality** - чашми касро ҳато кардан; **desire of one`s eyes** - гавҳараки чашм; **hands of gold** - дасташ гул аст; **an open hand** - бо дасти кушод.

Дар таҳлили воҳидҳои фразеологӣ бештар ба он бояд диққат дод, ки фразеологизмҳо ҳам мисли вожаҳои муқаррарӣ хусусияти сермаъношавӣ доранд. Дар забони тоҷикӣ баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба вучуд доранд, ки ҷанд маъноӣ бо ҳам наздикро ифода мекунанд. Ба ҳамин маънӣ, профессор Ҳ. Маҷидов ҷунин қайд мекунад: “воҳидҳои фразеологӣ, ки ду ва зиёда аз он маъноҳои фразеологӣ сермаъно ё полисемӣ меноманд”. Чунончи, воҳиди фразеологӣ **дароз кашидан** - *хоб рафтани*; **дароз кашидан-якпаҳлу хоб рафтани; дам гирифтани нисбатан дар асоси маъноӣ асли ба вучуд омадаанд, вале дар зимни маъноӣ асли маъноӣ маъноӣ маҷозӣ низ доранд: дароз кашида буд, ба маъноӣ беҳуш шудан, бе ёд шудан, мурдан низ дар истеъмол аст [Маҷидов, 67].**

Мавқеи маҷозӣ дар фразеологизмҳои забони тоҷикӣ дар сермаъношавӣ воҳидҳои фразеологӣ хело намоён буда, дар асоси мафҳумҳои маҷозӣ маъноҳои нави фразеологӣ ба вучуд меоянд: ҷон даровардан-ба маъноӣ бақувват шудан (баъди дидани фарзандаш дар баданаш ҷон даровард) ба роҳи маҷозӣ ташаккул ёфтаанд, ки гунаи дигарӣ он ҷон гирифтани - қувват гирифтани: ҷон гирифтани ба ҳол омадан; ҷон гирифтани зинда шудан дар забонамон серистеъмоланд.

Ин масъала дар намунамисолҳои овардашудаи забони англисӣ (гунаҳои онҳо, муодилои семантикӣ) хеле барҷаста ба мушоҳида мерасад: **Nothing venture, nothing have** - Гар шиновар нестӣ по бар лаби дарё манех. **A tree is known by its fruit** - Зи ҷав ҷав рӯяи зи гандум гандум. **Everything is good in its season** - Ҳар қор вақту соат дорад. **Strike while the iron is hot** - Оҳанро дар гармиаш мекубанд [Кунин, 127].

Дар қисмати лексика, баҳши серистемолу образнок, сервазифаю ифоданоки нутқ, воҳидҳои фразеологӣ мебошанд. Воҳидҳои фразеологӣ мисли калимаҳо ба фразеологизмҳои дигар дар маънӣ зидди муқобил шуда метавонанд, кӣ онҳоро дар забоншиносӣ антонимҳои фразеологӣ меноманд. Як гуруҳи воҳидҳои фразеологӣ дар маънӣ ба ҳамдигар шарик буда воҳидҳои фразеологӣ сонимро бо вучуд овардаанд: **When two Sundays come together** - Қай думи уштур ба замин мерасад. Мерасад. **When angry, count a hundred** - Қаҳрат бияд биниатро газ. **Take the bull by the horns** - Якбора ба қори асоси шурӯъ кардан. **An old bird** - Гурги борондида. **A heart of gold** - Гули наҷиб дорад.

Ҳамин тавр, дар забон ҳодисаи сермаъно шудани воҳидҳои фразеологӣ назаррас буда, ҳонанда, шунаванда аз он баҳраи хубе мебардорад, зеро як воҳиди фразеологӣ ҷанди маъноро дар матн ифода карда метавонад, ки он ифоданоки ва образнокии фикрро дучанд менамояд. **fool`s paradise** - биҳишти аҳмақон .

Қобили қайд аст, ки воҳидҳои фразеологи дар забонҳои муқоисашаванда дар раванди навиштаҳои асарҳои бадеи ва илми хеле зиёд дида мешавад. Аз мисолҳои дар боло қайд шуда маълум мешавад, ки воҳидҳои фразеологи дар вақти тарҷума мушкилиҳо дучор шудани мутарҷим аниқ аст, барои он ки дар забони англисӣ фразеологизмҳо пуробуранг буда, мафҳумҳои мухталифи ҳаёти, тобишҳои гуногуни ҳиссиву экспрессиви, характеристикаҳои мусбат ва манфи, оҳангҳои мутантану лутф ва ё дуруштию бетакаллуфро дар асарҳои бадеи фаро мегирад. [Мачидов; 81]

Чи тавре ки аз мисолҳои боло бармеояд, воҳидҳои фразеологии забони англисиро ба монанди забони тоҷикӣ, аз рӯйи семантика ба идиомаҳо, фразеомаҳо, фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ва аз ҷиҳати сохт ба таркибҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳои фразеологӣ ҷудо кардан мумкин аст. Қобили қайд аст, ки образи заминаи воҳиди фразеологи дар як шакл намеронад, бо мурури инкишофи семантикаи фразеологи ба вучуд омадани маъноҳои нави он ба тадриҷ хира мешавад, ба дараҷаи дуоум мегузарад, гоҳо иваз мешавад. Ба вучуди он пуробурангии тамоми воҳиди фразеологи боқи мемонад.

Адабиёт

1. Азимова М.Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и английского языков / М.Н. Азимова // АКД. - Душанбе, 1980. - 19 с.
2. Влахов С., Флорин С. Вопросы теории художественного перевода \ \ Сборник статей. – М.: Художественная литература, 1971. - 85 с.
3. Евсеева, А. Ю. История языка и введение в спецфилологию. - Москва : МУГУ, 2008. - 23 с.
4. Камолитдинов Б. Сухандонон сухан санчида гӯянд. – Душанбе: Оптима, 2005. - 200 с.
5. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе: некоторые особенности языка современной газетной публицистики. - М.: Издательство Московского университета, 1971. - 265 с.
6. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. М.: Советская энциклопедия. Ч.1-2. 1984. 942 с.
7. Мамадназаров А. Фарҳанги англисӣ - тоҷикӣ. – Душанбе: , 2007. – 1079 с.
8. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка . – М.: Книга. 2021. – 288 с.
9. Смирницкий А. И. **Лекции по истории английского языка. - Москва. Добросвет, КДУ, 2006. 352 с.**
10. **Рыжков В.Д.** Разговорный английский язык в бытовых и деловых ситуациях. - Москва. Издательство: Янтарный сказ., **2005.** 528 с.
11. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Нашрдавтоҷик, 1963. Ҷ-1. -952 с.
12. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Нашрдавтоҷик, 1964. Ҷ-2.-802 с.
13. Oxford Russian-English, English – Russian Dictionary. – New York. Oxford University Press, 2000. – 1293 p.
14. Randall B. Olson, Rochelle A. Olson. Standard Tajik-English Dictionary. – Б.: Аль Салам, 2001. – 624 p.

ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Инкишофу рушди забон нишондиҳандаи пешрафти миллат ва давлат аст.

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН.

Аннататсия: Ба ҳамагон маълум аст, ки мардуми шарифи Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклоли шоҳиди дигаргуниҳои бузургу бесобиқа дар тамоми самтҳои ҳаёт, аз ҷумла дар татбиқи сиёсати забон-забони шоиронаи тоҷикӣ гардиданд. Маҳз, дар ҳамин давра забони тоҷикӣ дар бахтномаи миллат-Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол ба сифати забони давлатӣ эътироф ва дарҷ гардид. Аз 5-уми октябри соли 2009 инҷониб, яъне бо қабул гардидани Қонун “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” забони тоҷикӣ ба марҳилаи нави рушду такомул ворид гардид.

Ба андешаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Умри миллат ба умри забон вобаста аст. Барои он ки номи миллат аз саҳфаи башари таърихӣ нобуд нашавад, бояд чароғи раҳнамои худшиносию ҳудафрӯзиаш – забонро ҳифз кунад ва онро ҳамчун волотарин мерос ба наслҳои оянда расонад”, яъне эҳтиром ба забони давлатӣ бояд сидқан ва масъулона бошад.

Вазифаи мо насли имрӯза дар он аст, ки барои поку бегазанд нигоҳ доштани забони модарӣ кӯшиш намоем, забондонии хешро пайваста сайқал диҳем.

Калидвожаҳо: *забон, истиқлолия, миллат, давлат, забони миллӣ, рушди забони тоҷикӣ, ваҳдати миллӣ, таффаури миллӣ.*

Аннотация: Общеизвестно, что славный народ Таджикистана за годы независимости стал свидетелем больших и беспрецедентных перемен во всех сферах жизни, в том числе и в реализации политики таджикского языка. Именно в этот период таджикский язык был признан и включен в конституцию страны — Конституцию независимой Республики Таджикистан — в качестве государственного языка. С 5 октября 2009 года, с принятием Закона «О государственном языке Республики Таджикистан», таджикский язык вступил в новый этап развития и совершенствования.

По словам Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, «Жизнь нации зависит от жизни ее языка. Чтобы имя нации не исчезло из истории, она должна беречь путеводную звезду своего самопознания и самореализации – свой язык, и передавать его будущим поколениям как высшее наследие», то есть уважение к государственному языку должно быть искренним и ответственным.

Наша задача, как нынешнего поколения, — стремиться сохранить родной язык чистым и неискаженным, а также постоянно оттачивать свои языковые навыки.

Ключевые слова: *язык, независимость, нация, государство, национальный язык, развитие таджикского языка, национальное единство, национальное мышление.*

Annotation: It is well known that the glorious people of Tajikistan have witnessed great and unprecedented changes in all spheres of life, including the implementation of the Tajik language policy, over the years of independence. It was during this period that the Tajik language was recognized and included in the country's constitution - the Constitution of the independent Republic of Tajikistan - as the state language. Since October 5, 2009, with the adoption of the Law "On the

State Language of the Republic of Tajikistan", the Tajik language has entered a new stage of development and improvement. According to the Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon, "The life of a nation depends on the life of its language. So that the name of the nation does not disappear from history, it must protect the guiding star of its self-knowledge and self-realization - its language, and pass it on to future generations as the highest heritage," that is, respect for the state language must be sincere and responsible. Our task as the current generation is to strive to keep our native language pure and undistorted, and also to constantly hone our language skills.

Keywords: *language, independence, nation, state, national language, development of the Tajik language, national unity, national thinking.*

Яке аз пояҳои асосии давлати соҳибистиклол забони миллии ӯст. Табиист, ки забон дар пойдории давлати миллий нақши муассирро мебозад. Аз ин ҷост, ҳар давлате, ки меҳодад иқтисоди сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии хешро таҳким бахшад, пеш аз ҳама, бояд нуфузи забони миллиашро густариш диҳад.

Як назари иҷмолӣ ба таърихи гузаштаи кишварамон басандааст, то ин ки баъзе лаҳзаҳо ба шароити имрӯз муқоиса кунем, назари боло бисёр ба содагӣ ба ибтисо расад. Таъри ба нишондоди сарчашмаҳо дар Хуросону Мовароуннаҳр забони арабӣ, ки соли 81 х.к. (700-701 м) ба ҳайси забони давлатӣ дар тамоми каламрави хилофат ғайр шуда буд, танҳо соли 742 мелодӣ дар умури қорғузӣ ва муқотибот ба таври расмӣ қарор шуд.

Бинобар тақозои таҳкими қудрати хилофати Араб ва интишоари бештари ислом забони арабӣ ба танҳо дар умури давлатдорӣ, балки дар соири соҳаҳои муҳталифи ҳаёти иҷтимоӣ, маданӣ ва фарҳангии мардумони Хуросону Мовароуннаҳр нуфуз кард.

Дар асрҳои VIII-IX намоёндогони ин сарзамин осори зиёди илмӣ, ғалсафӣ, динӣ ва адабиёт ба забони арабӣ таълиф намуда, он забонро аз ҳар лиҳоз ғаниву машҳур сохтанд. Номи донишмандони машҳури ҷаҳон, ҷун Ал- Ҳоразмӣ (780-847), Ал- Форобӣ (асри X), Ат-Табарӣ (ваф.923), Ал-Истаҳрӣ (асри X) ва алломаҳое ҷун Ал-Берунӣ (973-1048), Ибни Сино (980-1037) ва амсоли онҳо ақсои осори ғаронмоёнашонро ба забони арабӣ таълиф намудаанд.

Ҳамҷунин бисёре аз эронинаҷодон ба забони арабӣ шеърҳои баландпоя гуфта, дар миёни арабҳо маъруф гардиданд. Ин нуқтаро бурҳони қотеъ назари муаррих Ас-Саолабӣ дар "Ятимут-уд-даҳр" (Марвориди ҷаҳон) аст, ки аз 119 шоири арабизабони дар аҳди Сомониён зиндагӣ ва эҷодкарда ёдовар шудааст. Аммо баъд аз 2,5 аср. вақте ки Хилофат заиф шуд ва қўшишҳои истиклолталабии кишварҳои зери султан он оғоз гардид, забони миллий ё маҳаллӣ дурусташ, омили аслии истиклолталаби қарор гирифт. Ақнун ашрофияти маҳаллӣ ва табақаи ҳокими Хуросону Мовароуннаҳр барои касби истиклол ва эҷоди давлати мустақил, ба ҳайси аслиҳои идеологӣ фарҳангу забон ва оину русуми то исломии халқҳои таҷҷоиро мавриди истифода қарор доданд. Дар ин замина, ҳатто ҳаракати идеологие ба номи шуубия ба миён омад, ки ҳадафаш эҳёи фарҳангу суннатҳои мардумони маҳаллӣ, таблиғи тарвиҷи он ва дар айни замон нишон додани бартарияти наҷодиву фарҳангии эронтаборон буд.

Аллома Бобоҷон Ғафуров дар шоҳасараш "Тоҷикон" овардааст: «Вазъияти сиёсии Осиёи Миёна ҳанӯз дар ибтидои асри IX барои тараққии адабиёти нави китобии тоҷик, ки бар асоси эҷодиёти даҳанакии халқ қарор гирифта буд, шароити мусоид фароҳам овард, вале ин шароит самараҳои ҳудуд дар вақти Сомониён бахшид».

Дар осори Муҳаммади Истеъломӣ муҳаққиқи саршиноси араб ба ҷунин навишта дучор меоем: «Дар замони хонадони Сомониён қўдаки нағзоди шеърӣ дари ҷон гирифт, шодобтару устувортар гардид», ки тақвияти назари болост.

Табиист, ки дар чунин шароит таваҷҷӯҳ ба забони миллӣ ҳамчун яке аз омилҳои асосии гоёвию мафкуравӣ бештар мегардад. Ба пуштибонӣ аз забони миллӣ ва иртиқои он ба ҳайси забони адабӣ-давлатӣ сулолаҳои ҳокимони маҳаллӣ ва ашрофияти тарафдорони онҳо истиклоли сиёсӣ ва фарҳангии хешро дар муқобили Хилофати араб нишон доданӣ мешуданд. Чунин вазъият дар нимаи дуюми солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-уми қарни XX низ дар кишварамон ба мушоҳида расид. Халқи тоҷик муборизаи хешро барои истиклоли ҷумҳурий маҳз аз талош ба хоҳири эълони забони тоҷикӣ ба ҳайси забони давлатӣ дар қаламрави Тоҷикистон оғоз рӯда буд. Дар зимн, бояд ёдовар шуд, ки қонуни забоне, ки дар он давра дар қарда Тоҷикистон қабул шуд (22 июли соли 1989 таҳти рақами №150 «Дар бораи забон»), дар ҷумҳурии тоҷик Иттиҳоди Шӯравӣ аввалин қонуни забон буд. Дар он замон ин амал як иқдоми бузург дар роҳи касби истиклол, ба вижа истиклоли фарҳангӣ дар ҷаҳонҷӯи давлати абарқудрат маҳсуб мешуд. Аҳамияти ин қонун дар роҳи ҳудуди ва ташаккули фарҳанги миллӣ хело бузург аст, ки перомони он метавон зиёд андешаронӣ намуд.

Дар яке аз суҳанронихояшон ишора ба ҳамин дастовард Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба Рӯзи забон боифтихор ёдрас мешаванд: "Истиклолияти фарҳангии Тоҷикистон дар даҳсолаи ахир ба назари ман аз қўшишу талошҳои зиёӣ равшанзамир ва аҳли ҷомеа баҳри истиклолияти забон ва мақоми давлатӣ ёфтани он оғоз ёфт".

Дар нимаи дуюми асри IX низ шартӣ асосии истиклолияти сулолаҳои маҳаллии Хуросону Мовароуннаҳр (Тоҳириён солҳои 821-873 дар Хуросон, Саффорӣён солҳои 873-903 дар Сиистон ва Сомонӣён солҳои 875-999 дар Мовароуннаҳр) рушди забони дарӣ дар сатҳи забони давлатӣ буд.

Яке аз сабабҳои густаришу инкишофи забони дарию форсии тоҷикӣ ба сифати забони давлатӣ дар қаламрави Хуросону Мовароуннаҳр бо вучуди истилои дувунимасраи забони арабӣ, дар он аст, ки забони арабӣ бо он ҳама тавононаш дар ин сарзамин танҳо забони расмӣ давлатӣ, адабӣ ва муоширати иддаи маҳдуди аҳолии маҳаллӣ ва арабҳои муқими Мовароуннаҳру Хуросон будо халос.

Тавре ки забони арабӣ дар Мисру Сурияву Ироқ забони умумӣ гуфтугӯӣ гашта, забонҳои бумиро танг ва ба ғўшаи фаромушӣ расонид, ин амал дар Хуросону Мовароуннаҳр татбиқ нашуд. Бо вучуди фишори зиёд, забони форсии тоҷикӣ бо таъсирпазирии фаровон асолати хешро ҳифз кард, зеро забони арабӣ дар миёни авом натавонист ҷойгузини он бошад. Аз ин рӯ, ҳокимони тозаистиклоли Хуросон, аз ҷумла Яъқуб ибни Лайси Саффорӣ, ки аз авом буд, забони арабиро намедонист (тибқи ахбори "Таърихи Сиистон"), барои тарвиҷи забони форсии дарӣ талош мекарданд.

Касби истиклолияти сиёсӣ иқтисодӣ зарурати таҷдиди хоҳири таърихӣ ва ҷамъоварию ҳамоҳаи аҷлодии эронинаҷдро ба миён овард. Зеро барои тақвияти истиклолияти сиёсӣ миллӣ талқини ифтихороти таърихӣ ин марзу бум хело муҳим буд. Аз ин ҷост, ки билофосила баъд аз касби истиклол ва ба миён омадани давлати муқтадири тоҷикон-Сомонӣён, ҷамъоварию ривоёти таърихӣ асоати оғоз мегардад. Дар натиҷа ҷандин "Шоҳнома"-ҳои мансур таълиф мегардад, ки қадимтарини он "Шоҳнома"-и Абумуайяди Балхист (ибтидои асри X). Ва сипас "Шоҳнома"-ҳои Муҳаммади Балхӣ ва Абумансурӣ мебошанд, ки ҳама маводи асосӣ барои ба миён омадани "Шоҳнома" и безаволи Абулқосими Фирдавсӣ маҳсуб мешаванд.

Ҳеч ҷойи шакку тардид нест ва моёи ифтихор ҳам ҳаст, ки ҳақим Фирдавсӣ сазовори ҳама гуна ситоишҳо ва дар воқеъ ҳамоҳасароест, ки дар таърихи башариат назир надорад, ин аст ки барҳақ Ибни Ямин дар ҳаққи ӯ мефармоянд:

**Сиккае қандар суҳан Фирдавсии Тусӣ ниҳод,
Қофирам, гар ҳеҷ қас аз зумраи фурсӣ нишонд.
Аввал аз болои курсӣ бар замин омад суҳан,**

Ў суханро боз боло бурду бар курсй нишонд.

Гиромидошти хотираи ниёгон ва ифтихороти таърихиву миллии тоҷикон, махсусан, ифтихору тачлил аз аввалин давлати муқтадири тоҷикон-Сомониён дар Тоҷикистон баъд аз касби истиклол ва истикрори давлати ҳуқуқбунёду демократӣ бо роҳбарии Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба як идеологияи ваҳдати миллӣ табдил гашт, ки тамоми мардуми Тоҷикистон ва тоҷикони ҷаҳонро ба ҳам муттаҳид сохт. Ва ин ваҳдати миллӣ танҳо тавассути забони миллӣ, ки пояи истиклоли миллист, имконпазир гардид. Барои он ки мо дар ин даврони ҷаҳонишавӣ муқовимати солим карда тавонему дорои истиклолияти комил гардем, бояд тафаккури нави созандае бар пояи забони миллӣ ба миён ояд. Зеро тафаккур бо забон робитаи бевосита дорад ва тафаккури ҳар халқу миллат тавоноии забони онро муайян мекунад.

Эй бародар, ту ҳамон андешай,
Мобаки ту устухону решай,
Гар гул аст андешаи ту, гулшанӣ,
В-ар бувад хоре, ту ҳима гулханӣ!

Мавлавӣ

Ҳақиқати бебаҳс аст, ки забон бо тафаккур пайванди қавӣ ва зичу ногусастанӣ дорад. Ҳар раӣе, ки дар майнаи инсон пайдо мешавад, ба воситаи овозу ҳарф ва вожаю таркибҳо шакл мегирад.

Одамон чи фикре, ки дар сар мепарваранд, ҳамонро ба забон меоранд ва кирдори онҳо низ дар ҳамон асос ба амал мепайвандад. Гумони ғолиб он аст, ки саодати зиндагонии парастандагони ойини худро Зартушт дар «Авасто» аз ҳусни ташаккули манишу ғӯиш (андешаю гуфтор) ва куниш (кирдор, рафтор)-и онҳо вобаста дониста: «Пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори нек» ро маромномаи ҳамешагии тарзи ҳаёти онҳо қарор дода буд, ки табию сутуданист. Ин таъкидоти Зартуштро минбаъд донишмандони давраи Сосониёну Сомониён ва пасовандон ҳам гаштаю баргашта тарғибу талқин кардаанд.

Ин маъниҳо дар Эълумияи Куруши Кабир, дар Қуръону ҳадисҳои пайғамбар ва дигар пешвоёни мазҳабҳои ислом, андарзу пандномаҳои Бузургмехру Балъамӣ, Чайхунию Низомулмулк ва баъд низ дар осори аҳли илму адаби равшанзамиру хирадсолорамон тибқи тақозои замон идома ёфтаанд. Аз ин ҷост, ки ба ақидаи ҳукамо, аз ҷумла, Абӯалӣ ибни Сино бо мақсади минбаъд солимтар парвариши фарду хонавода ва иҷтимоӣ бузург ба тафаккуру андеша ва ниҳоди инсонҳо, ҳоса дар овони тифлию навҷавонӣ, пеш аз ҳама андешаҳои нек, алфози писандидаи ҳубу зебо ва кирдорҳои ибратомӯзро ҷойгир бояд намуд. Минбаъд ин андешаю алфоз ва кирдорҳо дар рӯҳи ниҳоди тифлону ҷавонон ба охирагӣ парвариш ёфта, ба пиндору гуфтор ва ҳислатҳои наҷиби онҳо таъсири мусбати сарнавиштсоз мегузоранд. Дар натиҷа, ҷунин атфолу насли ҷавон пиндорҳои нописанд, алфози зишту нораво ва кирдорҳои бади инсониро на танҳо қабул намекунанд, балки нисбат ба онҳо бо нафрат менигаранд.

Мусаллам аст, ки ба воситаи тақмили таълими забон (андеша, сухан) инсон аз ҳар ҷиҳат солим, хонаводаи хушбахт ва ниҳоят, иҷтимоӣ бузурги пешравро метавон парвариш намуд. Ҷунки забон шуури воқеӣ буда, ҳастии фикр тавассути он зоҳир мегардад.

Барҳақ, офарандаи забони миллӣ ҳуди миллат буда, дар баробари ташаккул ёфтани он пайдо мешавад ва баъдтар ҳамчун ҳадди ниҳии тафаккури миллӣ хизмат мекунад. Қисми зиёди ҷанбаҳои зиндагӣ, ки моро ҳамроҳӣ мекунанд-зиндагӣ, иқлим, дин, шакли давлатдорӣ ва қонунҳо, расму анъанаҳои миллӣ аз ҳуди миллат метавонанд то дараҷае дур бошанд, аммо танҳо забон аст, ки дар шакли зинда дар мафкураи миллат вучуд дорад. Тамоми хусусият ва ҳуқуқ атвори миллат маҳз дар забон бозтоби худро меёбад, ин аст, ки ҳангоми муошират фардият аз байн меравад. Ягонагии забон ва инкишофи бемайлоии он яке аз аломатҳои асосии миллат мебошад. Танҳо забони адабӣ, ки ҳамчун воситаи муҳобираи як ҷомеаи мустақили забонӣ мебошад, мардумро дар таркиби як воҳиди маъмурӣ, як кишвар мутаҳид месозад. "

Барои дар макоми забони илм қарор додани забони тоҷикӣ бояд пеш аз ҳама ба низоми таҳсилоти миёна ва олий тақия карда шавад. Зеро соҳаи мазкур асоси рушди забони адабӣ ва ҳамзамон забони илм мебошад”,-таъкид доштанд Пешвои музами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон.

Шоистваи ёдоварист, ки «Забон таҷассуми фикр аст, менависад Муҳаммадҷон Шақури ва меафзоид, ҳама ҳастии маънавию рӯҳии инсонро ифода карда, оламҳои маънавию рӯҳиро ба ҳам мепайвандад ва оламҳои наво эҷод менамояд, зеро зотан эҷодгар буда, на танҳо нерӯи эҷодкории инсонро афзоишу тақомул медиҳад, балки ўро тақоман дигар мекунад, фаҳми ўро таҷаққул ва ё ба қуллӣ тағйир дода, одаму олами дигаре месозад»

Ба шарофати Истиқлолият бознигарӣ ва тақвиби Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон 5-октябри соли 2009 тақти рақами №553 "Дар бораи забони давлатии Қумҳурии Тоҷикистон" анғезанда ва тақони муассире дар рушд ва тақомули забонамон гашт. Баъд аз тағйирот ворид намудани вақилон ба Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи рӯзҳои Ид” ва Кодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон 5 умии октябр Рӯзи забони давлатии Қумҳурии Тоҷикистон эълон шуд.

Тибики гамҳорҳои рӯзафзун ва дастуроти Пешвои хирадсолору муаззами миллат Хукумати кишвар бо мақсади тақбиқи амалии Қонуни забон ва вусъати бештар пайдо кардани доираи нуфӯзи забони давлатӣ тақбирҳои зарурӣ андешида, барои рушди ҳамаҷонибаи он мусоидат менамояд. Барғузории озмунҳои «Фурӯғи субҳи доноӣ», «Тоҷикистон ватани азизи ман», «Илм-фурӯғи маърифат» ва ғайра аз зумраи тақбирҳоеанд, ки гувоҳи бевоситаи гуфтаҳои болоянд.

Сарвари олии хирадсолору дурандеши кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронихояш ба таъкид меғуянд: "Мо бояд ҳамеша дар хотир дошта бошем, ки дар давраи ҷаҳонишавӣ умр ба сар мебарем. Яъне раванди ҷаҳонишавӣ ба мероси маънавии халқу миллатҳо тақдид карда истодааст. Ягона роҳи хифзи ин мерос талоши харҷи бештар мустақкам намудани пояҳои муқаддасоти миллӣ, ки забони давлатӣ яке аз он шохсутунҳои муқаддасоти миллӣ ба ҳисоб меравад".

Қойи иқрор аст, ки имрӯз забони мо агар аз баргардони мафҳумҳои удуми ҷадид, то ҳадде нотақон аст, яке аз сабабҳои робитаи забону тафаккурамон маҳсуб мешавад. Аз як тараф, агар амонати забоние, ки аз ниёгонамон ба мо мерос мондааст наметавонад ин мафҳумҳои илмию тақниқиро ба тақри дақиқ ба мо бирасонад, аз тарафи дигар, нобасомонҳои фарҳанги қунунӣ ва асрҳои зери султа буданамон, забонамонро тарҷумазадаву гуфторамонро қолабӣ кардааст.

Табиист, ки дар ин фурсати қўтоҳи таърихӣ (баъди қасби истиқлол) ба вучуд овардани тафакқури нави ҷавобгӯи инқилоби илмӣ-тақнолоғи ғайри имқон аст, аммо расидан ба ин ҳадаф яке аз рисолатҳои аввалиндараҷаи давлати соҳибистиқлол ба шумор меравад.

Қунки дар хар давру замон вобаста ба тафакқури халқ ё миллат забони он рисолати таърихии ҳешро дорад. Агар рисолати забони форсии тоҷикӣ дар гузашта ба мо расонидани "ойини ҳамосӣ паҳлавонӣ, ваъдаи дидори маъбудии азали ва ҳолати вачду самоъ" аз забони Фирдавсӣ, Қофизу Мавлоно бошад, пас ин забон рисолати ҳешро ба вачҳи аҳсан анҷом додааст. Зеро ба ин мақсад тақоми қолабҳои лозими забонӣ ва мазмунҳои заруриро фароҳам овардааст.

Забони мо он гоҳ ба дарди улуми муосир меҳурад, ки мо ҳам тағйир қунем ва аз тафакқури суннатӣ, ки анбори захираҳои андӯхтан ниёгонамон аст, ба тафакқури тақлилий гузарем. Ба қавли доктор Дорюши Шойгон: "Қар гоҳ тақонистем қолабҳои фикрии худро иваз қунем ва аз бақои биниши асотирӣ ва ҷодуие, ки ҳанӯз ҳам дар қунҳи зеҳнамон побарҷост, раҳо шавем бо диққату мӯшиқофӣ ва таваҷҷуҳи ҳос ба қузъиёту бардошти тақрубӣ аз воқеиётро қойгузини ихоми зеҳнӣ ва диди орифона ба умур гардонему аз фалаҷи фикрии қунунӣ озод шавем. Ва худ ба тафакқуру ғавр дар умур бипардозем... ва аз шаҳомати фикрӣ бархӯрдор бошему аз ҷаҳишу суқути андеша боқе надошта бошем, он гоҳ забони мо худ ба худ қизи дигаре ҳоҳад шуд".

Ба таъбири дигар, ин тафаккур аст, ки забонро месозад ва мондагориву рушд ва ё аз рамак мондани забон низ аз будан ё набудани тафаккур вобаста аст.

Як амри табиист, ки имрӯз бисёре аз мафхумҳо ё истилоҳоти илмӣ, сиёсӣ ва фаннӣ, ки эҷоди забонҳои аврупоианд, дар забонамон муодили дақиқ надоранд. Зеро онҳо таровиши тафаккури ғарбианд, ки марҳилаи инкилобҳои илми техникӣ ва фановарио сипарӣ кардаанд.

Аз ин рӯ, барои истиклолияти комил забони миллӣ бояд ба сифати забони муоширати байни тамоми миллатҳои сокини ҷумҳурӣ хидмат намуда, аз ҷаҳорҷӯбаи танги милливу маҳаллии хеш берун ва дар тамоми соҳоти ҳаёти иҷтимоӣ, илмӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеаи Тоҷикистон тасаллут пайдо кунад.

Забони тоҷикии мо тавону зарфияти онро дорад, ки рисолати хешро дар заминаи тақозо ва талаботи даврони шадиди ҷаҳонишавӣ чун пайвасти зери таваҷҷуҳи ҳосаи Сарвари маърифатдӯсту илму адабпарвари миллати мо қарор дорад, тафаккури миллиро ба миён оварда, ба таври аҳсан анҷом диҳад.

Насриддинов Тоҳир Нурович
муаллими калони кафедраи забонҳои
Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

ФЕЪЛҲОИ ЁРИДИҲАНДА ВА РОҲҲОИ ИСТИФОДАБАРИИ ОНҲО ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур сухан роҷеъ ба масоили феълҳои ёрирасон дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ матраҳ шудааст. Дар мақола дарҷ гардидааст, ки феълҳои ёрирасон феълҳои мебошанд, ки вазифаи онҳо интиқоли маълумоти иловагии грамматикӣ ва маъноӣ дар якҷоягӣ бо феъли маъноӣ мебошад. Инчунин бояд ишора намуд, ки дар назари аввал ҳамаи феълҳои забони тоҷикӣ ва англисӣ ҳамчун феълҳои мустақил тасаввур карда мешаванд. Аммо дар ҳақиқат мустақилии як қисми феълҳо мафҳуми мутлақ ва қисми дигарашон дорои мафҳуми нисбӣ мебошанд.

Калидвожа: феълҳои ёварӣ, аналитикӣ, номинативӣ, флективӣ, мустақилмаъно, фонетика, лексикология, морфология, синтаксис.

ВСПОМОГАТЕЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ И СПОСОБЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы вспомогательных глаголов в таджикском и английском языках. В статье указано, что вспомогательные глаголы это глаголы, функция которых заключается в передаче дополнительной грамматической и смысловой информации вместе со смысловым глаголом. Следует также отметить, что на первый взгляд все глаголы таджикского и английского языков представляются как самостоятельные глаголы. Но на самом деле самостоятельность одних глаголов имеет абсолютное значение, а другой части относительное.

Ключевые слова: *вспомогательные глаголы, аналитические, номинативные, флективные, фонетика, лексикология, морфология, синтаксис.*

AUXILIARY VERBS AND WAYS OF THEIR USAGE IN TAJIK AND ENGLISH LANGUAGES

Annotation: The article deals with the issues of auxiliary verbs in Tajik and English languages. The article states that auxiliary verbs are verbs whose function is to convey additional grammatical and semantic information together with the semantic verb. It should also be noted that at first sight all the verbs of Tajik and English languages are imagined as independent verbs. But in fact, the independence of some verbs has an absolute meaning, and the other part has a relative meaning.

Keywords: *auxiliary verbs, analytical, nominative, inflectional, phonetics, lexicology, morphology, syntax.*

Дар назари аввал ҳамаи феълҳои забони тоҷикӣ ва англисӣ ҳамчун феълҳои мустақил тасаввур карда мешаванд. Аммо дар ҳақиқат мустақилии як қисми феълҳо мафҳуми мутлақ ва қисми - дигарашон дорои мафҳуми нисбӣ мебошанд.

Аз ин ҷиҳат феъле, ки одатан ба вазифаи грамматикӣ ба шакли мустақил истеъмол меёбад, мумкин аст, ки дар навбати худ дар таркибҳои гуногуни феълӣ ба сифати феъли ёридиҳанда кор фармуда шавад. Баръакс феъле, ки одатан дар ташкили таркибҳои феълӣ ҳамчун ёридиҳанда меояд, мумкин аст, ки дар мавриди дигар ҳамчун феъли мустақил омада бошад. Ба ин маънӣ феълҳо аз рӯи вазифаи грамматикӣ, тарзи истеъмол ва табиати маънонашон дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд: феълҳои мустақил ва ёридиҳанда.

«Феълҳое, ки вазифаи грамматикӣ ва маънонашон дар ҷумла бевосита, бе ёрии ҳиссаҳои дигари нутқ анҷом меёбанд, феълҳои мустақил номида мешаванд. Тавре Рустамов Ш. қайд мекунад» [11, с. 87-89]. Масалан:

- андохтан to put; to fill, to pour ёфтан to find
- баромадан to exit; to leave кандан to dig
- лесидан to lick часпидан to stick
- фаҳмондан to explain шоридан to flow ва ғайра.

Дар ҷумлаҳои зерин ба таври мустақил омадани ин гуна феълҳоро мебинем:

Ин вақт ба гӯшаш овози сурнаи пешоҳангон ва суруди онҳо расид (Айнӣ). Маълум шуд, ки маро наменинохтаед? (Иқромӣ).

«Феълҳое, ки дар сохтани шакли таркибҳои феълӣ иштирок карда, барои ташкили категорияҳои феъл ва ифодаи вазифаву маънои таркибҳои феълӣ хизмат мекунанд, феълҳои ёридиҳанда ном доранд» [11, с. 92-93].

Дар забони ҳозираи тоҷик шакли таркибии феълҳо хеле инкишоф ёфтааст ва чунин шаклҳои феълӣ қисми муҳими феълро ташкил медиҳанд. Аз ин ҷиҳат адади феълҳои ёридиҳанда зиёд, доираи вазифаи грамматиконашон васеъ ва тобиши маъноии онҳо гуногун мебошад.

Феълҳои таркибӣ ва таркибҳои феълӣ аз ду қисм иборат мешаванд: қисми асосӣ (соҳибмаъно), ки маънои мафҳуми асосиро ифода менамояд ва қисми ёридиҳанда, ки барои адои вазифаҳои грамматикӣ ва ифодаи тобишҳои маъноӣ хизмат мекунад. «Қисми асосии феълҳои таркибӣ ва таркибҳои феълӣ аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ (феъл) ва ҳиссаҳои номӣ, вале қисми ёридиҳанда ҳамеша аз феъл иборат мебошад» [13, с. 44-45]. Қисми асосӣ вобаста ба мазмуну мақсади суҳбати тағйир ёфта меистад, аммо қисми ёридиҳанда бетағйир мемонад.

Масалан дар забони тоҷикӣ феълҳои кардан to do, намудан (ба маънои кардан) - to make, шудан to become, to grow, to get, гардидан (гаштан) to walk, to go, сохтан make, to build ҳамчун ғридиҳанда феъли таркибии номӣ месозанд, ки қисми асосии ингуна феълҳои таркибӣ аз ҳиссаҳои номии нутқӣ иборат аст: Масалан:

- сухбат кардан to speak
- кор кардан to work
- тайёр намудан to prepare
- беранг шудан to turn pale ва ғайраҳо

«Феълҳои ғрирасони кардан, намудан ва шудан дар феълсозӣ хеле сермаҳсул ва серистеъмол буда, феълҳои гардидан (гаштан), сохтан, додан, кашидан ва дигарон нисбатан камистеъмол мебошанд: феълҳои ғридиҳандаи будан, истодан, гаштан, шудан ва дигарҳо дар таркибҳои гуногуни феълӣ омада, барои ташкили шакл ва ифодаи категорияҳои грамматикӣ феъл (тарзи мафъул, намуди давомдор, замони гузаштаи дур ва ғ.) хизмат мекунанд» [9, с. 1151-152]. Қисми асосии ингуна таркибҳои феълӣ аз феъл иборат бошад, ба шакли феъли ҳол меояд (ғридиҳандаи феъли таркибии номӣ низ ҳамчунин), аммо феълҳои ғридиҳанда ба шакли тасрифӣ оварда мешаванд. Масалан:

- Дар ин дам аз чашмони Корӣ Шариф беихтиёр ашк равоншуда, дилаш ба ҳоли Ҳайдарқули камбағал ҳақиқатан сӯхт (Ҷалол Иқромӣ).

Бисёр дида мешавад, ки якчанд феъли ғридиҳанда паси ҳам дар як таркиби феълӣ меоянд, ки ҳар кадоми он дорои вазифа ва тобиши муайяне мебошанд:

мӯе, ки ғуну чин карда, ба қабзаи шона дода шуда буд, аз дарозиаш хабар меод. Аз ду сад нафар зиёда саворони мусалла дар ялангии кишлоқ саф кашида истода буданд (Ҳаким Карим).

«Адади феълҳои ғридиҳанда аз ҳисоби феълҳои мустақил, ки дар сохтани шаклу таркибҳои феълӣ ҳамчун ғридиҳанда хизмат мекунанд, хеле меафзояд. Масалан, феълҳои таркибии масдарӣ бо ғрии гирифтани сохта мешаванд (хондангир, навиштан мегирам, омадан гирифт, рафтани мегирифтааст ва ғ.). Ингуна таркибҳо бо ғрии гирифтани давомнокии амал ва таъсиру ҳолатро ифода мекунанд» [9, с. 46-47].

Роҳҳои ифодаёбии феълҳои ёвар дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

Мо чи дар сарчашмаҳои забоншиносии тоҷикӣ солҳои шастум ҳаштодуми қарни XX, чи дар нашриҳои имрӯза ба истилоҳи «феълҳои ғридиҳанда» дучор меоем.

Алалхусус, дар ҷилди дуёми «Асарҳои мунтахаб»-и собиқ узви вобастаи АУ РСС Тоҷикистон Н. Маъсумӣ навишта шудааст. «Феълҳои, ки дар сохтани шаклу таркибҳои феълӣ иштирок карда, барои ташкили категорияҳои феъл ва ифодаи вазифаву маънои таркибҳои феълӣ хизмат мекунанд, феълҳои ғридиҳанда ном доранд» [8, с. 64-65]. Мутаносибан ба ин нуқтаи назар, чи феълҳои навъи «кардан», «сохтан» дар таркибҳои «кор кардан», «муҳайё сохтан», чи феълҳои навъи «истодан», «будан» дар мисолҳои «сохта шуда истодааст», «чашм дӯхта буд» ва чи феълҳои навъи «гирифтани», «рафтани» дар сохторҳои «навишта гирифт», «реҳтани гирифт», «сурх шуда рафт» феълҳои ёвар шуморида мешаванд. Ҳатто феълҳои модаль чун ёвар тавсиф меёбанд» [8, с. 72-73].

Дар баробари ин, феълҳои «кардан», «шудан», «додан», «гирифтани» дар таркибҳои нави «кор кардан», «тайёр шудан», «гуфта додан», «навишта гирифтани» ба як қатор гузошта мешаванд. Ҳол он ки «кардан» дар ин таркиб аз маънои луғавӣ худ пурра фориг гаштааст, вале «шудан» вазифаи феълбандакро ба ўҳда дорад ва мутаносибан дорои маънои хираи луғавӣ мебошад. Муқоиса кунед: Ман имрӯз шудам. Ман то дер кор кардам. Дар сохторҳои

навъи «гуфта додан», ва «навишта гирифтан» чузъи дуямашон вазифаи дигари луғативу грамматикӣ доранд, ки дар ин бора дар охири мақола маълумот медиҳем. With a white beard like this, would I pull a trick on a little boy like you? (S. Aini, Yoddoshtho, p. 40) На ин ки ман бо ҳамин риши сафед ту барин як кӯдакро фиреб диҳам [1, с. 19-21].

Аксарияти ақоиди зикршуда хилофи донишхое ҳастанд, ки дар тӯли 20-40 соли охир дар забоншиносии умумӣ ва дар англисшиносӣ ба даст оварда шудаанд. Ба дастовардҳои англисшиносон рӯй овардани мо аз он сабаб аст, ки ин забон мисли забони тоҷикӣ ба қатори забонҳои гурӯҳи аналитикӣ дохил мешавад ва дар он феълҳои ёвар нисбат ба забони тоҷикӣ ду қарат зиёданд ва ҳамаҷониба тадқиқ шудаанд. Гузашта аз ин, дар ин забон мисли забони тоҷикӣ феълҳои таркибӣ хеле васеъ истифода мегарданд. Мисол ғамхорӣ кардан, нахорӣ кардан, халос шудан (раҳой ёфтан) таваҷҷуҳ намудан, ва ғайра.

Бояд зикр кард, ки чунин иштибоҳҳо дар шарҳу таъбири феъли забони тоҷикӣ аз он сар мезананд, ки бар халифи ақидаи маъмул, дар асари зикршуда феълҳоро аз рӯи вижагиҳои функционалию семантикиашон на ба се, балки ба ду гурӯҳ тақсим кардаанд. «Феълҳо аз рӯи вазифаи грамматикӣ, истемол ва табиати маъноашон ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд: мустақил ва ёридиҳанда». Ин иштибоҳ шояд аз он сабаб сар зада бошад, ки дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» вожаи ҳам «вспомогательный» ва ҳам «служебный» ба тоҷикӣ «ёридиҳанда» тарҷума шудааст [2, с. 111-113].

Аксарияти кули забоншиносон (О. Есперсен, В.В. Виноградов, К.Е. Майтинская, Л.С. Бархурдаров, М.Я.Блох, Н.В. Василева, «Русская грамматика», том 1 ва дигарон) феълҳои | модалиро низ ба қатори вожаҳои нопурра ё ноқис (служебные слова) дохил мекунанд. Дар мисоли «Оё ба ин ҳама боварию дастгирии эшон ҷавоби сазоворе дода метавониста бошам?» вожаи «тавонистан» чун феъли ноқис (на ёвар) барои ифодаи маънои модалияти субъективӣ - хизмат мекунад. Н.В. Василева дар луғати зикршуда [3, с. 11-12].-

Аз шарҳи сарчашмаҳои болоӣ маълум мегардад, ки тарзи дар забоншиносии тоҷикӣ ҳам феълҳои нопурра (служебные глаголы) ва ҳам феълҳои ёвар (вспомогательные глаголы) бо истилоҳи «феълҳои ёвар» номгирӣ карда мешаванд, ҳол он ки феълҳои ёвар маънои луғавӣ надоранд ва як қисми онҳо чун морфема барои истофодаи маъноҳои грамматикӣ феъли дигар хизмат мекунанд, ки аз ин мисолҳои зерин шаҳодат медиҳанд: Шамшери боиси ҷанҷолшуда ба ҷояш овехта шуд (Ф.Мухаммадиев). Ба рӯи миз эълонномаҳои ранга паҳн карда шуда буд. (ҳамон ҷо). Каме дам гирифта, боз ба мобайни мардум хоҳам рафт (Ф.Мухаммадиев). Фароғат ҳамон замон ғамид, ки аз болои ӯ шикоят карда истодаанд (Р.Ҷалил). I did not know the difference between linen and silk at that time but I knew that my father wore a very soft and white material compared to other fabrics (S. Aini, Yoddoshtho, p. 39).

Аммо ман он вақтҳо фарқи суф то шоҳиро наметавонистам ва ҳамин қадарро метавонистам, ки куртаи худам нисбат ба газворхое, ки падарам мебофт, хеле сафед ва суфта буд (С. Айнӣ, Ёддоштҳо, с. 16). The young glass Glover and other wild plants on the river bank glistened with a dazzling intensity (S. Aini, Yoddoshtho, p. 51). Майсаҳои ҷаву гандуми тирамоҳ кишта шуда, замини сиёхро пӯшонида сабзу хуррам карда буданд [1, с. 28-30].

Дар ин мисолҳо феълҳои «шуд», «шуда», «буд», «хоҳам» ва «истодааст» дар |ҳамбастагӣ бо морфемаҳои флективӣ феълҳои комилмаъно мутаносибан барои ифодаи маъноҳои грамматикӣ мафъул будани мубтадо (овехта шуд, паҳн карда шуд), қабلياتи амал (паҳн карда буд), минбаъдиати амал (хоҳам рафт) ва давомнокии он (шикоят карда истодааст) хизмат мекунанд. Онҳо ҳамроҳи феълҳои мустақилмаъно, ки бо пасванд омадаанд, шаклҳои аналитикӣ бунёд намудаанд, ки ба шаклҳои синтетикӣ муқобил гузошта мешаванд. Алалхусус «овехт», «паҳн карда», «рафт» ва «шикоят карда» шаклҳои синтетикӣ мебошанд, ки дар мисолҳои болоӣ дар нақли аналитикӣ оварда шудаанд.

Бояд махсус таъкид кард, ки як қисми феълҳои ёвар дар муҳити дигари луғавию синтаксисӣ метавонанд маънои луғавӣ зоҳир кунанд ва бештар чун феъли нопурра ва баъзеашон чун феъли мустақилмаъно истифода шаванд, Мисол: Ў ҳанӯз суп-сурх буд (Р. Ҷалил). Ташвиш нақаш. Худо хоҳад, шарманда намешавем (Ҳамон ҷо). Гӯё ҳамин ҷои ҷодари

сиёҳ холист ва боми Каъба гӯё муаллақ истодааст (Ф. Муҳаммадиев). У бо тези хомуш шуд (ҳамон чо).

Дар ин мисолҳо «буд» ва «шуд» чун феъли нопурра (феъл- бандак), вале «хоҳад» ва «истодааст» ба сифати феъли комилмаъно ба кор рафтаанд. Чунин духӯрагӣ танҳо хоси забони тоҷикӣ нест. In the count yard was a tall mud-brick beaulding about four times as big as an ordinary nine beam house (S. Aini, Yoddoshtho).. Дар рӯи ҳавлӣ як хонаи бисёр калон ва баланди поҳсагин буд, ки калониаш аз хонаи нишасти нӯхтолори мукараарӣ қариб чор баробар меомад [1, с. 28-301.

Дар забони адабии тоҷик ҳоло асосан феълҳои зерини ёвар амал мекунанд: 1) «будан», ки он ду шакли аналитикӣ бунёд мекунад: а) ҳамроҳи морфемаи «а» (агӣ), ки бо феъли пурра илова мешавад, ба қабلياتи амал далолат менамояд: ин гӯша тақрибан панҷоҳ адад чилим гузошта буданд (Ф. Муҳаммадиев):

Дар б) дар якҷоягӣ бо шакли аористи худ ва феъли комилмаъно шакли сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ месозад. Микдоре аз долларҳоро ба пули судонӣ иваз кардем, то ки, агар мабодо сафарамон таъхир ёбад, барои харҷи майда маблағе дошта бошем (Ф.Муҳаммадиев):

2) «шудан», ки он ҳамроҳи морфемаи «а», ки сифати феълии қобилият месозад, барои ифодаи маънои мафъул хизмат мекунад. Ба рӯяш як қабати ғафс реги сурхи дурушт рехта шудааст (Ф. Муҳаммадиев):

3) «истодан», ки дар ҳамбастагӣ бо морфемаи «-а»-и зикршуда маънои давомнок ё мулкарата будани амалро ифода мекунад: Дилҳо танбӯр навохта истодаанд (Р.Чалил). Гох-тоҳ ба хонаи мо ҳам меҳмон шуда истед (ҳамон чо);

4) феъли ёвари «аст», ки он ҳамроҳи шакли сифати феълии қабليات (хонда) сиғаи ғайришухудии феълро бунёд мекунад. Дар сарчашмаҳои забоншиносии тоҷик шаклҳои навъи «хондай», «хондаам», «хондааст» ро феълҳои нақлӣ меноманд [8, с. 46-48]. Ба назари мо онро шакли сиғаи ғайришухудӣ номидан беҳтар аст, зеро чунин шакл амалро ифода менамояд, ки гӯянда аз иҷрои он вокиф нест, шояди он намебошад. Муаммои муносибати гӯянда ба амал ё мазмуни гуфтор мавзӯи баҳси категорияи сиға ё модалият мебошад.

Бо назардошти ин далелу иддаҳо мо фарзияе пешниҳод менамоем, ки шаклҳои аналитикиро бо феъли ёвари «хостан» метавон ба парадигмаи сиғаи шартӣ-хоҳишмандӣ дохил кард. Он ба маънои хоҳиши минбаъда (оянда) далолат мекунад, яъне шакли замони пояндаи ин сиға мебошад, ки аз ин маънои аслии феъли «хостан» низ дарак медиҳад.

Феълҳои ёвари забони тоҷикӣ дорои чунин хосиятҳо мебошанд: 1) онҳо тасриф мешаванд, 2) шаклҳои замонӣ доранд, 3) дар шаклҳои гуногуни грамматикӣ истифода мегарданд: бош, бибош, ҳаме/бибош, бошад, бувад, буд, бибуд, ҳаме/мебуд, буде, бибуде, ҳаме// буде ва ғ (Б. Сиёев), 4) ҳамроҳи морфемаи «а», ки ба феъли асосӣ илова гардида, сифати феълии қабليات месозад, ягон маънои грамматикиро ифода мекунанд, 5) аксарияти кули онҳо дар вазифаи феълии ёвар маънои луғавии худро пурра аз даст медиҳанд.

Чунонки проф. В.Г. Гак қайд мекунад, аз рӯи вазифа (функция) сохторҳои аналитики морфологӣ (буду читать), синтаксисӣ (начал петь) ва луғавиро (принять участие) бояд чудо кард (Луғати зикршуда), [4, с. 118-121]. Таҳти истилоҳи сохторҳои аналитики луғавӣ забоншинос чунин таркибҳои мефаҳмад, ки дар онҳо яке аз ҷузъҳо (принимать) маънои луғавии худро гум мекунад, вале ҷузъи дигар чунин маъноро нигоҳ медорад ва он ду ҷузъ ба як мафҳуми нав далолат мекунад. Ба ин таркиб сохторҳои тоҷикии навъи «зафар қардан», «пайдо намудан», «дӯст доштан», «ба мақсад расидан» ва амсоли онҳоро метавон дохил кард. Дар ин навъ сохторҳо феъли ёвар маънои луғавии худро гум мекунад ва барои сохтани вожаи нав хизмат менамояд, яъне феъли ёвар вазифаи луғатсозӣ дорад. Вале бар хилофи ин дар сохторҳои аналитики морфологӣ феъли ёвар дорои раванди грамматикист. Мавзӯи сохторҳои аналитики луғавӣ дар забони тоҷикӣ тадқиқоти махсуси илмиро тақозо менамояд.

Дар забони тоҷикӣ, инчунин, навъи сеюми феълҳои ёвару нимёваре амал мекунанд, ки онҳо вазифаҳои дигар доранд. Алалхусус, дар сохторҳои навъи «фармоиш дода мегашт», «нигоҳ карда менишастанд», «рехта доданд», «ғириста ғиристод», «роҳ кушода мегаштанд», «кайф карда гаштанд», «ғойб шуда рафт», «дида монд», «рафтани ғирифт» ва амсоли онҳо

чузъҳои охиринашон вазифаи махсус доранд, ки онро Н.Маъсумӣ дар ифодаи категорияи намуди феъл мебинад [8, с. 26-27]. Ба назари мо, чунин чузъҳо вазифаи дигар доранд, ки он дар забоншиносии тоҷик ҳоло махсус баррасӣ нашудааст.

Дар илми забоншиносӣ дар қатори категорияи намуд (мо инро аз сабаби номувофиқ будани номаш ба вазифааш «категорияи ҳудуд» номидаем), ки ҳодисаи морфологист, категорияи дигари луғавие мавҷуд аст, ки онро дар забони русӣ бо истилоҳи «способ действия» номгирӣ мекунанд. Дар ин бора дар саҳифаҳои 47 ва 48-и луғати зикршуда Ю.С. Маслов маълумоти мухтасар додаст. Ин мафҳумро метавон ба забони тоҷикӣ тавассути истилоҳи «тарикати амал» тарҷума кард. Ин категория ҳамроҳи категорияи ҳудуд аспектологияро ташкил мекунад. Аспектология ба қатори мафҳумҳои майдони функционалию семантикӣ дохил мешавад.

Он ба омӯзиши воситаҳои грамматикӣ, луғавию грамматикӣ ва луғавии ифодаи ҳадду ҳудуди амал, фарҷому давомнокӣ, такрор, пуррагиро нопуррагии он ва ғ. далолат мекунад. Дар забони тоҷикӣ маъноҳои ҳудуди мутлақ ва давомдори феъл тавассути шаклҳои махсуси грамматикӣ ифодаи ҳудро меёбанд, ки онҳо фарогири кули феълҳоянд, вале феълҳое, ки барои ифодаи тарикати амал хизмат мекунанд, чунин имконият надоранд, яъне наметавон «У |мурдан гирифт», «Мо хандида партофтем», «Ту фикр карда доӣ», «Ту шикаста нишастӣ», «Ман партофта гирифтам», «Дарахт сабзида фиристонд» ва ғайра гуфт. Аз ин мисолҳо бармеояд, ки чунин феълҳоро наметавон воситаи универсалии ифодаи категорияи грамматикӣ ҳудуд шуморид. Онҳо раванди луғавию грамматикӣ доранд, яъне барои рӯи кор овардани категорияи луғавии тарикати амал хизмат мекунанд. Алалхусус феъли ёвари |«гирифтан» ба маънои аспектуалии давомнокӣ ё такрори амал далолат мекунад, феъли ёвари «додан» пуррагии амалро ифода менамояд, феъли ёвари «монд» амали лаҳзавӣ ва яккаратино нишон медиҳад, феъли ёвари «гаштан» одатӣ будани амали дигарро мефаҳмонад. Ин мавзӯ дар забоншиносии тоҷик таҳқиқоти махсуси наву ҷиддиро талаб мекунад.

Ҳамин тавр, феълҳои ёвар воҳидҳои луғавианд, ки дар занҷири гуфтор ё дар системаи забон ҳамроҳи воҳиди дигари луғавии комилмаъно омада, маънои ҳудро пурра ё хеле гум мекунанд ва равандҳои гуногун касб менамоянд.

Адабиёт

1. Айнӣ С. Ёддоштҳо. Қисми 1,2/С. Айнӣ. Душанбе: Адиб, 1990. - 352 с.
2. Ахманов О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. Ахманов С. М.: Изд-во МГУ, 1963. - С. 168-170.-
3. Ғаффоров Р.. Ҳошимов С. Камолиддинов Б. Услубшиносӣ / Р. Ғаффоров С. Ҳошимов, Б. Камолиддинов. Душанбе: Маориф, 1995-200 с.
4. Маъсума Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик /Н. Маъсумӣ. Сталинобод: Нашр, дав. точ. 1959-413 с.
6. Расторгуева В. Керимова А. А. Система таджикского глагола (В. Расторгуева А. А. Керимова. - М., 1064
7. Реформатский А. А. Введение в языковедение /А. А. Реформатский М., 1960. 260 с.
8. Рустамов Ш. Исм категорияҳои грамматика, калимасозӣ ва мавқеи исм дар системаи ҳиссаҳои нутқ / Ш Рустамов. Душанбе: Дониш, 1981.-219 с

РОЛЬ ГАЗЕТ И ЖУРНАЛОВ В РАЗВИТИИ И ЗАКРЕПЛЕНИИ НОВЫХ СЛОВ И ТЕРМИНОВ

Аннотация. В данной статье говорится о газетах и журналах, которые являются важной частью жизни современного общества. Для современного общества качественная и своевременная информация выступает одной из главных ценностей. Ее создание и распространение – функция средств массовой информации, среди которых одной из самых древних является периодическая пресса.

В этом исследовании мы определили и установили, что роль газет и журналов в жизни общества огромна. Журналы, газеты, научно-популярная и художественная литература являются основным средством хранения и передачи от поколения к поколению всех достижений науки и культуры.

Ключевые слова: *газеты, журналы, роль, современное общество, средства массовой информации.*

РОЛИ ГАЗЕТАЮ ЖУРНАЛҲО ДАР ИНКИШОФ ДОДАН ВА МУСТАҲКАМ НАМУДАНИ КАЛИМАЮ ИСТИЛОҲОТИ НАВ

Аннотация. Мақолаи мазкур дар бораи рӯзнамаҳо ва маҷаллаҳо навишта шуда аст, ки онҳо чузъи муҳими ҳаёти ҷомеаи муосир мебошанд. Барои ҷомеаи муосир иттилооти баландсифат ва саривақтӣ яке аз арзишҳои асосӣ мебошад. Эҷод ва паҳн кардани он – вазифаи ахбори омма мебошад, ки дар байни онҳо яке аз қадимтарин матбуоти даврӣ мебошад.

Дар ин таҳқиқот, қарор додем ва муайян кардем, ки нақши рӯзнамаҳо ва маҷаллаҳо дар ҷомеа хеле калон аст. Маҷаллаҳо, рӯзнамаҳо, адабиёти илмӣ-оммавӣ ва бадеӣ вазифаи асосии нигоҳдорӣ ва аз насл ба насл интиқол додани тамоми дастовардҳои илму фарҳанг мебошанд.

Калидвожаҳо: *рӯзнамаҳо, маҷаллаҳо, нақш, ҷомеаи муосир, расонаҳои муосир.*

THE ROLE OF NEWSPAPERS AND MAGAZINES IN THE DEVELOPMENT AND CONSOLIDATION OF NEW WORDS AND TERMS

Annotation: This article refers to newspapers and magazines that are an important part of the life of modern society. For modern society, high-quality and timely information is one of the main values. Its creation and distribution – function of the media, among which one of the most ancient is the periodical press.

In this study, we determined and found that the role of newspapers and magazines in society is huge. Magazines, newspapers, popular science and fiction literature are the main means of storing and transmitting from generation to generation all the achievements of science and culture.

Key words: *newspapers, magazines, role, modern society, media.*

Газеты и журналы важная часть жизни современного общества. Для современного общества качественная и своевременная информация выступает одной из главных ценностей. Ее создание и распространение – функция средств массовой информации, среди которых одной из самых древних является периодическая пресса.

Роль газет и журналов в жизни общества огромна. Журналы, газеты, научно-популярная и художественная литература является основным средством хранения и передачи от поколения к поколению всех достижений науки и культуры.

Для людей всех возрастов журналы и газеты служат источником знаний, помогают узнать и оценить жизнь, понять законы общественных отношений и явлений природы. Особенно велика роль печати для формирования социальных и нравственных идеалов человека, для усвоения им норм общественного поведения.

Эпоха Интернета существенно влияет на историю периодической прессы. Для сохранения и расширения контингента читателей печатные периодические издания имеют свою онлайн-версию, размещают выпуски и создают архивы на своих сайтах в Интернете.

Несмотря на то, что конкуренцию прессе составляют телевидение и Интернет, пресса по-прежнему, остается одним из важных источников информации.

Журналы можно разделить на следующие типы:

- общественно-политические,
- литературно-художественные,
- специальные,
- научно-популярные,
- специализированные по интересам читателей,
- справочные,
- развлекательные,
- рекламные.

В России первым журналом стало в 1755 году издание Академии наук под названием «Ежемесячные сочинения, к пользе и увеселению служащих». Первая таджикская газета «Бухорой Шариф» была издана 11 марта 1912 года. Первый советский таджикский журнал был издан в 1919 году под названием «Шӯълаи инқилоб».

Газеты важная часть жизни современного общества, но в настоящее время их всё более и более заменяет интернет, что имеет свои как положительные, так отрицательные результаты

На сегодняшний день конкуренцию прессе составляют телевидение и Интернет. Но она, по-прежнему, остается одним из важных источников информации. С целью определения читательских интересов на научно-популярном портале журнала «Наука и жизнь» (<http://www.nkj.ru>) было проведено голосование. В нем приняло участие 700 пользователей. Выяснилось, что 19 % пользователей читают журналы о компьютерной технике и программировании, 14 % интересуется общественно-политической публицистикой, на третьем месте находятся литературно-художественные издания. Следом располагаются различные газеты про охоту и рыбалку, про дизайн и интерьер, и «женские» издания (9-6%). Чуть менее читателей интересует журналы, посвященные знаменитым людям – 4,5 %, спортивные газеты – 3 %, газеты и журналы о здоровье – 2,8 %, о домоводстве – 2,5 % и о туризме – 1,9 %.

По итогам исследования общественного мнения был составлен рейтинг наиболее читаемых российских периодических изданий.

Рейтинг рассчитывался, исходя из трех факторов: популярности со стороны журналистов, читателей и рекламодателей. Первое место в рубрике «Деловые газеты» занимает ежедневное издание «Коммерсантъ» (тираж 120-130 тысяч экземпляров). Газета «Известия» была учреждена в 1917 году, и с тех пор выходит 5 раз в неделю, тиражом свыше 150000 экземпляров. Ежедневная газета «Ведомости» занимает третье место, выходит с 1999 года тиражом свыше 75 тысяч. В рейтинге «Массовых газет» лидирует «Комсомольская правда», выходит 6 раз в неделю. «Аргументы и факты» стоят на второй строчке после «Комсомолки». В 1990 году еженедельник был включен в Книгу рекордов Гиннеса, как издание с самым большим тиражом (100 млн. читателей и 33,5 млн. экземпляров). «Московский комсомолец» – ежедневная общероссийская газета, основанная в 1977 году, занимает третье место в рейтинге «Массовых газет». В настоящее время она выходит тиражом 700 тыс. экземпляров.

Следует напомнить, что первый номер популярного журнала «Маърифати омӯзгор» в Таджикистане был опубликован как издание Инспекции образования Таджикистана под названием «Дониш-биниш» в 1927 году в городе Самарканде и со второго номера получил имя «Раҳбари дониш». Далее он публикуется под названиями «Инқилоби маданӣ», «Мактаби советӣ», «Маърифат», а теперь под названием «Маърифати омӯзгор».

В Таджикском государственном университете коммерции издательский отдел создан в январе 2021 года на базе отдела информации и связей с общественностью. Неотъемлемой частью отдела являются официальный сайт университета и газета «Тоджир».

Отдел действует на основании мудрой политики и указаний Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Эмомали Рахмона, законодательства в сфере высшего образования, приказов ректора Таджикского государственного университета коммерции, устава университета, управления науки и инноваций.

Специалисты издательского отдела во взаимодействии со структурными подразделениями университета, в том числе, с учебным и воспитательным управлением, управлением науки и инноваций, кафедрами и факультетами, способствуют организации и проведению мероприятий, форумов, конференций, семинаров и спортивных соревнований с целью повышения уровня знаний, воспитанию гордости за родину и патриотического самосознания студентов.

Цели и задачи издательского отдела являются следующими: формирование, совершенствование и реализация единой информационной политики в целях повышения имиджа и репутации вуза; организация и содействие функционированию единой системы корпоративной информации университета: сайт университета и газета «Тоджир»; разработка и распространение информационно-пропагандистских материалов о деятельности вуза и его структурных подразделений; разработка и обогащение сайта университета, издание студенческой газеты «Тоджир»; оказание информационной поддержки, содействие концепции продвижения вуза на рынке образовательных услуг и научных достижений; С января 2021 года руководителем издательского отдела является Раджабали Шарифов.

Пресса всегда являлась источником информации. Для определения ее роли в информировании современного общества нами было проведено социологическое исследование в студенческой и преподавательской среде Таджикского государственного университета коммерции г. Душанбе. Респондентов просили ответить на вопрос о том, что выступает для них источником новой информации. Среди 100 опрошенных студентов 80% ответили, что узнают о новых событиях и новостях через Интернет, 15% смотрят телевизор, и лишь 5% пролистывают газеты или просматривают журналы.

На тот же вопрос преподаватели ответили иначе. В группе преподавателей старше 45 лет среди 30 опрошенных половина, 15 человек, читают газеты (хоть 3-4 раза в неделю), 13 человек смотрят телевизор и 2 человека «сидят в Интернете». Свое внимание к печатным изданиям преподаватели объясняют уже сложившейся многолетней традицией чтения. Преподаватели младше 45 лет больше внимания уделяют Интернету.

Таким образом, можно сделать выводы, что печатные СМИ остаются актуальными источниками информации для современного человека. Интернет и информационные технологии могут выступать не только в роли конкурирующего фактора, но фактора роста периодических печатных СМИ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андриянова Е.А., Аранович И.Ю., Финаева А.Г., Бохан И.А. Ресурсный потенциал современной семьи в социокультурном измерении. – Саратов, 2015.
2. Живайкина А.А., Ермолаева Е.В. Роль культурологии в формировании личности специалиста в современном образовательном пространстве / Актуальные проблемы реализации социального, профессионального и личностного ресурсов человека: Материалы всероссийской научно-практической конференции (заочной). Редактор: Е.В. Харитоновна. – Краснодар, 2013. – С. 65-70.
3. Живайкина А.А., Шилкина И.В. Текст как средство развития личности // Бюллетень медицинских Интернет-конференций. – 2015. – Т. 5. – № 12. – С. 1784.
4. Катрунов В.А., Засыпкина Е.В., Кузнецова М.Н., Павлова Л.А. Личность в политической жизни современного российского общества / Дыльновские чтения «Российская

идентичность: состояние и перспективы»: Материалы научно-практической конференции. – Саратов, 2015. – С. 291-296.

5. Мурзаева М.В., Ермолаева Е.В. Интернет и его роль в современном обществе // Бюллетень медицинских Интернет-конференций. – 2015. – Т. 5. – № 12. – С. 1477.

6. Мусорин Е.Д., Живайкина А.А. Характерные черты элитарной культуры в XX веке // Бюллетень медицинских Интернет-конференций. – 2015. – Т. 5. – № 5. – С. 836.

Ифтихори Амонкул
Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ
Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода,
унвонҷӯи кафедраи назария ва таърихи адабиёт.
Нишонӣ: 734019, ш. Душанбе, кӯчаи Мухаммадиев, 17/6.
Тел.: 937592585. E-mail: iftihor0290@mail.ru

ЛИРИКАИ МАСТОН ШЕРАЛӢ

Аннататсия: Дар мақола доир ба лирикаи Мастон Шералӣ сухан меравад, ки шеърҳои лирикии шоир мулоҳизаҳо дар бораи ҳаёт ва мақсаду моҳияти зиндагии инсон бештар шуда, боиси тақвият ёфтани андешаҳои фалсафиаши мегарданд. Ин хусусият аз силсилаи шеърҳои, ки ба тасвири манзараҳои табиат бахшида шудааст, зиёдтар эҳсос мешавад.

Мавзӯ ва мундариҷаи ашъори Мастон Шералӣ асосан ба пояи амиқи воқеъ ва адабӣ дошта аз меҳру муҳаббати поки беолоиш ва беканори ӯ нисбӣ ба сарзамини муқаддас, одамону табиати бихиштосон он сарчашма мегарданд. Шоир баҳри хушбахтию некномӣ ва худшиносию ватанхоӣ халқи азизаш пайвата талош варзидааст.

Калидвожаҳо: *Мастон Шералӣ, лирика, шоир, мавзӯ, санъатҳои бадеӣ, шеър.*

ЛИРИКА МАСТОНА ШЕРАЛИ

Аннотация: В статье рассматривается лирика Мастона Шерали, утверждается, что лирические стихотворения поэта полны размышлений о жизни, цели и сути человеческого бытия, способствуют укреплению его философских идей. Эта черта наиболее ярко проявляется в цикле стихотворений, посвященных изображению природных пейзажей.

Тематика и содержание стихотворений Мастона Шерали имеют глубокую фактическую и литературную основу и проистекают из его чистой, неподдельной и безграничной любви к святой земле, ее людям и ее небесной природе. Поэт постоянно стремился к счастью, доброму имени, самосознанию и патриотизму своего любимого народа.

Ключевые слова: *Мастон Шерали, тексты песен, поэт, тема, изобразительное искусство, поэзия.*

LYRICS OF THE MASTON SHERALI

Annotation: The article examines the lyrics of Maston Sherali, and states that the poet's lyrical poems are full of reflections on life, the purpose and essence of human existence, and contribute to the strengthening of his philosophical ideas. This feature is most clearly manifested in the cycle of poems devoted to the depiction of natural landscapes.

The subject matter and content of Maston Sherali's poems have a deep factual and literary basis and stem from his pure, genuine and boundless love for the holy land, its people and its heavenly nature. The poet constantly strove for happiness, a good name, self-awareness and patriotism of his beloved people.

Keywords: *Maston Sherali, song lyrics, poet, theme, fine art, poetry.*

Ҳар як эҷодкор ба рӯзгори хеш пайванди ногусастанӣ дорад, зеро он фарзанди замони хеш буда, дар осори худ ҳодисоту воқеоти рӯзгори замони хешро инъикос менамояд. Чӣ хел ба қалам додану ҳал намудани ин масъала ба афкор, ҷаҳонбинӣ ва ҳунару истеъдоди фитрии ӯ вобастагии кавӣ дорад. Мастон Шералӣ фарзанди замони худ буд. Устод то лаҳзаҳои охири рӯзгор қаламро ба замин нагузошта, асарҳои ҷовидона офарид. Махсусан лирикаи устод дар ҳадди салосату балогат буда, дунёи ботинии инсонро бисёр зебою рангин, шоирона ба қалам додааст.

Лирикаи ишқии адиб бо забони сода, бо ғасоҳату балогати шоирона эҷод шуда, дар онҳо зебогии ёр, ҳусну ҷамоли ӯ пеши назар ҷилва менамояд, баъзан оҳанги хуш ва ҷозибаро доро мебошанд.

Дар асари лирикӣ таассуроти, бавуқӯоянда, андешаҳои зиндагӣ, шодӣ, орзуву омор ва дигар эҳсосоти одамӣ ифода мешавад. Лирика авзои рӯҳӣ ва фикру эҳсосотеро, ки бо таъсири ҳодисаҳои олами моддӣ ба вучуд омадаанд, инъикос менамояд. Таассурот ва андешаҳои шоири лирик метавонад натиҷаи ҷараёнҳои руҳии худӣ ӯ ва инчунин мардумони муҳитаи мебошад. Бинобар ин, на ҳама вақт шахсияти субъектӣ шеърҳои лирикӣ бо гуяндаи он мутобиқати кулӣ дорад. Маърифати зиндагӣ бо маърифати худшиносӣ алоқадор аст ва таваҷҷӯҳи зиёд нисбат ба лирика дар ҳамин ҷост. Шоири лирик фарзанди муҳити муайян ва ифодакунандаи шуури гурӯҳҳо, синфҳо, ҳатто давраҳои таърихӣ буда, одатан шахсияти барҷастааст ва дар шароити муҳити муайяни таърихӣ арзи вучуд мекунад. Шеърҳои лирикӣ фақат сурати бевоситаи андешаву эҳсосоти шоир нест. Шоир дар шеър на ҳама ҷизро ки дидаву шунида ва аз он ба ҳаяҷон меояд ва ба сухан меорад. Лирика вусъати он эҳсосотест, ки шоирона тасвир меёбад ва дар лирикаи классики форсии тоҷикӣ ангеҳои рӯҳи шоирона бештар дар атрофи эҳсосоти ишқ таҷассум ёфтаанд. Шоир дар ҷараёни эҷод намудани шеър ба воситаи ҳаёлот ҳолатҳои руҳиро, ки дар амал ба вучуд наомадааст, вусъат медиҳад. Таассуроти типпикунонӣ ба андозае, дар офариниши асари лирикӣ, ҳам амри воқеӣ буда ва шахсияти қаҳрамони лирикиро муктадир мегардонад.

Тарзи ифодаи фикр дар лирика гуногун аст, ин гуногунӣ аз муносибати гуянда ва олами маънавии ӯ ва муҳити атроф сар мезанад. Дар ҳар ду маврид – мурочиат ба ботини худ ва ё олами ашӣ, инъикоси бадеӣ хусусияти завоқию эмотсионалӣ, ҷанбаи асосии пурқуввате дорад. Лирика тасвири хушкӣ зоҳирии ашӣро намераварад. Дар аксари асарҳои лирикӣ эҳсосоти шоир бевосита ифода мегардад. Шоир дар бораи авзои руҳии худ меандешад.

Агар чунин тасвир асоси шавқӣ дошта бошад, онро лирикаи шавқӣ ва агар дар он муҳокимаи масоили муҳталифи зиндагӣ мавҷуд бошад, онро лирикаи фалсафӣ мегӯянд. Таснифоти лирика ба ҳамин тавр аз рӯи равиши асосии муҳокима ва ангеҳои руҳӣ шоир ба лирикаи граҷданӣ, ишқӣ, иҷтимоӣ, манзара ва ғайра тақсим мешавад. Дар ҳамаи навъҳои лирикӣ таваҷҷӯҳи шоир асосан ба олами рӯҳия ва андешаҳои худ равон мегардад.

Лирикаи тасвирӣ ва таҳқиявӣ ҳам намунаи лирикаи тасвирӣ манзаравӣ (пейзаж), агар тасвир мавқеи гуяндаро нашошта бошад, арзиши адабии он ҳеҷ аст. Лирикаи таҳқиявӣ маъмулан аз нақли ниҳоят муъҷазӣ баъзе факту воқеаҳо иборат мебошад. Масалан, дар шеърҳои «Сайёҳи ҳинд»-и Мирзо Турсунзода дар асоси якҷанд факту зиндагонии афғонбачае муносибати шоир ба ҳаёти давраи мустамликавии Ҳиндустон хеле хуб тасвир шудааст.

Шарти зарурии ин навъи лирика ба дараҷаи амали мустақил ва мазмунӣ объективӣ ашӣ нарасидани инъикоси бадеӣ мебошад. Дар лирикаи тасвирӣ образҳои «мустақил» ҳам дида мешавад.

Аз ин рӯ, тасвири чунин образ хусусияти ҳикоягӣ нагирифта, моҳияти ҳиссии тасвирӣ пайдо мекунад. Чунин аст образи маъшуқа дар ғазал ва мамдӯх дар қасидаҳои адабиёти классики форсии тоҷикӣ.

Воситаи асосии ифода дар лирика каломи бадеъ мебошад. Дар лирика интихоб, ҷобачогузории калимаҳо, интонатсия хеле муҳим аст. Шакли асосии лирика назм мебошад. Инчун лирика бо санъати мусиқӣ қаробат дорад ва дар гузашта алоқаи мусиқӣ ва лирика мустаҳкам будааст. Барои лирика, истифодаи тарзҳои бавоситаи ифодаи фикр низ зарур аст. Ваҳдати ягонагии шеърҳои лирикиро тартибу шакли сухани адабӣ ба вучуд меорад. Дар шеърҳои интанатсияҳо, образҳои шеърӣ, тартиби оҳанг ва ритмика, тағйирот ва низоми онҳо хеле калон мебошад. Аммо образнокии сухан ифодаҳои тозаву ғайри чашмдошт ва дигар аломатҳои шакли шеърҳои зарурии шеърҳои лирикӣ бошад ҳам, асоси онро шахсияти гуянда, боигарии маънавию мафкуравӣ ва майли иҷтимоии ӯ ташкил мекунад.

Дар гузашта лирика ба воситаи навъҳои адабии ғазал, қасида, рубой, қитъа ва анвори мусамматҳо гуфта мешуд.

Ашъори Мастон Шералӣ ба ҷону имон, ба инсон ва табиат, ба ҳаёт, ба хушбахтӣ, ба зебӣ, ба дӯст, ба нур, ба ҳар қатра об, ба ҳар санг, ба ҳар халқ, ба ҳар Ватан ва ба ҳама муқаддасоти оламу одам пурэхсосу некхӯй, некбинӣ, одамдӯстию зебоипарастӣ ва маҳсусан ошиқӣ бахшида шудааст:

Туро дар соҳили гулзори дарё дида будам ман,
Ба ранги буттаи садбарги танҳо дида будам ман,
Зи байни дилбарон, болобаландон, тозарухсорон
Туро зебою боло дида будам ман!

Ту механдидиву аз хок гул сӯи ту сар мезад,
Ба саҳро лола бо ёди ту доғе дар чигар мезад,
Саропо чашм будам бар тамошоӣ, дили зорам
Ба уммеди висолат болупар мезад.

Зи мавҷи хандаат ҳар мавҷ бар соҳил хурӯшон буд,
Дилат аз давлати ҳусну ҷавонӣ рӯди ҷӯшон буд.
Само рангинкамон месохт ҳамчун халқаи гӯшат,
Замин чун растаҳои гулфурӯшон буд...

Ба худ то омадам, якбора аз чашмам ниҳон гаштӣ,
Магар моҳӣ шудӣ, дар об рафтӣ, ноаён гаштӣ,
Ва ё кабки дарӣ будӣ, ки баъди обхӯрданҳо
Сабукпарвоз сӯи ошён гаштӣ!..

Туро чун марҳами реши дилам мекофтам, эй гул,
Ба ёдат ҳар тараф дому дарак партофтам, эй гул,
Пас аз умре тақопӯҳо ту ро дар домани субҳе
Чу хуршеди мунаввар ёфтам, эй гул! [3, с. 41]

Мастон Шералӣ мекӯшад, ки навиштаҳояш бозёфте дошта бошад, сухани нав гӯяд, мавзӯи «кӯҳна»-ро аз нав дарку эҳсос кунад.

Доираи мавзӯҳои маҷмуаҳо бисёр фарроҳ буда, соҳаҳои гуногуни зиндагиро фаро мегирифт. Дигаргуниҳои муҳити иҷтимоию маънавӣ, ки дар ҳаёти ҳамзамонон ба вучуд меояд, доираи ашъи тасвиршаванда ва имконоти эҷодии шоирро вусъат дод ва ба инкишофи доманадори шеър боз мувофиқ шароит фароҳам меорад.

Тараннуми ишқ ва муҳаббати покии инсонӣ, тасвири манзараҳои табиат, ватан ва зебоиҳои он, ситоиши иқтидори инсон, доираи ашъи тасвири комёбиҳои беназири халқ, замзамаи умри ҷавонӣ ва ғайра мавзӯҳои дилписанди шоир буда, мундариҷаи маҷмӯаҳои ӯро ташкил медиҳанд.

Як саҳар бо ҳаваси кӯҳ дар оғози баҳор
Аз дили шаҳр, раҳи хеш ба қуҳсор кашид,

Ишқбозӣ ба гулу лола ҳавас буд варо,
Зиндагӣ лек ба пеши назараш тор кашид [3, с. 120].

Дар шеърҳои Мастон Шералӣ мақом ва шахсияти қаҳрамони лирикӣ қувват гирифтааст. Худҷӯй ва худшиносии қаҳрамон бештар гардида, муносибаташ ба ҳодиса ва ашёи тасвир муайян шудааст. Дунёи маънавии қаҳрамони лирикии шоир, ғанӣ ва доираи назараш васеъ буда, дар худ беҳтарин сифатҳои ҳамзамонро таҷассум менамояд.

Дар шеъри «**Афсона**» иқтидору тавоноӣ, рӯҳи қавӣ ва иродаи матини инсон бо суҳанҳои муҳташам намоён мешавад. Шоир барои тасвири бузургии инсон калимаҳои бораҳои пурмаънӣ ёфта, ба қолаби шеър мерезад ва ба ду қисм баробар тақсим шудани мисраъҳо таъсири шеърро меафзояд. Дар шеъри «Асри XX» тасвир андак дигаргун буда, бештар дар бораи фаросат, донишу фазилат ва камолӣ маънавияти инсон суҳан меронад. Шоир гуфтанист, ки ақлу шуури инсон ба кашфи ҳар муъҷиза қодир мебошад.

Дар шеърҳои лирикии Мастон Шералӣ мулоҳизаҳо дар бораи ҳаёт ва мақсаду моҳияти зиндагии инсон бештар шуда, боиси тақвият ёфтани андешаҳои фалсафӣ мегарданд. Ин хусусият аз қисмати шеърҳо, ки ба тасвири манзараҳои табиат бахшида шудааст, зиёдтар эҳсос мешавад.

Аз шеърҳои «Роҳҳо», «Офтоби ҷануб», «Мавҷҳо», «Дар оғӯши кӯҳсор» табиати ҳаётдӯстии ӯ намоён шудан мегард ва ҳастии худро бидуни табиат тасаввур намекунад. Зимни ин тасвир андешаи шоир дар хусуси ягонагии пайванди инсон ба табиат зӯхур менамояд. Чунин андеша дар шеъри «**Ситораҳо**» мушаххастар баён шудааст:

*Ин ҷо ки ҳар хате кашад ҳар марди раҳҷӯ,
Танҳо барои одаму аз баҳри олам аст.
Дунё барои одаму одам барои ӯст.
Дунё бидуни одаму як гӯшаи ғам аст [3, с.35].*

Шоир дар шеърҳои «Бобо ва набера», «Писарам», «Ба падарам» диалектикаи инкишофи ҳаёти инсонро алоқамандона бо дӯрузӣ имрӯз ва фардо ба тасвир мегард. Умуман дар маҷмӯаҳои шоир шеърҳои ҳубу баландмазмун кам нестанд. «Модар», «Артист», «Забони бахт», «Ёд», «Қасос», «Меравам пеш ба роҳи сафарам» ва ғайра ба мушаххасии тасвир, мазмуну мундариҷаи шоиста фарқ мекунад. Дар шеърҳои мазкур андешаҳо ба воситаи образҳои бадеӣ баён шуда, нияти эҷодии шоир як андоза ҷамъбаст мегардад.

Лирикаӣ ишқиву маҳрамони, тақрибан сеяки осори Мастон Шералӣро ташкил медиҳад. Системаи образҳои лирикаӣ устод мисли образҳои лирикаӣ шоирони дигар то имрӯз ба риштаи махсуси таҳқиқ қашда нашудааст.

Таҳқиқи системаи образҳои лирикаӣ, дар айни ҳол лирикаӣ ишқӣ ва маҳрамонаи Мастон Шералӣ аз ҷанд ҷиҳат ҷолиби таваҷҷӯҳ аст. Аввалан чунин таҳқиқ барои амиқтар дарк кардани шахсияти шоир, ки бо қаҳрамонҳои лирикӣ умумияти бисёр дорад, хеле мувофиқ аст.

Шинохтани қаҳрамони лирикӣ дар системаи образҳо дигар, ки атрофу муҳити ӯро ташкил медиҳанд, барои муайян кардани ташаккули характери қаҳрамони лирикӣ, муносибати ӯ ба образҳои ба вай марбут роҳ мекушояд.

Дар лирика образи марказӣ қаҳрамони лирикист, он дар шеър бо эҳсосоти руҳӣ ва дунёи маънавияш таҷассум меёбад. Шахсияти шоир дар лирика пурра, серпахлутар инъикос ёфтааст. Шеъри Мастон дар радиёи эҷодияти дигар шоирон, писандаи орзуманд ва зиндагшиносона мебошад.

Мастон Шералӣ чун шоири лирик ба дарёфт ва шинохти моҳияти ҳастии худ мекӯшад, бачагии ӯ замони ҷанг сипарӣ шудааст: Ман он дам кӯдаке будам..., Падарам буд бар сарам, аммо ба ҳукми бепадар будам... Дар ин ҳоли ӯ танҳо дар беҳтарин шеърҳои тавонистааст, ки худро ифшо кунад ва ин фақат чехраи ӯ нест, балки чехраи мост, чехраи наслест, ки гурӯҳе бо матонат ва шикебой роҳи зиндагиро паймуда ва ба мушкilot панҷа мезаданд. Ӯ аст, ки ба сарнавишти як фард ва ҷандин гурӯҳи одамон баробар аҳамият медиҳад.

Ҳикматҳои вай бештар бо масалу мақолаҳои халқӣ сохта мешаванд. Онҳо то андозае дар заминаи ҳикмати халқиву шеърҳои ошиқонаи халқӣ фурӯ мерезанд. Қитъаҳои хурди ӯ гоҳ ба андарзҳои халқию гуфтории адибон ҳамоҳанг мешаванд:

*Аз сухан ҳар қадр доратар шудем,
Он қадар гаистем мо дарвештар.* [3, с. 280].

Шеърҳои устод Мастон дар шаклҳои маъмули навишта шуда яъне шоир қолибҳои маъмулии қофия, радиф, зарбу тарҳи овозхоро хуб риоя менамояд. Дар воқеъ ин вазъ чизе, ки ӯро тоза маъруф месозад, пеш аз ҳама суханшиносӣ ва образбандиҳои ӯст. Шеърҳои Мастон Шералӣ равон, хушоҳанг ва мисли марғзоре пур аз рангу бўй ба назар мерасад. Дар мо гӯё аз ҷониби ғалзорои рӯдборҳо, аз деҳу дараҳо сурудҳои ҳаёлангези халқӣ фарёд мезананд:

*Байти абруи туро хонда ба дил,
Байти умед рақам мекардам.
Ба сарам шохҳои дастони туро,
Бахт мегуфтаму ҳам мекардам...* [5, с. 216].

*Хуршед, ки мсيلي пахта норинҷ,
Афтод даме зи осмонҳо,
Маҳ аз бағали фалак аён шуд,
Чун нони ҳалоли подабонҳо.* [3, с. 208].

Баҳорон дар сари девору рӯйи бому ҳавлии шоир майсаву себагра мерӯяд, гулбонги мурғонгу таронаи шаршараҳо таронаҳои ошиқии ӯро идома мебахшанд:

*Дастӣ ман такягоҳи нози ту буд,
Бори ҳар нози туро мебардоштам,
Дар гулситони рухат сурху сафед,
Ҳар нафас бўсаи ман гул мекошт...* [8, с. 216].

*Ҷонона ба лаб ғунча, ба рӯ гул дорад,
Дарди сари худ ҳазор булбул дорад,
То дар раҳи ишқ бар хато по наниҳад,
Андар сари ҳар қадам тааммул дорад.*

*Нақши қалами қоши ту дорад қаламам,
3-ин нақш зиёда менамояд аламам.
Ёдам бирасад, ки беғамӣ аз ғами ман,
Сад кӯҳи дигар зи ғам фазояд ба ғамам.* [3., с. 194].

Мастон Шералӣ образҳои лафзии худро асосан дар сабки обрассозии классики сохтааст. Вай барои хушоҳангӣ, шевоии лафз ёфтани образҳо аз сермаъноӣю калимаю ибораҳо истифода мебард. Ӯ нағз медонист, ки ин услуб хоси назми ошиқонаи ӯст:

*Ҷонона гузашту мо тамошо дорем,
Лаззат зи хиромии сарви боло дорем.
Бигзашту ҳаёли ошиқон бечо кард,
– Оё ба дилаш кадоми мо ҷо дорем?!*

*Дӣ аз бари рӯи ту гузар мекардам,
Наззора ба себи сурхи тар мекардам.
Нақши руҳи ту ба лавҳи дил мебастам,
Пироҳани ишқи ту ба бар мекардам.* [5, с. 195].

Хулоса Мастон Шаралӣ ҳамчун муаллими ахлоқ ҳамеша хислатҳои олию манфиатбахшо талкин кардааст. Чунин фикрҳои вай соддаю воқеӣ буда, аз ҳаёту зиндагии халқ гирифта шудаанд. Хусусиятҳои наҷиб ва боназокати инсонро васф намуда, баробари ин ба муқобили хислатҳои манфию норавоҳам сухан рондааст. Аз он ҷумла вай кибру ғурур,

бадию бадбинӣ, ноодамӣ, рафтори нодуруст ва дигар хусусиятҳои номувофикро матраҳ сохтааст.

Мавзуъ ва мундариҷаи ашъори Мастон Шералӣ асос ва пояи амиқи воқеъ ва адабӣ дошта аз меҳру мушабати поку беолоиш ва беканори у нисбай ба сарзамини муқаддас, одамону табиати бихиштосон он сарчашма мегирад. Шоир баҳри хушбахтию некномӣ ва худшиносию ватанхоҳии халқи азизаш пайвата талош варзидааст.

Мастон Шералӣ аз санъатҳои бадеӣ моҳирона истифода намуда, каломашро дар ҳарири нозуки лафзу маънӣ ба хонанда пешниҳод месозад. Дар миёни санъатҳои бадеӣ, ки мавриди истифодаи шоир қарор гирифтаанд аз ҷам бештар ташбеҳу тавсиф, маҷосу истиора, тазоду таҷнис, муболиға, талмеҳ мавқеи намоён доранд.

Умуман мероси адабии бой ва гуногунҷабҳаи Мастон Шералӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки шоир дар адабиёти нимаи дууми садаи бист ҷойгоҳи муносиб дошта, ашъори ӯ ғояҳои наҷиби ватандӯстию панду ахлоқӣ ва эстетикӣ тарбиявӣ мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Ғазали офтоб. Маҷмӯи хотираҳо. Мураттибон: Хуршед ва Парвизи Мастон. – Душанбе: 2005. – 157 с.
2. Гулназар, К. **Мақолаи ваъдагӣ. Бахшида ба 80-солагии шоир Мастон Шералӣ** / К. Гулназар // Адабиёт ва санъат. – 2015. – 16 апрел
3. Мастон Шералӣ. Мунтахаби ашъор. – Душанбе: Адиб: 1986. -320 с.
4. Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ (ибора аз 2 ҷилд). ҷ.1. (А-Н) зери таҳрири Сайфиддин Назарзода (раис), Аҳмадҷон Сангинов, Саид Каримов, Мирзо Ҳасани Султон.-Душанбе., 2008.
5. Шералӣ, М. **Боли оташ**. – Душанбе: Адиб, 1988. – 272 с.
6. Шералӣ, М. **Ватан; Давлати ноёфт**: Шеърҳо // Тоҷикистони советӣ. – 1973. – 19 сентябр.
7. Шералӣ, М. **Духтари кӯҳсор; Зарафшон**; Ду ғазал: Шеърҳо // Адабиёт ва санъат. – 1985. – 18 апрел.
8. Шералӣ, М. **Ихлос**: Маҷмуаи шеърҳо. – Душанбе: Ирфон. – 1986. – 383с.
9. Шералӣ, М. **Чашмаҳо; Бештар аён гардад**: Шеърҳо // Тоҷикистон. – 1961. – № 4. – с. 11.
10. Энциклопедияи советии тоҷик. Қисми 4., ҷ. 74-76. –Душанбе: 1983

Новые направления в современной русской лексикологии

Аннотация. В статье рассматриваются новые направления в современной русской лексикологии и основным направлением является изучение лексической системы языка. Одним из интересных аспектов современной русской лексикологии является изучение лексических изменений под воздействием различных факторов, таких как социокультурные изменения, технологический прогресс и влияние других языков и важным аспектом современной лексикологии является также изучение языковой вариативности и стилистических особенностей.

Ключевые слова: *семантика, морфология, синтаксис и стилистика, стили речи, аспект, социокультура, технологии, алгоритм.*

Abstract. The article explores new trends in modern Russian lexicology, with the main focus being the study of the lexical system of the language. One of the interesting aspects of contemporary Russian lexicology is the examination of lexical changes under the influence of various factors such as sociocultural shifts, technological progress, and the impact of other languages. Another important aspect of modern lexicology is the study of linguistic variability and stylistic features.

Keywords: *semantics, morphology, syntax and stylistics, speech styles, aspect, socioculture, technologies, algorithm.*

В настоящее время современная русская лексикология является важной областью лингвистики, изучающей лексический состав и структуру русского языка. Она охватывает множество аспектов, начиная от исследования слов как основных единиц языка и заканчивая анализом их семантики, употребления и изменений в современном речевом обществе.

Одним из основных направлений современной русской лексикологии является изучение лексической системы языка. Это включает в себя анализ словарного состава, определение основных лексических единиц (слов) и их классификацию по различным признакам, таким как семантика, морфология, синтаксис и стилистика. Исследователи лексикологии также изучают процессы образования новых слов и изменения в значении существующих.

Одним из интересных аспектов современной русской лексикологии является изучение лексических изменений под воздействием различных факторов, таких как социокультурные изменения, технологический прогресс и влияние других языков. Например, с развитием информационных технологий в русский язык активно проникают новые термины и выражения, а также меняется употребление традиционных слов под воздействием интернет-коммуникации и социальных сетей.

Важным аспектом современной лексикологии является также изучение языковой вариативности и стилистических особенностей. Лексические единицы могут иметь различное употребление в разных социокультурных контекстах, в различных профессиональных областях и в разных стилях речи (например, официальном, разговорном, литературном).

Кроме того, современная русская лексикология тесно связана с компьютерной лингвистикой и исследованием автоматизированных методов анализа текстов. Это открывает новые возможности для изучения лексических особенностей языка с использованием современных вычислительных технологий и алгоритмов.

В целом, современная русская лексикология представляет собой динамичное и многогранное направление лингвистики, которое активно развивается и адаптируется к современным языковым реалиям и технологическим изменениям.

В современной русской лексикологии также активно изучаются явления, связанные с лексической дифференциацией и конвергенцией, то есть процессами, при которых слова

приобретают новые значения или начинают использоваться в различных контекстах. Это связано с развитием языка как средства коммуникации и его способности адаптироваться к новым обстоятельствам и потребностям общества.

Еще одним интересным направлением исследования в современной русской лексикологии является анализ лексической культуры и менталитета через изучение употребления слов и выражений в различных исторических и социокультурных контекстах. Это позволяет лучше понять механизмы формирования языкового сознания и его отражение в лексической системе.

Современная русская лексикология также активно взаимодействует с другими областями лингвистики, такими как фразеология (изучение устойчивых выражений), семантика (изучение значений слов) и прагматика (изучение употребления языка в конкретных ситуациях общения). Это позволяет получить более полное представление о структуре и функционировании русского языка как целостной системы.

Не стоит забывать и о важности сравнительной лексикологии, которая сопоставляет лексические системы различных языков для выявления сходств и различий в их словообразовании, семантике и употреблении. Это помогает не только лучше понять особенности каждого языка, но и расширяет наше представление о языковом разнообразии и культурных контактах.

Лексическая дифференциация:

Слово "тренд" ранее использовалось в основном в контексте моды и стиля, но сейчас активно проникает в различные области, например, "экологические тренды" или "цифровые тренды".

"Стрим" ранее был термином из мира видеоигр и онлайн-трансляций, но теперь его можно услышать и в контексте онлайн-обучения или трансляции мероприятий.

Слово "кейс" изначально имело значение "дело в суде", но с развитием бизнеса и маркетинга приобрело новое значение, обозначающее "пример успешной практики".

"Блог" вначале означал онлайн-дневник, но сегодня это также синоним для различных интернет-ресурсов, где публикуются материалы на разные темы.

Изменения в употреблении слов под воздействием технологий:

Слово "лайк" стало широко употребляемым как глагол ("поставить лайк") и существительное ("получить много лайков") под влиянием социальных сетей.

"Подписаться" теперь часто используется в значении "подписаться на новости в соцсетях" или "подписаться на канал/блог".

Лексические новообразования:

"Селфи" - слово, образованное от английского "selfie" и обозначающее фотографию, сделанную самим собой.

"Фрилансер" - новое слово, обозначающее самостоятельного исполнителя заказов без привязки к офису или работодателю.

Стилистические особенности употребления слов:

"Профиль" - в официальном стиле может обозначать анкету, а в разговорной речи часто используется в значении "характеристика личности".

"Вернуть" - в литературном стиле это возврат, а в разговорной речи часто употребляется в значении "вернуть деньги" или "вернуться из отпуска".

Эти примеры показывают, как разнообразна и динамична современная русская лексикология и как она отражает изменения в обществе, культуре и технологиях через лексические единицы языка.

Слова с изменяющимся значением:

"Коронавирус" вошедший в нашу жизнь 2019 году, а сейчас стал общеупотребительным словом, обозначающим вирус и все связанные с ним явления.

"Онлайн" изначально означал "в сети Интернет", а сейчас употребляется шире, включая в себя онлайн-обучение, онлайн-покупки и прочее.

Слова с социокультурной окраской:

"Ток-шоу" - слово, связанное с массовыми медиа и телевизионной культурой, стало обозначать различные программы с обсуждением актуальных тем.

"Инфлюенсер" - термин, возникший благодаря развитию социальных сетей, обозначает человека, обладающего значительным влиянием в интернете.

Изменение семантики под воздействием англицизмов:

"Аутсорсинг" - вначале имел узкое значение "передача работ другим компаниям", но сейчас также употребляется в значении "доверять другим процессам".

"Стартап" - изначально означал небольшую компанию с инновационной идеей, но сейчас часто употребляется для обозначения любого нового проекта.

Слова с разной употребительностью в разных стилях:

"Резюме" - в деловом стиле это краткое описание кандидата, а в повседневной речи может означать краткий обзор или суммарное изложение.

"Шик" - в литературном стиле это элегантность и изысканность, а в разговорной речи - высокая степень стиля или красоты.

Слова с новыми значениями в результате социокультурных изменений:

"Карантин" - ранее обозначал изоляцию для предотвращения распространения болезни, а сейчас также может означать режим ограничений в целях безопасности.

"Маска" - помимо своего основного значения (предмет для скрытия лица), теперь часто используется в значении медицинской маски для защиты от инфекции.

Эти примеры демонстрируют, как современная русская лексикология отражает не только структурные и семантические особенности языка, но и его тесную связь с общественными и культурными изменениями.

Таким образом, современная русская лексикология представляет собой интересное и многогранное поле исследований, которое продолжает развиваться и открывать новые аспекты изучения языка как важного элемента человеческой культуры и коммуникации.

Литература

1. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка — классика, важен для понимания значений слов.

2. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове — фундаментальные исследования по слову и лексике.

3. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка — о значении слов и их синонимике.

ТАШАККУЛ ВА РУШДИ СИЁСАТИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мустачобова Рудоба Мукаррамшоевна,
номзади илмҳои филология, унвонҷӯи
(докторанти) кафедраи раёандҳои сиёсӣ дар
Тоҷикистони факултаи фалсафаи Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон 734025, Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17, тел.:
(+992) 934-80-15-03; e-mail:
rudobaimukarram@mail.ru

Мақолаи мазкур ба таҳлили ҳамаҷонибаи ташаккул ва рушди сиёсати ваҳдати миллий дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар он заминаҳои таърихӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии ба вуҷуд омадани сиёсати ваҳдати миллий, нақши он дар таҳкими сулҳ, суботи сиёсӣ ва пойдории давлатдорӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад. Муаллиф сиёсати ваҳдати миллиро ҳамчун омили калидии барқарорсозии ҷомеа пас аз низоъ, таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ ва ташаккули ҳувиати ягонаи миллий таҳлил менамояд. Ҳамчунин, нақши роҳбарияти сиёсӣ, институтҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар рушду татбиқи ин сиёсат нишон дода шуда, таъсири он ба рушди устувор, амнияти миллий ва ҳамгироии иҷтимоӣ арзёбӣ мегардад. Хулосаҳои мақола аҳамияти назариявӣ ва амалии сиёсати ваҳдати миллиро барои рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон асоснок менамоянд.

Калидвожаҳо: ваҳдати миллий, сиёсати ваҳдати миллий, сулҳ ва субот, ҳувиати миллий, ҳамбастагии иҷтимоӣ, амнияти миллий, рушди устувор, Тоҷикистон.

Таърихи башарият пояи ҳастӣ ва рукни муҳимтарини тақвияти аркони давлату давлатдорӣ ба ҳисоб рафта, ҳар як рӯйдоди муҳимми ӯ ё тақдирсоз бошад ё тақдиршикан омӯзанда ва ибратбахш аст. Маҳз таърих ва хотираи таърихӣ чун унсури пайвандгар, наслхоро бо аслҳо пайванд мекунад, арзишхоро ба ояндагон мерос мегузорад ва қудрати худшиносии инсонхоро оид ба дарки худ, гузашта ва оянда зиёд мекунад. Дар он миллате, ки пойдорӣ ва ҳивзу нигоҳдошти ҳофизаи таърихӣ қавист, роҳи рушди он ҳамеша устувор ва бақои миллат таъмин аст.

Бояд қайд кард, ки дар таърих арзишҳои муқаддасе дар тури мавҷудияти инсоният ҳамеша аз худ дарак меоданд, ки онҳо чун воситаи аввалин ва муҳимми ба саодату хушбахтӣ расидани насли башар имконият эҷод мекарданд. Яке аз чунин арзиши волову боло Ваҳдати миллий мебошад. Ваҳдат падидаи нав нест, реша дар умқи сапедадаи таърих дорад. Аз он рузе, ки халқи тоҷик бо дунёи маънавият рӯ ба рӯ шуданд, масири дарки ваҳдати худро интиҳоб карданд ва дар равиши ин интиҳоб занҷираи дустиву ягонагии худро аз ваҳдату ҳамдиливу ғояхову маром устувор карданд. Аз мушоҳидаҳо ва дарки таҷриба мо хуб медонем, ки ҷамъияти инсонӣ дар он вақт дар рифои саодат умр ба сар мебарад, ки агар дар он муҳит арзишҳои муқаддас аз ҷумла осудагӣ оромиш ва сулҳу субот пойбарҷо бошад. Аз ин рӯ ваҳдат на танҳо ба ҳайси як омили асосии ҳамзистии иҷтимоии шаҳрвандон, балки зуҳури худшиносии миллий, эҳсоси масъулияти умумӣ ва иродаи муштарак ҷиҳати ҳимоят аз манфиатҳои умумимиллӣ мебошад.

Набояд фаромуш кард, ки барои халқи тоҷик ин мафҳум замоне арзише баландтаре касб кард, ки кишвари мо дар интиҳои асри XX бо ҷанги бародарӣ рӯ ба рӯ гардид.

Дар баробари дигар ғочаҳои хунбори таърих яке аз маҳзунтарин ва андуҳноктарин саҳифаи китоби миллати мо ин ҷанги бародаркушӣ дар Тоҷикистон буд. Дар ҳаракати сиёсии даҳаи навад, нерӯҳои паси пардагӣ, наҳзатиҳои ҳангоматалаб ва ситезачу меҳостанд давлати воҳиди моро бар ҳам зананд. Даҳшати ҷанг пеш аз ҳама аз он иборат буд, ки дар он халқи тоҷик ибтикор ва ҳалоқиятро аз даст дод. Зулмати бешуурӣ, ранг бохтани отифа, мурдани

ахлоқ, маҳдудияти мафкураи миллий, ноумедиву беҳуввиятӣ ва бефарҳангӣ, нодориву ночорӣ пойгоҳи ҳасму хушунатро зиёд намуд.

Ин ҷанг чун сиёҳтарин сатри авроқи зиндагии мо солҳои тулонӣ дар зехну ҳуши мо аз худ дарак медиҳад. Зеро дар он даврони саббу сангин, зи бераҳмиву бе меҳрии ночавонмардони дастомузи аҳриман, як насли ташнаи зиндагӣ, орзуву ормонашро абадиёт бо худ ба ҳок бурд.

Дар он рузгоре, ки ҳазорон дар як руз ба хоку хун ғалтиданд, яке аз қаҳрамоноҳои ғавқулодаи Пешвои миллат аз он иборат буд, ки ӯ халқ ва миллатро пеш аз ҳама бо иродаи чун қуҳ устувор ва азму идроки рафеъ, руҳан қувват бахшид. Ӯ дар шароити бисёр сахту сангини ҷанг аз даруни мусибатҳо ва ғоча бо сухани шуълабори хеш ки дар он ваъдаи сулҳу оромӣ буд, ба халқи худ аносири умед ва хушбиниро берун кашид. Халқ ба умеду хушбинӣ ба зиндагӣ, чун волотарин қудрати руҳонии инсоният, ки ҷанбаи неқбинонаи ормони миллиамонро ифода менамояд, ҳамеша ниёз дорад. Каломии сулҳофари Пешвои миллат чун саршор аз гармӣ, меҳр, лутф, хирад, садоқат, ҷозиба ва пеш аз ҳама самимияти миллий буд, тавонист, ки башариятро ба дунболи ваҳдат кашонад. Роҳбари тозаинтиҳоб хуб дарк намуд, ки бозътибортарин санади фарҳанги Сулҳ ин бахшидани гуноҳи рақиб аст. Ӯ бо истифода аз чунин суннати азалии ниёкон, кишвари бе марому бе низомро ба амнтарин давлати минтақа табдил дод.

Пешвои миллат рисолат ва нақши таърихӣ худро оиди устувор гардидани пояи Истиқлолият ва ваҳдати миллий бо ду тамоюли фитрӣ, шуҷоат ва ҷавонмардӣ шарофатмандона иҷро намуд. Пешвои миллат ба тамоми барнову пири кишвар бо сухани фаросатзоя ва амали ибратбахш исбот намуд, ки ватандорӣ як раванди давомдор дар сартосари зиндагии инсоният аст. Имон доштан ба рукнҳои муҳимтарин давлату давлатдорӣ ва эҳтиром гузоштан ба муқаддасоту асолати миллий чун як раванди пешравандаи ҳаёт, барои ҳар як тоҷики заки ҳам қарз ҳасту ҳам фарз.

Ҳар як сухани Пешвои миллат дар он рузҳо дар тафаккури мардум як модели назарияӣ табдил ва тақомулро эҷод намуда, дар баробар самт бахшидан ба зиндагӣ, инчунин руҳияи онҳоро ба ояндаи хубу равшанзо баланд намуд. Ҷаҳониён имруз Пешвои миллати моро ба унвони таблиғари фарҳанги волои ваҳдатофарӣ, сафири равшанроӣ ва ҳумоюнқадам, пайвандгари аслҳову наслҳо шинохта, адолат, садоқат ва ҷавонмардиро, ки ҳоси дарси тавъам бо кишвардорӣ ӯст, як ҷузъи андеша ва дастури давлатдорӣ хеш ҳисоб намудаанд.

Бо дарки мафҳуми кавии бародариву бародарӣ, имруз мардуми тоҷик аз шарофати Ваҳдат ба ҳазорон таҳаввулотҳои шигарфӣ сиёсиву иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ ноил шуд, ки дар таърих мондагору бесобиқа аст. Ва мардуми посдори Сулҳ 28-умин солгарди ӯро дар партави дустиву саодат истиқбол мегиранд. Вале ҳеҷ аз ҳофизаи таърихӣ зудуда намешавад, ки дар пайдори ин арзиши умумичаҳонӣ нақши калидии Иҷлосияи таърихиву тақдирсозии XVI-уми Шурои Олии кишвар мондагор аст.

Муҳимтарин иқдом дар раванди Иҷлосия ин аз ҷониби роҳбарияти навинтиҳобшудаи давлат ба хоҳири қатъи ҷангу хунрезӣ, ба ҳам овардани роҳбарони гурӯҳҳои ба якдигар муҳолиф буд, ки чун василаи тақдирсоз барои сулҳу оромӣ замина гузошт. Ва ҳамзамон баргардонидани беш аз як миллион нафар гурезаҳои иҷборӣ ба ватан ва муҳайё кардани шароити зарурии зиндагӣ барои онҳо ҳам иқдоми муассире буд, ки аз бузургии Роҳбари он вақта гувоҳӣ медиҳад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба аҳамияти бесобиқаи доштани Созишнома чунин таъкид дорад:

“Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон аз лиҳози аҳамияти ғавқулодаи худ бо Ёлломияи истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як радиф меистад. Агар Ёлломия ба Тоҷикистон ба таври расмӣ Истиқлол ва соҳибхитӣро ато карда бошад, пас Созишнома сулҳу суботро дар сарзамини мо таъмин сохт” [12, с. 173].

Дар ҳақиқат нақши ин Созишнома тақдирсоз буда, эътиқоди мардумро ба ояндаи неку дурахшон ва саодатбахш пурқувват намуд, дӯстии байни халқу миллатҳоро тақвият бахшид. Бояд гуфт, ки баъди имзои Созишномаи сулҳ барои қатъи ҷанги шаҳрвандӣ, таъмини давра ба давраи сулҳу оромӣ, фароҳам овардани муҳити эътимод ба ҳамдигар, аз байн бурдани ғазои

хушунат ва даргириҳои мусаллаҳона, тарғиби ҳадафҳои сулҳ ва ваҳдати миллӣ, ҳалъи силоҳ ва дар амал татбиқ сохтани муқаррароти санадҳои имзошуда, муҳайё намудани заминаи мусоид барои рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар бо тасмими тарафҳои музокироти сулҳи тоҷикон замина ва шароити мусоид фароҳам оварда шуд, ки баъдтар он бо номи таҷрибаи сулҳи тоҷикон маъруф шуд. Барои дарк намудани мафҳуми ваҳдат бо ба шарҳу тавзеи ӯ мебардозем.

Ваҳдат ҳамчун категорияи фалсафӣ аз замони ба сатҳи шуури ибтидоӣ расидани инсон то ба имрӯз дар ташаккули тамаддуни башарӣ ва шаклгирии раванди падидаҳои сиёсӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ нақш гузоштааст. Ваҳдат яке аз омилҳои асосии таъминкунандаи устувории низоми сиёсӣ ва ҷамъиятӣ буда, гурӯҳи одамонро зеринчун ҳадафи мушаххас муттаҳид мекунад. Асоси ваҳдатро ба ҳам омадани гурӯҳи одамон зеринчун як манфиат, идеология ва ё фарҳанги хос ташкил медиҳад.

Вожаи “ваҳдат” аз забони арабӣ бар омада, маънои “ягонагӣ, сарҷамъӣ, муттаҳидӣ; ваҳдати маънавӣ, ягонагӣ аз ҷиҳати фикру ақида, як будани мафкура”-ро дорад.

Калимаи “сулҳ” дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” ба маънои «мувофиқа ва ризоият байни тарафҳои даргир барои қатъ кардани ҷанг ё низоъ; оромӣ, амният ва ҳамзистии бе душманӣ» тафсир шудааст. Ваҳдат бошад, ба маънои «якҷоягӣ, якдили мардум ё кишварҳо дар як қор, мақсад ва ғоя» [10, с.270] омадааст.

Бояд гуфт, ки вожаи “ваҳдат” дар нисбати сулҳ дорои маънои васеътар буда, он на танҳо набудани муноқишаро, балки ҳамфикрӣ, дӯстӣ ва якдили гурӯҳи одамонро дар зеринчун як ғоя дар худ таҷассум месозад. Ба ин маънӣ метавон гуфт, ки ҳолати сулҳ дар ҷомеа он вазъиятест, ки дар он ҷанг қатъ гардидааст, вале пайдори оромӣ ва субот дар он таъмин нест. Аммо ваҳдат як зинаи болотарест, ки он нишон медиҳад, ки аҳли ҷомеа на танҳо ҷанг намекунад, балки бо якдигар дар ҳамзистии осоишта, ҳамдигар, дӯстиву рафқат ва ҳамкориҳои устувор умр ба сар мебаранд.

Сулҳу ошӣ ва ваҳдати миллӣ вақте устувор ва бебозгашт мешаванд, ки агар онҳо ба фарҳанги сулҳӣ ҷомеа табдил ёбанд. Ин марҳала, ки дар илми сиёсатшиносии муосир бо номи «сулҳсозӣ ё эҷоди сулҳ» ёд мешавад, аз лиҳози аҳамият камтар аз марҳалаи сулҳофаринӣ нест, балки бештар мебошад. Зеро ваҳдати миллӣ танҳо дар сурате тақвият меёбад, ки таъмингари ин падида - миллат, халқ ва давлати миллӣ муттаҳид, якдигарро якдил бошанд ва давлат барои амалӣ гардидани ваҳдат аз тамоми имконияту воситаҳо ва роҳу усулҳо мақсаднок истифода намояд. Ваҳдати миллӣ ҳамчун рамзи пирузӣ ва хушбахтӣ ба мардуми тоҷик неруи тавони нав бахшид, дар қалби ҳар як сокини кишвар шуълаи умедро ба фардои ободу осуда фурузон намуд ва қалбҳои хурду бузурги мамлакатро пур аз шодиву фараҳ гардонид.

Дар ин раванди бошитоии ҷаҳонишавӣ набояд фаромӯш кунем, ки Ваҳдат ҳамчун омилҳои муайянкунандаи бақои давлати миллӣ танҳо дар сурати ягонагиву ҳамбастагии тамоми мардуми кишвар дар муқобили таҳдиду хатарҳои муосир ва муносибати неқбинонаи гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Андешаи миллатсозии ваҳдат ҳамон вақт самараи дилхоҳ ба бор меорад, ки қабл аз ҳама моҳият ва мафҳуми Ватану ватандорӣ, кадрҳои манзилати истиқлоли давлатӣ, худшиносӣ ва ҳадафҳои худфрузӣ, ҳувияти миллӣ ва арзишҳои волеи ҷомеаи шахрвандӣ дар қалбу шуури ҳар як шахрванди кишвар ҷой гирад ва решадор гардад. Сулҳ аз ҷумлаи арзишҳои бебаҳост, ки башарият дар тӯли таърихи дурударози худ эҷод кардааст ва ҷавҳари онро заковати мардуме ташкил мекунад, ки соҳиби хирад ва фарҳанги қадимаи инсондӯстона аст. Фақат чунин мардум қодир аст, ки ҳама гуна муҳолифат ва низоъро бо роҳи музокирот, яъне эҳтироми ақидаҳои гуногуни сиёсӣ ва иҷтимоӣ баъзан зидди ҳамдигар, пеш гирифтани сиёсати гузашт ва муросо ҳаллу фасл намояд.

Фарҳанги сулҳ беҳтарин неъмат ва волегарии дастоварди миллати тоҷик, ифодагари орзуву ормон ва нияту мақсадҳои асосии мардуми шарифи кишвар мебошад, ки рисолати инсондӯстии фарҳангпарвариро дар тӯли асрҳо пуштибонӣ намудааст. Тавоноӣ ва хушбахтии ҳар як миллат ба иттиҳоди ваҳдати он вобаста мебошад.

Қобили зикр аст, ки имрӯз таҷрибаи сулҳофарии тоҷиконро тамоми созмонҳои байналмилалӣ ҳамчун падидаи нодири ҳаёт эътироф карда, дар кишварҳои гирифтори муқовимати шаҳрвандӣ дар ҷаҳон мавриди омӯзишу истифода қарор медиҳанд.

Бо гузашти солҳо аҳамияти таърихӣ ин ҳуҷҷати сарнавиштсоз, қимати сулҳу субот ва ваҳдати миллиро бештар дарк ва қадр менамоем. Аз ин ру ҳар як фарди худшиноси ҷомеа бояд барои таквияти ин ду неъматӣ пойбарҷо талоши арзанда варзанд. Зеро имрӯз тарғибу талқини ғояҳои сулҳу амният, тинчию осудагӣ, ватандӯстӣю ватанпарастӣ, ҳудогоҳию худшиносӣ, ҳисси ифтихори миллӣ ва омӯхтани таъриху фарҳанги миллат аз ҳарвақта бештар аҳамият касб кардааст. Зеро мо, тоҷикон Ваҳдати миллиро бо душвориҳои сангин ба даст овардем, бо эътимоди комил метавон гуфт, ки бебозгашту ҷовидона аст ва он барои мо ҳамеша ҳамчун рамзи баҳамой, сарчамӣ, иттиҳоду ягонагӣ ва ваҳдати миллӣ, инчунин пирӯзии фарҳанги сулҳ ва ақлу заковати солими миллати солору хирадманд ва сулҳпарвари тоҷик боқӣ мемонад. Маҳз Ваҳдати миллӣ дар якҷоягӣ бо сиёсати муваффақӣ дипломатӣ омили асосӣ шуд, ки Тоҷикистон на танҳо дар Осиёи Марказӣ балки дар созмонҳои муҳимми минтақавӣ ва байналмилалӣ низ шухрати ҷаҳонӣ касб кард. Имруз Тоҷикистон аъзои фаъоли Созмони Миллали Муттаҳид, Созмони ҳамкории Шанхай, Иттиҳоди давлатҳои мустақил ва дигар ниҳодҳои байналмилалӣ буда, дар ин ҷода тавонист дар фосилаи хело кутох ба комёбиҳои зиёд сазовор доништа шавад. Бояд қайд кард, ки имруз падидаҳои номатлуб аз худ дарак медиҳанд, ки барои ваҳдати миллӣ ва истиқлол хатарзо мебошанд.

Идеологияҳои ифротгароёна ва гурӯҳҳои террористӣ ва экстремистӣ яке аз он хатарҳои ҷиддӣ мебошанд, ки ба қатори масъалаҳои мубрам дохил мешаванд. Дар замони муосир дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва баҳусус, дар давлати мо ин таҳдидҳо дар шаклҳои мухталиф аз худ дарак медиҳанд. Нерӯҳои пасипардагӣ бо истифода аз ноогоҳии баъзе гурӯҳҳои ҷомеа, махсусан ҷавонон, талош мекунанд, ки ваҳдати миллӣ ва сулҳу суботи ҷомеаро ҳалалдор намоёнд, Яке аз василаи паҳншавии чунин ақидҳои ботил шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ мебошанд. Ба рағми душманон ва хоинони миллат моро зарур аст, ки ҳарчи бештар дар ҷомеа бо назардошти зиракии сиёсӣ кушиш намоем, ки фазои иттилоотиро ҳолӣ нагузорем. Барои тарғиби арзишҳои ваҳдати миллӣ, таҳкими сулҳу субот ҳамдигарфаҳмӣ ва пешгирии ихтилофҳои иҷтимоӣ кушишу талош намоем. Танҳо иттиҳод ва ҳамкорӣ миёни ҳамдигар, барои таъмини як фазои муттаҳид ва озоишта муҳим аст. Аз ин рӯ, Пешвои миллат борҳо таъкид кардаанд, ки “Ваҳдати миллӣ наметавонад бе ҳисси масъулият ва ҳамкории тамоми кишрҳои ҷомеа ба даст ояд” [5].

Имрӯз дар Тоҷикистон ба тамоми дину мазҳаб, ки муҳимтарин рукни маънавии ҷомеа ва фарҳанг доништа мешавад, тавачҷуи Ҳукумати Тоҷикистон хело муассир аст. Робита ва ҳамкории созанда байни дину мазҳабҳои мухталиф, аз ҷумла ислом, масеҳият зич буда ин омил барои таҳкими ваҳдат ва пешгирии низоъҳои мазҳабӣ ҳамчун рукни муҳимми суботи миллӣ ба ҳисоб меравад.

Умуман густариши ҳама гуна шаклҳои маънавиёт ҳамчун роҳи таҳкими худшиносӣ ва эҳсоси масъулият ба рушди Ваҳдати миллӣ мусоидат мекунад. Барои вусъати арзишҳои миллӣ, аз ҷумла ҳамдигарфаҳмӣ, эҳтироми таърих ва фарҳанг ҳар як фарди ҷомеа бояд ба шеваи васеъ талошу кушиш кунад.

Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид намудаанд, ки ваҳдати миллӣ на танҳо рукни сиёсати дохилӣ, балки пояи сиёсати хориҷии Тоҷикистон низ мебошад. Тавассути ваҳдат Тоҷикистон тавонист сиёсати хориҷиро дар тамоми самтҳо устувор ва бомуваффақият пеш барад. Аз ин рӯ имрӯз падидаи ваҳдати мо чун бебаҳотарин арзиш дар муҳити байналмилалӣ низ шоиста эътироф гардидааст.

Имрӯз ҳалқи саодатманди тоҷик дар шароити сулҳу суботи комил ва ваҳдати миллӣ дар ҷодаи амалисозии ҳадафҳои созандаи худ бо қадамҳои устувор пеш меравад.

Боиси ифтихороти зиёд аст, ки имрӯзҳо фарҳанги сулҳофаринӣ ва таҳаммулгарии миллати моро, ки дар натиҷаи ба даст овардани ваҳдати миллӣ эътибори ҷаҳонӣ ёфт, марказҳои таҳқиқотии дунё мавриди омӯзиш қарор дода, сулҳи тоҷиконро ҳамчун нодиртарин роҳи хотима гузоштан ба муҳолифатҳои мусаллаҳона эътироф кардаанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ борҳо дар суҳанрониҳои хеш таъкид мекунад, ки “Ваҳдати миллӣ барои халқи мо неъматӣ бебаҳо, арзиши муқаддас, рамзи ҳувияту ҳудудҳои, қафилӣ бақои давлату давлатдорӣ ва рамзи саодати наслҳои имрӯзу оянда мебошад. Вазъи ниҳоят мураккаб ва пешгӯинашавандаи ҷаҳон, талоши қудратҳои ҷаҳонӣ барои аз нав тақсим кардани дунё, раванди яроқнокшавии бошитоб, марҳалаи нави «ҷанги сард», вусъати рӯзафзуни ҷангҳои иттилоотӣ, таҳҷуми фарҳангиву ғоявӣ ва дигар раванду ҳодисаҳои номатлубу хатарноки замони муосир моро водор месозанд, ки беш аз ҳар вақти дигар ҳушёр бошем, зиракии сиёсиро аз даст надихем ва дар ғафлат намонем.

Таъкид месозам, ки дар чунин шароити ҳассос ҳар яки мо бояд ба хотири пояндагиву бақои миллатамон ва устувории давлати соҳибистиклоламон боз ҳам бештар сарҷамъу муттаҳид ва зираку ҳушёр бошем, иродаи қавӣ дошта бошем ва манфиатҳои милливу давлатиамонро содиқона ҳимоя намоем” [6].

Дар ҳақиқат ин воқеиятро ҳофизаи таърихӣ борҳо собит намудааст, ки ҳар қавму миллате, ки ба иттиҳоду ягонагӣ ва ваҳдату ҳамдилия мақсадҳояшро дар зиндагӣ пиёда мекунад, ба саодати воқеӣ мерасад.

Аз ин рӯ, ҳар яки мо бояд амиқан дарк намоем, ки азамату қудрат ва тавоноии миллат ва давлат бо устувориву пойдории мавҷудияти ваҳдати миллӣ ва сулҳу суботи комил пайванди ногусастанӣ дорад. Дар Тоҷикистони азизи мо ду арзиши бунёдӣ мавҷуданд, Ваҳдати миллӣ ва Истиқлоли давлатӣ, ки ҳарду омили муҳими давлатдорӣ ва шартҳои аслии пешрафту шукуфоии Тоҷикистон мебошанд.

Таҳкиму тақвияти ин ду унсуре ваҳдати миллӣ ва ҳифзи сулҳу амнияти кишвар барои мо вазифа ва рисолати муқаддасу муқаддами умумимиллӣ ва умумихалқӣ мебошад. Барои ба ояндагон боқӣ мондани ин ду арзиш мо бояд дар ин раванди тағйиру таҳаввул, ҳаракати бошитоби ҷаҳонишавӣ, бо зиракии сиёсӣ, дониши васеъ, ҷаҳонбинии дақиқ, имконот, таҷриба, шуури дунёдаркӣ нагузорем, ки ҳар ҳаракат ва гурӯҳ, ки нияти нопок доранд, ҳадафҳои худро дар кишвар амалӣ созад.

Мо бояд бо фарру фарҳанги азалии хеш мабдаъ ва маоди ваҳдати асливу азалиро дар зеҳни насли имрӯзу фардо беш аз пеш бедор намоем. Мо бояд дар ҳама ҳолатҳо масири илму донишро дунбол кунем. Ватандӯстиро чун олитарин арзиши миллӣ дар меҳвари имону вичдони худ ҷой дода, рисолати хешро дар тақдиру сарнавишти насли имрӯзу оянда шарофатмандона анҷом бахшем.

Рӯйхати адабиёт:

1. Эмомалӣ Р. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн]: Ҷилди 8. - Душанбе, 2009. - 575 с.
2. Андерсон Б. Миллатҳои ҳаёли: андешаҳо дар бораи пайдоиш ва густариши миллатгарой. Лондон, 1983. - 352 с.
3. Анҷумани саодат. - Душанбе: Ноширон, 2022. с.318. 3. Ваҳдат, Давлат, Президент. Ҷилди XXXIII. -Душанбе: Ориён-ғанҷ, 2021. с.364.
4. Назария ва методологияи ваҳдати миллӣ. - Душанбе: Дониш, 2007. – 367 с.
5. Нашрияти “Ваҳдат” [Матбуот], №24 (488), декабри соли 2024.
6. Нашрияти “Омӯзгор” [Матбуот], №45 (12478), 7 ноябри соли 2024.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26 декабри 2018 [Матн] // Ҷумҳурият. - 2018. - 27 декабр.
8. Пешвои миллат – меъмори ваҳдат (аз силсилакитоби “Ваҳдат, Давлат, Президент”). - Душанбе: Дониш, 2016. - 422 с.
9. Сатторзода А. Арзишҳои ваҳдати миллӣ. – Душанбе, 2017. с. 252.
10. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди I.–Душанбе, 2008. с.945.
11. Ҳайдаров Қ. Ваҳдати миллӣ ва давлатдорӣ миллӣ [Матн] Маҷаллаи “Сиёсат ва Иқтисод”, 2020. - №4, 23 с.
12. Шарифзода А., Сатторзода А. Асосгузори давлати навини тоҷикон.- Душанбе: Ирфон, 2022. с.368.

Қодирова Наргис Маруфҷоновна
муаллими калони кафедраи таърих ва
диншиносии Донишгоҳи давлатии
ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
e-mail: nargis.kodirova84@mail.ru

МИЛЛИЯТ ВА ЗАБОН ДАР ДАВРАИ ҶАҶОНИШАВӢ: ПАЗИРУФТ ВА ҶИФЗИ ШИНОСОИИ МИЛЛӢ

Аннотатсия: Мақолаи мазкур ба нақши забони тоҷикӣ дар ташаккул ва ҷиғзи ҳуввияти миллӣ, инчунин ба таъсири забон дар рушди ва пояндагии миллат бахшида шудааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки забон на танҳо воситаи иртиботи одамон аст, балки як унсури асосии ҳуввияти миллӣ, ки дар замони ҷаҷонишавӣ ва тағйироти глобалӣ бояд ҷиғз ва рушд дода шавад. Бо ишора ба таърих ва аҳамияти забони тоҷикӣ, мақола муҳтавои тағйироти забони давлатӣ дар даврони Истиқлолият, инчунин муҳимияти ҷиғзи забон дар раванди таълим, фарҳанг ва сиёсатро баррасӣ мекунад. Таваҷҷӯҳ ба дастовардҳои таърихӣ ва ҳуқуқи забон дар конститутсия ва қонунгузори кишвар, мақола пайванди забони тоҷикӣ ва ҳуввияти миллиро барои наслҳои оянда таҳлил мекунад.

Калидвожаҳо: Забони тоҷикӣ, ҳуввияти миллӣ, ҷаҷонишавӣ, забони модарӣ, раванди ҷаҷонишавӣ, сулҳу ваҳдати миллӣ, руҳияи ватандӯстӣ, таъсири забон ба фарҳанг, тарғиб ва ташвиқи забон, фарҳанги миллӣ, таъсири забони хориҷӣ, ҳимояи забон миллӣ, сабабҳои рушд ва таназзул, иқдомҳои сиёсӣ.

НАЦИЯ И ЯЗЫК В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ПРИНЯТИЕ И СОХРАНЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Аннотация: Настоящая статья посвящена роли таджикского языка в формировании и сохранении национальной идентичности, а также его влиянию на развитие и устойчивость нации. Автор подчеркивает, что язык — это не только средство общения между людьми, но и один из ключевых элементов национальной идентичности, который в условиях глобализации и мировых перемен должен быть защищён и развиваем. Обращаясь к истории и значению таджикского языка, статья рассматривает содержание изменений государственного языка в период Независимости, а также важность его сохранения в сферах образования, культуры и политики. Уделяя внимание историческим достижениям и правовому статусу языка в Конституции и законодательстве страны, автор анализирует связь таджикского языка с национальной идентичностью для будущих поколений.

Ключевые слова: Таджикский язык, национальная идентичность, глобализация, родной язык, процесс глобализации, мир и национальное единство, дух патриотизма, влияние языка на культуру, продвижение и поддержка языка, национальная культура, влияние иностранного языка, защита национального языка, причины роста и упадка, политические инициативы.

NATION AND LANGUAGE IN THE ERA OF GLOBALIZATION: ADOPTION AND PRESERVATION OF NATIONAL IDENTITY

Abstract: This article is dedicated to the role of the Tajik language in the formation and preservation of national identity, as well as its influence on the development and sustainability of the nation. The author emphasizes that language is not only a means of communication, but also a key element of national identity that must be preserved and developed in the context of globalization and global changes. Referring to the history and significance of the Tajik language, the article discusses the changes in the status of the state language during the period of Independence, as well as the importance of preserving the language in the fields of education, culture, and politics. Focusing on historical achievements and the legal status of the language in the Constitution and legislation of the country, the article analyzes the connection between the Tajik language and national identity for future generations.

Keywords: Tajik language, national identity, globalization, mother tongue, process of globalization, peace and national unity, spirit of patriotism, influence of language on culture, promotion and support of language, national culture, influence of foreign language, protection of national language, causes of growth and decline, political initiatives.

Хувият равандест, ки дар он шахс ба таври огоҳона ба суолҳое посух медиҳад, монанди: «Ман кистам?», «Аз кучоям?» ва «Ба кадом гурӯҳ, қабила, нажод ё миллат тааллуқ дорам?». Андешамандони соҳаҳои гуногун барои хувият сатҳҳои мухталифро муайян кардаанд. Аз ҷумла, равшаншиноси маъруф Зигмунд Фрейд шаклگیریи хувияти инсонро марбут ба марҳилаҳои гуногуни инкишофи ӯ медонад. Ба андешаи ӯ, хувият аз сатҳи инфиродӣ ибтидо мегирад ва тадриҷан ба сатҳи иҷтимоӣ мегузарад. Дар ниҳоят, ин раванд дар эҳсоси «хувияти миллӣ» – ки баландтарин шакли хувият махсуб мешавад – тақмил меёбад.

Хувияти миллӣ, ки бархе онро хувияти меҳварӣ низ меноманд, нави эҳсоси тааллуқи фард ба як сарзамину давлат–миллат ё кишваре хос мебошад. Яке аз омилҳое, ки сатҳи бунёди хувияти миллиро метавонад тағйир диҳад, ин раванди ҷаҳонишавӣ мебошад. Барои он, ки мардум бо якдигар ҳамхиссӣ пайдо кунанд, ба сурати як маҷмӯа дароянду миллат шаванд, василае беҳтар аз забон надоранд. Ба қавли Стендел, нависандаи фаронсавӣ, забон нахустин санади нубӯғи як миллат аст ва ҳар миллате, ки қасди нишон додану шиносондани нубӯғу хувияташро ба ҷаҳониён дошта бошад, бояд ин корро аз тариқи забон анҷом диҳад.

Дар шароити кунунии ҷаҳонишавӣ, ки бо суръати рӯзафзун тамоми кишварҳои мустақилу номустақилро фаро мегирад, ниғадории хувият ва худшиносии миллӣ беш аз ҳар замони дигар аҳамияти афзудааст. Дар ин росто, ҳифзи забони миллӣ яке аз унсурҳои асосии посдории хувияти миллӣ махсуб меёбад. Ҷаҳонишавиро метавон ба як гирдбоди бузург ташбеҳ дод, ки ҳар унсури заифу бебунёдро аз миён мебарад. Ба ҳамин минвол, пояҳои ноустувору осебпазири хувият низ дар муқобили ин раванди фарогир тоб наоварда, тадриҷан аз байн мераванд. Илова бар таъсири ҷаҳонишавӣ, омилҳое чун равобитаи байнимиллалӣ, ҳамзистии фарҳангҳо, нуфузи мазҳабҳо ва омилҳои таърихӣ низ метавонанд ба шаклگیریи ва тағйири хувияти миллӣ таъсири амиқ расонанд.

Маълум аст, ки бо ворид шудани падидаи ҷаҳонишавӣ, бисёре аз волидайн кӯшиш мекунанд, ки фарзандони онҳо забонҳои хориҷиро ба пуррагӣ омӯзанд. Албатта, ин раванд дар худ манфиатҳое дорад, вале муҳим аст, ки ба ин маврид бо диққат муносибат намуд, зеро дар ҳолатҳои зиёд омӯхтани забонҳои хориҷӣ метавонад боиси заифшавии забони модии тоҷикӣ гардад. Аксар вақт омезиши забонҳо дар байни наврасон ва ҷавонон эҳсос мешавад, ки ин раванд метавонад дар ниҳоят ба коҳиш ёфтани хувият ва худшиносии миллии онҳо мучиб гардад. Ба ин хотир, имрӯз моро масъулият аст, ки барои устувор ва пешрафти давлатдорӣ миллии хеш, фарзандон ва наслҳои ояндаро дар руҳияи хештаншиносӣ, ватандӯстӣ ва эҳтиром ба забони модии тоҷикӣ тарбия намуда, онҳоро ба камол расонем, ки арзишҳои умумимиллӣро умумибашарино эҳтиром кунанд. Чи хеле Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби худ “Тоҷикон дар оинаи таърих” зикр намудаанд: Хуб мешуд яке аз солҳои наздик “Соли ахлоқи ҳамида” дар тамоми сайёра эълон гардад ва дар ҷараёни он унсурҳои унсурҳои беҳтарини ахлоқи умумиинсонӣ таълиф карда шаванд. Дар давраи глобализатсия ҷаҳони муосир ба хатари рӯзафзуни коҳиши ахлоқ рӯ ба рӯ шудааст, ки он барои ояндаи инсоният зарари ҷуброннопазир хоҳад дошт.[2.ҷилди 2, с.18]

Ба ин восита, мо метавонем саҳми ками худро дар ташаккули тарбияи насли ояндасозии миллат ва меҳан гузорем, зеро забон дар рушду такомули хувияти миллӣ нақши муҳим ва назаррас дорад.

Забон қисми муҳими шиносоии миллӣ мебошад. Вақте ки як забон ба дигар забонҳо ё фарҳангҳо таъсир мерасонад, шиносоии миллӣ метавонад тағйир ёбад. Масалан, англисӣ дар замони ҷаҳонишавӣ ҳамчун забони ҷаҳонӣ тичорат ва муошират фаъолият мекунад, ки метавонанд ба шеносии миллӣ таъсир гузоранд. Забон метавонад манбаи таҳаввул ва

амиқшавии шеносоии миллӣ гардад, ки ба сохти нави маърифати миллии ҷамъият таъсир мерасонад.

Фарҳанг низ аз забонҳо таъсир мегирад. Масалан, ба забони тоҷикӣ ворид шудани вожаҳои аз англисӣ ва русӣ метавонад ба фарҳанг таъсир расонад ва унсурҳои навро дар тасаввуроти мардуми тоҷик ворид кунад. Забон дар ин ҳолат ҳамчун воситае барои қабул кардани таҳаввулоти фарҳангӣ ва ё дар ҳолати баръакс, ба муқовимат ба онҳо мегардад.

Мисолҳо аз муҳити ҷаҳонишавӣ:

- Мисолҳои ибтидоӣ метавонанд аз кишварҳои, ки бо забони англисӣ ё дигар забонҳо дар робита бо ҷаҳонишавӣ муносибат мекунанд, ба назар оянд. Масалан, забонҳои англисӣ ва фаронсавӣ дар саросари ҷаҳон дар соҳаҳои маориф, илму техника ва фарҳангӣ ҷои худро ёфтаанд.
- Дар дигар кишварҳо, ба мисли Чопон ва Корея, бо вучуди таъсири забонҳои хориҷӣ, онҳо кӯшиш мекунанд, ки фарҳанги аслии худро нигоҳ доранд ва ба ин васила шеносоии миллӣ ва муҳити фарҳангии худро ҳифз мекунанд.

Забони тоҷикӣ барои миллати тоҷик як марҳалаи асосии рушд, нумӯъ ва пояндагии он маҳсуб мешавад. Агар гуфта шавад, ки ба воситаи забон, тоҷикон то имрӯз ҳамчун миллат дар ҷаҳон шинохта ва эътироф гардидаанд, ин дуруст аст. Зеро ин забон буд, ки дар тӯли таърих, гузаштагон фарҳангии мо — шоирон, носирон, олимон ва ҳакимон — бо ёрии он мероси гаронбаҳои хаттӣ аз худ ба намоиш гузоштанд.

Зарфияти забони тоҷикӣ бесарусомон ва бекарон аст. Олимону шоирони гузаштаи миллати мо барои ҳифзи забони ноби тоҷикӣ ва гузоштани он ба насли имрӯзу оянда саъйи зиёде ба ҳарч додаанд. Шоирон ва олимон, аз қабилҳои Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯлқосими Фирдавӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизии Шерозӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил, Ҷалолоддини Румӣ, Абдуллоҳи Қомӣ, Аҳмади Дониш, Садриддин Айнӣ, Бобоҷон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ ва дигар ҳазорҳо адибон, нависандагон, шоирон ва донишмандони миллат дар рушду таҳкими ҳазинаи фарҳангии забони тоҷикӣ саҳми басо арзишманд гузоштаанд. Ба хотири ҳифзи ин забони бузург, фарзандони ҷоннисори миллати мо аз дасти бадҳоҷони забон мушкilotи зиёд ва озору ранҷҳои ҷонкоҳро таҳаммул намудаанд.

Мардуми тоҷик дар даврони Истиқлолият шохиди дигаргуниҳои назаррас ва бегобаҳои гардидаанд. Имрӯз, Ҳукумати кишвар барои ҳифз ва устувор нигоҳ доштани забони тоҷикӣ як қатор қонунҳо, қарорҳо ва дигар санадҳои меъёрий-ҳуқуқиро қабул ва тасдиқ намудааст, ки онҳо ба таври муассир баҳри истифодаи забони тоҷикӣ ҳамчун забони расмӣ давлатӣ ва давлатию давлатдорӣ мамлакат хидмат мекунанд.

Дар баробари ин, сокинони кишвар баъд аз қабули Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ», ки 5-уми октябри соли 2009 рух дод, ҳар сол санаи 5-уми октябрро ҳамчун рӯзи «Забони давлатӣ» дар тамоми минтақаҳои мамлакат бо шукӯҳу шаҳомати хоса чун ҷашнвораи бузурги таърихӣ миллӣ таҷлил менамоянд. Донишмандони забони давлатӣ, яъне забони тоҷикӣ барои ҳар фарди тоҷику тоҷикистонӣ судманду зарур аст ва он ба рушд ва камолоти шахсият касбии ҳар фард дар ҷомеа мусоидат мекунад.

Имрӯз дар фазои интернетӣ баъзе доираҳои манфиатҷӯ бо истифода аз тарғиботи дуруғ ва идеологияи худ талош доранд, ки сари мардумро гаранг карда, онҳоро мутақоид созанд, ки "Забони имрӯзаи мо забони тоҷикӣ нест", "Мо тоҷикон ҳоло миллат нашудем", "Хати кирилӣ ба забони имрӯзаи мо ҷавобгӯ нест", "Мо бояд ба асли хеш баргардем" ва дигар мавзӯҳои ба ин монандро тарғиб мекунанд. Мақсади онҳо ташвиқи тарғиби ҷунин афкор аст, ки дар тафаккури мардум зехният соӣ намоянд. Бо тамоми маънӣ, метавон хулоса кард, ки агар манфиатҳои миллӣ ва ормонҳои давлатдорӣ миллиро дар баробари хостаҳои онҳо гузорем, яъне ба асли гуфтаи онҳо баргардем, давлатдорӣ миллӣ ва ормонҳои ҳазорсола ба монанди лаҳча месӯзад ва хокистар мешавад!

Боиси хушнудист, ки имрӯз сиёсати давлат дар самти рушди забон дар ҷомеаи мо оқилона ба роҳ монда шудааст. Санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар хусуси забон қабул кардааст, ҳифзи забони давлатӣ ва дигар забонҳои минтақаи ҷумҳуриро таъмин менамоянд. Аз ҳама арзиши муҳим ва диққати махсус, алоқамандии бевоситаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба забони тоҷикӣ мебошад. Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба таъягоҳ ва посдорони асосии забони модарӣ — занону бонувон таъкид карданд, ки барои поку беолоиш нигоҳ доштани забони тоҷикӣ кӯшиш намоянд ва одоби муошират ва суҳанварию барои наслҳои оянда омӯзонанд.

Поку беолоиш нигоҳ доштани забони тоҷикӣ, яъне беҳдошти забон, дар раванди инкишофи ҷомеа нақши калидӣ дорад. Ҳамаи дигаргуниҳое, ки дар ҷомеа рух медиҳанд, дар забон инъикос меёбанд ва метавонанд ба таҳаввул ё таназзул дар забон сабаб шаванд. Таҳаввули забон раванде аст, ки дар асоси қонун ва қоидаҳои рушду ташаккули забон ба таҳаввул ва тағйироти сохти грамматикиву овозии он оварда мерасонад. Бар ҳилофи ин, таназзули забон равандест, ки бо таъсири омилҳои беруна забон аз байн меравад ва ё заъиф мешавад.

Миллати тоҷик дар солҳои 90-ум оқибатҳои мудҳиши маҳалгароиро аз сар гузаронидааст. Барои бартараф кардани маҳалгароӣ ва баланд бардоштани сатҳи ҳувият ва ваҳдати миллии халқ зарур аст, ки забони адабӣ ҳамчун забони милли ба омма наздик гардад.

Бузургони хирад ва адаби тоҷик, ҳам классикон ва ҳам муосир, дар мавзӯи забон, эҳтироми он, арҷгузорӣ ба он ва нигоҳ доштани забони модарӣ суҳанҳои шоиста ва арзанда гуфтаанд. Хусусан, дар осори шоирони классикӣ мавзӯи забон ва қадршениши он бештар ба назар мерасад. Масалан, Саъдии Шерозӣ беҳтарин шеърро дар ин мавзӯ гуфтааст:

Забон дар даҳон, эй хирадманд, чист?

Калиди дари ганҷи соҳибхуна!

Чу дар баста бошад, ҷӣ донд касе,

Ки чавҳарфурӯш аст ё пиллавар?!

Ба ақидаи ин шоири олиҳиммат, забон дар даҳони инсон ҳамчун калиди ганҷ ҳаст ва ганҷ, ки хуна, истеъдод ва умуман, ҳуди инсон аст. Шоири маъруфи асри XVI, Кошифӣ, қудрат ва нерӯи эҷозофарини забон ва суҳанро дар шеърӣ хеш ба таври олий ифода намудааст. Ба назария ва андешаи ӯ, мақоми суҳан болотар аз ҷойгоҳи офтоб аст, ҷунки гармиву нуруфкании суҳан бештар ва пуртаъсиртар аз гармиву нуруҳои офтоб аст. Агар ҳар дину мазҳаб мункирон (инкоркунандагон)-и худро дошта бошад, суҳан ҳеҷ гоҳ мункире намеёбад, зеро он дар раванди тарбият ва зебоишавии рӯху ботини инсон нақши муҳим дорад.

Абӯалӣ ибни Сино, олими барҷастаи асримиёнагии форсу тоҷик, дар соҳаҳои илми кимия ва тиб саҳми беназир гузоштааст. Ӯ, ки дар ҷаҳон бо номи лотинишудаи «Авитсенна» маъруф аст, дар таърихи илм як шоҳи муҳими омӯзиш дар тиб ва дигар соҳаҳо ба ҳисоб меравад. Дар масъалаи фалсафа, Абӯалӣ ибни Сино дар бораи қонуни асосии фалсафа — «гузаштани тағйироти миқдорӣ ба сифатӣ ва сифатӣ ба миқдорӣ» фикрҳои амиқ изҳор кардааст. Ба андешаи ӯ, дар ҳолати гузашти моддаҳо аз як ҳолат ба ҳолати дигар, тағйироти амиқ ва кулӣ рух медиҳад, ки он метавонад дар се шакл зуҳур намояд: тағйироти сифатӣ, тағйироти миқдорӣ ва тағйироти маконӣ.

Забони тоҷикиро дар солҳои 1989—1991 —забони форсии тоҷикӣ; 1991—1999 – забони тоҷикии форсӣ, дарӣ: زبان تاجیکی — забони давлатии кишварҳои Тоҷикистон, Эрон (варианти форсӣ) ва Афғонистон (дарӣ) буд. Ин забон ба хонаводаи забонҳои ҳинду аврупоӣ дохил мешавад. Дар маҷмӯъ: порсигӯёни асил (форсӣ, тоҷикӣ, дарӣ) зиёда аз 122 млн нафар мебошанд. Фақат ба ғӯиши тоҷикӣ (бидуни дарӣ) зиёда аз 16 миллион нафар ҳарф мезананд. [3.боби 6, фасли 1,с.134]

Дар рушди забони тоҷикӣ дар шакли кунунӣ, шахсиятҳои барҷастае, ҷун Садриддин Айний, Бобочон Ғафуров ва дигар адибони муосири тоҷик саҳми амиқ ва арзишманд гузоштаанд. Забони тоҷикӣ, ки ба забонҳои порсиву дарӣ хеле монанд аст, дар кишварҳои гуногун, аз ҷумла

Ўзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Афғонистон, Покистон ва инчунин дар Санғалъаи Ҷумҳурии Халқии Чин, аз ҷониби аҳоли ҳамчун забони гуфтугӯи истифода мешавад.

Эмомалӣ Раҳмон дар китоби «Тоҷикон дар оинаи таърих» навиштаанд, ки шоҳаншоҳии бузурги Ҳахоманишиён, ки дар арсаи таърих бо фарҳанг ва тамаддуни худ беназир аст, пеш аз ҳама, бар пояи фарҳанги асили ориёӣ бунёд шуда, забони модарии хешро дар баробари забонҳои пурқудрату маълуми он замон — иломӣ ва ошурӣ ба ҳайси забони расмӣ ва давлатӣ истифода мекард. Онҳо номи хат ва забони худро ориёӣ хондаанд. Инчунин, дудмони Кӯшонӣни Кабир ҳам оҳиста-оҳиста аз истифодаи забони юнонӣ даст кашида, забони ориёӣ хешро (Канишка ҳам мисли Дориюши Кабир забони навиштаҳои худро ориёӣ хондааст) забони ягонаи давлатӣ ва расмӣи давлати паҳновари худ қарор додаанд.[2.ҷилди 2, с.31]

Навиштаҳои Дориюши Бузург, ки имрӯз бо номи "забони форсии бостон" маъруф аст, ба забон ва хати ориёӣ эҷод шудаанд. Забони форсии бостон ва ориёӣ як забон буда, дар замони салтанати Ҳахоманишиён забони расмӣ ва меърии на танҳо қабилаҳои форс, балки тамоми эронитаборони ҳамон замон буд. Ашкониёни Порт ва Кӯшонӣни Кабир, баъд аз поён ёфтани сулолаи Селевкиён ва дар муддати истиқлоли худ дар минтақаҳои марказӣ ва ғарбии кишвари ориёитаборон шоҳаншоҳии бузурги худро ташкил намуданд ва забони модарии худ — портиро ҳамчун забони давлатӣ эҳтиром гузошта, онро эълон карданд.

Тавре Пешвои миллат дар китоби худ "Забони миллат-ҳастии миллат" ба он ишора мекунанд, забон барои миллат на танҳо воситаи муошират аст, балки онро аз нигоҳи фарҳангӣ, таърихӣ ва эҳсосии миллий пайванд месозад.

«Ин забон дар давраи аввали подшоҳии Ашкониён ҳамроҳ бо забони юнонӣ ва баъдан аз давраи Меҳрдоди I (солҳои 171-132 то милод) танҳо забони расмӣ ва давлатии Ашкониёни Порт мегардад. Баъзе муҳаққиқон изҳор доштаанд, ки шояд аз ибтидои садаи III то милод забони портӣ забони расмӣи давлатдорӣи Порт қарор гирифта бошад».[3.боби 7, ҷасди 2, с.243]

Забони портӣ дар давраи Ашкониён на танҳо забони расмӣи давлатдорӣи он замон буд, балки нақши муҳим дар ташаккул ва ҳифзи ҳувияти миллий дошт. Вобастагии забон аз давлатдорӣи Ашкониён нишон медиҳад, ки забон воситаи асосии таҷассуми фарҳанг ва ҳештаншиносии миллий буд, ки мустақамии сиёсӣ ва фарҳангии давлатро таъмин менамуд.

Бояд гуфт, ки забони портӣ дар такомули забони тоҷикӣ (дарӣ, форсӣ) нақши муассире дошта, аз лиҳози вожагониву дастурӣ ба забони модарии мо шабоҳати зиёде дорад.

Дар давраи Сосониён ҳам забони форсӣ дар баробари забони портӣ ё паҳлавӣ забони давлатӣ ва расмиву динии шоҳаншоҳии бузурги Эрон буд ва аз он осори зиёди таърихиву динӣ ва илмиву фарҳангӣ боқӣ мондааст.[2.с.223-225] Яъне забони форсӣ ба сифати забони расмӣи давлатӣ ва динӣ баробар бо забони паҳлавӣ мақоми олиӣ худро нигоҳ дошта, ба ташаккули ҳувияти миллий ва фарҳангии Эрон таъсири амиқ гузошт.

Дар даврони ҳукумати бузургтарин давлати миллиямон- Сомониён тавассути ин хонадони миллатдӯст ва ҳувиятталаб забони тоҷикӣ мақому мартабаи олиӣ давлатиро касб кард ва амирони сомонӣ онро рутбаи дарӣ, яъне дарбориву давлатӣ доданд.[2.с.420-428]

Забони тоҷикӣ дар давраи Сомониён, вақте ки он мақому мартабаи расмӣи давлатиро ба даст овард, на танҳо як восита барои муошират буд, балки рамзи таърихӣи ҳувияти миллий ва фарҳангии тоҷикон гардид. Ҳукуматдорони Сомонӣ, ки барои эҳё ва таҳкими забон ва фарҳанги худ заҳматҳои зиёд кашиданд, дар асл, хидматҳои бузурге ба рушди миллат ва давлатдорӣи тоҷикон анҷом доданд. Забони тоҷикӣ дар ин давра ба як бахши муҳими сиёсати давлатӣ ва фарҳангии ҷомеа табдил ёфт, ки нақши муҳимро дар нигоҳ доштани ҳувияти миллий, махсусан дар шароити сиёсати васеъ ва мураккаб, бозид.

Пас аз суқут ва ғурӯпошии ин сулола мо- тоҷикон дар муддати зиёда аз ҳазор сол соҳиби давлати миллий нашудем ва дар ҳаёти хонадонҳои муғуливу туркӣ аз қабили Ғазнавиён, Салҷуқиён, Қарахониён, Темуриён, Шайбониён ва Манғитиён зиндагӣ ба сар бурдем. Агарчи сиёсати бегонагон дар ин муддати тӯлонӣ бар сари тоҷикон алам

барафрошта буд, лекин забони тоҷикӣ дар тамоми ин муддат бар сари ҳокимияти ин сулолаҳои аҷнабӣ алами ҳукм афрохта буд. Аз оғози ҳукумати Ғазнавиён то анҷоми аморати Манғитиён забони тоҷикӣ дар тамоми хонадонҳои муғулу турк ҳамчун забони санаднависиву ҳуҷҷатнигорӣ ва коргузориву муоширати сиёсӣ амал мекард ва дар ҳеҷ яке аз ин давлатҳои номбурда дар сиёсату давлатдорӣ аз забонҳои модарии худ истифода намешуд. Ҳамчунин, дар тамоми ин давлатҳои ғайритоҷикӣ доираҳои бузурги илмиву адабӣ ташкил карда мешуданд, ки дар онҳо ҳазорҳо шоир, чи форсизабону ва ғайри он бо тоҷикӣ шеър менавиштанд. Ҳатто, шоҳону амирон ва шоҳзодагону дарбориён кӯшиш мекарданд, ки забони тоҷикиро на танҳо хуб ёд бигиранд, балки бо он шеър бигӯянд ва эҳсосоти ботинии худро баён бикунанд.[2.с.702-703]

Пас аз таъсиси ИҶШС собиқ, забони русӣ ба забони ягонаи байналмилалӣ ва забони расмӣ давлатдорӣ дар тамоми ҳудуди он табдил ёфт. Аммо, забони тоҷикӣ арзишу мартабаи зиёда аз ҳазорсолаи худро аз даст надод. Дар пайомади ин воқеаи муҳиму тақдирсоз барои миллати тоҷик, бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Қонун "Дар бораи забон" аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расид. Ин қонун дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун тағйироти ҷиддӣ ва асосӣ ворид гардид. Ба ин тариқ, ҳарфҳои бегонаи алифбои забони тоҷикӣ, ба монанди "Ц", "Щ", "Ы", "Ь", ки барои халқии тоҷик бегона буданд, хориҷ шуданд. Мақсад аз ин иқдом пеш аз ҳама нигоҳ доштани забони ноби тоҷикии милливу фарҳангӣ ва таъсиргузори дар ташаккули ҳуввияти миллии шаҳрвандон буд.

Имрӯз мо, тоҷикон, бояд омӯзиш, ҳифз ва тоза нигоҳ доштани забони худро ҳамчун муқаддастарин ва муҳимтарин вазифаи миллии хеш шенасоем ва масъулиятро, ки ҳар яки мо дорем, бо тамоми амиқ ва ҷиддият дарк кунем. Забон ҳамчун бузургтарин руки ташаккул ва тараққиёти ҳар як миллат, нақши ҳалқунандае дар ҳуввияти миллӣ ва фарҳангӣ дорад. Он ба мо имконият медиҳад, ки қадами устувор ва бозғаймӣ дар шоҳроҳи худшиносӣ, ваҳдат ва пояндагии миллати худ гузарем. Забон на танҳо василаи муошират аст, балки мизони аҳамияти таърихӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ аст, ки кӯмак мекунад, то миллатамон дар давраи ҷаҳонишавӣ бо пояҳои мустаҳкам ва илмию фарҳангӣ ба пеш равад.

Адабиёти истифодашуда:

6. Бобочон Ғафуров. *Тоҷикон*. Нашриёти муосир, 2020с.
7. Эмомалӣ Раҳмон. *Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён*. – Душанбе: Ирфон, 2014.
8. Эмомалӣ Раҳмон. *Забони миллат – ҳастии миллат*. Ҷилди 2. - Нашриёти муосир, 2020с. (Боби шашум, фасли I- «Вазъияти забони форсӣ ва дарӣ дар Эрон Афғонистон», боби ҳафтум, фасли II- «Забони миллат-ҳастии миллат», «Забони тоҷикӣ дар ибтидои асри XX», фасли I ва IV- «Хусусиятҳои хоси луғавӣ ва дастурии ин давра», боби сеюм, фасли I- «Мақоми иҷтимоии забони тоҷикӣ дар асри XVI»).
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. *Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон*, ш. Душанбе, аз 5.10.2009 сол, №553.
10. Ятимов Саймумин. *Миллат, илм, амният*. - Ношар, 2019.

Асомиддинзода Саидшо Сангалӣ – Ходими
илмии осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон –
и Институти таърих, бостоншиносии ва
мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Ҳакимов Салоҳиддин Гуломович – муаллими
калони кафедраи педагогика ва психологияи
Коллеҷи омӯзгории Тоҷикистон ба номи Хосият
Махсумоваи ДДОТ ба номи С.Айнӣ

ПЕШВОИ МИЛЛАТ – ҲОМИИ ЗАБОНИ МИЛЛӢ

АННОТАТСИЯ : Мақолаи мазкур таҳти унвони «Пешвои миллат – ҳомии забони миллӣ» ба таҳлили ҳамаҷонибаи нақши Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар рушди забони давлатӣ — забони тоҷикӣ бахшида шудааст. Забон ҳамчун рукни асосии ҳувиёт ва давлатдорӣ миллӣ муаррифӣ гардида, дар мақола таъкид мешавад, ки забони модарӣ воситаи асосии интиқоли арзишҳои фарҳангӣ ва маънавӣ аз насл ба насл буда, дар шаклгирии ҷомеаи муттаҳид нақши калидӣ мебозад. Мақола саҳми Эмомалӣ Раҳмонро дар эҳёи забон баъди соҳибистиқлолии кишвар, таъсири сиёсати забонӣ дар таҳкими худшиносии миллӣ, ва муҳимияти Қонуни забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мекунад. Муаллиф тавассути иқтибос аз суханронии Пешвои миллат нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ дар замони муосир ба як омили муҳим дар рушди сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар табдил ёфтааст. Ҳамчунин, таваҷҷуҳ ба таҳкими заминаҳои қонунӣ ва татбиқи амалии сиёсати забонӣ баёнгари он аст, ки забон на танҳо ҳамчун унсур фарҳангӣ, балки ҳамчун нерӯи стратегӣ дар таъмини суботи миллӣ ва рушди давлатӣ маҳсуб меёбад.

Калидвожаҳо: Эмомалӣ Раҳмон, Пешвои миллат, забони модарӣ, забони тоҷикӣ, ҳувиёти миллӣ, давлатдорӣ миллӣ, сиёсати забонӣ, Қонуни забон, фарҳанг, истиқлолият, худшиносӣ, арзишҳои миллӣ.

ЛИДЕР НАЦИИ – ПОКРОВИТЕЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА

АННОТАЦИЯ: Настоящая статья под заголовком «Лидер нации — защитник государственного языка» посвящена всестороннему анализу роли Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона, в развитии государственного языка — таджикского языка. Язык представлен как основной элемент национальной идентичности и государственности. В статье подчеркивается, что родной язык является ключевым средством передачи культурных и духовных ценностей от поколения к поколению и играет решающую роль в формировании сплочённого общества.

Особое внимание уделяется вкладу Эмомали Рахмона в возрождение языка после обретения страной независимости, влиянию языковой политики на укрепление национального самосознания, а также значению Закона о государственном языке Республики Таджикистан. Автор, опираясь на цитаты из выступлений Лидера нации, показывает, что таджикский язык в современных условиях превратился в важный фактор политического, социального и культурного развития страны. Также отмечается, что укрепление правовой базы и практическая реализация языковой политики свидетельствуют о том, что язык рассматривается не только как культурный элемент, но и как стратегический ресурс обеспечения национальной стабильности и государственного развития.

Ключевые слова: Эмомали Рахмон, Лидер нации, родной язык, таджикский язык, национальная идентичность, государственность, языковая политика, Закон о языке, культура, независимость, самосознание, национальные ценности.

LEADER OF THE NATION – PATRON OF THE NATIONAL LANGUAGE

ANNOTATION: This article, titled *"The Leader of the Nation – Guardian of the National Language,"* provides a comprehensive analysis of the role of the Leader of the Nation, Honorable Emomali Rahmon, in the development of the state language — the Tajik language. Language is presented as a fundamental pillar of national identity and statehood. The article emphasizes that the mother tongue serves as a key vehicle for transmitting cultural and spiritual values from generation to generation and plays a vital role in shaping a unified society.

The article discusses Emomali Rahmon's contribution to the revival of the Tajik language after the country's independence, the impact of language policy on strengthening national self-awareness, and the significance of the Law on the State Language of the Republic of Tajikistan. Through citations from the Leader of the Nation's speeches, the author illustrates how the Tajik language has become an important factor in the political, social, and cultural development of the country in the modern era.

Additionally, the article highlights the importance of strengthening the legal foundations and practical implementation of language policy, indicating that language is not only a cultural element but also a strategic force in ensuring national stability and state development.

Keywords: *Emomali Rahmon, Leader of the Nation, mother tongue, Tajik language, national identity, statehood, language policy, Law on Language, culture, independence, self-awareness, national values.*

Забони модарӣ мояи ҳастии миллат ва рукни асосии ҳувиятсозии миллии мебошад. Ҳар миллате, ки забони худро эҳтиром менамояд ва онро рушд медиҳад, дар асл таърихи худро пос медорад. Забони модарӣ воситаи асосии интиқоли арзишҳои миллии, фарҳанг ва маънавият аз насл ба насл буда, заминаи шаклирии худшиносии миллии махсус меёбад. Дар ҳар давраи замон забони миллии вазифаи муассир ва муҳимро дар ҳифзи фарҳанг, ғояҳои миллии ва муқовимат дар баробари таъсири фарҳангҳои бегона ба уҳда дошт. Ҳангоми рафтан ба таърихи кишварҳо ва миллатҳо, метавон ба осонӣ мушоҳида кард, ки забон ҳамеша чӯзӣ муҳимтарини худшиносӣ ва аз даст надодани ҳувияти миллии буд. Аслан, як миллатро набояд танҳо бо аъмоли сиёсӣ ва иқтисодӣ муайян кард, балки забони он низ метавонад дар ҳал кардани масоили марбут ба дигаргуниҳои иҷтимоии мамлакат нақши калидӣ дошта бошад.

Забони тоҷикӣ, ки дар таърих як қисми таърихи густардаи фарҳанги эронӣ буда, дар асоси таҷрибаи зиндагии миллии мардуми тоҷик ва дар мизони ҳоси таърихӣ амал мекунад, ҳамакнун дар ҷои муносиб ва устувор дар ҷомеа қарор дорад. Зебоии ва тавассути шахсиятҳои бузурги замон, махсусан Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, забони тоҷикӣ имрӯз дар ҳолати рушд қарор дорад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушду таҳкими забони давлатӣ, яъне забони тоҷикӣ, ба сиёсати фарҳангии давлатӣ табдил ёфта, бо пуштибонии шахсии Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, роҳандозӣ шудааст. Муҳимтарин мақсади ташаббусҳои бузург, ки дар доираи сиёсати забони кишвар амалӣ мешаванд, ин аст, ки забони тоҷикӣ аз нуқтаи назарҳои мутамаддин, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ таъмин гардида, дар тамоми арсаҳои ҳаёти кишвар мавқеи устувор пайдо кунад.

Забон, ҳамчун ҳиссаи муҳим дар таҳкими давлатдорӣ, имконият фароҳам меорад, ки тамоми кишрҳои аҳоли бо якдигар муҳокима ва ҳамкорӣ кунанд, барои рушди идоракунии давлат ва фарҳанг кӯмак расонанд. Маҳз забони модарӣ метавонад нигоҳи мардумро дар интиҳоби ахлоқи ҷомеа, арзишҳои башарият ва хидматрасонӣ дар рушду таҳкими сохторҳои ҳуқуқӣ ва сиёсӣ равшан кунад. Забон дар баробари бо онҳое, ки марзҳои ҷуғрофии кишварро муайян мекунад, низ ба таҳкими робитаҳои байниамаддунӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ кӯмак мерасонад.

Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суханронӣҳои худ таъкид намудаанд: «Забон на танҳо воситаи муошират, балки пояи ҳастии миллат ва рукни асосии давлатдорӣ мебошад» [1, сах. 12]. Ин изҳороти Пешвои миллат, ба таври махсус, ҷозибаи забонро нишон медиҳад, ки дар он рӯзнома ва фарҳанги маънавии миллии ба паҳлуҳои дигари сиёсати давлатӣ воমেҳӯранд. Забон, ки манбаи муошират ва эҷоди афкори ҷамъиятӣ аст, дар

роҳбарии миллат ва таъмини аъзоҳои ҷомеа як абзори муфиди таҳкими ҷамоҳангии иловагӣ бо давлат мебошад.

Пешвои миллат маҳз бо пуштибонӣ ва дастгирии ҳамаи мардуми Тоҷикистон забони тоҷикиро ба як марҳалаи ваҳдат ва тафаккури миллий расонд. Аз ин лиҳоз, тамоми қадамҳо ва ташаббусҳои бо ҳислат ба забони модарии кишвар анҷом дода шудаанд, муҳим ва самаранок буданд. Пас аз ба даст овардани истиқлолият, дар ҳолате, ки кишвар ба масъалаи рушди иқтисодӣ ва рушди соҳаҳои муҳим рӯ ба рӯ гардид, назар ба иқтисодии забон ва нақши он дар ташаккули ҷомеа, боз як марҳалаи нави сиёсати забонӣ оғоз гардид.

Қувват додан ба забони тоҷикӣ дар шартҳои имрӯза, ки дар онҳо боз дар муҳити ҷаҳонӣ таҳаввулотҳои сиёсӣ ва фарҳангии қавии бераҳмона вучуд доранд, маъзарат намешавад. Аз ин рӯ, сиёсати давлатии забонӣ на танҳо як кори давлатӣ, балки сиёсати муҳими иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки дар меҳвари ҳувият ва рушди кишвар қарор дорад.

Пас аз соҳибистиқлолии Тоҷикистон (соли 1991) масъалаи эҳёи забон ва арзишҳои миллий дар маркази сиёсати давлатӣ қарор гирифт. Дар он марҳала, ки кишвар аз бухрони сиёсӣ иқтисодӣ ранҷ мекашид, забон ҳамчун рукни ҳамбастагии миллий ва ҳувиятсоз бояд эҳё мегардид. Бар асари ҷанги шаҳрвандӣ ва шикастҳои иқтисодӣ, забон, ки яке аз муҳаррики асосии ҳувият ва яқпорчагии миллий мебошад, ба нишонаи вазнинӣ ва харобкорӣ табдил ёфта буд. Дар ин ҳолат, барои бо таҳти контроли давлатӣ қарор додан ва таъмини ягонагии сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тамоми баромадҳои худ таваҷҷуҳи хоса ба мавзӯи забон зоҳир мекарданд. Идеи «Забони модарӣ ҳамчун рукни асосии давлатдорӣ миллий», ки Пешвои миллат доимо ба он таъкид мекарданд, нақши муҳимро дар ҳалли масъалаҳои аввалиндараҷаи кишвар ифода мекунад.

Забон ҳамчун рамзи асосии ягонагии миллий, омиле барои тарбияи истиқлолияти миллий ва таъмин кардани шиддати иҷтимоии мусбат дар ҷомеа ба ҳисоб меравад. Аз замони ба даст овардани истиқлолият, масъалаи забони давлатӣ дар сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи устувор пайдо кард. Пешвои миллат ҳангоми сарвари давлат дар марҳалаи эҳёи кишвар, тамоми талоши худро барои эътибор ва эътимод ба забони давлатӣ равона намуданд. Қадамҳои мукаммале, ки дар ин замина анҷом шуданд, асосан дар таъмини истифодаи ҳаррӯзаи забони тоҷикӣ ва пешбурди фарҳанги миллии тоҷикон дар ҷаҳон ба назар мерасанд.

Дар ҳоли ҳозир, забони тоҷикӣ, ки ҳамчунин як ҷузъи аз бисёр ҷиҳат муҳимтарини фарҳанги миллист, бо мақсади дастгирӣ ва рушд ба як марҳалаи баланди рушд расидааст. Пешвои миллат ҳамеша барои ҳамин ташаббусҳо ба таҳкими мақоми забони тоҷикӣ на танҳо дар соҳаҳои маориф ва фарҳанг, балки дар сиёсати давлатдорӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ кӯмак мерасонанд. Баръакс, бо истифодаи забони модарӣ барои муқовимат бо таҳдидҳо ва таъсироти фарҳангҳои бегона дар рамзи эҳёи марзи миллий кӯмак карда мешавад.

Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ таъкид намуда буданд: **«Барои давлатдорӣ миллий забони модарӣ бояд на танҳо як унсур ифтихор, балки яке аз рукнҳои асосии ягонагии ҷомеа гардад»** [2, саҳ. 24]. Ин изҳороти Пешвои миллат ишора ба он мекунад, ки забон як унсур хеле муҳим барои рушди давлати мустақил ва мустақилонаи миллат мебошад. Барои эҷоди як ҷомеаи устувор ва муттаҳид, ки дар он ҳар як шаҳрванди кишвар як ҳиссаи арзишманд гузорад, ҷамоҳангии этникӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ ба воситаи забон таъмин мешавад. Таъкид кардани нақши забон дар баромадҳои гуногун, мардуми Тоҷикистонро ба талоши сахмгузори дар баромад кардани ҳама ҷанбаҳои сиёсати забонӣ ва беҳтар кардани мавқеи забони тоҷикӣ дар ҷомеа мекушад.

Пешвои миллат дар ин замина дар як силсила суҳанронӣҳои худ таъкид намудаанд, ки ҳифзи забони модарӣ на танҳо барои ташаккул ёфтани давлатдорӣ, балки барои тарбияи ҷавонон ва рушди ояндаи кишвар муҳим мебошад. Онҳо дар тамоми сафарҳо ва мулоқотҳои хориҷӣ бо истифодаи забони модарии худ як тасвир ва миқёс барои табодули фарҳангҳо ва идеологияҳои гуногун эҷод мекунанд. Сиёсати забонӣ ҳамчун аҳдофи миллий ва байналмилалӣ, дар маркази роҳи барномасозӣ ва таҳияи рӯҳия барои ҳар як шаҳрванди тоҷик қарор мегирад.

Ин шеваи идоракунии ва эҷоди заминаи қавии сиёсати забонӣ дар давраи истиқлолият на танҳо бо тавсия ва хостҳои Пешвои миллат, балки бо иқдомҳои амалии онҳо низ тарҳрезӣ ва

роҳандозӣ шудааст. Бо талошҳои пайвастаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузорӣ ва танзим намудани ҳуқуқи забон дар кишвар дар сатҳи байналмилалӣ мусоидат мекунад ва мақоми забони тоҷикӣ ба як симои амиқ ва мураккаб дар арсаи ҷаҳонӣ табдил мешавад.

Пешвои миллат дар як суҳанронӣ таъкид намуданд:

«Забон ҳамчун рамзи фарҳанг ва эҳтиром ба марзу буми худ, шарти асосии муттаҳид кардани миллат ва рушди давлат мебошад» [3, сах. 14].

Қонуни забон ва сиёсати ҳуқуқии забонӣ

Соли 2009, бо ташаббуси мустақими Пешвои миллат, Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардид. Ин қонун бо дарназардошти талаботи замон ва ниёзҳои ҷомеаи муосир таҳия шуда, барои таъмини ҳуқуқи шаҳрвандони кишвар ба истифодаи забон, инчунин ба расидан ба мақсадҳои асосии сиёсати забонӣ дар кишвар нақши калидӣ мебошад. Қонуни забон на танҳо барои муқаррар кардани забони расмӣи давлатӣ, балки барои ҳифзи забони модарӣ, ки як унсури муҳими фарҳанг, таърих ва шенасоии миллии мебошад, таҳия гардидааст.

Ин қонун дар асл як қадами муҳими дигар дар роҳи таҳкими худшиносии миллии ва мустақилияти фарҳангии халқ аст. Қонуни мазкур ба ҳамаи мавридҳои истифодаи забони давлатӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои маориф, фарҳанг, илм, иқтисод ва сиёсат, дахл мекунад. Бо амалишавии қонуни мазкур, забони тоҷикӣ дар тамоми бахшҳои ҳаёти давлат ва ҷомеа мақоми махсус ва устувор пайдо мекунад. Ин ба аҳамияти забони модарӣ ва мақсади расидан ба як давлати пуриқтидор ва муваффақ барои шаҳрвандони кишвар хизмат мекунад.

Забони модарӣ, ки барои сохтани шенасоии миллии муҳим аст, бо қонуни забон бо мақсади таъмини истифодабарии он дар ҳамаи соҳаҳо мустақкам карда мешавад. Ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон, хоҳ дар маориф, хоҳ дар шӯъбаҳои давлатӣ ё бахшҳои хусусӣ, бояд имконияти истифодаи забони модарии худро дошта бошад. Қонун, ба ғайр аз ин, баҳри ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандон барои гирифтани маълумот, мафҳум ва иттилоот дар забони модарии худ, ки яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон мебошад, равона шудааст.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни муаррифии қонун чунин зикр намуданд: **«Қонуни забон бояд на танҳо як санади ҳуқуқӣ, балки дастури сиёсати миллии ва таҳкими худшиносӣ бошад»** [3, сах. 31]. Ин суҳанронии Пешвои миллат шоҳиди он аст, ки онҳо танҳо қонуни ҳуқуқиро қабул намекунанд, балки кӯшиш менамоянд, ки забони тоҷикӣ ҳамчун ҷузъи муҳими давлатдорӣ ва фарҳанг таъмин гардад. Қонун ҳамчун манбаи кавии сиёсати забонӣ, бо тарҳрезии муддати дароз ва роҳи амалишавии сиёсати фарҳангӣ, амал менамояд.

Амаликунанда шудани ин қонун дар асл боиси тағйироти назаррас дар соҳаҳои забон дар тамоми сохторҳои давлат ва ҷомеа гардид. Мақсади асосии қонун нигоҳдорӣ ва рушди забон, мутобик кардани истифодаи он дар тамоми бахшҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, инчунин ҳамоҳангсозии омилҳои таъсиррасон ба таърих ва забони миллии мебошад. Қонун ба рушди забони тоҷикӣ, ҳамчунон истифодаи он дар ҷабҳаҳои ҷаҳонӣ, низ кӯмак мерасонад.

Қонун дар соҳаҳои маориф, фарҳанг ва санъат нақши хеле муҳим дорад, зеро истифодаи забони модарӣ дар мактабҳо, донишгоҳҳо, муассисаҳои илмӣ ва фарҳангии кишвар ба як унсури аслии таълим ва тарбия табдил ёфтааст. Имрӯз бо истифода аз забони тоҷикӣ дар мавзӯҳои илмӣ ва барномаҳои таълимӣ, олами дониш ва фарҳанг дар кишвар дар як муҳити рушдбанда қарор дорад.

Ҳамчунин, ин қонун барои барномасозии мубориза бо падидаҳои бегона ва ҳифзи забони модарии Тоҷикистон ҳамчун як арзиши миллии ба заминаи маърифат, фарҳанг ва илм нигоҳ мекунад. Қонуни забон барои ҳар як шаҳрванди тоҷик имконият фароҳам меорад, ки дар муҳити забонии худ таҳсил намояд ва дар идоракунии сиёсии давлат фаъолият кунад. Ин қонун инчунин барои рушди хати омӯзишӣ ва мақсадноки ҷомеа, барои дастгирии муҳити ҳешовандии фарҳангӣ дар тамоми давлат, кӯмак мекунад.

Қонуни забони давлатӣ дар баробари таҳкими истифодабарии забони тоҷикӣ дар тамоми бахшҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, ба рушди забони миллии дар арсаи байналмилалӣ низ мусоидат мекунад. Он барои тавачҷуҳ ба таҳсилот ва соҳаҳои технологӣ дар истифодаи забони модарӣ

дар доираҳои илмию фарҳангии муосир нақши муҳим мебозад. Таҳкими мақоми забони тоҷикӣ на танҳо дар дохили кишвар, балки дар шенасоии байналмилалӣ ва ба амалӣ кардани манфиатҳои Тоҷикистон дар муносибатҳои байнимилалӣ саҳмгузори мекунад.

Барои дастбӣ ба ин мақсадҳо, Пешвои миллат бо мақсади тарғиби забони модарӣ дар ҷаҳон ва интиқоли арзишҳои фарҳангӣ бо ташкилоти байналмилалӣ, форумҳои фарҳангӣ ва илмӣ машғул мешаванд. Ҳамчунин, Пешвои миллат пайваста таъкид менамоянд, ки танҳо тавассути истифодаи забони модарӣ метавон бо тамоми ҷаҳони одамон бо самимият ва эҳтиром иртибот барқарор намуд. Ин мавзӯе мебошад, ки дар паёмҳои гуногуни Пешвои миллат низ шоядона таъкид шуда аст.

Бар асоси Қонуни забон, ҳадаф танҳо истифодаи забони модарӣ дар муҳити дохили кишвар нест, балки ба беҳтарин шаклҳои омӯзиши забони давлатӣ дар тамоми мактабҳо, донишгоҳҳо ва муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ кишвар аҳамият дода мешавад.

Барномаҳои давлатӣ ва ташаббусҳои забонӣ

Татбиқи сиёсати забонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мақсади нигоҳдории забони модарӣ ва рушду таҳкими мақоми забони тоҷикӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ равона шудааст, аз аввалҳои истиқлолият дар маркази сиёсати фарҳангии кишвар қарор гирифт. Барои амалӣ кардани ин сиёсати муҳим, як қатор барномаҳои давлатӣ ва ташаббусҳои забонӣ роҳандозӣ гардиданд, ки аҳамияти калидӣ дар таъмини пешрафти забони тоҷикӣ дар тамоми бахшҳои ҳаёти давлат ва ҷомеа доранд.

Яке аз муҳимтарин барномаҳое, ки бо ташаббуси Пешвои миллат амалӣ шуда, «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020–2030» мебошад. Ин барнома бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардида, мақсади асосии он истифодаи забони тоҷикӣ дар тамоми соҳаҳо – маориф, илм, фарҳанг, расонаҳо, ва технологияҳои муосир мебошад. Барнома бо мақсади таҳкими забони модарӣ дар шаклгирии ҷомеаи иттилоотӣ ва ба вучуд овардани заминаи таълимӣ ва фарҳангии муосир дар кишвар пайваста иҷро мегардад. Дар ҳудуди барнома, ҳар як соҳа вазифа дорад, ки забони тоҷикӣ на танҳо ҳамчун воситаи муошират, балки ҳамчун воситаи таълим ва илм истифода шавад.

Мавзӯи беҳсозии сифати таълим бо забони тоҷикӣ, беҳтар намудани шароити истифодаи он дар донишгоҳҳо ва мактабҳо, инчунин истифодаи забон дар соҳаҳои расонаҳо ва технологияи иттилоотӣ яке аз нуқтаҳои асосии барнома мебошанд. Воқеан, дар доираи ин барнома кӯшиш мешавад, ки забони тоҷикӣ на танҳо дар мактабҳо, балки дар ҳамаи мароҳили таҳсилотӣ – аз муассисаҳои миёна то донишгоҳҳо – ҳамчун забони асосии таълим истифода шавад. Ҳамзамон, барои рушди забон дар фазои расонаҳои электронӣ ва интернет, як қатор корҳо оғоз гардида, барномаҳои махсус барои омӯзиши забони давлатӣ дар барномаҳои телевизион ва радио амалӣ мегарданд.

Дар замони муосир, бо рушди техника ва технологияҳои иттилоотӣ, муҳим аст, ки забони тоҷикӣ ба як забони комилан истифодашаванда ва рушдбанда дар заминаи илм ва технологӣ табдил ёбад. Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020–2030 нақши муҳим дар амалишавии ин ҳадафҳо дорад.

Барои дастгирии таҳкими забон ва баланд бардоштани шенасоии он дар ҷомеа, Пешвои миллат бо ташаббусҳои муҳим ва созанда ҷиҳати тақвияти заминаи фарҳангӣ барои истифодаи забони тоҷикӣ муваффақ буданд. Аз ҷумла, озмунҳои фарҳангии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» ва «Забон – пояи миллат» бо ибтиқори Пешвои миллат роҳандозӣ шуда, нақши муассир дар бедории забонӣ ва ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ мебозанд. Ин озмунҳо ҳар сол баргузор мешаванд ва ба ташаккули ҳувияти миллӣ ва фароҳам овардани муҳити мусоиди таълим ва забонӣ кӯмак мекунанд.

Аҳамияти ин озмунҳо дар он аст, ки онҳо на танҳо фарҳанги китобхонӣ ва забонро дар ҷомеа раванқ медиҳанд, балки барои ташкили ҳамоҳангии байни намоёндогони ҳамаи табақаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар истифодаи забони модарӣ саъй мекунанд. Озмунҳо ҳар сол барои тамоми гуруҳҳои иҷтимоӣ – аз мактаббачагон то аҳли зиё – имконияти муҳим барои иштирок дар он бо мақсади таҳкими забони тоҷикӣ фароҳам меоранд. Таҷрибаҳои

гузаронидани чунин озмунҳо имконият медиҳанд, ки дар ҷомеа эҳсоси масъулият барои омӯзиш ва истифодаи забони модарӣ бештар шавад.

Инчунин, Пешвои миллат таъкид мекунанд, ки забон на танҳо як воситаи муошират, балки ҷузъи муҳими фарҳанг ва таърих мебошад, ки онро бояд кадр ва ҳифз кунем. Вай дар баромадҳои худ дар бораи аҳамияти забони тоҷикӣ якчанд маротиба чунин гуфтаанд: «Забони мо забони ҳазорсолаҳост ва ҳифзи он баробари ҳифзи миллат аст» [1, саҳ. 52]. Ин суҳанҳо нишон медиҳанд, ки ҳифзи забони модарӣ як вазифаи миллӣ мебошад, ки бояд ҳамаи аъзои ҷомеа онро дарк ва иҷро кунанд.

Осори Пешвои миллат, ки дар самти фарҳанг ва забон таъсири амиқ доштаанд, барои тарғиби забони тоҷикӣ ва рушду равнақи онро муҳим ҳисобидан метавонанд. Китобҳои Пешвои миллат, ки дар байни онҳо осори муҳим «Забон – ҳастии миллат», «Тоҷикон дар оинаи таърих» ва «Истиқлолият – бахтномаи миллат» қарор доранд, ҳамчун сарчашмаҳои арзишманд барои тарғиби забони давлатӣ ва шенасоии миллӣ хизмат мекунанд. Дар ин китобҳо, Пешвои миллат таъкид мекунанд, ки забон як унсури ҷудонашавандаи фарҳанг ва ҳувият мебошад, ки эҳтиром ва ҳифзи он дар ҳамаи соҳаҳои зиндагӣ ба манфиати миллат аст.

Ҳар як китоб, ки Пешвои миллат навиштаанд, дар баробари таҳлили таърихиву сиёсӣ, муҳтавои фарҳангиву забонии амиқ доранд, ки барои хонандагон манбаи омӯзиш ва худшиносии миллӣ мебошад. Ба хосса, китоб «Забон – ҳастии миллат» бо мазмун ва мафҳумҳои амиқ, нишон медиҳад, ки барои ҳифзи забон ва омӯзиши он дар кишвар як баҳо нест ва як навъ вазифаи умумӣ барои ҳамаи аъзои ҷомеа мебошад. Пешвои миллат, бо навиштани чунин осор, ба одамон ёдоварӣ мекунанд, ки забон на танҳо як воситаи муошират, балки рамзи миллат ва фарҳанг мебошад, ки онро бояд кӯшиш намуда, эҳтиром кунем.

Барои ҳулоса, бояд гуфт, ки ташаббусҳои Пешвои миллат дар роҳи рушду равнақи забони тоҷикӣ ва фарҳанг дар мамлакат нақши асосӣ доранд. Бо ёрии барномаҳои давлатӣ ва ташаббусҳои бузург, Тоҷикистон ба як кишвари мустақил ва фарҳангии соҳибҳувият табдил ёфтааст.

Забони тоҷикӣ имрӯз, бо шарофати сиёсати дуруст ва равшани Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, мавқеи сазовори хешро дар ҷомеа пайдо кардааст. Рушди ин забон, ки дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷомеа – аз илм ва маориф то сиёсат ва фарҳанг – ба таври ғаёб ба қор бурда мешавад, намунаи барҷастаи сиёсати дуруст ва ояндасоз мебошад. Дар даврони истиқлолият ва бо ташаббусҳои зиёди Пешвои миллат, забони тоҷикӣ ба як унсури асосии таъмини истиқлолияти фарҳангӣ ва ҳувияти миллӣ табдил ёфтааст.

Ҳимоя ва рушду густариши забони модарӣ имрӯз як масъулияти умумимиллӣ мебошад, ки ҳар як шаҳрванди кишвар бояд дар он саҳмгузор бошад. Таъсиси қонунҳои таърихӣ, ба роҳ мондани барномаҳои махсус барои рушди забон ва тарғиби он дар ҷомеа, ба намоиш гузоштан дар расонаҳо ва таҳия кардани озмунҳои фарҳангӣ – ҳама ин амалҳо барои ҳифзи забон ва фарҳанг мусоидат менамоянд. Забони тоҷикӣ, ки дар гузашта ва имрӯз ҳамчун рамзи устувори миллати тоҷик шенасоии худро дар ҷаҳон нигоҳ медорад, бояд дар ҳамаи бахшҳои ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ мавриди истифода қарор гирад. Ин ифтихори миллӣ танҳо вазифаи як ё чанд шахс нест, балки тамоми ҷомеа бояд ҳамчун як нигоҳи умумимиллии худ ба забон ва фарҳанг муносибат намояд.

Дар давраи истиқлолият, ки Тоҷикистон ба ҳайси як давлат мустақил дар ҷаҳони муосир мавқеи худро пайдо кардааст, сиёсати забонӣ дар ҷараёни таҳкими худшиносии миллӣ аҳамияти хоса касб намуда, дар баробари дигар ҷанбаҳои сиёсӣ иқтисодӣ, ҷиҳати ҳамбастагии ҷомеа ва мардум саҳми муҳим гузоштааст. Рушди забони тоҷикӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти давлат – аз маориф, фарҳанг, то расонаҳои коммуникатсионӣ ва сиёсати давлатӣ – зарурияти таъмини иқтисоди забон дар маърифати глобалӣ ва мавқеи Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мебошад.

Забони тоҷикӣ имрӯз ҳамчун забони расмӣ давлат, инчунин забони таълим ва илм дар тамоми муассисаҳои таълимии кишвар истифода мешавад. Пешвои миллат бо таъкид ба аҳамияти забон ва мақом ва мақсади он дар рушд ва баланд бардоштани маърифати миллии мардум, барои шод кардани насли ҷавон ва тарғиб кардани он дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти

ҷомеа амал мекунад. Ҳамзамон, ин сиёсати роҳбарии кишвар ба таври расмӣ ҳамчун сиёсати маърифатӣ, ки қадам ба қадам дар самти рушди забони тоҷикӣ ва фарҳанг амалӣ мешавад, нақши муҳими худро иҷро менамояд.

Бо назардошти он, ки забон барои ҳувияти миллӣ ва ягонагии халқ нақши ҳалқунанда дорад, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, борҳо таъкид намудаанд, ки «Забон на танҳо воситаи муошират, балки пояи ҳастии миллат ва рукни асосии давлатдорӣ мебошад» [1, сах. 12]. Ин суҳанҳо дар баробари таъриф ва муҳтавои сиёсати забонии кишвар, нишон медиҳанд, ки ин масъала дар сиёсати давлат ҳатмӣ ва дуруст боқӣ мемонад. Сиёсати забонӣ на танҳо барои рушди дохилии кишвар, балки барои муносибат бо дигар давлатҳо ва аз худ кардани ҷойгоҳи муносиб дар арсаи ҷаҳонӣ аҳамияти муҳим дорад.

Ба ҳамин маъно, сиёсати забонии Пешвои миллат на танҳо як амали сиёсӣ, балки як амали фарҳангӣ ва таърихӣ низ мебошад, ки барои барқарор кардани фарҳанги миллӣ ва ҳисси масъулияти ватандорӣ дар байни шаҳрвандони Тоҷикистон тавассути забони модарӣ равона шудааст. Муҳимтарин мақсади ин сиёсати забонӣ – ташкили як ҷомеаи муттаҳид, маърифатӣ ва рушдбанда мебошад. Забони тоҷикӣ, ки дар баробари фарҳанг ва таърих ба рамзи мустақилият ва ҳувияти миллӣ табдил ёфтааст, барои ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон як зарурати ҳаётӣ мебошад.

Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ба унвони як роҳбар, инчунин як фарҳангшинос ва донишманд, хидматҳои бузург дар таъмини рушди забон ва фарҳанг кардаанд. Бо пуштибонӣ аз ташаббусҳои фарҳангӣ ва сарчашмаҳои илмӣ пешрафта, онҳо тамоми кӯшишро ба ҳарч медиҳанд, ки забони тоҷикӣ ҳамчун забони муосир, пурқувват ва рушдкунанда на танҳо дар дохили кишвар, балки дар сахнаи ҷаҳонӣ низ мавриди эҳтиром қарор гирад.

Шоистагии назар кардани тафаккури Пешвои миллат дар робита ба забон ва фарҳанг дар он аст, ки онҳо забонро на танҳо як воситаи муошират, балки ҷузъи калидии таърих ва фарҳанг медонанд. Аз ҳамин рӯ, сиёсати забонӣ ва барномаҳое, ки бо ташаббуси Эмомалӣ Раҳмон роҳандозӣ шуда, боварӣ мебахшад, ки забони тоҷикӣ на танҳо дар дохили кишвар, балки дар сатҳи байналмилалӣ ба як забони худшиносӣ ва муосир табдил меёбад.

Ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон барои рушди забони модарӣ масъул мебошад. Бо вучуди пешрафтҳои назаррас, танҳо тавассути ҳамкории умумимиллӣ ва саҳми ҳар як аъзои ҷомеа метавон забонро дар тамоми бахшҳо ва соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ тавсеа дод. Бо ин роҳ, Тоҷикистон метавонад ҳамчун як намунаи давлате, ки забон ва фарҳанги миллии худро муҳофизат ва рушд медиҳад, дар оянда ба ҳамоҳангии байни халқҳо ва фарҳангҳои гуногун мусоидат кунад.

Адабиёт

1. Раҳмон, Э. Забон – ҳастии миллат. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 192 с.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Паём ба Маҷлиси Олӣ. – Душанбе: Маҷлиси Олӣ, 1995. – 48 с.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе: Матбаа, 2009. – 36 с.
4. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020–2030. – Душанбе, 2020.
5. Вазорати маориф ва илм. Ҳисобот оид ба озмуни ҷумҳуриявӣ «Забон – пояи миллат». – Душанбе, 2022. – 58 с.

ТАҲҚИҚИ ТАЪРИХИ-ЗАБОНШИНОСИИ АНТРОПОНИМҲОИ ЯХУДИИ «БОХТАР»

Тазаккур бояд намуд, ки номҳои яҳудӣ тавассути забони арабӣ ва дини ислом ба забони тоҷикӣ ва забонҳои дигари мардумони мусулмон роҳ ёфтаанд. Ин номҳо ҷанбаи динӣ доранд. Муҳаққиқ А.С.Суперанская дар ин бора менависад: «Номҳои динии яҳудӣ аксаран дар шакли ҷумла бо ифодаи мубтадо, яъне истилоҳи ифодагари «Худо»-il, el, l, io сураат мегиранд: *Иоани [Iāani]*-«Худо илтифот мекунад», *Рафаил [Raḥail]*-«шифои Худо», *Измаил [Izmail]*-«Худо мешунавад», *Данаил [Danail]*-«Худои ман довар», *Иля [Ilya]* – «Худои ман Яҳё» [11, с.32-33].

Дар низомии антропонимии асар чунин номҳои яҳудӣ мустаъмаланд: а] номҳое, ки дар охири он ҷузъи il [Худо] дида мешавад: *Исмоил [Ismoil]*, *Исрофил [Isḥāfil]* *Исроил [Isḥoīl]*, *Дониёл [Dāniyāl]* \ *Дониёр [Dāniyāq]* ; б] номҳои яҳудие, ки сохторан мухталифанд: *Иброҳим [Ibrāhim]*, *Исо [Isā]*, *Марям [Maḥram]*, *Масеҳ [Maseh]*, *Мӯсо [Musā]*, *Дониёл [Dāniyāl]*, *Довуд [Dāvid]* ва ғайра.

Антропонимҳои яҳудӣ падидаю зухуроти тамоман дигар аст. Асос ва заминаи онро номҳое ташкил мекарданд, ки дар китоби Инҷил зикр шуда буданд, бидуни мансубияти этникии онҳо, на фақат яҳудиҳо, балки мисриҳо, шомӣҳо, оромӣҳо дар шаклҳои махсус истифода менамоянд. Дар ин асоси замина номҳои дигари юнонӣ, латинӣ ва дигар номҳои Инҷил низ ташаккул ёфтаанд, ки ҳама вақт ҳамгуна будаанд. Ниҳоят, антропонимҳои нави яҳудӣ, яъне номҳои фидоӣну шаҳидони муқаддас, афзалан латинӣ буданд, [аксаран, ғайриклассикӣ ва нав ташаккулёфта] ва юнонӣ, ҳамчунин келтӣ, аз асри V ва олмонӣ, дигар номҳо низ латинӣ буданд.

Дар «Бохтар» номҳои зерини яҳудӣ омадааст: а] номҳое, ки дар охирашон патроними «il» [Худо] дида мешавад: б] номҳои яҳудие, ки сохташон гуногун аст ва ғ. ки шуморашон ба тағи 50 - адад мерасад.

Аксари номҳои динии яҳудӣ, ки дар китоби муқаддаси яҳудиён Таврот вохӯранд, қариб дар антропонимҳои тамоми халқҳои дунё дохил шудаанд.

Антропонимҳои яҳудие, ки мо зимни ҷустуҷӯи асар ошкор кардем, Иброҳим [Ibrāhim] аст.

Иброҳим [Ibrāhim] номи ибрӣ ба маънои «падари оӣ», номи сураи ҷаҳордаҳуми Қуръон буда, дорои 52 оят аст. Иброҳим [Ibrāhim] аз паёмбарони Бани Исроил, мулаққаб бо «Халилulloҳ» [Khalilullāh], падари Исҳоқ [Ishāq] ва Исмоил [Ismāil] аст, ки арабҳо ва яҳудиён худро аз насли он медонанд.

Иброҳим [Ibrāhim] як номи ибрии мардона аст. Асли он «Аброҳим» [Aībrāhim] аст. Маънои «Аброҳим» [Aībrāhim] «аб»-падар ва «роҳим» меҳрубон буда, маънои луғавиаш «падари меҳрубон» аст. Муҳаққиқон зикр намудаанд, ки ин номро ҳазрати Иброҳим дар 100 солагиаш аз ҷониби фарзандонаш гирифтааст. Баъзе аз забоншиносон вожаи «Иброҳим» [Ibrāhim]-ро баргирифта аз вожаи форсии «Баҳром» [Bahram] медонанд [8, с. 65].

Эроншинос З. Г. Исаев мегӯяд: «Номи Иброҳим этимологияи баҳсӣ дорад. Бо яке аз сарчашмаҳо ин вожа туркӣ буда, тарҷумаи русиаш «падари халқҳо» мебошад. Дар «Библия» вожаи «Иброҳим» бо ду намуд зикр шудааст: «Авраам» ва «Абраҳим» [8, с. 18]. Дар ҷойи дигар забоншинос Исаева вожаи Иброҳимро мардона ва мансуби забони арабӣ донистааст. Ин вожа бо шаклҳои Абраҳам [Aībrāham], Авраам [Avraam], Иброҳим [Ibrāhim] ва Иброим [Ibrāim] истифода мешавад.

Сипас, номи «Абраҳим» дар тасвирҳои русӣ дар шакли «Иброҳим» [Aībrāhim] ва «Ибрагим» [Ibrāhim] ба вуҷуд омадаанд. Ба назари забоншиносони рус «Ибрагим» [Ibrāhim] дар забонҳои қадимаи аврупоӣ дар шакли «Авраам» [Avraam]—«падари миллат», бо забони тарӣ «паёмбар» истифода шудааст.

Т. З. Козырева мегъяд: «Ибрагим ба арабӣ «إبراهيم»-шакли номи «Авраам»-ро мегирад, ки маънои «падари олий»-ро мефаҳмонад [4, с. 254]

Иброҳим [Ibrāhim] дар китоби «Библия» дар шакли «Абром» [Abrām] зикр гардидааст. Муҳаққиқ Аҳмад Дидот дар китоби худ «Библия дар бораи Муҳаммад чӣ мегӯяд?» менависад: Тибқи китоби Библия, Иброҳим пеш аз он ки Худованд номи ӯро тағйир диҳад, Абром ном дошт [8, с. 217].

Иброҳим [Ibrāhim] яҳудии қадим–Abrām [падари тамоми халқҳо], дар Таврот–Айқат, дар англисӣ–Abrām, дар булғорӣ–Аврам, дар русӣ–Авраам, Авраамий, дар немисӣ–Abrām, дар италявӣ–Abramo, испанӣ–Abrān, дар франсавӣ–Abrān, дар арабӣ إبراهيم, дар латинӣ–Abrāmus, дар асар бошад, ба шакли арабиаш омадааст [8, с. 120].

Ба андешаи мо, «Иброҳим», «Иброҳм» ва «Иброҳом» шаклҳои гуногуни номи Иброҳим аст, ки Иброҳим қўҳантарин номи ӯ аст. Дар бораи маънои вожаи «Иброҳим» нахустин бахш «аб», «иб» ба маънои «падари» луғати сомӣ аст. Ҳамчунин, дуҷумин бахш, яъне «ҳим» ба маънои «дўст доштан», «баландмартаба» ва «олий дониш» маънидод мекунад. «Падари олий» ва ё «Мутаолий» ҳамчунин маъное, ки барои «Аброҳим» шакли гўйиши он «Авраҳом» аст «Як нафар аз сардорони Шомӣ, вақте барои музокира ба урдуи сипоҳсолори Мухтор мерафт аз ҷое, ки дохили урду шуд, то ҷое, ки ба хидмати Иброҳим расид, як калимаи арабӣ аз забони сипоҳиён нашунид. Яъне ҳамаи сипоҳиён аз миллатҳои ғайри араб буданд» [14, с. 560].

Марям [Miryām]–Як исми байналмилалӣ аст, ки дар кишварҳои мухталифи дунё барои номгузорӣ истифода мешавад. Марям дар забонҳои мухталиф шаклҳои мутафовите дорад. Масалан, дар яҳудии қадим–Miryām, дар латинӣ–Марія, дар юнонӣ–Маріам, дар англисии қадим–Марія, дар англисии ҳадида–Мэри дар Таврот–Маріам буда, тахминан маъноҳои зеринро дорад: «талхӣ», «муқобилият намудан» ва «хашмгин шудан». Муқоиса карда шавад: словакӣ, полякӣ–Марія, сербӣ-хорватӣ–Маріја, Маріја, булғорӣ–Мария, русӣ–Мария, даниягӣ, норвегӣ–Маріе, немисӣ, голландӣ–Марія, Маріе, италиявӣ, испанӣ, румӣ–Маріава франсузӣ–Маріу [8, с. 116].

Аксари номҳо ба ҳам мушобеҳанд. Ҳатто исмҳои мушобеҳи духтарона Марлин [Marlin] ва Май-ро аз решаи Мерӣ [Mary] ё Марям [Miryām] медонанд. Марям [Miryām] номи сураи нуздаҳуми Қуръон аст, ки дорои наваду ҳашт оят мебошад. Марям [Miryām] дар забони англисӣ «Марія» ҳам хонда мешавад ва дар воқеъ шакли латинии Марям [Miryām] аст. Баъзе муътақиданд, ки решаи вожаи «Марям» [Miryām] латинӣ аст, ки баъдан тавассути забони оромӣ ба шакли «Маріам» ё «Маруам» даромадааст. Баъзеи дигар, решаи исми Марямро ибрӣ медонанд [чун номи модари ҳазрати Исо аст], ки «Маруам» навишта мешавад.

Марям [Miryām] дар забони форсӣ илова бар ин ки ёдовари ҳазрати Марям [Miryām] аст, номи гуле мебошад, сафед, хўшрангу хушбўй ва дорои атри бардавом. Инчунин, номи гиёҳест, барои зиннат додан, ки аз хонаводаи савсан аст. Баъзе олимони муътақиданд, ки Марям [Miryām] аз решаи Мри-»Мқі» ё Мр-»тқ» аз забони мисрӣ гирифта шудааст, ки маънои «маҳбуб» ва «ишқ»-ро дорад. Дар забони ибрӣ маънои қатъӣ барои вожаи «Марям» [Miryām] зикр нашудааст. Маънои «дарёи талхӣ», «дарёи ғам», «саркаш», «орзу барои бача» барои исми Марям ривоят шудааст. Марямро бо вожаҳои «Море» [Mare], «Мире» [Mire], «Мирём» [Miryām], «Морё» [Mare] ва «Морёно» [Miryānā] низ зиёд ном мебаранд «Ба хоҳири пойдории сулҳ ва хотима додани адовату низои дерина қайсари Рум ҳатто духтараш Марямро ба зании Хусрави Парвиз дод» [14, с. 416].

Довуд [Dāvid] аз ҷиҳати сохт сода буда, мансуби забони ибрӣ «דָּוִד» ва ба маънои «маҳбуб», «дўстдошта» меояд.

Вожаи Довуд ба забонҳои гуногуни дунё шакли навишт ва талаффузҳои мухталифро доро буда, дучори ковишҳои забонӣ гардидааст: абхазӣ «Daut», ба озорбойҷонӣ «Davud/Davut», ба албанӣ «Davidi», ба англисӣ «David», ба арабӣ «داؤود» [Da'ud/Da'oud/Da'wud/Da'wood], ба арманӣ «Դավիթ» [Davith], ба беларусӣ «Давид», ба босній «Davud/Dawud/Daud/Daut», ба каталанӣ «David», ба корнӣ «Daveth», ба чеченӣ «David», ба эстонӣ «Taavet», ба финӣ «Taavetti», ба франсузӣ «David», ба голисӣ «Davide», ба грузинӣ

«דָּוִד [Davith]», ба гресенй «Δαβίδ/Δαβίδ/Δαυείδ», ба ивритй «דָּוִד, דָּוִד [David]», ба венгерй «Dávid», ба исланй «Dávíð», ба ирланй «Dáíbhídh/Dáíhhead/Daithí», ба итоляавй «Davide», ба японияй «デイビッド [Deividdo]», ба қазоқй «Дәуіт [Däuit]», ба корейяй «데이빗, 데이빗, 데이비트», ба лотинй «David», ба лотишй «Dāvids/Dāvis», ба литовй «Davidas/Davydas/Dovydas», ба чинй «戴维 [Dài-wéi], 大卫 [Dà-wèi]», ба англисй «Davij/Davi/Dav», ба маорй «Kāwīkī», ба форсй «داود [Davud]», ба аолияй «Dawid», ба португалий «Davi/David», ба руминй «David», ба шотландй «Dàìhheid/Dàìhhidh», ба сербияй «Давид [David]», ба славянй «Dávid/David», ба испанй «David», ба туркй «Davut/Davud/Dāvud», ба туркманй «Dawut», ба забони украинй «Давид/Dafydd/Dewi/Dai [Davyd]» ва ба ирдишй «דָּוִד [Dóvid]» [16, с. 213].

Ба анешаи мо, антропоними Довуд [Dāvud] аз ҷиҳати сохт сода буда, маънояш «махбуб» мебошад «Чунончи, ҳазрати Одам кишоварз буданду Нӯҳ дуредгар, Идрис дўзанда, Солеҳ тоҷир, Довуд зиреҳбоф, Сулаймон сабадбоф, Мўсову Шуъайбу Пайғамбари ислом Муҳаммади Мустафо[с] ба ҷўпонй машғул буданд» [14, с. 536].

Одам [Ādam]. Антропоними дигаре, ки зимни таҳқиқ дар асар ошкор гардид, ин антропоними Одам [Ādam] аст. Вожаи одам аз ҷиҳати сохт сода буда, мансуби забони яҳудй аст. Одам мувофиқи асотири Таврот аввалин инсон, ки Худо ўро аз гил офаридааст ва бо васвасаи Шайтон аз гандуми мамнуъ хўрда, бо ҷуфташ Ҳавво аз бихишт ронда шудааст. Падари Одамиён, Абулбашар, Одамизод, инсон ва ғ. Ин антропоним ба чанд маънй дар фарҳангҳо омадааст: Исми мазкур дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикй» чунин шарҳ ёфтааст: «асмар», «сиёҳранг», «гандумгун», «мардум», «халоик», «навкар», «хизматгор», «шаҳс», «кас», «башар», «инсон», «Одамизод», «ҳазрати Одам», «ҷуфти Ҳавво», Исми машҳури асотирий ва динй, нахустинсон, Абулбашар, ҳазрати Одам, ҷуфти Ҳавво. Дар сураҳои «Бақара», «Аъроф», «Анбиё», «Ҳичр», «Тоҳо», «Сод, Қаҳф» аз мавзуоти зер сухан ба миён омадааст: Офариниши Одам, сачдаи фариштагон ва сачда накардани Иблис, фиреб додани Одам тавассути Иблис ва ронда шудан аз бихишт, тавбаи Одам ва ғ [2, с. 18].

Ба забони ибрй вожаи «Одам» ба маънои «хоку замин» меояд. Гарчи решаи ин вожаро аз забонҳои сомй медонанд, вале ба боварии баъзе пажўҳишгарон ин шакли тағйирёфтаи вожаи «овтомой» дар забони «сонскрит» [аз забонҳои ҳиндуаврупой] ба маънои «инсон» аст. Баъзеи дигар онро баргирифта аз вожаи аврупоии «отам» медонанд [5, с. 15].

Ин вожа дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикй» «Одамизод, инсон, башар; кас, шахс; хизматгор, навкар, халоик, мардум; одам шудан» маънидод шудааст [12, с. 18].

Дар фарҳанги тафсирии «Ғиёс-ул-луғот»-и Муҳаммад Ғиёсуддин калимаи «одам» чунин маънидод шудааст: Одам ба маънии шутури сафед ва оҳуи сафед, ки бар пушташ хатҳои сиёҳ бошад, низ омадааст [159, с. 21].

Ба андешаи мо, вожаи «Одам» аз решаи «адм» гирифта шудааст, ки ба маънои «чизҳое аст, ки ба ғизо ва нон изофа мешавад», то матбуъ ва лазиз шавад, осуда ва раиси қавм ё хонавода, машҳур ва маъруф, ботини ашё. Вожаи «Одам» бар хилофи вожаҳои «инс» ва «башар», ки арабианд. Одам вожаи ибрй буда, ба маънои «хок» аст. Вожаи Одам мавриди истифодаи фароҳ дошта, анқариб дар ҳамаи забонҳо дар шакли аҷамии худ мавриди қорбурд қарор дорад. Ин вожа дар забонҳои мухталиф шакли овозии худро тағйир додааст: русй–Адам; юнонй–Αδάμ, англисй–немисй–Adam; ибронй–אָדָם, [Адам]; туркй–Adam ва ғ. «Чунончи, ҳазрати Одам кишоварз буданду Нӯҳ дуредгар, Идрис дўзанда, Солеҳ тоҷир, Довуд зиреҳбоф, Сулаймон сабадбоф, Мўсову Шуъайбу Пайғамбари ислом Муҳаммади Мустафо[с] ба ҷўпонй машғул буданд» [14, с. 536].

Айюб [Ayyūb]: Айюб [Ayyūb] аз ҷиҳати сохт сода буда, дар луғату фарҳангҳои муътамад ба маъноҳои мухталиф зикр гардидааст. Ба андешаи мо, вожаи «Айюб» дар луғати ибрй [яхудй] «יָבוּב» ба маънои «бозгашткунанда» аст.

Айюб ба ибрй «יָבוּב», забони русй Иов, Иуд, Ийов «יוֹב» ва ба христианй Иов ба туркй [Eyyüp] ба маънои «баргашт ба сўи Худо» аст. Аввалин маротиба ин ном дар шакли

«Тустҳазқиё» ном бурда шудааст. Айюб номест ибрӣ, ки «Айбуб» ё «Юбоб» низ хонда шудааст. Вожаи Айюбро баъзе эҳтимол баргирифта аз решаи «Айбуб» ба маънои «гиря» ё аз «Айбат» ба маънои «надба» доштаанд. Баъзе шорехони Таврот онро дар асл арабӣ ва тарҷумашуда ба ибрӣ медонанд. Ин вожа ба «айб» ба арабӣ ба маънои «бозгашткунанда ба сӯйи Худо» наздик аст.

Айюб [Ауӣ] дар арабӣ танвин [ан, ин ва ун] нагирифтааст, ин беҳтарин далели ғайриарабӣ будани ин ном аст. Аюб номи паёмбаре аст, ки ба сабри бисёраш ба саҳтиҳо машхур аст «Дар он даврони асримиёнагӣ аврупоӣҳо ҳанӯз ғарқи хурофоту ақибмондагӣ буданд, вале мусулмонони соҳибфарҳанг дар он замон тамаддуни исломии мавриди эҳтиромеро офариданд, ки шахсиятҳои бузурги он, чун Абдурахмони Севум, ал-Мансур, Салоҳиддини Айюбӣ ва дигарон аз сарзамини ислом ва уммат дифоъ мекарданд» [14, с. 530].

Яъқуб [Ҷа`қуӣ]. Номи мардонаи ибрӣ аст, ба маънои «он ки пошноро мегирад». Аммо дар луғатномаи «Деҳхудо» ва чанд луғатномаҳои форсӣ ва низ луғатномаи «Лисон-ул-араб» ба маънои «кабки нар» низ омадааст. Номи писари Исҳоқ ва падари Юсуф аст. Ин ном ба сурат «Жоқуб», «Ҳоқуб», «Ёқуб», «Ҷоқуб», «Ҷак» ва ғайра ба кор рафтааст. Шакли ҷамъаш «яъқиқ» [1, с. 54].

Яъқубро аҳли Инҷил ба номи Исроил [Iskāil] мешиносанд, ки ба забони ибрӣ ва ё яҳудии қадим маънои «руҳуллоҳ»-ро дорад. Номи дигари Яъқуб [Ҷа`қуӣ] Исроил [Iskāil] аст ва Банӣ Исроил аз ҳамин ном гирифта шудааст.

**Яъқуб [Ҷа`қуӣ]** ба забони ибрӣ יַעֲקֹב буда, ба сурати «Жоқуб» [Žāqūī], «Ҳоқуб» [Hāqūī], «Ёқуб» [Ҷа`қуӣ], «Ҷак» [Jāk] ва дигар вожаҳо ба кор рафта, дар назди яҳудиён, мусалмонон ва масеҳиён бо номи «Халифаллоҳ» ё «Халифаи Худо» маъруф аст.

Номи Яъқуб [Ҷа`қуӣ] дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» вожаи арабӣ муаррифӣ шудааст [12, с. 693].

Дар «Ғиёс-ул-луғот» ин антропоним чунин шарҳ дода шудааст: «Яъқуб [Ҷа`қуӣ]–кабки нар ва номи набӣ алайҳиссалом, ки падари Юсуф [Yusuf] алайҳиссалом буданд ва ин лафз арабӣ нест, ибронист ва номи имом Абуюсуф [Aйуyusuf], ки шогирди Имоми Аъзам [Imāmī A`zam] Абуҳанифа [Aйuhanifa] буд ва номи марде имом ва мучтаҳиди мазҳаби насоро [аз «Кашф» ва «Бурҳон» ва «Суроҳ» ва ғайри он] [8, с.12].

Ба андешаи мо, ин номвожа ибрӣ буда, маънояш «ҷойгузини макони касе» аст «Дар атрофи Бишр ибни Сулаймон айёрони Сиистон ва ҷавонмардони музофотҳои атроф гирд омада, тахти сарварии Яъқуби Лайс ба муҳорибаи зидди Тоҳириён шурӯъ карданд» [14, с. 638].

Исмоил [Ismā'il]. Ин антропоним мансуби забони яҳудӣ буда, аз ҷиҳати сохт таърихан мураккаб аст, зеро аз вожаи «Исмо» ё «асмо» ва пасванди «ил» таркиб ёфтааст. Аммо дар айни замон дар забони тоҷикӣ аз рӯйи сохт сода қабул шудааст. Исмоил [ʔxʔʔʔʔʔ] мансуби забони ибрӣ буда, ба маънои «Худо ӯро шунид» аст. Исмоил ба забони англисӣ «Ishmael» дар асл «Яшимъил» аст. Исмоил ба маънои «ясмаъуллоҳ» [Худоро мешунавад] низ маънидод шудааст. Сабаби номгузориашро исломшиносон мегӯянд, ки вақте, ки Ҳочар ҳангоми таваллуди Исмоил шаш маротиба байни Сафо ва Марва давр зад, об наёфт то ташнагии Исмоилро шиканад, ҳафтумин маротиба дуо кард ва об пайдо шуд ва гуфт, ки «Худо дуоямро шунид» ва ба хоҳири шукраш писарашро Исмоил номид, то дар ёд дошта бошад, ки чӣ гуна Худованд фарёдашро, ҳангоме ки ба Ӯ нидо кард, шунид. Исми Исмоил ба исми «Шамуил» бисёр наздик аст ва ихтилофи он дар сарфи феъли «самаъа», яъне «шамаъа»-и ибрӣ аст [8, с.154].

Дар забони арабӣ вожаи «исмо» ба маънои «шунидан» буда, вожаи «ил» дар сарчашмаҳо бо забони сомӣ номи Ҳақ таоллоҳ; ба туркӣ ба маънии сол; дар арабӣ ба маънии «тавазн» ва «бӯзи кӯҳӣ» маънидод шудааст. Агар дар асоси шарҳи алоҳидаи ҷузъҳо ва ба инобат гирифтани хусусияти асосии вожа [Азроил] таҳлилро ҷамъбаст намоем, тахминан чунин хулоса баровардан мумкин аст: «бандаи Худо», «онеро, ки Худованд халқ намудааст».

Ҳорун [Нāқун]: антропоними дигаре, ки дар асар корбурд дорад, ин «Ҳорун» [Нāқун] аст. Ҳорун [Нāқун] дар «Ғиёс-ул-луғот» ба маънои «номи пайғамбаре, ки бародари калони

Мусо алайҳиссалом буданд ва номи халифаи Бағдод, ки ўро Ҳоруни Рашид меғуфтанд, ба маънии қосид, пайк, нақиб ва посбон» омадааст [6, с. 379].

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» барои ин вожа чунин маъно оварда шудааст: Ҳорун–«посбон», «ниғаҳдор» «қосид», «пайк», «номи бародари бузурги Мусои пайғамбар» [8, с. 53].

Ба андешаи мо, Ҳорун дар ибрии қадим ба маънои «шоҳе, ки зангӯла ба тан мебаст, то роҳдорон монеи он нашаванд», «ниғаҳбон», «посбон», дар Таврот ба маънои «қўҳнишин» омадааст. Ҳорун «фурўмондагӣ» ва «ҳайрат» буда, аммо ин луғати аҷамӣ аст, форсӣ нест.

Ҳамин тариқ, дар асоси маъхазҳо ва сарчашмаҳои забоншиносӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки вожаи Ҳорун ба гурӯҳи вожаҳои ибрӣ [яхудӣ] шомил буда, маънои «посбон», «ниғаҳдор» «қосид», «пайк»-ро дорад «Ҳатто дар ин давра арбобони завқу хунарашӯри наврӯзиро дар китобҳои алоҳида ғирдоварӣ намудаанд, ки дар байни онҳо «Ан-наврӯз ва-л-меҳрҷон»-и ал-Ибни Ҳорун, «Ал-ибод ва-н-навориз»-и Мўсо ибни Исои Касравӣ, «Ал-ашӯру-с-соир фӣ-н-наврӯз ва-л-меҳрҷон»-и Ҳамзаи Исфаконӣ шухрати зиёд доштаанд» [14, с. 686].

Сулаймон [Sulaimān]. Сулаймон ба ибрӣ «Шулуму» [שְׁלֹמֹה], ба арабӣ Сулаймон [سليمان], ба англисӣ Соломон талаффуз мешавад. Номи Сулаймон дар забони сомӣ ба маънои «ошӣ» маънидод шудааст. Сулаймон ҳамчун сарватманд ва паёмбар дар китобҳои Таврот ва Қуръон зикр шудааст [6, с. 165-167].

Ба андешаи мо, Сулаймон мансуби забони ибрӣ буда, ба маънои «пур аз саломатӣ» аст. Инчунин, Сулаймон номи ду кўҳе аст, дар ҷанубу шарқии Афғонистон. Доманаи кўҳи Сулаймон маскани паштуҳо аст.

Илёс [Ilyās] Мансуби забони ибрӣ буда, ба ибрӣ «Илёҳ» [אֱלִיָּהוּ], ба маънои «Аллоҳ Ҳудои ман аст» меояд ва дар асар бо номи «Илёс» [Ilyās] зикр шудааст. Илёс [Ilyās] ба англисӣ «Elias» ё «Elijah» паёмбари Бани Исроил аст. Илёс [Ilyās] лафзи аҷамӣ аст [1, с. 14].

Ба андешаи мо, вожаи «Илёс» [Ilyās] мураккаб буда, аз ҷузъи «ил» ва «ёс» таркиб ёфтаанд. Вожаи «Ил» дар сарчашмаҳо бо забони сомӣ номи Ҳақ таоллоҳ; ба туркӣ ба маънии сол; дар арабӣ ба маънии «ғавазн» ва «бўзи кўҳӣ» маънидод шудааст. Агар дар асоси шарҳи алоҳидаи ҷузъҳо ва ба инобат ғирифтани хусусияти асосии вожа [Илёс] таҳлилро ҷамъбаст намоем, тахминан чунин хулоса баровардан ба мақсад мувофиқ аст: банди худо, онеро, ки худованд халқ намудааст.

Ёс [Yās]: Забоншинос С. Абодуллоева менависад, ки «ёс» як номи духтаронаи сода буда, мансуби забони форсӣ аст. Маънои вожаи «ёс», «бемуродӣ», «ҳирмон», «дилсардӣ», «дилшикастагӣ», «сархўрдӣ», «ноумедӣ», «нокомӣ», «номуродӣ» ва «навмедӣ» аст [2, с. 97].

Инчунин, вожаи Ёс [Yās], ҳамчун номи чашма дар ноҳияи Ванҷи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шудааст. Илова бар ин, номи деҳае дар ҷамоати деҳоти Ромити шаҳри Ваҳдат мебошад. Номвожаи ҷуғрофӣ мазкур аз нигоҳи сохт сода аст. Ба маънои мавзеи дар натиҷаи заҳмати зиёд зиндагӣ бурдан мумкин аст, мебошад.

Имрон [Imkān]: ба забони ибрӣ [עֲמֹרָה] «Ибром» [Imkān] хонда шуда, ба маънои «қавми Ҳудои Таоллоҳ» маънидод мешавад. Дар забони арабӣ дар шакли «Имрон» [Imkān] тағйир ёфтааст [3, с. 28].

Имрон [imkān]/[Emkān] маънои «ободонӣ», «созандагӣ» ва «ободӣ»-ро дорад. Имронро забоншиносон мансуби забони ибрӣ дониста, решаашро забони арабӣ унвон кардаанд. Имрон [Imkān] номи падари Марям ва номи сураи Қуръон аст. Имрон [Imkān]–«ду остин», «ду гўштпора», «касе, ки замони дароз зист карда бошад», «касе, ки молу сарвати худро лозим медонад»-ро низ гўянд. Онро «амарон»-низ гўянд. Ин вожаро ба замми аввал ва фатҳи дуюм талаффуз кунем, «ободониҳо» мешавад. Форсиён онро бо сукуни истъмом намоянд, ба маънои «ободон»-ро медиҳад [5, с. 180].

Вожаи Имронро ба замми айн талаффуз кунем, «умрон» мешавад, дар забони арабӣ аз решаи «амара» ба маънои «ободӣ» ва «ободкорӣ» омонимии «харобкорӣ» аст, аммо «Имрон» ба касри айн вожаи ибрӣ ва номи шахсе ба номи «Имром» аст, ки ҳарфи «мим»-и онро забони арабӣ ба «нун» табдил кардааст. Имрон дар Таврот ба исми «Имром» мавриди истифода қарор ғирифтааст. Тибқи баррасии забоншиносон вожаи «Имром» мураккаб аст, аз «им» ба маънои

«қавм» ва «ими», яъне «қавми ман» дар ин маврид низ мақсуд аз «им» қавм аст. «Ром» ба маънои «Худо» ва ё «олимақому баландмартаба», ки «рома» ё «ромут» ифодаи баландмартабагӣ мекунад. Бинобар ин, маънои вожаи «Имром» «қавми Худо» ё «қавми баландмартаба» аст [8, с. 321] «Аҳли Макка асли баромад ва насаби худро аз Иброҳими Халилуллоҳ дониста, ўро нахустин бунёдкунандаи хонаи муқаддаси Каъба мешумурданд. Воқеан, дар сураи Оли Имрон дар ин боб чунин омадааст: «Нахустин хонае, ки барои мардум бино шуда, ҳамон аст, ки дар Макка аст» [14, с. 426].

Хулоса, дар асар антропонимҳои яҳудӣ [номҳои одамон] чун дигар онимҳо дар тасвири воқеаҳо ва ҳаводиси он нақши намоён доранд. Ҳамчунин, маҳз омӯзиши ин қабати антропонимӣ дар ошкор намудани арқои таърихӣ ва ошкор намудани номвожаҳо кӯмак расонида, барои рӯйи кор овардани арқои дурусти ҳаводиси таърихӣ ва дар забони меъёр ворид намудани калимаҳои фаромӯшшудаи китоб [архаизмҳо] нақши асосиро адо намуданд.

АДАБИЁТ

1. Алиакбар, Деҳхудо. Луғатнома/Д. Алиакбар. Ҷ. 9–Техрон, 1341–500 с.
2. Ваҳба, А. Тафсири Мунир дар ақида, шариат ҳақком]/ А.Ваҳоба– Техрон:Нашри Эҳсон, 2005, –2652 с.
3. Давлатов, Э. А. Лингвистическое исследование ономастики «Касас–ул–анбиё». /Э. А. Давлатов–Душанбе: Адабиёт, 2017–156 с.
4. Козырева, Т. З. Осетинская антропонимия древнего и средневекового периода [Ономастики Кавказа]/Т. З. Козырева–Махачкала, 1976–330 с.
5. Чӯраев, Р. Этимологияи 100 калима/Р. Чӯраев–Душанбе: Маориф, 1985–28с.
6. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс–ул–луғот/Ғиёсуддин Муҳаммад–Душанбе: Адиб, Ҷ. 2, 1988–416 с.
7. Нуров, А. Фарҳанги осори Ҷомӣ. Ҷ. 2. /А. Нуров–Душанбе, 1984–608 с.
8. Саидов, М.Б. Ономастикаи Куръон ҳақиқии забоншиносӣ].-Душанбе: «Матбаа», 2023.–190 с.

Шарифова А.Ш., Убайдуллоева М.А.
МТҒ “Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоӣ
Тоҷикистон”

СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ ОМЎЗИШ ВА ПАЖЎҲИШИ ЗАБОНҲО ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мақсади таҳқиқот. Татбиқи сиёсати давлатии омӯзиш ва пажӯҳиши забонҳо ҳамчунин оид ба Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ барои давраи то соли 2030 мебошад.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқи мавзӯи мазкур аз маводҳои илмӣ, маводҳои сиёсӣ, асарҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Қонуни маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври васеъ истифода шудааст.

Натиҷаи таҳқиқот ва баррасии онҳо. Таҳқиқот аҳамияти махсус баҳри омӯзиши забонҳои англисӣ ва русӣ бахшида шудааст. Мавқеи ин забонҳо дар партави сиёсати пайгиронаи Ҳукумат ва давлат нишон дода шудааст. Хусусиятҳои назариявӣ ва амалии барнома оид ба амалисозии Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ барои давраи то соли 2030 муайян карда шудааст. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки сиёсати давлатии омӯзиш ва пажӯҳиши забонҳои русӣ ва англисӣ таҳти назорати ҷиддии давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд ва омӯзгорони забонҳои тоҷикӣ, русӣ

ва англисӣ баҳри татбиқ ва амалкарди онҳо дастурҳои таълимӣ, вожаномаю луғатҳо таҳия намуда барномаи мазкурро дар амал татбиқ карда истодаанд.

Вожаҳои калидӣ: таҳқиқот, забонҳои русӣ ва англисӣ, ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқ, барнома, сиёсат.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ИЗУЧЕНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Цель исследования. Реализация государственной политики по продвижению языков и знаний, а также совершенствование государственной программы изучения русского и английского языка до 2030 года.

Материалы и методы исследования. В этой книге с большим вниманием использован материал из произведений Лидера Нации, президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона и англо-русские словари.

Результат исследования и его обзор. Исследование имеет особое значение для изучения английского и русского языка. Положение этих языков показано в свете последовательной государственной политики. Определены как теоретические, так и практические аспекты программы реализации государственной программы совершенствования русского и английского языков на период до 2030 года. Результат исследования показал, что государственная политика изучения и исследования русского и английского языков находится под строгим контролем государства и правительства Республики Таджикистан.

Ключевые слова: исследование, русский и английский языки, правительство Республики Таджикистан, реализация, программа, политика.

STATE POLICY OF LANGUAGE LEARNING AND RESEARCH IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Research purpose. Implementation of the state policy of education and research languages and education and improvement of the state program of learning Russian and English languages for the period up to 2030.

Research materials and methods. In the study of this topic are widely used from scientific materials, political materials, works of the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, honorable Emomali Rahmon, and English and Russian cultural documents.

The result of the research and its discussion. The research is devoted to the study of the English and Russian languages. The position of these languages is shown in the light of the consistent policy of the state. The theoretical and practical features of the program for the implementation of the state program for improving education and learning the Russian and English languages for the period up to 2030 have been determined. The results of the study showed that the state policy of teaching and researching the Russian and English languages is under the strict control of the state and the government of the Republic of Tajikistan.

Key words: research, Russian and English languages, the government of the Republic of Tajikistan, implementation, program, policy.

Забон яке аз унсурҳои асосии низоми давлатдорӣ буда, бе мавҷудияти он давлат арзи ҳастӣ карда наметавонад. Ҳамин аст, ки Президенти мо Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар як нишасту вохӯриҳо ва Паёмҳои солонаи худ ҳамеша роҷеъ ба саҳми забон дар ташаккули давлат ва шахсияти комил ва кулли соҳаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва давлатдорӣ нақши калидӣ доштани онро пайваста таъкид менамояд. Ҷавононро барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ ҷалб намуда, бо супориши Ё барои онҳо курсҳои кутоҳмуддати забондонӣ ташкил намудааст. Инчунин озмунҳои китобу китобдорӣ ба мисли “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст” ва “Илм фурӯғи маърифат” таъсис намуда дар он донишҷӯён

ва хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва донишкадаву донишгоҳҳои ҷумҳуриро фарогир месозад. Чӣ тавре ки, дар яке аз суханронихояшон қайд карданд. “Шахсе, ки як забонро донанд як нафар ҳисобида мешавад, шахсе, ки якчанд забонро медонанд чанд нафар ҳисоб аст”.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот: дар таҳқиқи мавзуи мазкур аз маводҳои илмӣ, маводҳои сиёсӣ, асарҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Феҳристи санадҳои меъёрию ҳуқуқии Вазорати маориф ба таври васеъ истифода шудааст.

Натиҷаи таҳқиқот ва баррасии онҳо: дар таҳқиқот аҳамияти махсус ба омӯзиши забонҳои англисӣ ва русӣ дода шудааст. Мавқеи ин забонҳо дар партавӣ сиёсати пайгириҳои давлат қарор аст. Хусусиятҳои назариявӣ ва амалии барнома оид ба амалисозии барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ барои давраи то соли 2030 муайян карда шудааст.

Сарвари давлат аз ибтидои фаъолияти хеш дар мақоми Роҳбари мамлакат ба ҷавонони кишвар чун нерӯи бузурги созанда эътибори комил дошт ва мудом ба онҳо таъкиди мекунад. Дар мулоқоту сӯҳбатҳои худ пайваста ба ҷавонон таъкиди мекунад, ки онҳо дар ташаккули давлатдорӣ навини Тоҷикистони соҳибистиклол нақши муассир доранд.

Дар ин муддат дахҳо барномаҳои муҳим ва садҳо қарору тadbирҳоро барои ҷавонон аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва пешниҳод шуд, ки бештари онҳо иҷрои худро пайдо намуда, баъзеи дигари онҳо низ имрӯз дар арафаи иҷро ва татбиқи қарор доранд. Ба вижа ибтикороти зиёде дар самти мактабу маориф, омӯзиши касбу ҳунар, варзишу фароғати ҷавононро қайд кардан ба маврид аст. Бахусус Фармони Президенти кишвар аз 4 апрели соли 2003 “Дар бораи тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати давлатиро дар боби забонмӯзӣ муайян намуд. Дар иртибот ба ин Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” бо қарори худ аз 2 декабри соли 2003 “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014”-ро қабул намуд. Тибқи барномаи мазкур миқдори соатҳо барои омӯзиши забони русӣ зиёд карда шуда, барои мактабҳои таҳсилоти умумӣ барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз ҷанми “Забони англисӣ” ва “Забони русӣ” таҳия ва ҷоп гардиданд[5]. Амалӣ намудани “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014” имконияти дод, ки дар муассисаҳои олии касбии кишвар то ин муддат беш аз 7 ҳазор омӯзгори забони русӣ ва ҳамин миқдор омӯзгори забони англисӣ омода карда шуданд. Сарвари давлат дар яке аз паёмҳои худ ба Маҷлиси Олӣ таъкиди карданд: “Тақозои замон аст, ки сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ бояд пайваста боло равад, ба талаботи таҳсилот дар кишварҳои пешрафта ва бозори меҳнати ватаниву ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошанд”. Дастури ҳидоятҳои сарвари давлат, Ҷаноби Олӣ, Эмомалӣ Раҳмон моро водор месозад, ки ба вазъи мактабу маориф, дурнамои соҳа, илму технологияи муосир, фарҳангу тамаддуни миллии эҳтирому арҷгузорӣ намоем, дар руҳияи созандагӣ худшиносӣ ва ба эҳёи андешаи бунёдии миллии, тавачҷӯи бештар карда, дар эъморӣ давлати соҳибистиклоламон боз ҳам қадамҳои устувор гузарем.

Қобили қайд аст, ки маориф яке аз самтҳои афзалиятноки инкишофи давлат ба ҳисоб меравад. Зеро бе маорифи пешрафта ва низомӣ дурусти таҳсилот ба ҳадафҳои муҳиму созандаи давлатдорӣ расидан хеле душвор аст. Аз ин рӯ, аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиклолияти давлатӣ барои ислоҳоту рушди он пайваста аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷӯ ва ғамхории хосса зоҳир мегарданд.

Дар тамоми вохӯриҳо бо аҳли маориф Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон таъкиди менамояд, ки “Муносибати ҷиддӣ ба соҳаи маориф, дар сатҳи сиёсати давлатӣ ба миён гузоштаи он ҳалли проблемаҳои ҷойдошта аҳамияти бузурги сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маърифативу фарҳангӣ дорад. Рушди ҷомеа, таракқиёти устувори иқтисодӣ, таъмини амнияти милливу давлатӣ ва умуман ноил шудан ба сатҳи ҷаҳонии иқтисод, техника, технология ва фарҳанг, пеш аз ҳама, ба рушди босуботи маориф, ташкили раванди бонизом ва босифати таҳсилоти шаҳрвандони Тоҷикистон вобаста мебошад”.

Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои нахустини фаъолияти худ ба ҳайси Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро яке аз соҳаҳои муҳими пешрафти ҷомеа мешуморид. Маҳз, бо ташаббуси бевоситаи ӯ соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” ба сифати аввалин санади меъёриву ҳуқуқӣ қабул шуд[4].

Соли 2004 Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Оли Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро “Дар бораи маориф” бо таҳрири нав қабул кард, ки барои рушди устувори таҳсилот дар кишвар асос гузошт. Ин санади муҳим барои таҳияи лоиҳаи дигар қонунҳо дар бахши маориф роҳ кушод ва барои инкишофи минбаъдаи он, маънавиёт, иқтисодиёт ва фарҳанги Тоҷикистон шароити мусоид фароҳам овард.

Мавриди зикр аст, ки минбаъд аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таҳсилоти олии касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ”, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ба монанди “Консепсияи давлатии ислоҳоти соҳаи таҳсилот ва таълими ибтидоии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2013”, “Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ барои солҳои 2008-2015”, Оинномаи “Муассисаи давлатии Маркази миллии тестӣ”-и Вазорати Маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва ғайраҳо қабул карда шуданд[2].

Соли 2010 бо ташаббус ва пайгирии пайвастаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли маориф ва фарҳанги техникӣ ва технологияи нав беҳтар гардонидани шароити кору зиндагии муҳаққиқон ва тарбияи насли нави соҳаи техника ва фароҳам овардани заминаи рушди илму маориф техникуву тенхнологӣ буд. Мувофиқи нақшаи тадбирҳо аз тарафи Ҳукумати ҷумҳурӣ Барномаи рушди илмҳои табиатшиносӣ риёзӣю техникӣ, барои солҳои 2010-2020 Барномаи давлатии таъмини муассисаҳои таълимӣю илмӣ ва кабинетҳои фаннӣю озмоишгоҳҳои мучахҳази таълимӣ ва илмӣю таҳқиқотӣ ва консепсияи гузариш ба низомии нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва тасдиқ гардидаанд[3].

Ҳамзамон бо мақсади шаффоф гузаштани имтиҳонот ва муайян намудани сатҳи ҳақиқии дониш ва малакаи хонандагон соли 2014 бори аввал қабули довталабон ба муассисаҳои таҳсилоти олии касби тавассути Маркази миллии тестӣ ба роҳ монда мешавад[1].

Бояд таъakkур дод, ки забон яке аз рухҳои бунёдии фарҳанг аст. Бинобар ин, забондонӣ аз омилҳои фарҳангу маънавиёти ҳар фард мебошад. Ба қавли Унсурмаолии Кайковус, сухандониву суханварӣ аз ҷумлаи хунаҳои волост. Соҳиб шудан ба ин хуна мутолиа ва омӯзиши пайвастаро тақозо дорад.

Дар солҳои охир барои инкишофи забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар кишвар тадбирҳои зиёд амалӣ карда мешаванд.

Ислоҳоти соҳаи маориф ва бозсозии раванди таълим дар мактабҳои таҳсилоти миёнаву олӣ, таҳияву нашри китобҳои дарсӣ ва бадеӣ бо забони давлатӣ барои рушди пайвастаи забони тоҷикӣ замина ва имкониятҳои воқеӣ фароҳам меорад.

Вале дар баробари ин, ба хоҳири покии забони адабӣ ва ҳифзи он аз ҳама гуна унсурҳои ғайриадабӣ ва ё ғайри меъёрӣ зарур аст, ки дар мактабҳои таҳсилоти миёнаву олӣ омӯзиши забони адабӣ дар заминаи беҳтарин сабки адабиёти классикиву муосир ба роҳ монда шавад.

Ҳамчунин омӯзиши забонҳои хориҷӣ тавассути забони тоҷикӣ меъёрӣ амалӣ гардад.

Барои дар мақоми забони илм қарор додани забони тоҷикӣ бояд, пеш аз ҳама, ба низомии таҳсилоти миёна ва олӣ таъя карда шавад. Зеро соҳаи мазкур асоси рушди забони адабӣ ва ҳамзамон забони илм мебошад[1].

Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки сиёсати давлатии омӯзиш ва пажӯҳиши забонҳои русӣ ва англисӣ таҳти назорати ҷиддии давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад.

Имрӯзҳо замоне фаро расидааст, ки барои таҳияи китобҳои дарсӣ ва ҳамгунсозии истилоҳоти онҳо тадбирҳои ҷиддӣ бояд андешид.

Чӣ тавре ки Пешвои муаззами миллат Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамояд: “Набояд фаромӯш кард, ки ниёгони мо аз гузаштаҳои дур ин забонро ҳамчун падидаи миллии ҳифз карда, онро то замони мо ба мерос гузоштаанд ва мо низ бояд ин ганҷи беназирро барои наслҳои оянда бо ҳамин покиву шевоӣ ба мерос гузорем. Дар ҳифзи асолати забони нобу

шоиронаи тоҷикӣ аз падару модарон сар карда, то мураббӣи муассисаҳои томактабӣ, муаллимону устодони мактабҳои таҳсилоти миёнаву олӣ, аҳли зиё ва умуман, тамоми ҷомеа бояд ғамхор ва саҳмгузор бошанд”[6].

Мавриди зикр аст, ки забони адабӣ бояд ҳанӯз аз даврони тифлии ҳар фард дар оила ва кӯдакостон поягузори гардида, дар мактаб ва донишқадаву донишгоҳҳо пайваста мавриди омӯзиш қарор дода шавад. Барои ҳар як фарди тоҷик лозим аст, ки забони модарии худро омӯзад, онро гиромӣ дорад ва дар ҳифзи он саҳм гузорад.

АДАБИЁТ:

7. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои Истиқлолият. Душанбе: 2006, саҳ 3.
8. Вазорати Маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Феҳристи санадҳои меъёрию ҳукукӣ. Душанбе, 2001.
9. Рӯзномаи Омӯзгор №5,30 январи соли 2015. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
10. Шарифзода А., Қосимӣ З. Эмомалӣ Раҳмон соли маориф ва фарҳанг. Китоби 10. Душанбе: “Ирфон”-2011, саҳ.3.
11. Ҳамидов И. Нерӯи ояндасозии миллат. Душанбе: “Ирфон”, 2011, саҳ.96.
12. Шукри он, ки Пешво дорем. Маҷмӯи мақолаҳо. –Душанбе: “Эр-граф”, 2016. -172 саҳ.

Қосимбойзода Идимо Қосим
докторант аз рӯйи ихтисос (PhD),
Институти забон ва адабиёт ба номи
Абуабдуллоҳи Рӯдакии АМИТ,
тел. 075019393

НАҚШИ ПАСВАНДҲО ДАР СОХТАНИ ИСМҲОИ ШАХС ДАР РОМАНИ “ДАР ОРЗУИ ПАДАР”-и К. МИРЗОЕВ

Аннататсия: Дар мақола масъалаи нақши калимасозии пасвандҳое, ки исмҳои шахс месозанд, дар мисоли романи “Дар орзуи падар” нишон дода шудааст. Мувофиқи нишондоди баррасиҳои пасвандҳои *-бон, -гар, -гор, -ҷӣ*, ки дар сохтори калима вазифаҳои ба ҳам наздикро ифода меkunанд, дар сохтани исмҳои шахс нақши нисбатан ғайбдоранд. Инчунин, дар сохтани исмҳои шахс пасвандҳои *-ор, -ӣ, -навард, -вар (-ур), во/вой, -вода, -анда* ба кор рафтаанд. Аммо ин гурӯҳи пасвандҳо каммаҳсул буда, дар забони осори бадеӣ зиёд истифода бурда намешаванд.

Муаллиф дар тасвири рӯйдодҳои асар бештар аз калимаҳои сохтае истифода кардааст, ки қаблан дар таркиби луғавии забони адабӣ вучуд доштан. Танҳо калимаи “сарбон” бо он маъние, ки дар асар ба кор рафтааст, пеш аз ин дар луғатномаҳо дида намешавад. Калимаи “сарбон” аз забони гуфторӣ, ки дар он маънои *сарпараст, ҳомӣ ва ҳимоятгар*ро ифода меkunанд, ба забони асар ворид шудааст. Бинобар ин, калимаи “сарбон” метавонад ҳамчун вожаи нав ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид гардад.

Калимаҳои калидӣ: *сарф, калимасозӣ, калимаҳои сохта, пешванд, пасванд, пасвандҳои исмсоз, -бон, -гар, -гор, -ҷӣ, ор, -ӣ, -навард, -вар (-ур), во/вой, -вода, -анда, исми шахс, сермаҳсул, каммаҳсул.*

РОЛЬ СУФФИКСОВ В ОБРАЗОВАНИЕ ЛИЧНЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В РОМАНЕ «МЕЧТЫ ОБ ОТЦЕ» К. МИРЗОЕВА

Аннотация: В статье рассматривается роль словообразовательных суффиксов, образующих личные имена существительные. Согласно результатам исследования, суффиксы *-бон, -гар, -гор, -чи* выражающие схожие роли и функции в структуре слов, играют относительно активную роль в образовании личных имен существительных. Также для образования личных существительных использовались суффиксы *-ор, -и, -навард, -вар (-ур), во/вой, -вода, -анда*. Однако эти суффиксы оказались менее продуктивными и не получили широкого распространения в языке литературных произведений.

В произведении автор использовал преимущественно производные слова, ранее существовавшие в лексиконе литературного языка. Слово «сарбон» в том значении, которое используется в произведении, ранее в словарях не встречалось. Слово «сарбон» вошло в литературный язык из разговорного языка, где оно означает покровителя, защитника. Поэтому слово «сарбон» может быть включено в словарный состав таджикского языка как новое слово.

Ключевые слова: *морфология, словообразование, производные слова, префикс, суффикс, суффиксы образующие существительные, -бон, -гар, -гор, -чи, ор, -и, -навард, -вар (-ур), во/вой, -вода, -анда, личные имена существительные, продуктивный, непродуктивный.*

THE ROLE OF SUFFIXES IN THE FORMATION OF PERSONAL NOUNS IN THE NOVEL "DREAMS OF THE FATHER" BY K. MIRZOEV

Annotation: The article examines the role of word-formation suffixes that form personal nouns. According to the results of the study, the suffixes *-bon, -gar, -gor, -chi*, expressing similar roles and functions in the structure of words, play a relatively active role in the formation of personal nouns. The suffixes *-or, -i, -navard, -var (-ur), vo/voy, -voda, -anda* were also used to form personal nouns. However, these suffixes turned out to be less productive and were not widely used in the language of literary works.

In the work, the author used mainly derivative words that previously existed in the lexicon of the literary language. The word "sarbon" in the meaning used in the work has not previously been found in dictionaries. The word "sarbon" entered the literary language from colloquial language, where it means patron, protector. Therefore, the word "sarbon" can be included in the vocabulary of the Tajik language as a new word.

Key words: *morphology, word formation, derivative words, prefix, suffix, suffixes forming nouns, -bon, -gar, -gor, -chi, or, -i, -navard, -var (-ur), vo/voy, -voda, -anda, personal nouns, productive, unproductive.*

Пешинаи пажуҳиш ва мубрами мавзӯи он. Мутобиқи нишондоди таҳқиқоти забоншиносӣ исм дар сохтори ҳар забон на танҳо ҳамчун унсури бунёдӣ ё масолеҳи асосӣ ба ҳисоб меояд, балки тамоми рӯйдодҳои иҷтимоӣ (сиёсӣ, иқтисодӣ, илмӣ, фановарӣ, фарҳангӣ ва ғайра) ва ихтироъҳову тавлидоти нав баъд аз номинатсия (номгузорӣ) шудан ё ба таъбири дигар хусусияти исмӣ пайдо кардан дар ҷомеа қобили дарку баҳрабардорӣ мегарданд. Бинобар ин, исмҳо нисбат ба дигар ҳиссаҳои нутқ бештар ба тағйиру таҳаввулот дучор мегарданд ва дар асари ин тағйирот исмҳои нав ба ҳавзаи забон ворид шуда, ба ғанӣ гардидани таркиби луғавии он мусоидат мекунанд.

Аксари муҳаққиқони забон калимасозиро яке аз сарчашмаҳои муҳимми ғанӣ гардидани таркиби луғавии забон медонанд [ниг.: 8, с. 13; 7, с. 87-102; 17, с. 93; 20, с. 261-263]. Барои нишон додани имкониятҳо ва тавоноии калимасозии вандҳои забонҳои ҳиндуаврупоӣ забоншинос М. Ҳисобӣ як фарзияи мантиқиро пешниҳод менамояд: “Шумори вожаҳое, ки бо чанд решау чанд пешванду пасванд метавон сохт, бисёр зиёд аст. Бо 1500 реша ва 150 пешванд мешавад 225000 ($150 \times 150 = 225000$) вожа сохт. Бо таркиби ин 225000 бо 200 пасванд мешавад 45000000 ($200 \times 225000 = 45000000$ чихилу панҷ миллион) вожаи дигар сохт” [23, с.

4]. Номбурда дар идомаи баҳс ба ин маънӣ ишорат мекунад, ки ҳисоби мазкур танҳо ба калимасозии вандҳо бо решаҳои сода марбут аст. Ба ақидаи ӯ, дар забон инчунин гурӯҳи калимаҳои чандреша мавҷуданд, ки метавонанд бо вандҳо пайваست шуда, калимаҳои нав бисозанд. Дар ин ҳолат метавон гуфт, ки теъдоди эҳтимолии калимаҳои ба воситаи суффиксу префиксҳо сохташуда аз натиҷаи ҳисобҳои дар фарзия пешниҳодшуда бештар хоҳад буд [ниг. 23, с. 4].

Калимасозӣ яке аз бахшҳои муҳими грамматика буда, ҳамзамон бо дигар қисматҳои илми забоншиносӣ таърихи тулонию такомулро аз сар гузаронидааст. Забоншинос Ш.Рустамов ин масъаларо дуруст шарҳ медиҳад: “Илми соҳаи забони тоҷик, аз ҷумла калимасозии он, таърихи дурудароз дошта, пояи аввали он дар давраи пеш Револүтсияи октябр гузошта шудааст ва он барои ташаккули забоншиносии тоҷик ҳамчун як сарчашмаи асосӣ хизмат кардааст” [ниг. 16, с. 5.].

Дар асрҳои миёна – даврони ташаккулёбии афкори забоншиносӣ аҳли балоғат калимасозиро ҳамчун яке аз роҳҳои асосии ғанишавии таркиби луғавӣ мешинохтанд ва ба он ҳамчун манбаи муҳими инкишофи забон эътибори ҷиддӣ медодаанд. Забоншинос Д. Хоҷаев дар заминаи баррасии афкори забоншиносӣ дар асрҳои X-XVI дар баробари таҳқиқи масъалаҳои гуногуни сарфу наҳв ба мавзуи калимасозӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда, назару ақидаҳои донишмандони илми забонро, ки вобаста ба дидгоҳ ва сатҳи донишҳои замони худ роҷеъ ба калимасозӣ, баҳусус дар робита ба нақшу вазифаҳои морфологӣ пасвандҳо баён намудаанд, мавриди баҳсу назарсанҷӣ қарор медиҳад. Мавсуф дар таҳқиқоти худ нишон медиҳад, ки Шамси Қайси Розӣ дар «Ал-муъҷам» илова бар шарҳу эзоҳи қоидаҳои аруз дар бораи ва нақшу ҷилоҳои маъноии 35 пасванди калимасозу шаклсозии исму сифат, монанди *-зор, -дор, -бор, -вар, -сар, -гар, -гор, -дон, -бон, -истон, -ор, -ҷӣ, -ӣ, -ҳо, -ак, -осо, -нок, -ин, -он, -ваш, -аш, -фом, -о, -манд, -ча, -гон, -ан, -сон, -а, -ур, -иш, -гун, -ум, -гин* маълумот пешниҳод менамояд. Номбурда Шамси Қайси Розиро яке аз бунёдгузори афкори забоншиносии тоҷик дар асри XIII медонад. Ба ақидаи ӯ, ин адиби нуктасанҷ доир ба баъзе қолабҳои калимасозӣ ва қоидаҳои сарфӣ фикру ақидаҳои ҷолибе баён кардааст, ки то кунун арзиши назарӣ ва амалии ҳудро нигоҳ доштаанд: “Андешаҳои Шамси Қайси Розӣ дар «Ал-муъҷам» бештар фарогири масъалаҳои марбути калимасозӣ ва морфология мебошанд. Дар иртиботи ин бахши забоншиносӣ муаллиф шарҳу тавзеҳоте дорад, ки имрӯз ҳам моҳияти назарӣ ва амалиашонро гум накардаанд” [20, с. 143].

Ҳамчунин, Д. Хоҷаев дар бораи афкори роҷеъ ба калимасозӣ баёнкардаи Хоҷа Ҳасани Нисорӣ изҳори назар намуда, ба ин нукта ишора мекунад, ки мавсуф дар “Чаҳор гулзор” вазифаю маъноҳои грамматикӣ зиёда аз 20 пасванду миёнбанди калимасозро ба воситаи мислҳо нишон додааст [ниг. 20, с. 318].

Муҳаққиқон А. Я. Амлоев, Н.Ф. Қурбонов ҳангоми баррасии масъалаи калимасозӣ дар “Фарҳанги Чаҳонгирӣ”-и Ҷалолиддин Ҳусайни Инҷу муайян намудаанд, муаллиф дар луғатномаи мазкур нақшу вазифаҳои дастурии пасвандҳои исмсоз, сифатсоз ва зарфсозии *-бон, -бор, -вар, -гар, -гор, -дон, -зор, -истон, -лох, -ор, -сорро* нишон додааст [ниг. 2, с. 270].

Дар замони муосир забоншиносони тоҷик бо роҳу равишҳои гуногун ба таҳқиқи масъалаи калимасозӣ рӯй овардаанд. Қобили зикр аст, ки муҳаққиқони соҳа қариб дар ҳамаи дастурҳои таълимии забоншиносӣ барои донишгоҳҳо, ки пас аз нимаи дувуми асри XX ҷоп шудаанд, ба таври мухтасар ва дар нашрҳои баъд аз солҳои 80-ум ба таври нисбатан муфассал дар бораи роҳҳои калимасозӣ дар забони тоҷикӣ маълумоти назарӣ пешниҳод карда, инчунин, дар ин росто корҳои таҳқиқӣ низ анҷом додаанд. Пеш аз ҳама, бояд қайд кард, ки забоншинос В. Расторгуева дар “Очерки мухтасари грамматикаи забони тоҷикӣ” (1954) дар робита ба 36 пасванди исму сифатсоз ва дар китоби “Забони порсии миёна” (1966) оид ба 33 навъи ҷунин вандҳо таҳқиқоти арзанда анҷом додааст.

Забоншиносии тоҷик Ш. Рустамов дар китобҳои “Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик” (1972) ва “Исм” (1981) бештар ба таҳқиқи калимасозии исм таваҷҷуҳ намуда, роҳу равиши ташаккулёбии калимаҳои навро шарҳу эзоҳ медиҳад. Таҳқиқи калимасозӣ дар осори шоиру нависадагон аз мадди назари забоншиносон дур намонда, забоншиносон С.

Ҳалимов (1975), О. Қосимов (1988), С. Низомова (2002), А. Амлоев (2016) ва дигарон ба таҳқиқи ин масъала рӯй овардаанд. Инчунин, шевашиносон низ ба баҳси калимасозӣ тавачҷух намуда, роҷеъ ба роҳҳои калимасозӣ дар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ таҳқиқот анҷом додаанд. Аз ҷумла, забоншинос С. Раҳматуллозода (С. Хоркашев) (2016; 2019) дар хусуси нақшу вазифаҳо ва мавеи корбурди 59 пасванд дар лаҳҷаҳои ҷанубу шарқии забони тоҷики назару ақидаҳои арзишманд баён кардааст.

Бо тақя ба донишҳои назарӣ ва таҷрибаҳои амалии корҳои таҳқиқотии дар ин замина анҷомшуда ба таҳқиқи мавзуи мавриди назар мепардозем. Лозим ба ёдоварист, ки мавзуи таҳқиқ нав буда, аз нигоҳи забоншиносӣ низ мубрам ба назар мерасад.

Мувофиқи ақидаи забоншиносон пасвандҳо дар сохтани исмҳо саҳми арзанда доранд. Суффиксҳои исмсозро аз рӯйи дараҷаи қорӣ ва корбурди нақшҳои маъноӣ ба пасвандҳои сермахсул, каммахсул ва бемахсул тақсим кардаанд [ниг. 17, с. 126; 21, с. 31]. Пасвандҳои исмсозии забони тоҷикӣ дар қиёс ба суффиксҳои дигар ҳисаҳои мустақили нутқ ҳам аз ҷиҳати миқдор ва ҳам аз лиҳози нақшу вазифа, қобилияти имконоти маъниофаринӣ бартарӣ доранд. Радабандӣ ё ба гурӯҳҳо ҷудо кардани пасвандҳо ба мавзӯ ва хусусиятҳои маъниофаринии онҳо вобастагӣ дорад: “Таснифоти суффиксҳо, одатан, аз рӯй он гузаронида мешавад, ки онҳо бо исми сохташон ҷӣ гуна маъно мебахшанд” [17, с. 127].

Бинобар ин, муҳаққиқон пасвандҳои калимасозии исмро аз рӯйи маъно ва вазифа ба таври шартӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардаанд: а) пасвандҳое, ки номи шахс месозанд; б) пасвандҳое, ки исми макону исми ҷомеъ месозанд; в) пасвандҳое, ки номи ҷиз месозанд; г) пасвандҳое, ки исми маънӣ месозанд; д) пасвандҳое, муносибати субъективиро ифода мекунанд [ниг. 21, с. 31].

Дар забони муосири тоҷик пасвандҳои *-бон*, *-ҷӣ*, *-гар*, *-гор*, *-ор*, *-вар*, *-ур*, *-ӣ*, *-навард*, *-во/вай*, *-вода*, *-андар* ҳамчун вандҳое шинохта шудаанд, ки ба номи шахс ва дигар хусусияту муносибатҳои марбут ба он далолат мекунанд [ниг.: 17, с. 127-130; 21, с. 31-34; 13, с. 31-32]. Бояд гуфт, ки дар нақшу вазифаҳои маъниофаринии ин гурӯҳи пасванҳо як навъи шабоҳату қаробати маъноӣ дида мешавад.

Пасванди *-бон* ба ақидаи забоншиносон дар забони форсии бостон ба шакли *dāna*, дар форсии миёна ба шакли *-dān* ва *-rān(-rāna)* [ниг. 5, с. 49] вуҷуд дошта, маъноӣ муҳофизат ва посбониро ифода мекард. Корбурди ин пасванд дар осори гуногуни адабӣ яқин набуда, тавассути он дар «Шоҳнома» 30 [ниг. 5, с. 50-56], дар «Ҳамса» -и Низомӣ 10 [ниг. 9, с. 180], дар насри бадеии Ф. Муҳаммадиев 17 [ниг. 1, с. 48-49], дар осори Шамсиддин Шоҳин 5 [ниг. 18, с. 68] ҳолати калимасозӣ мушоҳида шудааст.

Агарчи дар романи “Дар орзуи падар” тавассути пасванди мазкур калимаҳои бисёр бунёд нашудаанд, вале баъзе вожаҳои ба воситаи ин суффикс сохташуда дараҷаи корбуди зиёд доранд. Масалан, калимаи “Меҳрубон”, ки аз пасванди *-бон* ва исми “меҳр” сохта шуда, номи шахс – Меҳрубонро ифода мекунад, беш аз 1250 маротиба ба кор рафтааст, ки ин нишондод болотарин дараҷаи корбурди пасванди *-бон*ро дар ин асар инъикос менамояд. Қобили зикр аст, Муаллиф, шояд ба иллати таъсири лаҳҷае, ки географияи рӯйдодҳои романро фаро мегирад, номи қаҳрамони асарро на Меҳрубон, балки “Меҳрубон” гузоштааст ва ҷунин шакли навишт дар тамоми асар мушоҳида мешавад: “Ба Миҳгону Меҳрубонам душвор мешавад” [24, с. 41] Инчунин, [ниг. 24, с. 23, 23, 24, 29, 40, 63, 64, 64, 66, 66, 69, 69, 69, 69, 70, 70, 70, 70, 70, 71, 71, 71, 71, 71, 72, 77, 79, 80, 80, 80, 80, 81, 81, 81, 81, 81, ... 487, 488].

Пасванди *-бон*, ки илова ба ифода намудани номи шахс, инчунин, аз исмҳо ва асоси замони гузаштаи феъл исмҳое месозад, мафҳумҳои номи касбу кор, хулқу хӯй, ҳислат ва хусусиятҳои шахс ва инчунин номи ашёҳои гуногунро баён менамоянд. Натиҷаи нишондодҳо ба ин маънӣ далолат мекунад, ки тавассути пасванди *-бон* дар асар калимаҳои зиёд сохта нашудааст, вале басомад ё дараҷаи истифодаи баъзе калимаҳои бо ин пасванд сохташуда аз корбурди вожаҳое, ки ба воситаи дигар вандҳои ҳамгурӯҳи он ташаккул ёфтаанд, бештар аст. Тибқи нишондоди баррасиҳо пасванди *-бон* аз исмҳо дар аксари маврид исмҳое месозад, ки мафҳумҳои касбу кор ва аҳёнан номи исмҳои дигарро ифода мекунанд. Масалан, дар асар калимаҳое, ки тавассути пасванди *-бон* сохта шудаанд, ба тартиби зерин: *посбон* 33 бор) [ниг.

24, с. 62, 209, 246, 281, 282, 282, 282, 283, 324, 324, 324, 324, 324, 324, 324, 324, 325, 325, 325, 325, 362, 362, 362, 366, 375, 376, 391, 416, 421, 422, 423, 430, 486], *сарбон* 7 бор [ниг. 24, с. 131, 144, 280, 338, 338, 487], *дидбонгоҳ* 6 бор [ниг. 24, с. 318, 430, 438, 438, 438, 447], *подабон* 4 бор [ниг. 24, с. 35, 183, 344, 393], *нигаҳбон* 3 бор [ниг. 24, с. 235, 244, 380], *дарбон* 2 бор [ниг. 24, с. 241, 486], *зиндонбон* 1 бор [ниг. 24, с. 246], *чангалбон* 1 бор [ниг. 24, с. 124], *гӯсолабон* 1 бор [ниг. 24, с. 444], *дидбон* 1 бор [ниг. 24, с. 229] ба кор рафтаанд. Намунаҳои корбурди ин пасванд дар мисолҳои зерин нишон дода мешаванд:

“Мушарраф ба *посбон* пул додани ҳамсояшонро дида, гуё ба худ омад: “Ин одам дар шабӣ аз хоб монда, писараки бемори ӯро ба беморхона меорад, боз ба ҷойи ӯ пул ҳам медиҳад?”” [24, с. 376]. “Рав, *сарбони* очат шав...” [24, с. 487]. “Дар роҳи Кабудсанг ҳам силоҳдорон бисёр, *дидбонгоҳҳо* доранд, мошинҳоро манъ мекунанд.” [24, с. 447]. “Дасту пойҳо занҷирбанд, болои сар, дами дар *посбон* – *зиндонбонҳо*.” [24, с. 246]. “–Пул додам ба *дарбон*.” [24, с. 241]. “*Подобонҳо* подаро аз доманаи теппаи баланд ба поён - ба ҷониби ферма ҳай карданд.” [24, с. 35]. “Давлатмуроди *чангалбон*ро ҳам ном бурданд.” [24, с. 124]. “Худаш ҳоло даруни деворҳои баланди сиёҳ, симҳоро гирдашро печондаанд, одамони силоҳдор аз хонаҳои ҷӯбини болои симҷӯбҳои баланд *нигаҳбонаш*, қисматаш бад, пешомадаш нохуш.” [24, с. 235]. “Ҷ ба он тифле, ки ба зарбаю зобитаи Шохназар даруни оғилҳо, таги пойи гову молҳоро бо курак меруфт ва ҳамроҳи *гӯсолабон* Маҳмуроди девонаавзо бо азоб занбар мебардошт, монанд набуд.” [24, с. 444].

Бояд гуфт, ки дар баъзе маврид исмҳои шахс, ки тавассути пасвандҳои исмсоз сохта шудаанд, дар матн ҳамчун ҷузъҳои номи феълҳои таркибӣ ба кор рафтаанд. Масалан, калимаи “сарбон” дар ҳафт маврид ба сифати ҷузъи номи феълҳои таркибӣ истифода шудааст. Калимаи мазкур дар фарҳангҳои забони тоҷикӣ, баҳусус “Фарҳанги забони тоҷикӣ” (1969) ва “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” (2014) ба кор нарасидааст. Ин вожа дар забони гуфтугӯи мардум дар ифодаи маъниҳои ҳимоятгар, сарпараст ва таъминкунандаи ниёзҳои моддӣ хонавода ба кор меравад. Муаллиф калимаи “сарбон”-ро дар асар ба ҳамин маъно истифода кардааст.

Пасванди –*гор* мутабоқи нақшу вазифаҳои барояш муқарраршуда аз исмҳо ва асосҳои феълӣ исмҳои месозад, ки номи касбу кор, ҳулуқ хислат, шавқу рағбат, гавиш ба машғулиятҳо ва дигар ҳолатҳои равонии шахсияти инсонро ифода менамоянд [ниг.: 17, с. 128; 21, с. 31-32]. Пасванди мазкур ба ғайр аз исмҳои шахс дар ташаккули навъи дигари исмҳо, монанди “*рӯзгор*” ва “*ёдгор*”, ки дар матни асар истифода шудаанд, низ ба кор меравад. Муҳаққиқон роҷеъ ба хусусияти корбурди пасванди мазкур изҳори назар намуда, ин пасвандро дар забони тоҷикӣ каммаҳсул [ниг.: 17, с. 128; 21, с. 32] арзёбӣ кардаанд. Пасванди –*гор* дар осори адабии дигар низ қироии зиёд надорад. Мувофиқи нишондоди баррасиҳои дар ин самт анҷомшуда тавассути пасванди мазкур дар «Шоҳнома» 14 [ниг. 4, с. 94-99], дар «Ҳамса»-и Низомӣ 15 [ниг. 9, с. 33]; дар насри Ф. Муҳаммадиев 12 [ниг. 1, 36], дар осори Шохин 4 калима [ниг. 18, с. 80] сохтааст, ки бори дигар каммаҳсул будани онро нишон медиҳад.

Пасванди –*гор* дар романи мавриди таҳқиқ танҳо дар ташаккули 8 калима сахм гузоштааст, ки дараҷаи корбурди онҳо ба тартиби зерин пешниҳод мегардад: *гунаҳгор* 19 бор [ниг. 24, с. 173, 241, 246, 247, 283, 294, 297, 300, 303, 306, 313, 315, 322, 362, 386, 408, 458, 459, 472], *рӯзгор* 17 бор [ниг. 24, с. 49, 73, 98, 142, 144, 173, 173, 175, 182, 183, 227, 233, 236, 306, 322, 403, 322], *мададгор* 11 бор [ниг. 24, с. 60, 60, 70, 76, 157, 297, 321, 360, 370, 394, 441], *хизматгор* 4 бор [ниг. 24, с. 468, 469, 469, 469], *хостгор* 3 бор [ниг. 24, с. 39, 73, 227], *талабгор* 2 бор [ниг. 24, с. 122, 274], *ёдгор* 2 бор [ниг. 24, с. 349, 350], *сабабгор* 2 бор [ниг. 24, с. 457, 458.], *омӯзгорон* 1 бор [ниг. 24, с. 346], *парҳезгор* 1 бор [ниг. 24, с. 211].

Намунаи мисолҳо: “Ҳаминро ҳам дарк намуда ӯ, ки дар зиндон *гунаҳгорон* дер нигоҳ дошта намешуданд.” [24, с. 246]. “Инчунин дар *рӯзҳое*, ки падараш бемори саҳт буду дар беморхонаи шаҳр меҳобид, ин одам гӯё ҳамаи ҷӣ - *рӯзгору* зиндагашро аз хотир баровард.” [24, с. 142]. “Писараш қатӣ дар куча мондааст, дастгирӣ *мададгори* вай ҳамин писараш.” [24, с. 360]. “–Ман безорум ай *хизматгор*, ман безорум ай шавҳари дузана, ман худум хоку

хокистарма мепартом, ... [24, с. 469] “Ин Нозимии шумо ба зани аввалааш ҳам ошиқи шайдо будааст, *хостгори* ӯ ҳам худатон, ба ин духтар ҳам туйдор худатон.” [24, с. 73]. “Аз омаданааш, ё чи хеле мегӯянд, аз бева монданааш вақти зиёд нагузашта ин қадар ба вай *талабгор*ҳо пайдо шудаанд.” [24, с. 122]. “Шунидаанд, ки дар рӯзҳои бунёди масҷид аҳли деҳа - ҳама хурду калон, пиру чавон заҳмат мекашидаанд, бо ҳам, якҷоя ин кохи *ёдгору* бино мекарданд.” [24, с. 349-350]. “Ин зумра *омӯзгори* дар роҳи тарбияи коммунистии шогирдон чӣ нақше мегузоранд?” [24, с. 346]. “Ту бачаи ягон муллои *парҳезгор* нестӣ.” [24, с. 211]. “Келини калонӣ намомонд, ки ӯ ба худ биояд, нафас рост кунад, чонашро ба нуки бинӣ оварда буд, иғво меандоخت, чунон суханҳое ёфта, Мушаррафро ба марги Шохназар *сабабгор* меҳисобид, ...” [24, с. 458].

Муҳаққиқони соҳаи забон дар хусуси таҳаввулотии таърихӣ пасванди *-гар* (*-гор*, *-кор*) фикру ақидаҳои худро баён намудаанд. Аз нигоҳи П.Н. Хонларӣ, пасвандҳои *-кор* ва *-гар* дар забони авастӣ ба сурати *-kara* вучуд дошта, дар форсии миёна ва форсии нав (тоҷикӣ, дарӣ) ба шаклҳои (*-гар* ва *-кор*) дар сохтмони калимаҳо ба кор мерафтааст [ниг. 19, с. 33-34]. Забоншинос М. Ливой чунин ақида дорад, ки пасванди *-кор* / *-кар* аз решаи санскритии *кора* = *куниш* гирифта шуда, дар Занд ба шакли *кара* ва маънои “корвар” истифода шудааст [ниг. 6, с. 188]. Л. Пейсиков низ ба ин масъала тавачҷуҳ намуда, ба ин маъни ишора мекунад, ки пасванди *-гар* (*-гор*, *-кор*) дар форсии бостон шакли *kāra* ва дар забони форсии миёна *kār* дошта, дар давраи нави рушди забони форсии тоҷикӣ ба худ сурати *-гор* гирифтааст [ниг. 11, с. 182]. Ҳамчунин, дар ин росто забоншинос Ш. Рустамов изҳори назар намуда, чунин зикр менамоянд, ки пасвандҳои *-гар* (*-гор*, *-кор*) ҳангоми калимасозӣ дар баъзе ҳолатҳо метавонанд бо ҳам муносибати ҳаммаъноӣ пайдо карда, дар вожаҳои ба ҷойи якдигар ба кор раванд. Аммо пасвандҳои мазкур дар дигар мавридҳо аз ҳамдигар дур шуда, наметавонанд якдигарро иваз кунанд [ниг. 17, с. 128]. Мувофиқи нишондоди баррасиҳо ин ҳолат дар матни романи мазкур қобили мушоҳида аст. Масалан, агар калимаи “гунаҳгор” дар асар 19 маротиба истифода шуда бошад, вожаи “гунаҳкор” 22 бор [ниг. 24, с. 24, 73, 77, 78, 78, 79, 105, 109, 109, 109, 137, 141, 149, 197, 243, 252, 272, 272, 277, 347, 352, 367] ба кор рафтааст. Мисол: “*Гунаҳкор* дар пешаш хоҷаҷӯби гӯр барин истодаасту вай «дурӯғ будагист», ким-чиҳои дигаре мегӯянд.” [24, с. 137].

Пасванди *-гар* аз исмҳои моддию маънӣ (канкрету абстракт) ва сифати феълӣ исмҳои месозад, ки номи касбу кор, ҳислату хусусият, маҳорату қобилият ва дигар гавишҳои мусбату манфии шахсро ифода мекунад. Аз мутолиаи баррасиҳои корбурди пасванди *-гар* дар дигар осори адабӣ бармеояд, ки тавассути суффикси мазкур дар «Шохнома» 32, дар «Ҳамсаи»-и Низомии Ганҷавӣ 57, дар насри бадеии Ф. Муҳаммадиев 32 ва дар осори Шамсиддин Шохин 7 [ниг.: 4, с. 88; Низомова, 2021, с. 57; 1, с. 32; 18, с. 70] калима сохта шудааст.

Тавре ки мушоҳида мешавад, дар асар пасванди мазкур дар бунёди 8 калима ба тартиби зерин: *коргар* 6 [ниг. 24, с. 42, 44, 60, 62, 62, 75], *горатгар* 5 [ниг. 24, с. 194, 223, 244, 258, 321], *извогар* 3 [ниг. 24, с. 42, 78, 358], *халосгар* 3 [ниг. 24, с. 11, 300, 438], *фиребгар* 2 [ниг. 24, с. 85, 89], *одамгарӣ* (2) [ниг. 24, с. 141, 317], *заргарон* 1 [ниг. 24, с. 50], *савдогар* 1 [ниг. 24, с. 245] маротиба ба кор рафтааст.

Намунаи мисолҳо: “Ниҳоят аз як хеши наздикаш хоҳиш кард, ки ба хоҳири ӯ барои як *коргари*аш хона ёфта диҳад.” [24, с. 60]. “Аввало Меҳрубон девона нашуда, ки аз забонаш сир кушода гардад, сирре, ки дар хонаи онҳо дуздону *горатгарон* чамъ меоянду вай баҳри шикоят кардан ҷое мечӯянд.” [24, с. 223]. “Аммо милисаҳо, намояндагон эшони Саидҷаъфарро, ки *извогар*, шӯрангез, бироҳкунандаи мардум ҳисобида буданд, ҳамроҳашон бурданд.” [24, с. 358]. “Халосгар ба бало мекӯнад, беҳуда кушта мешавӣ...” [24, с. 300]. “*Фиребгар*, дуруя, шайтон!” [24, с. 89]. “Як мард аз рӯи инсофу одамгарӣ вайро шаб ба хонааш бурдааст.” [24, с. 317]. “Назди қаҳвахонаи “Заргарон” истод.” [24, с. 50]. “... одамони бою бадавлат, пулдор, сарварони ҳазинаҳо, мағозаҳо, *савдогар*ҳо ва ҳатто баъзе мансабдорони шахру ноҳияҳо Александрро мечустанд, баҳри ба мақсадҳои зишти худ расидан ба вай муроҷиат мекарданд, мадад меҷастанд.” [24, с. 245].

Пасванди –*чӣ*, ки ба ақидаи забоншиносон дар забони адабии ҳозираи тоҷик яке аз вандҳои сермахсул ҳисоб меёбад [ниг. 17, с. 127], дар матни асар бобати ташаккули исмҳои шахс ба кор рафтааст. Бояд гуфт, ки мувофиқи нишондодҳои таҳқиқ пасванди мазкур дар асар чандон сермахсул ба назар намерасад. Тавассути он танҳо 6 калима сохта шудааст: *магазинчӣ* 9 [ниг. 24, с. 190, 191, 191, 195, 197, 239, 240, 240], *сурнайчӣ* 1 [ниг. 24, с. 359], *ташвиқотчӣ* 1 [ниг. 24, с. 352], *тракторчӣ* 1 [ниг. 24, с. 353], *хабарчӣ* 1 [ниг. 24, с. 395], *мушиқачӣ* 1 маротиба [ниг. 24, с. 25].

Забоншиносон, инчунин дар бораи пасвандҳои каммахсуле, монанди –*ор*, –*ӣ*, –*навард*, –*вар* (–*ур*), *во/вой*, –*вода*, –*анда*, ки исми шахс месозанд, маълумот додаанд. мувофиқи нишондоди баррасиҳо пасвандҳои мазкур дар асари мавриди назар кам ба кор рафтаанд.

Хулоса, пасвандҳое, ки исми шахс месозанд ва дар бунёди калимаҳои сохтани романи “Дар орзуи падар” ба кор рафтаанд, дараҷаи корбурди миёна доранд. Аксари пасвандҳое, ки исми шахс месозанд, аз лиҳози ифодаи маъно ба ҳамдигар қаробат дошта, дар бисёри ҳолатҳо метавонанд дар сохтори калима ҷойи якдигарро иваз намоянд. Масалан, пасвандҳои –*бон*, –*гар*, –*гор*, ки асосан исми шахс месозанд, дар сохтмони калима нақшу вазифаҳои ба якдигар наздикро ифода мекунад. Зоҳиран тағйири таҳаввулотӣ замон, ки дар кулли сохтори забон асар мегузоранд, бахши калимасозиро низ бетаъсир намондаанд. Қобили зикр, ки баъзе пасвандҳо, ки дар як марҳилаи таърихии инкишофи забон исми шахс месохтаанд, имрӯз дар забони ҳозираи тоҷик ба кор намераванд. Масалан, морфемаи –*бад* /–*буд*, ки дар “Шоҳнома” барои сохтани калимаҳое, монанди *синаҳбад*, *мӯбад*, *ҳирбад* ва ... истифода мешуд, имрӯз хусусияти архаистӣ гирифта, дигар ба кор намерава. Морфемаи туркӣ-муғулии –*бош*/–*бошӣ*, ки дар як марҳилаи таърихӣ дар сохтани калимаҳои *дахбошӣ*, *юзбошӣ* ва ... ба кор мерафт, имрӯз корбурд надорад.

Муаллиф дар тасвири рӯйдодҳои асар бештар аз калимаҳои сохтае истифода кардааст, ки қаблан дар таркиби луғавии забони адабӣ вуҷуд доштан. Танҳо калимаи “сарбон” бо он маъние, ки дар асар ба кор рафтааст, пеш аз ин дар луғатномаҳо дида намешавад. Калимаи “сарбон” аз забони гуфторӣ, ки дар он маънои *сарпараст*, *ҳомӣ* ва *ҳимоятгар*ро ифода мекунад, ба забони асар ворид шудааст. Бинобар ин, калимаи “сарбон” метавонад ҳамчун вожаи нав ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид гардад.

РҶҲАТТИ АДАБИЁТ

1. Амлоев, А. Калимасозии сарфии исм дар насри бадеии Фазлиддин Мухаммадиев. / А. Амлоев. – Душанбе: ДСРТ, 2016. – 151 с.
2. Амлоев, А. Я. Қурбонов, Н.Ф. Шарҳи калимасозӣ дар “Фарҳанги Ҷаҳонگیر” / А. Я. Амлоев, Н.Ф. Қурбонов // Забон–рукни тоат. – Душанбе, 2017, № 9. – С. 266-281.
3. Касимов, О. Суффиксальное словообразование имён существительных в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси. / О. Касимов. – М., 1988. – 23 с.
4. Касимов О. Деривация в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси. / О. Касимов. – Душанбе: Дониш, 2006. – 186 с.
5. Касимов О. Лексика и словообразование в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси / О. Касимов. – Душанбе: Дониш, 2016. – 346 с.
6. Ливой, М. Вандҳои форсӣ / М. Ливой. – Техрон: Маҷлис, 1316. – 252 с.
7. Лившиц В. А. О внутренних законах развития таджикского языка / В. А. Лившиц // Известия отд. общ. наук АН Тадж. ССР. – Душанбе, 1954, № 5. – С. 87-102.
8. Ниёзӣ, Ш. И. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ / Ш. И. Ниёзӣ // Очеркҳо оид ба грамматикаи забони тоҷикӣ. Ҷузъи 7. – Сталинобод: Нашриёти АФ РССТ, 1954. – С. 4-40.
9. Низомова С. Калимасозии исм дар «Хамса»-и Низомии Ганҷавӣ / С. Низомова. – Душанбе, 2002. – 180 с.
10. Низомова С. Ф. Калимасозӣ дар насри бадеӣ ва публицистии Садриддин Айний / С.Ф. Низомова. – Дис. д.и.ф. Душанбе – 2019. – 328 с.
11. Пейсиков, Л. Очерки по словообразованию персидского языка / Л. Пейсиков. – М.: Изд. МГУ, 1973. – 196 с.

12. Расторгуева В. Краткий очерк грамматики таджикского языка / В. Расторгуева // Таджикско-русский словарь. Под ред. Е. Э. Бертельса. – М., 1954. – С. 529-570.
13. Расторгуева, В.С. Среднеперсидский язык / В.С. Расторгуева. – М.: Наука, 1966. – 164 с.
14. Раҳматуллозода С. Словооброзования имён существительных в южных и юго-восточных говорах таджикского языка / С. Раҳматуллозода. – Душанбе: Дониш, 2016. – 239 с.
15. Раҳматуллозода С. Калимасозии исм (дар асоси маводи шеваҳои ҷанубӣ ва ҷанубу шарқии забони тоҷикӣ) / С. Раҳматуллозода. – Душанбе: Дониш, 2019. – 226 с.
16. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 78 с.
17. Рустамов, Ш. Исм / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1981. – 220 с.
18. Тоирзода, А. Баррасии роҳҳои калимасозии исм дар осори Шамсиддин Шохин / А. Тоирзода. – Душанбе: ҶДММ “Хирадмандон”, 2025. – 180 с.
19. Хонларӣ, П.Н. Тарихи забони форсӣ (Иборат аз 3 ҷилд). Ҷ.3. / П.Н. Хонларӣ. – Техрон: Нашри нав, 1365. – 507 с.
20. Хоҷаев, Д. Афкори забоншиносии тоҷик дар асрҳои X-XVI / Д. Хоҷаев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2013. – 344 с.
21. Ҳалимов, С. ва Шукурова, К. Забони ҳозираи тоҷик (Ҳиссаҳои номии нутқ) / С. Ҳалимов ва К. Шукурова. – Душанбе: Нашриёти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 1988. – 100 с.
22. Ҳалимов С. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои XI-XII). Дастури таълимӣ / С. Ҳалимов. – Душанбе, 2002. – 91 с.
23. Ҳисобӣ, М. Вандҳои ва ғаҳвоҷаҳои форсӣ / М. Ҳисобӣ. – Техрон: Ҷовидон, 1368. – 196 с.
24. Мирзоев, К. Дар орзуи падар / К. Мирзоев. – Душанбе: Адиб, 2009. – 600 с.

МУНДАРИҶА/СОДЕРЖАНИЕ

№	Номи муаллиф ва номи мавзӯ	Саҳ.
	Пешгуфтор	3
1.	Раҳматуллозода С.Р. Сиёсати маорифпарварии Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар меҳвари паём	7
2.	Гулназарзода Ж., Айтматӣ Б.. “Забони миллат – ҳастии миллат” – шиноснома ва таърихномаи забони тоҷикӣ	11
3.	Назарзода С. Масъалаҳои ҳамгунсозии истилоҳоти иқтисодӣ	17
4.	Ҳасани Султон. Пешвои миллат ва пешрафти забони тоҷикӣ	25
5.	Ҳасанзода А.А. Пешвои миллат ва забони муаррифкунандаи таъриху фарҳанги тамаддунсози тоҷик	30
6.	Раззоқов Б.Ҳ. Баъзе масъалаҳои тасҳеҳи истилоҳоти ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ	34
7.	Абдулазизова З.С. Особенности таджикского языка в отражении стиля и художественного метода таджикской поэтессы Макнуны (вторая половина XVIII – первая половина XIX вв.)	38
8.	Шарифова А.Ш., Убайдуллоева М.А. Сиёсати давлатии омӯзиш ва пажӯҳиши забонҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	45
9.	Акрамов Ф.М., Насриддиниён Б.Ҳ., Омӯзиши алифбои ниёгон, забони арабӣ ва нақши онҳо дар омода кардани мутахассисони ҷавобгӯи замони муосир	48
10.	Тилляхоҷаева М. Солеҳзода Ш. Эмомалӣ Раҳмон ва рушди фарҳанги миллий	53
11.	Насриддиниён Б. Ҳ. Қойгоҳи забон дар эҳё ва тақвияти арзишҳои миллий	57
12.	Зулфониён Р. Р. Баъзе роҳу усулҳои мубрами истилоҳсозӣ дар забони муосири тоҷик	61
13.	Қаҳҳоров М. М. Забони давлатӣ – рукни асосии давлатдорӣ	70
14.	Раҳмонкулов М. Нақши бозӣҳои таълимӣ дар баланд бардоштани шавқмандии донишҷӯён дар омӯзиши забони англисӣ	87
15.	Саидзода М.Б. Таҳқиқи таърихӣ забоншиносии номҳои китобҳо дар «Тоҷикон дар оинаи таърих»-и Эмомалӣ Раҳмон	92
16.	Мирзоева С.Р. Качественные занятия по русскому языку при помощи интерактивной доски	104
17.	Мустафозода Н. Жанр ва хусусияти ғоявию бадеии ашъори Ғаффор Мирзо барои бачагон ва наврасон	107
18.	Муродзода М.Р. Таҳавуллоти маъноӣ дар инкишофи сохтори вожаи “Бобо”	113
19.	Азиза Давлатшозода Истилоҳнигорӣ ва рушди густариши забон	119
20.	Ҳомидҷонова М.Ҳ. Забон муҳимтарин унсuri бақои миллат дар оинаи рӯзгори гузаштаву ҳозира	125
21.	Имаева М. А. Связь языка с политикой, экономикой и культурой	131
22.	Одилова И. К. Традиционные методы, используемые в СМИ	134
23.	Қодирова Н.М. Миллият ва забон дар давраи ҷаҳонишавӣ: Пазируфт ва ҳифзи шиносоии миллий	138
24.	Алиева З.И., Валиев О. Забондонӣ шартӣ асосии ҷаҳондонӣ ва ҷаҳонишавии шахс аст.	144
25.	Алиев С.М. Чураева Х. Арзиши илмӣ таҳқиқоти осори забоншиносии В.А. Жуковский	147
26.	Нуралиева М.А. Мақсад ва вазифаҳои дарсӣ муосири забони хориҷӣ	154
27.	Фарҳодова С.А. Таснифи сохтори истилоҳоти ҷорводорӣ дар забони тоҷикӣ (дар асоси ғӯйиши тоҷикони водии Ғорон)	157
28.	Мулоева Н.С. Махсусиятҳои жанри репортажи телевизионӣ	162

29.	Самадов М.А. Воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ	168
30.	Ашӯрова М.Д. Истиклолият ва нақши он дар рушди забони тоҷики	172
31.	Насриддинов Т.Н. Фелъҳои ёридиҳанда ва роҳҳои истифодабарии онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	177
32.	Юсупова К.А. Роль газет и журналов в развитии и закреплении новых слов и терминов	183
33.	Ифтихори Амонқул. Лирикаи Мастон Шералӣ	186
34.	Кабилова Ф.Р. Новые направления в современной русской лексикологии	192
35.	Мустачобова Р.М. Ташаккул ва рушди сиёсати Ваҳдати миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	195
36.	Қодирова Н. М. Миллият ва забон дар давраи ҷаҳонишавӣ: Пазируфт ва ҳифзи шиносоии миллӣ	200
37.	Асомиддинзода С.С., Ҳакимов С.Ғ. Пешвои миллат – ҳомии забони миллӣ	206
38.	Одинаева Ҳ. Таҳқиқи таърихи-забоншиносии антропонимҳои яҳудии «Бохтар»	213
39.	Шарифова А.Ш. Убайдуллоева М.А. Сиёсати давлатии омӯзиш ва пажӯҳиши забонҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	218
40.	Қосимбойзода И.Қ. Нақши пасвандҳо дар сохтани исмҳои шахс дар романи “Дар орзуи падар”-и К. Мирзоев	222

“Масъалаҳои марбут ба забон дар осори безаволи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон”. Душанбе 17-уми майи соли 2025/Дар таҳрири доктори илмҳои техники, профессор Х.Х. Назарзода, номзоди илмҳои иқтисодӣ, доцент Ҷ.Н. Машокиров, номзоди илмҳои иқтисодӣ, доцент З.С. Султонов, номзоди илмҳои филологӣ, доцент М.М. Каҳоров ва номзоди илмҳои иқтисодӣ, доцент Амонов С.С. – Душанбе, ДДТТ, 2025. 232с.

Сборник Республиканской научно-практической конференции на тему «Вопросы, связанные с языком, в самостоятельном творчестве Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмана».- Душанбе 17-го мая 2025г. Под редакцией доктора технических наук, профессора Х.Х. Назарзода, к.э.н., доцента Дж.Н.Машокирова, к.э.н., доцента З.С.Султонова, кандидата филологических наук, доцента Кахорова М.М., и к.э.н., доцента Амонов С.С.– Душанбе: «ТГУК», 2025. – 232с.

Матни маърузаҳо дар шакли асл нашр шудаанд ва барои мазмун ва аслияти онҳо масъулият ба зиммаи муаллифони мебошад.

Тексты статьи публикуются в оригинальном виде, ответственность за их содержание и оригинальность несут авторы.

Ба матбаа 10.05.2025 супорида шуд.

Ба чопаш 12.05.2025 имзо шуд.

Қоғазӣ офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 23,5

Супориш №50. Адади нашр 25 нусха дар матбааи ҶДММ “Лавҳ”

Ба чоп расидааст.

ш. Душанбе, Н. Қарабоев-65.

